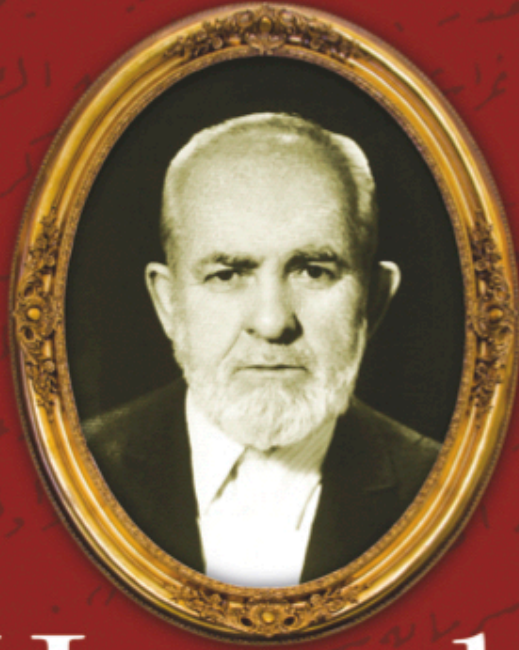

MUSTAFA ATALAR

Hocamla Yıllarım

ALİ YAKUP CENKCİLER'İN
İLİM VE FİKİR DÜNYASI

1

inkılab
basım yayım

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

HOCAMLA YILLARIM-1
ALİ YAKUP CENKCİLER'İN İLİM VE FİKİR DÜNYASI

İnkılâb Yayınları: 217
Hâtırat Dizisi: 9
ISBN 978-605-9555-39-5

ADI
Hocamla Yıllarım
Ali Yakup Cenkciler'in İlim ve Fikir Dünyası-1

YAZAN
Mustafa Atalar
atalar1955@gmail.com

YAYINA HAZIRLIK
Mustafa Kadiođlu
Hakkı Bayraktar

KAPAK
M. Semih Taneri

BASKI VE CİLT
Erkam Yay. San ve Tic. A.Ş., Başakşehir-İstanbul
Temmuz 2020 / Zilhicce 1441

Yayıncı Sertifika No: 19204

İnkılâb Basım Yayım Organizasyon ve Tic. Ltd. Şti.
Fevzipaşa Cad. Şehitkubilay Sok. No: 6/A-B Fatih, İstanbul
Tel-Faks: (0-212) 524 44 99
www.inkilab.com.tr inkilabyayinlari inkilabyayinevi
inkilab@inkilab.com.tr

MUSTAFA ATALAR

Hocamla Yıllarım

ALİ YAKUP CENKCİLER'İN
İLİM VE FİKİR DÜNYASI

1

inkılāb
basım yayım

Mustafa Atalar, 1955, Şalpazarı (Trabzon) doğdu. İlkokulu doğduğu köyde, ortaöğrenimini İstanbul İmam-Hatip Okulu ve Plevne Lisesi'nde tamamladı. 1979 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat-Maliye Bölümü'nden mezun oldu.

Ali Yakup Cenkçiler Hoca, onun için İmam-Hatip Okulu ikinci sınıfından itibaren kendi kabiliyetleri yönünde çok yönlü ve özel bir eğitim programı uyguladı. Bu program yarım kalmış olsa da, yetişmesinde ve birikiminde, bütün eğitim kurumlarından daha fazla yarar sağladı.

1982 yılında Müfettiş Yardımcısı olarak girdiği Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda otuz yıl çalıştı. Müfettişlik, Başmüfettişlik, Kuveyt ve Berlin'de Müşavir ve Ataşe Yardımcılığı, vekâleten de Müsteşar Yardımcılığı ve Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü gibi görevlerde bulundu. 2012 yılında TBMM Genel Kurulu tarafından Sayıştay Üyeliğine, 2019 yılında da Sayıştay Genel Kurulunca Daire Başkanlığına seçildi. 1 Ocak 2020 tarihinde yaş haddinden emekli oldu. Almanca ve Arapça bilen Mustafa Atalar, evli ve beş çocuk babasıdır.

Atalar'ın, *Mehmet Akif* ve *Orhun Âbideleri* üzerine ve *Hız. Mevlânâ'dan Umutlara ve Aydınlıklara Çağrı* isimli kitapları ile bazı gazete ve dergilerde yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.

– *İthaf* –

*Ali Yakup Cenkiler Hoca'nın ve
yol arkadaşlarının aziz hâtırasına*

*Yazılarımın tashihlerinde beş altı aydan beri gece
gündüz emek sarf eden ve bu suretle yayımının bir,
belki de iki yıl çabuklaştırılmasına vesile olan
hemşehrim, köylüm, komşum, ilahiyatçı ve öğretmen
Hakkı Bayraktar'a ve başta Hasan Güneş kardeşim
olmak üzere İnkılâb Basım Yayım'a
teşekkürlerimle...*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
-------------	----

GİRİŞ

BU KİTABIN HİKÂYESİ /21

Ardımdan Bir Şeyler Yazarsın, Değil mi?	24
Emir Edebden Üstündür	32
Güzel ve Tatlı Ölüm!	34
İşimi Kolaylaştırmak İstememesi	37
Yazmam Gereken Şeyler	42
Bana Olmuş Olanlar!	48
Hocamla Yazı ve Telif Planlarımız	53
Bu Kitabın Yazılma Gerekçesi	60
Ali Yakup Hocamın Bir Mektubu	66
Beni Yazmaya Zorlayan İlginç Olaylar!	73
Sırf Kendim İçin Bile Olsa Yazmak!	78
Mustafa Yaz! Yaz! Yaz!	83
İçinden Nasıl Geliyorsa Öyle Yaz!	84
O, Bu Kitabı Bende Zaten Yazmıştı	87

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ YAKUP CENKCİLER HOCA'NIN

KİMLİK VE KİŞİLİĞİ / 93

Tek Nüsha Bir Kişilik	93
İlmî Şahsiyeti	89
Hezarfen Ali Yakup Hoca!	106

Yüksek Ahlâkı ve Örnek Kişiliği	109
Ali Yakup Hoca'nın İlme Bakışı	117
İlim Zevki	122
İlim Lüks Değil, İhtiyaçtır	123
Câhilliğimizin İki Şekli	130
İlim Amaç Değil Araçtır!	133
Eğitimin Amacı ve Hedefleri	137
Gerçek Âlimin Özellikleri	143
Eğitimde Kurumsallaşmanın Önemi	152
Kuru Bilgi Dğil, Sistemli Bilgi	155
Eğitimde Gözlem ve Deneyin Önemi	156
Türk ve Osmanlı Medreseleri	157
Medreselerin Gerilemesi	160
Beşik Ulemâlığı	163
İlimde Hatır Gönül Gözetilirse	168
Genel Bozulmanın Medreseye Yansıması	170
Medreselilerin Bürokrasiden Dışlanması	172
Aklî ve Tecrubî İlimlere Karşı Tutum	175
Metotsuz, Usulsüz ve Sistemsiz Eğitim	181
Eğitim Sistemimizin Bozulmasının Sonuçları	184
Medreselerin İslahı Sorunu	188
Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye Örneği	196
Eğitimde Varabildiğimiz Yer	205
Ulemânın Nemelâzımcılığı	209
Düzen Bozulunca Yıkım Yıkım Üstüne Gelir!	211

İKİNCİ BÖLÜM

HAYATININ BALKANLAR SAFHASI / 221

Aile Çevresi	223
İki Şehid Anası Fedakâr Babaanne	225
İlkokul Yılları	226
Gilan Medresesi	227

Hakkında Yazılanlar	9
İlim Yoluna Girişi	229
Üsküp Meddah Medresesi	233
Mekteb-i Nüvvâb Yılları	236
Dönüşü Olmayan Gurbet Yolculuğu	240
Mehmet Akif'in Ölüm Haberi	242
'Masdarı Ağrıyan' Medreseli	243
Pamuk Çuvalı	245
Mısır Yolunda Hesapta Olmayan Sıkıntılar/ Atina-Çamrı Yolculuğu	245
Tâkibât, Kovuşturma ve Mahkeme	263
Atina'dan Gümülçine'ye	265
Ali Yakup Hoca'nın Kimlik ve Kişiliğinin Oluşumunda Balkanların Yeri	267
İşkencecileri Ürküten ve Yıldırın Direnci	269
Balkan Müslümanlarının Örgütlü Direniş Çabaları	272
Örgütlerde Kuşak Çatışmaları	273
Yücel Teşkilatı	277
Ali Yakup Hoca'nın Balkanlara Bakışı	279
Ali Yakup Hoca'nın Balkanlara İlgisi/ Kaygıları ve Öngörülleri	283

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYATININ MISIR SAFHASI / 287

Mısır'a Alışma Süreci	287
Eski Mısır Medeniyeti	288
Yozgatlı İhsan Efendi'den Mısır Benzetmesi	292
Mısır ve Ezher Üniversitesi Yılları	293
Amaca Yolculuğu ve Yoldaşları	295
Ezher Üniversitesi	298
Ezher Diplomalarının Denkliği Konusu	303
İlk Bocalama Dönemini Atlatması	310
Yüzüncü Maymun Fenomeni	311

Hayatta En Çok Etkilendiği Üç Kişi	316
Hasan el-Bennâ	317
Gümülcine Ramazanı	319
Allah'ın Diniyle Dolandıran Sahtekâr	320
Kimseye Anlatılamayacak Alçaklık!	328
Gümülcine'de Son Ramazanı	329
Araştırmacı Kişiliği	334
Adam Kadri Bilmezliğimize Birkaç Örnek	337
Mustafa Nureddin Efendi	337
Babanzâde Ahmet Naim Bey	339
Süleyman Nazif	341
İsmail Fennî Efendi	342
Bir Örnek de Yabancılardan	344
Arkadaş Çevresi	345
Paris Bile Düştü	348
Körün İsteddiği Bir Göz, Allah Verdi İki Göz!	350
Kahreden Üzüntü	351
Hız. Muhammed ve Hız. İsa Karşılaştırması	353
İlim Yolundaki Engeller	358
Ali Yakup Efendi'nin Yetişmesinde Şeyhülislam	
Mustafa Sabri Efendi'nin Rolü	361
Mustafa Sabri Efendinin Bazı Özellikleri	363
Ali Yakup Efendi'nin Şeyhülislamla Tanışması ve	
Münasebetleri	365
Ali Yakup Efendi'nin Şeyhülislam'a Bakışı	369
Hoca-Talebe Şakalaşmaları	374
Karşılıklı Gerçek Dostluk ve Sevgi	375
Beş Yahudi	379
Hocasının En Büyük Eserini Temize Çekmesi	380
Mustafa Sabri Efendi'nin Vefatı	382
Öğrencilere Öğütleri	385
Tasavvuf Konusundaki Görüşleri	390

İki Büyük İnsanın Kader Konusu Anlaşmazlığı	391
Kavmiyetçiliğin Sebep Olduğu İhtilâf	394
Yavuz mu, Tomanbay mı?	396
Yavuz'a Vezir Olmak!	399
Mısır'ı Bir Çerkezden Alıp Öbürüne Verdik!	401
İslam, Irkçılığı Boşuna Yasaklamamış!	402
Çerkes Olsun da Varsın İyi Müdür Olmasın!	405
Mustafa Sabri Efendi - Zahid Efendi Dostluğu	407
Ali Yakup Hoca ve Mehmet Akif İlişkisi	410
<i>Safahat</i> Dersleri	412
<i>Safahat</i> 'ı Sadeleştirmek	413
Öğrenci Babası İhsan Efendi.....	418
Tefsir ve Kitap Kritikleri	420
Hakkın Hatırı Her Hatırdan Üstündür	422
Meclisin Dilsiz Şeytanları!	424
Laikler Böyle İstiyor!	427
Allah'a Küfür Eden Din Simsarı Hocalar!	429
İlahiyat Fakültesinin Dînî Reformlar Lâyihası	430
Takvanın Zorakisi Olmaz!	433
İhsan Efendi - Mehmet Akif Dostluğu	438
Türk Milleti Yanlışı Kabul Etmez	440
Müslüman Türkün Gülecek Günü Yok!	442
Ali Yakup Efendi - İhsan Efendi Dostluğu	444
İhsan Efendinin Kimlik ve Kişiliği.....	446
Küçük Yahya'nın Ölümü	451
Türkiye'ye Dönmek İstemeyen Talebeler	453
Trabzonlu Sultan Hoca'nın Takrir Kâbiliyeti	454
Vatan Hasreti	455
Sultan mı Büyük, Sefir mi?.....	457
Pisliği Kim İslam'ın Şartı Yaptı?	460
İlm-i Siyaset, Umûr-i Hâriciye	460
Celladına Âşık Olmak!	463

Uygulamalı Bir İlm-i Siyâset Dersi	468
“Bir Garip Ölmüş Diyeler!”	470
Ali Yakup Efendi - Ali Ulvi Kurucu Dostluğu	473
Edebiyata ve Şiire Teşvik	475
Polyglot Ali Yakup Hoca	475
Gazyağından Zenzem Şifası	478
İncinse de İncitmeyen Ali Yakup Hoca	483
Kimse Bana Büyük Âlim / Allâme Demedi	485
Osmanoğullarının Dramı	487
Şehzâde Aziz Efendi'yi Ziyaret	488
Âdile Sultan'ı Ziyaret	489
Cevhere Sultan'ı Ziyaret	490
Osmanoğullarının ve Milletın İbretlik Hâli	491
Ali Yakup Hoca - Emin El-Hüseyinî Dostluğu	495
Emin El-Hüseyinî ile Tanışması	497
Müslümanların Başına Gelen Felaketlerin Nedenleri	499
Emin El-Hüseyinî'nin Gözünde Türkler	503
Emin El-Hüseyinî-Hitler Görüşmeleri	504
Osmanlılar İşgalci ve Sömürgeci miydi?	506
Osmanlılar Hilafeti Niçin ve Nasıl Üstlendiler?	507
Önündeki Farklı Seçenekler	511
Türkiye'ye Hicret Etme Sebepleri	513

ÖNSÖZ

Eûzü billahi mineş şeytanirracim.

Bismillahirrahmanirrahim.

Elhamdulillah Rabbi alemin. Vessalatu ve'sselamu ala seyyidina muhammedin ve ala alihi ve sahbihi ecmaîn.

Allah'ın rahmetinden umut kesmiş, insanlara da umutsuzluk, karamsarlık ve kötümserlik aşıl原因, umutsuzluğun babası, dalalet ve isyanın başı lanetlenmiş Şeytan'ın şerrinden, sonsuz ve sınırsız rahmet ve merhamet sahibi, hidayetin Rabbi Allah'a sığınırız.

Bizi var eden, varlığından haberdar eden, ruhundan üfleyip, Emanet'ini yükleyen, Hilâfeti, kulluk şuurunu lütfeden, kalemlerle yazmayı öğreten, birleştiren, bütünleştiren, karanlıklardan aydınlıklara, darlıklardan genişliklere, zilletlerden izzetlere çıkaran, Celâl, Cemâl, Kemâl ve Kerem sahibi Allah'a sonsuz ve sınırsız hamd ü senâlar olsun!

Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş, kâinatın övüncü ve kıvançlı, öncülerin öncüsü, seçilmişlerin en seçilmişisi Peygamber Efendimize (SAV), bu dini ve davayı bize ulaştıran tertemiz takipçilerine, âline, ashabına, selef-i sâlihîne, gerçek sadıklara Rabbimizin hoşnutluk ve rızasını kazanmamıza vesile olacak salat ve selamlar olsun!

Çağrısı, Hak, hakikat ve Kuran olmuş; çağlar açıp çağlar kapamış, kutlu çığlıkları sınırları ve çağları aşmış, Hak dine ve Hak peygambere uymuş bütün öncü kuşaklara, ilim, irfan, hikmet önderlerine, Merhum Ali Yakup Cenkçiler Hoca gibi meçhul ve

gizli kahramanlarımıza, kıyamete kadar gelmiş ve gelecek milletimizin ve ümmetimizin bütün gerçek kahramanlarına selam olsun!

Her milletin hem meşhur, hem de meçhul kahramanları vardır. Meşhur kahramanlardan bazıları, sadece yaptıklarıyla değil yapmadıklarıyla da meşhur olurlar; başkalarının yaptıkları bile onlara mal edilir, isimlerinin etrafında efsaneler, destanlar uydurulur, adlarına anıtlar dikilir. Öte yandan, milletlerin var oluşunda, oluşumunda, birlik ve beraberliklerinin, dirlik ve düzenliklerinin sağlanmasında rol almış, hizmetler üstlenmiş nice meçhul kahramanlar da vardır. Bunlar, meşhur kahramanlardan çok daha önemli, çok daha değerli oldukları, milletleri için hizmetlerin ve fedakârlıkların en büyüğünü, en hayatî önemdekini, hem de hiçbir karşılık, ödül, hatta teşekkür bile beklemeden yaptıkları halde, kimse bunları bilmez ve tanımaz, adları ya hiç gündeme gelmez ya da çabucak unutulur gider.

Aslında milletlerin çok şeyler borçlu olduğu bu meçhul kahramanlar, âbide şahsiyetler, adı, sanı bilinmeyen bu büyük kahramanlar, adı sanı belli meşhur kahramanlardan, hiç de önemsiz ve değersiz değillerdir. Tam tersine, çok daha önemli ve değerlidirler. Meşhur kahramanların sahteleri, gerçeklerinden daha fazla olduğu gibi, bunların sahtelerini gerçeklerinden ayırt edebilmek de bazen çok zor, hatta imkânsız olabilir. Meçhul ve gizli kahramanlar ise hiçbir şey almadan hep verdikleri, son derece hasbi ve idealist oldukları için onların sahteleri olamaz. Bu yüzdendir ki kadirşinas milletler, adı sanı hiç duyulmamış ya da unutulmuş meçhul, gizli ama gerçek kahramanlarını, en az meşhur kahramanları kadar, hatta belki de onlardan çok daha fazla samimi ve çok daha büyük minnet ve şükranla anmayı, yad etmeyi ihmal etmezler. Onları hiçbir zaman unutmadıklarını ve asla unutmayacaklarını değişik vesilelerle ifade ederler. Dünyanın pek çok yerinde karşılaştığımız, meçhul asker anıtları, bu minnet, şükran ve kadirşinaslık duygularının somut ifadelerindedir. Dünyada bizim kadar

çok isimsiz, gizli, meçhul ve gerçek kahramanları, hizmet erleri, alp erenleri olup da bunları ve mücadelelerini bizim kadar çabuk unutmuş, hatırlamaz hâle gelmiş başka bir millet bulabilmek oldukça zordur.

Öte yandan milletler ve devletler sadece bildiğimiz geleneksel savaşlarla var olmazlar, kurulup yaşatılmazlar veya yıkılıp, yok olup gitmezler. Milleti millet, devleti devlet, coğrafyayı vatan yapan çok daha başka ve çok daha önemli ortak değer, inanç ve idealler vardır. Her millet, geçmişin birikimi olan bu ortak değerleri, yani kültürüyle diğerlerinden ayrılır, kimlik ve kişilik kazanır. Milletler ve medeniyetler arasındaki büyük savaşlar da artık sadece hudutlarda, harp meydanlarında, kılıçla, mızrakla, topla tüfekle, geleneksel silahlarla veya günümüzün modern kitle imha silahlarıyla yapılmıyor. Batı emperyalizmi ve sömürgeciliğiyle birlikte dünyadaki savaş olgusu da büyük ölçüde değişmiştir. Batı emperyalizminin asırlardan beri Doğu'ya ve Doğulula-ra, özellikle de bize karşı, keşif kolu durumundaki oryantlizmin öncülüğünde, içimizden devşirdiği yerli işbirlikçileri, self oryantlistlerle birlikte yürüttüğü entelektüel ve kültürel savaşlar ve soykırımlar, insanlık tarihinin görüp görebileceği savaşların ve soykırımların en büyüklerindedir.

Entelektüel ve kültürel emperyalizm, her savaştan daha yakıcı, yıkıcı ve yok edicidir. Buna karşı yürütülmesi gereken mücadele de, her mücadeleden ve her savaştan daha zordur. Bildiğimiz en yok edici kitle imha silahlarıyla yapılan soykırımlarda bile insanın bir şekilde canını kurtarabilmesi mümkün olabilir; fakat kültürel soykırımdan kaçış ve kurtuluş yoktur. Bu tür savaşların silahları, teçhizatları, cepheleri, yiğitleri, kahramanları da bildiğimiz diğer geleneksel savaşlardakine hiç benzemez. Böyle savaşlarda milletin büyük çoğunluğu, hangi düşmana, hangi cephelerde ne tür savaşlar verildiğinin, hangi tehlikeler ve saldırılar karşısında bulunduğuunun, nelerin nasıl kaybedildiğinin farkında bile olamazlar.

Genelde milleti millet, devleti devlet, toprağı vatan yapan, millete kimlik ve kişilik kazandıran değerler kaybedildikten sonra her şey anlaşılır ama iş işten geçmiş olur. Bir de bakarsınız ki, milletin öz evlatları ve fertleri kendi milletlerine ve öz benliklerine hain ve düşman mankurlara, bunamış zavallılara dönüştürülmüşlerdir. Hâfızaları ve bilinçleri, düşmanları tarafından tamamen silinmiş, iğdiş edilmiş ve yeniden formatlanmış, zavallılaştırılmış bu yığınlar; kim olduklarını, ne olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini, gitmeleri gereken yolu, yolcuları, yürümesini, hatta kendilerini bile bilemezler. Hangi savaşların mağlûbu, hangi düşmanların zebunu, hangi şanların, şereflerin, zenginliklerin mirasçısı olduklarını, neleri, nasıl kaybettiklerini hatırlayıp bilemezler; kayıp dünyaların yitikleri durumuna düşerler.

Merhum Ali Yakup Cenkciler hoca da bizim, adı, sanı, yaptıkları ve yapmak istedikleri herkes tarafından fazlaca duyulmamış, bilinmemiş kültür mimarlarımızdan, meçhul, gizli ama gerçek kahramanlarımızdan biridir. 1913 yılında Kosova eyaletinin Gilan kasabasında başlayan 75 yıllık ömrünün 23 yılı Balkanlarda, 21 yılı Mısır'da, geri kalan 31 yılı da Türkiye'de geçmiştir. İlmî, irfanî, binlerce defa hayran olunmaya ve gıpta edilmeye değer; ahlâk ve fazileti, takvası, müstesna tevazuu, Allah vergisi özellikleriyle kendisinden başka hiç kimseye benzetilemeyecek, yeri doldurulamaz çok farklı, nâdir, nâdide ve tek nüsha örnek bir şahsiyetti. Milletimizin en çok ihtiyaç duyduğu, en önemli alanlarda kendi kendisini yetiştirmiş üstün nitelikli zirve bir entelektüeldi. Balkan topraklarında tohum çatlatıp kök salmış; Mısır'da Osmanlı bakiyesi müstesna âlimlerin füyuzâtıyla büyüüp gelişmiş; dallarını Türkiye'de ilim, irfan, fikir, düşünce, tarih, kültür ve sanat, aksiyon semalarımıza uzatıp her yöne dal budak salmış ulu bir çınar, müstesna ve âbide şahsiyetlerimizden biriydi. Yahya Kemal Beyathı ve Süleyman Nazif'in, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal'ı tanıtmak için birer mısramı söyledikleri; *"Hezâr gıpta o devr-i*

kadim efendisine!" (Yahya Kemal Beyatlı) ve "*Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine!*" (Süleyman Nazif) beytinde belirttikleri gibi, eskilerin tâbiriyle 'nev-i şahsına münhasır', Doğu'yu ve Batı'yı çok iyi bilen, nitelikli Osmanlı ulemasının en son temsilcilerinden biri; çok zarif, tam bir Osmanlı beyefendisiydi.

Onun gibi, daha doğrusu onun istediği gibi zirve bir entelektüeli yetiştirebilecek bir eğitim kurumu, Mısır'da ve ülkemizde bulunmadığı gibi, dünyanın hiçbir yerinde de yoktur. Çünkü dünyanın hiçbir yerinde onun bildiklerini, öğrendiklerini öğretecek hiçbir okul, mektep medrese, eğitim kurumu bulunmadığı gibi; onun okuduğu, okumak istediği ilim, irfan ve kültür; dünyadaki hiçbir okulun ve üniversitenin müfredatında yer almamaktadır. Bu yüzden de o, pek çok eğitim kurumuna ve üniversiteye devam etmesine, buralardan diplomalar almasına rağmen bunlarla yetinmemiştir. Normal okul hayatının ve okulların, kendisinin gerçek anlamda eğitimine ve yetişmesine karışmasına ve engel olmasına asla izin, imkân ve fırsat vermemiştir. Esas öğrenmesi gereken şeyleri okullarda değil, kendi kendisine, kendi çaba ve gayretiyle öğrenmiş, dolayısıyla kendi kendisini yetiştirmiş zirve bir entelektüeldi.

O, yeni devir, postmodern kitle kültürünün, bütün dünya insanların, toplumlarını, bu arada da bizim milletimizi ve toplumumuzu nasıl alıklaştırdığını, aptallaştırdığını, şapşallaştırdığını, iğdiş ettiğini, hiçbir şey düşünemez, hiçbir şeye inanamaz hale getirdiğini en iyi görüp değerlendirebilenlerden biriydi. İnsanların âdeta delirdiği, çıldırdığı; aklını, ruhunu, dinini, imanını, vicdanını kaybettığı, insanlığını unuttuğu bir dönemde; başta kendi insanlarımız olmak üzere bütün insanlığı, imanımızın, irfanımızın, inanç ve ideallerimizin, ortak değerlerimizin çatısı altında toplamaya, kurtarmaya, kuşatmaya gayret eder; bunu da imanının, bir Müslüman olarak görev ve sorumluluk bilincinin bir gereği görürdü. Çünkü onun gözünde takvâ demek; manevî sorumluluk sahibi olmak, 'iman ettim' demenin gereğini, görev ve sorumluluklarını tam ola-

rak yerine getirmeye çalışmak demektir.

Mensubu olmakla iftihar ettiği, milletimizin, medeniyetimizin, kültürümüzün, dinimizin, devletimizin iç ve dış düşmanlarını, bunların bize karşı el birliği içinde uyguladıkları kültürel ve entelektüel soykırımları, bu kirli ve çirkin savaşta kullandıkları yol ve yöntemleri çok iyi bilirdi. Onların taktiklerini, haberimiz bile olmadan bize nerelerden ne tür saldırılar düzenlediklerini, ne bilinmedik cephelerde ne gizli savaşlar yaşandığını, hangi yenilgileri yaşayıp, nelerimizi kaybettiğimizi en iyi bilenlerinden biriydi. O, ömrü boyunca bu destansı savaşların ve mücadelelerin, pasif bir seyircisi olmadı. Canını, bütün varını, ömrünü ve her şeyini adadığı bu kutlu yolun, dâvânın ve idealin gözünü budaktan, sözünü dudaktan esirgemeyen gözü kara bir fedaisi, aktif ve efsane-vî bir savaşçısı, yiğit bir mücahidi, meçhul ve gerçek bir kahramanı olmuştu.

O, dünyanın dört bir yanında maddî ve manevî soykırımlara uğrayan milyonlarca insanımızla beraber her gün milyonlarca kez ölür ölür dirilirdi. Onların hepsinin derdini, tasasını, acısını onlarla beraber kendi içinde yaşardı. O, yitiklerin feryadına koşmaya, feryat edecek sesi bile kalmamış çaresizleri arayıp bulmaya, yollarını kaybetmiş olanları ve bütün şaşkınları tekrar yola koymaya, eğrilenleri doğrultmaya, yamulanları düzeltmeye, kültürel soykırımla bunamış, hâfızaları silinmiş insanlarımıza yitik dünyalarını yeniden hatırlatmaya çalışan bir şifacıydı. Felaketlere ve uçurumlara doğru koşturan kalabalıkları bu uğursuz yol ve gidişatlarından çevirebilmek için önlerine atılıp kollarını makas gibi açarak durdurmaya çabalayan, onları gaflet uykularından uyandırabilmek için kendini yerden yere vuran fedakâr ve cefakâr bir uyarıcıydı. Onun davası, bu milletin şuuruzlarını şuurlu, imansızlarını imanlı, ahmaklarını akıllı, sapkınlarını doğru yolu bulmuş, câhillerini bilgili kılmaktı. Çünkü o inanıyordu ki, ancak o zaman, bu milletin âcizleri muktedir, zayıfları kuvvetli, açları tok, fakirleri zengin olabilir ve mazlumları da zâlimlerin tasallutundan kurtula-

bilir, cehenneme dönmüş bu dünya da cennete dönüşerek bambaşka, çok daha güzel ve yaşanabilir bir yer haline gelebilirdi

Ali Yakup Hoca, öyle ömrünü sadece kitap sayfaları arasında geçirmiş sıradan bir kitap kurdu, tanıdık, bildik, kuru bir bilgi ve malumat sahibi, alışılmış hoca, ya da ilim ve fikir adamı tiplerine hiç benzemezdi. Çok sistematik, çok pratik, çok bilgili, çok iyi bir ilim adamıydı. Hocanın ilmi ahlâkından, ahlâkı ilminden, akli da hepsinden daha üstündü. Kendi halinde, sessiz, sedasız, iddiasız, sakin, sâde, gösterişten uzak, içine dönük bir hayat yaşamış; kendini Allah'a, onun yoluna, dinine, dâvâsına, Hakk'a, hakikate, İslam'a ve Müslümanlara hizmete adanmış, gelecek nesillerin gönüllerinde ebediyen yaşamayı hak etmiş bir hizmet eriydi.

Dünyayı bütün yönleriyle tanıyıp bilen, dünü ve bugünü mümkün olabildiğince objektif bir gözle bakıp değerlendiren, daha güzel yarınlar için canla başla çalışan bir ilim, fikir ve aksiyon adamıydı. İslam dünyasının bugünkü içler acısı durumunu sürekli dert eder, düşünür ağlardı. Bugünün ve yarının kaygısı, derdi, tasasıyla uykuları kaçır, bugüne ve düne bakıp gözyaşı döker, ama asla yarından ümidini kesmezdi. Müslümanların gayret ve çalışmaları, Allah'ın lütuf ve inayetiyle yarının dünden de daha güzel ve daha hayırlı olabileceğine inanır, her zaman bu güzel, mutlu, onurlu, izzetli yarınların fikriyle, hayaliyle, düşüncesiyle teselli bulur, aşkıyla, sevdasıyla yanar tutuşur, kendini bu yola feda ve kurban etmeyi canına minnet bilirdi. Her şeye ve bütün imkânsızlıklara rağmen bıkmadan, usanmadan, büyük bir azim ve kararlılıkla yapabileceği her şeyi fazlasıyla yapmaya çalışmış, kendini bu yola adanmış idealist bir hizmet adamıydı.

Ali Yakup Hoca, Türkiye'nin ve İslam dünyasının özellikle son birkaç asırdan beri sosyal, siyasî, kültürel, ekonomik, dinî ve fikrî alanda yaşadığı bütün sorunların, içine düştüğü bütün felaketlerin gerisinde yatan esas sebebin, entelektüel sorunu, entelektüel ve entelijansiya eksikliği ve yetersizliği, entelektüel körlüğü ve aydın

ihaneti problemi olduğunu söylerdi. Neredeyse hiç kimsenin farkında olmadığı bu sorunu o, bütün yönleri ve sonuçlarıyla görüp değerlendirebilen ender şahsiyetlerden biriydi.

Ali Yakup Hoca gibi örnek, ideal, destansı güzel insanların, meçhul ve gizli kahramanların, ömürlerini verdikleri inanç ve ideallerinin, kutlu dâvâlarının, bu yoldaki mücadelelerinin bilinip tanınması, hatırlanıp, hatırlatılması, hâtıralarının unutulmaya terk edilmeden gelecek nesillere aktarılması, özellikle onları tanıma şerefine erenlerin boyunlarının borcudur. Ben bu işe layık ve ehil olmasam da bir mecburiyet gereği cüret ve cesaret etmek zorunda kaldım. Ondan hâtıralar, onun inanç ve idealleri, mücadelesi, derdi, çilesi, muhaceretleri, hayatının Balkanlar, Mısır ve Türkiye safhaları, yettiği ve bulunduğu çevreler, dost ve arkadaşları, emperyalizmin keşif kolu durumundaki Oryantalizme ve Self Oryantalizme bakışı, Doğu-Batı değerlendirmeleri, Türk Milleti, Türk tarihi gibi önemli konulardaki görüş ve değerlendirmeleri derken yaklaşık iki bin sayfalık bir külliyat oluştu. Bu işi öncelikle kendim için yapmak niyetindeydim. Ama 'Paylaşmak güzeldir!' sözünü çok sevdiğim için herkesle paylaşmayı da düşündüm. Tek bir kitap boyutuna indirmenin mümkün olamayacağı anlaşılınca, bu çalışmanın '**Merhum Ali Yakup Cenkciler Hoca'nın İlim ve Fikir Dünyası**' ana başlığı altında seri kitaplar halinde yayınlanması yolu tercih edilmiştir.

Hoca'nın büyük çile, sıkıntı, mahrumiyet, muhaceret ve mücadeleler içinde geçen, çok yiğitçe, mertçe, hep başı dik yaşadığı, mütevazı fakat izzetli, onurlu, şerefli dünya hayatı, 21 Mayıs 1988 Cumartesi günü seher vaktinde sona ermiş, her şeyini rızası uğruna terk etmeyi canına minnet bildiği Yüce Rabbine, yani en çok sevdiği dostuna kavuşmuştu. Mezarı İstanbul Edirnekapı'daki Sakızağacı Mezarlığındadır. Nurlar içinde yatsın! Ruhü şâd olsun! Cenab-ı Hakk onu en sevdikleriyle beraber cennetinin en yüce mertebelerine eriştirsin! Bizi de bu sâlih kulları arasına katsın!

GİRİŞ

BU KİTABIN HİKÂYESİ

HER ŞEYİN bir hikâyesi olduğu gibi, bu kitabın da bir hikâyesi var!.. Bilinçli bir okuyucu, kafasında oluşabilecek; ‘Acaba bu kitap niçin yazıldı?’, ‘Kim için yazıldı?’, ‘İçinde ne var?’, ‘Yazılmasa olmaz mıydı?’ ve bunun gibi sorulara cevap bulmak ister. Eline aldığı kitabın okunmaya ve zaman ayırmaya değer olup olmadığı konusunda okuyucuya yardımcı olmak üzere kitaba hikâyesiyle başlanmıştır. Fakat buna ilgi ve merak duymayanlar, doğrudan kitaba geçebilirler.

Ali Yakup Cenkciler hoca, bu milletin ve ümmetin yirminci asırda yetiştirebildiği, daha doğrusu kendi kendisini yetiştirmiş, hezârfen denebilecek kadar fazla alanda uzmanlaşmış zirve, ilim, fikir, kültür, sanat, hikmet, hizmet, aksiyon adamlarımızdan, adı sanı pek duyulmamış gizli ve meçhul kahramanlarından biriydi. O, bütün ömrünü ve mesaisini adam yetiştirmeye teksif etmiş, gece gündüz durmadan dinlenmeden hep okumuş ve okutmuş, araştırmış, incelemiş, çok üretken bir dimağ sahibiydi. Hiç kitap yazmamış, ardından telif eser bırakmamıştı. Ama o, çok değerli kitaplar yazan, yazabilecek, her biri mesleğinde dikkate değer bir yer edinmiş, sayısız ilim, fikir ve kalem ehli, çok kaliteli, üstün nite-

likli insanlarımızın yetişmesinde çok önemli katkıları olmuş ve emeği geçmiş biriydi. Benim de sebep-i hidayetim ve velinimetimdi. Yolumun onunla kesişmesi hayatımın en önemli olayı, tam bir dönüm noktasıydı.

Ben, Ali Yakup Hocamı, daha oniki onüç yaşlarımda, İmam-Hatip Okulu orta kısım öğrencisi iken tanıdım. Onu masum bir çocuğun bakışı, görüşü, safiyeti ile tanıyabilme, dikkatiyle izleme bahtiyarlığına eriştim. Onunla aramızda önce hoca-talebe ilişkisi şeklinde başlayan, daha sonra baba-oğul münasebetini de geçen aşağı yukarı on yedi, onsekiz yıllık uzun süreli bir yakınlığımız oluştu. Bu süre zarfında kendisine karşı duyduğum sevgi, saygı ve hayranlık hiç azalmadı, sürekli arttı. Bu arada kendisinden çok şeyler okudum, öğrendim, duydum, dinledim. O, benim için, bana özel onbeş yirmi yıl devam edecek bir eğitim programı hazırlamıştı. Ancak ben, liseden sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini kazanıp Ankara'nın yolunu tutmak zorunda kalınca, bütün planlarımız altüst oldu, eğitim programımız akim kaldı. Aramıza uzun mesafeler girmesine rağmen, yine de aramızdaki ilişkiler, yazışma ve görüşmelerimiz, kesilmedi, onun vefatına kadar da devam etti.

Hocamın vefatından beş, altı ay kadar önce yine kafamda ve gönlümde birikmiş sorularına tatminkâr cevaplar; dertlerime, sıkıntılara çareler aramak, sırtımdaki ağır yükleri hafifletmek ümidiyle kendisine, bir yatsı namazının ardından mûtat ziyaretlerimden birini yapmıştım. Ne zaman onu ziyarete gitsem, onun yanında hep huzur ve sükûn bulur, rahatlar, dertlerimden ve sıkıntılarımdan kurtulur, sanki yeniden doğmuş, dirilmiş, tazelenmiş, yenilenmiş, gönenmiş, kendime gelmiş bir halde onun yanından ayrılırdım. Bu sefer de öyle olacağını umuyor ve sanıyordum. Fakat bu sefer benim hiç beklemediğim, ummadığım, hiç de hazırlıklı olma-

dığım, bana göre çok olağanüstü bir şey oldu. Aslında o gün de her şey, çok güzel başlamıştı. Her zamanki gibi onunla baş başa oturmuş, uzun uzadıya konuşmuş, görüşmüş, dertleşmiş, söyleşmiş, değişik konular üzerinde fikir alışverişinde bulunmuştuk. Eski hatıraları yad ettik, onun anlattığı o hoş ve güzelim Arnavut fıkralarına beraberce güldük. Saatler süren, bazen hararetlenen, bazen sakinleşen sohbet ve muhabbetimizin ardından benim yüklü gündemimdeki bütün konular bitmiş, bütün sorunlar çözüme kavuşmuştu. Ben, o gün için bütün soracaklarımı sormuş, öğreneceklerimi öğrenmişim. Artık kafamda, gönlümde, aklımda, fikrimde en ufak bir soru ve tereddüt kalmamış, son derece rahatlamış ve ferahlamışım. Bu arada kendimi sohbe ve muhabbete o kadar kaptırmışım ki, zamanın su gibi akıp gittiğinin ve gece yarısının yaklaştığının farkına bile varamamışım. Hocanın üzerine çöken halsizlik, yorgunluk, bitkinlik emarelerini hissedince saate baktığımda, bu seferki ziyaretimin her zamankinden daha uzun sürdüğünü, bu hasta ve yaşlı adamı çok daha fazla yorduğumu fark edebildim. Zaten sohbet ve muhabbetimiz de yerini yavaş yavaş 'Yandı köz, bitti söz!' kâbilinden aralıklı sessizliklere bırakmaya başlamıştı. Dolayısıyla artık müsaade isteyip ayrılmam gerektiğini düşündüm ve gitmek için izin istemk üzere toparlandım. Fakat hocam niyetimi fark eder etmez, her nedense ayrılmama müsaade etmedi. Artık konuşmaya mecali kalmamıştı ama bana eliyle biraz daha oturmamı işaret etti. Ben de yarı doğrulmuşken, tekrar kalktığım yere oturdum.

Oturmasına oturdum ama benden niçin biraz daha oturmamı istediği, ayrılmama neden izin vermediği konusunda hiçbir fikrim yoktu. Kendisinin çok düşünceli bir hali vardı. Onun bu halinden ve biraz daha kalmamı istemesinden, bana çok önemli bir şey söylemek istediği belli oluyordu.

İkimiz de birbirimizi oldukça iyi tanıdığımız ve bildiğimiz için, birbirimizin esas niyetini, fikir ve düşüncesini tahmin etmekte, anlamakta, dolayısıyla anlaşmakta hiçbir sıkıntı-mız olmazdı. Bana çok önemli bir şey söylemek istediği, ancak bunu söylerken kullanacağı ifade, kelime ve cümle seçiminde kararsızlık ve tereddüt yaşadığı, bu yüzden de konuya girmekte bir hayli zorlandığı anlaşılıyordu. Ayrıca söylemek istediği şeye beni hazırlamak ister gibi de bir hali vardı. Sanki anlatmak istediklerini sözleriyle değil de sükutuyla anlatmak istiyordu. Epey bir süre sessiz, sedasız, kelimesiz, harfsiz birbirimizi dinlemeye ve anlamaya çalıştık. Ağzından hiçbir söz çıkmıyor ama kalkıp gitmeme de izin vermiyor; kalmak için her kıpırdanışında, her ayağa kalkışında eliyle işaret edip, beni tekrar yerime oturtuyordu. Bakışından, duruşundan, düşünceli halinden, hala benim derdimi, sıkıntımı, tasamı çektiği ve beni düşündüğü çok belliydi.

ARDIMDAN BİR ŞEYLER YAZARSIN, DEĞİL Mİ?..

Eski sohbetlerimizde de hocamın benimle ilgili olarak sık sık; “Oğlum! Seni, arzu ettiğim ve gerektiği gibi yetiştiremedim!” şeklinde yakınmaları ve hayıflanmaları oluyordu. Bugünkü sohbetimizde de aynı konu bir kere daha gündeme gelmişti. Bana fazla hissettirmemeye çalışsa da benimle ilgili ciddi ve artan kaygıları, tasaları ve derin düşünceleri vardı. Bazen bu düşünceler onu alır başka alemlere götürürdü. Sanıyorum; “Ey Allahım! Benden sonra bu çocuğun hâli ne olacak? Ben onu en iyi şekile yetiştireyim, hiç olmazsa yola koyayım da kendi kendine devam edebilsin diye çok uğraştım, didindim ama istediğim olmadı! İlim yolunda merhale kat edemedi, yarım ve başlı kaldı. Alt yapısını ve eğitimini tam olarak tamamlayamadan başka bir alana ve

mesleğe doğru kaydı. Benden sonra bu çocuk, bürokraside, memuriyette günü birlik işlerin telaşesi, hây ü hûyu içinde heder olup giderse çok yanarım! Zamanla öğrendiklerini, bildiklerini, yolu, yürümeyi, hatta kendisini de unutursa çok yazık olur! Acaba şimdi ben, bu çocuğu benden sonra canlı ve diri tutabilmek için ne yapabilir, ne tür bir çareye ve tedbire baş vurabilirim!”gibi düşünceler içinde kıvranıyordu.

Oldukça uzun bir süre böyle sessiz, sedasız, kelimesiz, harfsiz sohbet ettikten sonra, artık bunun da süresinin dolduğunu, bana izin verme vaktinin geldiğini hissettim. Sık sık kapanan gözlerini tekrar araladığı bir sırada, ayrılmak için yerimden kalkma teşebbüsüne bu sefer, çok sevecen ve mütebessim bir çehreyle dikkatlice yüzüme bakarak onay verdi. Ayağa kalkıp, elini öpebilmek için, sağ eline doğru uzandım. O, bana diğerine göre daha canlı ve sağlamca olan sol elini uzattı. İki elimle birden bu elini tutup öpmek için dudaklarıma götürmek istedim. Fakat o her zamanki gibi yine buna izin vermedi. Sımsıkı kavradığı elimi bir yandan aşağıya doğru çekiyor, bir yandan da o felçli halinden beklemeyecek kadar kuvvetlice ve hiç bırakmak istemiyormuşcasına sıkıyordu. Genellikle karşısındakine çok önemli bir şey söylemek istediği zaman böyle yapardı. Büyük bir merakla onun bana bu ne diyeceğine, son olarak ne tavsiyesi olacağına dikkat kesildim. Her zamanki sevimli ve sevecen haliyle ama o gün sanki her zamankinden daha şefkat ve merhamet dolu gözlerle, yüzüme ve gözlerimin içine dikkatle baktı. Ben de, onun bana söyleyeceği sözleri, kulaklarımla değil de gözlerimle dinlemek ister gibi ona baktım. Bir süre hiçbir şey söylemeden, sessizce öylece kalakaldık. Neden sonra, birbirini sıkıca kavramış, birbirine kenetlenmiş üç elin ve dört gözün tanıklığında, kendine has tatlı ve yumuşak ses tonuyla, yavaş yavaş ağzından şu kelimeler döküldü:

– Mustafa oğlum! Sen, benim ardından bir şeyler yazarsın, değil mi?

Bu sözler karşısında öylesine şaşırdım ve afalladım ki tarifi mümkün değil. Önce yanlış duymuş veya anlamış olabileceğimi yahut rüyada olduğumu düşündüm. O da sanki benim ne düşündüğümü anlamışçasına ve rüyada olmadığını bana hissettirmek istercesine, felçli ve esir-i firaş (yatağa esir) birinden hiç beklenemeyecek kadar kuvvetlice ve acırtıcasına elimi sıktı. Ağzından çıkan sözler, zaten herhangi bir yoruma, tevile veya tekrara imkân bırakmayacak kadar açık ve netti. Sorusunu anlayamadığımı, bir kere daha tekrar etmesini talep etmek edebe aykırı kaçacaktı. Sesinin tonu, tınısı ve vurgusu, sesindeki kesinlik ve keskinlik; onun benden ne istediğini çok iyi bildiğini, bunun benim tarafımdan mutlaka yerine getirilmesi gereken bir istek olduğunu; bu işte bana başka türlüünü seçebilme ve tercih hakkı da tanımadığını çok net bir biçimde ortaya koyuyordu.

Kafamın içinden bir anda; “Aman Allahım! Bu ne demek? Bu nasıl bir cümle? Türkçeyi son derece güzel, iyi ve ustaca konuşan ve kullanan hocam, her kelimesi bilerek, isteyerek ve dikkatlice seçilmiş, bu basit, garip ve kısacık soru cümlesiyle bana ne söylüyor; daha doğrusu ne söylemek istiyor? Onun ‘ardından bir şeyler yazmak’ ne demek? Yazılacak, yazmam gereken ve yazılması gereken o şeyler neler? Yazılacak bir şey varsa, onu illa ben mi yazmalıyım? Neden ben yazmalıyım? Neden şimdi değil de ardından yazacağım?” gibi cevabını bulamadığım bir sürü soru geçti. Bu kısa cümlenin içeriği, amacı, bende çağrıştırdığı duygular, soru ve sorunlar beni sadece o anda değil, ondan sonra da yıllarca düşündürdü. İlk anda esas amacını, maksadını kavrayamadığım, içini dolduramadığım bu cümlenin içinde ve altında çok derin anlamlar ve çağrışımlar gizliydi. Bu kısacık cümle,

bana göre dünyanın anlaşılması hem en kolay, hem en zor, hem en basit, hem de en karmaşık cümlelerinden biriydi. Bu, hem bir rica, öğüt, nasihat, hem kesin bir emir, hem bir soru, hem de bir haber cümlesiydi. Bu basit, garip ve ilginç cümlede, benim şaşırمامı ve afallamamı gerektiren pek çok sebep ve husus vardı.

İlk anda, bu emrivâkiden bir an önce yakamı kurtarabilmekten başka şey düşünemedim. Bunun için de mâkul ve mantıklı gerekçelerle, hocamı benim çok yanlış bulduğum, bu ümit ve beklentilerinden vaz geçirmem gerekiyordu. Hocamın bana pek âni ve garip gelen, beni şaşkınlığa uğrattıp tedirgin eden, telaşlandıran ve aynı zamanda çok çok utandıran isteği karşısında önce ne diyeceğimi, ne yapacağımı bilemedim. Onun benden böyle bir şey isteyebileceğine hiç ihtimal vermezdim. Bu yüzden elim ayağım birbirine dolaşmış, bizim oraların tabiriyle âdetâ ‘akıl ukul’ olmuştum. Boynum boğazım cenderelerle sıkılıyormuş gibi nefesim daralıyor, sesim soluğum kesiliyor, aşırı mahcubiyetinden suratım renkten renge giriyor, bir sararıyor, bir kızarıp bozarıyordu. Bu büyük mahcubiyet içinde epeyce bocaladıktan sonra, kendimi toparlamaya çalıştım. Bir iki defa yutkunduktan ve kuvvetlice öksürdükten sonra onu da fazla kırmamaya ve üzmemeye çalışıp, kekeleyerek aczimi ifade etmeye çalıştım.

– Estağfirullah hocam! Allah size sağlık ve âfiyet içinde daha nice uzun ömür versin! Ama benden istediğiniz bu iş, inanın ki benim boyumu çok aşar. Bu benim altından kalkabileceğim bir şey değil! Ben kim oluyorum ki, ardınızdan bir şeyler yazabileyim? İmkânı yok; böyle bir işi başaramam!.. dedim.

Fakat ağzımdan daha ilk sözcükler dökülmeye başlarken, hocamın takındığı tavır, bunların onun hiç duymak isteme-

diği sözler olduğunu açıkça gösteriyordu. Kafamın içindeki ‘Ne yazacağım?’, ‘Nasıl yazacağım?’, ‘Niçin ben yazmak zorundaydım?’ gibi sorulara kendimce cevaplar ararken ve bu konudaki acizliğimi, yetersizliğimi, ehliyetsizliğimi hocama anlatmaya çalışırken birden bire aklıma beni bu yükün altına girmekten kurtaracağına inandığım, bana oldukça mâkul görünen bir bahane, gerekçe geliverdi. Hemen gözlerim ışıldadı, sanki içinden çıkmaya çalıştığım karanlık tünelin ucunda birden bire bir ışık görmüş gibi oldum.

Şairin

*“Kalmayınca kişinin ardında bir hayrül-halef;
Hayf ola ol ömre kim, olur abes yere telef!”*

(Cafer Aynı Bey)

(Arkasında hayırlı bir evlâdı kalmayan kişinin ömrüne yazık olur! Böyle bir ömür, boş yere harcanmış gibi olur!) dediği gibi hocamın da kendi sulbünden bir evladı olamamıştı. Bu, çok üzücü bir durum olmakla beraber, böyle bir şey hocam için bir eksiklik sayılmazdı. Çünkü onun rahle-i tedrisinden geçmiş, hepsini evlâdı gibi sevdiği, onların da kendisini babaları gibi sevip saydıkları, hepsi hayırlı evlat olan, iyi yetişmiş, çok sayıda nitelikli talebeleri vardı. Onlar muhakkak ki, bu işi benim gibi acemi bir çaylağa bırakmazlar; en mükemmel, en güzel ve en başarılı şekilde yerine getirirlerdi. Benim altından kalkamayacağım, bana çok ağır gelecek bu yük, onlar için çocuk oyuncağı kadar basitti. Aslında bu bir mazeret veya bahane değil; işin gerçeği idi! Hemen bu hususu hocama hatırlatmak istedim:

– Hocam! Affınıza sığınırım ama böyle bir iş için bana ihtiyaç yok! Mâşâallah sizin bu işi benden yüzlerce, hatta binlerce kat daha iyi yapabilecek, hepsi deve dişi gibi sağlam, iyi yetişmiş, çok değerli talebeleriniz var! Onların yanında benim adım bile okunmaz! Eminim ki onlar, bu işi zaten

bana veya bir başkasına bırakmadan kendiliklerinden en iyi ve en güzel şekilde yapacaklardır!

Benim bu gerekçem de, hocamın üzerinde hiçbir olumlu etki bırakmadı. Anlaşılan bunlar da, onun benden duymak istediği sözler değildi. Ben büyük bir hayret, şaşkınlık ve çaresizlik içinde bocalayıp duruyordum, çeşitli mazeretler ve bahanelerle bu işten yakamı sıyırmaya çalışıyordum. Bu arada hocamın o güzel gülümsemesiyle yüzüme dikkatlice baktığını fark ettim. Sonra elimi bir daha ve eskisinden daha kuvvetlice sıkarak bana şunları söyledi:

– Biliyorum evladım, biliyorum! Elbette onlar da yazarlar, yazacaklardır. Ama sen biliyor musun; ben yine de senin yazmamı isterdim!..

İçimden ‘Aman Allahım! Galiba ben, bu ‘bir şeyler yazma’ işinden yakamı kurtaramayacağım!’ diye geçirdim. Çünkü hocam, benim sığınmaya çalıştığım bütün mazeretlerimi ve bahanelerimi geçersiz kılıyor; her defasında bende itiraza mecal ve takat bırakmayacak bir şey söylüyordu. İçine sürüklendiğim şaşkınlık, mahcubiyet, utanma, sıkılma vb. duygular içerisinde bocalayıp duruyordum. Neredeyse artık doğru dürüst anlamlı ve anlaşılır cümleler kuramaz olmuştum. Bölük pörçük ve birbirinden kopuk kelimelerle meramımı ifadeye uğraşmam bir işe yaramıyordu. Bu konudaki tereddütlerimi ve ümitsizliğimi;

– Keşke yapabilseydim, hocam! Eğer yapabilsem inanın buna hiç itiraz etmez; hatta sizin söylemenize bile ihtiyaç bırakmaz, bunu kendiliğimden, hem de çok büyük şeref ve memnuniyetle yapardım, gibi sözlerle ifade etmeye çalışıyordum. O, tekrar sözümü keserek, beni nasılsa kabul edilmeyecek mazeret ve bahaneler üretme sıkıntısından kurtarmak istedi. Kendisinden ve benden son derece emin, kesin ifadelerle; bu işi niçin özellikle benim yapmam gerektiğini, niçin

benden istediğini, şimdi olmasa bile ilerde bir gün, er veya geç benim bu işin altından kalkabileceğime olan inancını şöyle özetledi:

– Yaparsın oğlum, yaparsın! Ben senin bu işi yapabileceğine, zorlansan da altından kalkabileceğine inanıyorum! Yapamayacağına inansam, kesinlikle sana böyle bir teklifte bulunmazdım. Evet, söylediğin gibi benim senden çok daha iyi yetişmiş, senden çok daha fazla emek verdiğim, çok daha uzun süreler beraber olduğum, senden çok daha kıdemli başka talebelerim de var. Ben onların hepsini kendi evladım gibi severim, onlar da beni severler. Onlar elbette benim ardından bir şeyler yazıp çizecekler ve söyleyeceklerdir. Fakat biliyor musun? Nedendir bilmem, benim gözümde ve gönlümde senin çok daha farklı ve hususi bir yerin var! Seninle aramızda çok daha başka bir hukuk oluştu! Seninle biz, öyle basit bir talebe ve hoca ilişkisi içinde olmadık. Ben seni oğlum gibi, hatta daha da fazla sevdim. İnan ki, öz oğlum olsan daha fazla sevmezdim.

– Ben de öyle hocam! Ben de sizi çok sever ve sayarım. İnanın ki, siz bana öz babamdan daha azızsınız! Babam benim sebab-i vücudumdur ama siz benim hem sebab-i hidâ-yetim, hem de velinimetimsiniz. Hidayet üzere olmadıktan sonra, hayatın ne kıymeti var!? Çok şükür ki, Rabbim sizi benim karşıma çıkardı. Eğer sizi tanımamış olsaydım, kim bilir ben ne hallere düşerdim!

– Senin de beni sevip saydığını gayet iyi biliyorum. Neyse azizim! Benim asıl söylemek istediğim şu: aslında ben seni çok daha farklı ve çok daha iyi yetiştirmek isterdim. Fakat maalesef bu olamadı! Bundan sonra bütün iş sana kalıyor. Artık sen kendi kendini yetiştirmeye gayret edeceksin. Sen çok küçük, neredeyse çocuk yaşta benim yanıma geldin, benim yanımda ve elimde büyüyüp yetiştin. Beraber çok

fazla oturup kalkmışlığımız olduğu için seninle bizim aramızda çok ayrı bir hukuk da oluştu. Talebelerimin içinde senden çok daha uzun yıllar bende okuyanlar var ama bizim seninle yaşadığımız ve paylaştığımız şeyler çok daha fazla ve farklı şeylerdir. Değişik konular üzerinde seninle onlardan çok daha uzun sohbetlerimiz, fikir alışverişlerimiz, görüşmelerimiz, konuşmalarımız, dertleşmelerimiz oldu. Dolayısıyla biz birbirimizi çok daha iyi tanır, anlar ve biliriz. Diğer talebelerim isteseler de bana senin baktığın gözle bakamazlar, beni senin gördüğün gözle göremezler, beni senin tanıdığın gibi tanıyamazlar, beni senin anladığın gibi anlayamazlar. Dolayısıyla onlar, benim senden yazmanı istediğim ve umduğum şeyleri, senin yazabileceğin gibi yazamazlar. İşte bu yüzden ben, ardından senin bir şeyler yazmanı istedim.

Bu sözler, kulağıma çok güzel, çok anlamlı, çok hoş geliyordu. Bu sözlerden, büyük iltifatlardan ziyadesiyle etkileniyor ve mutlu oluyordum ama bütün bunlar yine de bu büyük görev ve sorumluluğun ağırlığını hafifletmeye yetmiyordu. Lakin artık olan olmuştu. Bana yelkenleri indirip, teslim bayrağını çekmekten, itirazlarımdan ve bahanelerimden vazgeçmekten başka çare kalmamıştı. Ne söylersem söyleyeyim, ne anlatmaya çalışırsam çalışayım; hocamın benden istediği ve arzu ettiği işi yapabilecek, başarabilecek birisi olmadığımı, bu işin adamı olmadığımı, bu işin altından kalkamayacağımı ona anlatamaz, kabul ettiremez ve onu bu talebinden asla vaz geçiremezdim. Nitekim ilerleyen zamanlarda, benim bütün itirazlarımı ve mazeretlerimi artık uzun açıklamalar yapmak yerine, sadece “Hayır! Sen yaparsın! Edersin! Olursun!” gibi kısa cümlelerle, kesin ve tavizsiz bir tavırla boşa çıkarmakla yetinmeyi tercih etti.

Anlaşılan hocam, bana karşı olan aşırı hüsnüzannından, güzel bakışından dolayı, benim kendimde asla göremediğim

şeyleri bende görüyor, yapabileceğime asla inanmadığım şeyleri benim yapabileceğime inanıyor, bunu benden umduğunu, beklediğini ve istediğini de açıkça ifade ediyordu. Benim için artık onun benden yapmamı istediği şeyleri yapmaya çalışmaktan; bu yolda emek ve çaba harcamaktan; elimden geleni ardıma koymamaktan başka bir yol kalmamıştı. Bu dünyada en aziz, en değerli, en önemli bildiğim ve en çok sevdiğim bir insanın, üstelik de ömrünün son demlerinde benden istediği tek şeyi yapmamak, en azından yapmaya çalışmamak, çok büyük bir edepsizlik, mürüvetsizlik, vefasızlık olacaktı. Ümitsizce:

– Hocam inşaallah, Allah beni size karşı mahcup etmez! Sizin de dualarınızın bereketiyle inşaallah Allah bana yardım eder de ardınızdan size layık bir şeyler yazabilirim! demekten başka bir söz bulamadım.

Kendimi birden bire içinde bulduğum bu sıkıntılı mahcupiyet hali içerisinde hocamın yanında daha fazla kalamadım. Müsaadesini alıp yanından ayrıldım. Dışarı çıkarsam, altında ezildiğimi hissettiğim bu boyumdan büyük, çekemeyeceğim kadar ağır yükün hafifleyebileceğini, biraz olsun rahatlayabileceğimi düşünmüştüm; ama hiç de öyle olmadı. Olup bitenleri düşündükçe, kendi durumum ve üzerime aldığım bu ağır yük ve sorumluluk arasında kıyaslamalar yaptıkça; git-tikçe küçüldüğümü, üzerimdeki yükün ise daha da büyüdüğünü ve ağırlaştığını hissediyordum.

EMİR EDEBDEN ÜSTÜNDÜR

Hocamın bütün açıklamalarına rağmen sorun bence hâlâ çözümlenmiş değildi. Kendi başıma kaldığımda, mâkul ve mantıklı cevaplar bulamadığım eski ve yeni sorular kafamın içinde cirit atıyor, dönüp dolaşıp duruyordu. Ben daha, eski

sorulara tatminkâr cevaplar bulamamışken, bunlarla bağlantılı başka sorular ve sorunlar da arka arkaya sökün edip geliyordu. Özellikle böyle ağır bir yükün benim üzerimde kalmasına bir anlam veremiyordum. Bana kalsa, ben asla kendiliğimden böyle bir işe kalkışmaz, her şeyden önce böyle bir işe tevessül etmekten teeddüp ederdim. Ama eskiler; “El-emru fevka'l-edeb (Emir edepten üstündür)” demişlerdir. Yani bir işte büyüklerin bir emri söz konusu olduğunda, artık o işi yapmamak için edep gibi bahaneler ileri sürülemez. Hocamın bu isteği de, benim için mutlaka yerine getirilmesi gereken bir vasiyet ve emir niteliğindediydi. Zaten hocam, benim ileri sürmeye çalıştığım edeb, sıra, ehliyet, liyakat gibi bütün bahanelerimi boşa çıkarmış; bana ardına saklanabileceğim hiç bir mazeret, bahane ve kaçış yolu da bırakmamıştı. Benim biraz da edeb sınırlarını zorlayarak ileri sürdüğüm bütün mazeretler, bahaneler ve itirazlar ise işimi kolaylaştırma yerine daha da zorlaştırmıştı. Çok üstelemesem, belki onun değerli talebelerinden bazılarının yazacakları şeyler, ayrıca benim de bir şeyler yazmamı gereksiz kılabilirdi. Ya da ben de kıyısından köşesinden birkaç ufak tefek deneme yapar, zorlanınca da; “Ne yapayım; benim elimden gelen de budur!?” İşte denedim ama daha iyisini yapamadım! Zaten bu iş benim becerebileceğim, altından kalkabileceğim bir iş değildi!” gibi bahanelerle kenara çekilebilir, ufak tesellilerle vicdanımı rahatlatabilirdim.

Şimdi ise, biraz da benim itirazlarım yüzünden, iş o radeye gelmişti ki; bundan sonra artık benim için hocamın benden talep ettiği o ‘bir şeyler’i yazmaktan başka bir çıkar yol kalmamıştı. Artık bu konuda başkalarının bir şeyler yazıp yazmaması, bir şeyler yapıp yapmaması da bir önem ve anlam ifade etmiyordu. Yani başkaları yazsa da yazmasa da ben mutlaka yazmak zorundaydım. En iyisi, en doğrusu ve

en mükemmeli yazılmış olsa da; en kötüsü, en yanlış yapılmış olsa da veya hiçbir şey yapılmamış olsa da benim üzerimdeki yükümlülük hiçbir şekilde kalkmayacak, benim kendi görev ve sorumluluğum hiç azalmayacak, belki daha da artacaktı.

Öte yandan bu işin benim boyumu çok aşan bir vazife olmasının yanı sıra; ömrüm boyunca ve var gücümlle ne kadar en iyisini ve mükemmelini yapmaya çalışırsam çalışayım yine de eksik ve yetersiz kalacaktı. Çünkü bu her zaman daha iyisi ve daha mükemmeli olabilecek; hayatım boyunca durmadan üzerinde çalışsam da yine de bitiremeyeceğim bir işti. Sevgili hocamın çok hoş, çok tatlı ama kaçıışı da olmayan kesin ifadelerle benim zayıf omuzlarıma bıraktığı, bu kaçınılamaz vazifenin mesuliyetini ve ağırlığını her geçen gün biraz daha artarak hissettim ve yaşadım. Bu ödev, hayatıma ve kendime sürekli çeki düzen vermemi, kendimi sık sık yoklamamı gerektiriyordu. Beni ister istemez olabildiği kadar fazla okumaya, yazmaya, inceleme ve araştırmaya, düşünmeye zorluyor, yani kâğıda, kaleme ve kitaba daha fazla yaklaştırıyordu. Zaman zaman; “Acaba hocamın gerçek amacı da bu muydu?” diye kendi kendime sormadan edemiyordum...

GÜZEL VE TATLI ÖLÜM!

Ben, ilk anda hocamın “Ardımdan bir şeyler yazarsın değil mi?” cümlesindeki, yazma eyleminden çok, bana verdiği ayrılık ve veda haberine takılmıştım. Belli ki bana artık fazla bir ömrünün kalmadığını, vâdesinin yaklaştığını, bunun belki de bizim son görüşmelerimizden biri olabileceğini ihsâs ediyordu. Bu haberin sarsıntısından ve etkisinden kendimi kolay kurtaramadım. Ölüm, elbette herkes, hepimiz, tabii bu arada sevgili hocam için de mukadder, değişmez bir gerçektir. Ölüme her zaman dost, Rabbine kavuşmaya

her an hazır olan bu güzel insanın vâdesinin yaklaştığı, çok yakın bir zamanda beni buralarda bırakıp ötelere, en güzel dostların, arkadaşların yanına ve yurduna göçeceği haberini bizzat onun ağzından duymak bana yine de çok ağır gelmişti. Belki biraz da bencilce bir düşünceyle, o zamana kadar kendisinden çok şeyler öğrendiğim, çok iyiliklerini gördüğüm bu değerli insanı, ölümün benden alıp götürmesine bir türlü razı olamıyordum. Onsuz bir hayatı kabul ve tasavvur edemiyor, öyle bir hayata kendimi hazır hissetmiyorum, ölümü de ona hiç yakıştıramıyordum. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da ondan hem kendim, hem bütün Müslümanlar, hem de tüm dünya ve insanlık için daha çok beklentilerim, büyük hayır, iyilik ve güzellik umutlarım vardı. Onun da bırakıp gideceği bir dünyada kendimi pek kimsiz, kimsesiz, yapayalnız, yetimlerden daha yetim, öksüzlerden daha öksüz hissedecektim. Bunun üzüntüsü daha şimdiden içime çökmüş ve içimde büyümeye başlamıştı. Fakat o, ölüme hiç de bu gözle bakmazdı. Uzun zamandan beri zaten; “Şu hayat yükünden artık kurtulabilsem! Bir an önce Rabbim, ölüm meleğini gönderse de benden şu can emanetini alıverse!” der gibi bir hal içinde olduğunu da seziniyordum.

Ölüm, bütün Allah dostları gibi onun gözünde de hiçbir zaman kötü, çirkin ve sevimsiz bir şey olmamış; tam tersine hep özlenen, gözlenen, istenen, arzulanan ve beklenen bir vâde olmuştu. “Hepimiz Allah’a âidiz ve ona döneceğiz!” (Bakara Sûresi, 156) ayetinde belirtildiği gibi ölüm olayını, o da Allah’a ve Allah dostlarına kavuşma olarak görür ve âdetâ ona can atardı. Ölümü böyle gören, dört gözle bekleyen, ölüme her an hazır olan birinin gözünde ölümden daha güzel ne olabilirdi!? Necip Fazıl’ın

*Ölüm güzel şey, budur perde ardından haber;
Hiç güzel olmasaydı, ölür müydü Peygamber!?*

mısralarında belirttiği gibi, başta Peygamber Efendimiz olmak üzere bütün güzel insanlar ölümü güzel, beklenen bir olay olarak görmüşler ve ölüm meleğini de büyük bir itminan ile karşılamışlardır.

Peygamber Efendimiz, ölüm döşeğindeki son anlarında önce; “Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle beraberdirler. Bunlar ne güzel arkadaşdır!” (Nisâ Sûresi, 69) âyetini okumuşlar, ardından da; “Allahım! Beni Refîk-i A’lâ’ya, yüce, ulvî ve yüksek dosta ulaştır!” sözleriyle son nefeslerini vermişlerdi.¹

Kur’ân’da; “Her nefis/can ölümü tadacaktır!” (Âl-i İmrân Sûresi, 185; Ankebût Sûresi, 57; Enbiyâ Sûresi, 35) buyurulmakta; ölüm, tadılacak bir şey olarak tanıtılmaktadır. Bu da ölümün, Allah dostları için lezzetli, hoş, güzel ve tatlı bir şey olduğunun delilidir. Çünkü tatmak fiili, günlük hayatımızda daha çok tadı güzel olan şeyler için kullanılır. Ama ölüm tatlı diye insanın kendisini durup dururken ve gereksiz yere tehlikeye atmaması da gerekir. Çünkü yine Rabbimiz; “Kendinizi, kendi ellerinizle tehlikeye atmayın!” (Bakara Sûresi, 195) buyuruyor ve bizi fütursuzca tehlikeye, dolayısıyla ölüme atılmaktan da men ediyor. Bu yasaklama da çok manidardır. Çünkü insan, günlük hayatta yapmaktan kendisini alamadığı, bir türlü uzak duramadığı, nefse câzip, hoş ve tatlı gelen şeylerden yasaklanır. Acı, kötü, sevimsiz olan şeylerden insanı yasaklamaya ve sakındırmaya zaten ihtiyaç yoktur; insan bunlardan kendiliğinden kaçır; tutup kendini bunların kucağına atmaz...

1 İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi/Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, 15/226-232.

İŞİMİ KOLAYLAŞTIRMAK İSTEMEMESİ

Her zaman çok sevecen ve yardımsever bir insan olan hocam, bu sefer bana benim için çok zor, hatta imkânsız denebilecek çok ağır bir görev ve ödev vermişti ama adeti hilafına yükümü hafifletmeye ve işimi kolaylaştırmaya hiç yanaşmıyordu. Bu konudaki bütün yardım ve destek taleplerime ve beklentilerime karşı bilinçli bir şekilde çok ilgisiz ve umursamaz bir tavır takınıyordu. Benim en basit bilgi, belge, kaynak, doküman, yardım ve destek taleplerimde bile cimri davranıyor, hepsini; “Boş ver! Sen yaparsın; edersin!” gibi yuvarlak sözlerle geçiştiriyor; bütün sorumluluğu benim üzerine yıkıyordu.

Hocam, vâdesinin yanaştığını, fazla bir vaktinin kalmadığını bana ihsâs edince; ben de ister istemez telaşlanmış, benden istediği şeyin de aciliyetinin olduğunu, sonraya bırakılmaya, ileri bir tarihe ertelemeye tahammülünün olmadığını düşünmeye başlamıştım. Ankara’da yerleşik olduğum için de İstanbul’a ancak izin, tatil, görev gibi sınırlı sürelerle gelebiliyordum. Hocam ise bu işi bana havale ettikten sonra artık tamamen unutmuş gibi görünüyordu. Kendisi artık bu konunun üzerinde hiç durmadığı gibi, ne zaman bu konuda bir sohbet açmaya kalksam, bir şekilde hemen geçiştiriveriyordu. Bütün tavır ve davranışlarıyla bana bu işin öyle akşam-lık sabahlık, belli bir süre üzerinde yoğunlaşıp çalışılarak bitirilebilecek türden bir iş olmadığını; aksine ömrüm boyunca, üzerinde çalışmam ve düşünmem gereken bir vazife verdiğini anlatmaya çalışıyordu. Eğer işimi çok fazla kolaylaştıracak olsa, sadece elimdekilerle yetinip, onun istediği gibi yoğun bir yazma çabası ve gayreti içerisine girmeyeceğimi düşünmüş olması çok muhtemeldi. Ama ben bu gerçeği, ancak çok uzun yıllar sonra, o da yavaş yavaş anlayabildim.

İşimi en çok zorlaştıran hususların başında; benden istenen şeyin hiç açık ve net olmaması, aksine son derece muğlak, uçu açık ve belirsiz olması geliyordu. Hocam, benden ‘ardından bir şeyler’ yazmamı istemişti ama ne yazacağımı, neler yazmam gerektiğini açıkça söylememişi. Hâlbuki onun şimdiye kadar benim bildiğim, tanıdığım ve alıştığım davranış biçimi hiç de böyle değildi. O, talebelerine böyle muğlak, ucu açık, çerçevesi belirsiz ödevler vermez, verdiği ödevle ilgili öğrencisini hangi kaynaklardan, nasıl yararlanabileceği konusunda iyice ve etraflıca bilgilendirir, yol gösterir, ödevin zorluk derecesine göre kendisi de bizzat her türlü yardım ve destekte bulunurdu. Normalde kendi okutacağı derslerine bile önce kendisi iyice hazırlanarak gelir; talebelerinden de derse hazırlıklı gelmelerini ister; nasıl hazırlanacakları konusunda onlara öğütlerde bulunur, yol yöntem gösterirdi. Şimdi bana hem daha önceki derslere ve ödevlere hiç benzemeyen, hepsinden çok daha zor, çetin ve muğlak bir ödev veriyor, hem de yardımcı olmaya hiç yanaşmıyor, herhangi bir bilgi, belge veya doküman vermiyor, kaynak göstermiyordu.

Peki ama şimdi ben ne yapacak, ne yazacaktım? Onun hayat hikâyesini veya biyografisini mi yazmalıydım? Öyle olsa işim çok kolay olur, bu kadar sıkılmama, bunalmama, daralmama, zorlanmama gerek kalmazdı. Anlayamadığım şeylerden biri de, hocamın bu ‘bir şeyler’ yazma görevini benden neden şimdi, yani onun sağlığında değil de ‘ardından’ yazmamı istediğiydi. Yazılacak, yazılması gereken ve illâ benim yazmam gereken bir şeyler varsa; bunları daha şimdiden, onun sağlığında, hatta onun söylemesiyle yazmam daha iyi, daha doğru ve daha mevsuk bir yöntem olmaz mıydı? Çok şükür şimdilik hocam da hayatta olduğuna göre; o bana hayat hikâyesini, doğduğu, büyüdüğü, yetiştiği, yaşadığı,

bulunduğu çevreleri, ortamları, hayatındaki belli başlı dönüm noktalarını, ayrıca bilinmesinde ve yazılmasında yarar gördüğü, arzu ettiği şeyleri kendi ağzından bütün detaylarıyla ve safahatıyla kronolojik bir akış içerisinde anlatabilirdi. Bu arada ben de gerekli gördüğüm yerlerde kendisine sorular sorar, röportajın içeriğini zenginleştirmeye çalışırdım. Bunları önce teyp kasetlerine kaydeder, oradan da deşifre ederek yazıya aktarır, böylece görevimi tamamlamış olurum. Böylesi hem daha kolay, hem de aynı zamanda çok daha doğru, bilimsel ve sağlam olurdu.

Bana çok doğru bir yöntem gibi görünen bu fikir etrafında epeyce düşündükten ve yapmam gerekenleri kafamda tasarlayıp şekillendirdikten sonra, günlerden bir gün koltuğumun altında bir teyp ve boş kasetlerle hocamın kapısını çaldım. Talebimin kabul göreceğini ve hemen o gün uygulamaya başlayabileceğimizi sanıyordum ama maalesef hiç de öyle olmadı. Benim bu konuda çok hazırlıklı, kararlı ve ısrarlı olduğumu görünce teklifimi hemen reddetmek yerine, her zamanki nâzik ve sevecen tavrıyla, beni de kırmamaya çalışarak; “Olabilir evladım ama şimdi bunun sırası değil; acelesi de yok! Sonra bakarız!” gibi yuvarlak sözlerle isteksizliğini hissettirip, talebimi yine savuşturdu. Daha sonra da istediğinin böyle biyografi ve hayat hikayesi tarzında bir şey olmadığını ifade etti. Başka bir gün, bu sefer de bir bloknot alıp yanına gittim. Benden yazmamı istediği şeylerin hiç olmazsa ana başlıkları, tarih, yer ve kişi isimleri konusunda bana yardımcı olmasını talep ettim, buna da sıcak bakmadı.

Daha sonraki süreçte bu isteksizliğinin sebebini az çok anlayabildim. O, kendisinin ardından sadece biyografi, hayat hikâyesi, anı türü şeyler yazmamı, bunlara takılıp kalmamı ve bunlarla fazla oyalanmamı istemiyordu. Eğer bunlar üzerinde fazlaca takılıp kalırsam, esas yazmam gereken, daha

doğrusu onun benden yazmamı istediği ve beklediği daha önemli ve gerekli konular üzerinde fazla yoğunlaşamayacağımdan, esas meselelere zaman ayıramayacağımdan endişeleniyor gibi bir hali vardı. Çünkü o, belli şahsiyetlerin arkasından yapıldığı gibi, nerede doğmuş, nerede yaşamış, nerede okumuş, ne yemiş, ne içmiş, kimlerle oturup kalkmış gibi sadece biyografik bilgilerle hatırlanmak istemez, bunlara ihtiyaç hissetmez, arzu ve rağbet göstermezdi. Evliya menkıbeleri veya pehlivan tefrikaları gibi sayfalar boyunca lüzumsuz ma'lumâtla sündürülmüş hayat hikâyeleri, insanların normal gündelik hayatları, görüp yaşadıkları rutin şeyler üzerinde gereksiz ayrıntılara girilmesi, özel hayatların inceden inceye didik didik irdelenmesi hiç hoşlanmadığı şeylerdendi. Böyle şeyleri gereksiz ve yararsız bulur, zaman zaman da bu tarz yazıların kimseye fazla bir faydasının olmayacağını ifade ederdi. Dahası ister doğru, ister yanlış olsun kendi hakkında övgüler, methiyeler düzülmesi, göklere çıkarılması da onun hiç memnun kalmayacağı; aksine rahatsızlık, huzursuzluk ve mahcûbiyet duyacağı şeylerdendi. O, insanların haklarında türlü övgüler ve methiyeler düzülerek göklere çıkarılmalarından; bunlarla insanların ayaklarının yerden kesilip göklerde uçurulmalarından da hiç hazzetmezdi. Böyle yapmaya kalkanları, haşlayıp bozduğuna bizzat kendim defalarca şahit olmuştum. Bütün bunlar, gözlerimin önünden bir film şeridi gibi geçtikçe benim çaresizliğim daha da artıyordu!..

Ali Yakup Hocamın benden yazmamı istediği şeyin, gerçek muradının ve arzusunun, kuru bir hayat hikâyesinden ve biyografiden ibaret olmadığı çok açıktı. Bunu ben de net bir biçimde görebiliyordum. Öyleyse ben ne yazacaktım? Daha doğrusu; hocamın ardından, onun benden yazmamı istediği ve benim yazmam gereken şeyler nelerdi? Ben, bunu tam ola-

rak bilememenin, anlayamamanın çaresizliği içinde çok bocalamış, büyük bir çaresizlik içinde ondan yardım ve destek arayışı içine girmiştım.

Hocamın benden biyografik bilgi yoğunluklu ve hayat hikayesi ağırlıklı bir şeyler yazmamı istemediğini anlayabiliyordum ama yine de yazacağım şeylerin bir yerde onun hayat hikâyesi, mücadelesi ve macerası üzerine oturtulması gerekiyordu. Dolayısıyla benim en azından bazı somut olaylara, yer ve kişi adlarına, tarihî ve biyografik bilgilere dayanmam şarttı. Bu konularda yanılıp yanılmadığımı test edebilmek için kendisine sorduğumda o da bana hak vermişti. Öte yandan kendisi daha hayattayken bu konudaki yardım ve destek taleplerimi reddetmesine, ropörtaj, teyp kaydı gibi ısrarlarımı hep karşılıksız bırakmasına ne demeliydi? Bir ara bunlara da fazla takılmamam gerektiğini bana şöyle açıkladı:

“Oğlum! Bence böyle şeylere hiç hacet yok! Biz seninle yıllardır beraberiz. Sen zaten beni tanıman gerektiği kadar tanıyorsun. Benim hayatımla ilgili bilmen gereken şeyleri de az çok biliyorsun. Hem benimle yapılmış, şurada burada yayınlanmış bir hayli ropörtajlar ve yazılar da var. Gerekirse onlara da bakarsın! Ee, azizim daha ne olacak? Bu kadarı da sana yeter de artar bile! Hem ben senden biyografimi ve hayat hikâyemi yazmanı istemedim. Böyle bir şeye hiç ihtiyaç yok. Ben senden çok daha farklı ve öte şeyler yazmanı istiyor, bekliyorum ve umuyorum. ”

Ben bana havale edilen işi kolaylaştırmaya, basitleştirmeye çalıştıkça iş daha da zorlaşıyor, çetrefilleşiyor, ‘ardından bir şeyler yazma’ görevi, biyografiden, hayat hikâyesinden ‘çok daha farklı ve öte şeyler’e kayıyordu.

YAZMAM GEREKEN ŞEYLER

Ali Yakup Hoca gibi dünyanın en özel ve en güzel insanların birinin ardından, onu gerektiği gibi tanıtabilecek, ona layık olabilecek şeyler yazabilmek, yazmaya girişmek öyle her kendine güvenen kişinin altından kalkabileceği, üstesinden gelebileceği işlerden değildir. Böyle bir işi dünyanın en profesyonel yazarlarının bile layıkıyla yerine getirebilecekleri şüphelidir. Benim gibi eline doğru dürüst kalem almamış, yazarlık tecrübesi olmayan, böyle işlerle uğraşmamış, dahası aklından bile geçirmemiş birinin ise hiç harcı ve haddi olamazdı. Bu yüzden de bana kalsa ben böyle ağır bir yükün, sorumluluğun semtine bile uğramaz, hele bunu kendiliğimden üzerime almaya asla cesaret edemezdim. Ben, böyle bir şeyi rüyamda görsem, hayra da yoramazdım. Çünkü böyle bir işin üstesinden gelebilmek için sadece yazar çizerlik, teknik bilgi ve tecrübe, yazma kâbiliyeti ve becerisi de yeterli değildir. Bunların yanı sıra çok daha farklı özellikler, nitelikler, donanımlar, ilmî ve fikrî bir altyapı, büyük gayret, çalışkanlık, birikim ve hazırlık gibi şeyler de gereklidir. Tabii bunların hiç birisi bende yoktu. Bunların bende bulunmadığımı da dünyada en iyi bilen, beni benden daha iyi tanıyan tek insan da Ali Yakup Hocamdı. O, bana her zaman sevgi ve merhametle yaklaşır, hiçbir zaman beni üzmemek, bana sıkıntı vermek istemezdi. O halde neden benden böyle başaramayacağımı ve altından kalkamayacağımı gayet iyi bildiği bir şeyi istediğini de kendi kendime çok sormuşumdur.

Beni şaşırtan garip, tuhaf ve şaşırtıcı şeylerden biri de hocamın karakter yapısıyla ilgiliydi. Çünkü Ali Yakup Hoca, hayatı boyunca hiç kimseden kendisi için en ufak özel bir istekte ve talepte bulunmayan, böyle şeylere tenezzül bile

etmeyen bir istiğna âbidesiydi. Öyle başka insanların onu anması, hatırlaması, övmesi, unutmaması gibi şeyleri hiç umurmaz, böyle şeyleri hiç sevmez, hatta böyle şeylerden mahcubiyet de duyardı. O her yaptığını sırf Allah rızası için yapan, Allah'ın rızasından başka bir amaç ve gaye gözetmeyen son derece ihlaslı ve hasbi biriydi. Anlaşılan hocam, benden, ardından bir şeyler yazmamı isterken de bunu kendisi için değil, yine benim için istemiş; beni daha canlı ve diri tutabilmek, dünya telaşı ve gâilesi içerisinde yitip eriyip kaybolmamı önlemek için bana bu işi havale etmeyi, bu görevi vermeyi uygun görmüştü.

Çok sıra dışı, çizgi üstü, hayatını çok sade fakat dopdolu yaşamış , üstün bir ilim, fikir, irfan, kültür, sanat, mücadele ve hizmet eri, idealist bir dâvâ adamıydı. Özellikle de örnek ve rol model göstermekte çok zorlandığımız bugünün ve yarının nesilleri için o, bu milletin içinden çıkmış en güzel örnek şahsiyetlerden, meçhul kahramanlardandı. Onun hayatının, kimlik ve kişiliğinin, mücadelesinin, yetiştirme tarzının, en önemlisi de inanç ve ideallerinin, fikir ve düşüncelerinin, hedef ve gayelerinin, dâvâsının, bu uğurda verdiği onurlu mücadelenin, gayret ve çabalarının, yapıp ettiklerinin, yapmak isteyip de yapamadıklarının elbette en iyi şekilde arkadan gelenlere layıkıyla, onun ruhunu muazzab etmeyecek şekilde yazılması ve tanıtılması bir zorunluluk ve önemli bir gereklilikti. Onun hiç yaşamamış gibi bu dünyadan göçüp gitmesi, hakkında bilinmesi, hatırlanması, gelecek nesillere aktarılması gereken şeylerin unutulmaya terk edilmesi asla rıza gösterilebilecek ve kabul edilecek bir şey değildi. Bu onun için olmasa bile arkadan gelenler için çok güzel, gerekli, önemli, değerli ve büyük bir iş ve görevdi.

Hocamın benden bu 'ardından bir şeyler yazmamı' isteme tarzında da alışılmıştın dışında bir gariplik vardı. Çünkü ben

şimdiye kadar onun hiç kimseden hiç bir özel istekte ve talepte bulunduğu, hiç kimseye, hiçbir işte ve hiçbir zaman bir emrivâkide bulunduğu da şahit olmamıştım. O, benden veya bir başkasından bir istekte bulunacağı zaman bunu, “Benim şöyle bir fikrim veya düşüncem var. Sen ne dersin? Böyle bir işin olabilirliği ve yapılabilirliği var mı? Gerekli mi, gereksiz mi? Sen yapabilir misin? Bu yükün altına girebilir misin? Ardımdan şunları, sunları yazabilir misin?” şeklinde karşısındakine de seçim hakkı tanıyan bir üslupla yapardı. Fakat bu sefer o alışılmış ve bilindik tavrının tersine, bana tercih imkânı tanımayarak “Yazarsın, değil mi?” diye kendi düşüncesini ve arzusunu dikte ediyordu. Zaten soruyu öyle sormuş, cümleyi öyle kurmuştu ki; bu direktif karşısında bana; “Hayır, hocam! Ben bunu yapamam, yazamam, edemem!” diyebilme imkânı bırakmamıştı. O her zamanki nazik, kibar, yumuşak, tatlı ama ne istediğini, ne beklediğini bilen, açık, kararlı ve tavizsiz tutum ve üslubuyla bana herhangi bir çıkış yolu bırakmıyor, bu konudaki umudunu ve beklentisini, kesin bir direktifle doğrudan doğruya aklıma, gönlüme kazımaya çalışıyordu. Bu kadar yumuşak, hoş ve güzel bir üslupla söylenmiş basit bir soru cümlesine, en katı emirlerden daha kesin ve keskin, bu kadar ağır bir anlam yükleyebilmek de ona has özelliklerdendi. Üstelik bu konuda onunla aramızda daha önce hiç bir görüşme, konuşma ve mutabakat olmamıştı. Buna rağmen o, sanki biz bu konuyu kendi aramızda önceden etraflıca konuşmuş, anlaşmışız, kararlaştırmışız da mutlaka yerine getirilmesi gereken bir vazifeyi, şimdi bana bir daha ve yeniden hatırlatıyor, asla ihmal etmememi istiyor gibi bir hali ve tavrı vardı. Hocam, onca nezaketine, yumuşaklığına ve kibarlığına rağmen bu talebiyle beni görünmez bağlarla sımsıkı bağlamış, bana adeta kıpırdama imkânı bırakmamıştı.

İnsanın çok sevdiği, saydığı bir dostunun, basit bir arzu ve isteğiyle onu nasıl, en kesin ve keskin emirlerden daha sıkı bağlayabildiğine bir kez daha tanık oluyordum.

Zamanla bende onun gibi kendisi için değil, hep başkaları için yaşamış birinin, benden olsa olsa önce bana ve daha sonra da benim gibi herkese lazım, gerekli ve yararlı olabilecek şeyler yazmamı isteyebileceği kanaati pekişti. Bu yüzden de daha çok onun fikir, inanç, ruh ve düşünce dünyası ve çevresi üzerinde yoğunlaşmaya ve bunlara ağırlık vermeye karar verdim. Onun her şeyi, her türlü safahatıyla bütün hayatı, her şeyini adadığı dini, imanı, dâvâsı, inançları, idealleri, fikirleri, görüş ve düşünceleri, bunların dayandığı kültürel temeller, kimlik ve kişiliği her şeyiyle ayan beyan ortada ve gözler önündeydi. Bunları oluşturan ilmi, sosyal ve kültürel çevre, yetişme tarzı, yaşadığı, bulunduğu ortamlar, ilim, iman, irfan ve kültür çevresi; bu yolda tanıdığı yoldaşları, yol erleri, dostları, dâvâ ve ideal arkadaşları da biliniyordu. Onun dini, dâvâsı, milleti, vatanı için neler düşündüğü, neler yaptığı, neler yapmaya çalıştığı, yapmak isteyip de yapamadıkları; dünyaya bakışı, hayat felsefesi ve dünya görüşü, onun gözünde dünyada esas yapılması gereken ve yapılmaya değer şeylerin neler olduğu, onun Müslümanca, insanca ve yaşanmaya değer bir dünya ideali, böyle ideal bir dünyanın nasıl olması gerektiği, nasıl kurulabileceği düşüncesi, derdi, tasası ile hocam bana hiç yabancı değildi. Ben onu ilk tanıdığım günden itibaren onu hep böyle ve bunlarla tanı-mıştım.

Dışarıdan bakıldığında çok sade ve basit görünse de onun kadar renkli ve farklı bir kişilik yok denecek kadar azdır. Yukarıda özetlenenler, onun hayatının tamamı değil, benim bir anda aklıma gelebilenlerdir. Onun çok daha farklı yönleri, onu merkeze aldığımda ve ondan yola çıkılarak ele alın-

ması ve işlenmesi gereken, işlenmeye değer sayısız konular da vardı. Bunların hepsinin bir bütünlük içerisinde işlenmesi ve ortaya konması gerekiyordu. Bu bitirilmesi bir ömre sığamayacak kadar büyük bir işti.

Hocamın ardından yazdığım, yazmam gereken şeyler arasında, kendimden bahsetmek, kendimle ilgili olanları yazmak hiç hoşuma gitmiyordu. Fakat ister istemez kendimle ilgili konular da araya giriyordu. Hatta birkaç kere kendimle ilgili olan bölümleri, yazdıklarımın arasından çıkardığım da oldu. Fakat bazı yakın dostlarım, bunun doğru olmadığını, yazacağım şeylerin sağlam bir zemine oturabilmesi, havada kalmaması için kendimle ilgili bölümlerin de kitapta münasip surette yer almasının şart olduğunu söyleyerek beni bu yönde teşvik ve ikna ettiler. Gerçekten de hocamla ilgili hatıralarımın bir bölümünü ketmedecek olsam, yazdıklarım eksik kalacak, hocamın her yönüyle tanınmasına halel gelebilecekti.

Hocamla aramızda aşağı yukarı onyediyedi onsekiz yıllık bir tanışıklığımız, hoca-talebe, baba-oğul ilişkimiz, çok ileri bir hukukumuz vardı. Ben hiç farkında bile olamadan, ondan çok şeyler öğrenmiş, aklımda, fikrimde, gönlümde, ondan sayısız hatıralar, sözler, fikirler, görüşler, düşünceler, tavırlar, tutumlar, fiiller, acılar, dertler, kederler, sevinçler, özelemler, inançlar, hayaller, idealler vs. kalmıştı. Bazıları birbirinden kopuk, dağınık, bölük pörçük durumda olsalar da bunlar, gönlümün, zihnimin, aklımın, fikrimin bir yerlerinde hala canlılığını ve tazeliğini koruyordu. Sırf bunların yeneden gözden geçirilmeleri, değerlendirilmeleri, birleştirilmeleri, anlamlandırılmaları bile bence çok değerliydi. Hocamla çok şeyler yaşamıştık. Benim ondan ne kadar etkilendiğimi, adete ona benzer hale geldiğimi, en iyi görebilen, buna en çok dikkat çeken hocamın muhterem eşi 'hacı annem'di. Hatta

bazen hocama ve bana takılır; “Allah, Allah, bu nasıl iş? İki farklı insan, nasıl bu kadar birbirine benzer? Nasıl bu kadar birbirini sever? Ben bu yaşıma geldim böyle bir şey görmedim! Efendi, bu çocuğu da iyice kendine benzettin! Senden sonra bu çocuğun hali ne olacak? Ben bunu çok merak ediyorum!” derdi.

Bu yüzden de ben, ‘hocamın ardından bir şeyler yazma’ işine, ta çocukluk yıllarımdan, hocamla tanıştıktan sonra hayatımda meydana gelen değişikliklerle başlamamın daha yararlı ve verimli olabileceğini düşündüm. O günlere giderek, onunla ilgili hatıralarımı yeniden canlandırmak, anlamlandırmak, bunlar üzerine derinlemesine ve detaylı olarak düşünmek, incelemelerime, araştırmalarımaya temel yapmak, birbirinden kopmuş olay ve hatıraları birbiriyle yeniden irtibatlandırmak, ilgilerini kurmak, dağınıklıkları gidermek, daha düzenli, tertipli ve sistemli hale getirmek, hepsini türlü yönleriyle irdeleyip daha anlaşılır hale getirmek, bunlar yardımıyla da algı düzeyimi yükseltmek, çıkarılması gereken dersleri çıkarmak, hepsini yerli yerine oturtmak benim için zevkli, verimli ve yararlı bir uğraştı. Eğer hocam bana bu görevi vermeseydi, bunların çoğu zamanla canlılıklarını, dirliklerini kaybedecek, unutulacak, sönüp, küllenme, kaybolup gitme talihsizliğine uğrayacaktı.

Ali Yakup Hocamla ilgili belli konuları ve bölümleri yazdıkça o zamana kadar kıyısından köşesinden bildiğim, öğrendiğim konuların yanında bir kısmından hiç haberdar olmadığım pek çok yeni şeyler de öğreniyor; bunlar üzerine daha derinlemesine ve etraflıca düşünebilme imkânı da bulabiliyordum. Bir konuyu bitirirken, ayrıntı gibi görünen ama resmin tamamını ortaya koyabilmek için yazılması gereken daha başka, daha yeni konular çıkıyor; onlar da haklı olarak yazılmayı, bu bütünün içindeki yerlerini almaya can atıyor-

lardı. Okudukça, yazdıkça, düşündükçe; Ali Yakup Hocam benim gözümde, gönlümde -o zamana kadar pek fazla tanıyamadığım daha farklı yönleriyle- gerçek kimliğiyle daha açık ve net bir biçimde yeniden şekilleniyor ve canlanıyordu. O adanmış adam, o güzel insan gözümde ve gönlümde daha da büyüyor, daha da değerleniyordu!

Hocamın benden istediği görevi yerine getirebilecek bilgi birikimi, donanım, tecrübe, anlayış, kavrayış ve kültür seviyesine ulaşabilmem için önümde çok uzun bir yol vardı. Anladım ki; bu arada pek çok iyi ve kötü günler, acı ve tatlı olaylar yaşamam; çileler çekmem, zulümlere ve haksızlıklara uğramam, ihanetlere tanık olmam da gerekiyormuş. Hemen öyle alelacele, çalakalem bir şeyler karalamaya kalkışmamalıydım. Çünkü bu şekilde bir yere varamaz, Allah korusun, yanlış anlamalara ve değerlendirmelere neden olabilecek, kaş yapayım derken göz çıkarabilecek yanlışlara da düşebilirdim.

Gördüğüm, yaşadığım, duyduğum, okuduğum farklı şeyler hakkında kendi kendime her zaman; “Acaba Ali Yakup Hocam hayatta olsaydı, bu olaya nasıl bakardı? Nasıl görürdü? Nasıl değerlendirirdi? Ne gibi çözümler, cevaplar önerirdi? Bana hangi kaynakları tavsiye ederdi?” gibi sorular soruyordum. Bu tür sorulara cevaplar aramanın ve bulmanın bana hayatta çok şeyler kazandırdığını; benim için her zaman çok eğitici olduğunu görmüşümdür.

BANA OLMUŞ OLANLAR!

Ali Yakup Hoca; yaşarken gerektiği gibi tanınmamış, keşfedilmemiş, değeri bilinmemiş, gizli kalmış, kendisinden gerektiği gibi yararlanılmamış paha biçilmez bir hazineydi. Hâlbuki kendisinden çok daha fazla yararlanılabilir, değerlendirilebilirdi. Örneğin, bir enstitüde, araştırma kurumun-

da, ilmî bir müessesede çok çeşitli ilmî/akademik çalışmalara yön verebilir; uzmanlık gerektiren çoğu alanlarda ufuk açıcı çok değerli ve verimli çalışmaları yönlendirebilir, ilmî, fikrî ve kültürel gelişmemize çok daha fazla katkılarda bulunabilirdi. Özellikle günümüz Müslümanlarının en büyük ve en tehlikeli zaaflarının, kusur ve eksikliklerinin başında nitelikli adam kıtlığı geldiği ortadadır. Belki bundan da daha büyüğü ve tehlikelisi ise mevcutların da kıymetlerinin bilinmemesi, kıyıda köşede unutulup harcanmaları, heder edilmeleri, bunların yapabilecekleri olağanüstü önemdeki ve değerdeki hizmetlerden gerektiği gibi yararlanılmamasıdır. Ali Yakup Hoca da; bizim bu insan kadri bilmemek, kendi kıymetlerimize değer vermemek, onlarla ilgilenmemek, onları ihmal etmek gibi kusurlarımızın en büyük kurbanlarından biri olmuştur. Ömrünün en verimli ve en değerli yılları, posteki sayarcasına hesaplarla uğraşarak boşu boşuna heder olup gitmiş, değeri, kıymeti ancak âhir ömründe, o da bir parça bilinir gibi olmuştur. O, buna çok içerler, çok üzülürdü. Onun dostları arasında çok sevilen, bilinen, meşhur Arnavut hikâyeleri vardı. Yeri geldiğinde anlatmak istediklerini bunlarla anlatmayı çok severdi. Nitekim geç kalmış bazı iltifatlara, ilgilere de şu sitemkâr Arnavut fıkrasıyla cevap verirdi:

“Azizim! Bizim Arnavut iyice yaşlanmış, hastalanmış, ağırlaşmış ölüm döşegine uzanmış. Bunu haber alan bütün akrabası, yakınları, dostları, komşuları, çoluk çocuğu gelip başına toplanmışlar. Durumu kötüleşip, can çekişmeye başlayınca da yanında bulunanları bir panik ve telaş sarmış. Her kafadan bir ses çıkıyormuş. Bazıları da, adamın kelime-i şehadet getirmeden öleceği korkusuna kapılmış. Yakınlarından biri dayanamayıp patlamış;

– Bre Mori! Ölüyorsun? Daha ne duruyorsun? Kelime-i şehâdet getirsene! Yoksa imansız gideceksin!.. Çok sinirli ve

öfkeli bir adam olan Arnavut, gözünü aralayıp cevap vermiş;

– Ölüyorsam ölüyorum, size ne? Siz ne karışıyorsunuz? Hem siz, benim kelime-i şehadet getirip getirmediğimi nereden biliyorsunuz? İllâ size duyurmak için bağıra çağıra mı söylemem lazım? Allah duysun, yeter! Sanki benim imanla gidip gitmemem sizin çok mu umurunuzda? Bana artık olmuş, olanlar! Zaten ben, bu zamana kadar kelime-i şehadet getirmediysem, ona uygun yaşamadıysam, bundan sonra getirsem ne olacak, getirmesem ne olacak? Siz beni bırakın da dönün kendi halinize bakın! Siz çok mu iyisiniz? Kelime-i şehadeti esas siz getirin! Kelime-i şehadet benden çok size lazım!..”

O, bu dünyada yapması gerekenleri en iyi şekilde yapmaya çalışmış; Rabbinin rızası ve hoşnutluğu yolunda ömür sermayesini harcamış; hayat sınavından başarıyla geçmiş biri olarak, razı olunmuşların gönül huzuruyla, ölüm uykusuna dalanların arasına varıp uzanmıştı. Geride kalanların onu hatırlayıp hatırlamamalarının onun açısından hiç bir önemi, faydası veya zararı yoktu. Ancak mesele onun açısından böyle olmakla beraber; benim gibi onu yakından tanımış, ondan çok yararlanmış, hatta neye sahip olabildiyse onun yol göstermesiyle, destek ve yardımlarıyla sahip olabilmiş birisinin onu ve onun emeklerini unutmaması, gönlünün böyle bir şeye razı olması mümkün değildi.

Ali Yakup Hoca, asla başkaları tarafından bilinip tanınmayı seven, şan, şöret, servet, mal, mülk, mevki makam düşkünü biri değildi; hiçbir zaman da olmamıştı. Böyle şeylere metelik vermezdi. Onun hiçbir zaman meşhur olma, saygı ve itibar kazanma, övülme, yüceltilme gibi bir derdi ve tasası olmamıştı. Ömrü boyunca böyle şeylere hiç önem ve değer vermemiş, peşinde koşmamış, hatta ömrü bunlardan nefret etmekle geçmişti. Hayatı boyunca hiç umursamadığı,

önem ve değer vermediği, hoşlanmadığı, istemediği şeylere öldükten sonra önem ve değer vermesine de asla imkân ve ihtimal yoktu.

Diğer yandan onu tamamen unutmak, unutulmuşluğa terk etmek de; aslında uğruna mücadele verdiği, en güzel şekilde yaşayıp temsil ettiği, bizim için de hayatî önemde olan değerleri, erdemleri unutmak ve unutulmuşluğa terk etmek demek olacaktı. Ömrü; büyük dâvâsı, inançları, ülküsü ve idealleri uğruna zorlu mücadelelerle geçmişti. Onu anmak aslında bunları anmak; onu hatırlamak bunları hatırlamak olmalıydı. Aslında hocanın bütün derdi ve istediği de; kendisinden çok bunların bilinmesi, hatırlanması ve unutulmaması, kendisinin de hatırlanacaksa bunlarla hatırlanmasıydı. Bunu, hocanın Haseki Eğitim Merkezinde önce talebesi, daha sonra da mesai arkadaşı olan Yahya Alkın'dan duyduğum bir hâtıra ile daha iyi anladım. Yahya Beyin bu hâtırasını dinlerken, sanki kendi kendime sürekli sorduğum, hocamın ardından ne tür şeyler yazmam gerektiği yolundaki sorularıma bir nebze de olsa cevap bulmuş, hocamdan bu konuda, bir mesaj almış gibi olmuştum. Ali Yakup Hoca, bir gün kendisine bir vesileyle şu sözleri söylemiş:

“Azizim! Ben öyle tanınmaktan, bilinmekten, öne geçmekten, göklere çıkarılmaktan hoşlanan, nâm, şan, şöhret düşkününü biri değilim. İnsanların beni, hele de yüzüme karşı övmelerinden, methetmelerinden de çok mahcup olurum. Bununla beraber ardımda hatırlanmaya değer güzel şeyler bırakmadan, hiçbir iyi ve yararlı iş yapmadan, güzel izler ve eserler bırakmadan; yani bu dünyadan sanki hiç yaşamamış gibi göçüp gitmeyi, büsbütün unutulmayı da hiç arzu etmem!”

Gerçekten de böyle örnek, ideal, idealist, efsanevî, menkıbevî, destanî güzel bir şahsiyetin ve onun ömrünü verdiği

dâvâsının, inanç ve ideallerinin, bu yolda yapıp ettiklerinin, yapmaya çalıştıklarının gelecek nesillere en iyi şekilde tanıtılması gerekirdi. Onu ve dâvâsını hep hatırlamak ve hatırlatmakla, unutulmuşluğa terk edilmekten kurtarmak ondan ilim ve feyiz alanların boyunlarının borcuydu. Bu önemli görevi yerine getirmemek, hepimiz için çok büyük bir talihsizlik olurdu.

Hoca, adı sanı, yaptıkları ve yapmak istedikleri pek kimse tarafından duyulmamış, haberdar olunmamış bizim meçhul ve gizli kahramanlarımızdan biriydi. Sahte ve meşhur kahramanlara destanlar düzülürken; böyle meçhul ve gizli kalmış gerçek kahramanlarımızı, hak ettikleri şanlarına uygun anıt eserlerle, destanlarla anmak, buna kâbiliyetimiz, beceri ve himmetimiz yetmese de, hiç olmazsa bir kaç cılız hatırayla yad etmeye, unutulmuşluğa terk etmekten kurtarmaya çalışmak, onlardan çok bize ve gelecek nesillerimize karşı makbul bir hayır ve iyilik olabilirdi.

İnsanın dünyaya gelmesine vesile olan anasına, babasına şükran duyması, saygı göstermesi, iyilik yapması insana yakışan bir erdem hatta bir farizadır. İyi, güzel ama bizim kültürümüzde ve anlayışımızda insan sadece hâl-i cimâdan doğmaz! İnsan, dünyaya geldikten sonra da çok farklı doğumlar, ölümler, yeniden doğuşlar ve dirilişler yaşar! Yaşamak sadece nefes almak demek değildir. Her doğan, her nefes alıp veren de gerçekte yaşıyor sayılmaz. Şairin;

Geldi ölümlü yalan, gitti ölümsüz gerçek!

Siz hayat süren leşler, sizi kim diriltecek!

(Necip Fazıl Kısakürek)

dediği gibi bu dünyada anlamsız hayat süren milyonlarcasına, gerçek hayatın ne olduğunu öğretmeye çalışsan Ali Yakup Hoca gibiler olmasa, bu dünyanın ve insanların hali ne olurdu? Onun için bizim kültürümüzde sadece 'bel oğlu' değil, 'er

oğlu', 'el oğlu', 'yol oğlu' gibi daha nice oğul ve evlat türleri vardır. Bizde yol oğlu olmak, bel oğlu olmaktan çok daha önemli ve öndedir. Benim için de sebab-i hidayetim ve velînimetim olan, onun gibi sıra dışı ve olağanüstü niteliklere sahip bir insanı unutulmuşluğa terk etmek çok büyük bir vefasızlık olacaktı. Onun gibi büyük bir değer, nasıl hiç yaşamamış gibi unutulmuşluğa terk edilebilirdi!? Bu hem onun benim üzerimdeki haklarını inkâr etmek, hem de onun sayesinde erişebildiğim nimetlerin şükürünü edâ edememekle eş anlamlı olurdu. Böyle bir borçla dünyadan geçmek, onun yanına ve Allah'ın huzuruna varabilmek bana çok ağır bir yük ve vebal gibi görünüyordu.

HOCAMLA YAZI VE TELİF PLANLARIMIZ

Ali Yakup Hoca ömrünü hep okumakla, okutmakla, araştırmakla, bilim adamlarına ve araştırmacılara yardımcı ve destek olmakla, onlara alt yapı hazırlamakla geçirmişti. O, ilim yolunu, okumayı ve okutmayı kendisine esas uğraş edinmiş, kitap telif ve tercümesi yerine, talebeyle uğraşmayı daha çok tercih etmişti. Herkes onu yalnızca okuyan, okutan, araştıran ama pek bir şey yazmayan biri olarak tanırdı. Yani o, yazı ve kalem ehli olarak tanınan, bilinen biri değildi. Kendisine kitap tercüme teklifiyle gelenleri de bazen çok sert bir şekilde reddederdi.

Türkçeyi, bütün tarihî safhaları, dünü, bugünü, şii ve edebiyatı ile çok iyi bilen Ali Yakup Hocanın aslında kendine has, çok hoş, çok güzel bir yazı üslubu, çok üst düzey bir ifade tarzı, edebî yazılar yazma kâbiliyeti; yüreğinde de çok büyük bir yazma hevesi vardı. Özel derslerimiz sırasında zaman zaman beni de yazı, üslup, ifade tarzı gibi alanlarda yoklar, bu konuda da kendimi yetiştirmemi ve geliştirmemi öğütlerdi. Fakat kendisi telif, yazı ve tercüme faaliyetleri ile ilgili

arzusunu ve hevesini çok istediği halde, ömrünün sonuna kadar gerektiği gibi gerçekleştirememiştir. Gerçi, ilgilendiği talebelerin sayılarının oldukça az olduğu ilk yıllarda, bazı talebeleriyle beraber bir iki tercüme denemesi olmuştu ama bunlardan kendisi de pek hoşnut kalmamıştı. Çünkü o pek çok konuda olduğu gibi, bu konuda da mükemmeliyetçi ve zor beğenen biriydi.

Hoca, yazma hevesini ve arzusunu, genelde dostlarına, arkadaşlarına, gönüldaşlarına yazdığı; onların gönüllerine şifa, dertlerine devâ, sorunlarına çare olan çok eğitici, öğretici, yol gösterici mektuplarıyla tatmin ederdi. Nitekim Kadir Mısıroğlu'nun *Osmanoğullarının Dramı* adlı kitabındaki mektupların büyük çoğunluğu, Hocanın Osmanlı Hanedanından kalanlarla mektuplaşmaları sonucu ona yazılmış özel mektuplardan oluşmaktadır. Aslında hocanın yazdığı çok önemli, yararlı ve değerli mektuplar toplanabilse, koskoca bir külliyyat oluşabilirdi.

Ali Yakup Hocanın çok güzel bir hattı ve el yazısı da vardı. Özellikle rik'a tarzını çok güzel ve inci gibi yazardı. Hoca, yazı ve konuşma dili olarak Arapça'ya son derece vâkıf ve hâkimdi. Fakat aynı şey, özellikle son yetmiş seksen sene içinde, güzel Türkçemize olanlar yüzünden, günümüz Türkçesi için söylenemezdi. Aslında Hoca, yeni nesillere ulaşabilmek için, bu bozulmuş Türkçe'yi de en azından yazı dilinde en iyi şekilde kullanabilme yönünde de çok büyük çaba ve gayret sarf etmiş, fakat tahribat çok büyük olduğu için istediği mesafeyi kat edememiştir.

Mısır yıllarında, Mustafa Sabri Efendinin *Mevkîfî'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Âlemi min Rabbi'l-Âlemîn ve İbâdihî'l-Mürselîn* adlı dört ciltlik en ünlü ve en önemli eserinin ilim ve fikir dünyasına kazandırılmasında onun çok büyük bir rolü, emeği ve katkısı olmuştu. Yaşı bir hayli ilerlediği ve elleri de

titrediği için Mustafa Sabri Efendinin el yazısı neredeyse okunamayacak kadar bozulmuş ve ifadeleri anlaşılabilir hale gelmişti. Bu önemli eserini matbaaya teslim ettiğinde dizgiciler, onun yazısını okumakta güçlük çekmişler, hem yanlışlık yapıp kitaba yazık etmemek, hem de bu değerli insanı bir de bu yüzden üzmemek için dizmeye yanaşmamışlardı. Mustafa Sabri Efendi gibi büyük bir deha, en verimli çağında ürün ve eser verememe tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. İşte bu çok üzücü, tehlikeli durum ve büyük sorun karşısında Ali Yakup Efendi, hemen hocasının imdadına yetişmiş ve onun eli, ayağı oluvermişti. Ali Yakup Efendi, hocasının yazdıklarını hem baştan sona âdetâ yeniden yazarcasına tasahih etmiş, hem de büyük bir dikkatle temize çekerek, dizgiye ve baskıya hazır hale getirmişti. Onun bu büyük hizmeti ve fedakârlığı, Mustafa Sabri Efendiyi çok duygulandırmış, son derece memnun ve mutlu etmişti.

Çok istemesine ve arzu etmesine rağmen Ali Yakup Hocayı eser telifi ve yazı faaliyetlerinden alıkoyan engellerin başında; Türkçemizin başına gelen büyük dil faciası ve bunun sonucunda ortaya çıkan yeni nesillerle yazı diliyle anlaşamama ve buluşamama sorunu geliyordu. Hoca için bu yeni uyduruk dilin anlaşılabilir, kabul edilebilir, yazılabilir ve okunabilir bir hali yoktu. Hoca bu konudaki sıkıntısını, üzüntüsünü ve ileride beraber yazı faaliyetinde bulunabilmemize dair umudunu bir defasında bana şöyle açıklamıştı:

“Oğlum! Bazıları bana, ‘Sen, niçin sadece okuma ve okutma faaliyetiyle yetiniyorsun? Niye bir şeyler yazmıyorsun? Niçin kitap telif etmiyorsun? Niye yazı faaliyetin yok!’ gibi sorular soruyorlar. Hakları var! Telif ve tercüme işleriyle de uğraşmak lazım. Aslında ben de bunu çok isterdim. Ben, bana bu soruları soranlara; benim okumaktan, okutmaktan, araştırmaktan yazmaya ve telife vaktim kalmadığını, bu işle-

rin benim bütün zamanımı aldığını söylüyorum. Bu da doğru ama bunun başka ve çok önemli bir sebebi daha var. Aslında, her şeye rağmen yine de sadece okumakla ve okutmakla değil, yazı faaliyetiyle de uğraşmak isterdim. Ama yetişme tarzım icabı oluşmuş, kendime has bir yazı üslubum, ifade tarzım var. Bunu Türkiye dışında edindim. Şimdi bakıyorum da benim kullandığım tabirler, kelimeler, ifadeler ve yazı üslubum, bugünkü nesle çok yabancı geliyor. Yeni neslin benim yazdıklarımı okuyabilmesi, anlayabilmesi ve bunlardan yararlanabilmesi hiç kolay değil. Tabii ben de onların yazı dilini anlamakta zorlanıyorum. İnanır mısınız, bazen kendimi yeni neslin yazı dilini kullanmaya, onların anlayabileceği şekilde yazmaya zorluyorum ama o da olmuyor?! Dilimizde yapılan büyük tahribat sonucunda birbirimize yabancılaştırılmış, birbirimizi anlayamaz hale getirilmişiz. Kendi yazdığımı kendim okuyacak değilim ya; elbette yazdıklarımın geniş kitlelere ulaşmasını, herkesin yararlanmasını ve anlamasını isterim. Bu yüzden, bugünün gençliğiyle beni yazı diliyle de buluşturacak, beni de onları da çok iyi anlayabilecek bir aracıya şiddetle ihtiyacım var. Öyle birini bulabilmek, yetiştirebilmek de hiç kolay bir şey değil! Pek çok konuda aynı hisleri, aynı fikir ve düşünceleri, aynı estetik anlayışı paylaşmak gibi ortak yönlerin bulunması gerekiyor. Bu aracının da sen olmanı çok isterdim. Bunu seninle beraber yapabileceğimizi umuyor ve düşünüyorum! İnşâallah bu aracı, sen olursun da yeni nesillerle aramızı sen bulursun! Allah nasip ederse, ileride seninle yazı ve telif faaliyetlerinde de bulunuruz!”

Yani hocamla bizim ileriye yönelik beraberce böyle yazı faaliyetinde bulunma planlarımız da vardı. Aslında içten içe ona ‘Hocam, benden yazar, çizer olmaz! Kendinizi boşa yormayın, boş hayallere kapılmayın!’ diyesim gelirdi ama ona

karşı olan aşırı sevgi ve saygım yüzünden onun hayallerini yıkmaya kıyamaz, sessiz kalmayı tercih ederdim. Kendim için böyle bir şeyi mümkün ve muhtemel görmezdim ama hocam, en değersiz taşları, materyali bile işleyerek en değerli mücevherlere dönüştürebilen bir ustalık ve hünere sahiptir. Bunu en yakın kendi hayatımda görmüş ve tecrübe etmiştim. Eğer onu tanımamış olsaydım, benden hiçbir şey olmazdı. Ben ne olabilmişsem onun sayesinde, onun emekleriyle olabilmiştim. Daha fazlası olamadıysa o da onun eksikliği değil, kendi ihmal ve kusurumdandır.

Hocamın benimle ilgili bu çok özel ve çok güzel planları, gönül alıcı, güzel sözleri, beni yine de çok mutlu etmiş, sevindirmişti. Kendime çok güvenmesem de onun bu dilek ve temennilerine ben de bütün kalbimle candan ve gönülden katılmaktaydım. İçimde de bu yönde gitgide daha da artan büyük bir arzu, istek ve rağbet uyanıyordu. Pek kimseye duyurmadığımız, ileride telif ve yazı çalışmalarında bulunma ortak plan ve hedeflerimiz, hayallerimiz, ümitlerimiz, düşüncelerimiz, heveslerimiz, emel ve arzularımız çeşitli engeller ve imkânsızlıklar yüzünden maalesef gerçekleşemedi. Mâlum sebepler yüzünden benim İstanbul'dan ve hocamdan ayrılmak ve uzaklaşmak zorunda kalmam, son dönemlerinde de onun felç geçirmesi bu planlarımıza da engel oldu. Benim çoktan unuttuğum, aklımdan çıkmış olan bu ortak emel ve idealimizi anlaşılan hocam hala unutmamıştı. Kendine has o güzel üslubuyla benden, ardından bir şeyler yazmamı isterken; bana bu ödevi ve görevi verirken eminim ki, aklının bir köşesinde, hayata geçiremediğimiz o eski hayalimizin, düşüncemizin ve hedefimizin etkisi vardı. O zaman birlikte yapamadığımızı, şimdi kendisinden sonra tek başıma kalsam da benim yapmaya çalışmamı, benden kendimi ona göre yetiştirmemi istiyordu.

Ali Yakup Hocam, bana bu ‘ardından bir şeyler yazma’ ödevini verirken, anlaşıldığı kadarıyla beni vefatından sonra da başıboş ve kendi haline bırakmamak istemişti. O, insanın öğrenmesi gereken, öğrenebileceği en önemli, değerli, yararlı, başka bir şekil ve yöntemle öğrenemeyeceği şeyleri, yazma eylemi yoluyla öğrenebileceğini çok iyi biliyordu. Benim, ömrüm boyunca, ilim, irfan, kültür, sanat, okuma, yazma, öğrenme, düşünme, eğitim, öğretim faaliyetlerinden ve yolundan ayrılmamam, geri kalmamam için bana böyle ağır bir ödevi, görev ve sorumluluğu vermeyi gerekli görmüştü. Hoca, İslam’da, eğitimde, öğretimde, insanın yetişmesinde, yazının ve yazmanın ne kadar önemli ve gerekli olduğunu çok iyi bilirdi. İnsanın bazı şeyleri ancak yazarak öğrenebileceği, yazarak öğrenilen şeylerin çok daha sağlam, kalıcı ve ufuk açıcı olduğu, insanın yazdıkça, yazmaya ve yazarak daha fazla öğrenmeye başlayabileceği kanaatindeydi. Yazma ihtiyacının ve yazılması gereken şeylerin, yazmakla azalmadığını, bitip tükenmediğini, tam tersine daha da arttığını söylerdi. Bazı gerçekler, ilimler ancak yazarak, yazı yoluyla öğrenilebilir ve öğretilirdi. O, beni de ömrüm boyunca bitiremeyeceğim ama asla vazgeçemeyeceğim, hem kendime, hem bütün Müslümanlara ve insanlığa hayırlı, verimli, üretken olabileceğim bir yola, yani yazı yoluna hem de hiç ürkütmeden, korkutmadan, üstelik kendi istek ve arzumu sokmaya çalışıyordu. Onun esas amacı, niyeti, hedefi, arzusu ve gayesi de buydu.

Hocamın, onun ardından yazmamı istediği şeyler çok geniş, engin, ucu açık, çerçevesi belirsizdi. Öyle ki değil benim, dünyada yaşamış ve yaşayacak bütün insanların ömürleri bir araya getirilse ve onlar başka hiç bir şey yapmadan, gece gündüz sürekli yazmakla uğraşsalar, yine de yazılması gereken şeyleri bitiremezlerdi. Belki şimdi bazıla-

rı haklı olarak; “Hadi canım sen de! Olur mu öyle şey! Bunu da nereden çıkarıyorsun?” diye sorabilirler. Hocamın bana bu ödevi vermeden önceki kafamla ben de aynı şeyi düşünür ve sorardım. Ben, bu kanaate, hocamın bana verdiği ödev üzerinde otuz yıldan fazla bir süre çalıştıktan sonra ve Lokman Sûresi’nin, 27. âyetinin delaletiyle ulaştım. Pek yanlış olduğumu sanmıyorum ama eğer yanlışsam beni düzeltecek olanlara da minnettar kalırım. Allah buyuruyor ki: “Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah’ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Bu ayetin ışığında bakıldığında benim söylediğimde hiçbir abartı değil, aksine bu fikir ve kanaatimde de çok büyük eksiklik ve yetersizlik olduğu görülecektir. Çünkü bilindiği gibi dünyanın dörtte üçü sularla kaplıdır. Bunun yedi misli, mürekkeple yazılabilecek yazıyı düşününüz! Bunu yazmaya gelip geçmiş insan cinsi değil, onların belki de milyarlarca katı melekler de katılsa, yetişemezler. Ayrıca yazı, yazmak, yazma eylemi, yazarak öğrenme o kadar önemli ve gereklidir ki, Allah, boşu boşuna Kur’ân’da kaleme, yazılıp çizilenlere yeminle dikkat çekiyor: “Nun! Kaleme ve kalem ehli olanların satırlara dizdikleri ve dizecekleri hakkı için!” (Kalem Sûresi, 1)

Belli ki hocam, bana bu görevi verirken, bu ağır görevi, gerektiği gibi yapamamam, yerine getirememem, altından kalkamamam da bu yolda çalışmamın, uğraşmamın da bana çok şeyler katabileceği ve kazandırabileceği kanaatindeydi. Gerçekten de öyle oldu. Daha sonra bu çaba içinde öğrendiklerim, yaşadıklarım, karşılaştıklarım ve başımdan geçen pek çok olay, bu kanaatimi daha da pekiştirdi. Zamanla çok daha iyi anladım ve kavradım ki; o, benden onun ardından bir şeyler yazmamı isterken bunu kendisi için değil, yine benim için

istemmişti. Bu dünyadan göçüp giderken bile beni düşünmeden, benim derdimi, kaygımı, tasamı çekmeden edememiş; beni ilmî, dîni, fikrî, sosyal, siyasî, kısacası her açıdan canlı ve diri tutabilmek için, bana böyle ucu açık, sonu belirsiz, muğlak bir ödev vermişti. Üzerinde çalıştıkça, derinleştikçe, hazırlıklarım belli bir yekûn oluşturdukça; böyle bir ödevde benim gerçekten de çok ihtiyacım olduğunu daha iyi görüp anlayabiliyordum. Arada bir bu konuda kendi çapımda yaptığım çalışmalara, araştırmalara, çok değişik bir yelpazede ortaya çıkan ürünlere baktığımda; bu çaba ve gayretlerimin hiç birinin boşa gitmediğini, benim açımdan en ufak bir kaybin ve zararın söz konusu olmadığını; bunların benim için son derece yararlı, eğitici ve öğretici olduğunu, bana çok şeyler kattığını fark ediyordum. En azından bana sürekli olarak hocamı, onun ideallerini, fikir ve düşüncelerini hatırlatan ve kendime sürekli çeki düzen vermeme neden olan bu çalışmanın, Allah katında da hayırlı ve yararlı bir iş, sâlih bir amel olmasını ümit ve niyaz ediyorum.

BU KİTABIN YAZILMA GEREKÇESİ!

Benim hocamın 'ardından bir şeyler yazma' faaliyetim ve çabalarım 1987 yılı sonlarında başladı. Yani bu hikâyenin daha şimdiden otuz yılı aşkın bir geçmişi var. Bu süre içinde zaman, imkân ve fırsat buldukça, bazen az, bazen çok ama hiçbir zaman tamamen boşlamadan; onunla, onun fikir ve düşünceleriyle uzaktan yakından ilgili bir şeyler yazmaya, çizmeye, okumaya, araştırmaya, incelemeye ve düşünmeye gayret ettim. İlk zamanlar yazdıklarımı hiç beğenmediğinden, neredeyse hepsini yırtıp atıyordum. Elde tutulmaya ve muhafaza edilmeye değer sayılabilecek şeyler yazabilmeye başladığıktan sonra ise binlerce sayfalık bir müellefat oluştu. Bunlar hala da yığılmaya ve birikmeye devam edior. Öte

yandan yazabildiklerime baktığımda; yazmam gerekenlerin yanında hiç denebilecek kadar az ve yetersiz olduğunu da görüyorum. Allah ömür, imkân, fırsat ve muvaffakiyet verirse, hayatımın bundan sonraki döneminde de bu eylemden uzak kalmamak niyetindeyim. Bunu artık bir zorunluluk olarak görüyorum.

İlk zamanlar bu işin benim için farz-ı kifaye hükmünde olduğunu, yani illa benim yapmam ve yazmam gerekmediğini, Hocamın üstün nitelikli ve değerli talebelerinden biri bu işi gerektiği gibi yapacak olsa, bu görev ve sorumluluğun benim üzerimden de düşeceğine inanıyor, daha doğrusu öyle inanmak istiyordum. İçimden bir ses sürekli; ‘İnşaallah birileri benden önce davranır da, bu işi en iyi ve en mükemmel şekilde yapar; ben de bu sorumluluktan, bu yükten kurtulurum!’ düşüncesindeydim. Yıllar yılı, bu umut ve beklentimin gerçekleşmesini umdum ama maalesef bu bahtiyarlığa bir türlü erişemedim. Elbette bu yolda, asla küçümsenmemesi, haksızlık edilmemesi gereken pek çok şeyler de yapıldı, yazıldı, çizildi. Hocanın vefatının ardından ve ölüm yıldönümünde bazı vefakâr talebeleri, dostları, arkadaşları, sevenleri, sayanları, tanıyıp bilenleri tarafından çok sayıda anma toplantıları, paneller, sempozyumlar düzenlendi. Uzun veya kısa yazılar, hatıralar, kitaplar yazıldı; çok şeyler söylendi. Bunların çoğu güzel ve anlamlı şeylerdi, birer kadirşinashlık örneği idi. Ama maalesef hiç birisi onu gerçek anlamda ve bütün yönleriyle anlatabilecek, özellikle onu tanıma bahtiyarlığına erememiş yeni nesillere onu gerektiği gibi tanıtabilecek nitelikte değildi.

Onunla ilgili olarak yazılmış bazı şeyler de benim üzerimdeki görev ve sorumlulukları hafifletmiyor, tam tersine daha da ağırlaştırıyordu. Okuduklarımdan bazıları, beni bu konuda bir şeyler yazmak, bazı ilaveler ve düzeltmeler yapmak

zorunda bırakıyordu. Örneğin, anlatılan hatıralardan, olaylardan bazıları benim eksik bildiklerimi tamamladığı, unuttuklarımı hatırlattığı gibi, bazılarının da yalnız benim bile bildiğim başka bir tarafı, iç yüzü, önü, arkası, çok değişik bağlamları ve bağlantıları vardı. Bunlar da en az bu anlatılanlar kadar önemliydi. Dolayısıyla bunlara benim de değinmem, elden ve gözden geçirerek yeniden değerlendirmem, yani mecburen yeni bir şeyler yazmam, eklemem ve anlatmam gerekiyordu. Bunları ben yazmazsam, kim yazacak, ben anlatmasam kim anlatacaktı?

Onun gibi büyük ve değerli bir zat hakkında yazmam ve anlatmam gerekenleri yazamadan, anlatamadan bu dünyadan göçüp gitmeyi katıyen istemezdim. O zaman kendimi bu hayatı çok eksik yaşamış, benim için çok önemli bazı görev ve sorumlulukları yerine getirmemiş, bu dünyayı bu veballe boşa çiğnemiş olarak terk edip gitmiş sayardım. Bu tür düşünceler, bu 'hocamın ardından bir şeyler yazma' işini zamanla benim hayatımın merkezine yerleşti. Bu iş, benim mutlaka yerine getirmem gereken, vazgeçilmez önemli bir borcum, yükümlülüğüm, zorunluluğum, hayatımın en önemli, en gerekli ve en anlamlı işi olmuştu. Zamanla çok daha iyi anlıyordum ki, hocam beni ömrüm boyunca canlı ve diri tutabilmek için, bana böyle bir ödev vermişti. O, kendisinden sonra benim halimin ne olabileceği, başıma neler gelebileceği konusunda çok düşünmüş, endişelenmiş, tasalanmış, en sonunda da bana bu ödevi verme çare ve tedbirine başvurmuştu.

İlk zamanlar, yani hocamın esas amacını ve niyetini anlamadan önce, böyle büyük, ağır bir yükün, görev ve sorumluluğun altına girmeye hazır ve layık olmadığım halde kendi kendime bu işin nasıl olup da benim üzerimde kaldığını, benim hangi hatamın buna sebep olduğunu sorguluyordum:

“Acaba ben ne yaptım, ne ettim de, hocamın beni böyle layık olduğumdan daha farklı, daha fazla ve daha iyi görmesine, sanmasına, benim hakkımda böyle aşırı iyimser ve yanlış intibalar edinmesine sebep oldum? Onu altından kalkamayacağım böyle büyük işlerin beklentisi ve umudu içine sürükledim?” Fakat bir kere olan olmuştu. Bundan sonra, çok karışık ve karmaşık duygular içerisinde olsam da, elimden gelen en iyisini yapmaya çalışmaktan başka yapabileceğim bir şey olmadığını düşünürdüm.

O, çok iyi biliyordu ki; bu tür çalışmaları kim yaparsa yapsın, ne kadar çok kimse bu konular üzerinde yazarsa yazsın, bu çalışmaların hiç biri asla boşa gitmeyecekti. Bu tür yazı çalışmalarının her adımında hem üzerinde çalışanlar, hem bunlardan yararlananlar, hem de özellikle yeni nesiller için sayısız yararlar ortaya çıkabilirdi. Örneğin, bu çalışmalar sonunda ortaya konabilecek yararlı, değerli ve güzel ürünler ve metinler, pek çok kimsenin ufkunu açabilir, yollarını aydınlatabilir, dünyaya bakışlarını değiştirebilirdi. Böyle güzel, hayırlı, onurlu, anlamlı ve yararlı bir iş üzerinde çalışmak, yoğunlaşmak, yazmak, bu yolda bir şeyler yapmaya uğraşmak, üzerimize düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmeye çalışmak başlı başına bir kazançtı. Böyle güzel ve verimli bir iş üzerinde çalışanlar, çalışmaları sonucunda kendi tembellikleri veya yetersizlikleri gibi nedenler yüzünden, ortaya hiç bir ürün ve metin koyamasalar, olumlu bir sonuç elde edemeseler veya çalışmaları hiç bir işe yaramasa bile; bu çalışmalar onlara yine de çok şeyler kazandıracaktır. Bu çaba ve gayretler onlara en azından kendilerini, dünyayı, diğer insanları, Rablerini, yollarını, izlerini daha iyi tanıyabilme imkânını ve fırsatını verecektir. Onlara farklı bir canlılık, dirilik, dinamizm, farkındalık, temyiz kudreti kazandıracak, onları daha üst bir bilinç seviyesine çıkarabi-

lecektir. Ben, bunun pek çok somut faydalarını bizzat yaşayarak müşahede ve tecrübe ettim. Bu konuda hiçbir şey yazamadığım, yapamadığım dönemlerde bile bu konunun sadece hayatımın en önemli gündem maddelerimden biri olarak önümde durması; bugün olmasa bile yarın mutlaka bir şeyler yazmam, yapmam gerektiği duygusu, düşüncesi, emeli, fikri, kaygısı ile beraber yaşamak bile benim için az bir şey değildi. Hiçbir şey yazamadığım dönemlerde, arada bir eski çalışmalarına dönüp şöyle bir göz atıyor, bir kısmını eleyip ayıklıyor, bazılarında ufak tefek değişiklikler yapıyorum. Bu konuyla bu kadarlık ilgilenmek bile benim için son derece eğitici, öğretici, geliştirici, dinlendirici, rahatlatıcı oluyor; günlük rutin içinde kendimi tamamen yitirmemi ve her şeyi bütünüyle boşlamamı önlüyordu.

Benim için artık bundan sonra; her hal ve şart altında, ne olursa olsun, bu büyük görev ve sorumluga layık ve ehil olmaya çalışmaktan, kendimi buna göre yetiştirmekten, bu yönde çaba ve gayret göstermekten başka seçenek yoktu. Bu iş, öyle üstünkörü, çalakalem, kısa bir sürede yapılabilecek işlerden değildi. Ömrüm boyunca bu iş üzerinde ne kadar çalışsam, bütün ömrümü bu yolda harcasam, yine de onun benden istediği şeyi yapamayabilirdim. Ama ne olursa olsun, başka ne iş yaparsam yapayım, ne işle uğraşırsam uğraşayım, ne olursam olayım; bundan sonra hayatımın önemli ve öncelikli işlerinden, büyük emel ve gayelerinden birisi de bu olacaktı. Bu yolda yapabileceklerimin en iyisini yapabilmek için elimden gelen çaba ve gayretin âzâmisini göstermek zorundaydım. Yoksa yarın huzuru mahşerde utancımın hocamın yanına varamaz, yüzüne bakamazdım!.

Hocamın vasiyet ettiği bu 'ardından bir şeyler yazma' işi bana daha ilk andan itibaren haddimi, hududumu, boyumu

ve kapasitemi aşan, çok zor ve altından kalkılması imkânsız bir iş olarak görünmüştü. Ama bunun özellikle benim için çok gerekli, hatta zorunlu bir görev olduğunun da yavaş yavaş farkına varabiliyordum. Onun rahle-i tedrisinden geçmiş, önünde diz çökmüş biri olarak, artık benim için bu işi boşlamanın, hele hele tamamen terk etmenin hiç bir mazere-ti ve bahanesi yoktu. Hele zorluk, çetinlik, güçlük, ağırlık gibi boş bahanelere sınılanamaz, imkânsızlık diye bir şey, söz konusu bile olamazdı.

Ondan öğrendiğim temel ilkeler arasında; her işte insan başarı için gerekli bütün şartları önceden kendisi hazırlayıp oluşturmak zorundaydı. Sonra da sıra hedef ve amaç doğrultusunda acele etmeden ama durmadan sürekli çalışmaya, çaba ve gayret göstermeye geliyordu. İnsan inandığı hedef ve idealleri doğrultusunda tam bir azim, sabır, sebat ve kararlılıkla yürümeli, defalarca başarısızlığa uğrasa bile asla pes etmemeli, tekrar tekrar denemekten asla vazgeçmemeli, bir işin tamamını başaramayacaksa bile yapabildiği kadarını yapmaya, başarabildiği kadarını başarmaya uğraşmaktan geri durmamalı, her teşebbüsünde yenik düşse bile tekrar denemeli, her yenildiğimde hiç olmazsa bir öncekinden daha güzel ve daha iyi yenilmeliydi.

Ali Yakup Hocam, ayrıca her zaman Müslümanın himmetinin, gayretinin âli (yüksek) olması, hedeflerini yüksek tutması gerektiğini söylerdi. Öyleyse şimdi benim de benden istenen ve yapmam gereken bu önemli işte, önce hedefimi yüksek tutmam, ardından da kendimi ona göre hazırlayıp, yetiştirmem, daha sonra da üzerime düşenin, elimden gelen azamisini yapma gayreti içinde olmam gerekiyordu. Öyle hedefimi düşük tutarak, ufak tefek, basit, üstünkörü şeylerle avunmanın, yetinmenin, kendimi kandırmanın bir anlamı olamazdı. Bu işte benim önüme koyduğum hedef, hocam gibi

bir âbide şahsiyetin, bir meçhul ve gizli kahramanın ardından, ona layık anıt eser veya eserler ortaya koymaktan aşığı olamazdı. Niyetim, çaba ve gayretim bu olduktan; üzerime düşen görev ve sorumlulukları yerine getirebilecek hale gelme, o niteliğe ve kapasiteye ulaşabilme çabası, azim ve kararlılığı içinde olduktan sonra, emeklerim, çaba ve gayretlerim asla boşa gitmeyecekti. Biz zaferle değil, seferle emrolunmuşuz. Gayret bizden, başarı Allah'tandır. Allah kolaylaştırdıktan sonra hiçbir şeyin zorluğu kalmaz. Allah nusret ve yardımıyla bizim yar ve yardımcımız olduktan sonra, başarısızlık diye bir şey söz konusu olamaz. Allah'ın lütfu, nusret ve yardımı, bereketiyle inşaallah hiç ummadığımız, beklemediğimiz, çok güzel ve olumlu sonuçlara ulaşabilme ümidinden daha güçlü bir motivasyonu düşünülemez.

ALİ YAKUP HOCAMIN BİR MEKTUBU

Hocamın benden yazmamı istediği şeylerin neler olduğunu tam olarak ona teyit ettirmeden, tabii bu konuda hiç bir ilerleme de kaydedmeden, hatta daha başlayamadan, vasiyetinden birkaç ay sonra bu güzel insan Hakk'ka yürümüştü. Daha bana verdiği bu vazife ve sorumluluğun ne olduğu, buna nasıl ve nereden başlayacağım, nasıl bitirebileceğim, ortaya nasıl bir şey koymaya çalışacağım gibi konularda bile doğru dürüst bir fikir ve kanaat sahibi olamamıştım. Hocamın benim için son derece âni, üzücü, sarsıcı ve beklenmedik ölümü, beni onsuz bir hayata alışmanın zorluklarıyla da yüzyüze getirmişti. Hem her bunaldığımda, sıkıldığımda, daraldığımda, üzüldüğümde, sevindiğimde, şaşırduğumda, kendimi çaresiz ve kimsesiz hissettiğimde başvurduğum bir hayat öğretmenimi, rehberimi, hem de her fırtınada sığındığım en güvenli limanımı kaybetmiştim. Öte yandan artık bana verdiği vazifenin tam tanımını, yani ardından yazmam

gereken şeylerin neler olabileceğini sorabileceğim başka kimse de kalmamıştı. Artık her şeye kendim tek başıma karar vermek, kendi yolumu kendim çizmek zorundaydım.

Ali Yakup Hocamın gözünde kendi fani hayatının ve biyolojik varlığının fazla bir önemi ve değeri yoktu. O, benden, arkasından biyografi tarzı bir şey yazmamı istemediğini net bir biçimde ortaya koymuş, ben de daha onun sağlığında biyografi türü bir şey yazmaktan vaz geçmiştim. Peki ama şimdi ben ne yazacaktım? Hocamın benden esas yazmamı istediği şeyler, niyeti, umudu ve beklentisi neydi? Hocamın bu ardından bir şeyler yazma' işine nereden, nasıl başlamalı, ne tür şeyler yazmalıydım? Yazarken nasıl bir yol, yöntem ve tarz izlemeliydim? Sırf bu sorularıma cevap arayıp bulmak bile beni çok zorlamıştı. Yıllarca kararsızlıklar içinde bocaladım, sonuçsuz uğraşlara ve boş denemelere girdim. Nihayet bu soruna da, yine hocamın yardımıyla kendimce bir çözüm bulabildim.

Günlerden bir gün hocamdan gelen mektupları karıştırırken, bu mektuplardan biri bana çok dikkat çekici geldi...

Hocamın bana hitaben 2 Cemâziyelûlâ 1400 tarihinde yazdığı mektup şuydu (fotokopisi için bkz. s. 542-543):

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Ve bihî neste’în

2 Cemâziyelûlâ 1400

Esselâmü aleyküm ve rahmetüllâhi ve berakatüh

Oğlum Mustafa;

3 Rabûlevvel 1400 tarihli mektubunuza henüz cevap verme imkânını bulabiliyorum. Bu mektubu nisfu'l-leylden (gece yarısından) sonra, saat birde yazmaya başladım. Gecenin tam bir sükûneti içinde...

Meşguliyetlerimin ne kadar çok olduğunu biliyorsunuz. Her gün derslerim var. Evde yalnızım. Bana yardım edecek

bir evladım yok. Yaşım da ilerledi. Adamakıllı ihtiyarladım. Gelen gidenlerle de –Allah eksik etmesin!– uğraşmak, ayrı bir mesele... Şimdi ise teyzenizle beraber şeker hastalığına da yakalandık. Rabbi Müteâl Hazretleri bize bu günleri aratmasın!

Hayatım, gurbetlerde, muhâceretlerde geçti. Uzun seneler vatancüdâ yaşadım. Çok zor şartlar içerisinde tahsil ettim. ‘Anavatanımız olan Türkiye’de hizmet edeyim!’ diye Mısır’daki Üniversite Kütüphanesindeki vazifemi bırakarak buraya geldim. Yüzüme kimse bakmayarak mesleğim haricinde –pösteği sayarcasına senelerce– Bahariye Fabrikasında hesaplarla uğraştım. Bu zihnî keşmekeşler içinde yine talebe okutmakla meşgul oldum.

Orada sıkılmamanızı isterim. İslamiyete hizmet etmek için orası fevkalâde bir saha-i faaliyet... Büyük bir aşk ve şevk ile çalış! Cenâb-ı Rabb-i Eltâfa hamd ü senâ ve şükürde bulununuz!

Nefsinizi daima murakabe ediniz! Nefis insana emmâre bissû’dur (insana hep kötülüğü emreder). İslamiyet ışığı altında nefsini daima iyi arzularla besle. Her gün bir-iki cüz Kur’ân-ı Kerîm oku!

Müslümanlara yapacağınız hizmetler, sizin için iki cihanda bâis-i fevz ve saadet (feyiz ve mutluluk sebebi) olacaktır.

Bir mümin için en büyük bahtiyarlık, i’lâ-yi Kelimetullah (Allah sözünü, dâvasını yüceltmek) ile uğraşmaktır.

Hakiki mümin, gerek Hâlikına (Yaratıcısına), gerek insanlara, gerek nefisine karşı müstakîmâne (dosdoğru) hareket eder.

Bir müminin hedefi, madde değil, vuslat ilallahtır (Allah’a, Allah’ın rızasına kavuşmaktır). Madde bir vesile-i maîşettir (geçinme aracıdır), hedef değildir. Binâenaleyh

bütün hayatınızda, gerek Hâlık (Yaratıcı), gerek mahlûkla (yaratılmışlarla) muâmelenez doğru olsun. 'Müstakîm ol, Hazreti Allah utandırmaz seni!'

Allah sevgisi, bir müminin en büyük sermayesidir. Bir abd-i mü'min (mümin kul), en sıkıntılı zamanında bile, muhabbet-i ilâhiyye (Allah aşkı ve sevgisi) sayesinde müteselli olmasını (teselli bulmasını) bilir.

Sırr-ı hilkat (yaratılışın sırrı), Hak Teâlâyı bilmek ve O'na ibadet etmektir. 'Vemâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'bü-dûn' ('Ben cinleri ve insanları –başka bir amaçla değil– sırf Bana kulluk etsinler diye yarattım' / Zâriyât Sûresi, 56).

İnsan, herkesten ümidini kestiği vakit, istinat edeceği tek mesnet ve melce', dost-i hakiki (gerçek dost) olan, Ma'bûd-i Zülcelâl'dir. Durmadan manen yükselmeye çalış!

Yüksel ki yerin bu yer değildir!

Dünyaya geliş, hüner değildir!

Yükselecek yerlerin, irfan semâları olsun! Hasîs emellerin esiri olmaktan kendini koru!

Çok selam eder, gözlerinden öperim! Cenâb-ı Mevlâ muvaffakiyetler bahş etsin!"

Ali Yakup

Bu çok da uzun olmayan, ama her cümlesi bir kitap konusu olabilecek değerdeki mektup bana o zaman sanki onun benden yazmamı istediği kitabın bir fihristi ve özeti gibi gelmişti. O mektuptan aldığım ilhamla, hocam hakkında yazacaklarımın onun fikir ve ideallerinin yapabildiğim kadarıyla bir açıklaması olması gerektiği kanaatine vardım. Aslında hocam, bana verdiği dersin planını, özünü, özetini çok daha önceden yazdığı mektuplarla da vermişti, ama ben yıllarca bunun farkına bile varamamışım. Demek ki, benim burnumun dibindeki bu planı bulabilmem için bile yıllarca aramam

gerekmişti. Bundan sonrası artık, hocamla ilgili oldukça dağınık ve birbirinden kopuk duran farklı bilgi, belge, fikir ve düşünce kırıntılarını; modüler bir sistemle ve olabildiği kadar sağlam bir bütünlük içinde bir legonun parçaları gibi bir araya getirebilmekten ibaretti. Neyi nasıl yazacağım konusunda kendime az çok bir yol çizebilmiş olmak, beni çok sevindirmişti ama yine de işim hiç de kolay değildi.

Hocamla ilgili olarak okuduğum, duyduğum, dinlediğim hatıralar, yazılar, kitaplar; zaman içinde benim kıyısından köşesinden, şöyle veya böyle tanık olduğum bazı olayları, bilgileri daha açık, tam ve net bir hale getiriyor; aradaki kopuklukları, eksiklikleri gideriyordu. Ondan duyduğum, dinlediğim, öğrendiğim bazı sözlerin, hikmetlerin anlamlarını; felsefî, tarihî ve kültürel temellerini kavrayabilmem, anlayabilmem, kafamda netleştirebilmem, yerli yerine oturtabilmem, belli sonuçlar üretebilmem, başkalarına da anlatabilmem için çok derin ve etraflı araştırmalara, incelemelere girmek gerekiyordu.

Hocamın vefatının üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen, bana verilen vazifeyi tam olarak ve gerektiği gibi gerçekleştirememiş olmam, beni zaman zaman ödevini vaktinde hazırlayıp bitirememiş bir talebe telaşı ve aceleciliği içine sokabiliyordu. Ayrıca yaşım ilerledikçe, hele de babamın vefat ettiği yaşa doğru yaklaştıkça; hocamın yüklediği vazifeyi yapmadan bu dünyadaki sayılı günlerimin tükeneceği, bu ağır yükü ve borçla dünyadan göçüp gidebileceğim korkusu ve endişesi içimi, bütün benliğimi iyice sarıp sarmalıyor, beni gittikçe daha fazla tedirgin ediyor ve telaşlandırıyor. Öbür tarafa ödevini yapmamış ihmalkâr bir talebe olarak gitmemek için, kendimi biraz daha acele etmek, bu işi daha ciddiye almak ve sıkı tutmak zorunda hissediyordum. Bazen araya değişik meşgalelerim giriyor, konudan uzakla-

şıyor, daha sonra yeniden bütün cesaretimi toplayarak; elimden gelenin en iyisini yapmak; hiçbir şey yapamamam da en azından son nefesime kadar denemeye devam etmek için yeniden hareketleniyordum. Ölüm meleği geldiğinde, beni hiç olmazsa elimden geleni yapmaya çalışırken, bu yolda öğrendiğim çaba ve gayret içerisindeyken bulmalıydı...

Bazen bu yazma işini çok fazla abartmamam, dert, sıkıntı ve problem etmemem, sadece üzerime düşenin elimden geldiği kadarını yapmakla yetinmem gerektiğini düşünüyordum. Ömrüm boyunca; “Boş ver; olmasa da olur, ben yapamamam bir yapan çıkar!” şeklinde ifadesini bulan, bu işi fazla abartmamam gerektiği yönündeki boşvermişlik duygusu ile bunun asla ihmale ve boşlamaya gelmez, hayatımın en önemli ve en anlamlı işi ve görevi olduğu şeklindeki görev ve sorumluluk duyguları arasında çok gidip gelmişimdir. Gönlümde ve kafamda adeta tahtıravallı oynayan, bazen birinin, bazen diğerinin ağır bastığı bu duygular arasında epeyce gelgitler, iniş çıkışlar yaşadım. Oluşturmaya çalıştığım tablonun veya yapbozun eksik kalan parçalarını bulup yerlerine yerleştirmekte bazı zamanlar çok zorlanıyor, daralıyor, bunalıyordum. Yaptıklarımın, yazdıklarımın bazıları da yerli yerine oturabilmeleri, yerlerini bulabilmeleri için bir şeyler, bazı olaylar yaşanması, bazı şeylerin açığa çıkması, fazladan bazı şeylerin daha bilinmesi, bazen de uzun süre kendi haline, yani nadasa bırakılmaları gerekiyor; ben de bunları olduğu gibi bırakıp başka konulara geçiyordum.

Bazen de benim mesleki ve bürokratik meşguliyetlerim, rutin veya olağan dışı işlerim araya giriyor; bu önemli görev ve oldukça uzun süreler ara vermeme, ertelememe, hatta ihmal etmeme sebep oluyordu.

Daha fazla bilgi, belge ve kaynak ihtiyacı doğduğunda bazı konularda ilerlemekte güçlük çekiyor, takılıp kalabili-

yordum. Fakat Allah'a sonsuz şükürler olsun ki her zaman, benim de nasıl olduğuna bir türlü akıl ve sır erdiremediğim, çalışmama hız kazandıran bir vesile ortaya çıkıveriyor, olağan dışı bir imkân ve fırsat doğuyor, uzun yıllar yarım bırakmak zorunda kaldığım bir konu, birden bire canlanıp diriliyor, neredeyse kendi kendine tamamlanıveriyordu. Bazen hiç ummadığım yerlerde hocamın bir dostu, talebesi veya yakın dostlarından biriyle karşılaşıyor, bazı konulardaki çok hayatî ve zaruri ama eksik bilgiler, kopukluklar ve yetersizlikler çok ilginç ve güzel tevafuklarla neredeyse kendiliğinden gideriliyordu. Hocamın yakın dostlarının, arkadaşlarının ve talebelerinin onunla ilgili hatıralarından çok yararlandım. Özellikle de hocamın hemşehrisi, eşinin kiracısı, küçük yaştan beri kendisini çok yakından tanıyan, seven, onunla çok yakın bir hukuku bulunan Enver Sözen ağabeyime kadirşinaslık örneği yardım, destek ve anlattıklarından dolayı minnet ve şükranlarımı ifade etmek isterim.

Ali Yakup Hocamın çok sevdiği, vefalı talebelerinden Ali Ulvi Kurucu'nun 2007 yılında yayımlanan hâtıraları, hocamın vefalı talebelerinden Selahaddin Yıldırım beyin delaletiyle, Necdet Yılmaz tarafından hazırlanan, 2005 yılında Dârülhadis tarafından *Ali Yakup Cenkciler Hatıra Kitabı* adıyla yayımlanan hatıralar derlemesi, Sayın Ekmeleddin İhsanoğlu'nun 2018 yılında yayımlanan, hocamın yakın dostu merhum Yozgatlı İhsan Efendiyi anlattığı *Kaybolan Dünyadan Nurlu Bir Sima* adlı önemli eseri benim için çok yararlı olmuş, sıkılıp daraldığım, bunaldığımı bazı konularda imdadıma yetişmiştir. Bu hâtıra kitaplarında, hocamla bizzat yaşadığım, bir şekilde şahit olduğum, ondan kendi yorumlarıyla dinlediğim, fakat yine de bende bir şekilde eksik veya kopuk kalmış bir takım önemli eksiklikleri gideren, değişik açılardan tamamlayan ve geliştiren çok kıymet-

li bilgilere, hatıralara ve olaylara da ulaşabildim. Bu eserleri telif eden ve neşreden herkesin ellerine sağlık; emekleri zâyi olmasın. Bu vesileyle hepsine saygılarımı, minnet ve şükranlarımı arz etmekten kendimi alamıyorum.

BENİ YAZMAYA ZORLAYAN İLGİNÇ OLAYLAR!

Hocamın ‘ardından bir şeyler yazma’ vazifemi fazlaca tavassattığım, konudan uzaklaştığım dönemlerde beni tekrar yazmaya yönelten, hatta zorlayan çok ilginç, garip, inanılmaz olaylar, sebepler ve vesileler de yaşamışım. Bunların hepsini burada zikretmem, sıkıcı ve gereksiz olabilir. Ama en azından bana en ilginç gelenlerinden birkaçına burada yer vermeden geçemeyeceğim.

Hocamın ardından yazma faaliyetini epeyce gevşettiğim, yavaş yavaş neredeyse gündemimden düşürdüğüm günlerden bir gün, bir kitapçı dükkânına uğramıştım. Raflardaki yeni çıkmış kitaplara göz gezdiriyordum. İlgimi çeken kitapları raflardan alıp, sayfalarını gayr-i ihtiyarî çevirirken, bir yazarın yeni yayımlanmış bir romanı elime geldi. Bu romanı daha açar açmaz, önüme çıkan sayfada bir paragraf dikkatimi çekti. Yazar, bu kitabı yazma nedenini şu cümlelerle açıklıyordu:²

“Benim annem iki kez öldü. Onun hikâyesinin unutulmasına asla izin vermeyeceğime dair kendi kendime yemin etmiştim; ama bu konuda yazacak cesareti ya da şevki bir türlü bulamadım. Tâ ki şimdiye kadar. Ama annemi anlatmak zorundaydım; tek bir kişiye bile olsa. Evrenin herhangi bir köşesine, bizden uzaklarda serbestçe salınacağı bir yere göndermeliydim bu hikâyeyi. Hiç olmazsa bu kadarcık özgürlüğü borçluydum beni dünyaya getiren insana. Ve ona dair

2 Elif Şafak, *İskender*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.

her şeyi bu sene kaleme almam gerekiyordu.”

Allah, Allah! Bu nasıl bir tevafuktu? Koskoca kitabevinde yüzlerce, binlerce kitap arasından bu kitap benim elime gelsin ve romanı açtığımda da bu sayfa ve paragraf karşıma çıkıversin! Bu paragraftaki her cümle, hatta neredeyse her kelime bende sonu gelmez çağrışımlar uyandırmış, içime büyük bir acı ve utanç hissi dolmuştu. Onca ihmalden sonra utandırılmam ve kulağımın çekilmesi gerektiğinin farkındaydım ama bunun burada ve bu şekilde olması bana çok garip ve şaşırtıcı gelmişti. Bu sözler, bu paragraf, bu kelimeler, başka biri için hiçbir anlam ve önem ifade etmeyebilirdi. Fakat benim gibi, hayatî önemdeki bir ödevini yapmayı uzun zamandan beri ihmal etmiş, orada burada âvârelik eden, sorumsuz, tembel, ihmalkar bir talebe için durum çok farklıydı. Sanki ansızın haylazlık yaparken yakalanmışım da, görünmez bir el kulağıma yapışmış, şiddetle çekiyor, suratıma da nereden ve nasıl geldiği belli olmayan okkalı bir şamar aşk edilmiş gibi bir duyguya kapılmıştım... Kulaklarımdan burnumun ucuna kadar uzanan acıma ve yanma hissi, yüzümün kıpkırmızı kızarması, tokatın ve kulak çekilmesinin şiddetini ortaya koymaya yetiyordu...

Yazar, kendisini dünyaya getiren, ‘iki kez ölmüş’ annesine karşı vefa borcunu; onu ve hikâyesini unutulmaktan kurtaracak şeyler yazarak ödeme derdindeydi. Hem de anlaşıldığı kadarıyla, annesinin kendisinden böyle bir talebi de olmamıştı. Annesinin iki kez ölüp dirilmiş olması, hikâyeye ve ardından onu unutturmayacak bir şeyler yazılmasına gerekçe yapılmıştı. Bu dünyaya gelip giden herkesin elbette bir hikâyesi vardır. Tabii herkese göre de kendi hikâyesi başkalarınınkinden çok daha farklı ve çok daha ilginçtir. Kime sorsanız kendi hayatının kitaplara, romanlara, hikâyelere konu olacak kadar ilginç olduğunu iddia eder. Bu biraz ben-

cillikten; biraz da hayat olarak kendi hayatından, hikâye olarak da kendi hikâyesinden başka hikaye tanımamasından, kendinden başkalarını umursamamasından kaynaklanabilir. Her hayatın, her hikâyenin anlatılmaya, yazılmaya, okunmaya değer yönleri olabilir. Zaten dünyada yazılan şeylerin çoğu bu tür hikâyelerden oluşmuyor mu? Ama ben, aramızda hiçbir kan bağı ve akrabalık ilişkisi bulunmamasına rağmen, tarafsız ve objektif bir gözle baktığımda da bu dünyada Ali Yakup Hocamın hayat hikâyesinden daha ilginçinin ve okunmaya, ibret alınmaya değerinin bulunamayacağını rahatlıkla söyleyebilirim. Peki ama gayet yakından tanıdığım, üzerimde ana baba hakkından daha ileri haklar bulunan, bu olağanüstü, sıra dışı insan için yapmam gerekenleri yaabilmiş miydim? Hocam bana çok ısrar ettiğim halde kendi hikayesini yer, zaman ve tarih kodlarıyla, son derece mevsuk bir şekilde, tüm detayları ve incelikleriyle anlatmak istemişti. Buna rağmen, benden, ardından bir şeyler yazmamı istemişti. Ali Yakup Hocam, anlaşıldığı kadarıyla, onun ardından esas yazılması ve anlatması gereken şeylerin gölgede kalabileceği endişesiyle böyle davranmıştı.

Ali Yakup Hoca, sadece nefes alıp vererek biyolojik bir hayat sürmüş, hayatın normal akışı içinde de şöyle veya böyle yaşamış biri değildi. O, bu hayatı gerçekten yaşanması gerektiği gibi yaşamış, kendisini dâvâların ve ideallerin en büyüğüne adanmış; bu dâvâ uğrunda defalarca ölüp ölüp dirilmiş bir ilim, irfan, fikir, kültür, eylem ve aksiyon adamıydı. O, hayatını ve yaşadıklarını kendisi için değil, hep başkaları için yaşamış; dâvâsına, inanç ve ideallerine adanmış biriydi. Dolayısıyla kendisi için olmasa bile dâvâsı ve idealleri için anılmayı, hatırlanmayı, binlerce kez hak ediyordu. O da, tıpkı izlerini ve yollarını takip ettiği nebîler, sâdıklar ve velîler, Allah dostları gibi; özellikle sonradan gelenlerin ibret ve

ders alması gereken, hatırlanmaya, yâd edilmeye değer menkıbeleri, hikâyeleri ve hatıraları olan bir adamdı. Aslında onun hayatını, hatırasını ve hikâyesini herkesinkinden daha ilginç; yazılmaya, anılmaya, hatırlanmaya, bilinmeye ve öğrenilmeye değer kılan da buydu. Kur'ân'ı açıp baktığımızda; böyle şahsiyetlerin, yani peygamberlerin, Allah'ın has ve sâlih kullarının menkıbeleriyle, onların etrafında dönen olaylarla, hatıralarla dolu olduğunu görürüz. Üstelik Allah (cc), Kitâb'ında bize bunları anmayı, hatırlamayı, yâd etmeyi tavsiye ediyor.

Ali Yakup Hoca, mensubu olmakla iftihar ettiği milletimizin, medeniyetimizin, kültürümüzün dış düşmanlarımız ve onların yerli işbirlikçileri tarafından hangi saldırılara uğradığını; hangi cephelerde, hangi savaşlarda, hangi düşmanlara karşı savaştığını; hangi yenilgileri yaşayıp ne büyük kayıplar verdiğini; milyonları aşan can kayıpları yanında, insanımızın kültür emperyalizmi yoluyla nasıl mankurtlaştırılıp, alzheimer olmuş gibi hâfizalarının nasıl silindiğini; kimlik ve kişiliklerini nasıl kaybettiklerini çok iyi bilen biriydi. O, dünyanın dört bir yanında soykırımlara uğratılarak, kimlik ve kişilik bunalımlarına sürüklenmiş, manen öldürülmüş milyonlarca insanımızın hepsinin acılarını kendi içinde yaşamış biriydi. Yine o, ömrü boyunca bu tür saldırılara, saldırganlara, tehlikelere ve düşmanlara karşı var gücüyle milletin, medeniyetinin ve kültürünün yanında olmuştü. Milletini uyandırmaya ve yeniden diriltmeye uğraşmış; tek başına kalsa da gerekli techizâtı donanıp, silahlarını kuşanarak bütün cephelere yetişmeye çalışmıştı. Allah'ın nusret ve yardımına güvenerek sarsılmaz bir iman, olağanüstü bir güç, kuvvet ve cesaretle cepheden cepheye koşmuş; bu yolda canını feda etmiş ölümsüz şehitlerle beraber binlerce kez dirilmiş biriydi.

O, yitiklerin feryadına koşan; feryat edecek sesi bile kalmamış çaresizleri arayıp bulan; olanlara ve bütün şaşkınlara yol buldurmaya, doğrultmaya, kültürel soykırımla hâfıza kaybına uğratılmışların, kayıp dünyalarını kendilerine hatırlatmaya çalışan bir rehberdi. Felaketlere ve uçurumlara doğru bilmeden koşuşan kalabalıkları, bu uğursuz yol ve gidişâttan çevirebilmek için önlerine çıkan; onları gaflet uykularından uyandırabilmek için çırpınan fedakâr ve cefakâr bir uyarıcıydı. Dâvâsı; bu milletin şuursuzlarını şuurlu, hamakat ehlini akıllı, sapkınlarını doğru yolu bulmuş, câhillerini bilgili kılmaktı. Çünkü o inanıyordu ki; ancak o zaman, bu milletin âcizleri muktedir, zayıfları kuvvetli, açları tok, fakirleri zengin olabilir ve mazlumları da zâlimlerin tasalluttundan kurtulabilirdi.

Sözünü ettiğim yazar annesi ile ilgili kitabı yazmakta çok acele ediyor, o sene içinde kaleme alması gerektiğini düşünüyordu. Ben ise; benim için çok daha elzem, önemli ve âcil olan; ne kadar tez yazıp bitirsem herkes için o kadar iyi olacak, hocamın ardından bir şeyler yazma işinde, aradan yirmi yıldan fazla zaman geçtiği halde daha doğru dürüst yol kat edememiştim. Mükemmel, iyinin düşmanıdır, derler. Olması gerektiği gibi mükemmel ve dört dörtlük bir eser ortaya koyamasam bile üzerime düşeni yapmakta daha gayretli olmam, bu işi daha fazla savsaklamamam gerekmez miydi? Hocamdan öğrendiğim şeylerden biri de; hiçbir zaman bir işi yapamayacağımı düşünerek geri durmamak; ne olursa olsun yine de yapmaya ve hep daha iyisini yapmaya çalışmak; bunun için çaba ve gayret içinde olmak ve tekrar tekrar denemekten vaz geçmemekti. Ondan bunu bile doğru dürüst öğrenemediğimi bu vesile ile görünce, kendime daha çok kızma ve kınama gereği duymuştum.

SIRF KENDİM İÇİN BİLE OLSA YAZMAK!

Benim hocamın ardından bir şeyler yazma tempomu yavaşlatan tek etken, kaynak, materyal, bilgi, belge ve doküman eksikliği değildi. Bazen kendimi bu konularda okuma, yazma, araştırma, inceleme ve düşünme faaliyetlerine kattığımda; başka şeylere ve kendi işlerime ilgimi kaybediyordum. Ortalıkta her şeyden ve bütün olup bitenlerden habersiz, heyûlâ gibi dolaştığım dönemler de olabiliyordu. Böyle dönemlerimde, hâlimi hiç beğenmeyen yakın dostlarımdan, arkadaş ve aile çevremden ciddi uyarılar alıyordum. Kendimi okuma yazma işlerine bu kadar kaptırmamam gerektiğini, ilgilenmem gereken başka önemli işler ve kişiler de bulunduğunu hatırlatanlar az değildi. Bazıları çok daha ileri giderek:

– Ne bu senin hâlin böyle? Her işi bıraktın, gece gündüz, bir şeyler yazacağım diye uğraşıp duruyorsun! Yazsan ne olacak? Yazdıklarını kim okuyacak? Bizim millet, zaten okuyup yazan bir millet değil! Öyleyse ne diye boşu boşuna kendine böyle eziyet edip duruyorsun! Boş ver! Kendini bu kadar üzme, yorma! gibi sözlerle beni uyarmaktan kendilerini alamıyorlardı.

Doğrusu, pek de haksız sayılmazlardı. Gerçekten de bazen evimle, ailemle, çoluk çocuğumla, kendimle, dost, ahbab ve arkadaş çevremle, hatta gelen giden misafirlerle gerektiği gibi ilgilenemez hale gelebiliyordum. Çoğu zaman onlarla beraberken bile aklım, fikrim, duygu ve düşüncelerim bu konulara doğru kayıp gidiyordu.

Bir ara bu tür dış müdahalelerin de etkisiyle, kafam karışmış, yazı çalışmalarındaki tempomu iyice yavaşlatmıştım. Bu dönemde; kütüphanemdeki kitapları karıştırırken, elime hiç tanımadığım, bana ait olmayan bir kitap geliverdi.

Bu kitap, yabancı bir yazarın bir romanıydı. Ama ben, böyle bir romanı satın almamıştım. Çocuklardan birisi satın almış olmalıydı. Bunun nasıl bir roman olduğunu anlamak istedim. Kitabın arka kapağındaki tanıtım yazısı dikkatimi çekti:

“Fransız romancı Romain Gary, 1980 yılında yaşamına son vermişti. Ardında, Fransız ve dünya edebiyat çevrelerini alt üst edecek bir yazılı açıklama bırakmıştı... Kitabın sonuna, Romain Gary'nin bu çok önemli açıklamasını da ekledik.”

Yirminci yüzyılın en büyük edebiyat skandalı olarak nitelenen, bu talihsiz adamcağızın canına kıyma nedenini ve ardında bıraktığı açıklamayı çok merak ettim. Hemen olduğum yere çömelerek, o zamana kadar adımı bile duymadığım bu yazarın on dört sayfalık açıklamasını bir solukta okudum.

En tanınmış romanlarını Emile Ajar takma adıyla yayımlamış olan Romain Gary, sanatsal anlatım biçimlerinin ne işe yaradığını sorgulayarak başladığı yazısında; edebiyattan geriye bir yanılısamadan başka bir şey kalmadığını iddia ediyor, romanlarını takma adla yayımlamasının nedenleri hakkında bilgi veriyor, özellikle de edebiyat eleştirmenlerine veryansın ediyordu. Bazı edebiyat eleştirmenleriyle yaşadığı tecrübelerin, kendisini kitap yayımlamaktan nasıl kaçınır hale getirdiğini anlattıktan sonra, üzerine basarak bana çok ilginç ve çarpıcı gelen şu ifadeleri kullanıyordu: “Benim bir rüyam, bir düşünüm vardı. Parasal nedenlerden ötürü bir türlü gerçekleştiremediğim bu düşünüm şuydu: Bıkana dek yazmak ve yaşadığım sürece de hiçbir şey yayımlamamak...”³

İntihar ederek hayatına son vermiş Romain Gary'in, arkasında bıraktığı mektubunda dile getirdiği bu büyük

3 Romain Gary, *Onca Yoksulluk Varken*, Çev.: V. Kanetti - O. Senemoğlu, 5. baskı, Can Yayınları, İstanbul 2000, s. 200.

ideali beni çok etkilemiş, âdetâ çarpmıştı. Kutsal kitabı ‘Oku!’ emriyle inmeye başlayan; inandığı, kulluk ettiği tek Allah’ı, nurlar, ışıklar saçan kitaba, kaleme ve yazdıklarına yeminle dikkat çeken; peygamberi daha hiçbir ibadetle yükümlü değilken düşünmekle mükellef kılınmış bir dinin müminleri olarak bizim gibi Müslümanların, okuma, yazma ve düşünme eylemlerinden bu kadar uzak olmamız neyle ve nasıl açıklanabilirdi? Öte yandan bizim sahip olduğumuz nimetlerden, tamamen habersiz, intihar edecek kadar psikolojik sorunları olan bu zavallı adamın bile, yazma eylemine bu kadar tutkuyla bağlı olması ne kadar ilginçti! Bunu çok şaşırtıcı ve ilginç bulmuş, bu zavallı adamcağızdaki yazma tutkusuna gıpta etmişim. Adamcağız, ömrü boyunca hiç durmadan, üstelik te sırf kendisi için, sürekli yazmak istiyor, yazmak için illâ okur veya okuyucu aramıyor, bunu gereksiz ve anlamsız buluyordu. Bir Müslümanın ve Müslüman toplumların okuma yazma özürlü olmaları, bunun türlü gerekçelerle kanıksanır ve normal karşılanır hale gelmesi neyle ve nasıl açıklanabilirdi? Halbuki esasında, yazdıklarını kendisinden başka hiç kimse okumasa bile yazmak, ciddi bir okuma, yazma, düşünme eylemi içinde olanlar Müslümanlardı. Okuyanı olmaz gibi anlamsız düşüncelere, gereksiz ön yargılara, dayatmalara sığınarak yazmaktan vaz geçmek, eli, kolu bağlı gibi oturmak; bir insana, hele de bir Müslümana asla yakışmayacak çok çirkin, çok yanlış ve aptalca bir şeydi!..

İnsanın gerçek anlamda yaşadığını, insanlığını, kulluğunu, varlığını ispat edebilmesi; bugününü ve geleceğini, dünyasını ve âhiretini ona yakışan, ondan beklenen onurlu ve şerefli bir biçimde şekillendirebilmesi, ancak okuma, yazma, düşünme gibi eylemleri hayatın merkezine koymasıyla mümkün olabilirdi. Dolayısıyla bunun moda olmasını, herkes

tarafından rağbet görmesini beklemek son derece anlamsızdı. Hiç kimse okumaya, yazmaya ve düşünmeye rağbet etmese bile, akli başında bir insan, bir Müslüman mutlaka rağbet etmek zorundaydı. Ama biz, çoğunlukla da okuma, yazma ve düşünme özürlü olmamız yüzünden, gözlerimizin önündeki bu gerçeklerden de tamamen habersiz, uzak, ilgisiz ve kör yaşıyorduk.

Romain Gary gibi hasta ruhlu bir gayrimüslimin beyninin, ruhunun ve vicdanının bile bunları düşünüp idrak edebilmesi; yazma eylemine bu kadar büyük bir tutkuyla bağlanabilmesi şaşılacak bir şeydi. Daha çok şaşılması gereken şey ise; okumak ve yazmakla birinci derecede mükellef olan; herkesin, tüm insanlığın, bütün kâinatın hayrı için çıkarılmış en hayırlı topluluk olan bizim gibi Müslümanların, daha doğrusu o iddiada bulunanların, intihar edecek kadar bunalmış birisi kadar bile bu görev ve sorumluluklarından habersiz ve umursuz olabilmesiydi. Müslümanın en çok önem verdiği görev ve sorumluluklarından bu kadar habersiz olması; okumaya ve yazmaya hiç itibar etmemesi ilginç olduğu kadar da üzüntü verici bir durumdur.

Bu olay da gösteriyor ki; bu yazma işi, aslında insanın kendi özünden, fitratından kaynaklanan onurlu yüce bir iş ve eylemdir. Müslümana yakışan; yazılmaya değer olanı, yazılması gerekeni mutlaka yazmak, ne olursa olsun yazmak; başkaları tarafından beğenilme, kabul görme kaygısı taşımadan yazmak; hiç kimse için olmasa, yalnız kendisi için olsa bile yazmaktır.

Romain Gary'ın bu yarı doğru sözleri, beni alıp yine başka âlemlere, duygu ve düşüncelere götürdü. Elimi, kolumu, aklımı, fikrimi bağlamış olan çeşitli kaygıların; iç ve dış etkenlerin; yersiz düşüncelerin ağır ve paslı zincirleriyle beni sarıp sarmaladığı bir dönemde; bunları koparıp parçalayabilmem

ve kendimi kurtarabilmem için bu sözler bana yeni bir güç vermişti. Demek ki insanın, neyi, nereden, kimden, nasıl öğreneceği, kimden nasıl yararlanabileceği hiç belli olmuyormuş! Türlü nedenlerle zaman zaman tavsayan, yavaşlayan çalışmalarına; bundan sonra, her türlü iç ve dış etkenlere karşı kendimi tamamen kapatarak, eskisinden çok daha büyük bir hevesle, azim ve gayretle dört elle sarılmalı, hiç kimseyi ve hiçbir şeyi umursamadan, araştırma ve yazma faaliyetime devam etmeliydim.

Hiç kimsenin işine yaramasa, kimsenin dikkatini ve ilgisini çekmese de yazmam gerekenleri ben sırf kendim için olsa bile yine yazmalıyım. Hele de bu kitabın konusu, Ali Yakup Hoca gibi, hep başkalarını düşünmüş, başkaları için yaşamış, başkaları için dertler, sıkıntılar ve çileler çekmiş; hayatını herkesin dünya ve âhîret saadetini sağlayacak büyük bir ideale ve dâvâya adanmış birisi için olunca bunların yazılması daha da elzem hale geliyordu. Ali Yakup Hocanın ardından yazılması gerekenler, yazarı tarafından sırf kendisine saklanamaz, kendisinde de tutulamazdı. Burada ortaya çıkabilecek işe yarar şeylerden, her isteyenin istediği kadar yararlanabilmesine imkân ve fırsat tanımak elbette insanî ve İslamî bir görevdi. Paylaşmak güzeldir. Böyle güzel şeyleri paylaşmak daha da güzeldir. Böyle bir şeyin paylaşımı, benim için kıskanılacak ve üzüntü kaynağı olacak bir şey değil, aksine memnuniyet ve mutluluk kaynağı olacak bir şeydir.

MUSTAFA YAZI! YAZI! YAZI!..

Bazı zamanlar idarî ve bürokratik görevler de üstlenmek zorunda kaldığım için meşguliyetim artıyor, bu durum da hocamın ardından yazma faaliyetimi sekteye uğratabiliyordu. Buralarda gördüğüm, karşılaştığım hatalar, yanlışlıklar,

haksızlıklar ve zulümlerin ardından, bu görevlerin üzerimden alınmasıyla da esas işime daha bir istekle ve dört elle sarılma ihtiyacı hissediyordum. Gün geçtikçe ortaya kendi kendini yazdıran, yazdırmaya da devam eden oldukça kapsamlı farklı metinler çıkıyordu. Bunun nereye kadar uzayıp gideceğini doğrusu ben de pek bilemiyorum, kendimi hiçbir kayıtlarla bağlı hissetmeden içimden geldiği gibi yazmaya devam ediyordum. Kimisi başlanmış ve yarım kalmış, kimisi bitmiş, kimisine henüz başlanmamış pek çok konu başlığı yazılmayı, hazırlanmayı veya kitap içindeki kendine uygun yeri bulmayı beklemekteydi. Benim nâcîz vücudum tükenip gitse de; yazılması gerekenler, beni yazmaya teşvik eden olaylar ve sebepler hiç bitmeyecek gibi görünüyordu.

Bundan çok uzun olmayan bir süre önce, bir vesileyle Ali Yakup Cenkciler hoca ile tanışıklığımdan, hukukumuzdan ve onun benden ardından bir şeyler yazmamı istemesinden muhterem Yusuf Ziya Kavakçı hocama da bahsetmiştim. Bu konu ve yazmaya çalıştığım şeyler üzerinde kendisiyle epey bir sohbet ettik. Bu konu, Sayın Yusuf Ziya Kavakçı'nın demek ki iyice kafasına takılmış ki, sohbetin ardından eve gidince aynı günün akşamı bana sesli bir mesaj gönderdi. Mesajında; Ali Yakup Cenkciler hocayı kendisinin de çok yakından tanıdığına, onun ne kadar değerli ve önemli bir ilim adamı olduğuna işaret ettikten sonra; ardından bir şeyler yazma vasiyetini daha fazla ihmal etmemem, geciktirmem gerektiğini; çünkü hepimizin bu dünyada fâni ve gelip geçici olduğumuzu, emr-i Hakk'ın da kime ne zaman vâki olacağını hiç belli olamayacağını önemle hatırlatıyor, şu sözü hem de defalarca tekrarlayarak mesajını bitiriyordu: "Mustafa yaz! Mustafa yaz! Mustafa yaz!"

Onun bu sözleri, bana sanki Ali Yakup Hocamın ağzından çıkıyormuş gibi geldi. Israrla tekrarlanan bu sözler, çalışma-

larımın hiç olmazsa yapabildiğim kadarını bir an önce ortaya çıkarmam gerektiği konusunda beni yeni bir gayrete getirdi. Yıllardan beri yazdıklarımı bir düzene sokup, yayımlanacak hâle getirebilmek için çalışmalara başladım. Bu çalışma sırasında hiçbir zorluk ve sıkıntı çekmeden, yazılmış bölümlerin neredeyse kendi yerlerini kendilerinin bulması, kitabın kendi mecrasında akıp gitmesi, kolayca kendi yolunu bulabilmesi beni çok şaşırttı. Bu olay, bu kitabın gerçekte benim tarafımdan yazılmadığı, Ali Yakup Hocam tarafından bende zaten yazılmış olduğu hissini uyandırdı.

İÇİNDEN NASIL GELİYORSA ÖYLE YAZ!

En başından beri, Ali Yakup Hocamın ardından bir şeyler yazma işinin benim işim olmadığını düşünüyordum Hocamın bu işi benden çok daha iyi ve mükemmel bir şekilde yapabileceği, çok iyi yetişmiş, ehliyetli, liyakatli, dirayetli, yetenekli, bilgili, kalem ve söz erbabı, önemli eserleri, kitapları olan pek çok talebesi vardı. Bu kadar önemli, değerli ve gerekli bir iş; benim gibi ilim yolunda yarım ve yayan kalmış, yazarlık tecrübesi olmayan, acemi bir çaylağın işi olamazdı. Hocamın bu işi bana havale etmesinin sebebini, hikmetini ve anlamını bir türlü kavrayamamıştım. Hocam, bu işi kendisi açısından fazla önemli ve gerekli görmediği için, onları kendi asıl işlerinden ve uğraşlarından alıkoymamak, gereksiz zaman ve emek israfına sebep olmamak için onlardan biri yerine bana havale etmeyi uygun görmüş olabilirdi.

Ali Yakup Hocamın anlayışına göre; insan altından kalkamayacağı, boyunu çok aşan yüklerin altına girmemeliydi. Yoksa hem o iş yapılamaz, yarım kalır, kişi o ağır yükün altında ezilip gider; hem de bu arada kişinin yapabileceği, altından kalkabileceği, esas yapması gereken başka işler de yapılamamış olurdu. Öte yandan bir kişinin rahatlıkla tek

başına yapabileceği basit bir iş; altından kalkabileceği hafif bir yük için de başka yardımcıları, destekçileri aranmamalıdır. Boş ve gereksiz yere bir sürü insanın meşgul edilmesi demek olan bu durum da israfın bir başka çeşididir. Bir yerde birileri çok ağır işlerin yükü altında eziliyor, aynı yerde bazıları da işsiz, güçsüz, avare kalıp, keyif çatıyorsa; burada da büyük bir adaletsizlik, uygunsuzluk olduğu ortadadır.

Bu işin ve görevin bana verilmesinde en başından beri büyük bir yanlışlık ve isabetsizlik olduğu kanaatindeydim. Bu kanaatimi hocama da defalarca iletmiş fakat kabul etmemiştim. Hocam, bunun sebebini ve hikmetini net bir biçimde bana açıklamadı ama bu konuda benimle aynı görüş ve kanaatte değildi. Onun bu görevi bana; yarım kalmış eğitimime, kendimi yetiştirmeme katkı ve yarar sağlasın diye vermiş olması da anlaşılabilir bir gerekçeydi. Öte yandan ben, yine de Ali Yakup Hocam gibi olağanüstü önemdeki bir değer in ardından; onun hakkında bir şeyler yazmaya benden çok daha ehil ve layık, nitelikli talebelerinden birinin bu işi üstlenmesinin daha iyi ve yararlı olabileceği kanaatimi hep muhafaza etmişimdir. Elbette hocamın açık iradesi ve isteği belli olduktan sonra, benim için bu yolda elimden gelen çaba ve gayreti göstermeye çalışmaktan başka bir çare yoktu.

Görev bana tevdi edilmiş olsa da hocamın kalburüstü ve nitelikli talebelerinin de bu işin içinde olmasını, en azından bir kenarından tutmalarını, bana yardımcı ve destek olmalarını umuyorum ve bekliyordum. Bu yüzden de yazdıklarımı onlarla da paylaşıyor, ekleme, çıkarma, tashih, kısacası her konuda eleştiri ve değerlendirmelerini dört gözle beklediğimi kendilerine de ifade ediyordum. Fakat neredeyse hiç birisinden umduğum ve beklediğim geri dönüşler olmadı. Bu hem biraz garibime gitmiş, hem de bu ilgisizliği anlamakta epey-

ce zorlanmıştım. Telefon görüşmeleriyle teyitleşmelerimize rağmen bir gelişme kaydedemiyordum. Yazdıklarımı da bende e-posta adresleri olan üstatlarıma gönderdikten sonra, telefonla da arıyordum. Hocamın has ve en yakın talebelere rinden Sayın Prof. Mahmut Kaya hocama bir gün bu konuda edep ve saygı sınırlarını aşmadan ufak bir sitemde bulunmak istedim. Hocamın hiçbir talebesinden bana herhangi bir geri dönüş olmadığını bunun nedenini merak ettiğimi söyleyince Sayın Mahmut Kaya hocam bana şunları söyledi:

– Mustafa kardeşim, başkası için değil ama ben sana kendi açımdan bunun birkaç sebebini sayabilirim. Birincisi ben 78 yaşıma geldim. Artık çok genç değilim. Gözlerim de iyi görmüyor. Ben günde beş altı sayfa yazıyı zor okuyorum. Senin bin, binbeşyüz sayfa yazıyı nasıl okuyup, değerlendirebilirim? İkincisi ben Ali Yakup Hocamı çok iyi tanırım. O bir işi birisine havale etmişse mutlaka kendince çok önemli sebepleri vardır. Bu işi de, başka birisine değil de, sana havale ettiğine göre onun elbette bir bildiği vardır. Dolayısıyla bu işi senin yapman gerekiyor. Üçüncüsü bizden geri dönüş, eleştiri, değerlendirme gelmediğini söylüyorsun ama iyi ki öyle oluyor. Çünkü biz akademisyeniz. Bizim alıştığımız, adeta şartlandığımız belli formatlar var. Seninki akademik bir çalışma değil ama biz onu akademik bir çalışma gibi değerlendirir, bir sürü olur olmaz eleştiri ve öneri getirir senin insicamını bozar, belki de şevkini kırarız. En iyisi sen hiç kimseden bir yardım, destek, eleştiri şu bu bekleme! Gelenleri de çok fazla önemseme, dikkate alma! İçinden nasıl geliyorsa öyle yaz!

Allah râzı olsun, Mahmut Kaya hocamdan! O konuşurken sanki Ali Yakup Hocam konuşuyor zannettim.

O, BU KİTABI BENDE ZATEN YAZMIŞTI

Hocamın ebedî âleme irtihalinden sonra, onun benden, arkasından yazmamı istediği şeylerin neler olabileceği, benden niçin böyle bir şey istediği, bunun anlamı, önemi ve gereği gibi konular üzerinde çok düşündüm, kendime sürekli sorular sordum. Hocamın benden, ardından yazmamı istediği ve beklediği şeyler, kafamda ancak çok uzun yıllar sonra iyice netleşmeye, berraklaşmaya ve şekillenmeye başladı. İlk zamanlar onun ardından yazılması gerekenler hususunda konu sıkıntısı çekeceğimi sanıyordum. Fakat zamanla bunun hiç de öyle olmadığını; onun benden yazmamı istediği, benim de yazmam gereken şeyleri yazmaya ömürlerin ve ciltler dolusu kitapların bile yetmeyeceğini daha iyi anladım. Hatta daha da ilginç; konu üzerinde çalıştıkça ve belli ilerlemeler kat ettikçe, bana öyle gelmeye başladı ki, bu kitap adeta kendi kendini yazdırıyor, bölümler ve konular bile kendi yerlerini kendileri buluyor. Bana sadece yazılması gereken şeyleri kendi mecrasında geliştirmek, kaleme almak ve kâğıda dökmek kalıyordu. Hatta ilk zamanlar bana çok garip geldiği gibi, belki şimdi de bazı okuyuculara da çok garip gelebilecek bir şey daha söylemek isterim. Bazı durumlara, olaylara ve gelişmelere bakarak “Benden kendisinin ardından yazmamı istediği şeyleri, hocam yıllar önce bende zaten yazmış!” diye düşündüğüm zamanlar çok olmuştur.

Ali Yakup Hocamın, tamamı Allah’a ve Allah yoluna adanmış, üçte birine yakını Balkanlar’da, bir o kadarı Mısır’da, geriye kalan üçte birinden biraz fazlası da Türkiye’de geçmiş 75 yıllık, oldukça uzun, çok ilginç, çok yönlü, çok değişik, maceralı ve ibretlerle dolu bir hayatı vardır. Ben bu çalışma sonunda, onun gibi çok farklı bir kimlik ve kişiliğe, yalnız kendine has özellik ve niteliklere, çok

üstün ahlâk ve faziletlere, erişilmez hüner ve erdemlere sahip olan, bir ahir zaman efendisini, bir Osmanlı beyefendisini, Doğuyu ve Batıyı çok iyi bilen, düşünen, araştıran zirve bir entelektüeli, ciltler dolusu kitaplara sığdırabilmenin, onu tam anlamıyla anlatabilmenin ve tanıtabilmenin imkânsız, hele benim gibi birinin başarabilmesinin imkânsız olduğunu bir kez daha gördüm. Bu işi layıkıyla başarabilecek başka birini de şimdiye kadar tanyamadım.

Bu çok yönlülüğü nedeniyle hoca, ne kadar iyi ve uzun anlatılmaya ve tanıtılmaya çalışılırsa çalışılsın; yine de yetersiz kalacak, hatta yazılanlar belki de onu sınırlandırmış olacaktır. Ama bütünüyle elde edememe endişesiyle, bir işi bütünüyle terk etmek de hikmete uygun düşmeyecektir. Şüphesiz onun ibret, bereket, feyizlerle, çok güzel örneklerle, derslerle dolu hayatından, hallerinden, tutum ve davranışlarından, tespit ve değerlendirmelerinden günümüz gençlerinin ve gelecek nesillerin öğrenebileceği çok şeyler vardır. Hiç olmazsa onun çok ilginç hayatından bazı sahnelere ışık tutmak, ilmî ve fikrî kişiliğinden, büyük mücadelesinden parça parça da olsa söz etmek; bugünün ve geleceğin nesillerine karşı mutlaka yerine getirilmesi gereken insanî, vicdanî ve İslamî bir görevdir. Ben hocamın ardından bir şeyler yazma çabaları içinde çok farklı şeyler öğrendim, ondan yeniden ve çok değişik bir şekilde yeniden yararlandım. Ruhu şâd olsun! İnşâallah bu çalışma, bu işi benden daha iyi yapabilecek, daha ehil kimselerin daha nitelikli çalışmalarına da bir başlangıç olur. Zaten bu düşüncelerle böyle zor bir işe cür'et ve cesaret edilebilmiştir. Her başarı ancak Allah'tandır.

Bu kitap başlangıçta başkaları için değil, sırf kendim için yazdığım, yazmaya çalıştığım, basmayı, yayımlamayı fazla önemsemediğim bir çalışmaydı. Fakat 'Paylaşmak güzeldir!' demişler. Bu, benim de çok sevdiğim ve tuttuğum bir sözdür.

Bu yüzden de yazdıklarımı başkalarıyla da paylaşmak istedim. Ben bu kitabın, Ali Yakup Cenkciler hocam gibi âbide bir şahsiyete, meçhul ve gizli kalmış bir kahramana layık ve ona yakışır muhteşem bir anıt eser olmasını isterdim. Ama benim bütün çaba ve gayretlerime rağmen, tek başıma yapabildiğim ve başarabildiğim ancak bu kadardır. Daha fazlasını, daha iyisini yapmaya gücüm yetmedi.

Ondan az veya çok yararlanmış, onu seven, sayan, tanıyan, bilen, bütün talebelerinin, dostlarının yardımıyla, hocanın üzerinde en çok durduğu dinimizin, devletimizin, milletimizin karşı karşıya bulunduğu önemli problemleri gündeme getirip işleyecek, sağlam ve doğru inanç, fikir, düşünce ve görüşlerle insanımızı birbirine kenetleyecek, onun çok arzu ettiği ve oluşturulabilmesi için hayatını adadığı güçlü bir entelijansiye bugün her zamankinden daha çok muhtacı. Böyle bir entelijansiye oluşturmaya katkı sağlayacak konuları gündeme getirip işleyecek anıt eserler vücuda getirmek, bence hâlâ ve bundan sonra da pek âlâ mümkündür. Benim yıllar yılı devam eden çalışmalarım, çaba ve gayretlerim sonucu ortaya çıkan, “Ali Yakup Hocamın ardından kitaplar serisi”, eğer ona layık bir anıt eser olamayacaksa, bu fakirin ve garibin, Sevgili hocasının ardından yazmaya ve söylemeye çalıştığı bir ağıt sayılabilirse bunun şerefi ve mutluluğu da bana yeter!

Gerçi Ali Yakup Hocam, kendisi için söylenecek ağıta, mersiye, kasideye, övgüye, yergiye de hiç önem ve değer vermeyen yüce gönüllü bir insandı. Esas ağıtlar yakılması gerekenler; hâline, durumuna ağlanması gerekenler de o değildir. Eğer dünümüz, bugünümüz ve yarınımız üzerinde gerektiği gibi düşünürsek, büyük milletimizin; geleceğimizin teminatı olması gereken gençlerimizin; onları en iyi şekilde yetiştirmesi gereken bizlerin, yani hepimizin ağıtlar yakıla-

cak, ağlanacak hallerimiz ortadadır. En çok derdini, tasasını çekmemiz, ağlamamız, kızıp hayıflanmamız gereken kendi hâlimizdir. Sağlıklarında en çok kadri kıymeti bilinmesi gereken, bizim daha iri, daha diri ve daha güçlü olabilmemiz, varlığımızı sürdürebilmemiz, olduğumuzdan çok daha iyi olabilmemiz için hayatını vakfetmiş bu âbide şahsiyetlerin ardından ağıtlar yakılması gerekmez. Esas ağıtlar yakılması gerekenler, böyle paha biçilmez değerlerin ve hazinelerin, kadir ve kıymetlerini bilemeyip değerlendiremeyenlerdir.

Hocam, büyük ve önemli değerlerden mahrum olmamızı, daha büyüklerini ve değerlilerini yetiştiremememizi, günümüz Müslümanları olarak en büyük eksiklerimiz ve zaaflarımız arasında sayardı. Onları yetiştirebilecek ortamları hazırlayabilmek için hiç bir çaba, gayret, ihtiyaç ve arayış içerisinde bulunmamamıza daha çok hayıflanırdı. Hiç kimse, mükemmele giden yolda en son noktaya ulaşamamıştır. Yarısı ayıptan, yarısı gayıptan olan insanoğlunun yapıp ettiklerinde eksik, kusur, hata, ayıp mutlaka olur. Elinizdeki kitap, bu abd-i âcizin mutlaka yerine getirmesi gereken bir vasiyetin ifası yönünde çaresizce göstermeye çalıştığı zorunlu ve gerekli gayretlerin, çırpınışların sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Haddim olmayarak ama ‘meburen’ giriştiğim bu büyük işte, bu nâçiz ve mütevâzı çalışmada da elbette eksikler, hatalar, yanlışlar, kusurlar olacaktır. Gördükleri hataların, yanlışların düzeltilmesi, eksiklerin tamamlanması için okuyucuların, -özellikle de hocayı tanıyıp seven dostlarının, talebelerinin- lutfedip esirgemeyecekleri her türlü katkı, destek ve uyarı şüphesiz büyük bir memnuniyetle, minnet ve şükranla karşılanacaktır. Tevfik, her başarı ve muvaffakiyet yalnız Allah’tandır.

Gelebildiğim noktada ben, ‘hocamın ardından bir şeyler

yazma' işinin, bitmemiş ve bitirilmesi de imkânsız bir görev olduğunu görüyorum. Otuz yıla yakın bir süre beri bu yönde bir şeyler yazmaya, okumaya, araştırmaya ve incelemeye çalıştım. Fakat yazabildiklerim, yazmam gerekenlerin yanında hiç mesabesinde. Ne kadar çok şeyler yazarsam yazayım yazmakla yazılması gereken şeylerin hiç azalmadığını, aksine daha da çoğaldığını gördüm. İnsan yazdıkça, yazılması gereken, yazılmaya muhtaç konuların bitmediğini, tükenmediğini, yazabilenlerin binlerce kat fazlası yeni yazı konusu ve yazma ihtiyacı doğduğunu daha net ve iyi bir biçimde anlayabiliyor. Ben de yıllardan beri bir şeyler yazmaya çalıştıkça, bunlarla ilgili elime biriken, bilgilerin, belge ve malzemenin arttığını, dolayısıyla yazmam gereken şeyleri yazmaya benim ömrümün yetmeyeceğini, hocamın bana bu işi verirken nasıl bir amaç gözettiğini daha iyi kavrayabildim. Ben yazdıklarımın şimdilik bu kadarını sizlerle paylaşıyorum.

Allah'ın lütfü, keremi, yardımını, desteğiyle ileride daha fazlasını paylaşmayı diliyorum, Allah'tan hepimizi rızasına en uygun olana muvaffak kılmasını niyaz ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ YAKUP CENKCİLER
HOCA'NIN KİMLİK VE KİŞİLİĞİ

TEK NÜSHA BİR KİŞİLİK

ALI YAKUP CENKCİLER HOCA; Balkan topraklarında tohum çatlatıp kök salmış; Mısır'da Osmanlı bakiyesi müstesna âlimlerin füyuzâtıyla büyüyüp gelişmiş; milletimizin ihtiyaç duyduğu en önemli alanlarda kendi kendini yetiştirmiş; dallarını her yöne uzatmış ulu bir çınar gibi ilim, irfan, fikir, düşünce, tarih, kültür ve sanat semalarımıza dal budak salmış müstesna ve âbide şahsiyetlerden biriydi. O, ilmi, irfanı, binlerce defa hayran olunmaya ve gıpta edilmeye değer; ahlak ve fazileti, Allah vergisi özellikleri, nitelikleri, çok farklı, nâdir, nâdide ve örnek kişiliği ile başka bir eşi, benzeri, nüshası olmayan, kendisinden başka kimselere benzetilemeyecek, tek nüsha, yeri doldurulamaz biriydi. Yahya Kemal ve Süleyman Nazif'in, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ı tanıtmak için birer mısramı söyledikleri şu beyitte belirtildiği gibi eskilerin tabiriyle "nev-i şahsına münhasır", kendinden başka hiç kimseye benzemeyen tam bir "devr-i kadîm efendisi"ydi:

Hezâr gıpta o devr-i kadîm efendisine!

(Yahya Kemal Beyatlı)

Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine!

(Süleyman Nazif)

Gerçekten de Ali Yakup Hoca, binlerce defa gıpta edilmeye değer özellikleri; ilmî dirayeti, ahlakî salâbeti, takvâsı ve müstesna tevazuu ile nitelikli Osmanlı ulemâsının en son temsilcilerinden biri; çok zarif ve tam bir eski zamanlar ve Osmanlı beyefendisiydi.

Ali Yakup Hoca, öyle tanıdık, bildik, alışılmış hoca, ya da ilim ve fikir adamı tiplerine hiç benzemezdi. O, sadece kuru bir bilgi ve malumat sahibi biri değildi. Çok sistematik, çok bilgili ve çok iyi bir ilim adamı olan hocanın ilmi ahlakından, ahlakı ilminden, akli da hepsinden daha üstündü. Kendi halinde, sessiz, sedasız, iddiasız, sakin, sade, gösterişten uzak, içine dönük bir hayat yaşamış; kendini Allah'a, onun yoluna, dinine, dâvâsına, Hakk'a, hakikate, İslam'a ve Müslümanlara hizmete adanmış, gelecek nesillerin gönüllerinde ebediyen yaşamayı hak etmiş bir hizmet eriydi.

Derin bilgisi, geniş tettebbuatı, engin kültürü yanında; dünyada olup bitenlerle de yakından ilgilenir, olayları İslamî görüşle yorumlar, değerlendirirdi. Hayatının neredeyse her çeyrek yüzyılını üç farklı ülkede ve ortamda yaşamış; insanların, Müslümanların duygularını, düşüncelerini, davranışlarını çok yakından görmüş, tâkip, tespit ve tahlil edebilmişti. Çok farklı olaylar içinde yoğrulması ona engin ve derin tecrübeler kazandırmıştı. Genelde bütün dünyayı, özelde de İslam âlemini çok iyi bilirdi. Sürekli okur, yazar, düşünür, araştırır ve incelerdi. Bir Müslüman olarak kimi desteklemesi; kime, neye, niçin karşı çıkması; kimin peşinden gitmesi gerektiği üzerinde çok kafa yorar; kişisel yarar ve çıkar gözetmeden yaptığı değerlendirmeleri de hep isabetli olurdu.

İslam ülkelerinde bireysel, toplumsal ve sistem olarak İslam'dan kopuş olaylarını; bunun nedenlerini iyi irdelemiş, etüt etmiş; sistem değişiklikleri sırasında toplumun ve insanların yaşadıkları karmaşık duyguları çok iyi gözlemlemiştir. Gözlem, müşahade ve tespitlerinde iyi bir sosyolog gibi son derece isabetli tahliller yapar, sağlıklı sonuçlara ulaşır.

Zarif esprileri, engin tecrübesi, ihlası ve heyecanı ile çok farklı ve gerçek bir rehber, aydın, mütefekkir, münevver, üstat, mürşit ve hoca timsali olan Ali Yakup Efendi, tek başına bir üniversite gibiydi. O bu üniversitede, dünyanın hiçbir üniversitesinde ve fakültesinde okutulmayan kitapları, dersleri talebelerine okutur; onları geleceğe hazırlar; bilim ve fikir yolunda ilerlemelerine yardımcı olurdu. Evi de herkese, özellikle de ilim ehline her zaman açık bir eğitim kurumu ve kütüphane durumundaydı. O, talebelerine neredeyse dünyanın hiçbir üniversitesinde, fakültesinde okutulmayan kitapları, dersleri okutur, ilim ve fikir yolunda ilerlemelerine yardımcı olur; onları en iyi şekilde geleceğe hazırlama uğraşı verirdi. İslam âlemindeki ve özellikle de Türkiye'deki en büyük eksiğin ve esas kıtlığın adam kıtlığı olduğunu; en büyük ihtiyacın da hem Batı'yı hem de kendimizi ve kendi değerlerini çok iyi bilen çok yönlü, çok iyi yetişmiş ve nitelikli insanlar olduğunu ifade ederdi.

Özellikle din adamı geçinenlerin, üzerlerindeki baskılardan etkilenerek, boynu bükük, her şeye eyvallah diyen, kimliksiz, kişiliksiz, ezik, silik bir hâle gelmelerine ve getirilmelerine çok içerler; bunun hem onlar hem de millet için felaketlerin en büyüğü olduğunu söylerdi. Yüzde doksan dokuzu Müslüman olan bir ülkede, azınlıkların dinine, inancına kimse tek kelime bile söyleyemezken; her ağzını açanın utanmadan, arlanmadan, sıkılmadan, pervasızca İslam'a ve

Müslümanlara saldırma ve hakaret edebilme cesaretini kendinde bulabilmesine; Kur'ân'ın ve İslam'ın emir ve hükümlerinin camilerde bile sansüre uğramasına çok içerlerdi. Bunun baş sorumluları olarak da yılgın, pısrık, kimliksiz, kişiliksiz, kendi hakkını ve hukukunu bile savunmaktan âciz, ezik, mevki-makam, para-pul, şan-şöhret, zenginlik meraklısı güç ve kuvvet akrışısında boyun eğen hocaları görürdü.

İslam dünyasındaki ve özellikle de Türkiye'deki ilim adamlarının ve hocaların; İslam dünyasındaki ve Türkiye'deki gelişmelerden, olan bitenlerden habersiz; ufuksuz, vizyonsuz, misyonsuz, çapsız ve dar görüşlü olmalarını hazmedemez, bunu çok büyük bir talihsizlik olarak görür ve çok üzülürdü. "Azizim! Âlim, her şeyden önce ufuk sahibi olmalıdır. Âlimin ufku geniş olmalı, âlimler uyanık olmalı, halkı da uyarmalıdır!" derdi.

Hoca, içinde yaşadığımız dünyayı dünüyle bugünüyle çok iyi tanıyıp bilen; daha da fazla bilmeye, tanımaya, anlamaya çalışan; yüksek ve sistemli ilim, irfan, akıl, fikir, düşünce ve kültür sahibi; akli ilmüne galip; çok vefakâr, çilekeş, son derece mütevazi, cömert, nüktedan, merhametli ve hayat dolu bir insandı. O, asla hesâbî (hesapçı) biri değil, hasbî (ihlaslı) bir mümin ve Müslümandı. Onun en tiksindiği şeylerin başında hesapçılık ve çıkarıcılık; en nefret ettiği insan tiplerinin başında da hesapçılar ve çıkarıcılar gelirdi. Bu yüzden de hesapçı ve çıkarıcı akılların, onu anlayabilmeleri mümkün değildir.

Ali Yakup Hoca imanlı, inançlı, kültürlü, bilgili, şuurlu ve bilinçli bir Müslümandı. O, İslam'ı yalnız bir din, iman ve inanç olarak değil; aynı zamanda bir dâvâ, yol ve hayat nizamı olarak da benimsemiş; bu dâvânın tam şuuruna varmış; ona bütün varlığıyla aşk ve şevk derecesinde bağlanmış tam

ve gerçek bir dâvâ adamı ve hizmet eriydi. Ne kadar büyük bir inanca, ideale ve dâvâyâya sahip ve mensup olduğunun tam şuurundaydı.

O, hayatta en hakîkî mürşidin vahiy olduğuna; vahiy olmadan insanlığın karanlıklardan aydınlıklara çıkamayacağına; vahye ve Kur'ân'a bakmadan hiçbir meselenin çözülemeyeceğine inananlardandı. Derdi ki "Semadan nâzil olmayan, vahye müstenit olmayan herhangi bir telkin boştur, koftur!"

Bizim medeniyetimizin bir vahiy medeniyeti olduğuna; gerçek ilmin vahye müstenit olması gerektiğine; vahiy olmasaydı gerçeklerin aydınlanıp ortaya çıkamayacağına; gerçeğin ancak vahiy, doğru ilim ve sâlim akılla ortaya konulabileceğine; akıl ortadan çekilecek olursa, ilim ile imanın karşı karşıya kalabileceğine inanırdı.

O, İslam'ı sadece din adına bir takım kurallar, kaideler, emirler, yasaklar, merasimler bütününden ibaret olarak görmezdi. İnsanlığın yükselişi için, insanın büyük bir bilinçle vahye, ilahî iradeye uygun yaşamasının, ona uygun hareket etmesinin şart olduğuna; dünya ve âhîret saadetine ancak böyle ulaşılabileceğine inanırdı. Fert, aile, toplum millet, insanlık, sanat, ahlak, estetik hepsi ve her şey için; aşkla, şevkle sonsuz kudretin iradesine uymaya çalışmaktan başka çare olmadığını düşünürdü. O, sonsuz kudretin iradesi yolunda ve en büyük emele ulaşma gayesiyle her çeşit kısır menfaat ve tutkuya; sonlu olan bütün iyilik ve mutluluk sancılarına başkaldırmış ve arkasını dönmüştü.

Toplumumuzun din algısındaki, din anlayışındaki bozulma üzerinde de önemle durur; toplumumuzu, insanımızı tekrar kendi asal eksenine döndürebilmenin, yeniden kendi özgün kimliğine kavuşturabilmenin mücadelesini vermekten

geri durmazdı. Bunun için din adamı veya din âlimi olmaya da gerek olmadığını; olaylara biraz olsun geniş bir perspektiften bakabilen; tarih, kimlik, ahlak, kültür ve sosyolojik açıdan irdeleyebilen; az çok evrensel ve entelektüel bir birikime, estetik bir bakış açısına, sanatçı duyarlılığına sahip olan herkesin bunun gereğini kolaylıkla anlayıp algılayabileceğini düşünürdü.

O, Kur'ân okumayı, Kur'ân'la meşgul olmayı çok severdi. Tâ çocukluk yıllarından beri her gün bir, iki cüz Kur'ân okumayı âdet edinmişti. Hoca, o menhûs hastalığa yakalandıktan, yüksek şeker nedeniyle felç gelip yatağa bağımlı hâle geldikten sonra bile bu âdetini terk etmemiştir.

Ali Yakup Hocanın bütün ömrü; Allah'ın dinini öğrenmek, öğretmek; aşkla ve şevkle yaşamak; topluma, insanlığa, Müslümanlara yararlı olmak, hizmet etmek; onların dertlerine derman, problemlerine çözüm aramak ve bulmak; gece gündüz bu yolda düşünmek, çalışmak, araştırmak, sorgulamak, uygun çözümler üretmek gayret ve çabası içinde geçmişti. Ömrü boyunca hep ilimle, irfanla, edebiyatla, kültürle, sanatla, araştırma ve incelemeyle; okumakla, okutmakla, öğrenmekle, öğretmekle, düşünmekle uğraşmış; bu işi çok seven, ilimden, irfandan, kitaplardan başka derdi ve meşgalesi olmayan, araştırmacı ve üretken bir kişiliğe sahipti.

Ali Yakup Cenkciler hocanın hayatı gurbetlerde, muhacretlerde, çok büyük çilelerle dolu olarak geçmesine; çok zor şartlar altında tahsil etmesine rağmen o, hiçbir zaman pes etmemiştir. O, çok büyük hedefleri, idealleri ve gayeleri olan bir adamdı. Bunlara ulaştığını dünya gözüyle görememesine, tarifsiz acılar, sayısız ve sınırsız olumsuzluklar yaşamasına rağmen; kendini adadığı büyük ve yüce ideallere bağlılığını, inandığı yolda hizmet etme aşkını ve şevkini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Ömrünün her dakikasını büyük bir

azim ve gayretle, hiç gevşemeden, tavsamadan inandığı yolda harcamıştır. Yaşadıkları karşısında hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemiş, pişmanlık, yılgınlık göstermemiştir. Hiçbir olumsuzluk onun mücadele azmini eksiltememiş, törpüleyememiş, hatta daha da artırıp keskinleştirmiştir. Talebelerine, kalplerine Allah korkusundan başka hiçbir korkuyu sokmamalarını öğütlediği gibi kendisi de öyleydi. Yarışı gerçekten kaybedenlerin, yarışa katılıp da sonuncu gelenler değil; koşmayı, yarışmayı ve mücadele etmeyi hiç denemeyen, sadece uzaklardan bakmakla yetinenler olduğuna inanlardandı.

Bazı insanlar vardır ki; dışarıdan bakıldığında ve gündelik hayatta çok silik, değersiz ve başarısız görünürler. Ama bunlar, özellikle olağanüstü dönemlerde yaptıklarıyla, kimlikleri, kişilikleri ve eserleriyle en önemli ve en değerli figürlerdir. Ali Yakup Cençiler hoca da bunlardandı. O, milletine, tarihine, kültürüne, millî ve manevî değerlerine; Hakk'a, hakikate, gerçeğe bağlı; sorumluluk duygusu çok yüksek; çok iyi bir Türk-İslam âlimi; çok iyi bir düşünür, çok iyi bir aydın, münevverdi. O, ilmi, irfanı, hayatı ve mücadelesiyle çok iyi bir rol model; alçakgönüllü, gösterişsiz kimlik ve kişiliği; üstün ahlak ve faziletiyle de olağanüstü ve muhteşem bir örnek şahsiyetti. Türkiye'nin ve İslam âleminin karşı karşıya bulunduğu sorunlar ve eksiklikler içerisinde en büyüğünün ilimsiz, fikirsiz, hikmetsiz, aşksız, dertsiz, tasasız, ideal-siz insanlar olduğunu keşfedebilmiş; bunun telafisi için de ömrü boyunca gece gündüz durmadan canla başla çalışmış bir mücadele adamıydı. Modern hayatın sorularına ve sorunlarına cevap arayan; fikir ve çare üreten; geleceğe yönelik büyük projeleri ve hayalleri olan; bunları gerçekleştirmek için de tek başına bir ekol, mektep ve üniversite gibi çalışmış büyük bir mütefekkir, eylem ve aksiyon adamıydı. Pek çok

kimsenin haberi olmasa da; yeni Türkiye'nin hamurunda ve mayasında çok büyük emeği geçmiş ilim ve fikir adamlarımızdan biriydi.

O, hiçbir kişisel zaaf ve kusurla malûl olmayan; tertemiz, çok sade, çok mütevazı bir insandı. Kendisi çok sessiz, sedasız ve iddiasız bir hayat yaşamıştı ama ardından çok büyük sesler meydana getirebilecek, çok önemli eserler ortaya koyabilecek değerli öğrenciler ve insanlar yetiştirmişti.

O, ömrünü sadece kitapların sarı sayfaları arasında geçirmiş sıradan bir kitap kurdu değildi. Çok düşünür, İslam'ın ve Müslümanların sorunları üzerinde durmadan kafa yorardı. Dünyayı bütün yönleriyle tanıyıp bilmeye; dünümüze ve bugünüme mümkün olabildiğince objektif bir gözle bakıp anlamaya ve değerlendirmeye; daha güzel yarınlara ulaşma çarelerini bulmaya çalışan idealist bir mütefekkir, gerçek bir ilim, fikir ve aksiyon adamıydı. Ali Yakup Hoca, bu milletin ve ümmetin yirminci yüzyılda yetiştirebildiği, daha doğrusu kendi kendisini yetiştirmiş çok üstün niteliklere sahip ender şahsiyetlerden, paha biçilmez hazinelerden birisiydi. İslam'a ve Müslümanlara yaptıkları hizmetler ve özellikle Balkanlar'a İslam'ı getirip kendi hidayetine de vesile olmaları yüzünden; Osmanlılara ve Türklere karşı çok büyük sevgi, sempati, saygı hisleri ve hizmet aşkıyla doluydu. Dünyanın her tarafında aranan ve hizmetine ihtiyaç duyulan nâdir şahsiyetlerden birisi olmasına rağmen o, Türkiye'yi tercih etmişti. Zamanın Hezârfen'i sayılabilecek kadar çok ve değişik alanlarda engin, derin ve zengin bir ilme, irfana, tecrübeye, bilgi ve kültür birikimine sahipti. Fakat ne yazık ki, yaşarken ülkemizde kadri, kıymeti, değeri bilinmemiş, fazla tanınmamış, keşfedilmemiş, kendisinden gerektiği gibi yararlanılamamıştı. Âdetâ paha biçilmez saklı bir define ve gizli bir hazine gibi kenarda köşede unutulup kalmıştı. Bu

durum doğal olarak kendisini çok üzerti. Fakat onu asıl üzen şey, şairin;

‘Ölürsem görmeden millette ümmîd ettiğim feyzi;

Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzûn, ben mahzûn!’

(Namık Kemal)

mısralarında belirttiği gibi; milletinde, memleketinde, ülkesinde, İslam âleminde ve tüm dünyada bütün kalbiyle arzu ve ümit ettiği, beklediği gelişmeleri tam olarak görememesi ve yaşayamamasıydı. O yine de kendi üzerine düşeni, elinden geleni sonuna kadar yapmaktan geri kalmadı. Öte yandan şurası muhakkak ki; ondan sonra yaşanacak her olumlu gelişmede en çok emeği geçen bahtlı kişilerden, ender ve âbide şahsiyetlerden birisi de odur. Bunu hiç kimse bilmese de, esas bilmesi gereken, yani Yüce Allah bilmektedir.

Tarihimizde maalesef kadri ve kıymeti bilinmemiş tek değer ve hazine Ali Yakup Hoca değildir. Ne yazık ki, bu bizde alışlagelmiş, kanıksanmış, ediplerimizce ve şairlerimizce de çok eleştirilmiş bir kusurumuzdur:

‘Kimse bilmez kadrini oldukça ârif berhayat;

Bir güherdir ma’rifet, fıkdan ile kıymetlenir’

(Namık Kemal)

(İlim, irfan, hikmet, ma’rifet ve fazilet sahibi kimsenin kadir ve kıymetini o hayattayken kimse bilmez. İlim, irfan, hikmet, ma’rifet ancak yokluğunda değerlenen, sayıları azaldıkça değeri kadri ve kıymeti o nispete artan şeylerdendir).

‘Kadrini seng-i musallâda bilüp ey Bâkî;

Durup el bağlayalar karşına yârân sâf, sâf!

(Bâkî)

(Ey Bâkî! Dostların senin kadrini, kıymetini ancak musallâ taşında bilirler de; gelirler saf, saf olurlar, karşında el bağlarlar!).

*'Bu meşhur kelâmdır âlemde ey dîl;
Sağ iken kimsenin kadri bilinmez!
Kıymet mi biçilir cevher taşına;
Kâmilce bir sarraf karışmayınca!
Kimse üstat olmaz kendi başına;
Bulup erbabına danışmayınca!'*

(Tokatlı Nûri, 1820-1882)

İLMÎ ŞAHSİYETİ

Ali Yakup Hoca, iyi bir Müslüman, iyi bir Türk, iyi bir hoca, çok iyi bir araştırmacı, beşerî bilimlerin neredeyse her dalında çok iyi yetişmiş; kavval değil faal, sözde değil öзде, tembel ve uyuşuk değil, aktif ve aktivist bir ilim adamıydı. Hoca, bildiğini çok iyi bilir, bilmediğini de bilmiyorum demekten hiç çekinmezdi. O neyi bildiğini, neyi bilmediğini de çok iyi bilir; bilmediği veya eksik bildiği konulardaki eksiklerini tamamlamak için de canla başla çalışırdı. O çalışıp hazırlanarak hemen hemen her dersi, özellikle de bütün dînî ilimleri okutabilecek yeterlikte ve yetkinlikteydi. Zaten çalışıp hazırlanmadan kesinlikle hiçbir dersi okutmazdı. Vereceği derse önceden kendisi çok iyi çalışır, hazırlanır, hiçbir derse hazırlıksız gelmezdi. Kendisi için ne kadar basit olursa olsun, hiçbir derse önceden hazırlık yapmadan gelmek, onun temel bir özelliği idi. Dersi önceden çalıştığı ve hazırlık yaptığı yere kadar okutur, çalışmadığı yere gelince bırakır "Burada bırakalım azizim! Çünkü ben buraya kadar çalıştım!" demekten çekinmezdi.

Onun gibi bir değeri yetiştirebilecek bir eğitim kurumu, ülkemizde bulunmadığı gibi, dünyada da yoktur. Çünkü onun bildiklerinin, okuduklarının, öğrendiklerinin, okumak istediği ilmin, irfanın belli bir okulu ve mektebi olmadığı gibi; bunlar genelde dünyadaki hiçbir okulda ve üniversitede

okutulan şeylerden de değildi. Bu yüzden de o, pek çok eğitim kurumuna ve üniversiteye devam etmesine, bunlardan diplomalar almasına rağmen bunlarla yetinmemiştir. Esas öğrenmesi gereken şeyleri okullarda değil, kendi kendisine, kendi çaba ve gayretiyle öğrenebileceğini; dolayısıyla kendi kendisini yetiştirmesi gerektiğini daha genç yaşlarında iken anlayıp kavrayabilmiş; normal okul hayatının ve okulların, onun gerçek anlamda eğitimine ve yetişmesine karışmasına ve engel olmasına asla izin, imkân ve fırsat vermemiştir.

Hoca, aklını, fikrini, düşüncesini başkalarının ipoteği altına vermeye de; başkalarını ipotek altına almaya da karşıydı. Kimsenin kendisine bağlanmasını, tâbi olmasını, izlemesini, peşinden gelmesini istemediği gibi; kendisi de körü körüne kimseye teslim olmaz, aklını, fikrini, düşüncesini, gönlünü başkalarına teslim etmezdi. O, kendisi hiçbir şey düşünmeden, her adımını başkalarının sözüne göre atan, kurmalı oyuncaklar gibi kuruldukları yere kadar gidebilen ve başkalarının güdümünde olan insanları sevmez ve bunlara adam gözüyle de bakmazdı. Ama Hak yolda, doğru yolda herkesle beraber yürümeye her zaman hazırды.

İlmin insanı daha fazla özgürleştiren, kendi kararlarını daha fazla alabilir hâle getiren yönüne dikkat çekerdi. İlmi, insanın Yaratıcısına, kendi nefesine ve bütün insanlığa karşı görev ve sorumluluklarını öğreten; onu bunları en iyi şekilde yerine getirebilecek güç ve iktidara ulaştıran; insanı köleleştiren değil özgürleştiren bir araç olarak görürdü. İlminin, irfanının, öğrendiklerinin onu esir almasına, köle hâline getirmesine de asla izin vermez; bildiklerini her zaman döner, yeniden sorgular ve test ederdi.

Hoca ömrü boyunca, kimsenin kayıtsız şartsız mukallidi, taklitçisi ve takipçisi olmamıştı. Hoca, kitaplarda yazılanları sadece papağan gibi tekrarlamakla ve nakletmekle yetinen-

lere itibar etmez; kitaplarda yazılanlara ve anlatılanlara da öyle körü körüne hemen inanmaz, saplanıp kalmaz; kitaptaki bilgilerin eleştirisini, kritiğini, tahlilini, analizini, sentezini de yapardı. Örneğin, en fazla hayran olduğu ve etkilendiği ilim adamlarından birisi, hatta birincisi olan Gazâlî için bile; onun İhya'sını okuturken, yeri geldiğinde yetersiz bulunduğu ve tatmin olmadığı görüşleri için "Azizim! Burasını Gazâlî de pek anlamamış!" diyerek eleştirmekten çekinmezdi.

Onun bilimsel çalışma, araştırma ve inceleme metodu; sistematik bir biçimde düşünmeye ve araştırmaya, incelediği konuyu bütün yönleriyle ele alıp ulaştığı kaynak, delil ve sonuçların ilmî analizini, sentezini, tenkit ve kritiğini yapmaya dayalıydı. Çalıştığı konu ile ilgili olarak önce bütün bilinenleri bilmek ve öğrenmek; bilinenler arasında sağlıklı bağlantılar kurmak; bilinenlerin doğruluğunu veya yanlışlığını sorgulayıp kritik etmek; daha sonra bilinmeyenleri tespit ederek bunları bilinir hâle getirmek onun ana yöntemiydi. Belli bir konuda şimdiye kadar yerli ve yabancı kim ne yazmış, ne söylemiş, neler ortaya konabilmiş, hangi konular tenkit edilmiş, hangi konular benimsenmiş, neden benimsenmiş gibi hususlara dikkat eder; fikrî ve ilmi bir tasarım içinde, kaynakları en iyi şekilde inceler, araştırır, yorumlar; sağlam, objektif delil ve dayanaklarla analiz, sentez ve değerlendirmeler yapardı. En iyi kaynaklar olan en eski ve ilk kaynaklara rahatlıkla inebilir; en eski arşivlere ulaşım onlardan yararlanabilir; şimdiye kadar hiç kimsenin el atmadığı, ele almadığı, meşgul olmadığı konulara ve sorunlara da el atmaktan, çözüm ve çareler aramaktan, yeni şeyler ortaya koymaya çalışmaktan geri kalmazdı. Bu yüzden de çoğu zaman bilinenlerden çok farklı, ezber bozan sonuçlara ulaşabilir, farklı ve kalıcı olabilecek görüşler ortaya koyabilirdi.

Herkesin yapmadıklarını, yapamadıklarını yapabilme özelliğinin yanında; herkesin yaptıklarını da kimsenin yapamadığı tarzda daha özel ve daha güzel bir biçimde, daha mükemmel bir şekilde yapabilme özelliğine de sahipti.

Ender insanlara nasip olabilecek o büyük ve engin ilmini, irfanını, fikir, düşünce, kültür ve tecrübe birikimini kendine saklamaz, ihtiyaç duyan herkesle severek paylaşırdı. Üniversite eğitimini bitirdikten sonra da; okuma, okutma, öğrenme, öğretme, yazma, araştırma, inceleme faaliyetlerini hiç azaltmamış ve aksatmamış, aksine daha da artırmıştı. İlgi duyduğu ve önemli bulduğu farklı dallarda ve alanlardaki araştırma ve inceleme faaliyetlerine öğrencilik yıllarına göre daha fazla zaman ayırıyor, bu yüzden de eskisine oranla çok daha fazla çalışıyordu. Biraz da bu yüzden, Ezher'i bitirir bitirmez Kahire Üniversite Kütüphanesinden gelen iş teklifini hemen kabul etmiş; on yıldan fazla bir süre burada kütüphane sorumlusu olarak çalışmıştı. Umduğu ve beklediği gibi bu görev, kendisini ilgi duyduğu ve yetenekli olduğu alanlarda daha fazla yetiştirmesine ve geliştirmesine çok büyük katkılar sağlamıştı.

Onun bulunduğu, oturduğu, yattığı, kalktığı her yerde ilk göze çarpan şey, yanı başında kule gibi yükselen kitap yığınlarıydı. Kendisini bu kitap yığınları arasında gören yakın dostları bazen dayanamazlar;

– Üstad! Bu kadar kitabı yanınıza yığmanıza ne gerek var? Nasıl olsa aynı anda hepsine birden bakacak haliniz yok! diye sorarlar, o da her zamanki muzipliği ve hazır cevaplığıyla;

– Haklısın be birader, doğru söylüyorsun! Elbette dediğin gibi, benim bütün bu kitaplara aynı anda bakabilecek halim yok! Ama ne yapayım ki, kitap ve okuma konusunda ben

biraz açgözlü biriyim. Bu kitapları biraz da gözüm doysun diye böyle yanıma yukarı yığıyorum! diye cevap verirdi.

O, ‘İlim rütbelerin en yücesidir!’ anlayışındaydı. İlmin, mola ve ara vermeyi asla kabul etmeyen, bir kere başlayınca mezarın kenarında bitecek sürekli bir uğraş; kendisi için de dünya zevklerinin en büyüğü olduğunu söylerdi. Derdi ki; “Benim için zevklerin en büyüğü ilim zevkidir. Diğer zevkler hep gelip geçicidir. İnsan 90 yaşına da gelse, ilimden aldığı zevk azalmaz, belki daha da artar.”

HEZÂRFEN ALİ YAKUP HOCA!

Ali Yakup Hoca, çok değişik konularda ve alanlarda, çok geniş ansiklopedik bilgiye, çok engin bir kültür birikimine sahipti. Sadece dînî konularda değil; edebiyat, şiir, tasavvuf, eski el yazmaları, kültür ve sanat, Doğu ve Batı medeniyeti ve felsefesi; dünyadaki fikrî, siyasî ve ideolojik akımlar vb. alanlarda da bilgisine ve görüşlerine başvuru çok saygın ve önemli bir otoriteydi.

Hoca, tek bir alanda eğitim ve ihtisasla yetinmemişti. O yüzden de dost ve arkadaş çevresi onu “hezârfen” (bin dalda, yani her konuda bilgi sahibi) diye nitelerdi. Gerçekten de o, tam bir hezârfendi. Sayılamayacak kadar çok alanda uzmanlaşmış; çok geniş bir ansiklopedik bilgiye, çok engin bir kültüre; sistematik ve bilimsel düşünebilme yetisine sahip, çok yönlü, komple bir ilim, irfan, kültür, fikir, eylem ve aksiyon adamıydı.

Pek çok konunun ve alanın en yetkin uzmanlarına bile ders okutabilecek, yol gösterebilecek kadar geniş bir birikime ve donanıma sahipti. Değişik alanlardan, her seviyeden ilim, fikir ve irfan adamları, meraklıları, heveslileri; ondan farklı dersler okumak, fikir ve görüşlerinden yararlanmak için

sürekli kapısını aşındırırlar; o da bu talepleri mümkün meretebe yerine getirmeye, kimseyi boş çevirmemeye çalışırdı. Kim olursa olsun kendisine başvuranları boş çevirmek istemez, herkese zaman ayırmaya çalışır, onlara seve seve yardımcı olur, müşküllerini çözer; hazırladıkları bilimsel kitaplarda, tez çalışmalarında, araştırmalarında kendilerine çok önemli yardımlarda ve katkılarda bulunurdu. Özellikle akademik çevrelerden, bilim adamlarından, araştırmacılarından çok farklı konularda çalışmaları olup da belli noktalarda tıkanıp kalanlar; bir yerlerden hocanın adını ve adresini bulup gelirler; onun yanından problemleri çözülmüş, çok büyük yararlar sağlamış olarak memnun ve mesut bir şekilde ayrılırlardı.

Ali Yakup Hoca, kaynak eserlere ulaşabilmek için gerekli olan yabancı diller konusunu halletmiş; neyi nerede bulabileceğini de çok iyi kavramış; kendi kendisini en iyi ve en mükemmel bir şekilde yetiştirebilmiş, araştırmacı bir ilim adamıydı. Doğu'yu da, Batı'yı da, dünyadaki bütün ilmî, fikrî, felsefî, ideolojik akımları ve gelişmeleri de her şeyiyle çok iyi bilirdi. Doğu'yu ve Batı'yı; bilimi, kültürü, sanatı, kısacası her şeyi, sistematığı ile hem de kendi orijinal kaynaklarından öğrenmiş, çok iyi kavramış, çok yakından izlemiş; bizim medeniyetimizin problemlerini de kendi sistematığı içinde tez, antitez kavramlarıyla ortaya koyabilmişti. Her alanda karşılaştırmalı ve sistematik bilgiye; ayrıca yeni bilgiler üretebilme kapasitesine ve becerisine de sahip, eşi bulunmaz üstün nitelikli ve yetenekli bir ilim ve fikir adamıydı.

Ali Yakup Hoca, ilmî dirayeti, ahlakî salâbeti, takvâsı ve müstesna tevazuu ile Osmanlı ulemâsının son temsilcilerinden biriydi. Dînî ilimlere vukûfunun yanında, hem klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatını, hem de çağdaş Arap edebi-

yatını çok iyi bilirdi. Ayrıca felsefe, tarih, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi gibi sosyal ve beşerî bilimlerde de kendisini çok iyi yetiştirmişti. Aydınlanma sonrası Batı felsefesini; fikrî, siyasî ve ideolojik akımları ve uygulamalarını çok iyi bilir; dünyadaki gelişmeleri yakından tâkip eder, çok ilginç ve orijinal değerlendirmelerde bulunurdu. Çağa uygun ve teknik çalışılması gerektiğini savunurdu.

Hoca, dînî konularda olduğu kadar, sosyal, kültürel, sanatsal, siyasî ve ekonomik konularda da çok uyanık ve bunlara da hakkıyla vâkıftı. İslam âleminin geçmişi, bugünü ve geleceği üzerine çok geniş ve derin bir bilgi birikimi, çözüm önerileri ve çok doğru değerlendirmeleri vardı. Olayları hem bir din âlimi, hem bir sosyolog, hem bir tarihçi gözüyle değerlendirir; dünyadaki hâkim güçlerin İslam âlemine karşı tavırlarını, sinsî planlarını, olayların ardında yatan gerçek sebepleri, kendi iç bünyemizdeki zaaflarımızı çok iyi bilir; tahlil ve analiz eder; okuyup incelediği konularda çok dikkat çekici, yararlı ve ufuk açıcı sonuçlara ulaşabilirdi. Dünyada olup bitenleri gayet objektif bir bakış açısıyla değerlendirir; dünyadaki hâkim güçleri ve görüşleri çok iyi tanımak gerektiğini söylerdi. Dünya gerçekleri dikkate alınmadan yapılacak hiçbir değerlendirmenin işe yaramayacağını; siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalardan olumlu sonuçlar alınamayacağını; hatta iyi niyetli bile olsa böyle desteksiz, temelsiz, tabansız faaliyetlerin, hareketlerin faydadan çok zarar getireceğini, Müslümanların aleyhine olabilecek sonuçlar doğurabileceğini söylerdi.

Hoca felsefeyi, özellikle de bizim kültürümüzdeki adıyla hikmeti; insanın düşünme, yorumlama ve tahlil kabiliyetini yükselten bir düşünce sanatı olarak görürdü. Ama hangi hikmet ve felsefe? Elbette Peygamber Efendimizin; "Re'sû'l-hikmeti mehâfetullah: Hikmetin, felsefenin başı, temeli Allah

korkusudur.” hadîs-i şerifinde belirtilen gerçek hikmet ve felsefe! Gerçek felsefenin, yani hikmetin asla dinsizlikle bir tutulmaması gerektiğini ifade ederdi. O, ömrü boyunca Yüce Allah’ın o kutlu Nebî’sine; “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır!” (Nahl Sûresi, 125) emrine uygun bir şekilde insanları Allah’ın yoluna çağırma gayret ve çabası içinde olmuştur.

YÜKSEK AHLÂKI VE ÖRNEK KİŞİLİĞİ

Ali Yakup Hoca, her bakımdan örnek alınması bir insandı. İlim, irfan, fikir, akıl, dehâ, kâbiliyet, hikmet sahibi iyi bir âlim, ârif, düşünür, hakîm olması gibi hünerlerinin yanında; yüksek ahlak, fazilet ve erdem sahibi olması da onun en önemli ve en başta gelen özelliklerindendi. O, Allah’ın; “Şüphesiz ki sen pek yüce bir ahlâk üzeresin.” (Kalem Sûresi, 4) diye bize tanıttığı ve; “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” diye kendini tanıtan Peygamber Efendimizi ve onun ahlakını candan ve gönülden seven ve izleyen bir Müslümandı.

İlim adamı olmak, aydın olmak, sanatçı olmak; yine ahlakla beraber samimi olmayı, yol açmayı, öncü olmayı, yeni şeyler söylemeyi ve buna cesaret edebilmeyi gerektirir. O, doğruları olduğu gibi ifade etmekten asla çekinmeyen çok cesur bir insandı.

O kendini hak dâvâyâ vakfetmiş biriydi. Vakfetmek, sadece mal, mülk, para pul gibi maddî varlıkları Allah yolunda tasadduk etmekle olmaz. Bazı insanlar; Allah yolunda kendi öz varlıklarını, benliklerini, kâbiliyetlerini, duygularını, enerjilerini, becerilerini, yeteneklerini, ilmini, irfanını, kısacası Allah’ın kendilerine lütfettiği bütün maddî ve manevî varlıklarını da tasadduk edebilirler. Yeryüzünde böyle vakıf

insanlar da vardır ki, Ali Yakup Hoca da bunlardan biriydi. O'nun Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmaktan başka amacı ve emeli yoktu, ömrü boyunca bütün çaba ve gayretini de buna yoğunlaştırmıştı.

Ali Yakup Hoca, çağımız Müslümanlarının en çok ihmal ettikleri, fakat aslında en çok muhtaç oldukları, ilmî ve fikrî sahalarda temayüz etmiş, ömrünü bu yolda tüketmiş; ilmiyle, irfanıyla, kültürüyle, fikir ve düşünceleriyle, idealleriyle, yaşayışıyla, hayatıyla, ahlakıyla, takvâsıyla, iman ve ihlasıyla, samimiyet ve içtenliğiyle, vefasıyla, dostluğuyla, fedakârlığıyla, gayret ve çalışkanlığıyla, azim ve kararlılığıyla, cihadıyla, hicretiyle, mücadelesiyle, tevazuuyla, adanmışlığıyla örnek bir dâvâ, ilim, fikir, mücadele ve ideal adamıydı. O, herkese, –özellikle de artık canlı rol modeller ve ideal örnekler bulmakta ve göstermekte zorlandığımız– gençlerimize pek çok konuda örnek ve rol model olarak gösterilebilecek âbide şahsiyetlerden biriydi. O, özellikle yeni nesillere ışık tutabilecek; onların iyiye, güzele, doğruya giden yollarını aydınlatabilecek; önlerindeki tehlikeli yolların binbir bilinmezi içinde onları gidilmesi gereken kurtuluş yoluna yönlendirebilecek; kendi içlerinde kendilerini kaybetmiş nicelerini de içine sürüklendikleri girdaplardan kurtarıp sahil-i selamete çıkarabilecek üstün nitelikli, yetkin ve yetenekli bir rehberdi.

Ali Yakup Hoca, bağınaz ve tutucu biri değil, son derece ilkeli ve tutarlı biriydi. Asla oportünist, yani durum ve şartlara göre tavır ve tutum değiştiren, tavizkar tiplerden değildi. Dış dünyanın ve şartların değişmesiyle o asla ilkelerinden vazgeçmez; inandıklarının gereği neyse; takvâ, yani Müslümanca görev ve sorumluluk bilinci neyi gerektiriyorsa her zaman onu yerine getirmeye, öyle yaşamaya ve öyle davranmaya çalışırdı. Halka uymayı değil, Hakk'a uymayı; çıkar

ve menfaat peşinde koşmayı değil, Hakk'ın ve hakikatin peşinden koşmayı düstur ve ilke edinmişti. O, derdi olan, o dertle yaşayan, her yerde o dertle dertlenenleri arayan; kiminle görüşüp konuşsa o derdi ve o dertle konuşan bir adamdı.

Bazı insanlar vardır; hayal veya ütopya olarak nitelendirilebilir korku ve endişesiyle ileri ve büyük hedefler belirlemekten çekinirler. Bu yüzden de hedeflerini çok düşük tutarak, ömürlerini o küçük başarıların gururu ve avuntusuyla geçirirler. Hâlbuki Müslüman; hedef ve idealleri, amaç ve gayeleri yüce olan; bunlara ulaşmak için de himmeti ve gayreti de yüksek olan kimsedir. İnsanların çoğu, özellikle de Müslümanlar için en büyük tehlike hedeflerini çok yüksek tutup, ona erişememek değil; hedeflerini çok düşük ve alçak tutup, sadece buna erişmekle yetinmektir. Müslüman sadece yapıp başarabildikleriyle değil; başarmak için çaba ve gayret sarf ettiği halde gerçekleştiremediği, Allah'ın rızasına uygun amaç ve hedefleri, niyetleri için de ecir ve mükâfat kazanır. Unutulmamalıdır ki; dün ütopya olarak nitelendirilen pek çok şey, bu gün gerçek olmuştur. Bugün ütopya olarak nitelendirilebilecek pek çok şeyin de yarın gerçek olacağından hiç kimsenin kuşkusu olmamalıdır. Bir Müslüman ve bir zamanlar başkalarının emellerinin ulaşamadığı yerlere iktidarı ulaşabilmiş bir milletin evlatları olarak; bize de her alanda gerçek kimliğimize ve geçmişimize layık ileri, olumlu, yararlı, büyük hedefler, idealler ortaya koymak; ciddî, plan ve programlarla toplumumuzun ve özellikle gençlerimizin enerjilerini, çaba ve gayretlerini bunlara yöneltebilmek yaraşır.

O, hayatta yürüyeceği yol haritasını ve ideal planını önüne koymuş; bunu hayata geçirmek için yola çıkmış; bu yolda ömrü boyunca hiç durmadan dinlenmeden çalışmış, didinmişti. Onun bütün hayatı; Müslüman Türk milletinin

yeniden dirilip, şahlanmasının; yeni bir ruhla tekrar ayağa kalkmasının hayali ve rüyası ile dolu geçmişti. O, yeniden bir yeryüzü cenneti kurulabilmesi için, yeni bir İslam Medeniyeti rüyasıyla yaşamıştı. O, belki bir kişinin olsun, zihnine ve gönlüne bir ışık düşer, bir idealizm ışığı parıldar diye gece gündüz çalışmış; sürekli yeni hamleler arayışında olmuştu.

Onun, çok büyük hayalleri ve idealleri vardı ama asla ütöpik ve hayalperest biri de değildi. İnandığı, üstlendiği, benimsediği hak dâvânın er veya geç tekrar başarıya ulaşacağına tam bir imanla inanmıştı. Bunun için çok büyük himmet ve gayretle çalışırdı. Hak yolda başarılı olabilmenin, hayatı yaşanmaya değer kılmamanın yolları üzerinde derin derin düşünür; bu konuda nice iddialı ve iddiacı kimselerden çok daha sağlıklı ve gerçekçi çözümler ortaya koyardı. Hoca, insanların hamasetlerinden çok akıllarına, gönüllerine ve ruhlarına hitap eder; gelip geçici başarıların avuntusuna ve gururuna kapılmamalarını öğütlerdi. İslam âleminin içinde bulunduğu kaotik durumlardan, önündeki fırtınalı yollardan, derin uçurumlardan, ağır felaketlerden körü körüne çabalamalarla değil; bilgiyle, ilimle, imanla, irfanla, kültürle, fenle, sanatla, hikmetle, hünerle, hesapla, kitapla, ölçülü ve yerli yerinde tutum ve davranışlarla çıkılabileceğinin; ancak bu şekilde iyi bir geleceğe doğru ilerlenebileceğinin farkında ve ayırdındaydı.

Geride bıraktığımız yüzyılın karşı karşıya olduğu büyük karmaşalar, kargaşalar, devrimler, kırılmalar, batmalar, imparatorluk tasfiyeleri, yeni kurulan tek partili rejim, çok partili hayata ve demokrasiye geçiş denemeleri; herkesi, bütün sınıfları, zihnî ve rûhî hayatları ağır şekilde etkilemişti. O, görünüşteki tezlere, peşin hükümlere, basmakalıp, üstünkörü fikirlere, düşüncelere hemen teslim olmayan;

alternatifli düşünmeye gayret eden, tereddütlü konulara bütün yönleriyle bakabilen, inceleyen, araştıran, sorgulayan, irdeleyen yapısıyla her zaman yeni bir yaklaşım ve alternatif ortaya koymaya çalışan biriydi. Yeni devir ve dönem insanların ve toplumlarının âdetâ delirdiği, çıldırdığı; aklını, ruhunu, dinini, imanını, vicdanını kaybettiği, insanlığını unuttuğu bir dönemde; o, bütün insanlığı bizim imanımızın çatısı altında toplamaya, kurtarmaya, kuşatmaya gayret eden; bunu da imanının, görev ve sorumluluk bilincinin bir gereği gören biriydi. Bu, Allah'a imanla beraber, o imanın gereğini yerine getirme görev ve sorumluluğuyla genişleyen bir çatıydı.

Onun gözünde takvâ demek; manevî sorumluluk sahibi olmak, 'iman ettim' demenin gereğini tam olarak yerine getirmeye çalışmak demektir. Toplumumuz ve insanımız bozuldukça, bu manevî sorumluluk sahibi olma, görev ve sorumluluk bilinciyle hareket etme noktasındaki zaaflarımız daha da artmıştır. Manevî sorumluluk sahibi olmak; insanda doğru ile yanlış arasındaki farkı görebilme, eğriyi doğruyu ayırt edebilme, üzerine düşen görev ve sorumlulukları tam olarak yerine getirme ihtiyacı duymak; en kılcal damarlarına kadar iman etme sorumluluğunun gereğini yapmaya çalışmak gibi ahlakî tercih kaygılarını da içinde barındırır. Bunu her alanda ortaya koyamadığımız zaman; takvânın, yukarıya doğru görev ve sorumluluk bilincinin ya da 'iman ettim' akdinin ve sözünün yerine getirilmemesi, bir işe yaramaması gibi bir durum ortaya çıkar.

O, Müslüman Türk milletinin, İslam milletinin medeniyetinin farklı bir millet ve medeniyet olduğuna; buna mensubiyet iddia eden, iman ettim, Müslümanım, Türküm diyen herkesin de başkalarından farklı olması; bunun icabını yerine getirmesi gereğine; bunun için büyük bir bilinç yenilenmesi-

ne ve tazelenmesine ulaşması ihtiyaç olduğuna; her yaptığını bu bilinçle yapması gerektiğine inanlardandı. İslam'ın ölü değil her zaman dipdiri, canlı ve ölümsüz olduğuna; esas dirilmesi gerekenin biz ölümlüler olduğumuza; bunun da ancak İslam'la olabileceğine inanırdı. Yorgun ve yenilmiş medeniyetimizin üstüne, dünyanın en uzun hüznünün yağdığı şartlarda bile; o kaybettiklerimizi ve bulmamız gereken yeni şeyleri, ancak bizim bulabileceğimize inanırdı. Daha da fazlasını, insanımızın, hatta tüm insanlığın yeni bir mutluluk çağını, yeni bir yeryüzü cennetini aramaktan geri kalmayan aktif bir idealistti. Şartlar ne kadar olumsuz olursa olsun, umutsuzluk Müslümana yasaklanmış; direnme ve sabır emredilmiştir. Bu yüzden o geleceğe dair çok büyük umutlar besler; azim, sabır, tevekkül, gayret ve dirençle elinden gelenin azamisini yapmaya çalışırdı. Bütün olumsuzluklara, üzücü durumlara rağmen yine de ümitsizliğe düşmez, neşeli görünmeye çalışır; içinde bulunduğu meclisleri nükteleriyle güldürürken düşündürür; aynı anda hem neşe kaynağı, hem de düşünce membaı olabilirdi.

O, İslamîyet'e samimiyetle bağlı olan ve dîne hizmet eden herkesi severdi; çok vefakâr bir dosttu. Dostlarını dost bilir, dostlarına samimiyetle bağlanırdı. Sevmediklerine de yüz vermezdi. Dostlarına, talebelerine, misafirlerine ve yakınlarına karşı çok vefalı idi. Onun bir dostlar listesi vardı. Sevdiği dostlarını o listeye kaydeder; onları unutmaz, belirli aralıklarla mutlaka arar, sorar, ziyaret ederdi. Felç geçirdiği, yürümekte zorluk çektiği, rahat hareket edemediği halde yine de başkalarının yardımıyla sevdiği dostlarını ziyaret etmeye çalışırdı. Hoca eski dostlarını da hep iyilikleriyle ve güzellikleriyle yâd eder, onlarla geçirdiği günleri anlatır, hatırlar, hatırlatırdı.

Ali Yakup Hoca, özellikle toplumda öne çıkan, ya da top-

lumda belli bir yeri olan insanların, fedakârlıkları ve çalışkanlıklarıyla da öne çıkmaları gerektiğini savunurdu. Bir takım klik ve cemaatlerin ya da kişilerin hiçbir fedakârlıkta bulunmadan, sadece şov yaparak kitlesel biçimde toplumun gündemine girmeye çalışmalarını; diğerlerini itip kakarak öne geçme yarışı içine geçmelerini, bu yarışta her yolu mübah saymalarını üzümlere izler ve alabildiğine eleştirirdi. Fedakârlığa ve fedakârlığa dayalı çalışmaya çok önem verir; Müslümanlar olarak bizi ancak gece gündüz demeden ihlas ve fedakârlıkla çalışmanın kurtarabileceğine dikkat çekerdi. Zamandan, emekten, güçten, kuvvetten, paradan, puldan, maldan, mülkten fedakârlık olmadıkça; bir dâvâya inandığını iddia etmenin anlamsızlığını; dâvâ adamlarının bunu kaniyle, malıyla, canıyla hizmet ederek, fedakârlıklarda bulunarak, emek verip çalışarak ispat etmeleri gerektiğini söylerdi. Bunu ispat edebilmiş insan sayısının parmakla gösterilebilecek kadar az olduğu bir dönemde o, bunun canlı örneği olan ender şahsiyetlerden biriydi.

Hoca, ehl-i sünnet dairesinde coşkulu bir Ehl-i beyt sevgisine ve muhabbetine sahipti. Ehl-i sünnete uygun bütün İslamî cemaatleri, grupları, toplulukları, kesimleri sever, hepsini bağrına basardı. Onun bu örnek, kucaklayıcı tavrı yüzünden bütün İslamî hizmet grupları da kendisini sever, sayar, fikir alış-verişinde bulunurdu. Her meslek, meşrep ve görüşten kişiyle görüşür; herkese sevgi ve saygı gösterir; doğru bildiği şeyleri de hiç eğip bükmeden, münasip bir dil ve üslupla olduğu gibi dosdoğru anlatmayı çok güzel becerirdi. Söyledikleri kimseye batmazdı. Asla ilmî, siyasî veya meşrebî bir taassup taşımazdı.

Hoca, geçmiş âlimlere ve meşâyihâ saygı duyar; fakat yenilerin de ilmî, gerçekçi dayanakları olan, sağlam delilli, emek ve gayret mahsulü fikir ve düşüncelerine, görüşlerine

de değer verir, onlara da hoşgörüyü yaklaşırdı. Yeni devir din bilginlerine tekfire varan sert eleştirilere kızar; fütursuzca ve saygısızca eski âlimlere, gelenekten gelen yapılara saldıranlara, toplumda ma'kes bulmayacak temelsiz, aşırı fikir ve görüşleri de hoş görmez, doğru bulmazdı. Tartışmalı, ihtilafli durumlarda hemen taraf almaya kalkışmaz; konulara tarafgirlikle yaklaşmaz, sevgi ve dostlukla yaklaşır, araları bulmaya çalışırdı. Bu yüzden evi hiç boş kalmaz, herkes ona gelir; faaliyetlerinden bahseder, fikrini sorarlar, görüşür, konuşur, danışır, fikir alırlardı.

Ömrünün son yıllarındaki hasta, felçli ve yatağa bağımlı halinde bile, başı sıkışanlar, darda kalanlar, dertlerine çare arayanlar yine onun kapısına koşarlar; o da kendi hâline bakmadan onların dertleriyle de dertlenir, elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışırdı. O, bu kitabın yazarı da dâhil, sayılamayacak kadar çok kimse için, tavsiyelerine ve önerilerine başvurulmadan edilemeyecek en önemli adres, adeta vazgeçilmez bir 'yaşam koçu' durumundaydı.

Tek başına çoğu sivil toplum örgütlerinin yaptıklarından daha fazlasını yapabilecek kadar gayretli, fedakâr, vefakâr, idealist bir eylem ve aksiyon adamı, çok iyi bir aktivistti. İhtiyaç sahibi herkese, dostlarına arkadaşlarına ve öğrencilerine maddî ve manevî yardımlarda bulunmaktan geri kalmazdı. Dünyanın, onun sahip olduğu şeylerin kat be kat fazlasına sahip olmuş, onun geçtiği yollardan geçmiş; fakat onun yaptıklarının binde birini bile yapmamış, yapmamış insanlarla dolu olduğunu gördükçe ben, onun değerini ve önemini daha iyi anlamışımdır.

O bir medeniyetin temsilcisiydi. Fikirlerdeki ayrılığın, kalplerde ve gönüllerde de ayrılığı gerektirmediğini; fikirlerin çarpışmasından hakikat kıvılcımlarının ortaya çıkabileceğini söylerdi. Onun kitabında sağ-sol, inkılap-irtica, gibi

oryantalist kavramlar yoktu. O, bu kutuplaşmaların, klikleşmelerin fevkinden insanlara bakmasını bilir, insanları asgarî müştereklerde cem makamında bir araya toplayabilir ve hepsini aynı potada eritebilirdi. İnsanlar genelde ortak değerlerden ve ortak yönlerden daha ziyade farklılıklara bakmaya şartlanmış olmalarına rağmen Hoca; farklılıklardan ziyade asgarî müştereklere, ortak noktalara ve ortak değerlere bakmayı, onları bulup öne çıkarmayı çok iyi bilir ve becerir, herkesi aynı ortak değerlerde birleştirebilirdi.

Ali Yakup Hoca, ilmini hiçbir zaman rızık ve geçim aracı yapmamış, geçimini başka işten ve kendi emeği ile kazanmıştı. Evi herkese, özellikle ilim ehline her zaman açık bir eğitim kurumu, bir üniversite ve kütüphane durumundaydı. Ağır hastalık dönemlerinde bile talebe okutmaktan geri durmamıştı. Ders verdiği talebelerden asla para almaz, bilakis elinden geldiğince kendisi onlara para verir, yardım ederdi.

Zıkr-i dâim üzere yaşayan hoca; gerçek bir müminin, gerçek bir Müslümanın ve gerçek bir âlimin en has sıfatlarını kendi şahsında toplamış; derviş meşrep, rind meşrep, kalender meşrep tam bir gönül ehli ve çok engin gönüllü bir kimse idi.

ALİ YAKUP HOCA'NIN İLME BAKIŞI

Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.); "Rutbetü'l-İlmi 'ale'r-ruteb" yani "Rütbelerin en üstünü ilim rütbesidir" hadîs-i şerifi gereğince ilmi en üstün rütbe, mevki, makam ve değer görürdü. İlme, sağlam, doğru ve yararlı bilgiye çok önem verir, bir dâvânın ancak onu iyi bilenlerle kâim olabileceğine, ilimsiz, irfansız, eğitimsiz hiçbir şey olamayacağına inanır; her zaman, her yerde bunu savunurdu.

İlim, âlemde var olan şeylere ait bilgi demektir. Ama ilim,

sahipsiz bir bilgi değildir. İlim, sahibi Allah olan bir bilgidir. Allah, el-'Alîm'dir. Yani bilginin gerçek sahibi Allah'tır. Bilgi, el-'Alîm olan Allah'dan iner, akar gelir, âlimler de bu bilgiyi toplarlar. İlim, âlemde var edilmiş olan ne varsa, önce bunu var edeni görme; arada irtibatlar, bağlar kurabilme, elde edilen bu bilgileri yararlı hâle getirebilme çabasıdır. Âlim de bu bağları kurabilen insandır. Yani ilim, el-'Alîm olan Allah'a yapılan bir atıftır. 'Sen yarattın, ben buldum Allah'ım!' diyebilmektir. Kâinata da bunun için âlem denilmiştir. Yani el-'Alîm olan Allah'ın yarattığı kâinat... Bu irtibat gerektiği gibi kurulamazsa, yapılan iş, bir veri, data, malumât toplama faaliyetinden ibaret kalır ki, bu da gerçek anlamda ilim değildir. Günümüzde bilgiyi sadece toplayan, taşıyan ve nakledenler âlim, bilim adamı sanılıyor. Hâlbuki bunu bugün bilgisayarlar, hâfızasında bilgi toplayıp, depolayabilen kayıt cihazları da yapıyor. Hem de insandan daha iyi, daha güvenilir ve daha mükemmel bir şekilde yapabiliyor. İnsandan daha iyi koruyarak taşıyabiliyor; daha iyi ve daha eksiksiz olarak da nakledebiliyor. Hâlbuki gerçek ilim ve bilgi, insanın kendisinin ürettiği bilgidir. Sadece iletildiği, naklettiği, taklit bilgi, gerçek bilgi değildir...

Âlimlerin görevi bilgi üretmek, elde etmek, sahip olmak ve ondan sonra da onu bilmeyenlere iletmektir. Üretilen bilginin de orijinal olması gerekir. Taklit bilginin bir değeri, kıymeti, övülecek ve övünülecek bir yönü yoktur. Taklidi öven, âlim olamaz. Üniversite tezlerinin bile orijinal olması istenir ve beklenir. Allah'ın yarattığı her şey orijinaldir. Hiçbir şey taklit olmadığı gibi, birbirinin tıpatıp aynı da değildir. Bırakın insanı, hayvanlar, canlılar, bitkiler âlemini, cansızlar dünyasındaki hiçbir şey; mesela kar taneleri bile birbirinin tıpatıp aynı değildir. Her bir varlığın, ayrı bir kimliği ve kişiliği vardır. İlim adamlarının, hocaların da kim-

lik ve kişilik sahibi olmaları gerekir.

İlim, bazılarının tasnif ettiği gibi ikiye, üçe, beşe, ona ayrılmaz. İlimlerin hepsi birdir, tektir. Tek bir ilim vardır. Allah'ın bu âlemde her zaman, her yerde, her devir ve dönemde geçerliliğini, hükümranlığını sürdüren dört kitabı vardır. İlimin kaynağı bu kitaplardır. Bunlar da; Allah'ın Peygamberine indirdiği tenzîlî kitap olan Kur'ân; Allah'ın tekvînî kitabı olan kainat (tabiat alemi), olaylar kitabı ve insan kitabıdır. İlim yapmak isteyen herkes bu dört kitabı birlikte, çok iyi okuyup anlamak mecburiyetindedir.

Kur'ân, sadece Kur'ân âyetlerine âyet demez; yaratılmış her şeyi Allah'ın âyeti olarak nitelendirir. İnsan da Allah'ın bir âyetidir; hem de âyetlerin indiği âyetidir. Dolayısıyla Kur'ân âyetlerini incelemek de ilimdir; hücreyi, taşı, toprağı, suyu, insanı incelemek de ilimdir. Bunların herhangi biriyle ilim zihniyeti ve ciddiyetiyle ilgilenen herkes âlimdir. Müslüman bütün bu âyetleri bulmak, bunlar arasındaki ilişkileri birleştirmek, bütün yaratılmışlarla Yaratıcı arasındaki irtibatları kurmak zorundadır. Bu yüzden de tıp, fizik, kimya, astronomi, biyoloji vb. her ilmi bir görmek, ona göre gerekeni yapmak zorundadır.

Artık Allah'ın münzel âyetlerinin tamamı inmiştir. Bundan sonra bize artık hiçbir peygamber gelmeyecek, Allah Kur'ân'daki âyetlerinden başka âyet indirmeyecektir. Ama Allah, Kitabında yaş kuru hiçbir şeyi eksik bırakmadan bize bilmemiz gereken her şeyi bildirmiştir. Allah'ın kevnî âyetleri, bilim âyetleri ise aynen devam etmekte; bunlar bizim gelip kendisini keşfetmemizi beklemektedir: “Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'ân'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi?” (Fussilet Sûresi, 53).

Allah'ın, bir böceğin içinde, bir dağın içindeki mağarada saklı kalmış bir fosilin içinde, bir damla suda sıkışmış nice âyetleri vardır. İnsanda, tabiatta, her gün gelişen olaylarda Allah'ın nice âyetleri gizlidir. Nano âyetleri, atom âyetleri, siber âyetleri vs. vardır? Bütün bu âyetler bize; 'Ey Müslüman, gel beni bul!' diye çağrıda bulunuyor. Bizim bu âyetleri, saklandıkları, gizlendikleri yerlerden bulup çıkarmamız gerekmez miydi? Allah'ın bu tekvînî âyetlerini, yani tabiat âyetlerini, âfaktaki ve enfüsteki âyetlerini, nano biyo-teknoloji veya siber teknoloji ile ilgili âyetlerini, herkesten önce bizim bulmamız, okumamız, ortaya koymamız gerekmiyor muydu? Bunlardan yararlı sonuçları bizim çıkarmamız; kimsenin bulamayacağı icatları, keşifleri bizim yapmamız gerekmiyor muydu? Çiçeği, böceği, canlı ve cansız âlemi, Ay'ı, Güneş'i, suyu herkesten çok bizim incelememiz gerekmiyor muydu?

Kur'an'da da siber savaşçılardan söz edilir. Örneğin, Hz. Süleyman'ı ve Hz. Mûsâ'yı da birer siber savaşçı olarak görmek mümkündür. Hz. Süleyman cinlerden ve insanlardan oluşan ordusuyla giderken, Sebe Melikesinin haberini alıyor. Sebe Melikesinin tahtının kendisine getirilmesini istiyor. Kendisine vahiyden ve kitaptan bilgi verilenlerden birisi; "Ben onu göz açıp kapayıncaya kadar bir süre içinde sana getiririm!" diyor ve getiriyor. Sebe, Yemen'de, Süleyman (a. s.) Kudüs'te; arada da binlerce kilometrelik bir mesafe var. Bunu yapan bir peygamber olmadığı gibi, yaptığı da mucize değil. Bunu sadece sahip olduğu ilmin ve bilginin gücüyle yapabiliyor. Kendisine kitaptan bilgi verilmiş bir Müslüman adam, bunu yapıyor da bizim bugünkü Müslüman bilim adamlarımız niçin yapamıyor? O adam, hangi kitabı okudu da o tahtı bir göz açıp kapayıncaya kadar binlerce kilometre ötelere getirebildi. Besbelli ki kevnî kitabı, kâinât kitabı-

nı, tabiat âyetlerini dosdoğru okudu da bu güce erişti. Ama biz okumadığımız için, gerçek ilimden de, ilmin gücünden, kudretinden de mahrum durumdayız.

Hz. Mûsâ da âsâsını atıyor, sihirbazların iplerini, sihir gösterisinde kullandıkları âlet edevâtı yutuveriyor. Sihirbazlarınki sihir ve büyüydü. Hz. Mûsâ, büyücü ve sihirbaz olmadığına göre, onunki asla sihir ve büyü olamaz. Onunkine mûcize diyorlar ama bunun da ilimle bir irtibatı vardır. Mûcize dediğimiz şey, eşyanın bizim bilip, anlayabildiğimiz belli özelliklerinin dışında; daha farklı, bizim bilip, anlayamadığımız, kavrayamadığımız başka bir yönünün Allah tarafından ortaya konulmasıdır.

'Bir damla suda bile Allah'ın ne büyük âyetleri, şifreleri, sırları vardır. Bunları herkesten önce bizim çözmemiz gerekir!' dendiğinde birileri çıkıp; bir damla suda ne mûcize olabileceğini sorabilir. Aslında bir damla suda değil, en küçük bir su zerresinde, molekülünde bile çok büyük sırlar ve mûcizeler gizlidir. Örneğin biz, Allah'ın 'câmiü'l-ezdâd' yani zıtları birleştirme sıfatının yansımaları bir su molekülünde net bir biçimde görürüz. Allah, bazen birbirine o kadar zıt ve ters parçaları bile öyle birleştirir, bunlardan öyle farklı bütünler meydana getirir ki, en sağlam akıllar, mantıklar bile şaşar kalır. Hayatın temeli, kaynağı ve vazgeçilmez olan suyun, 1781 yıllarına kadar tek başına ayrı bir element veya madde olduğu sanılıyor ve düşünülüyordu. Ancak bu tarihte suyun, hidrojen (H₂) ve oksijen (O) elementlerinin bileşiminden oluştuğu keşfedilebildi. Bu keşif, bütün bilim dünyasını altüst etmiş; akıllar, fikirler, düşünceler şaşmış kalmış, allak bullak olmuştu. Buna bilim adamları bile uzun süre inanamakta çok zorlandılar. Çünkü hidrojen yanıcı, oksijen ise yakıcı bir elementti. Dolayısıyla bu ikisi nasıl birleşebilir; üstelik de bu birleşimden nasıl olur da su gibi ateşleri sön-

dürecek kadar farklı ve hayat kaynağı başka bir madde oluşabilirdi? Bu keşif hâlâ kimya tarihinin en şaşırtıcı buluşlarından biri sayılır. Yani şimdi, bir damla suyun içindeki bir sırrı, şifreyi çözmekle, Kur'ân'daki bir âyeti çözmek arasında ne fark vardır? İkisi de ilim, ikisi de Allah'ın âyeti değil mi? Bunun gibi bizim kendisini bulmamızı gereken daha sayısız âyetler vardır. Ama biz asırlardan beri bu görevimizi yapmamışız. Bunun sonucunda da felaketlerden felaketlere, helaklerden helaklere sürüklenmişiz.

İLİM ZEVKİ

İlmi, ilim okumayı ve okutmayı kendisine meslek edinmiş olan Ali Yakup Hoca, ilme çok önem ve değer verirdi. O, ömrünü bu yüce dâvâya, bu kutlu yola, yani ilim, irfan yoluna adanmış, hayatını bu yolda tüketmiş bahtiyarlardan biriydi. Bundan da hiçbir zaman en ufak bir pişmanlık duymamış, tam tersine bunu kendisi için en büyük bahtiyarlık saymıştı. Ali Yakup Hocanın gözünde ilim öyle gelip geçici bir heves değil, ömür boyunca hiç ara verilmeden sürdürülmesi ve insanın kendisini adaması gereken sonsuz bir fetihler silsilesiydi. Ona göre, geçici bir hevesle bu yolda merhale kat edilebilmesi katiyen mümkün değildi. Çünkü ilim, bütününe kendisine vermeyene, parçasını bile vermeyecek kadar zor ve kıskanç bir meslekti. Bazılarının zannettiği gibi öyle üç beş yılda âlim olunamazdı. Sırf o yola girebilmek için bile en az on, on beş yıl ciddi, sürekli ve yorucu çalışmalar yapmak gerekirdi. Fakat her şeye rağmen yine de ilim yolu, tadına ve zekine varabilenler için hem çok güzel, çok zevkli bir uğraş; hem de insanın kendisini ve bütün hayatını adamasına değerebilecek en emin yol, en kutlu iş, en büyük dâvâ ve idealdi. O, insanın son nefesini verdiğiğinde değil; öğrenmeyi terk edip, artık bir şey öğrenmez hâle geldiğinde öleceğine inanırdı.

Eğer bir insan öğrenmiyorsa, nefes alıyor olsa bile zaten ölüdür.

Hayatta en çok sevdiği, en çok zevk aldığı şeyin ilimle ve talebeyle meşgul olmak, ilim öğrenmek ve talebe yetiştirmek olduğunu belirten hoca, ilim zevki ile ilgili olarak şunları söyledi:

“Azizim! Benim bu dünyada bizzat yaşayarak, tecrübe ederek öğrendiğim bir şey vardır. Bana göre, bu dünyadaki zevklerin en büyüğü ve en devamlısı ilim zevkidir. İnsanın başka her şeyden aldığı zevk, yaş ilerledikçe azalır veya hiç kalmaz. Ama ilim zevki öyle değildir. Diğer zevklerin gelip geçiciliğine karşı, ilim zevki zaman geçtikçe hiç azalmayan, daha da artan bir zevktir. İnsan 90 yaşına da gelse, ilimden aldığı zevk azalmaz, belki daha da artar. Benim de bu dünyada en çok sevdiğim, en zevk aldığım iş, ilimle ve talebeyle meşgul olmak, sürekli okumak, okutmak, bildiklerimi başkalarıyla paylaşmak, başkalarına da öğretmek olmuştur. Ben, başka bir dünyalığı ve dünya zevkini hiç düşünmedim ve düşünmedim. Gerçi çeşitli sebepler yüzünden maalesef yine de istediğim, arzu ettiğim kadar çok talebe okutamadım, adam yetiştiremedim. Ama her zaman tek bir talebe bile olsa, ona saatlerimi, günlerimi sarf etmekten hiç yılmamam, tam tersine büyük bir zevk alırım. Hele talebe de biraz ilme istidatlı, kâbiliyetli, arzulu, istekli, anlayışlı ve gayretli olursa böyle talebeyle uğraşmanın tadına ve zevkine doyum olmaz. Yağmur kayalara da yağar ama hiçbir işe yaramadan akar gider.”

İLİM LÜKS DEĞİL, İHTİYAÇTIR

Hoca, ilim zevkinden bahsederken, ilmin sadece keyif ve zevk alınacak boş zaman meşgalesi şeklinde algılanmasını da istemezdi. Ona göre ilim bir ihtiyaç, hem de vazgeçilmez,

zaruri ve hayatî bir ihtiyaçtı. Öyle ki, ilim olmadan mümin olmak da, Müslüman olmak da, hatta insan olmak ve bu dünyada var olabilmek de mümkün değildi. Yani ilim meselesi bir var oluş, yok oluş, hayat memât meselesiydi.

İslam, imanı bilgi, bilgisi de iman olan bir dindir. Yani imanı ilim, ilmi de iman olan bir dindir. Allah, Kelime-i Tevhidi, yani ‘Lâilâhe illâllâh’ sözünü bile Kur’ân’da, bilgi ile irtibatlı olarak zikretmektedir. Peygamberine, dolayısıyla da bize; “İyi bil ki, Allah’tan başka ilah yoktur!” (Muhammed Sûresi, 19) buyurmaktadır. Yani Allah, bizden körü körüne, düşünmeden, anlamadan, bilmeden inanmamızı, iman etmemizi değil; bilerek, kavrayarak, anlayarak inanmamızı ve iman etmemizi istiyor. Yani iman ile bilgiyi, eşleştiriyor. Bilmeden, anlamadan, şuuruna varmadan dillendirilen imanı, gerçek iman saymamaktadır. Yani ‘Eğer bilmiyorsanız, o halde siz, gerçek anlamda inanmamışsınız!’ demek isteniyor.

Demek ki bilmeden iman da edilmez, mümin de olunamaz! Ali Yakup Hoca, ilim olmadan Müslüman olunamayacağını ve milletimizin ilimden uzaklaşmakla düştüğü durumları sürekli dile getirirdi. Türkiye’ye ilk geldiğinde onu en çok üzen, şaşırtan, âdetâ paniğe kapılmasına sebep olan şey, nitelikli ilim adamlarının hem kalite, hem de sayı olarak iyice azalmış ve gittikçe daha da azalıyor olmasıydı. Babanzâde Ahmed Naim, Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen, Ahmed Davudoğlu gibi son dönem İslam âlimlerinin de –arkalarında büyük boşluklar bırakarak– ölüp gitmelerini; arkalarından onların yerlerini bile dolduracak ilim adamlarının yetişmemesini; hem bütün Müslümanlar, hem de bu zâtlar için çok büyük bir vebal ve eksiklik olarak görüyordu. İşin daha da vahîm tarafı; kimse nin bu en önemli ve bütün sorunların başı olan en büyük

sorunu hiç önemsememesi, sorun olarak bile görmemesiydi. Hoca bu konunun önemine çok dikkat çeker, elinden geldiğince herkesi uyardı ve harekete geçirmeye çalıştı. Derdi ki:

“Azizim! Her dâvâ ancak onu iyi bilenlerle kâim olur. İnsan bilmediği bir dâvâyâ nasıl mensubiyet iddia edecek, onu nasıl savunacak, nasıl yaşayacak? Eskiler, ‘Kişi bilmediğinin düşmanıdır’ demişler, ne doğru söylemişler! Ama ne yazık ki memleketimizde artık ne ilim kalmış, ne âlim, ne irfan kalmış, ne ârif, ne de ufuk, vizyon, şahsiyet sahibi münevver kalmış! Gidenlerin yerleri bile doldurulamıyor. Ömer Nasuhi Bilmenler, Elmalılı Hamdi Yazırlar, Aksekili Ahmet Hamdiler, Ahmed Naimler hep arkalarında büyük boşluklar bırakarak göçüp gitmişler. Hâlbuki bu milletin çok daha iyi yetişmiş, çok daha üstün nitelikli ve seviyeli ilim, irfan, fikir, kültür adamlarına, münevverlere ihtiyacı var. Bizim, üstün nitelikli adamlar, nesiller ve kuşaklar yetiştirmeyi her meselenin önüne koymamız gerekirken, hiç kimse bu en temel ihtiyacın farkında bile değil! Hep günübürlük işlerle oyalanıp duruyoruz. Her alanda bütün dertlerimize derman, bütün sorunlarımıza çözüm bulacak ilim, fikir, aksiyon adamları yetiştirmek Müslümanlar olarak hepimizin boynumuzun borcudur. Özellikle İslamî ilimler alanında temâyüz etmiş ilim adamlarının kendilerinden daha üstün, hiç olmazsa kendi seviyelerinde nitelikli ilim adamları yetiştirmeleri gerekmez miydi? Elbette gerekirdi ama maalesef bu bir türlü olmadı ve olamıyor. Üstelik maalesef bu en önemli ve en hayati mesele üzerinde yeterince duran, düşünen, kafa yoran, bunu dert edinen, bu iş üzerinde emek ve para harcayan, çözüm ve çare arayan kimse de yok! Peki, bunu biz yapmazsak kim yapacak? Bizim bu ihmaliz yüzünden, ölümsüz gerçeklerden habersiz yetişen gençleri-

miz, ölümlü yalanlarla kandırılarak, kendi dinlerine, köklerine, geçmişlerine düşman ediliyor, heder olup gidiyorlar. Nesillerimiz, geleceğimiz, düşmanlarımız tarafından devşirilerek ellerimizden alınıyor ama bizim haberimiz bile olmuyor. Dünyanın her tarafında bütün dinler, inançlar, fikir akımları, ideolojiler kendi inancını, dâvâsını öğretmek ve yaymak için var güçleriyle harıl harıl çalışıyorlar. Bu yolda akıl almaz harcamalar yapıyorlar, kaynaklar ayırıyorlar, kurumlar oluşturuyorlar. Ama bu yönde herkesten çok çalışması gereken, dünyaya düzen ve nizam verme iddiasındaki Müslümanlar hiçbir şey yapmıyorlar. Ben bunun maddî imkânsızlıklardan kaynaklandığına da inanmıyorum. Çünkü kim ne derse desin, bugün Müslümanların bunun için yeterli imkânları var. Türkiye’de ve dünyada bugün maddî ve manevî güç sahibi bir sürü İslamî cemaat faaliyet gösteriyor. İstense, mevcut imkânlar birleştirilip harekete geçirilse, çok şeyler yapılabilir, nitelikli eğitim kurumları kurulabilir, çok önemli ve büyük işler başarılabilir. Müslümanların bugün en öncelikli işi, her sahada adam yetiştirmek olmalıdır. Hem de öyle az buçuk, yarım yamalak, kıyısından köşesinden değil; dördörtlük, dört başı ma’mur, adamakıllı adamlar, ilim, fikir, aksiyon adamları yetiştirmeleri gerekmektedir. Bilgi her zaman en büyük güç ve ilim her şeyin başıdır. Bilen, yönetir! Bakın ben, Türk halkını, Anadolu insanını çok severim. Çünkü Anadolu halkı gerçekten de dünyanın en dindar, en güzel, en iyi halkıdır. Hele Mısır halkıyla kıyaslandığında, Türk halkı onlardan çok daha dindar, çok daha samimi Müslümandır. Ama bana ‘İslamî açıdan, Mısır’la Türkiye arasında bir kıyaslama yap!’ deseniz, kendimi Mısır’ın durumunun daha iyi olduğunu söylemek zorunda hissederim. Neden? Çünkü Mısır’da hiç olmazsa Türkiye’ye nazaran daha fazla ulemâ var da onun için! Türkiye’de ise ne ilim, ne

ulemâ kalmış. Bu da Türkiye'deki Müslümanların en büyük sorunu, sıkıntısı, problemi ve üzerlerindeki en büyük vebaldir!"

Ali Yakup Hocamın dediği gibi maalesef biz, yüz yıllardan beri dünyaya ve insanlığa bilim üreterek katkıda bulunamayan bir millet ve ümmet hâline gelmişiz. Artık üstün nitelikli, dört dörtlük, gerçek âlimler yetiştiremiyoruz. Daha da acısı, bunun sonuçlarını hâlâ göremiyor, ezikliğini ve eksikliğini hissedemiyor; hatamızdan dönüp yapılması gerekenleri yapmaya bile başlayamıyoruz.

Bu ihmalimizin sonunda bütün Müslümanların ne hallerde düştükleri orta yerde, gözlerimizin önünde duruyor. Bir Müslümana, zamanın ve mekânın mahkûmu ve esiri olmak hiç yakışır mı? Mekâna da, zamana da bizim hükmetmemiz; zamanın sınır taşlarını bizim dizmemiz gerekiyor mu? Tarihin yatağını yapamayanlar, tarihe ve tarihî olaylara yön veremeyenler; seller üzerindeki çer çöp gibi tarihin dışına atılmaya mahkûm olurlar.

İlim, her zaman hayatî ve gerekli bir meseley olmuştur, ama günümüzde daha da büyük önem kazanmıştır. Bilim ve inovasyon günümüzde çok daha önemli olmuş, öne çıkmıştır. Bilimde, sanayide, teknolojide devrimler arka arkaya sökün edip geliyor. Bu yarış o kadar kızışmış ve hızlanmış ki, artık bir var olma, yok olma savaşına dönüşmüştür. Herkesi, 'Ya bu bilim ve teknolojiyi yakalayacağız ya da yok olup gideceğiz!' korkusu sarmıştır.

Bilimi, doğayı, Allah'ın âfaktaki ve enfüsteki âyetlerini biz okumamışız, hep başkaları okumuş. Sonuçta da biz, bilimin ve teknolojinin üreticisi değil, tüketicisi durumuna düşmüşüz. Hep birileri bulmuş, keşfetmiş, biz de bunları tüketme ve kullanma yolunu tercih etmişiz. Bazıları, 'Olsun, bunun ne zararı var? Varsın başkaları bulsun, biz de onlar-

dan alalım, ne fark eder?’ diyebilir. Hâlbuki arada çok büyük farklar vardır. Çünkü onların arayıp bulması, icat etmesiyle bizim bulmamız ve icat etmemiz; bilimsel çalışmaların ardından bizim ulaşabileceğimiz sonuçlarla onlarınki arasında; bunları onların ifade etmesiyle, bizim ifade etmemiz arasında çok büyük farklar vardır. Bizim için bilgi hikmettir; onlar için ise sadece güç ve kuvvettir. Onlar bilginin sadece güç ve kuvvet kaynağı olmasıyla ilgilenirler; hikmet onların umurunda bile değildir.

Biz, ilmi, bilgiyi insanlık hayrına kullanmak için arar, bulur ve kullanırız. Ama onlar hiç de böyle yapmazlar. Mesela, mikrobu biz bulmuşuzdur ama bu icadımızı onlar biyolojik silahlara, yani çok tehlikeli bir savaş aracına dönüştürmüşlerdir. Saati biz icat ettik ama saatli bombayı onlar yaptılar. Barut önce bize gelmiştir ama patlayıcıları, kitle imha silahlarını onlar yapmışlar ve hiç tereddüt etmeden mâsum insanları yok etmek için kullanabilmişlerdir. Biz, atom bombası yapıp bunu mâsum insanların üzerine atamayız; kimseyi toplu ölümlere sürükleyemeyiz. Onlar Hiroşima’ya bir atom bombası atıp aynı anda 150. 000 kişiyi, Nagazaki’ye bir atom bombası atıp 115 bin kişiyi çoluk, çocuk, yaşlı ihtiyar demeden bir anda öldürebilmişlerdir. Batı’nın bu günkü silah kapasitesinin, dünyadaki bütün insanların on katını bir anda yok edebilecek bir seviyeye ulaştığı söyleniyor.

Milyonlarca mâsum insanın öldürülmesi, onlar için istatistikî bir veri, bir rakamdan başka bir anlam ifade etmez. Şu kadar milyon bir şeyin ölmesi gibi anlamsız bir olaydır. Hâlbuki bizim için böyle bir anlayış söz konusu bile olamaz. Bizim inancımızda ve anlayışımızda, haksız yere bir insanın öldürülmesiyle bütün insanlığın yok edilmesi arasında bir fark yoktur. “Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkar-

maya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur” (Mâide Sûresi, 32). Müslüman, ‘Bir âdem, bir âlemdir!’, ‘Bir can cihana bedeldir!’ anlayışına ve duyarlılığına sahip olan adamdır. Bir geminin içinde bin kişi olsa da 999’u suçlu, birisi mâsum olsa, bizde o geminin batırılmasına izin yoktur.

Artık kendi aramızda bir şeyler yapmakla, ufak tefek başarılarla avunmakla zamanı öldüremeyiz. Sadece Türkiye’nin en iyisi olmak yetmiyor, bir anlam ifade etmiyor. Her alanda bütün dünyanın en iyisi olmak için çalışmak ve bunu da başarmak gerekiyor. En iyi, en gerekli araştırmaları, incelemeleri bizim yapmamız; en gerekli ürünleri bizim tasarlayıp üretmemiz şarttır. Tasarladığı ürünlere patentler alabilen, Nobel’e aday olup kazanabilen, üstün nitelikli bilim adamları yetiştirmemiz şarttır. Bu vicdansız, kalpsiz, insafsız dünyaya, gerçek ilmi, irfanı, vicdanı, adamlığı, insanlığı, Hakk’ı hakikati, adaleti, insafı biz götürmek zorundayız. Bunu biz götürmezsek, kim götürecektir? Bu görev ve sorumluluğa biz sahip olmazsak, kim sahip olacak? İnsan olmak, sorumluluk bilincine sahip olmak, sorumluluk bilinciyle hareket demek, takvâ sahibi olmak bunu gerektirir. Takvâ yüksek bir görev ve sorumluluk bilinciyle hareket etmek demektir. Görev ve sorumluluk bilinciniz ne kadar yüksekse, siz o kadar üstünsünüzdür.

Peygamberlerden de örnek alarak, hiçbir şeyi imkânsız görmemek, elimizden geleni, yapmamız gerekeni sonuna kadar yapmak, asla ümitsizliğe ve yılgınlığa da düşmemek zorundayız. Allah, Kur’ân’da bizim önümüze Hz. Nuh misalinin boşuna koymuyor. Allah Hz. Nuh’a gemi yapmasını emrettiğinde insanlar ona diyorlar ki; ‘Sen burada, denizlerden uzak bir yerde, ne diye gemi yapmaya çalışıyorsun? Burada,

gemi yüzdürebileceğin su da yok, deniz de yok! Gemi, denizde gider, karada değil! Allah, ona ne diyor? ‘Sen karada gemini yap; suların Rabbi, denizi senin ayağına getirir!’ Nitekim öyle de oluyor. Peki, Ashâb-ı Kehf örneği boşuna mı? İmanını yaşamak için kendilerine küçücük bir mağara bulup Allah’a sığınanları Allah, 309 yıl orada muhafaza ediyor, her türlü tehlikeden koruyor! Yine Kur’ân’da anlatılan şu Hz. Mûsâ kıssasının bize söylediği hiçbir şey yok mu? Firavun’un zulmü anaların rahmine kadar uzandığında Allah, Mûsâ’yı Firavun’un sarayında bir prens olarak yetiştirmede mi? O halde Müslüman üzerine düşeni yaptıktan sonra, hiçbir şeyden, hiç kimseden korkmasına, çekinmesine gerek yoktur. Müslüman, yalnız Allah’tan korkan, O’na ve O’nun nimetlerine layık bir kul olmak için var gücüyle çalışan kimsedir.

CÂHİLLİĞİMİZİN İKİ ŞEKLİ

Merhum Ali Yakup Cenkiler hoca, dünü ve bugünüyle eğitim sorunlarımızın tespiti ve çözüm yolları üzerinde çok durur, düşünür, çare ve tedbirler önerirdi. Hocanın, eğitim sorunlarımızla ilgili ilginç tespitleri vardı; bizim câhilliğimizin iki şekli olduğunu söylerdi:

“Azizim! Bizim cehaletimizin biri eski, diğeri yeni olmak üzere iki şekli vardır. Eskiden bizim sistematik bilgiye, fikir, tecrübe, deney sahalarını dolduran, tecrübî ilimlere, bu alandaki ilerlemelere ilgisiz kalmamızın doğurduğu bir cehaletimiz vardı. Zamanla içimizden, bir şekilde eskiden tamamen yabancı olduğu bu ilimlerden yarım yamalak, kıyısından, köşesinden, noksan da olsa, az çok haberdar olabilmiş bir grup yetişti. Bu tipler aracılığıyla bizde hakikî ilme benzeyen, bir sürü yalan yanlış bilgilerden oluşan, bir ilim anlayışı ortaya çıktı ve eğitim sistemimize egemen oldu. Bugünkü cehaletimizin temeli olan bu anlayışın en belirgin özelliği,

dışı aldatıcı ve sahte bir ilim ve fikir kabuğuyla örtülü bir cehalet olmasıdır. Bu ise cehaletlerin en zararlı şeklidir. Çünkü bu durum bizi, gerçek ilim yolunda ciddi ve faydalı girişimlerden, atılımlardan alıkoyuyor. Nitekim aradan onca zaman geçmesine rağmen, hâlâ ortaya ciddi ve işe yarar hiçbir ürün koyamadık, koyamıyoruz; bu gidişle koyabilmemiz de mümkün görünmüyor. Bu durum hem bizim medeniyet dünyasının gözündeki değerimizi düşürmekte, hem de içeride ve dışarıda bizim zamanın ilerlemelerini tâkip etme yeteneğine sahip olmadığımız gibi olumsuz bir kanaat uyandırmaktadır.

Biz, ne yazık ki asırlardan beri ilim, irfan, kültür ve sanat alanında dehâ yetiştiremiyoruz. Eğitim kurumlarımız âvâre kasnak gibi havada boşa dönen, hatta gençlerimizi yiyip bitiren bir çarka benziyor. Başka milletlerin bulduğu, ortaya koyduğu şeylerle yaşamını sürdürmeye çalışan bir tufeyliden farkımız kalmamış durumdadır. İnsan yetiştirmek, hele dehâ seviyesinde, dâhî denebilecek, üstün nitelikli adam ve âlim yetiştirebilmek elbette kolay bir şey değildir. Eğer kolay olsaydı, 600 küsur sene ayakta kalmış, yıkıldığında bile dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti yetiştirmeye devam edebilirdi. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesine neden olan en temel sorunu, hatta diğer bütün sorunlarının da kaynağı, literatüre 'kahtu'ricâl' yani 'adam kıtlığı' olarak geçmiş olan, iyi eğitilmiş, iyi yetişmiş nitelikli adam kıtlığı sorunuydu. Bu sorun, öyle sanıldığı ve dışarıdan görüldüğü kadar basit bir sorun değildir. Bu sorunun farkına ve çözülmesi gerektiği anlayışına çok eski dönemlerden beri varılabilmiş olmasına rağmen, ne yazık ki bu konunun önemi bütün yönleriyle anlaşılıp kavranamamış; gerekli tedbirler de zamanında alınarak hayata geçirilememiştir. Bu sorunun çözümünün, bu bozuk düzen-

den çıkar ve menfaat sağlayanların işine gelmemesi de ayrı bir konudur.

Günümüz Türkiye'sinde ise maalesef hiç kimsenin adam yetiştirme çabası, gayreti, hatta böyle bir derdi, tasası ve niyeti bile yok! Keyfiyet, nitelik hiç kimsenin umurunda değil! Herkes kemiyet, yani sayıca daha fazla kalabalıkları kendi yanına ve tarafına çekme veya kendi peşine takma sevdası peşinde! Herkes, kendisine daha fazla taraftar, daha fazla yandaş ve daha fazla sempatizan kazanmaya çalışıyor. Nereden ve kimlerden? Asırlardır, ilimden, irfandan, kültürden ve sanattan mahrum bırakılmış bu sıradan insanlarımız ve câhil halkımız arasından... Kimse bunları daha fazla eğitip öğretmeyi; ilim, irfan, kültür, sanat, hüner, erdem, beceri, meslek sahibi yapmayı düşünmüyor.

Azizim! Bu câhil, niteliksiz, keyfiyetsiz, hiçbir işe yaramaz kalabalıkların, yandaşların, taraftarların ve sempatizanların kime ne hayrı olabilir? Bunların kendilerine bir faydaları yok ki, size veya başkalarına olsun! Zaten onlar senden yardım ve imdat bekliyor! Peki, sende bir şey yok, onlarda bir şey yok, bu kadar yokluktan ve yoksunluktan ne çıkacak? Bu kadar câhil, niteliksiz, keyfiyetsiz insanların çekişmesinden ve tartışmasından çıksa çıksa kör dövüşü ve radikalizm çıkar! Başka bir şey çıkmaz! Nitekim bizim insanlarımız, özellikle de gençlerimiz, bir radikalizmden öbürüne, bir sapıklıktan diğerine savrulmaktan; boş ve anlamsız dâvâlar için birbirini kırıp geçirmekten, birbirine zarar vermekten başka bir şey bilmiyorlar. O halde azizim; bizim bir an önce adam yetiştirmemiz lazım, adam! Hem de öyle sıradan adam değil, adam gibi, dört dörtlük adam yetiştirmemiz, bunun vasatını, ortamını hazırlamamız lazım! Biz asırlardan beri ihtiyacımız olan kıratta ve nitelikte adam yetiştiremiyoruz. İşin acı tarafı, gelenler de hep gidenleri aratıyor. Hani nere-

de Ömer Nasuhi Bilmenler, Elmalılı Hamdi Yazırlar?! Bizim onlardan çok daha iyilerini, üstünlerini yetiştirmemiz gerekirken, ne yazık ki onların yerini bile dolduramadık! Bazılarının yaptığı gibi, öyle cin toplar gibi etrafına kalabalık toplamakla hiç bir yere varılamaz! Bunların çoğu zaten çıkar ve menfaat beklentisiyle senin etrafında toplanıyorlar. Gün gelir bunlar başına bela olurlar, dağıtayım desen de dağıtamazsın!..”

Merhum Ali Yakup Cenkciler hocamın, bundan kırk elli yıl önceki durumumuzla ilgili tespit ve düşünceleri hâlâ güncelliğini korumaya devam etmektedir. Bakalım, kendimizi ve birbirimizi kandırmaya çalışmaktan vazgeçip ne zaman sorunların sorunu olan eğitim ve kültür sorunlarımıza çözüm bulmaya yöneleceğiz. İnşallah daha fazla geç olmadan bu önemli sorunu çözmeyi gündemimize alabiliriz.

İLİM AMAÇ DEĞİL ARAÇTIR!

Ali Yakup Hoca, ilme çok önem ve değer vermesine, ilmi çok sevmesine, kendi hayatını da bu yola adanmasına rağmen o, ilmi de başlı başına bir amaç ve gaye olarak görmez, bir araç ve vasıta olarak görürdü.

İlmin, başlı başına bir amaç, gaye ve maksat olamayacağını; esas gaye ve maksada ulaşabilmek için ilmin bir araç, ama çok gerekli, çok önemli ve vazgeçilmez bir araç olduğunu söylerdi. Başta dînî ilimler olmak üzere, hangi ilim olursa olsun, bütün ilimlerde; insanı en sonunda Allah’a götüren, O’na yaklaştıran, O’nunla ilişkilerini olması gerektiği gibi bir yere, bir düzleme oturtan, sonuçta insanın dünya ve âhiret saadetine ulaşmasına vesile olan bir yön bulunduğuna inanırdı.

Gerçekten de insanı dünya ve âhiret saadetine götüren ilimler, bilgiler, bunların her türlü son derece değerli,

gerekli ve önemlidir. Bilgi başlı başına büyük bir güçtür, kuvvettir. Bazen hiç önemsenmeyen, ihmal edilen, basit, değersiz, gereksiz, lüzumsuz görülen bir bilginin yoksunluğu bile; insanı olmadık felaketlere sürükleyebilir, dünyasını, ahiretini veya her ikisini birden zarar çekmesine, kaybetmesine neden olabilir. Hem kendi tarihimiz, hem de dünya tarihi bunun sayısız örnekleriyle doludur. O, ilmin öneminin, gereğinin ve gücünün de çok iyi farkında olduğu için; ilimle uğraşanların salâh ve takvâ sahibi olmaları gerektiğini düşünür, mümkün olduğunca ilmi sâlih, iyi ve düzgün insanlardan öğrenmenin ve yine bu tür düzgün ve dürüst insanlara öğretmeninin önemine sürekli vurgu yapardı.

Hoca, her şeyi dosdoğru, yerli yerine koymayı iyi bilmek gerektiğini; ilmin de bir araç olduğunu unutarak onu esas amaç, maksat, hedef yerine koymanın, putlaştırmanın; ilim olarak yalnız kendi bildiği ve uğraştığı dalı ve alanı görmeyenin, diğerlerini hiçe saymanın, küçümsemenin hiç de sağlıklı ve doğru bir yaklaşım olmadığını söylerdi. Derdi ki:

“Azizim! Bu bizim mesleğimiz, yani ilim yolu, Allah’a götürür yoldur. Ama her şeyin bir amacı olduğu gibi ilmin de bir amacı vardır. Yani ilim de başlı başına bir amaç değil, bir araçtır. İnsanlardan bazıları para, pul, mevki, makam, mal, mülk gibi ilmi de putlaştırma eğilimindedirler. Hâlbuki ilmi asla putlaştırmamak, onu esas amaç ve hedef hâline getirmemek lazımdır. İlim, başka insanlar kendisine ‘Ne büyük âlim!’ desinler, saygı duysunlar, menfaat sağlasınlar, mevki ve makam versinler diye öğrenilmez. İlimden maksat, takvâdır. İnsanı Allah’a yaklaştırmayan ilmin hiç bir değeri, manası ve önemi yoktur. İlimle uğraşan, her şeyden önce salâh ve takvâ sahibi olmalıdır. Bu yüzden de ilmi mümkün olduğunca sâlih, iyi ve düzgün insanlardan öğrenmek ve yine bu tür sâlih, düzgün ve dürüst insanlara öğretmeye çalışmak

lazımdır. Bu meslek, yani ilim yolu her şeyden önce ihlasa bağlıdır. Âlimde ihlas, çok önemlidir.

Âlimde bilgiyle beraber, iman ve ihlasın da bulunması şarttır. Bu yüzden ben, kafası türlü bilgilerle dopdolu olandan ziyade; bilgisi az da olsa, istikamet sahibi, doğru, dürüst, düzgün, ihlaslı ve samimi insanı daha çok severim. Sadece kuru bilgi ile âlim olunmaz. Bakın kuru bilgi Batılı oryantalistlerde, şarkiyatçılarda da var. Misyonerler de ilim öğreniyorlar. Hem de bizim dînimizi bizim çoğu hocalarımızdan çok daha iyi bilen oryantalistler bile var. Müsteşrikler tarafından yazılmış ama Müslüman âlimlerce de en sağlam kaynak olarak kabul edilen pek çok kitap ve eser mevcuttur. Demek ki, adamlar hem bizimkilerden daha fazla çalışmışlar, hem de sistemli çalışmayı, sistematik bilgi üretmeyi iyi biliyorlar. Fakat oryantalistlerde ilimle beraber, iman ve ihlas bulunmadığı, üstelik bunlar İslamîyet'i peşin hükümle ve İslam'a zarar vermek maksadıyla öğrendikleri için, bu ilim onları Allah nazarında asla yükseltmez, tam tersine daha da alçaltır.”

Her şeyi yerli yerine koymayı bilebilmek, çok önemli ve gerekli bir şeydir. Mesela, ilmin bir araç olduğunu unutarak onu esas amaç, maksat, hedef yerine koymak, putlaştırmak veya ilim olarak yalnız kendi bildiği ve uğraştığı dalı ve alanı değerli ve önemli görmek, diğerlerini hiçe saymak, küçümsemek hiç de sağlıklı ve doğru bir yaklaşım değildir. Öte yandan aracı amaç yerine koymak; esas ulaşılması gereken amacı, hedefi, maksadı bırakarak ona ulaşmaya yarayan araçları, vasıtaları kutsallaştırıp, putlaştırmak, insanoğlunun oldum olası en çok ve en sık yaptığı, en ölümcül hatalarındandır. Bu hataların türlü şekil ve örneklerine insanlık tarihinin her aşamasında rastlıyoruz. Kimi insanlar parayı pulu, mevkii, makamı putlaştırırken; kimileri de bilimi,

teknolojiyi, insanları veya nesnelere putlaştırabiliyorlar. Örneğin, insanlar önceleri tek bir Allah'a iman ve ibadet ederlerken; daha sonraları onları Allah'ın yoluna, dinine çağırarak önderlerine, peygamberlerine, Allah dostlarına, meleklerle, aşırı sevgi ve saygı göstermeye, onların heykellerini dikmeye yönelmişler; zamanla esas ibadet ve kulluk etmeleri gereken Allah'ı unutarak, Allah katında kendilerine yardımcı, şefaatçi, aracı olsunlar diye bu araçlara ve araçlara tapınmaya, ibadet etmeye başlamışlardır.

Günümüzde de aracı amaç yerine koyan, aracı kutsallaştıran, putlaştıran anlayışlar, tutum ve davranışlar hiç de az değildir. Bunların başında da bilim ve teknolojinin putlaştırılması gelmektedir. Hâlbuki bilim ve teknoloji hiçbir zaman gerçek amaç ve hedef olamaz, olmamalıdır. Çünkü bunlar sadece insanoğlunun hayatını kolaylaştırmaya, eşya ve doğa üzerinde hâkimiyet kurmasına yarayan, yardımcı olan araçlardır. Çok gerekli, hayatî ve vazgeçilmez olmaları, onları yine de araç olmaktan çıkarıp amaç durumuna getiremez.

Her ilmin belli bir amacı veya amaçları vardır ve olmalıdır. Bunlar arasında; bu yolla gerçeğe ulaşmak, hayatı kolaylaştırmak, eşya üzerinde hâkimiyet kurabilmek gibi amaçlar sayılabilir. İnsana düşen; bu aracı en iyi şekilde kullanarak ve bundan sonuna kadar yararlanarak ulaşılması gereken hedeflere ulaşmaya çalışmaktır. Ama eğer gerçek amaç bilinmez ya da göz ardı edilir de, ilmin, bilimin, teknolojinin bizzat kendisi bir amaç hâline getirilirse, faydadan çok zarara uğrama durumuyla yüz yüze gelinir. Böyle bir durumda ilim ya putlaştırılarak, kutsallaştırılarak kendi kendini tekrarlayan, ezberlenip, tekerleme gibi söylenip duran, şaşmaz ve değişmez gerçeklermiş gibi kendisine takılıp kalınan katı kalıplara, insanı gitmesi gereken esas yerlere gitmekten alıkoyan ağlara dönüşür; ya da ehil olmayan ellerde istismarla-

ra konu olarak yakıcı, yıkıcı, tahrip edici, yok edici silahlara dönüşür. Bunlar da hiçbir zaman istenebilecek ve arzu edilebilecek şeyler değildir.

EĞİTİMİN AMACI VE HEDEFLERİ

Her şeyin bir amacı olduğu gibi eğitimin de bir amacı vardır ve olmalıdır. Eğitimin temel ve nihâî amacı, genel olarak ‘iyi insan’ ve ‘iyi vatandaş’ yetiştirmek şeklinde ifade edilir.

Bir açıdan bakıldığında eğitimi hem amaç, hem de araç olarak görmek mümkündür. İnsanın, ancak eğitilebildiği kadar insan olabileceği, kendini geliştirebileceği göz önünde bulundurulduğunda, eğitimi bir amaç; bu amaca ulaşmanın başlıca yolu ve yöntemi olması nedeniyle de bir araç olarak nitelenmek mümkündür.

Günümüzden 2400 yıl önce Eflatun (M. Ö. 427-347), ideal ve mükemmel birey, toplum ve devlet kurabilmenin yolunun eğitim ve öğretimden geçtiğini savunmuş ve kendince uygulamaya da çalışmıştır.

İdeal ve mükemmel birey, toplum, devlet, yönetim ve yönetici gibi konular üzerindeki çok önemli çalışmalarıyla kendisinden sonra gelen düşünürleri de büyük ölçüde etkilemiş olan Müslüman düşünür Farabi'nin (872, Otrar-950, Şam), düşünce ve görüşleri de genel olarak Eflatun, Aristo (MÖ 384-322) ve İslamî fikirlerin bir sentezi olarak değerlendirilir. Onun özellikle el-Medînetü'l-Fâdıla adlı eserinde ideal ve mükemmel birey ve topluma ulaşmada eğitim ve öğretimin rolü üzerinde önemle durulur. Eflatuncu düşüncenin doğuştan bilgi teorisini reddeden Farabi; insanın dünyaya zihni bomboş olarak geldiğini, onun zihninin ancak eğitim, öğretim, tecrübe ve deneylerle sonradan dolduğunu savunur.

Büyük düşünür Farabi'nin ahlak felsefesinin temelinde, eğitim ve öğretimle insana iyi davranışlar kazandırılması; son hedefinde ise insanın en büyük saadete, mutluluğa ulaştırılması yatar. Farabi'ye göre, insanın ana gayesi, iyiliği, en büyük saadet ve mutluluğu amaç edinmek, ona ulaşmaya çalışmak olduğuna göre; eğitimin en önemli gayesi de bu olmalıdır. İyi insan, saadeti ve onun ilkelerini en iyi ve doğru bir şekilde tasavvur ve kabul edebilen, hayal edip gaye edinebilen insandır. Farabi'ye göre, gerçek ve en büyük mutluluk, bilgiyle aydınlanmakla gerçekleşir.

Farabi, bu en büyük saadete götüren davranışları insanın tek başına bilebilmesinin, öğrenebilmesinin ve yapabilmesinin mümkün olamayacağı kanaatindedir. Hayrın en üstünü olan saadete ve olgunluğun doruğuna ancak fâzıl bir devleti olan toplumlarda ulaşılabilir. Devletin doğuşu ve gayesi de buradan kaynaklanır. Farabi'ye göre saadet, büyük bir ruh üstünlüğüne ihtiyaç gösterir; bu ruh üstünlüğü de ancak toplumdaki birlik ve beraberlikle artar. En üstün, en iyi ve nihâi yetkinlik (kemal) küçük toplumlarda değil, medine hayatında (ideal şehirli bir toplumda) elde edilebilir. İdeal toplum, ideal insanların oluşturduğu bir toplumdur. Toplumun ve insanın ideal olup olmadıkları da sahip oldukları değerler, ahlakî davranışlar, hayatın gayesi, saadet anlayışı, insanlar arasında yardımlaşma olup olmadığı, insanların hangi gayeler uğruna birbirine yardım ettiği gibi kıstaslarla anlaşılabilir.

İslam dininin öngördüğü eğitim anlayışında eğitimin hedefi; faziletli, hünerli, erdemli, olgun, makbul, iyi, ahlakı en yüksek ahlak, erdemi en yüce erdem olan, hayırların sahtesini ve gerçeğini birbirinden ayırabilen, sahte hayırlar peşinde koşmayan örnek ve önder insanlar yetiştirmektir. Fertlere ve fertlerden oluşan gruplara nazarî ve fikrî fazilet-

lerin kazandırılmasına, bunların üstün karakter formasyonlarının sağlanmasına çalışılır. Eğitilen kişilerin kalplerinin kaynaşması, kaynaşan kalplerin birliği, beraberliği, bütünlüğü, kardeşliği, sonuçta bütün müminlerin kardeş hâline getirilmesi amaçlanır. İnsanların gönül rızasıyla ilahî emirlere uymaları hedef alınmakla beraber; bu uyumun körü körüne, şuursuz bir taklit şeklinde olması da istenmez. Aksine fikren, zihnen gelişmiş hür insanların bilinçli iradeleriyle gerçekleşmesi hedeflenir.

Bir ferdin, insanlığın en üstün seviyelerine çıkabilmesi; insanı mutluluğa ulaştıracak davranışların neler olduğunu anlayabilmesi; başkalarının hüküm ve tasarrufundan, yönetim ve idaresinden kurtulabilmesi; kendi kendine yeterli olabilmesi, kendini gerçekleştirebilmesi; yapacağı işi en iyi, en güzel, en özel ve en doğru şekilde yapabilmesi; gerçek anlamda ilim, irfan, hikmet ve ma'rifet sahibi olabilmesi ancak çok iyi bir eğitimle mümkün olabilir. Bunun başka yolu ve çaresi yoktur. İnsanlara saadetin ne olduğunu, buna ulaşma yollarını ve davranışlarını öğretecek olanlar; onlara erdemli melekeleri kazandıracak davranışlara yönlendirip, harekete geçirecek olanlar; onları yanlış, kötü, hatalı fikir ve düşüncelerden, davranışlardan kurtarıp yeni ve erdemli bir hayata sevk edecek olanlar da iyi eğitimciler, öğretmenler ve rehberlerdir.

Her fert, kendine has özelliklere sahip olarak, farklı karakterlerde ve farklı yeteneklerde yaratılmıştır. Herkesin yaratılış amacı da farklıdır. Bu amaç, daha çok onun toplumda üstleneceği görev ile kendini gösterir. İnsan, yatkın olmadığı işleri güçlkle, zorlanarak yapar. İnsanın zorlanarak ve güçlkle yapabildiği işler bile eğitimle kazanacağı alışkanlıkla zamanla kolaylaşsa bile; yine de herkesin eğitimi yeteneğine göre farklı olmalı, ona göre bir eğitim sistemi

geliştirilmelidir. İnsanları yatkın oldukları alanlarda, yetkinliklerinin en son doruğuna kadar ulaştırmak eğitimin en temel amaçlarından ve görevlerindedir. Eğitim bu görevini iyi yapamazsa, belli alanlarda çok üstün yeteneklere sahip olan insanların kâbiliyetleri bu ihmâl yüzünden yok olup gidecektir.

Eğitim, tek taraflı bir etkileşim ve bilgi yüklemekten ibaret bir faaliyet olarak görülmemelidir. Tek taraflı etkileşimde, şursuz bir itaat ve taklit vardır. Öğrenciye sadece bir takım teorik bilgileri, kuralları öğretmeyi, ezberletmeyi, belletmeyi hedefleyen ezberci bir eğitim anlayışıyla bir yere varılamaz. Başarılı bir eğitim aktivitesinin mutlaka belli pratik sonuçları olmalıdır. Eğitimin en önemli amaçlarından biri de, insanı zararlı etkilerin ve etkileyicilerin etkilerinden, korumak; onların elinde oyuncak olmaktan kurtarıp, sağlam karakterli, sağlam seciyeli, güçlü kişilikler hâline getirmektir.

Eğitim, bir neslin maddî ve manevî kültür mirasını bir sonraki nesle aktarabilmek, nesiller arasında bağlantılar kurabilmek için de gereklidir. Bu yüzden eğitimin her yer ve zaman için değişmeyen amaçlarından biri de toplumsal mirası bir kuşaktan diğerine aktarmak olmuştur. İnsanları hayvanlardan ayıran en temel özelliklerden biri de, onların önceki nesillerden öğrenip sonraki nesillere aktarmaları gereken maddî ve manevî miraslara, kültür hazinelerine sahip olmalarıdır. Toplumsal değerler ve kurallar eğitim yoluyla yeni nesillere öğretilir. Böylece geçmiş nesillerin kültürü, insan şahsiyetinin derinliklerine kadar siner. Eğer bir millet; geleceği demek olan yeni nesillerini geçmişin toplumsal mirası olan kendi öz kültürüne göre şekillendiremiyorsa, orada eğitim görevini yerine getiremiyor demektir.

Değerlendirme, eğitimin her aşamasında ve her saatinde

devam eden bir süreçtir. Eğitimde görev ve sorumluluk sahibi olanların eğitim sistemini ve uygulamalarını sürekli denetleyip değerlendirmeleri, bunun sonuçlarına göre de eğitim siyasetine ve uygulamalarına yön vermeleri gerekir. Bir şeye iyi ya da kötü, başarılı veya başarısız diyebilmek için hizmet ettiği amaçlara, kullanıldığı yerlere, verdiği ürünlere ve sonuçlarına bakarak bir değerlendirmeye tâbi tutmak, buna göre değerli veya değersiz, başarılı veya başarısız kabul etmek gerekmektedir. Eğitimin başarısı da; hedeflenen amaçlara ulaşıp ulaşılamadığına, alınan eğitimin hayata ve davranışlara yansıyor yansımadağına, davranışları değiştirip değiştirmediğine, somut fayda ve getirileri olup olmadığına bakılarak anlaşılabilir.

Bugün Batı'da ilim vardır ama bu hikmet amaçlı bir ilim değildir. Onlar ilmin değil, ilimden kaynaklanan gücün peşinde koştukları için bu ahlaksız bir güçtür. İlimin ahlakının olmadığı yerde, ilim çok büyük felaketlerin kaynağına dönüşür. İlim şarttır, vazgeçilmezdir ama ilme de bir rehber ve bir mürşit lazımdır. İnsanın mürşidi ilim, ilmin mürşidi ahlak, ahlakın mürşidi de Allah'tır. Allah yok farz edilerek, ahlak da, ilim de, insan da olmaz. Ahlakı, tanımlayacak olan Allah'tır, dindir. Ahlakın tanıyıcısının ve tanımlayıcısının Allah değil de insan kabul edilmesi durumunda, işin içinden çıkılamaz. O zaman her insana göre bir ahlak anlayışı kabul edilmesi gerekir ki, dünyada milyarlarca çeşit ahlak olur. Böyle bir şey de ahlak değil, ahlaksızlığın tâ kendisi olur.

Batılı milletlerin kabul edip uyguladıkları eğitim ve öğretim metotlarını yakından incelediğimizde; yine de bu milletlerin her birinin kendi fertlerini insanların en iyisi, Hıristiyanların en mükemmeli olarak yetiştirmeye çalıştıklarını; her birinin de kendine has bir millî eğitim sistemi olduğunu görürüz. Bir İngiliz, bir Fransız veya bir Alman

eğitim sisteminin temel amacı; iyi bir İngiliz, iyi bir Fransız veya iyi bir Alman yetiştirmektir. Bunların ne derece başarılı ve iyi oldukları da bu amaca ne ölçüde hizmet edebildikleri ile ölçülür. Bir milletin eğitim ve öğretim metodunun diğer bir milletle tıpatıp aynı olması düşünülemez. Dolayısıyla bizim eğitim ve öğretim sistemimizin ve metodumuzun da kendimize has olması; milletimizin gaye ve hedeflerine en çok hizmet edebilecek nitelikte olması; değerinin ve başarısının da buna ne ölçüde hizmet edebildiği ile ölçülmesi gerekmektedir. Yani eğitim sistemimizin temel amacı; her bakımdan iyi yetişmiş, olgunlaşmış, yüksek bir anlayışa, yüksek bir irfana erişmiş; görevlerini bilen ve yerine getirebilen; haklarını bilen ve savunan; kendi mutluluğunu başkalarının felaketinde, kendi yükselişini başkalarının alçalmasında aramayan; toplumda mutluluğun en kıymetli unsuru, ilerlemenin gerçek amilleri olacak iyi bir Müslüman, iyi bir Türk yetiştirmek olmalıdır.

Türk eğitim sistemi için anayasa ve yasalarda çok ileri, çok ideal, çok güzel, yerinde ve doğru ilkeler, amaç ve hedefler belirlendiğini görüyoruz. Ancak bunların ne kadarının uygulamaya yansıdığına, hangi olumlu sonuçlar elde edilebildiğine, hedef ve amaçların ne kadarına ulaşılabildiğine baktığımızda; ne yazık ki karşımıza hiç de iç açıcı bir durum çıkmıyor. Belirlenen amaç ve hedeflerin çok uzağında kaldığı; bunların çoğunun gerçek hayatta uygulamaya ya hiç yansımadağı, ya da yetersiz yansıdığı; sürekli değişen ve yaz-boz tahtasına dönen eğitim uygulamalarından yüz ağartıcı sonuçlar alınmadığı eğitim sistemimiz hakkında herkesin hemfikir olduğu acı gerçeklerdendir.

Sonuçta; bugünkü eğitim sistemimiz bize çareyi değil, çaresizliği; çözümü aramayı değil, çözümsüzlüğe razı olmayı; iyiliğe değil kötülüğe yönelmeyi; azmi, gayreti, çabayı, müca-

deleyi değil teslimiyetçiliği, yılgınlığı, pasifliği, boyun eğmeyi öğretmektedir. Bizim eğitim sistemimiz ne yazık ki; düşünen, anlayan, çözüm üreten, çare bulan, iş üreten, iş, güç, sanat, meslek, hüner, erdem, bilgi ve beceri sahibi insanlar yetiştiremiyor. Her şeyden yarım yamalak, yalan yanlış bir şeyler öğrenmiş; bildiğini tam bilemeyen, işe yarayacak, üretime yansiyacak bilgilerden ve becerilerden yoksun; hünersiz, erdemsiz, bilgisiz, becerisiz, işsiz, güçsüz; çalışmadan kazanmayı, terlemeden yemeyi hüner sayan ukalâ tipler yetiştiriyor. İşin garibi, bunlar kendi kendine olmuyor. Akli başında yorumcular, insanların özellikle ve maksatlı olarak böyle eğitilip öğretildiğini, belletildiğini; nesillerin özellikle böyle yetiştirildiğini düşünmeden edemiyorlar... Eskilerin dediği gibi, cehaletin bu kadarı kendi kendine olamaz; ancak yanlış bir eğitim, öğretim ve tahsil ile mümkün olabilir.

GERÇEK ÂLİMİN ÖZELLİKLERİ

Ali Yakup Hoca, rütbelerin en yücesinin, peşinde koşula bilecek en değerli şeyin ilim olduğuna, bilgisizliğin ve cahilliğin de en büyük bela olduğuna inanmakla beraber; gerçek bir âlimin de belli özelliklerinin bulunması gerektiğini düşünürdü.

Ona göre gerçek bir âlim; kendine has bir duruşu, sınırı, çizgisi, ufku, vizyonu olan; şuur, irade ve duruş sahibi olan adamdır. Gerçek âlim; dik duruşlu olan, fikri, düşüncesi sorulmasa da, hakkı hakikati, doğruyu söylemekten çekinmeyen adamdır. Onun için âlimin uykusu ile âbidin ibadeti kıyaslanmış, âlimin uykusu daha üstün tutulmuştur. Bir saatlik tefekkür bir ömür boyu nâfile ibadetten üstün sayılmıştır. Âlimin kaleminin mürekkebi şehidin kanına eşdeğer tutulmuştur.

Gerçek âlim; iz bırakan, izi olan ve izlenen adamdır.

Dolayısıyla aynı zamanda menkıbeleri olandır. Kur'ân'da en güzel, en ibret verici, eğitici, öğretici ve örnek alınmaya değer menkıbelerin Peygamberlere ait olduğunu görürüz. Allah bize bunları ve menkıbelerini anlattığı gibi, onları hatırlamamızı ve yâd etmemizi de istiyor: "İsmail'i, Elyesa'yı, Zülkifl'i de an! Bunların hepsi de hayırlı kimselerdendi." (Sa'd Sûresi, 48). "İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de an! Bunların hepsi sabredenlerdendi." (Enbiya Sûresi, 85). Peygamberlerden ilimden başka bir miras kalmadığından, onların tek varisleri de ilim adamlarıdır. O menkıbeleri ve benzerlerini günümüzde yaşayacak ve yaşatacak olanlar da en başta ilim adamlarıdır. Böyle üstün nitelikli ilim adamlarının kalmadığı yerde; ilim de gerçek âlim de kalmamış demektir.

Ali Yakup Hoca, iletilmiş, taklit bilginin hiçbir işe yaramayacağını; Kur'ân'ın da taklidi reddettiğini; taklit bilginin peşin getirisini, gerçek ilmin vâdeli cennetine tercih edenlerin gerçek âlim olamayacaklarını düşünürdü. O; kendine mal ettiği fikirleri, düşünceleri, görüş ve kanaatleri, inançları, idealleri, doğruları olan gerçek bir ilim adamıydı. O; böyle olamayan, hep başkaları tarafından güdülmeye, kurulmaya, hareket ettirilmeye, doldurulmaya alışmış; başkalarına muhtaç, aşırı ve gereksiz teslimiyetçi, fikirsiz, düşüncesiz, eylemsiz, idealsiz, amaçsız, azimsiz, kararsız, dirençsiz, uyusuk, pasif, edilgen, aşırı itaatkâr; sormadan, sorgulamadan, araştırmadan, incelemeden her şeye ve herkese boyun eğen; iyiyi kötüyü birbirinden kendi başına ayıramayan; olaylar karşısında kendiliğinden Müslümana yakışır doğru bir tavır geliştiremeyen; inanç ve ideallerinin mücadelesini kendi başına veremeyen tipleri hiç sevmezdi. Hele her türlü güce, iktidara, kuvvete, kudrete, baskıya, zulme boyun eğen, itaat eden; hak, hakikat uğrunda mücadeleden kaçarak mutluluk ve teselliye pasiflikte arayan, uşak ve köle ruhlu; kötülere ve

kötülüklerle karşı tepkisiz, onlarla uzlaşmaya çalışan; bunlara bazen seyirci, bazen de destekçi olan; bu hayatı gerçek bir Müslüman gibi yaşamamış, ölmeden önce ölmüş canlı cenazelerden nefret ederdi. Bunların Müslümanlığını asla gerçek bir Müslümanlık saymaz; İslam adına İslam ahlakına tamamen ters ve aykırı, mutsuz, umutsuz, kendine güvensiz, edilgen, yılgın, ezgin, bezgin zavallıları kıyasıya eleştirirdi.

Ali Yakup Hoca; insanların ne bildiklerinden, ne olduklarından, sûretlerinden önce sîretlerine bakar, herkesi ona göre değerlendirirdi. ‘Müstakim ol Hz. Allah utandırmaz seni!; ‘İlimle uğraşan salâh ve takvâ sahibi olmalıdır!; ‘İlimden maksat takvâdır!; ‘İlmi sâlihlerden öğrenmeli ve sâlihlerle öğretmelidir!; ‘Kişisel çıkarlarına düşkün olanda hayır yoktur!; ‘İhlasa makrûn olmayan sa’y ve amellerin sonu hüsrandır!’ gibi ilke ve düsturları vardı.

İlmin amaç değil araç, ilimden maksadın da takvâ olduğuna inanan hoca; Müslüman ilim, fikir ve dâvâ adamlarında bulunması gereken takvâ, ihlas, samimiyet, tevazu, züht gibi önemli özellikler konusunda da şunları söylerdi:

“Bizim eksliğimiz sadece ilim değildir; takvâ, ihlas, samimiyet ve tevazu eksikliği çok daha büyük bir sorundur. Tevazuun da, öyle mecâzî değil hakikî tevazu ve mahviyetkarlık şeklinde kendini göstermesi gerekir. Ne yazık ki biz, ilimle beraber bunlardan da mahrum kaldık. Hâlbuki ihlas ve samimiyetten zerre kadar ayrılmamak gerekir. Çünkü ihlala makrûn olmayan sa’y ve amellerin (çalışma ve işlerin) sonu hüsrandır. Nitekim bugün İslam âleminin en büyük eksikliği ve zaafı ‘ihlas kaçağı’dır. İhlas ve samimiyetin ne muazzam bir güç olduğuna sahabe neslinin başarıları en güzel delildir. Daha sonraki Müslümanlar, madde sevgisine esir oldukları için, bugünkü içler acısı hallere düşmüşlerdir. İslamîyet gibi mukaddes bir dâvâ uğrunda mücadele veren-

lerin ve özellikle de âlimlerin her şeyden önce zühd, takvâ ve ihlas sahibi olmaları gerekir. Zühdün, çeşitleri vardır. Avamın zühdü, haramları terk etmekten ibarettir. Havassın zühdü ise zaruret miktarından fazlasını terk etmektir. Havassü'l-havassın zühdü ise terk-i mâsivallahtır (Allah'tan başka her şeyi terk etmek). İslam'ı halka telkin edenler, hiç olmazsa avamın zühdünü iltizam etseler de haramlardan kaçınırsalar; Müslümanlar, insanlar yine de kendilerine itibar eder, sevgi, saygı ve rûy-i kabul gösterirlerdi.

Bir Müslüman, yapacağı bir işi önce şeriat ölçüsüne, sonra akıl ölçüsüne, daha sonra da vicdan ölçüsüne vurmalıdır. Hakîkî Müslüman, hiçbir zaman nefsanîyetin esiri olmaz ve hiçbir zaman vicdansızca hareket edemez. Gerçek Müslüman, gerektiğinde her türlü mihnet ve meşakkati de göze alarak şehrâh-ı Haktan (Hak yoldan) inhiraf etmez (sapmaz). Çünkü hak ve hakikat onun gözünde candan bile daha aziz, cihandan da daha mübecceldir. Kişisel çıkarlara düşkün olanların, millet-i İslamiyyeye hiçbir hayrı olmaz! Ne hazindir ki günümüzde İslam dâvâsıyla ortaya çıkanlar her şeyden çok maddî çıkar ve menfaatlerini öne çıkarıyorlar. Misyoner papazlar bile bâtil dâvâları için her türlü mihnet ve meşakkati göze alarak dünyanın dört bir köşesine gidip oralarda ömür tüketebilirken, İslam dâvâsıyla ortaya çıkanların maddî çıkar ve menfaatlerini her şeyin önüne geçirebilmeleri olacak şey değildir.”

Hoca, üstünlüğü, yüceliği, büyüklüğü, sultanlığı mevkide, makamda, parada pulda görmez, böyle şeylere hiç değer ve metelik vermezdi. Derdi ki:

“Oğlum! Kalbinize, Allah sevgisinden ve Allah korkusundan başka bir şey sokmayınız! Dünyada Allah sevgisinden başka, bütün diğer sevgiler boştur. Kalıcı, anlamlı ve yararlı olan tek aşk ve sevgi, Allah'a ve Peygamberine olan aşk ve

sevgidir. Onun dışında dünyadaki her şey boştur. Şan da, şöret de boştur; nâm da, nişan da hepsi boştur. İnsanın en büyük amacı ve gayesi Allah'ın rızasını kazanmak olmalıdır. O da İslam'ı yaşamakla olur ki, bu ne güzel ve ne büyük bir mutluluktur! Bir Müslüman, hele de bir İslam âlimi, hiçbir zaman parayı, pulu, mevki ve makamı amaç edinemez. Yoksa izzeti, şerefi, onuru ve fazileti gider. Her şeyin başı ihlastır. İnsanın geçimini sağlamak için elbette paraya ihtiyacı vardır. Parasız yaşanmaz ama para için yaşamak, parayı amaç hâline getirmek bir Müslümana, hele de bir İslam âlemine hiç yakışmaz. Para, sadece bir geçim aracıdır. Müslüman, her bakımdan temiz olmalı, töhmet altında olmamalı, gözü ve gönlü tok olmalıdır. Bir lokma ekmeği olduktan sonra, Müslümanın dünyanın başka nimetlerinde gözün olmaz! Gerçek Müslüman, bugün karnını doyurduktan sonra, yarını düşünmeyen, hiç rızık endişesi çekmeyen adamdır. Çünkü o bilir ve inanır ki; Allah yarattığı kulunun rızıkına kefilidir. Müslümanın zâhit olması, zühd sahibi olması gerekir. Zâhid, Allah'ın kendisine verdiği malı, yine Allah yolunda harcayan, dünyaya değer vermeyen, metelik vermeyen kimsedir. Bütün dünyayı verseler, gözünde hiç bir değer ifade etmez. Ehlullah, dünyaya hiç değer vermemişlerdir. Her Müslümanın, özellikle de âlimlerin esas amaçları; para, pul, mal, mülk, mevki, makam, şan, şöret gibi hasîs emeller, kişisel hırs ve menfaatler olmamalıdır. Sırf Allah rızasını kazanmak olmalıdır. Her işte, her meslekte, ihlas, yani yaptığını sırf Allah rızasını gözeterek yapmak önemli olmakla beraber, özellikle ilim yolunda çalışanlar, âlimler için ihlas çok daha önemli ve gereklidir. Sadece kuru bilgiyle iyi ve gerçek bir âlim olunmaz. Kuru bilgi, Batılı oryantalistlerde, şarhiyatçılarda da var. Hatta oryantalist bilim adamlarından bazıları bizdeki âlim geçinenlerin çoğundan çok daha geniş

ve sistemli bilgiye sahiplerdir. Fakat bu ilimlerine ve bilgilerine rağmen bunlar imandan ve ihlastan mahrum oldukları, esas amaçları İslam'a ve Müslümanlara zarar vermek olduğu için; bunlar hem kendilerine, hem de insanlığa faydalı değil, çok zararlı kimselerdir.

Büyükler, önden giden Allah'ın has ve sâlih kulları hep böyle yapmışlar, böyle yaşamışlar ve bütün insanlığa böyle örnek ve rol model olmuşlardır. Hz. Peygamberin en büyük mucizesi, onun örnek hayatıdır. Allah da Peygamberini ahlakıyla övüyor: “Şüphesiz ki sen, çok yüce, pek büyük bir ahlâk üzeresin!” (Kalem Sûresi, 4). Peygamber Efendimizin hayatı o üstün başarılarının ardında bu üstün ahlakı yatar. Ben de elimden geldiğince öyle yapmaya, o ahlakı kendime örnek almaya çalışıyorum. Ben evimde, eşime bile bir defa olsun; ‘Bana şunu yap, şunu pişir, şunu al, bunu bırak, şunu getir, bunu götür!’ dememişimdir. Önüme ne getirirse, onu yerim. İstikamet, ihlas ve samimiyet çok önemlidir. İstikamet en büyük keramettir.”

Ali Yakup Hoca, gerçek bir âlimin, gerçek Müslümanın dostluğunun da, düşmanlığının da, nefretinin de, sevgisinin de kendi nefsi ve şahsi çıkarları için değil, Allah için olması gerektiğini; Müslüman'ın Allah için seven, Allah için kızan, öfkelenen, Allah için dost ve düşman olan kimse olduğunu söylerdi. Öte yandan bugün İslam dünyasında, ilmi, irfanı Allah rızası için değil de mal, mülk, para, pul, mevki, makam, servet, zenginlik elde etme hırsıyla öğrenen; dünyevi iktidar, güç, kuvvet, kudret peşinde koşan veya bunlara sahip olanlara yaranıp menfaat devşirmeye çalışanların hiç de az olmadığına; bu amaçla hakkı hakikati söylemekten çekinen, hatta eğip büken; böylece hem kendilerini hem de diğer insanları sapıtmaya ve saptırmaya çalışanlar bulunduğu da dikkat çekildi. Hoca, öğrendiği şeyleri kötüye kulla-

nabilecek, ahlakı kötü, seciyesi, mayası, huyu, karakteri bozuk, azgın ve sapkın kişilere ilim, sanat, hüner öğretmeyi, bilgi belletmeyi, hem kendileri hem de toplum için çok kötü ve tehlikeli bir şey olarak görürdü. Kötü kişilerin eline düşen bilginin, mevki ve makamın, buyruk verebilme gücü ve yetkisinin, her türlü iktidarın, zenginlik, mal ve mülkün çok büyük bir fitneye sebep olacağına inanır; bunu yol kesicilerin, eşkıyanın eline silah vermeye benzetirdi. Böylelerinin hasbelkader ellerine geçen ilim, mevki, makam, iktidar, servet ve zenginlikle yapabilecekleri kötülükleri yüzlerce, binlerce canavarın yapamayacağını; her tarafı kısa bir süre içerisinde kötülüklerle, zulüm ve haksızlıklarla doldurabileceklerini düşünürdü.

Onun en çok acıdığı tipler ise daha neyin ne olduğunu anlayamadan bilemeden, yanlış bir itaat eğitiminin ve itaat felsefesinin tuzaklarına düşmüş; böyle kötü tezgâhlardan geçmiş, yanlış ülkülerin ve ilkelerin kurbanı olmuş; hiçbir konuda kendine güveni ve saygısı kalmamış zavallılardı. Bunlar, hep başkaları tarafından yönetilmeye, yönlendirilmeye, kurulmaya muhtaç, hiçbir konuda ve hiç kimseye karşı tutum takınamaz, tavır koyamaz, karşı çıkamaz, isyan edemez; hiç bir konuda hiçbir şey yapmaz, yapamaz, yapmayı da düşünemezlerdi. Bunlar başta İslam olmak üzere, hiçbir inancın, fikrin ve idealin kavgasını ve mücadelesini veremezlerdi. Her kötülüğe ve her kötüye eyvallah diyecek hâle getirilmiş; kendisinin ve toplumunun geleceğiyle ilgili hiçbir kaygısı, fikri ve düşüncesi kalmamış; sadece geçmişin hayalleri ve hikâyeleriyle avunan; her şeye boyun kırıp eyvallah diyen; sözde çok kibar, çok nâzik ve çok saygılı, sessiz, sedasız, hayatı ıskalamış bahtsızlardı. Bazıları, tabii işlerine de öyle geldiği için böylelerinin dindarlığını, Müslümanlığını, itaatini ve teslimiyetini çok idealize ederler ve bunu gerçek

dindarlık ve Müslümanlık olarak göstermeye çalışabilirler. Ama Ali Yakup Hoca, böyle yıkıcı bir teslimiyet anlayışının İslam'da hiçbir yerinin olmadığı gerçeği üzerinde önemle durur, talebelerine de bu tiplere benzememelerini öğütlerdi.

O, Müslüman insan tipinin, biçiminin, ahlakının, huyunun, karakterinin, halinin, tavrının, tutum ve davranışlarının nasıl olacağını Kur'an'da açıkça belli olduğuna; Kur'an'ı tam anlamıyla okuyup ve anlayan herkesin bunu rahatlıkla görüp, uygulayabileceğine vurgu yapardı. Ona göre, bir Müslüman yalnız Allah'ın boyasıyla boyanmalı, yalnız Allah'ın kalıplarına ve biçimlendirmesine uygun bir Müslüman hâline gelmeye çalışmalıydı. Kur'an'daki Müslüman tipi asla pasif, silik, ezik, yılgın, ölgün, bezgin, zelil, perişan bir tip değildir. Tam tersine; aktif, bilgili, dolu, başı dik, özü sözü doğru, net, kimlik ve kişilik sahibi, değişen değil değiştiren, dönüşen değil, dönüştüren, öldüren değil, dirilten, yıkan, bozan, ifsat eden değil, yapan, imar ve ıslâh eden bir Müslüman tipidir.

Allah, bizden, hakkı ve adaleti ayakta tutan, iyiliği hâkim kılan, kötülüğün hükümlüğüne son veren, canlı, diri ve aktif bir Müslümanlık istiyor. İnsanlığın da Müslümanların da kurtuluşu buna bağlıdır. Bu da ilimle, irfanla, bilgiyle olabilir. Asırlardan beri maalesef Müslümanlardan; kendi ülkelerinde ve topraklarında her türlü ezilmişliğe, esarete, yabancı hâkimiyetine; İslam'a ve kendilerine yabancı ve düşman, insanlık dışı fikir ve düşüncelere; değişik zulüm ve baskılara, fitne ve fesada; esaret ve adaletsizliğe boyun eğmeyi, itaat etmeyi, bunlara kesinlikle karşı çıkmamayı, hiçbir direnç göstermemeyi, seslerini yükseltmemeyi, tavır koymamayı, mücadele etmemeyi, sakin ve edilgen olmayı hem de Müslümanlık adına isteyenlerin, bunları öğütleyenlerin haddi hesabı yoktur.

Kim tarafından savunulursa savunulsun; böyle yıkıcı bir teslimiyetçilik ve kötülüğe karşı gelememe psikolojisi, pedagojisi, anlayışı vb. gibi tutum ve davranışlar İslam'ın en başından açıkça yasakladığı ve mahkûm ettiği anlayış ve inanışlardandır. Kur'ân'ın yüzlerce âyetinde Müslümanlar; Allah yolunda cihada, mücadeleye, savaşa, bu yolda ölüm dâhil başarılarına gelebilecek her şeye karşı sabırlı, dayanıklı, azimli, kararlı, gayretli olmaya, direniş ve mücadele ruhuyla dolu olmaya çağırılıyorlar. Müslüman, yalnızca Allah'a boyun eğen, yalnızca O'na teslim olan, O'na güvenen, O'na dayanan bir kimsedir. Bu teslimiyet, insanı bütün başka korkulardan, esaretlerden, teslimiyetlerden kurtaran bir teslimiyettir, yani gerçek özgürlüktür. Çünkü gerçek özgürlük ancak Allah'a tam bir teslimiyet üzerine inşa ve bina edilebilir. Bu yüzden uyuşuk, pasif bir Müslüman, gerçek bir Müslüman olamaz. Böyle birinin İslam'a dönebilmesi, Allah'ın istediği gibi Müslüman olabilmesi, Müslümanlaşabilmesi çok zordur.

İslamiyet bizden, gençlerimizin, çocuklarımızın enerjilerini, güç ve kuvvetlerini yok etmeyi, öldürmeyi değil; bunları Allah'ın rızası doğrultusunda diriltmeyi, şekillendirmeyi ve yönlendirmeyi istiyor. Onlara yanlış, İslam'a aykırı ve ters bir tevazu, kadercilik ve teslimiyetçilik adına köle ve uşak ruhlu olmayı değil; Müslümanca iman, inanç ve aksiyon sahibi olmayı öğretmemizi öğütlemektedir. Bizden Müslümanca bir hayatın nasıl olması gerektiğini; bu yolda mücadeleyle şeref, haysiyet, onur, cesaret, kimlik, kişilik kazanmayı; adalet, fikir, düşünce ve eylem sahibi olmayı; zulüm ve haksızlık karşısında en uygun ve en doğru tavrı alabilmeyi; gerektiğinde diklenebilmeyi, isyan edebilmeyi, karşı çıkabilmeyi onlara öğretmemizi, onları ona göre eğitmemizi istemektedir.

Allah, bize sadece başkalarına zulmetmemeyi değil; azıcık bile olsa zulme meyil etmemeyi, eğilim göstermemeyi, zulme razı olmamayı, seyirci kalmamayı da emretmektedir (Bkz. : Bakara Sûresi, 279; Hûd Sûresi, 113). Bizim dinimizde; zalimler kadar, onların zulümlerine seyirci kalanlar, razı olanlar da suçludur. Çünkü zulme seyirci kalanlar ve rıza gösterenler, zalimleri cesaretlendirmiş olurlar. Allah, zalimleri çok şiddetli bir şekilde uyardığı ve tehdit ettiği gibi onları destekleyenleri, zulümlerine seyirci kalanları, az da olsa onlara meyil ve eğilim gösterenleri de uyarmaktadır: “Zulmedenler, çok yakında nasıl bir devrimle devrilip gideceklerini göreceklerdir!” (Şuarâ Sûresi, 227). “Zulmedenlere eğilim göstermeyin; yoksa size ateş dokunur. Sizin Allah’tan başka (zaten) dostlarınız yoktur. Sonra (O’ndan da) yardım göremezsiniz!” (Hûd Sûresi, 113).

Ali Yakup Hoca'nın bütün gayesi, emeli; sağlam karakterli, bilgili, seviyeli, seciyeli Müslümanlar yetiştirmeye çalışmaktı.

EĞİTİMDE KURUMSALLAŞMANIN ÖNEMİ

Ali Yakup Hoca, özellikle eğitimde kurumsallaşmanın önemini ve gereğini çok iyi kavramış, bunun farkında ve ayırdında olan çok iyi bir eğitimeydi. Bu konu üzerinde önemle ve ciddiyetle durur; her zaman, her yerde bunu gündeme getirir, konunun önemine sık sık vurgu yapardı. Köklü, nitelikli ve ciddi eğitim kurumları, araştırma enstitüleri, ilim, irfan müesseseleri kurulmadan, kâbiliyetli ve gayretli gençleri buralarda geniş ufuk ve vizyon sahibi, üstün nitelikli, ciddi ilim, irfan, fikir adamları olarak adamakıllı yetiştirmeden bir yere varılamayacağını söyler; bir dâvânın ancak onu iyi bilenlerle, bir milletin de ancak iyi yetişmiş nesiller-

le ayakta kalabileceğine, hayatiyetini devam ettirebileceğine, gelişip kalkınabileceğine olan inancını sürekli tekrarlar-
dı. O, daha Mısır yıllarında, bu konular üzerinde özellikle Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile Konya Islâh-ı Medâris-i İslamiyye misalini de göz önünde bulundurarak, çok yönlü fikir alışverişleri, sohbetleri ve tartışmaları da yapardı.

Hoca, nitelikli eğitim kurumları oluşturulmasının gereği üzerinde sürekli ve önemle durur; Müslümanları, her şeyi devletten beklememeleri, üstün nitelikli ve ihtiyaçlara cevap verebilecek eğitim kurumları, kurumsal yapılar oluşturmaları; bu yönde herkesin üzerine düşen fedakârlıkları, çaba ve gayretleri sonuna kadar göstermesi konusunda sürekli teşvik ederdi. Müslümanların bunun için yeterli imkânlara sahip olduklarını da belirterek, onları uyarmaya, bilinçlendirmeye ve harekete geçirmeye çalışırdı. Onun Türkiye'ye geldiği dönemin şartlarının, Osmanlı'nın son dönemlerinden bile daha kötü ve elverişsiz olduğunu o da görüyordu ama yine de yapılabilecek ve yapılması gereken çok şeyler olduğunu değerlendiriyordu. Diyordu ki:

“Bugün maalesef İslam âleminde hiçbir alanda ve özellikle de İslamî ilimler alanında doğru dürüst ilim adamı ve âlim yetiştirebilecek ne vasat, ne uygun kurumlar var, ne de bu yolda yeterli bir gayret ve çaba var! Tek tük kendi çaba ve gayretiyle yetişenler bulunsa da, bunlar da bakımsız ve işlenmemiş koskoca bir tarlaya her nasılsa tesadüfen düşmüş tek tük üç beş çekirdekten yetişmiş hudâyinâbit bitkiler benziyorlar. Tek bir başaktan veya tek bir ağaçtan ne olur, ne kadar ürün elde edilebilir ve bu ürün kaç kişiye yeter? İslam'a gönül vermiş, yetenekli gençlerin gayretlerini ilme, eğitime ve tahsile yöneltmek, bunun için yeterli ve gerekli müesseseleri daha fazla gecikmeden kurmak bugünkü Müslümanların en âcil meselesidir.”

Ali Yakup Hoca, hiç boşa konuşmazdı. Her söylediği sözün mutlaka çok derin bir ilmi arka planı olurdu.

Günümüzde, resmî okulların programlarının güdümlü ve yetersiz olduğu hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Öyleyse bu eğitim kurumlarının ruh ve bedence sağlıklı insanlar yetiştirebilecek hâle getirilmesine; ona uygun bir şekilde yeniden şekillendirilmesine kadar Müslümanların, çocuklarını kendilerinin kuracakları nitelikli ve kaliteli özel okullarda yetiştirmeleri ve eğitmeleri bir zorunluluk ve aklın gereğidir. Bu yapılamayacak bir şey de değildir. Fakat ne yazık ki, ne Türkiye’de, ne de başka İslam ülkelerinde böyle nitelikli eğitim kurumları yok denecek kadar azdır.

Hoca özellikle kendisini ziyarete gelen ve kendilerince çok büyük ve önemli hizmetler ifâ ettiklerine inanan değişik grup ve cemaat temsilcilerinin hepsini hoş karşılar; anlattıklarını dikkatle dinler, hepsinin yaptıkları çalışmaları, hizmetleri gayretleri takdirle karşılar, övücü ve memnuniyetini ifade edici sözler söyler ama bir yandan da milletin memleketin içinde bulunduğu hâle dikkat çekerek; şimdiye kadar bütün yapılanların yine de yetersiz kaldığını, asıl yapılması gereken çok daha gerekli, önemli ve hayatî işler olduğunu anlatmaya çalışırdı. Onlara, rast gele taraftar ve sempatizan kazanmakla, etrafına cin toplar gibi işe yaramaz adam toplamakla bir yere varılamayacağını; esas ağırlığın doğru dürüst adam, nesil, ve kuşak yetiştirmeye verilmesi gerektiğini, bunun da ancak buna uygun ortamlar hazırlamakla; yani kaliteli ve nitelikli adam yetiştirebilecek işe yarar ilim, irfan, bilimsel ve sistemli bilgiler üretebilecek eğitim müesseseleri, kurumları kurmakla mümkün olabileceğini anlatmaya çalışır. Cemaat olmaktan gelen güçlerini daha çok bu işlere yönlendirmelerini ve yönlendirmelerini öğütlerdi. Hepsi hocanın anlattıklarını can kulağıyla ve büyük bir dikkatle

dinlerlerdi; fakat onun sözlerinden ne anladıkları, nasıl anladıkları ve ne kadarını kavrayabildikleri şüpheliydi.

KURU BİLGİ DEĞİL SİSTEMLİ BİLGİ

Ali Yakup Hoca, kendisini ve öğrencilerini eğitirken; sadece zihni kuru bilgilerle doldurmakla, onu belli konularda ma'lumât sahibi yapmakla yetinmezdi. O, kuru ve sistem-siz bilgilerle dolu olan zihinlerin de kuru ve verimsiz olacağını çok iyi biliyordu. Böyle ma'lumât kâbilinden, kuru bilgilerden bir fayda sağlanamayacağını, verim elde edilemeyeceğini o bizzat görerek, yaşayarak öğrenmişti. Özellikle sosyal bilimlerde, verdiği bilgileri sebep sonuç ilişkisi içinde vermesi, öğrencilerinin aradaki bağlantıları ve determinizmi görüp anlayabilmelerine çalışırdı. Talebelerine, görünen her olayın, her vâkıanın ardında çok değişik sebeplerin yattığını bilincine varabilmeyi, bu sebepleri bulup ortaya çıkarabilmeyi, bunları önem sırasına koyabilmeyi, öğrendiklerinin doğruluğunu yanlışlığını test edebilmeyi, yanlışları ayıklayabilmeyi, değişik bilgilerin sentezini ve analizini yapabilmeyi, daha sebepleri görür görmez sonucun nasıl olacağını kestirebilmeyi öğretmeye çalışırdı.

Kur'ân'ın da; insana sadece kuru ve hazır bilgiler vermekle, zihni eskiden yaşanmış olayların kuru bilgisiyle, meşgul etmekle yetinmediğine işaret ederdi. Kur'ân'ın bütününe serpiştirilmiş kıssaların, hikayelerin bir amacının da, insan zihnini bu determinist olgunluğa ulaştırmak olduğuna dikkat çekerd. Kur'ân'ın insandan; sadece bunlarla yetinmeyip, daha değişik alternatifler üzerinde de düşünmesini, farklı sebeplerden farklı sonuçlar çıkarabilmesini, edinebildiği bilgilerden daha fazla ve daha yeni bilgiler de üretebilmesini istediğini düşünürdü. Allah, Kitab'ında bize olanı biteni, gerçek durumu anlattığı gibi eğer öyle değil de başka türlü

olsaydı, başka sonuçlar çıkabileceğini de hatırlatmaktadır:

“Eğer ehl-i kitap, iman edip (her türlü kötülükten, fesatçılıktan) sakınsalardı, elbette Biz, onların kötülüklerini örter ve onları nimeti bol cennetlere yerleştirirdik. Eğer onlar Tevrat’ı, İncil’i ve Rab’leri tarafından kendilerine indirilen Kur’ân’ın hükümlerini hakkıyla yerine getirselerdi, şüphesiz ki yukarıdan yağmur gibi yağın ve yerden bol bol biten nimetler içinde kalırlar, onlardan yerlerdi (Yeraltı ve yerüstü servetlerden, zenginliklerden yararlanırlar, refah ve mutluluk içinde yaşarlardı). Onlardan aşırılığa kaçmayan müte-dil bir zümre de vardır ama onların çoğunun yaptıkları şeyler çok çirkin işlerdir.” (Mâide Sûresi, 66).

“O, hakkı inkâra şartlanmış kafirlere anlat ki; eğer vazgeçerlerse olup bitenlerden ötürü bağışlanırlar. Yok, eğer (yine küfre ve isyana) dönerlerse, o zaman geçmişte onlar gibi eskilerin başlarına gelenler (onların da başına gelecektir).” (Enfâl Sûresi, 38).

EĞİTİMDE GÖZLEM VE DENEYİN ÖNEMİ

Kur’ân, insanı eğitirken bazen gözlem, bazen deney, bazen de benzetme yöntemine başvurmaktadır. Özellikle önemli meselelerde bilgi ve hikmet yüklü benzetmeler, hayal gücünü de harekete geçirerek anlamayı kolaylaştırır, anlamaya dönüşür. Benzetmeler hayalle bilgi arasında köprü görevi görür. Ama sadece hayal âleminde kalıp, sistematik bilgi dünyasına geçiş olmadığı takdirde insan, hayalperest olur. Hayal âleminde sıkışıp kalmak, ruh hastalığı halini alır. Kur’ân’daki benzetmeler, insanın hayal âlemindeki sıkışıklığını gideren, onun hayal âleminden sistemli bilgi dünyasına geçişini temin eden köprülere benzer. Kur’ân bazen, manevî bir hâli, maddî bir şeye benzeterek insan zihnine sunar. Fizikî dünya ile fizik ötesi âlem arasında köprüler

kurar. Hayvanlar âleminden, bitkiler âleminden benzetmeler yapar, tâbiat olaylarıyla misaller verir. Bu benzetmelerle de insana iyinin ve kötünün bilgisi verilir:

“Gördün ya, Allah nasıl bir benzetme yaptı! Hoş bir kelime olan tevhid ve şهادet, kökü yerde sabit ve dalı budağı yukarılara uzanan hoş bir ağaca benzer. O ağaç Rabbinin izniyle, Allah her diledikçe meyvesini verir. Allah insanlara böyle misaller verir ki, iyi düşünüp ibret alsınlar.” (İbrahim Sûresi, 24-25).

Her şey zıddıyla tanındığı gibi, iyi ve kötü de aralarında ki zıtlıkların bilinmesiyle tanınabilir. Eğitim metotları insanın fitrî yapısına göre ayarlanmalı; insandaki iyiyi örnek alma, kötünden nefret etme özelliği dikkate alınmalı; iyi ve kötünün tanıtılmasında insanın bu özelliklerinden sonuna kadar yararlanılmalıdır. Alışkanlıkları yüzünden insan bazen kendisini kötülüklerden alıkoyamasa bile yine de her zaman iyinin özlemini çeker. İyi olamamanın burukluğunu ve acısını içinde hisseder. Daha ileri safhalarda da kötülüğe tepki göstermeye başlar. Özellikle ahlakî eğitim bakımından, iyinin ve kötünün örneklerle tanıtılmasının insan zihnine büyük yararları vardır. Davranışların çoğu insan zihninden idare edilir. Hangi davranışın insan şahsiyetine zarar, hangerinin fayda verdiğinin, iyi ve kötü bilgisiyle insan zihnine tanıtılmasıyla davranışlarda da bir düzelme olabileceği beklenebilir:

“Gerçekten Biz bu Kur’ân’da insanlar için her misali getirdik. Olur ki öğüt alırlar.” (Zümer Sûresi, 27).

TÜRK VE OSMANLI MEDRESELERİ

Ali Yakup Hoca, eğitim ve öğretim sorunumuzun dünü ve bugünü üzerinde o kadar çok dururdu ki, ben de bu konu üzerine eğilme ihtiyacı hissetmiştim.

En eski çağ devlet ve imparatorluklarından günümüze kadarki tecrübeler, bize toplumların gelişmesinde, ilerlemesinde ve gerilemesinde rol oynayan en önemli etkenlerin başında eğitim ve öğretim faaliyetlerinin geldiğini gösteriyor. Eğitim, bilim, kültür ve sanat alanlarında ilerleme olmadan, başka hiçbir alanda ilerleme olmaz. Eğitim, bilim, kültür ve sanattaki ilerleme, gelişme ve yükselme başka alanlardaki ilerleme gelişmelerin hem şartı, hem de başlatıcısı ve sürdürücüsüdür. Birleşik kaplar kanununda olduğu gibi bir milletin ve devletin, başta ilim, teknik, sanat ve kültür olmak üzere, her alanda dünya çapında üstün bir duruma gelmesi şarttır. Bunlardan birinde mesela, bilimde, kültür ve sanatta çok iyi ve mükemmel olup da diğerlerinde, mesela siyasette, ekonomide, askerî alanda daha aşağı bir düzeyde bulunabilmesi mümkün değildir.

Müslümanlar da, daha ilk devirlerden itibaren ilme çok önem vermişlerdir. Peygamber terbiyesinden geçmiş, ilim, amel ve ihlâsı yaşantısında birleştirmiş olan sahabe nesli, İslam dünyasında nitelikli din adamının da örnek modelini oluşturmuştur. Asırlar boyunca İslam dünyasında ilmin yayılması amacıyla pek çok gayretler sarf edilmiştir. Öncele ri cami, mescit vb, yerlerde yürütülmeye başlayan eğitim-öğretim faaliyetleri, Türklerin İslam dinini kabul etmesinden sonra "Medrese" adı verilen eğitim-öğretim kurumlarında yapılır hâle gelmiştir. Medreseleri, Türklerin İslam dünyasına kazandırmış olduğu bir eğitim kurumu olarak nitelemek mümkündür. Harran Medresesi, Nizamiye Medreseleri gibi eğitim kurumları en tanınmış medreselerdendi.

Özellikle Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemlerinde gelişimini büyük ölçüde tamamlayan medreseler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde en parlak yıllarını yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş

dönemi yöneticileri, eğitim faaliyetlerine büyük önem veriyorlar, ilmiye sınıfına mensup olanları adli, idarî, askerî her alanda çeşitli görevlere getiriyorlardı. Osmanlı Devleti'nin bir uç beyliği olarak başladığı siyasî yaşamını, cihan devleti ve hakimiyeti seviyesine kadar yükseltebilmesinde, en büyük rol oynayan etkenlerin başında, kuşkusuz çok iyi bir ilmî teşkilata, üstün eğitim ve öğretim kurumlarına sahip olması geliyordu.

Anadolu Beyliklerinden biri olarak kurulan Osmanlı Devleti'nin hükümdarları, devletin kuruluşundan itibaren eğitim ve öğretim işlerine büyük önem vermişlerdi. Osmanlı Devleti, eğitim sisteminin temelini, daha önceki dönemlerin klasik eğitim kurumları olan medreselere dayandırmıştı. Selçuklu, Mısır ve Türkistan medreseleri örnek alınarak, yeni ve daha gelişmiş medreseler açmaya başlayan Osmanlıların bu çaba ve gayretleri, kendilerinden önce Anadolu'da bu alanda yapılan faaliyetlerin bir devamı niteliğindedeydi. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde bilim politikasının temelini; diğer İslam ülkelerinde ün yapmış veya eğitimlerini ilim bakımından daha gelişmiş İslam ülkelerinde tamamlamış ilim adamlarını çok iyi imkânlarla kendi ülkesine celb etme uygulaması teşkil ediyordu. Osmanlı Devleti'nde başlangıçtan itibaren, hükümdarlar ve ileri gelen devlet adamları tarafından kurulan medreselerin derecelendirilmesinde de; kurucuları, müderrislere verilen maaş, medreselerde okutulan dersler ve medreselerin kuruluş zamanı dikkate alınırđı.

Osmanlı medreseleri, Fatih Sultan Mehmet zamanında (1451-1481) belirli bir nizama bağlandı. Fatih Sultan Mehmet, Osmanlılara Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinden intikal eden medreseler ile kendisinden önceki dönemde kurulmuş olan medreseleri de teşkilatlandırdı.

Fatih, böyle bir teşkilatlandırmayı yaparken yukarıda zikredilen kıstasları göz önünde bulundurmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in öncülük ettiği Sahn-ı Semân ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Medreseleri, ilmî çalışmaların kurumsal nitelikte yapıldığı en üst seviyedeki eğitim kurumu örneklerindedir. Her iki medresede de, ilim bir bütün olarak düşünülmüş, müfredatlarında din ilimleriyle birlikte fen, matematik, astronomi gibi müspet ilimlere de geniş yer verilmişti.

Osmanlılar, gerek devlet, gerekse ilmî teşkilat açısından kendisinden önceki Müslüman devletlerin teşkilatlarını kendisine örnek edinmişti. Osmanlı ilmiye teşkilatının en önemli ögesini oluşturan medreseler, mimarî ve teknik açıdan da kendisinden önceki devletlerin medreselerinin mimarî ve teknik özelliklerini taşıyordu. Osmanlı medreselerinde de hemen hemen aynı techizât mevcuttu. Osmanlı medrese binalarında, bu birimlerin yanı sıra hamam, mutfak gibi bölümler de mevcuttu. Külliye tarzında yapılanlarında ise, talebenin yararlanması amacıyla kütüphane, imaret, hastane gibi kısımlara da yer verilmişti.

MEDRESELERİN GERİLEMESİ

Medreselerin Osmanlılar zamanındaki bu parlak dönemleri, 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiş (her ne kadar bu tarihten önce de bazı olumsuz gelişmeler yaşansa da) bundan sonra yavaş yavaş bozulmalar ve gerilemeler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın son zamanlarından başlayarak tadrîcen gerilemeye başlayan medreseler, birtakım dış etkenlerin de zorlamasıyla kuruluşlarından, müfredatlarına ve derecelendirilmelerine kadar bazı hatalı düzenlemeler ve yanlış uygulamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Kanuni

Sultan Süleyman'dan sonra, devlet teşkilatındaki genel bozulma, medreselere de sirayet etmiştir. İlmiye rütbeleri mevcut nizamlara uyulmadan, ulemâ ve devlet ileri gelenlerinin evlatlarına verilmeye başlanmıştır. 'Beşik ulemâlığı' bu şekilde doğmuştur. Özellikle III. Murat devrinden başlayarak, medreselerde görülen bozuklukların giderilmesi hususunda padişaha raporlar verilmiş, bozuklukların ortadan kaldırılması için değişik önerilerde bulunulmuş ancak olumlu bir sonuç alınmamıştır.

Tarihî gelişim içerisinde, özellikle İslam dünyasında çok önemli ve olumlu roller oynamış bir eğitim kurumu olan medreselerin, gerileme ve çöküş nedenleri üzerinde yeterince durulmamış, araştırmalar yapıp, ileriye dönük sonuçlar çıkarılarak dersler alınmamıştır. Daha çok, medreselerin ortaçağ zihniyetini temsil eden eğitim kurumları olduğu gibi basit, içerikten yoksun, önyargılı genellemelerle ya da tafra atmak, beşik ulemâlığı gibi elbette hoş olmayan olgular öne çıkarılarak değerlendirmelerde bulunmakla yetinilmiştir. Hâlbuki bunlar medreselerdeki bozulmanın sebepleri değil sonuçlarıdır. Hatta en sağlıklı eleştiri alanlarından birisi olan örgütsel yapının bozulması da daha çok yapısal bir sorundur ve bu da sırf medreseye bağlı ve onunla sınırlı bir olgu değildir. Medresenin sorunları, yalnızca kendisinde başlayıp kendisinde biten sorunlar değildi. İşin temelinde topyekûn toplumsal, ekonomik, siyasî yapımızın çözülüşü vardı. Yani medrese sorunu, ekonomik, sosyal, siyasal düşünsel, dinsel tüm alanlarda baş gösteren bir yapı çözülüşünün uzantısıdır. Yapısal bozulmuş, bizzat medresenin kendi örgütsel bozuluşundan, daha öte bir anlam ifade etmektedir.

Örgütsel sorunlarla muhteva sorunlarının birbirlerinden ayrılması gerekirken, eleştirilerde buna da dikkat edilmemektedir. Örneğin, medresenin örgütsel sorunlarıyla mesela

matematiğe, fen ve sosyal bilimlere karşı kayıtsızlığı farklı şeylerdir. Medreselerin gelir kaynaklarının azalması, istihdam imkânlarının daralması da yalnızca eğitim teşkilatından kaynaklanan sorunlardan değildir. Topyekûn bir toplumsal yapı bozulmasının sonucu olarak bunlar da ortaya çıkmıştır. Kısacası medresenin çöküşü ve çözülüşü, Osmanlı'nın genel toplumsal ve siyasî yapısının çözülüşünün görünümünden birisidir. Bu çözülmenin ve bozulmanın yol açtığı panikle, zaman zaman el yordamıyla bir şeyler yapılmaya çalışılmışsa da, eski unsurların yeni bir yapılanmada nasıl konumlandırılıp ıslâh edilebileceği konusunda büyük sorunlar ortaya çıkmıştır. Eski unsurlar daha yeni ve başka yapılanmalara aktarıldıkça, sistemin en iyi tarafları bile anlamsızlaşmış, kullanılamaz hâle gelmiştir. Mesela askerî eğitim, tıp, mühendislik ve benzeri eğitim programlarının medreselerden koparılıp başka bir kompartımana aktarılmaları sürecinde medresenin, hangi zihniyeti temsil ederse etsin artık verimli olabilmesi söz konusu olamazdı.

Medrese denince akla öncelikle Osmanlı medreseleri gelir. Bunun temel sebebi de İslam dünyasında uzunca bir dönem medreselerin, Osmanlı sosyal, politik ve kültürel sistemi içinde merkezî eğitim sistemi olarak önemli bir yerinin olmasıdır. Bir prototip model olan Osmanlı medresesi, Batılılaşma hareketleri sürecinde her haliyle tasfiye edilirken, yerine konan modern eğitim kurumlarının meşrûlaştırılması için de pek çok alanda olduğu gibi, önceki sistemin kaba bir eleştiriyeye tâbi tutulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Medrese ile ilgili yapılan eleştirilerin önemli bir kısmını, bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Örneğin, medresenin ortaçağ zihniyetini temsil ettiği yaygın söylemi de böylesi bir ortamın ürünüdür. Bu tür eleştiriler, çok kaba söylemlerdir. Ortaçağ diyerek yapılan yüklemeyi bir kenara bıraktığımız-

da, diğer kurumlar gibi şüphesiz eğitim kurumu da çağının ve toplumunun dışında olamaz. Fiilen ortaçağda yaşamış ve var olmuş bir kurumun, bir yeni veya yakın çağ kurumu olması zaten düşünülemez. Kaldı ki, insanlık kültürü açısından tek türden bir ortaçağ kültürü olmadığı gibi Osmanlı medreselerindeki ciddi gelişmeler de fetih sonrası toplumsal gelişmelere bağlı olarak (yani o klişe deyimle) ortaçağ sonrasında olmuştur.

Osmanlı medreselerinin çöküşüne ilişkin tartışmalarda ileri sürülen ve hemen her yerde rastlanabilecek eleştiriler şöyle sıralanabilir: Bilim kavramındaki belirsizlik, tabiat bilimlerine ilgisizlik, felsefeye ve matematik gibi akli ve felsefi disiplinlere kapanış, program ve metot yetersizliği, devlet desteğinin oynadığı olumsuz rol, evrensel yaklaşımdan grupçu bakışa iniş, ilmiye teşkilatının bozulduğu, din bilimlerinin skolastizm doğuracak düzeyde öncelenmiş olması, İslam'da ilmin dünyevî boyutunun anlaşılmasını, bir başka deyişle din-bilim ilişkisinin sağlıklı bir şekilde ortaya konmaması, şerh ve haşiye sisteminin doğurduğu verimsizlik, ilim için bir araç olan dilin, yani Arapçanın bir amaç hâline getirilmiş olması...

BEŞİK ULEMÂLIĞI

Osmanlı eğitim sisteminin sağlıklı bir şekilde işlediği dönemlerde, çok iyi işleyen bir seçme ve ayıklama sistemi vardı. Mesela, Osmanlı medrese siteminde ulemânın nitelikleri, yapısı, müderrisin nereden ve nasıl yetişeceği belliydi. Herkes buna uyuyordu. Bu sağlıklı sisteme keyfi müdahaleler başlayınca sistem çökmeye başladı. Tafra atmak (yani ilmî kariyerde hak etmeden yükselme) gibi uygulamalar bu seçme sisteminin bozulmuşluğunun göstergelerindendi.

Üst kademedeki olan âlimler ve devlet adamları, gelenekle-

ri hiçe sayıp, hatır gönül gözeterek, üst kademelere tayinler yapmaya başladılar. Bu tür iltimaslar önce hafiften başladı, sonra her tarafa yayılarak, alt tabakalara kadar indi. Töre ve yasa bir defa çiğnenmeye başlanınca artık her zaman çiğnebilir hâle gelir. Daha sonra da bunu meşrû hâle getirecek kanunî düzenlemeler yapılır. Osmanlılarda da, önce üst kademedeki devlet adamları, idareciler, kadılar ve yüksek kademedeki ilim adamları, âlimler, kendi şahsî menfaatlerini toplumun ve devletin menfaatinden önceye aldılar. Onların ilk ve son amaçları, kendi çıkarlarını teminat altına almaktı. Böylece sözü geçen işini yürüttüğü, sözü geçmeyen ve hatırı olmayan kimseye verilmeyen bir gelenek ve teâmül ortaya çıktı. Bu tür zâdegânlık imtiyazının, önceleri resmî bir kanun halinde olmadığı, iltimas, hatır ve gönül yoluyla tatbik edilerek ihdas edildiği; ancak daha sonraları kanunlaşmış kurumlaştığı anlaşılmaktadır.⁴

İlmiye sınıfının, yani medresenin bozulmasının ana sebeplerinden birinin, Kanuni Sultan Süleyman'ın hocası Dalaylı Hayreddin b. Evhad'ın (ö. 950 /1543) çıkarılmasına aracı olduğu zâdegân sınıfının türemesine sebep olan Hocasadeler Kanunu olduğu ileri sürülür.⁵ Aslında Hayreddin Efendinin çıkarılmasına aracılık ettiği iki kanun vardır. Bunlardan birincisi, padişah hocalarının oğullarının ilk anda *Dâhil* (ellili) medreselerine tayin edilmelerinin kanun hâline getirilmesidir. Bu özel uygulama, daha sonraları *mevâlî* denen, yüksek mevleviyet mertebesine çıkmış kadıların ve âlimlerin oğullarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. İkincisi de padişah hocalarının *mülazımlarının* (asistanları-

4 Hüseyin Atay, "Medreselerin Gerilemesi," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 1, 1990.

5 Mecdî, *Şakâ-yık Tercümesi* 440, İ. H. U. İlmiye 148.

nın) yirmi beş akçe ile tayin edilmelerini sağlayan kanun ve geleneğin icat edilmesidir.

Bu tür ferdiyetçilik, bencillik, şahsî menfaatlerin öncelenmesi, bugün bile İslam toplumunu ve ülkemizi kemiren en önemli hastalıkların başında gelmektedir. Bu yalnız medreselere has bir durum da değildi. Devletin, milletin, toplumun bütün katmanlarına sirayet etmiş; bütün siyasî, sosyal, ekonomik, askerî yapıların bozulmasına neden olmuştu. Bunun her alana yansıyan örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. İlmiye sınıfı, devlet içinde en uygun, en rahat ve en güvenli mesleklerden biriydi. Üst kademedede olan âlimler ve devlet adamları da kendi çocuklarının ve yakınlarının geleceklerini düşünerek, birbirinin hatırını kırmamayı kanundan, töreden ve gelenekten yeğ tuttular. Bu sûretle iltimas ilk anda hafifinden başladı ve sonra her tarafa yayıldı, üst kademededen alt tabakalara indi. Kanunun verdiği yetkiye dayanarak, bencilce duygularla aile ve yakınlarının çıkarlarını ön planda tutanların; şeriat ve kanun ölçülerini, hak ve adalet kavramlarını görmezden gelenlerin; toplum zararına hareket edenlerin her kesimden olabilmesinin yanında, din âlimleri arasından da çıkabilmesi çok daha üzücü ve düşündürücüdür. Tafra, sıçrama denilen, bu tür üst derecelere tayinler her zaman çok tartışılmış ve itirazlara konu olmuştur. Medreselerin ve ilmin gerilemesinde bunun en önemli nedenlerden biri olarak gösterilmesinde de hiç bir yanlışlık yoktur. İlmiye sınıfı kademelerinde, bir kaç kademe yukarıdaki mevkilere haksız yere tayinler yapmak; yetersiz ve yeteneksiz kişileri medreselere ve layık olmadıkları mevkilere tayin etmek; hem medreselerin ve müderrislerin ilmî seviyelerinin düşmesine, hem ilmin gerilemesine, hem ilmin cehaletle eşit tutulmasına, hem de müderrislik gibi yüksek bir ilmî seviyenin değer kaybetmesine, gözden düşmesine neden olmuştur.

Aslında bu sadece Osmanlı Devleti'ne has bir zaaf ve kusur da değildir.

Yetersiz ve yeteneksiz kişilere ilmî mevkiler ve pâyeler verilmesi bazen öyle boyutlara ulaşıyordu ki; daha ergenlik çağına gelmemiş, sakalı ve bıyığı bitmemiş çocuklara da *ica-zet* (diploma) vermek sûreti ile onların müderris tayin edildiklerine bile şahit olunabiliyordu. Rivayet edildiğine göre, bir gün kazasker Şemseddin Molla Kethüdâzâde, kazasker Sâdık Efendiyi konağında ziyarete gider. Sâdık Efendinin Hamdi adında ve henüz on yaşındaki oğlunu görür ve 'Bu, müderris oldu mu?' diye babasına sorar. Babası da, 'Olmadı!' deyince, Şemseddin Efendi hemen şeyhülislama gider ve müderrislik rûsunu alıp getirir, verir. Bu gibi olayların nâdir olmadığı, tek veya münferit kalmadığı anlaşılmaktadır. Bu gibi olayların meydana gelmesini sağlayan, Zâdegânlar Kanunu yürürlükte olduğu için bunda yasal olmayan bir durum da yoktur. Bu kanunun kaldırıldığına dair açık bir ifadeye rastlanamamıştır. Böyle bir kanun yürürlükte olduktan sonra, medreselerle ilgili hangi ıslahat, sağlıklı düzenleme ve yenileme yapılabilirdi? Alt tabaka için hangi yararlı yeni düzenleme ve ıslahat yapılabilirdi?

Zamanının en önemli kişilerinden Gelibolulu Ali Mustafa b. Ahmed, (1541-1600) kendi yaşadığı dönemde medreselerdeki ve ilim çevrelerindeki durumu şöyle özetlemektedir:

"Zamanımızda (yani 1591'den sonra) müderrislerin haftada dört derse devam etmeleri ve danışmentlerin dersleriyle meşgul olmaları muhal oldu. Müderris vardı ki, ayda bir kere bile derse gitmezdi. Niçin gitsin ki, okutacak talebe bulamaz ve balsa da kendisi ders vermeğe kaadir değildi. Padişah hocalarının oğulları on dört ve on bir yaşına basınca ilk anda elli akçeli dâhil müderrisi, eğer şeyhülislamın oğlu ise aynı yaşta elli akçeli hariç müderrisi, kazasker oğulları, ilk anda

kırk akçeli medrese müderrisi ve taht yani eyalet kadılarının oğulları ise yirmi beşli ve otuzlu medreselere hiç sıra beklemeden küçük yaşta müderris olurlardı. Bunlar hiç bir medresede sıra tahsili görmeden, beşikte iken mülâzım olurlar; söz söylemeye kudreti olduğu zaman (yani konuşmaya başlarken) kendilerine müderrislik yolu açılır; bülüğa erince *molla* (büyük kadı) olmaya yol alır; traşı gelinceye kadar mansıpları ve medreseleri dolaşır ve traşı geldikten sonra beş yüz akçe ile *mevleviyete* (yüksek kadılığa) ulaşır. O halde Türk çocukları (halktan kimselerin çocukları) niye ilimle meşgul olsunlar, medreselerde niye ilim tahsil etsinler. Çünkü bunların ömürlerinin sonunda bile varamayacakları mevkilere bir çelebi, soyuna bakılarak daha çocuk iken ulaşmaktadır. Zamanımızda müderris ve kadıların câhil kalmalarının bir sebebi de, câhil zenginlere olan riayettir. Bütün mevkiler layık ve münasip olana verilmez; mevki, rüşvet salan ve yalvarıp yakaranlara verilir. Bundan dolayı müderris ve kadılar büyüklere dayanmaya çalışır ve onlara sığınarak (*ittıka*) mal toplayıp mevkileri aşmaya çalışmak sayesinde zamanın ileri gelenleri ile yarışır ve onları geçerdi. İlim ile cehaletin aynı sayılması, ikisinin birbirinden ayrılmaması, âlim ile câhilin bir tutulması, ilme rağbetin azalmasına ve cehaletin yayılmasına sebep olmuştur.”⁶

İLİMDE HATIR GÖNÜL GÖZETİLİRSE...

Bu tür hatır, iltimas, ferdî ve ailevî çıkar gözetme, gönül alma uygulamalarının, medreselerin ve ilmin gerilemesine neden olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu tür haksız, adaletsiz uygulamalarla, üst kademelerdeki bütün ilmî kadrolar niteliksiz, ehliyetsiz, liyakatsiz insanlarla dolduruldu-

6 Gelibolulu Ali, “Künhu'l-Ahbar”, basılmamış, c. 1, s. 29.

yor; dışarıdan İstanbul'a eğitim için gelen, senelerce ömrünü ilme veren yetenekli gençlerin önleri tıkanıyor; onların iyi yetişme ve yükselme imkânları ellerinden alınıyordu. İlmiye sınıfına girmek, ilmî kadrolara tayin olmak ve yükselmek belli bir grubun inhisarı altına alınmış oluyordu. Her ne kadar 'beşik ulemâsı' tâbirinden yola çıkılarak, beşikteki çocuklara bile ilmî rütbelere ve mevkilere verildiği bazıları tarafından iddia edilmekteyse de; on yaşından küçük çocuklara ilmî bir pâyeye verildiğine dair resmî belgeye rastlanamamıştır. Ama on yaşındaki çocuğa ilmî pâyeye verilmesinin de haklı ve doğru kabul edilebilecek; hak, hukuk, adalet ve şeriata ölçülerine uyan bir yönü olamaz. Bu uygulamanın vahâmetinin ve yanlışlığının anlatılabilmesi için kamuoyunda ve halk arasında bunlara mübalağa yapılarak 'beşik ulemâsı' adı takıldığı anlaşılmaktadır.

İlmiye sınıfının en önde gelenleri olan şeyhülislam ve kazaskerler de ister istemez devleti idare eden üst düzeydeki farklı şebekelerden biri içinde yer alırlardı. Dolayısıyla onların da kendilerinin veya şebekelerinin çıkar ve menfaatlerini; ne kadar haksız ve şeriat dışı olursa olsun, yanlışlığını da bile bile; hem de hak, adalet ve şeriat adına korudukları anlaşılmaktadır. Böylece iktisadî, sosyal, siyasî, askerî hayatla beraber, eğitim ve dînî hayat da alt üst oluyordu. Dînî işlerin ve ilmî müesseselerin cahillerin elinde ve menfaatçilerin kontrolünde kaldığı bir durumda; ilmin de, irfanın da, medresenin de, medreselilerin de, hocaların da, talebelerin de bir ilerleme kaydedebilmeleri elbette mümkün olmazdı.

İlmiye sınıfında nemelazımcılık ve bencillik o kadar ileri boyutlara ulaşmıştı ki; bir gün 1. Sultan Ahmed, Şeyhülislam Mehmed İbni Saadeddin'e devlete ve millete ârız olan bozuklukların sebebini sorduğunda, Şeyhülislam'ın cevabı

sadece; “Bana ne bundan?” olmuştu.⁷

Medreselerde eğitim ve öğretim faaliyetleri aksayıp geriledikçe, artık hem iyi hocalar ve âlimler yetişmiyor, hem de iyi bir âlim olma arzusu taşıyan talebe kalmıyordu. Zaten adamını bulan; hiç çalışıp çabalamadan, hiçbir şey bilmeden ve öğrenmeden, kolay yoldan bir icâzetnâme, diploma alabildikten, haksız yere bir unvan, mevki ve görev kapabildikten sonra, en akıllıca iş böyle kişilerin peşinde koşmak olarak görülüyordu. Bu da şimdi olduğu gibi, o zaman da hiç zor bir şey değildi. Aynı şeyin benzerleri günümüzde de nâdirâtan değildir. Asistan olarak tayin edilmesi bile zor olan kimsele- rin, mevzuattaki açıklardan yararlanılarak kısa zamanda doçentlik, hatta profesörlük payeleri alabildikleri; devlet dai- relerinde çok daha kıdemli, tecrübeli, birikimli, donanımlı personel terfi ve atama beklerken; fakülteden yeni mezun olmuş, hiçbir ehliyeti, liyakati, yeterliliği ve yetkinliği bulun- mayanların dışarıdan, tepeden inme şef, müdür, yönetici, hatta üst yönetici olarak tayin edildikleri her zaman yaşana- bilen gerçeklerdendir. Bu tür ‘takdir hakkı’na dayalı haksız uygulamaların; ilmî çalışmalara gevşeklik ve ciddiyetsizlik getirdiği, iş disiplinini bozduğu, devlet memurları arasında en büyük huzursuzluk sebebi, devlet işlerinin gereği gibi yapılamamasının, aksamamasının, devlet idaresindeki bozuk- lukların en temel nedenlerinden olduğu herkes, özellikle de bunu uygulayanlar ve uygulanması talimâtını verenlerce çok iyi bilinir.

7 M. Zâhid el-Kevserî, *Makâlât el-Kevserî*, 519, Mısır (1372 / 1952) Matbaat el-Envâr.

GENEL BOZULMANIN MEDRESEYE YANSIMASI

Öte yandan, memleketin siyasî, sosyal ve ekonomik genel durumu bozuldukça; bu sorunlar medreselere de yansiyarak mevcut sorunları daha da büyütüyordu. Medreseler, ilim ve irfan ocağı olmaktan uzaklaştıkça, eşkiya ve çapulcu ocağı hâline geliyor; medreselerde yıllarca ömür tüketenler bile kolaylıkla çapulculuğa, anarşiye ve ahlak dışı hareketlere yönelebiliyorlardı. Medreseli unvanı almak, eşkiyalığı ve çapulculuğu gizlemekte daha etkili ve kolay araç hâline geldiği için; gerçek anlamda ilimle, irfanla, öğrencilikle ilişkileri olmayanlar da medreseli gibi görünebiliyorlar, medreseyi bir karargâh gibi kullanabiliyorlardı. Bunlar kolayca içeriden de bazı medrese talebelerini ayartarak, onların da eşkiyalığa başlamalarına aracı olabiliyorlardı. Bazıları, her sene bir kaç ay medresede kaldıktan sonra cer yapma bahanesiyle vurgunculuğa, çapulculuğa, eşkiyalığa çıkıyorlar; aldıkları sözde dînî eğitim ve öğretimin bunlara hiç tesir etmediği görülüyordu. Elbette bu medrese kaçkınlarının büyük çoğunluğu, doğru dürüst bir eğitim ve öğretim görmemiş, görmeye de niyetli olmayan, anarşist ve isyankâr ruhlu, câhil, cühelâ takımından gençlerdi. Bunların hangi seviyede ve kaç yıllık medreseli olduklarının ve kültür seviyelerinin de araştırılması ve incelenmesi gerekir. Yaptıkları çapulculuk sonucu elde ettikleri serveti köylerindeki ailelerine götürdüklerinde, ailelerinin bunları nasıl karşıladıkları, ailelerine bunu nasıl açıklayıp, ne dedikleri de araştırılmaya muhtaçtır. Bunları, ailelerine halkın gönül rızasıyla kendilerine verdiği bahşiş, fitre, zekât, yani 'cer' parası olarak açıklamış olmaları mümkündür. Bazı ailelerin, hiç böyle bir açıklama beklemeden, kaynağını araştırma gereği duymadan, hatta soygun, hırsızlık ve çapul geliri olduğunu bile bile

kabul edebilecek kadar bozulmuş ve yozlaşmış olduklarını kabul etmek de gerekir. Sonuç olarak; medrese öğrencilerinden bazıları, birtakım nedenler yüzünden derslerini bırakıp eşkiyalığa ve çapulculuğa yönelmişler, bu da medrese öğretiminin daha da gerilmesine, bir daha belini doğrultamamasına sebep olmuştur.

Dînî bir eğitim kurumu olduğu kabul edilen, mensuplarının herkesten daha dürüst, ahlaklı ve faziletli olması beklenen; medrese öğrencilerinin dînînin açıkça yasakladığı, isyan, çapulculuk ve vurgunculuk gibi olaylara nasıl karışabildikleri, dînî hükümlere nasıl kolayca aykırı hareket edebildikleri sorulabilir. Bunun cevabını da medreselerde okutulan derslere, yani medrese müfredatına bakarak cevaplamak mümkündür. Medreselerin ders programları incelendiğinde, buralarda sanıldığı ve yeteri kadar sağlam ve köklü bir dînî bilgi, eğitim, kültür ve şuur verilemediği de anlaşılacaktır. Medreselerde ilk okutulan, hatta en çok okutulan ders Arapçaydı. Klasik usulde Arapça öğretmeye yönelik dil bilgisi (Sarf-Nahiv), edebiyat, mantık, belâgat gibi derslerin dinle fazla bir ilgisi yoktu. Bu dersler öğrencinin yıllarını alır, esas dînî dersler, çok daha sonraki yıllarda okutulmaya başlanırdı. Bu yüzden de medreseye gelip birkaç sene eğlenen bir öğrencinin, ne yeterli bir Arapça bilgisi, ne de köklü ve yeterli bir dînî eğitimi, öğretimi ve dînî şuur alabilmesi o zamanki sisteme göre mümkün değildi. Kendi anadilinin dışındaki yabancı bir dilde bir kaç dil kâidesi öğrenmekle insanın ne gerçek anlamda Arapça öğrenebilmesi, ne de sağlam bir dînî kültür ve bilinç sahibi olabilmesi mümkün olabilirdi.

Medreselerde, ileri sınıflarda okunan fıkıh dersleri bile; genellikle câizdir, câiz değildir, fâsittir, vâciptir, farzdır ve yasaktır gibi dînî hükümlerin öğrenilmesinden ibaretti. İslam hakkında daha geniş ve esaslı bilgilere, İslamî bir

şuura sahip olabilmek, günah, sevap, helal, haram gibi konularda derinleşebilmek için ise; hem Kuran'la, hadisle, hem de bu konuda yazılmış daha başka kitaplarla haşır neşir olmak gerekmektedir. O zamanki medrese eğitimi bu bilgi ve bilinci, öğrencilere vermekten çok uzaktı.

Medreselerdeki hocalar ise hem sayıca çok az ve yetersizdi; hem de olanların büyük çoğunluğu nitelik olarak çok yetersiz ve kifayetsizdi. Medreselerde zamanın ve Müslümanların ihtiyaçlarına göre fikrî ve ilmî bir keşif ve icat yapabilecek; yeni bir şey ortaya koyabilecek, iyi bir çığır açabilecek kimse ve ortam kalmamıştı.

Devlet ve ülke yeteri kadar büyüdükten sonra, artık en yukarıdaki padişahтан, en sıradan vatandaşa ve halka kadar; hiç kimsede sınırları daha ilerilere ve uzaklara götürmek gibi bir istek, arzu, şevk ve azim kalmamıştı. Savaşların bitmesiyle şehit olan erkeklerin sayılarının azalmış olması ve erkeklerin hanımlarının yanında daha çok bulunmaları yüzünden doğumlar ve nüfus hızla çoğalmış, devletin ve milletin gelirleri ise gittikçe azalmıştı. Nüfusun hızla artması, ülkeyi çok büyük bir işsizlik sorunu ile karşı karşıya getirmişti. Ülkede yeteri kadar istihdam ve çalışma alanı yoktu.

MEDRESELİLERİN BÜROKRASİDEN DIŞLANMASI

Türk milleti, eskiden beri savaşçı ve savaş geleneği olan bir millet olduğu için, ziraate ve ticarete yatkınlık fazla gelişmemişti. Bunun yerine devlet sırtından geçinmenin, çıkar ve menfaat devşirmenin yollarını arayıp bulmak âdet hâline gelmişti.

Osmanlı Devlet yönetiminde ilmiye, askeriye (seyfiyye) ve kalemiye olmak üzere üç sınıf memur vardı. Osmanlılardaki Yeniçerilik ve devşirme sistemi, Türk gençlerinin askeriyeye,

yani askerlik mesleğine girebilmelerini tamamen imkânsız hâle getirmişti. Gençlerin devlet teşkilatına, yani ilmiye ve kalemiye sınıfına girebilmeleri, devlet kadrolarına atanabilmeleri için tek yol medreselerden geçiyordu. Çünkü kendilerine sadece medreselerin kapıları açıktı. Bu da doğal olarak medreselere büyük bir hücum başlatmıştı.

Fatih döneminde, devlete ve saraya asker ve sivil bürokrat yetiştirmek için, medrese dışında, yeni bir eğitim kurumu olan Enderun Mektebi kuruldu. Enderun, belirli bir amaç, yani devlete ve saraya asker ve sivil bürokrat yetiştirmek için ‘meslek okulu’ niteliğinde kurulmuş, çok köklü, çok “özel” ve örnek bir eğitim kurumuydu. Enderunda okuyan öğrencilere çok özel ve ihtisaslaşmış bir eğitim ve öğretim veriliyordu. Fakat Türk gençlerinin, Anadolu insanının buraya girebilmeleri de mümkün olmadığından, devlet kademelelerinde, bürokraside görev alabilmelerinin önü böylece bir kere daha kesilmiş oluyordu. Daha önceleri bürokrat ve devlet adamı olabilen medrese mezunlarına, artık bu alan da kapanmış oluyordu.

Her şeye rağmen medreselerin öğrenci sayıları, gün geçtikçe kat kat artarken, bina, tesisât, müştemilât ve sayı bakımından buna paralel ve ihtiyaca cevap verebilecek bir artış olamıyordu. Medreselerde daha önceki hayat şartlarına göre çok câzip görünen imkânlar, talebenin çoğalması, mevcut imkânları daha fazla öğrencinin bölüşmesi zorunluluğu karşısında imkânsızlıklara dönüşüyordu. Medreseler, iâşe, ibâte, hoca ve kitap bakımından gelen talebeyi barındıracak ve onu tatmin edecek durumda değildi. Dershaneler, yatakhaneler ve yemekhaneler çok kalabalık ve sıkıştıktı. Bu gürültülü, patırtılı, sıkışık ortamda öğrencinin, derslerine gerektiği gibi çalışabilmesi, anlayıp, dinleyebilmesi, öğrenebilmesi ve iyi yetişebilmesi mümkün olamıyordu.

Bir kişilik odayı en az üç dört kişinin paylaşması, âsûde bir yer bulup ders çalışmayı zorlaştırıyordu. Kendi aralarındaki konuşmaların bile yol açtığı gürültü nedeniyle öğrenciler, istemeyerek de olsa birbirlerinin ders çalışmasına da engel oluyorlardı. O zamanlar, henüz matbaa da olmadığından, öğrenciler kendi kitaplarını büyük ölçüde kendileri yazmak zorundaydılar. Ancak mevcut şartlarda yazacak kağıt, kalem, masa ve yer bulabilmek büyük sorundu. Bir hocaya normalde yirmi talebe düşmesi gerekirken, bu sayının yüzleri, iki yüzleri, hatta bazen üç yüzleri bulması öğrencinin anlama ve öğrenme seviyesini dramatik bir şekilde düşürüyordu. Bir hocanın yirmi talebeyi okutması ile yüz talebeyi okutması arasında verim bakımından çok büyük farklar olduğunu açıklamaya gerek yoktur. Yüz veya iki yüz talebeyle ders anlatmak için gereken ses tonu ve sarf edilen enerjinin, yirmi talebeye harcananın beş, on katı olması nedeniyle hocalar çok yorulmakta, uzakta kalan öğrencinin derse dikkati fazlasıyla dağıldığı için anlatılanları da kolayca ve net olarak anlayıp, kavrayamıyordu.

Doğru dürüst ve rahat bir uyku uyuyamayan, gıdası yetersiz olan, diğer günlük işler içinde yorulan öğrencinin tam hazır bir biçimde kendisini derse vermesi beklenemez. Öğrenci sayısının aşırı artması, eğitimin ve öğretimin hem sayısal ve hem de nitelik olarak veriminin düşmesi ve gerilemesi sonucunu doğurmuştu. Medreselere büyük bir öğrenci akını olunca, artık dersaneler küçük ve dar geldiği için derslerin yakındaki camilere intikal ettirilmesi yoluna gidildi. Böylece yeni binalar yapmak yerine hazırdan daha büyük dersanelere sahip olunmuş, medreselerdeki dersaneler de yatakhaneye çevrilmişti. Bu yolla bir taşla birkaç kuş vurulmuş oluyordu. İdareciler, öğrencilere yeni dersane, yeni yatakhane ve yeni hoca bulmaktan kurtulmuş oluyorlardı.

Fakat bu da ilmin aleyhine olmuştu. M. Şevketî, hazırladığı raporda, medreselerin geldiği son durumu şöyle tasvir etmekteydi:⁸

“Medreseler, ilk tesis olundukları zaman dersler bizde de dersanelerde okunurmuş. O zamanlar medreselere girmek ruûs imtihanlarına ve ağır şartlara bağlı idi. Müderrisler ilmî otorite ve kudret sahibiydi. Gitgide müderrisler eski kuvvetlerini kaybedip, içlerinde iyi ders okutanlar azaldı. İktidarlı âlimlerden talebenin istifade edebilmesi için, dersler talebenin daha iyi yetişmesine fırsat vermek amacıyla, genel dersler şeklinde camilere çıkarıldı ve medreseler yurt hâline getirildi. Merkezde bulunan büyük camilerin her tarafı hiç boş yer kalmamacasına (dolar), müderrisler çıkar, her biri takrir ettiği dersi talebesine anlatmak için avazı çıktığı kadar bağırır, her taraftan yükselen bu sesler birbirine karışır, bir gürültüdür gider, ne müderris önündeki hazır topluluğa bir ders anlatabilir, ne de talebe zihnini toplayıp layıkıyla ders dinleyebilirdi. Dersin sonunda biçare müderris o kadar yorulur ki, ancak bir kaç saat sonra kendine gelebilir. Bu yolda sakat olanlar, kurban gidenler de vardır. Ders dediğim iş, o kadar nâziktir ki, değil böyle bir kavgayı andıran gürültü, bir ‘çıt’ bile hocanın meleklerini, perilerini ürkütmeye yeter. Bundan dolayı derslerin, gereken dikkat ve huzur içinde dersanelerde okutulması gerekir.”

AKLÎ VE TECRÜBÎ İLİMLERE KARŞI TUTUM

Medreselerin gerilemesinde rol oynayan başlıca sebeplerden birinin de tecrübî ve aklî ilimlere karşı çıkılması olduğu

8 Mehmed Şevketi, *Medâris-i İslamîye Islahat Programı*, 38. madde/kısaltılmış, Ramazan 1329/Ağustos 1911, İstanbul Hürriyet Matbaası).

belirtilir. İnsanın ilmini, irfanını, düşünce ve muhakeme gücünü geliştiren ve artıran, akla dayalı ilimlerle uğraşılması İslam'ın yasaklamak şöyle dursun, emrettiği şeylerdendir. Ayetlere ve hadis-i şeriflere kısaca bir göz atıldığında bile; Müslümanların ilim, fikir, tefekkür, taakkul, akletmek, akıl, tedebbür, nazar (bakıp düşünme), görme (ru'yet), müşahade ve hikmet gibi birçok kavram ve kelimeye dikkatlerinin çekildiği; insanın düşünmeye, muhakeme etmeye, bir şeyi başka bir şeyle kıyaslayarak bilinenlerden bilinmeyenleri bulup çıkarmaya, istidlal etmeye teşvik edildiği, bunun en kutsal ve önemli ibadetlerden sayıldığı görülecektir. Buna rağmen, İslam dünyasında ve İslam toplumunda ilimsizlikten, fikirsizlikten, düşüncesizlikten, akla ve ilme karşı çıkmaktan yakınılması gerçekten de üzücü ve açıklanması zor bir durumdur.

İslam dünyasında ilimlerin felsefî, fikrî, itikadî yani aklî ilimler ve ameli, tatbikî, hayatta uygulaması olan fikhî, yani naklî ilimler şeklinde ikili bir ayırıma tâbi tutulması bir gelecek halini almıştır. Medrese âlimleri ve talebeleri, zamanla bu iki tür ilimden aklî ilimlere değil de; genellikle daha kolaylarına gelen ve yatkın oldukları naklî ilimlere daha çok yönelmişlerdir. Çünkü aklî ilimlerde bir sonuca ulaşabilmek için, insanın beynini çatlatırcasına çalıştırması ve zihnini çok yorması gerektiğinden, aklî ilimler onlara çok zor geliyordu. Aklî ilimlere kafa yorup, bu ilimlerde ileri gidenlerle, sadece ezbercilikle, nakilcilikle yetinen, naklî ilimlerde donup kalmış olanlar arasında zaman zaman ciddi tartışmalar ve mücadeleler de ortaya çıkıyordu. Nakilcilerin, ileri sürdükleri herhangi bir fikir, düşünce, görüş, söz ve hükmü aklî ve mantikî delillerle savunamadıkları; anlamadan, kavramadan ve düşünmeden konuştukları; bunların zaten kendilerine ait olmadığı, başkalarından nakil olduğu dinleyenlerce

hemen anlaşılıyordu. Bu tür tartışmalarda aşağılık duygusuna kapılan nakilciler, üste çıkmak için hemen karşılarındakileri ithama, tekfire yöneliyorlardı. Bunları izleyenlerin ve taraftarlarının da ya kendileri gibi nakilci veya tamamen câhil olmaları; çoğunluğun düşünme ve muhakeme melekesine sahip olmaması yüzünden genellikle nakilcilerin taraftarları daha çok oluyor ve gittikçe daha da çoğalıyordu. Nakilciler genellikle zayıf kişilikli, kompleksli, ne şekilde ve hangi yolla olursa olsun karşılarındakini yere serme, mat etme anlayışında oldukları, bunu dînî bir görev olarak da gördükleri için, karşı saldırı ve tenkitlerinde dînî ve ahlakî sınır ve ölçüleri de gözetmiyorlardı. Hâlbuki hikmet bilgisine sahip, akli, mantığı, düşünme melekeleri kuvvetli olanların, şahsiyetleri de güçlü ve kuvvetli olur. Böyleleri hata yaptıklarını anladıklarında hemen bunu düzeltmekten kaçınmazlar. Hata yaptıkları ve yanlış düşündükleri için aşağılık duygusuna kapılmazlar; bilmedikleri veya yanlış bildikleri bir şeyle karşılaştıklarında da bunu itiraf edip öğrenmekten ve düzeltmekten geri kalmazlar.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kendi sınırları dışında kalan toplumlarda ve milletlerde de onlardan daha güçlü, daha kuvvetli bir eğitim, öğretim, ilim ve felsefe yoktu. Ayrıca o zamana kadar dünyada, özellikle Orta Doğu ve Avrupa milletlerinde hâkim olan ilim ve felsefenin, hepsinin müşterek malı hâline gelmiş olmasının yanı sıra, İslam toplumları bu alanda da daha yüksek düzeyde oldukları için, başkalarıyla herhangi bir rekabete girmeye ihtiyaç duymuyorlardı. O zamanki İslam anlayışına göre Müslüman olmayanları Müslüman yapmaya çalışmak yerine, onları en iyi şekilde idare etmek bir görev ve zorunluluk olarak kabul ediliyordu. İslam'ın inanç esasları da altı ilke halinde 'Amentü' de formüle edildiğinden, bir kimse bunu öğrenip

tasdik ettikten sonra artık felsefî tartışmalara da gerek kalmıyordu. Dolayısıyla tartışma, çatışma, mücadele konusu yapılacak ve savunulacak bir ideal bulunmaması, İslam'da ilim ve felsefenin duraklayıp sonra da gerilemesinin nedenlerinden biri olmuştur.

Bu rahat ve rekabetsiz ortamda İslam toplumlarında, akli ve itikadî ilimlerden çok İslam Hukukuna daha fazla ihtiyaç duyulmuş; İslamî ilimlerden 'Fıkh'a önem verilmesi gereği doğmuştu. Büyük cihan devletinin sınırları içindeki çok dinli, çok dilli ve çok etnisiteli halkı iyi ve adaletle idare etme görevi 'Fıkh'a verildiğinden; 'Fıkh'ın dahi iyi okunması, okutulması gerekiyordu. Toplumun sosyal ve ekonomik problemlerine de bu yolla çözüm bulunmaya çalışılıyordu. Önemli olan; ilmihal bilgisi, yani kişinin günlük hayatında ne yapması gerektiğini bilmesi idi. Daha ileri gidip toplumdaki aksaklık ve bozuklukları tahlil etmeye kalkanlar, akli ve felsefî ilimlerle uğraşanlar, felsefî münakaşalara girenler; insanların zihinlerini karıştırmakla ve onları dinde şüpheye düşürmekle, insanları şeriati dinlememeye sevk etmekle suçlanıyorlardı. Fıkıh böylece ağırlık kazandıkça, diğer akli ve felsefî ilimler önce önemsizleşip bir kenara itildi, sonra da neredeyse tamamen unutulmuş ve kalkmış oldu. Felsefenin yerine fıkhın konulması yoluna gidildi. Aslında fıkhın iyi iş görebilmesi ve geçerli olması için de onun gerekçesi olan İlm-i Kelam'ın ve felsefenin (himketin) de iyi bilinmesi gerekiyordu. Fıkhın, dînin bütün ilim dalları yerine geçmesi; şeriattın, fıkıh ilmi ile aynileşmesi; şeriattan ibaret sayılan dînin fıkıhta gerçekleşeceği inancında karar kılınması; İslam ülkelerinde diğer ilimlerin sönük kalması sonucunu doğurmuştur. Yalnız Osmanlıların duraklama ve sonraki devirlerinde değil, İslam'ın ilk devirlerinde, birinci hicrî asırdan sonra da kelim ve felsefeye karşı olumsuz bir tavır ve tutum izlenme-

ye başlanmıştı.

Hristiyanlarda fazla şer'î hüküm olmaması, itikat ve ilahiyat konularının ispatının da felsefeye ihtiyaç göstermesi nedeniyle felsefenin Hristiyan ilahiyatının yardımına çağrılması gereği doğmuştu. Yahudilikte ve İslamîyet'te itikattan ayrı olarak şeriat hükümleri de bulunduğundan, hayata düzen ve nizam vermek için fıkıhla yetinilmiş, felsefeye, hikmete ihtiyaç duyulmamıştı. Müslümanlar; bütün din ilimleri yerine kâim olacak, hayatı kucaklayan, hem hukuk ve hem de ibadetleri içine alan; diğer bir deyimle hem Yüce Allah'la ilişkilerini, hem de devlet ve fertlerle olan ilişkilerini düzenleyen geniş kapsamlı fıkıhta her istediklerini buluyorlardı. Din namına fıkıh okumak yeterli sayılıyordu.

Aslında Kelam'a ve düşünceye karşı cephe alınması, Kur'an'ın tutumuna tamamen aykırı, İslam'a göre de anormal bir durumdu. Çünkü bir işe yatkın olmak, bir işi yapmaya hazırlanmak önce zihinde, kafada başlar. Kur'an'ın bu anlayışını zamanımızın Müslüman âlimleri arasında bile kavrayabilenler çok azınlıktadır. İlimleri besleyen ve ilimleri ilim kılığına sokan ve onlara ilim formu veren akıldır, hikmettir, sistematik ve felsefî düşüncedir. Kur'an-ı Kerîm akıl, fikir ve zihin yoluyla insanın davranışlarına yön vermeyi ve düzen vermeyi amaçlar. Bunun için Kur'an'da ahkâm âyetlerinin nispeten çok fazla olmadığı görülür. İslam'ın özüne ve ruhuna inemeyip kabukta kalanlar, İslam'ın fikir yapısını da kaybedip, kaybettirince; dış görünüme ve belli ritüellere takıldılar, sıkışıp kaldılar.

Aklî ilimlere, felsefeye, felsefî düşünceye ve tecrübî ilimlere karşı fiilî düşmanlık; medreselerden, müspet ilim ve felsefenin, hatta yüksek kelam ilminin de kaldırılmasına sebep oldu. Aslında bu ilimlerin ve bu tür eserlerin medreselerden kaldırılmasını ve okutulmamasını öngören bir fetvaya veya

fermana henüz rastlanılmamıştır. Bu tür derslerin ve eserlerin okutulup öğretilmesi, başta Fatih olmak üzere, medreseleri kuranların hazırladıkları vakfiyelerin de değiştirilemez şartlarındandı. Dolayısıyla bu derslere kimsenin dokunamaması gerekirdi. Bu yüzden bu derslerin, bunlara karşı ortaya çıkan olumsuz hava ve okutacak hoca bulunamaması yüzünden programlardan çıkarılmak zorunda kaldığı akla daha yakın görünmektedir. Ülkede ilmî cehaletin yanında, dünyada olup bitenlere karşı ilgisizlik, bilgisizlik ve habersizlikle beraber, ulemânın birbirine karşı amansız bir kıskançlığı ve hasedi de egemendi. II. Beyazıt döneminde padişahın da çok sevdiği Molla Lütfi, akranlarının kıskançlığı ve hasedi yüzünden, haksız yere zındıklık suçlamasıyla yargılanarak idam edilmişti (1495). Herkesi fikir beyan etmekten endişeye düşüren, bu tür olumsuz örnekler gözler önündeyken, üstelik siyasetin de ilme alabildiğine müdahale edebildiği bir ortamda ilmin gelişmesini ve ilerlemesini beklemek gerçekçi olmazdı.

Molla Lütfi'nin öldürülmesinden takriben bir asır sonra 3. Murad'ın hocası Sadeddin Efendi, padişaha bir rasathaneye ihtiyaç olduğunu arz etmiş, bu rasathane 1576'da yapılmıştı. Fakat aradan fazla bir zaman geçmeden, 1577'de Şeyhülislam olan Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi, Sadeddin Efendi ile aralarındaki husumetin de etkisiyle rasathanenin uğursuzluk getireceğini padişaha telkin ederek, rasathaneyi yıktırmıştır. Bir yandan ilim adamlarının, bencilce, kişisel çıkar ve menfaatlerini her şeyin üstünde görmeleri; değişik amaçlarla siyasî iktidara, devlet yönetiminde nüfuz sahibi egemen güçlere yaranmak için yanlış, haksız, hukuksuz iş ve işlemler yapmaları; zincirleme ve çok taraflı zararlara yol açmış, bundan devlet de, millet de, ilim de, siyaset de büyük zararlar görererek, hepsi perişan olmuştur.

Asırlardır arzulanan seviyede ve nitelikte ilim adamı yetişti-remez olmamızda; idarecilerin ve siyasisilerin ilme ve ilim adamlarına hükmetmelerinin, ilim adamlarının da buna çanak tutmalarının önemli etkileri vardır.

METOTSUZ, USULSÜZ VE SİSTEMSİZ EĞİTİM

Medreselerde uygulanan eğitim ve öğretim sistemindeki ve metottaki bozukluklar da çok eleştirilmiştir. Müderrisler, ders vermeye başladıkları talebeyi genelde ilk merhaleden alırlar son sınıfa kadar okuturlardı. Bu talebelerin, daha önceden ilköğrenimleri olup olmadığı ve ne kadar okudukları net olarak bilinmemektedir. Normal süresi on üç yıl olan bu programı çoğu öğrenciler zamanında tamamlayamazlar, içlerinde yirmi sene okudukları halde hâlâ yüksek kısma ancak geçebilenler de bulunurdu. Bu on üç senelik eğitime ‘Arapça-Sarf cümlesi’ denilen, ‘Emsile’ ile başlanır, sonra ‘Bina’, ‘Maksud’, ‘İzzi’ ve ‘Merah’ okunurdu. Nahivden de önce ‘Avâmil’ ve ‘İzhar’ adlı kitaplar ve bunların şerhleri okunurdu. Sarf’ın en yüksek kitabı Merah’tan sonra ‘Şâfiye’ gelirdi. Nahvin en zor kitabı ise ‘Kâfiye’ ve onun şerhi ‘Molla Câmi’ idi. Bunların da şerhleri ve haşiyeleri okutulur ve ezberletilirdi.

Talebe, bunların içindeki Arapçadan başka Arapça bilmezdi. Doğru dürüst Arapça öğrenilmeden, Arapça Sarf ve Nahiv kaideleri ezberden okunurdu. Eski metoda göre, bütün bu Sarf ve Nahiv kitapları ezberlenirdi. Fiillerin ve çekimlerinin felsefesi, bütün incelikleriyle öğrenciye anlatılmaya çalışılır; öğrenci daha Arapça kelime öğrenmeden dilin inceliklerini dinlerdi. Bu Sarf ve Nahiv kitaplarının yanında, Arapça okuma veya tatbikat kitabı olarak hiçbir kitap okunmazdı. Bunlarda öğrenci biraz mesafe kat ettikten sonra yine Arapça fıkıh kitapları olan ‘Halebî’, ‘Kudûrî’ ve ‘Mültekâ’

okutulurdu. Bundan sonra Arap Edebiyat ilmine ait ‘Telhis’, ‘Muhtasar Meani’ ve en yüksek olarak da bunların felsefeli şerhi ‘Mutavvel’ okunurdu. Senelerce Sarf, Nahiv ve Belagat ilimlerinde havada kalan kâideler öğrenen ve ezberleyen öğrenci, Arapça bir cümle kurup yazamaz ve konuşamazdı. Doğru dürüst Arapça bilmeseler de, en büyük Arap ediplerinin bile bilmediği Belagat kaidelerini bilirlerdi.

Bizim kültür yapımız açısından Arapçanın kuşkusuz çok büyük bir önemi vardı. Medrese eğitiminden beklenen amaçlar da, ancak iyi bir Arapça bilgisiyle gerçekleşebilirdi. Fakat zamanla bu araç amaçsallaştırıldığı gibi, beklenen sonuçlar da alınamaz oldu. Medreselerde, mükemmel denebilecek biçimde sistematize edilmiş bir sarf ve nahiv sistemi vardı. Arapça dil eğitimi için yıllar harcanıyor, genelde iş bununla bitti sanılıyor; fakat sonuçta bu dilde okur yazar olabilmiş insanlar yetiştirilemediği gibi, ileri düzeyde nitelikli ilim adamı da yetiştirilemiyordu.

İslamîyet, çok kapsamlı bir bakış açısına sahip olmasına rağmen; bir şekilde medreseye de girmiş toplumdaki meşrep ve mezhep farklılıklarına dayalı görüş ayrılıkları, medreselerde zamanla bilgi daralmasının önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Gerçi bu durum, sırf medreselere özgü değil, genel bir toplumsal yapı sorunuymdu. Genel toplumsal sorunların bütün alanları etkilemesi sonucunda medreselerde de grupçu bir yapı, grupçu bir yaklaşım ortaya çıkmıştı.

İlk meşhur ve tipik örneği Hıristiyanlık çerçevesinde ortaya çıkmış bulunan skolastizmin, sadece Hıristiyanlarda ve din alanında gerçekleşen bir şey olduğu sanılmamalıdır. Skolastizm, şartlarını bulduğu her alanda ortaya çıkabilen bir tutum ve anlayıştır. Nitekim bir dönemlerin pozitivizmi bile tam bir bilimsel bilgi skolastizmi hâline gelmişti. SSCB’de de politik bir bilgi skolastizmi oluşmuştu. ‘Bilgi

artık teknik bilgidir, ötesi boş laftır' diyen bir yaklaşım, tam anlamıyla bir teknolojik bilgi skolastizmidir.

Medreselerin din bilimleri dışında başka bilimleri müfredatından çıkarmasını, tabiat bilimlerine, aklı ve felsefi bilimlere kapanışını da elbette skolastizm olarak değerlendirmek mümkündür. Bu, medreselere yöneltilen eleştirilerin en yaygın ve anlamlı gözükelerinden biridir. Tâbiat bilimleri, diğer ilimlerin zembereğini oluşturur. Asıl gelişme dinamiği doğa bilimlerindedir. Felsefe veya hikmet ise arka planı dolduran bir disiplindir. Felsefi, rasyonel bir disiplin olan matematik de pek çok bilim ve ilim için formel kalıplar verir. Örneğin, matematik ve bayağı kesir hesabı bilinmeden miras hukukunun önemli bir dalı olan farâiz (şer'î miras paylaşımı) işlemleri yapılamaz. Aslında medreselerdeki matematik ve doğa bilimlerine kapanış da sonuç olarak bir toplumsal daralmanın sonucuydu. Mevcut yapıya göre fazla bilginin işlev dışı hâle gelmesi veya daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaması söz konusuydu ve bu da yalnızca medreselere özgü bir sorun değildi.

Osmanlı Devleti'nde medreseler ve mensupları, Tanzimat'a kadar merkezde Meşihat makamına bağlıydılar. 1837 yılında Meşihat'a bağlı olan vakıfların idaresinin Evkaf Nezaretine devredilmesiyle (Medrese vakıflarının da Evkaf'a devredilmesiyle) bilhassa mâlî yönden bu nezarete bağlı olan medreselerin idaresinde, Meşihatla birlikte bir ikilik ortaya çıktı. İkinci Meşrûtiyet döneminde de Evkaf'a bağlı olan medreseler kurulduğu gibi, Meşihat'a bağlı olan medreseler de kurulmuştur.

Tanzimat döneminden itibaren siyasî politika gereği, devletin bütün desteğini kendisinin açtığı Batı tarzı okullara vermesiyle; medrese ve medreseliler daha zor ve kötü durumlara düşürüldü. Özellikle İkinci Meşrûtiyet döneminde, bir

zamanlar medreselerle ilgili her türlü yeniliğe ve ıslaha karşı çıkan Osmanlı ulemâsı da, bu dönemden itibaren medreselerde ıslâh ve yenileştirme gereğini artık herkesten çok savunmaya, bu yönde fikirler beyan etmeye başladılar.

EĞİTİM SİSTEMİMİZİN BOZULMASININ SONUÇLARI

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun üzerinden asırlar geçtikçe bozulan, zayıflayan, gerileyen devlet kurumlarıyla ve millî ahlakla beraber, hatta belki de onlardan daha önce; eğitim, ilim ve irfan müesseseleri, medreseler, tekke ve zâviyeler de bozulmaya yüz tutmuş, zamanla esas fonksiyonlarını, asıl hizmet ve görevlerini yerine getiremez hâle gelmişlerdi.

Tanzimat döneminin en büyük hatalarından biri de, “İmparatorluk” bürokrasisini ve diplomasisini bu işlerden hiç anlamayan alaylı ellere teslim etmesi olmuş; bunun sonucunda da büyük felaketler ardı ardına sökün edip gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecine girmesinde; Enderun'un bozulmasının, özelliklerini, önemini ve değerini kaybetmesinin de çok büyük rolü olmuştur.

Medreselerdeki ezberci, içe dönük, katı ve kalıplaşmış eğitim sistemi yüzünden seviye düştükçe düşüyordu. İlim talebeleri sürekli aynı kitapları okumakla, bunu birbirlerine ve halka aktarmakla yetiniyorlar; belli kitapların okunup icazet alınmasıyla eğitimlerini tamamladıklarını sanıyorlardı. Sonuçta dînî ma'lumât donmuş, kalıplaşmış bir halde kalıyor; herhangi bir dînî meselenin özüne ve derinliğine inmek kâbil olamıyordu. Sadece muayyen klasik dînî eserlerdeki bilgilerle yetinilmesi, halka da o şekilde bilgiler verilmesi; sonradan ‘medrese zihniyeti’ denilen bir fikrî donukluğa ve dar görüşlülüğe sebep oluyordu. Medreselerde, ders kitabı

olarak okunan eserlerin dışında başka bir kitap okumaya gerek duyulmuyordu. Bilimsel bilgi, sistematik bilgi üretilmiyor; belli ve dar bir çerçeve içinde bocalanıp duruluyor; bu sûretle topluma yarar sağlamak bir yana, büyük zararlar da veriliyordu. Aslında yeni mektepler açıldıkça medreselerin boşalmasının asıl nedeni de buydu. Medreselerden artık müctehid mertebesinde, yani o şartları hâiz ilim adamları, âlimler yetişemediği için ictihad kapısının kapanması gibi, yavaş yavaş medreseler de kapılarını kapatmak zorunda kalıyorlardı. Eğer medreselerde gerçek anlamda ilim ve bilgi coşup taşsaydı, ne toplum bu hâle gelir, ne de kimse onları kapatmaya cesaret edebilirdi.⁹

Dün de, bugün de bizim ilerleyip gelişmemize en büyük engel, eğitim ve öğretim sistemimizdeki geriliğimiz olmuştur. İlim ve fennin bize meçhul kalması, millî gelişmemizi durdurmuş, bizi Batılı milletlere nispetle daha geri bir duruma indirmiştir. Bu duruma da aydınlarımızın, âlimlerimizin ve ileri gelenlerimizin gafleti sebep olmuştur. Dolayısıyla eğer illa birilerinin suçlanması ve itham edilmesi gerekirse bunların suçlanması gerekirken, bunun yerine doğrudan doğruya maneviyatımız ve ahlakımız suçlanmış; bunlar da dinimizin eseri oldukları için daha sonraları doğrudan doğruya dinimiz suçlanmaya, bu geriliklerimiz dinden bilinmeye başlanmıştır. Bu yüzden en başından beri ıslahat ve yenileşme adına yapılan her şey, girişilen bütün icraatlar az veya çok din aleyhtarı bir nitelik taşımıştır. İslam'ın parlak bir medeniyetle insanlığı yücelttiği; Osmanlı Devleti gibi emsalsiz güç ve kudrete sahip bir devletin kuruluşunda ve asırlarca devam etmesinde temel felsefeyi oluşturduğu unutulmuştur. Hatta herkesin hayranlık duyduğu Batı medeniyetinin

9 Mahir İz, *Yılların İzi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 350-351.

kuruluşunda bile inkâr edilemez katkılar sağladığı gerçeği de unutulurak, İslamîyet'in ilerlemeye engel olduğu yanlış zannına kapılmıştır.

Fakat kendisini idare edenlerden daha akıllı, daha tedbirli ve daha kadirşinas bir halk olan Türk milleti; bu sözde aydınlarına, Batı hayranı ve uşağı yöneticilerine itibar etmemiş; eski kurum ve kuruluşlarına, müesseselerine bağlı kalmayı tercih etmiştir. Halkın bu bağlılığından çekinen yönetici aydın kesim ise, mevcut müesseseleri tamamen ortadan kaldırmaya cesaret edememişlerdir. Bunları tamamen ortadan kaldırmak veya ıslâh etmek yerine; bu zayıf halleriyle kendi kendine ölüme terk etmeyi; bunların yanında yeni tarz, yeni sistem okullar, mahkemeler, kurumlar oluşturmayı yeğlemişlerdir. Bunlar da, o zamanın modası olan Fransız kurumlarının, mahkemelerinin ve okullarının üstünlükünü birer kopyasıydı. Yeni getirildikleri bu çevreyle hiçbir bağı ve ilgileri yoktu. Bunlar, bizim memleketimize Fransa'nın kendisi kadar yabancıydı. Bu yenilikler, ülkemizde asırlardan beri kurulup yerleşmiş olan inançları, fikirleri, telakkileri, ananeleri, duygu ve düşünceleri, anlayışları, ahlaki tahrip etmiş ama bunların yerine daha iyisini ve daha yararlısını da getirememiştir. Sonunda her gün bir yenisini görüp yaşadığımız uğursuz sonuçlarıyla ülkemiz, tam bir manevî kargaşaya sürüklenmiştir.

Batı medeniyetinin etkisi ile ortaya çıkan ve günümüzde Osmanlı Rönesansı, Osmanlı Uyanışı diye adlandırılan hareket, gerçekte Batılıların etkisiyle bir İslam'dan uzaklaşma hareketiydi. Bu garip ihtilal devresinde millet, bizzat kendisini idare edenlere karşı mücadele etmek; onların aşırılıklarına, evham ve hayallere dayanan tasavvurlarına karşı devamlı savaşmak; aydınlarını akla, mantığa, itidale, hikmet ve basirete davet etmek zorunda kalmıştır. Bu İslam'dan

uzaklaşma sürecinde; İslamî hakikatlerin yerine, Batı toplumlarının kendi gelişme süreçleri içinde ve ona bağlı olarak doğmuş, sürekli değişen ve ölen bir takım görüşler, nazariyeler, faraziyeler konmaya kalkışıldı. Hâlbuki bunların doğruları kadar ölmeleri de ânî olabiliyordu. Dolayısıyla çok tehlikeli ve hayatî bir durum söz konusuydu.

Bizim aydınlarımızdaki ve devlet adamlarımızdaki temel eksikliklerden birisi; uzak görüşlü olmamaları, yarının ihtiyaçlarını ve gereklerini bugünden görememeleridir. Fakat hiç birisi de bunu kabul etmeye yanaşmaz; hangisine sorsanız kendisinin çok uzak görüşlü olduğunu iddia eder. Hâlbuki bunların görebildikleri şeyler; ancak yaşadıkları şartlardaki sayısal ve dışarıdan bakıldığında herkesin kolayca görebileceği değişikliklere dayalı; bugünün şartlarının biraz gelişmiş halinden ibaret, tahmînî, âfâkî, basit ve yüzeysel gelecek tahminlerinden ibarettir. Bunların hiç birisi; gerçek uzak görüşlülüğün toplumda meydana gelebilecek keyfiyet ve nitelik değişiklikleriyle ilgili olduğunun farkında bile değillerdir. Bu anlamda uzak görüşlülük, kolay elde edilebilecek bir meleke değildir. Sadece bizde değil, dünyanın her yerinde, Avrupa ve Amerika'da bile bunların sayıları çok sınırlıdır. Ancak Türkiye dışında bu durumun önemini ve gereğinin farkında olan bütün ileri ülkeler; yarın ortaya çıkacak olayların, işlerin, sorunların tespitini tesadüflere ve kerameti kendinden menkul rast gele kişilerin inisiyatifine bırakmamışlar, sağlam bir sisteme bağlamışlardır. Çok uluslu şirketler, iş yerleri, fabrikalar, ekonomi alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar gibi devlet de; geçerli usulleri ve politikaları uygulamaya devam ettiği takdirde, bir hafta, üç ay, bir yıl, beş yıl, hatta elli yıl gibi evreler sonunda durumun ne olacağını, ortaya ne gibi olumlu ve olumsuz durumlar çıkacağını hesaplamakla görevli uzman, işinin erbabı ele-

manlar çalıştırırlar.

Gelecek bilimcileri, sosyologlar, iktisatçılar; ülkenin ve toplumun hem içinde bulunduğu, hem de ileride karşılaşması muhtemel problemleri, sorunları şimdiden araştırma konusu yaparlar; ne getirip ne götürebileceğini de ortaya koyarak alternatif çözüm önerileri üretirler. Bizde ise böyle bir anlayış, bu nitelikte insanlar yetiştiren müesseseler bulunmadığı için; uzak görüşlülük, bir şahsî beceri ve kâbiliyet olarak kalmakta, toplumun dış kabuğu içinde neler olup bittiği, ne fırtınalar koptuğu, patlamaya hazır ne volkanlar oluştuğu bilinmemekte; çoğu sorunlar artık tedbir alma zamanı çoktan geçtiği için çözümü zorlaşmakta, hatta imkânsız hâle gelmektedir. Siyasetçilerimiz ve devlet adamlarımız da, böyle bilgilerin sağlayacağı perspektif imkânından yoksun bir şekilde el yordamıyla yalan yanlış bir şeyler yapmaya çalışmakta, âvâre kasnak gibi boşa dönüp dolaşmaktadır.¹⁰

MEDRESELERİN ISLAHI SORUNU

‘Medreselerin ıslahı’ konusu; özellikle Sultan II. Mahmut döneminden (1808-1839) itibaren sürekli gündemde olmuş, konuşulup tartışılmış, devletin son dönemlerine kadar da bu konu hiç gündemden düşmemiştir. Fakat bütün çaba ve gayretlere rağmen kayda değer bir gelişme, ilerleme ve düzelme sağlanamamış, umumî çöküş içerisindeki bu müesseseler bir türlü toparlanamamıştır.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine doğru, özellikle de Tanzimat’la beraber tamamen kendi hâline terk edilen medreseler, devlet yardım ve desteğinden de büyük ölçüde mahrum bırakılmıştır. Tanzimat devrinden itibaren devletin

10 Ş. Mardin, *a.g.e.* s. 309-311.

siyasî politikalarının yeni açılmaya başlanan Batı tarzı eğitim kurumlarını ve okulları desteklemeye yönelmesi, medrese ve medreselileri daha da kötü duruma düşürmüştür. Medreseler Tanzimat sürecinde yeni oluşturulan eğitim sisteminin dışında tutulmuş, medreselerde ıslâh, yenileme ve düzenlenme adına neredeyse hiçbir şey yapılmamıştır. Özellikle taşra medreselerinde eğitimlerini tamamlayan hoca efendilerin yetersizlikleri gerekçe gösterilerek; resmî görev almada sıkıntı çekmeleri, medreselilerin istihdam sorunlarını daha da artırmış; hiçbir meslek sahibi olamama endişesi medrese öğrencilerini gayesizliğin ve gevşekliğin girdabına doğru sürüklemiştir.

Osmanlı ülkesinde, 1775'te Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun, 1795'te Mühendishane-i Berrî-i Hümayun, 1827'de Tıphâne-i Âmire ve Cerrahhane-i Ma'mûre ve 1834'te Mekteb-i Harbiye açılmış; tıp ve mühendislik branşları tamamen medrese dışında, çağdaş ve modern eğitim kurumları olarak faaliyete geçmişlerdi. 1838'den sonra medresenin dışında rüştiyeler ve diğer okullar da kurulmaya başlandı. 1857'de Meşihatın dışında, Maarif Nezâreti de resmî bir hükümet dairesi olarak kurumsallaştıktan sonra medresenin karşısında siyasilerin de desteğiyle daha fazla yetkilere sahip yeni bir eğitim örgütü ortaya çıkmış oldu. Artık Maarif Nezâreti de (Eğitim Bakanlığı) modern okullar ve üniversiteler açmaya başlamıştı. 1900'lü yılların başından itibaren gelişme gösteren üniversitedeki bölümler nedeniyle, medreselerin bazı şubeleri tamamen işlevsiz hâle geldi. Örneğin, medreselerin kadı yetiştirmeye yönelik Kudât bölümüne karşı, üniversitenin Hukuk bölümü; medreselerin din dersi ve din bilgisi öğretecek hoca yetiştiren kısmı karşısında da üniversitelerin din dersi öğretmeni yetiştiren şubeleri açılıp öne çıkınca, medrese ve medreseliler tamamen kenara itilmiş oldu. Medrese-

lerin, gittikçe hayattan ve kültür çevresinden atıldığını herkes görüp anlayabildiği gibi artık medreseliler de bu gerçeği bütün açıklığıyla görebilmişler; acilen ve hemen gerekli tedbirlerin alınmasını, medreselerde ıslahat yapılmasını istemeğe başlamışlardı.

Medrese mensubu Osmanlı ulemâsı, bir zamanlar medreselerle ilgili olarak her türlü yenilik ve ıslahata karşı çıkıyorlar, böyle bir şeyin adını bile andırmıyorlardı. Çünkü bu bozuk düzenden ve başıbozukluktan nemâlananlar az değildi. Fakat zaman ilerleyip sorunlar büyüyünce; Türkiye'deki eğitim müesseselerinin, özellikle de medreselerin yetersizlikleri artık sadece devlet yöneticileri tarafından değil, dönemin önde gelen âlimleri ve hocaları tarafından da dile getirilmeye, açıkça eleştirilmeye, ıslâh edilmeleri gerektiği gündemden düşmemeye başladı. Artık medreseliler de, medreselerde ıslâh ve yenileştirme hareketlerinin yapılmasının gerekli olduğunu iyice görüp anlamışlar ve bu yönde fikir beyan edenlerin sayısı çok artmıştı. Fakat ne yazık ki ıslahat önerilerinde ve uygulamalarında çok geç kalınmış, asırlar boş yere heba edildikten sonra yapılanlar ve yapılmaya çalışılanlar tatmin edici olamamış, medreselerin tarihten silinmesine engel olunamamıştı.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra başlatılan ve 1923 yılına kadar devam eden süreç içerisinde, medreselerin ıslahına yönelik bazı çalışmalar yapılmış, pek çok ıslahat önerisi gündeme getirilmiştir. İlk defa 1867 yılında oluşturulan bir heyet vasıtasıyla bu konuda çözüm üretilmeye çalışılmış, 1910 yılında çıkarılan Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi ile bu çözüm önerileri ilk defa yazılı olarak resmîyete intikal ettirilmiş, bu da ancak 1914 yılında Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi ile yürürlüğe konabilmiştir.

Osmanlı aydın ve ulemâsı arasında fikrî bazda böyle bir

düşüncenin ortaya çıkmasında; Batı'da cereyan eden eğitsel faaliyetleri yakinen tâkip eden aydın ve ulemânın da derin etkisi olmuştur. Özellikle İkinci Meşrûtiyet dönemi, bu tarzda fikir ve görüşlerin yaygın ve yoğun olarak işlendiği bir dönemdir. 1908'deki İkinci Meşrûtiyet'ten sonra medreseliler tarafından da, İslam'da ilmin gerileme sebepleri üzerinde ciddiyetle durulmaya başlanmıştır. Daha önceki asırlarda, medreseliler ilmin gelişmesine mani olmakla suçlanırken, yirminci asrın başından itibaren iş tersine dönmüştür. Bu defa medreseliler ve din bilginleri, devleti yönetenleri ve siyasileri; din ilimlerinin gerektiği gibi tahsiline destek olmakla, hatta köstek olup karşı çıkmakla ve düşmanlık yapmakla suçluyorlardı. Özellikle "istibdat" idaresinin, din ilimlerinin iyi ve doğru bir biçimde tahsil edilmesine yardım etmediği, tam tersine engel olduğu pek çok medreseli tarafından ileri sürülüyordu.

1908 inkılâbının getirmiş olduğu özgürlük ve serbestlik ortamı içinde medreselilerin içinden medresenin durumunu iyi bilenler; diğer bir deyimle medresenin durumu ile dışarıdaki sosyal ve siyasî değişimleri, yaşanan realiteyi iyi kavrayabilenler; farklı iki alan arasındaki açıklığı görmüşler ve durumun düzeltilmesi için kaleme sarılmışlardı. Artık eski çağların ve önceki nesillerin direnişinin yersizliği, anlamsızlığı ve zararlı sonuçları âyân beyan ortaya çıktığından; medreseliler de medresenin ıslahını, asrın ihtiyaçlarına göre eğitim, öğretim yapmasını içtenlikle istiyorlardı. Medreseli olmayan aydın kesimden de ıslahla ilgilenenler az değildi.

Medreselerin ıslâh edilmesi ve yeniden eski günlerine döndürülmesi amacıyla, İkinci Meşrûtiyet döneminden başlayarak devam eden ıslahat hareketleri ve teşebbüslerinin hemen hemen hepsinde; eski medrese sistemi ve düzenindeki sistem bozuklukları, ödeneklerin, okutulan derslerin, eği-

ticilerin, hocaların, binaların, dershanelerin ve müştemilâtın yetersizlikleri bir an önce giderilmesi gereken ortak ve âcil sorun alanları olarak ele alınıyordu. Medreselerin her yönü ile ıslaha tâbi tutulmasının fikrî yapısının hazırlanmasında; İkinci Meşrûtiyet dönemi medrese mensuplarının, konu ile yakından ilgilenen Osmanlı aydın ve ulemâsının önemli katkıları olmuştur. Bunlar, medreselerin kuruluş sistemi ve yeniden örgütlenmesi üzerinde önemle duruyorlar; medreseleri genelde orta ve yüksek dereceli öğretim kurumları olarak görüyorlar, yani iki tür medrese düşünüyorlardı. Bunlar, öğrenilmesi zamanın icaplarından olan fen ve matematik bilimlerinin okutulduğu orta dereceli medreseler ile dînî ilimlerin tahsilinde yardımcı olacak derslerle, özellikle dînî bilimler alanında ihtiyaç duyulan uzmanların yetiştirilmesi ni hedef alan yüksek dereceli medreselerdi.

Bu dönemde medreselerle ilgili yapılması gündemde olan ıslâh faaliyetlerinin fikir mimarlarından biri de, Eşrefefendi-zâde Mehmed Şevketî'dir (İstanbul, 13 Safer 1294 / 1887 - 3 Ağustos 1934). Hem mektep, hem medrese tahsili, hem de Avrupa görmüş ve oralardaki eğitsel uygulamaları yerinde görmüş; gördüklerinin tesiri altında kalmıştı. Kendi ülkesinde de Batı tarzında, hatta onlardan daha iyi olmak şartıyla mevcut medreselerin ıslaha tâbi tutulmasını talep eden bir Osmanlı aydını ve müderrisydi. Mehmed Şevketî'nin medreselerin ıslahına ilişkin görüş ve önerileri; medreselerin kuruluş sistemine, idarî ve ilmî teşkilatına ve binalarına ilişkin düşünceleri ve çözüm önerileri olmak üzere üç ana başlık altında toplanıyordu.

Mehmet Şevketî, bu konudaki görüşlerini ve taleplerini *Medaris-i İslamiyye Islahat Programı* adı altında bir kitapçık hazırlayarak kamuoyuyla paylaşmıştır. 1913'te (Rumi 1329) bastırıldığı kitabını Meşihat Makamına da sunmuştur. Bu

rapordan sonra, 1914 yılında Devlet de bu raporda ileri sürülen görüş ve önerilerle büyük paralellikler gösteren İslah-ı Medaris Nizamnamesi'ni yayınlamaya karar vermiştir. Bu nizamnameyi, Mehmed Şevketî'nin hazırlamış olduğu programın bir nevi resmî alandaki uygulaması olarak değerlendirmek mümkündür.

Mehmed Şevketî, kendisini medrese ıslahat programı hazırlamaya iten nedenlerden de söz etmektedir. Ona göre, Osmanlı Devleti'nde, 3. Selim döneminden başlayarak gerek askerî, gerekse sivil, mülkî ve adlî alanlarda yavaş yavaş da olsa sürekli artan çok önemli yenileşme ve ıslahat hareketleri olmuştur. Öte yandan ilmiye yolunun eğitim mesleğinde de, bu yolda bazı iyileştirme ve ıslâh girişimleri olsa da; bunlar ya büsbütün akim kalmış yahut devlet ve milletin yüce şanına yakışan bir sonuca yaklaşılammıştır. Şevketî, cihangir bir devlet, millet ve hükümetin, ancak cihangirâne bir ilimle kâim olabileceği kanaatindedir. Dolayısıyla eğitim sisteminin ve ilmiye kademelerinin ıslahı ve iyileştirilmesi için düşünmek, çaba ve gayret göstermek, başta devlet olmak üzere, ileri gelen ulemânın, hatta devletini ve milletini seven bütün vatandaşların en başta gelen görevlerindedir. Bu önemli girişimin başarılı olabilmesi; Türk milletinin ve devletin şanına layık kapsayıcı ve etkili bir bakışla; İstanbul, Anadolu, Rumeli dâhil bütün Osmanlı ülkesi ilim medresele-ri göz önüne alınarak ve mevcut ilerlemelere uygun esaslı bir program düzenlenmesine bağlıdır. Böyle bir program hazırlanmasını düşünmek, çalışmak, gayret göstermek; yalnız bir kişiye, on kişiye değil, önce doğrudan doğruya hilâfet ve saltanat merkezindeki yöneticilere, sonra buradaki İstanbul ulemâsına, sonra bütün Anadolu ve Rumeli İslam beldelerinin fazilet sahibi bütün ileri gelenlerine, daha sonra da çok önemli bir dînî ve insanî görev olması nedeniyle diğer bütün

vatandaşlarımıza aittir. Bu düşüncelerle konuyla ilgili fikir ve görüşlerini, herkesin incelemesine arz etme gereği duyduğunu belirten Mehmed Şevketî'ye göre; ıslahat bir şeyi bırakıp, terk edip yerine başkasını koymak değildir. Tersine, bir şeyi yetenekli olduğu olgunluğa uygun bir hâle getirmek demektir.

Mehmed Şevketî, okutulan derslere göre medreselerin, önce orta dereceli ve yüksek dereceli medreseler olmak üzere ikiye, daha sonra da ihtisas alanlarına göre şubelere ayrılmasını; orta dereceli ve yüksek dereceli medreselerin idarelerinin de farklı olmasını savunuyordu. Yüksek dereceli medreselerin bir "İlmî Merkez" etrafında; orta dereceli medreselerin ise bir "Eğitim Dairesi" etrafında toplanmasını öneriyordu. Şevketî, ilk planda tüm ülkedeki medreseleri tek bir idarî merkez altında toplamanın zor olduğunu düşünerek; öncelikle bünyesinde çok sayıda medreseleri barındıran ve ilmî açıdan daha gelişmiş olan İstanbul, Üsküp, Bursa, Manisa, Konya, Kayseri, Şam gibi yerlerde İlmî Merkezlerin ve Eğitim Dairelerinin kurulabileceğini; zamanla ilmî açıdan gösterilecek gelişme ile bu uygulamanın tüm Osmanlı ülkesine yayılmasını talep ediyordu.

Şevketî'nin, bu medreselerin müştemilâtı için de, çoğu eski medrese müştemilâtında bulunmayan önerileri vardı. Örneğin, orta dereceli medreselerde, en fazla otuzar kişilik yeterli genişlikte dersaneler, çalışma odaları, spor salonları, yeterli büyüklükte kütüphane, kimyahane, ameliyathane, sanayihane, güzel sanatlar eğitimi için birkaç sınıf genişliğinde büyükçe bir salon, ihtiyaç duyulacak laboratuvarlar, atölyeler, fizik, kimya, makine derslerine ait gerekli âlet ve edevâtın korunduğu bölümler, bitki, hayvan ve maden nümûnelerinin korunduğu nümûnehaneler, idarî bölümler, öğretmenler odası, hizmetliler bölümü, namaz ve bazı özel

etkinlikler için bir cami, öğrencilerin boş vakitlerinde ve teneffüslerde yararlanabilecekleri geniş bir bahçe gibi talebelerin derslerini en iyi şekilde işleyebilmesi ve boş vakitlerini en iyi şekilde değerlendirebilmeleri için gerekli olan mekanlara yer verdiğini görürüz.

Şevketî'nin bu görüş ve önerilerinin; “pedagoji, psikoloji, eğitim psikolojisi ve genel öğretim metotları...” gibi bilim ve bilgi dallarının ilmî sonuçlarına da uygun olduğu görülmektedir.

Bizim bütün ecdâdımız gibi, Sultan II. Abdülhamid Han da ilme, irfana, eğitime çok önem veren bir hükümdardı. Günübirlik çıkarların yönlendirdiği, boş gevezeliklerle kendilerini kabul ettirmeye çalışan politikacılardan hiç hoşlanmaz, bunlardan hiçbir fayda gelmeyeceğine inanırdı. “Bizim geveze politikacılar değil, doğru dürüst adam ve insan yetiştirmemiz lazım! Onun için gerçek siyaset adamı, gerçek devlet adamı, gerçek ilim ve fikir adamı, gerçek asker yetiştirecek okullar açmalıyız!” diyordu. Bu düşünceyle ilim ve tahsil müesseseleri açmaya çok büyük ağırlık verdi. Fakat adam yetiştirmek hem kolay değildir, hem de çok masraflı bir iştir. Her şeye rağmen Abdülhamid, devletin altından kalkılması imkânsız çok büyük bir borç batağına saplandığı, düyûn-u umumiye döneminde bile eğitime kaynak ayırmaktan asla geri durmadı. Fakat nitelik konusunda arzu edilen seviyelere bir türlü ulaşamadı.

İkinci Meşrûtiyet (1908)'ten sonra, medreselilerin üzerinde en çok durdukları, bu arada medrese içinde en çok tenkide uğrayan ders Arapça olmuştu. On, on beş veya yirmi sene medresede ömür tüketen bir kimsenin ilim ve fen öğrenmesi bir yana, Arapçayı bile öğrenmekten âciz kalması kıyasıya eleştiriliyordu. Aslında bunun en önemli sebebi metotsuzluk ve usuldeki nizamsızlıktı.

Medrese kökenlilerden biri, hazırladığı bir tebliğde, medreseler eğer bu mevcut ve ağlanacak gerilik içinde bırakılacak olursa, elli seneye varmadan ortadan kalkacağı, isimlerine de ancak tarih sayfalarında rastlanabileceği yönünde fikir beyan etmişti. Bu tebliğin üzerinden on beş sene bile geçmeden medreseler lağvedilmiş ve tarihe karışmıştır.

KONYA İSLÂH-I MEDÂRİS-İ İSLÂMÎYYE ÖRNEĞİ

Batıcı bürokratlar ve hükümetler bilinçli olarak, medreselerin ıslahına yönelik doğru dürüst ciddi ve somut bir adım atmamakta direniyorlar, bu önemli kurumun âdetâ kendi kendine yok olmasını ve tarih sahnesinden silinmesini istiyorlar ve bekliyorlardı. Devletten ve hükümetten beklentiler boşa çıkınca; vatansever aydınlar, ileri görüşlü ilim ve fikir adamları, hayırsever özel ve sivil teşebbüs harekete geçme gereği duydu. Konu ile ilgili olarak kamuoyu gündemine ciddi çalışmalar ve öneriler getirilerek tartışmaya açılmış, hatta uygulamaya yönelik teşebbüsler de artarak hayata geçirilmiştir. Nitekim medreselerin ıslahı ve yenileşmesi ile ilgili ilk somut adımın ve uygulamanın özel ve sivil teşebbüs tarafından atıldığını, Konya'da Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmîyye medresesinin açılarak eğitime başladığını görürüz.

Tarihî gerçek şudur ki; gerek âlimlerimiz, gerekse her bakımdan bize rehberlik ve önderlik etmesi gerekenler, fikirlerimizi aydınlatmakla görevli ve mükellef olanlar; yakın geçmişimizde ve asırlar boyunca Batı'da ilim ve fen yolunda meydana gelen hızlı gelişmeleri tâkip edememişlerdir.

Aklı başında bütün ilim, irfan, fikir ve din adamlarımız da bu konunun öneminin farkındaydılar. Konyalı ilim ehli üç kardeş olan, Şeyhzâde Zeynel Âbidin Efendi, Rifat Efendi ve Ahmed Ziya Efendi de bunlardandı. Ahmed Ziya Efendi, bu

işin böyle devam edemeyeceğini, sadece lafla, sözle bir yere varılamayacağını; başkalarından bir şeyler beklemek yerine Müslümanların kendiliklerinden harekete geçerek yapılması gerekenleri yapmaya çalışmalarının şart olduğunu savunuyordu. Sonunda; “Böyle giderse bu ıslâh işini ya ehil olmayanlar, ya da bizden olmayanlar yapacak. Öyleyse gelin şu işi biz yapalım!” diyerek yeni bir girişim başlattı. Bu amaçla, ilim ehli üç kardeş, Konya’da Islâh-ı Medâris adı altında zamanın ihtiyaçlarına cevap verecek, modern anlayışta bir medrese tesisi için girişimde bulundular ve yeni bir medrese açılmasına öncülük ettiler. Onların bu girişimi akıl, fikir, görüş ve düşünce sahibi kimseler tarafından da memnuniyetle karşılandı.

Böylece Konya, ufuk ve vizyon sahibi âlimlerinin, imanlı bürokratlarının, fedakâr ve yardımsever halkının desteğiyle kurulan Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye Medresesi ile Osmanlı döneminde üniversite seviyesinde yükseköğrenim kurumuna sahip tek Anadolu şehri olma özelliğine sahip olmuş, ayrıca medreselerin modernleşme sürecine de büyük bir katkıda bulunmuştur.

Her biri müderris olan üç kardeş, bu medreseyi babaları Muhammed Bahaeddin Efendinin kırk dört yıl müderrisliğini yaptığı Paşa Dairesi Medresesi bünyesinde, fakat yeni bir medrese olarak açtılar. 1909 yılında eğitime başlayan Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye, medreselerin çağdaş anlayışla ıslahında İstanbul’a da model olmuştur.

Sivil teşebbüs tarafından açılan, Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye’nin Nizamnâmesi 1909 yılında hazırlanarak yürürlüğe konuldu. Devlet idaresi, medreselerin modernleşme düşüncesini 1910 yılında yayımlandığı Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi ile ortaya koyabilmesine rağmen, bunu da ancak 1 Ekim 1914 tarihinde yürürlüğe giren Islâh-ı Medâris

Nizamnâmesi ile açabildiği Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye medresesiyle uygulamaya koyabilmişti.

Hükümet İstanbul'daki bütün medreseleri Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesi çatısı altında toplamıştır. Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye medresesine hazırlık mahiyetinde, günümüzdeki orta öğretim seviyesindeki eğitim kurumlarının da 1915 Eylül'ünde alınan bir kararla, aralarında Konya'nın da bulunduğu on dört merkezde Medrese-i Tâliye ismiyle açılması kararlaştırılmıştır. Öğretim süresi beş yıl olan bu kurumlar için, müfredat programı da hazırlanmıştır.

Konya'da orta öğretim ve üniversite düzeyini kapsayan İslâh-ı Medâris-i İslâmiyye, kaliteli din adamı yetiştirme projesinin uygulandığı modern bir medreseydi. Anadolu'da ve özellikle de Konya'da müderrislerin, âlimlerin, aydınların ve halkın özel gayret ve yardımlarıyla çalışmalarına başlayan bu medrese, dönemin Şeyh Ali Efendizâde Muhyiddin Efendi gibi tanınmış eğitimcileri tarafından devlete de örnek gösterilmiş, eğitime olan katkıları övülerek dile getirilmiştir.

Ayrıca o zamanlar Tokat mebusu ve âyân üyesi olan Mustafa Sabri Efendi, medresenin ikinci sınıf bitirme sınavlarına komisyon üyesi olarak katılmıştı. Yeni medresenin öğrencilerinin eski medreseliler gibi değil, çok daha yeni ve ayrı bir ruhla yetiştiklerini, dünyayı, içeride ve dışarıda olup biten olayları daha doğru ve etraflı bir şekilde anlayıp, algılayıp, yorumlayabildiklerini; fen, fizik, kimya, Batı dilleri, matematik, geometri, tarih, coğrafya gibi dersleri de öğrendiklerini görünce; bu medreseleri çok beğenmiş, memnun kalmış ve bu proje kendisini çok heyecanlandırmıştı. Öğrencilerin sınavda gösterdikleri üstün başarılarından da çok etkilenmişti. Hatta İstanbul'a döner dönmez tek oğlu İbrahim Rüştü Efendiyi de hanımının şiddetle karşı çıkmasına rağmen, İstanbul'daki medreselere değil de Konya'daki bu med-

reseye göndermişti.

Hanımı, Mustafa Sabri Efendiye:

– Efendi! Bu nasıl iş? Herkes, Hanyası, Konyası çocuklarını tahsil için Hilafet merkezindeki en iyi medreselerde ve en büyük âlimlerin önünde okusunlar diye İslambol'a gönderir; sen ise dünyayı tersine döndürüyor, tek oğlumuzu Konya'ya gönderiyorsun. Ne olur tek oğlum benden uzaklaştırıp, oralara gönderme! dediyse de dinletememişti.

Mustafa Sabri Efendi ise kararının gerekçesi olarak İstanbul'daki mektep ve medreselerin durumunu hanımına şöyle açıklamıştı:

– Hatun! Sen öyle herkesin lafına, sözüne, yapıp ettiğine bakma! Memleketin ahvâli çok değişti. İstanbul'un sadece adı, şanı, şöhreti kaldı. İslambol, artık eski İslambol olmaktan çıktı, Frengistan fideliği hâline geldi. Bizim İslambolumuz, maalesef tekrar İstanbul hâline dönüştü! İstanbul'daki mektep ve medreseler, âlimler de artık o eski mektep ve medreseler, âlimler değil! Buradaki medreselerde ilim tamamen sukût etmiş, çökmüş durumda! İrfan da hâkeza! İstanbul'daki mektepler Frenkçilik, Batıcılık, milletimizi Batı'ya kul, köle etme peşinde koşuyor. Ezberci medreseler ise kuru kavil geveleyip duruyorlar. İslam kervanını bunlar çöktürdüler. Bu kervan onlar yüzünden artık yürümüyor! Benim senelerden beri hayal ettiğim medrese tipini Ahmed Ziya Efendi Konya'da kurmuş. Ben de oğlum oraya gönderceğim!¹¹

İslâh-ı Medâris Medresesi hakkındaki bilgi birikimini, yazılarıyla günümüze taşıyan, bu medresenin ilk öğrencilerinden biri olan İbrahim Hakkı Konyalı, bu medresenin

11 Mustafa Özdamar, *Hacı Veyiszâde, Belgesel*, İstanbul 1992, s. 31.

kuruluşu ve amaçlarıyla ilgili ilginç açıklamalarda bulunur.¹²

Birinci Cihan Harbinden yedi sene evvel, başta Konya mebusu ve sonra âyân üyesi Şeyhzâde Zeynelâbîdîn Efendi, kardeşi milletler arası bir ilim otoritesi olan Ahmed Ziya Efendi olmak üzere Konya'da bir İslam Üniversitesinin temelini atmak üzere faaliyete geçtiler. İslam'ı kemal zirvesine çıkararak medreseleri ıslâh etmeye karar verdiler. Hayırseverlerin maddî yardımlarıyla Konya'da Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye adlı bir öğretim müessesesi kuruldu. Bu üniversite namzedi, adından da anlaşılacağı gibi medreseleri ıslâh edecekti. Konya'da, hayırsever Müslümanlar tarafından kurulan bu medrese, dejenere medreselerin düşmanı olarak kurulmuştu.

Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye, klasik eğitim ile modern eğitimi bünyesinde birleştirerek mezunlarına devlet kademelelerinde istihdam alanı oluşturmayı amaçlayan bir medrese olmasının yanında; asıl hedefi din ilimleri, fen ilimleri, sosyal bilimler ve yabancı dil bilgisıyla donanımlı, 'nitelikli din adamı' yetiştirme projesiydi. Medrese, yetiştirdiği hocalarla İslam'ın öğrenilmesine ihtiyaç duyulan İngiltere, Çin, Japonya, Avustralya gibi dünyanın farklı ülkelerinde İslam medeniyetini tesis etmeyi de hedeflemekteydi.

İbrahim Hakkı Konyalı, bu medresenin hedeflerini; madde ve manayı birleştiren kültürlü, nitelikli İslam âlimleri yetiştirmek; medreselere İslam'ın en kuvvetli çağındaki ruhu vermek; medreseleri dört başı mâmur; madde ve mana ilimleriyle mücehhez insanlar yetiştirecek bir hâle getirerek

12 İbrahim Hakkı Konyalı, "Konya'da İslam Üniversitesi Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye," *Yeni Asya*, 29-30 Eylül 1971, yıl: 2, sayı: 574-575, s. 4.

ıslâh etmek; yetiştireceği öğrencilerini madde ve mana ilimleriyle cihazlandırarak iki kanatlı yapmak; on iki senelik bir eğitimden sonra İslam'ın istediği çapta ve ihtiyaç duyduğu nitelikte âlimler yetiştirmek; öğrencilerine Türkçeden başka en az üç yabancı dili daha öğretmek; İslamî ilimleri ana kaynaklarından öğretmek; bunun için de eğitimi Arapça yapmak; Batı'da gelişen bilim ve tekniğin tâkip edilmesi amacıyla Fransızca gibi en az bir yabancı dili daha öğretmek; mezunlarını ilim ve ahlak bakımından en üst seviyeye ulaştırmak; İslam ahlakının yaşanarak yayılmasını sağlamak; kendilerine hakîkî bir din arayan ülkelerde İslam'ı yayacak kudrette elemanlar yetiştirmek; eğitimini tamamlayan talebeyi İngiltere'deki Cambridge (Kembriç) Üniversitesine göndermek; burayı bitirip Çince veya Japonca öğrenenleri, Çin ve Japonya'da İslam'ı yaymak için görevlendirmek; papalıkta, patrikhanelerde, hahamhanelerde, Hıristiyan ve Musevî din adamlarıyla münasebetler kurarak onlarla münakaşalar yapabilecek, İslam'ın hakikatlerini onlara anlatarak kendilerini ve tüm insanlığı aydınlatabilecek, bu suretle İslam'ın gelişmesine hizmet edebilecek nitelikte âlimler yetiştirmek şeklinde özetlemektedir.¹³

Nitekim, Islâh-ı Medârîs'in Osmanlı Edebiyatı hocası Ahmet Kemal; Islâh'ta yetişecek talebelerin İslam'ı Japonya, Avustralya ve Afrika ülkeleri gibi yurt dışında tebliğ edecek kapasitede olmaları gerektiğini, "Hocalarımız Hariçte Tebliğ-i Ahkâm Edemiyor" başlıklı makalesinde dile getirecek; öğrencilerini İslam'ı yaymaya teşvik ediyor, Islâh'ın hedefinin ülke topraklarıyla sınırlı olmadığını ifade ediyordu.

Islâh-ı Medârîsin nihâî hedefi, 'İslam kültür ve medeniye-

---

13 İ. H. Konyalı, *a.g.y.*

tini tüm dünyaya; ilmi, ihlâsla amele dönüştüren nitelikli din adamları vasıtasıyla yaymak' olarak özetleniyordu.

İslâh-ı Medâris, özel bir medrese olduğu için devlet desteğinden mahrumdu. Öğrencisinden herhangi bir ücret almadığı gibi; bütün öğrencinin iâşe, ibâte ve aylık bursları da medrese tarafından karşılanıyor; gelirlerin önemli bir kısmı halktan toplanan bağışlardan oluşuyordu. Özellikle kuruluş aşamasında medrese için geniş çaplı bir yardım kampanyası başlatılmış; basın yayın organlarında kampanya kapsamında yazılan makalelerde ilmin önemi üzerinde durularak öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanmasının dînî ve millî bir görev olduğu vurgulanmıştı. Kampanya etkisini göstermiş, medreseye oldukça hatırı sayılır bir yardım ve bağış temin edilebilmişti. Yardımlardan bir kısmı, bir kereye mahsus yardımlardı; ama her ay sürekli gelir mahiyetinde, düzenli âidât şeklinde devam eden yardımlar da söz konusuydu. Medrese, bir bakıma Paşa Dairesi Medresesinin devamı mahiyetinde olduğundan, bu medresenin vakfiyelerine ait gelirlerden de yararlanmaktaydı.

1914-1918 yılları arasında cereyan eden Birinci Dünya Savaşı nedeniyle medresenin öğrencileri askere alındılar. İslâh'ın müderris ve öğrencileri Çanakkale, Irak, Filistin gibi çeşitli cephelerde savaştılar. Medrese, öğrencisiz ve hocasız kaldı.

1909 Kasım ayında tedrise başlayan İslâh-ı Medâris, henüz on yılını tamamlayamadan ve mezun vermeden İttihat ve Terakki Fırkasının siyasî gayretleriyle 1917 yılında resmen kapatıldı. İslâh'ın kurucularından Zeynel Âbidîn Efendi hem bir şeyh, hem bir müderris, hem de bir siyaset adamıydı. Mensubu olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası'na rakip olarak doğmuştu. İttihatçılar, siyasî rekabet sebebiyle Zeynel Âbidîn Efendiye ve onun kur-

duğu bir eğitim müessesesi olan İslâh-ı Medâris'e karşı da olumsuz tavır takınmışlar, bu da bu önemli eğitim kurumunun sonunu getirmişti.

İslâh-ı Medâris, medreselerin ıslâhına öncülük etmesi bakımından beklenen ve özlenen bir projeydi. İlk uygulama olması, etkisinin hemen görülmesine sebep oldu. Sonradan açılan benzer medreselere de örnek olan bu medreseden Konya ve İstanbul basımında övgüyle söz edildi.

Daha sonraları İmam Hatip Okulunda da öğretmenlik yapan merhum Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi, öğrencilerine İslâh'ın kapatılmasına üzüldüğü kadar hiçbir şeye üzülmeyeceğini ifade etmişti.

Medreseler, 03. 03. 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisât Kanunu'nun birinci maddesi olan "Türkiye dâhilindeki bütün müessesât-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâleti'ne merbuttur" ifadesi ile Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve zamanın Bakanı (Maarif Vekili Vasıf [Çınar] Bey) tarafından da 13. 03. 1924 tarihli genelgeyle kapatılmıştır.

Şüphesiz medreselerin pek çok sorunları vardı ve ıslâh edilmeden kaldırıldı. Medreselerin bozulmasında, yozlaşmasında, işlevsiz hâle gelmesindeki asıl sorunların neler olduğu da tam olarak ortaya konulup ifade edilemedi. Çünkü modern eğitim paradigmalarının gölgesinde kaldı. İşin ilginç tarafı, kaç asırlık bu tecrübeden, içinde bulunduğumuz eğitim sistemine katkıda bulunabilecek bir sonuç da çıkarılmadı. Batılılar, üniversite geleneğini 11. yüzyıla kadar indirebilirlerken, bizim onlardan çok daha eski olan eğitim sistemi geleneğimiz üzerine, anlamlı bir sistem bütünlüğü içerisinde gerekli analizler yapılmadı, ortaya anlamlı sonuçlar çıkarılmadı.

Gerçekten de devletin, hükümetin ve Batıcı bürokratların her türlü engelleme ve önünü kesme çabalarına rağmen; İslamî bilince sahip vatansever aydınların, ilim ve fikir adamlarının, özel ve sivil teşebbüsün güçlerini ve imkânlarını birleştirerek hayata geçirebildikleri Konya Islâh-ı Medârîs-i İslamiyye örneği, eğitim sorunumuza köklü çözümler bulunması yolunda atılmış çok başarılı ve güzel bir teşebbüstü. Bu eğitim kurumu; asırların ihmaliyle çürüyüp kangren olmuş eğitim sorunumuza köklü çözümler ve çareler üretmek; iyice bozulmuş, yozlaşmış ve işlevsiz hâle gelmiş medreselerin yerini alacak; zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verebilecek yeni bir eğitim kurumu oluşturmak; klasik ve modern eğitimi bünyesinde birleştirmek gibi idealist düşüncelerle hayırsever Müslümanlar tarafından hayata geçirilebilmiş güzel bir örnektir. Gelecek nesillerimizi yepyeni ve çok farklı bir ruhla yetiştirerek, onları ülkede ve dünyada olup bitenleri en doğru ve etraflı bir şekilde anlayıp algılayabilecek, yorumlayabilecek; imanlı, ihlaslı, bilgili, hünarlı, erdemli, üretken, yararlı, dört dörtlük insanlar hâline getirmek; kâbiliyetleri doğrultusunda en iyi şekilde yetiştirerek üstün donanım ve becerileriyle millet hizmetinde istihdam etmek gibi çok yararlı amaçlar güden bu yeni eğitim kurumu, eğitim tarihimizin en önemli projelerinden biriydi. Çok zor beğenen biri olan Mustafa Sabri Efendi bile okulun, verilen eğitimin, hocaların ve öğrencilerin durumlarını, sınavlarda gösterdikleri üstün performans ve başarıları yakından inceledikten ve gördükten sonra, bundan çok etkilenmiş, heyecanlanmış tek oğlunu getirip buraya teslim etmişti.

Ali Yakup Hoca da; eğitim sorunlarımıza ancak böyle, hatta zamanın ihtiyaçlarına göre daha da gelişmiş kurumsal yapılarla çözüm bulunabileceğini düşünüyordu. Çünkü o,

eğitimde nitelikli kurumsal yapı eksikliğimizin ve yoksunluğumuzun sıkıntılarını, acılarını, üzüntülerini en çok çekenlerden, bu yüzden de bunun olumsuz sonuçlarının en iyi farkında olanlardan ve bunu en çok dert edinenlerden biriydi. O, tâ çocukluğundan itibaren hidayetini borçlu olduğuna inandığı, kendisini de mensubu ve ayrılmaz bir parçası hissettiği Türk milletine hizmet etmeye ömrünü adamıştı. Bu millete en büyük hizmetin de ilim ve irfan yoluyla yapılabilceğine inanıyordu. En büyük amacı, adamlar, nesiller ve kuşaklar yetiştirmektir. Çok uzun ve yorucu bir yetişme döneminin ardından, kırk yaşını epey aştıktan sonra tam donanımlı bir şekilde Türkiye'ye gelmiş; fakat kendisine de, ilmine de, irfanına da hiç önem ve değer verilmemiş; daha da acısı, bu kutsal ve büyük amacı ve ideali doğrultusunda hizmet verebileceği bir iş, ortam ve kurumsal yapı bulamamıştı. Ömrü boyunca, böyle bir ortamın ne kadar önemli ve gerekli olduğunu, bunun bir bekâ meselesi olduğunu herkese anlatmaya çalıştı. Ne yazık ki hoca, derdini kimseye anlatamadı. O kadar ki; zamanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikli eğitim kurumları oluşturulması fikrini konuşabileceği, kendisini dinleyecek, anlayabilecek ve algılayabilecek adam bulmakta bile güçlük çekiyordu. Anlattıklarını dinler görünenlerin çoğu da ya bir şey anlamıyorlar ya da çok yanlış anlıyorlardı. Nitekim Türkiye'de, bugün bile Müslümanların çocuklarını gönül rahatlığıyla emanet edebilecekleri, onları her bakımdan dört dörtlük yetiştirebilecek nitelikli eğitim kurumları yok denebilecek kadar azdır.

EĞİTİMDE VARABİLDİĞİMİZ YER

Şerif Mardin'e göre; Cumhuriyet'in eğitim sistemi de, beşinci sınıftan itibaren öğrencileri küçük ukalâ ideologlar hâline getirdi ve genç insanları yetişkinliğe yöneltmekle ilgi-

li hiçbir kaygısı olmadı. Cumhuriyet döneminin kültür politikaları, kararsız, şaşkın bir Batı kültürü hayranlığından oluşmaktaydı.¹⁴

Tek parti döneminde izlenen durguncu, şekilci, tek tipçi, otoriter devlet politikaları, fertleri daha fazla özgürleştirmek yerine onları daha da silikleştirmiş; kendini asla gerçekleştiremez, kendisine ve toplumuna, milletine ve memleketine hiçbir şey veremez hâle getirmiştir.

Bugün eğitimin en önemli fonksiyonu; büyük ve çok çapraşık bir toplum yapısı, ekonomik faaliyetler ve mekanizmalar içine gömülüp kaybolma tehlikesiyle yüz yüze olan; bu nedenle büyük bunalımlara giren günümüz insanına; bu bunalımlardan çıkabilme, karşılaştığı sorunları çözebilme becerisi, yeteneği ve gücü kazandırmak; bunalıma düşmeye en uygun olduğu yaşlarda ona gereken yardım ve desteği verebilmek olmalıdır. Ama Türkiye’de eğitimin bu ‘niteliksel’ etkeni hiç işlememiştir. Daha fazla eğitim kurumu, daha fazla okul ve derslik açmanın, bu amaçla yeni ve dev binalar, eğitim kompleksleri, üniversite kampüsleri yapmanın, ‘Bilgi aktarmaya yarayacak metrekareyi en yüksek düzeylere çıkarmanın’, okutulan ve diploma verilen öğrenci sayısındaki artışların eğitimde başarı sağlamaya yeteceği sanılmıştır. Fakat gelinen noktada, öğrenci sayıları ve eğitim kurumları yapmak için dökülen beton hacmi açısından çok başarılı sayılabilecek ancak gerçek anlamda ‘yetişmeyi’ sağlayacak imkânlar ve nitelikli eğitim almış insanlar açısından son derece başarısız ve kısır bir eğitim sistemiyle karşı karşıya kalınmıştır.¹⁵

14 Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, 12. baskı, İstanbul 2003, s. 277.

15 Ş. Mardin, *a.g.e.*, s. 363.

Gelinen noktada; Türkiye’de artık bir üniversite diploması bile çoktan beri kendi başına bir iş garantisi değildir. Bununla beraber diploma, hâlâ câzip mevkilere gelebilmek için sahip olunması gereken tek anahtar ve hayatta ilerleyebilmenin asgarî şartı olarak görülmektedir. Üniversiteler, hareketliliği yüksek bir topluma potansiyel olarak yabancı olan ve kırsal kesimden gelen birçok kişinin son sığınağı durumuna gelmiştir. Ne var ki; onlar burada, kendilerinin toplumlarına yabancılaşmalarına, kişilik dışılığa, can sıkıntısına ve etraflarını kuşatan türlü etkilere teslim olmalarına engel olabilecek bir şey bulamamaktadırlar.

Liseyi bitirip üniversitelere giremeyen; doğru dürüst hiç bir meslek ve beceri edinmemiş; istihdam yapısıyla bütünleşmesi imkânsız milyonlarca genç insan; boğaz tokluğuna, düşük ücretli, ikinci sınıf sıkıcı işlere bile razı olmakta; ancak onu da bulamamakta, akıntı ortasında âciz ve çaresiz bırakılmaktadır.¹⁶

Kısacası; medreseleri kapattık, eğitim sistemimizde sözde köklü değişiklikler, büyük reformlar yaptık; az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik ama bir de dönüp baktığımızda görüyoruz ki ne yazık ki, gide gide bir arpa boyu bile yol gidememişiz. Yakın tarihimizde Batı eğitim sistemi doğrultusunda yaşanan tecrübelerden, yapılan denemelerden, girişilen uygulamalardan hiç de beklenen iyi ve olumlu sonuçlar elde edilemedi. Aksine öğretmen-öğrenci çatışmaları, genç nesillerin birbirine düşman hâline gelmeleri gibi eğitim tarihimizde hiç görülmemiş yeni ve sayılamayacak kadar olumsuzluklar aldı yürüdü. Biz kendi kendimizi ve birbirimizi kandırmaya bayılıyoruz ama tarihimizin hiçbir döneminde eğitimin bu kadar yozlaşmaya yüz tuttuğunun görülmemiş

16 Ş. Mardin, *a.g.e.*, s. 343-348.

olması da acı bir gerçek olarak karşımızda duruyor. Bütün sorunların başı ve en önemli sorunumuz olan eğitim sorunumuzu bir türlü çözemedik ve çözemiyoruz. Her geçen gün bir önceki günü, her gelen de gideni aratıyor.

Eğitim sistemimizdeki acı tabloyu, içler acısı durumu biz görmesek, görmek istemesek de elin oğlu, yaptığı araştırma ve incelemelerle net bir biçimde önümüze koyup, gözümüzün içine sokuyor. İşte o araştırma sonuçlarından bazıları:

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), üç yılda bir Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) adı altında bir değerlendirme yaparak, sonuçlarını yayımlamaktadır.

65 ülkenin katıldığı, 2012 yılındaki PISA sonuçlarına göre Türkiye, fende 43, matematikte 44, okuduğunu anlamada 41'inci sırada yer aldı. 72 ülkenin katıldığı 2015 yılındaki PISA sonuçlarında Türkiye, 11 sıra birden gerileyerek fen bilimlerinde 52, matematikte 49, okuduğunu anlamada ise 50'inci sırada yer alabildi.

2018 yılındaki PISA araştırmasına ise 79 ülke katıldı. PISA 2018 sonuçlarına göre; matematik okur yazarlığı alanında 79 ülkenin ortalama puanı 459 olarak gerçekleşirken, Türkiye bu alanda 454 ortalama puan ile genel ortalamanın bile altında kaldı ve katılan ülkeler arasında 42. sırada yer alabildi.

İngiliz sıralama kuruluşu Times Higher Education (THE), 16 yıldan beri her yıl, bir Dünya Üniversiteleri Sıralaması (Times Higher Education World University Rankings) yayımlıyor. 2020 yılı için yayımlanan ve 92 ülkeden 1300'den fazla üniversitenin yer aldığı sıralamada, Türkiye'den ilk 400'e girebilen hiçbir üniversite çıkmadı. Dünyanın en iyi ilk 10 üniversitesi arasında 7 ABD, 3 Birleşik Krallık Üniversitesi var. İşin daha da acı tarafı, Türkiye'den değerlendirme-

ye katılan üniversite sayısı, yüzde elli oranında artmış ama sıralamada daha gerilere düşmüşüz. Bu gerileme de yeni değil, yıllardan beri devam ediyor. Dünyanın ilk bin üniversitesi içinde yer alabilen Türk üniversitesi sayısı sadece 11, bunların 5 tanesi de vakıf üniversitesidir.

ULEMÂNIN NEMELÂZIMCILIĞI

Kanûnî Sultan Süleyman bir gün, kendi zamanında en ihtişamlı dönemini yaşamakta olan devletinin âkıbetini merak eder. ‘Acaba günün birinde bu Devlet-i Âliyye de başka devletler gibi inişe geçer, çökmeye yüz tutar mı?’ diye derin derin düşünüp kendi kendine sormaya başlar.

Padişahın aklına gelen bu tür soru ve sorunları, sütkar-deşi meşhur âlim ve mutasavvıf Yahyâ Efendiye (v. 1569) sorma ve danışma âdeti vardı. Bu niyetle kâğıdı kalemi eline alıp çok güzel bir hatla bir mektup yazdı ve keşif gözünün açık olduğuna inandığı Yahyâ Efendiye gönderdi. Mektubunda; “Sen, ilahî sırlara vâkıfsın! Kerem eyle de bizi aydınlat! Bir devlet hangi halde çöker? Devlet-i Âliyye’nin âkıbeti ne olur? Acep bir gün izmihlâle uğrar mı? Allah korusun, böyle kötü bir âkıbete uğrarsa, hangi sebepten uğrar?” diye sordu.

Güzel bir hatla yazılmış olan mektubu alıp okuyan Yahyâ Efendi, biraz düşündükten sonra, hemen mektubun altına çok kısa bir not düşüp, geri gönderir:

“Nemelâzım, Sultanım!”

Cevap niteliğindeki bu kısa not, Sultan’ı çok şaşırtır. Yahya Efendi gibi, ilim, irfan sahibi, ciddi, sözünü sakınmayan büyük bir âlimin; Padişah’ın kendince çok önemli ve hayatî gördüğü bir konudaki sorusunu, bu kadar basit ve üstünkörü bir cevapla geçiştirmesine bir anlam veremez. Aralarında bu kadar uzun yıllara dayanan bir dostluk ve

hukuk varken, böyle bir nemelâzımcılığı Yahya Efendiye hiç yakıştıramaz. Fakat yine de;

– Acaba bu cevapta bizim anlayamadığımız bir mana mı var? diye düşünerek, kalkıp Yahyâ Efendinin Beşiktaş'taki dergâhına kadar gelir. Sitem dolu sözlerle;

– Ağabey! Anlaşılan benim mektubumu hiç ciddiye almamışsın! Ne olur, sorumun cevabını geçiştirmeden, açık ve net bir şekilde bana açıkla!” diyerek daha fazla izahat ister. Yahya Efendi:

– Sultanım! Sizin sorunuzu ciddiye almamak mümkün müdür? Ben sizin sorunuzu çok ciddiye aldım; üzerinde de yeterince düşündüm ve ulaştığım kanaatimi de size açıkça arz ettim! deyince Sultan;

– İyi ama bu cevaptan ben bir şey anlayamadım. Siz yazının altına sadece “Nemelâzım, Sultanım!” diye bir not düşmüşsünüz. Ben bundan; “Beni böyle işlere karıştıрма! Ben bu işlerden anlamam! Bana ne?” diyormuşsunuz gibi bir anlam çıkardım. Yahya Efendi yanlış anlaşılan notuna şöyle bir açıklama getirir:

– Olur mu hiç Sultanım! Devlet ve millet işleri yalnız seni ve beni değil herkesi, hepimizi ilgilendirir. Ama eğer bir devlette zulüm yayılır, haksızlık çoğalır, yaygınlaşır da; bunu görenler, “Nemelâzım!” deyip uzaklaşırlarsa; koyunları kurtlar değil de çobanlar yemeye başlar da bunu bilenler söylemeyip susarsa; fakirlerin, muhtaçların, yoksulların, kimse-sizlerin âhı, feryâdı göklere çıkar, bunu da dağlardan, taşlardan başka kimse duymaz hâle gelirse; yani kısacası herkes ‘Nemelâzım!’ demeye başlarsa, işte o zaman o devletin sonu görünür. Bu duruma düşen devletin hazinesi tez zamanda boşalır; halkın devletine güveni, umudu, sevgisi ve saygısı sarsılır. Devlete ve meşrû otoriteye itaat edilmesi gerektiği hissi kaybolur; asayişsizlikler, isyanlar ve kargaşa-

lar alır yürür. Millet arasında da birlik, beraberlik, karşılıklı sevgi saygı duyguları yok olur. Böylece dış düşmanlara arayıp da bulamadıkları fırsatlar verilmiş olur. Sonunda çöküş ve izmihlâl mukadder hâle gelir!

Onun anlattıklarını dikkatle dinleyen Sultan, gözyaşlarını tutamaz, ağlamaya başlar. Söylenenlerin doğruluğunu o da başını sallayarak tasdik eder. Ardından da ülkesinde kendisini ikaz edebilen böyle âlimler bulunduğu için Allah'a şükürler eder. Devlet ve millet hayrına uyarılarından, tembihlerinden kendisini hiçbir zaman mahrum etmemesi için de Yahya Efendiye ricada bulunur.

Asırlardan beri Türk milletinin temel sorunu, ilim adamlarının, sanatçıların, aydınlarının, edebiyatçıların, siyasetçilerinin gerçekleri bütün yakıcılığı ile dillendirememesidir. Dertler, sorunlar, problemler, dillendirilemiyorsa, bunun sonucunda bir çözüm ve çıkış yolu bulunabilmesi için hiçbir umut da kalmamış demektir. Mensup olduğu topluma bir umut, bir çıkış yolu ve kapısı gösteremeyenlere; insanî değerlerden ve derinlikten yoksunluklarını egemen iradeye karşı duramayarak gösterenlere; kötüyü, yanlış, bozuk düzen unsurlarını reddedemeyenlere âlim de, aydın da, gerçek sanatçı da denemez.

DÜZEN BOZULUNCA YIKIM YIKIM ÜSTÜNE GELİR!

Bizde asırlardan beri bozulan, yozlaşan, dejenere olan, faydadan çok zarar getirmeye başlayan tek sistem eğitim sistemi, tek kurum da medreseler değildi. Siyasetten, ekonomiye, askeriye, bürokrasiye, sosyal kurumlardan, dîni kurumlara kadar bütün yapılar ve dengeler bozulmuştu. Zaten birleşik kaplar kuralı nedeniyle başka türlü olması mümkün değildir. Yani bazı kurumlar ve sistemler çok mükemmelken diğerleri çok kötü olamaz.

Bizde önce bu bozulan kurumların ve sistemlerin düzeltilmesi çareleri aranmış, fakat başarılı olunamayınca; zamanla bunların yerine, Batı'dan, Batı tarzı yeni kurumlar kopyalanması yöntem olarak benimsenmiştir. Fakat zihniyet değişmediği, bu kurumlar da bizim yapımıza hiç uymadığı için beklenen olumlu sonuçlar bir türlü elde edilememiş; aynı hastalıklar yeni kurumlarda daha fazlasıyla devam etmiş, hatta çoğu şey eskisinden çok daha kötü olmuştur.

Mesela, Yeniçeri Ocağı, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme döneminde çok önemli roller oynamış, pek büyük yararlıklar göstermişti. Daha sonra iyice bozulan, yozlaşan bu askerî teşkilat, kendi devletine ve milletine zararlı hâle gelmişti. 1446'da Fatih Sultan Mehmet'in ilk hükümdarlığı zamanındaki Buçuktepe İsyanı'yla başlayan, bir daha da ardı arkası kesilmeyen Yeniçeri isyanları ve darbeleri devletin ve milletin başına büyük gâileler ve belalar açmış, çok büyük zararlar vermişti. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı hemen hemen yok gibidir. Toplam 36 Osmanlı padişahından 12'si isyan ve darbeler sonucu tahttan indirilmiştir. Günler hatta aylarca devam eden bazı isyanlar, özellikle başkent İstanbul halkına korkulu günler geceler yaşatıyor, günlük hayat tamamen felç oluyordu. İsyanlar zaman zaman o kadar ileri boyutlara ulaşıyordu ki, bazen devlet adamlarının cesetleri köpeklere yem ediliyor, bazı sadrazamların kelleleri alınıyor, padişahlar bile acımasızca katlediliyordu.

Osmanlı Devleti, en uzun yüzyılı olan 19. yüzyıla da Yeniçeri isyanıyla girdi. Yeniçeriler bu sefer de Kabakçı Mustafa önderliğinde isyan etmişler, Sultan Üçüncü Selim'i tahttan indirerek hapsedmişler, yerine Sultan Dördüncü Mustafa'yı tahta oturtmuşlardı (1807). Sultan Üçüncü Selim'i tekrar tahta geçirmek isteyen Rusçuk Âyânı Alemdar

Mustafa Paşa ayaklanarak 16.000 kişilik bir ordu ile İstanbul'a yürüdü. Fakat bu ayaklanma henüz amacına ulaşmadan Üçüncü Selim şehit edildi. Sultan Dördüncü Mustafa tahttan indirilerek yerine ölümden kıl payı kurtulan İkinci Mahmut tahta çıkarıldı (1808).

Bu olayın üzerinden daha birkaç ay geçmişti ki, Yeniçeriler tekrar isyan ederek Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı bir darbe girişiminde bulundular. İsyancılar, 14 Kasım 1808 gecesi, Alemdar Mustafa Paşa'nın kaldığı konağı bastılar. Kapıları kilitleyip gelecek yardımı bekleyen ve bu arada Yeniçerilerle kıyasıya bir çarpışmaya giren sadrazam, binanın kubbesinin delinmeye başladığını görünce, mahzene inerek cephaneliği ateşe verdi. Patlama sonucu, sadrazamla beraber 800 kadar isyancı hayatını kaybetti.

İkinci Mahmut; savaş meydanlarında dış düşmanlara karşı son derece etkisiz, kendi devletine ve milletine karşı ise isyanlarıyla, başkaldırmalarıyla sürekli sıkıntı, dert ve bela olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmayı tahta çıktığından beri ciddi bir şekilde düşünmekteydi. Bunun için Eşkinçi Ocağı adı altında yeni bir askerî sınıf kurdu. Padişahın niyetini öğrenen Yeniçeriler, bu yeni ocağın, 11 Haziran 1826'da eğitime başlamasından üç gün sonra yine kazan kaldırıp ayaklandılar. İkinci Mahmut, bu isyan karşısında yılgınlığa düşmedi, asla geri adım atmadı. Tam tersine Sancak-ı Şerifi çıkartarak ulemâyı ve halkı Yeniçerilere karşı savaşılmaya çağırdı. Yeniçeri Ocağı dışındaki bütün ocaklar, padişaha sadakatlerini bildirdiler. Yeniçeri kışlaları top ateşine tutularak 6.000'den fazla yeniçeri öldürüldü. 20.000 civarında isyancı da tutuklanarak idam edildi (16 Haziran 1826). Bu olay, tarihimize Vakâ-i Hayriye (Hayırlı Olay) olarak geçmiştir.

Osmanlı Devleti; kendi ordusunu, askerî teşkilatını kendi eliyle yok etmek, tarih sahnesinden silmek, yerine yenisini

kurmak zorunda kalmıştı. Çünkü kangren olmuş, çürümüş ana gövdeye zarar vermeye başlamış bu organın kesilip atılmasından başka çare kalmamıştı. Niyet ve tedbir yerindeydi ama zihniyette fazla bir değişiklik olmadı. Bu askerî teşkilatın yerine kurulan yenileri de aşağı yukarı aynı zihniyeti taşıyorlar; devletin ve milletin gerçek sahiplerinin kendileri olduğunu, her şeyin kendi çıkar ve menfaatlerine uygun olması gerektiğini savunuyorlardı. Aksi takdirde Yeniçerilerin aynı 'istemezük!'çü tavrıyla ortaya çıkıp, isyanlara ve darbelerle kalkışıyorlardı. Nitekim Osmanlı Devleti'nin son iki yüz yıllık dönemi; yabancı destekli isyan ve darbelerin hem sayıca arttığı, hem de bunlardaki yabancı etkisinin çok ileri boyutlara ulaştığı bir dönem olmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın kapatıldığı 1826'dan 1913'teki Bâbüâli baskınına kadar geçen dönem de, askerî darbelerin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdi. Kısacası; İkinci Mahmut'un, orduya ve devlete yeni bir düzen getirme çabaları da askerî isyanların ve darbelerin önünü almaya yetmemişti. Onun padişah olan oğullarından Sultan Abdülaziz askerî darbe sırasında öldürülmüş ve torunu Sultan İkinci Abdülhamid ise yine askerî darbeyle iktidardan uzaklaştırılmıştı.

Ülkemizdeki askerî darbelerin önü ne yazık ki Cumhuriyet döneminde de alınamamıştır. Özellikle çok partili siyasî hayata ve demokratik düzene geçildiği, siyasî iktidarın serbest seçimlerle belirlenmeye başladığı 1950 yılından bu yana neredeyse her on yılda bir, millet iradesine dayanan demokratik düzeni kesintiye uğratan askerî müdahaleler ve darbeler yaşanmıştır. Önceden sadrazamlar ve vezirlerin kellesi gidiyordu, yeni dönemde de başbakanlar ve bakanlar, -göstermelik yargılamalarla- idam edilir oldu.

Demek ki; rejimlerin, kurumların adının, sanının değişmesi yeterli olmuyor. Önemli olan iyi ve sağlam bir düzen,

sistem ve nizam kurulması; hakka, hukuka, töreye uygun davranılmasıdır. Nitekim bizim ecdâdımız asırların tecrübeleri sonucu; ‘Rahmet düzene, lânet bozana!'; ‘Düzen bozulunca yıkım yıkım üstüne gelir!’ gibi atasözleriyle iyi ve sağlam bir düzene, töreye, hukukun üstünlüğüne dikkat çekmiştir. İnsanın zihniyeti ve anlayışı değişmedikçe hiçbir bozukluk, hiçbir yanlışlık düzeltilemez. Bu da ancak iyi bir eğitim sistemi sayesinde nitelikli insanlar ve adamlar yetiştirmekle mümkün olabilir.

Osmanlı Devleti’nin zayıfladığı; İslâm dünyasının birlik ve bütünlüğünü kaybettiği; bilim ve teknolojiye gerilediği; iktisaden zayıf düştüğü; Batılıların İslâm ülkelerinin büyük bir kısmını sömürge hâline getirdikleri, siyasî ve kültürel hâkimiyetleri altına aldıkları; cehalet, bidat ve hurafelerin Müslümanları dînin özünden uzaklaştırdığı son dönemlerinde; ulemâ bu ve benzeri daha sayısız meseleye tamamen ilgisiz, bilgisiz kalmış; bu konular genelde başka mesleklerden gelen entelektüellerin elinde kalmıştı.

Bu entelektüeller de gelenekçi, Batıcı ve İslamcı olmak üzere üç ana gruba ayrılıyorlardı. İslamcı olarak adlandırılanların çoğu da medrese ve ulemâ kökenli değillerdi. İçlerinde başta gazeteciler olmak üzere baytarlıktan doktorluğa, öğretmenlikten terziliğe, esnaflığa kadar her meslekten kimseler vardı. Bunlar da Batı’nın, özellikle de oryantalistlerin fazlasıyla etkileri altındaydı. İtikadî, dînî ve siyasî düşüncelerindeki değişkenlikler yüzünden bunlar da sık sık fikrî bunalımlara düşüyorlardı.

Savaşlar, isyanlar, iç karışıklıklar, anarşi yüzünden bütün yeryüzü, özellikle de Müslüman coğrafya kana bulanmıştı. Zulümler, haksızlıklar; insan hak ve hürriyetlerine, insanların izzet, şeref, haysiyet ve onurlarına yönelik tecavüzler; egoizm ve kişisel menfaat düşkünlüğünün olumsuz

sonuçları olarak ortaya çıkan sosyal adaletsizlikler sonucunda -zaten sağlıklı bir şekilde kurulamamış olan- toplumsal, siyasal ve ekonomik düzen tamamen bozulup alt üst oldu. Kamu gücünü ve devlet otoritesini ele geçirenlerin haksızlık, yolsuzluk ve usulsüzlük yollarına sapmaları; devlet ve kamu gücünün açıkça zulüm ve haksızlıklara, tecavüzlere alet edilmesi; gizli kapaklı, kitabına uydurulmuş zulüm ve haksızlıkların önlenememesi yüzünden işler gittikçe daha fazla sarpa sardı. Osmanlı âlimlerinin ve ulemâ sınıfının; hakları ve hürriyetleri koruyacak, âdil bir düzenin nasıl kurulabileceği; milletin ilim, irfan, hüner, erdem, ahlâk ve medeniyette yüce seviyelere ulaşılabilmesi, dünya ve ahirette mutluluğu yakalayabilmesi için neler yapılması gerektiği; aklın, doğru düşünme ve gerçeği bulmayı engelleyen vehim ve hurafelerden nasıl arındırılabilmesi gibi konularda hiçbir fikirleri yoktu. Bunu kendilerini ilgilendiren bir husus olarak bile görmüyorlardı.

Kur'ân-ı Kerîm'de devlet yönetimi; yöneticilerin görev ve sorumlulukları; yönetimin meşruiyeti; savaş, barış, cihadın çeşitli anlamları ve uygulamaları gibi beşerî ilişkilerden siyasal, sosyal, toplumsal, kültürel konulara; hak, hukuk, adalet, sanayi, ticaret, ekonomi, ribâ/faiz ilişkisi gibi insanî ve dünyevî konulardan dünyanın oluşumu, büyük patlama (big bang), gök cisimleri arasındaki ilişkiler gibi kozmolojik konulara kadar pek çok konu hakkında açık veya kapalı, geniş veya özet, genel yahut özel bilgiler, işaretler vardır, fakat; Osmanlı ulemâsı arasında bunları doğru dürüst anlayabilecek, algılayabilecek; aklın ve ilmin kesin verilerine uygun olarak yorumlayabilecek; bunlardan hükümler, dersler, dünya ve âhirete yarayacak keşifler ve icatlar çıkarabilecek kimse yetişmez olmuştu.

İslâm, insanların temelde eşit olduğunu ilân eden, ırk ve

sınıf ayrımını, bunlara bağlı imtiyazları tamamen kaldıran; üstünlüğü takvâya, akıl ve ruh olgunluğuna, bilgi ve fazilete bağlayan bir dindir. İslam, mensuplarını düşünmeye, akletmeye, inançlarını sağlam delillere dayandırmaya, zan ve vehimin peşinden gitmemeye çağırır. Bilgi ve inancın sağlam ve kesin delillere dayanmasını, taklitle yetinilmemesini ister. Başkalarının dediğini hiç düşünmeden papağan gibi tekrarlayanları, yaptığını bilinçsiz bir şekilde körü körüne yapanları kınar. Yani Müslümanların yeryüzünde üstün bir medeniyeti kurabilmeleri, daima ilerlemeleri, yücelmeleri ve yükselmeleri, insanları maddî ve manevî her bakımdan mutlu edebilecek ideal bir düzen, nizam ve sistem kurabilmeleri için gerekli olan her şey İslâm'da kâmil manada mevcuttur. Fakat Müslümanlar, asırlardan beri bunlar üzerinde düşünen, çalışan, ilim ve fikir üreten ilim ve fikir adamları, entelektüeller yetiştiremediler.

Tasavvuf erbabının, sıradan insanların bilemeyeceği şeyleri anlatmak için kullandıkları dil, nasların zâhiriyle bağdaşacak şekilde yorumlanmadığı takdirde inkâra yahut yanlış anlamalara yol açabilir. Örneğin, İslâm inancının temellerinden biri olan kaza ve kader konusunun yanlış anlaşıldığı zamanlarda, bundan da İslâm medeniyeti olumsuz yönde etkilenmiştir. İnsanın iradesini, kesbini ve sorumluluğunu dışlayan inanç ve anlayışlar İslam'a uygun olmadığı gibi; bütün etkileri, etkenleri ve yönlendiricileri yok sayan anlayışlar da doğru değildir.

Sömürgeci Batılılar, asla Şark milletlerinden daha zeki, daha akıllı ve daha kâbiliyetli değillerdir. Ancak onlar gücün ve hâkimiyetin sırlarını keşfetmişler; bunu kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda kullanmalarını sağlayabilecek düzenler, tezgahlar, sistemler kurgulayarak, bunları sabır ve sebatla uygulamayı iyi öğrenmişlerdir. Onlar, İslâm ve Doğu

lkelerinin kapılarını çalarken veya zorlarken hep aldatıcı gerekçeler ileri sürerler. Örneğin, insan hak ve hürriyetlerini korumaktan; fitneyi, kargaşayı, anarşi ve terörü bastırmaktan; azınlıkların korunmasını, hürriyet ve adaletin gerçekleşmesini, medeniyetin yayılmasını sağlamaktan söz ederler. Fakat bunların hepsi aldatmacadır; esas amaç onları sömürmek, parçalamak ve yutmaktır. Onların amacı, sefih (akılsızın, ahmağın) malını korumak ve reşid olmasını beklemek değil; tam aksine ellerinden geldiği kadar onların sefahat müddetini uzatarak, fırsat elverdikçe sömürmek ve mallarını, mülklerini, her şeylerini ele geçirmektir.

Müslüman milletlerin ilerleme çareleri aranırken, öncelikle onların gerilemesine sebep olan etkenlerin göz önünde bulundurulması gerekir. Hilâfetin saltanata dönüşmesi; sözde halifelerin İslamî sayılabilecek yönetim tarzından git-tikçe uzaklaşarak isim ve merasimlerle yetinir hâle gelmeleri; İslam dünyasının farklı siyasî yapılar ve devletler yüzünden Müslümanların siyasî birlik ve beraberliklerinin bölünüp parçalanması; geniş halk kesimlerinin yönetimden uzaklaştırılarak yabancı unsurların gittikçe daha fazla devlet hizmetinde istihdam edilmeleri; Hicrî 3. ve 4. (M: 9. ve 10.) yüzyıllarda zındıkların ve Bâtinîlerin yaydığı bâtil inançlar ve safsatalar yüzünden inanç birliğinin parçalanması; kader inancında Cebriyeci görüşlerin yaygınlaşarak Müslümanların heyecan ve hamlelerinin durdurulması; Hz. Peygamber'e nisbet edilen uydurma hadislerin ve İsrâiliyatın din kisvesine bürünmüş hainler tarafından kitaplara sokulması ve böylece Müslümanların temiz inançlarının kirletilmesi; eğitim ve öğretimin bu olumsuz, durdurucu ve geriletici etkileri ortadan kaldıracak güçte ve yaygınlıkta olamaması; Doğu'dan Moęol, Batı'dan Haçlı istilâlarının getirdiği zararlar, tahribât ve bezginlikler; İlim ve amel bakımından

İslâm'dan uzaklaşan Müslümanların bölünüp dağılması; âlimlerin birbirinden kopması; Müslüman toplulukların kardeşlik duygusuna bağlı dayanışma ve yardımlaşmayı terk etmeleri bunlardan bazılarıdır.

Aslında esas hastalık Müslüman toplumların zihniyet, inanç ve ahlâkında olduğuna göre; çare de zihniyette, inançta ve ahlâkta, Müslümanları dünyaya örnek ve hâkim kılan çağlara yani saf İslâm'a ve Kur'ân'a dönmektedir. Bu dönüş, ancak kadın ve aileden başlamak üzere yaygın bir eğitimle mümkün olabilir. Bu eğitimin de hasbî ve fedakâr kişiler ve kurumlarca yürütülmesi gerekir. Ancak iyi yetişmiş anneler, çocuklarının ilk öğreticisi ve eğiticisi olabilirler.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYATININ BALKANLAR SAFHASI

ALİ YAKUP CENKCİLER hoca, ömrünü “Hak dava”ya, Allah yoluna, ilim ve irfan öğrenme, öğretme ve üretme yoluna adanmış, vakfetmiş; gece gündüz durmadan dinlenmeden, insanlara hayırlı olmak, devletine, milletine, Müslümanlara, hatta bütün insanlığa hizmet edebilmek için üstün bir aşk ve gayretle çalışıp çabalamış; son devrin çok önemli ilim, iman, irfan, kültür, ideal, takva, fikir, amel, eylem adamlarından biridir.

İlk çocukluk ve son yatağa bağımlılık dönemleri bir kenara bırakılacak olursa, onun 1913-21 Mayıs 1988 yılları arasındaki yetmiş beş yıllık ömrünün üçte biri Balkanlar, üçte biri Mısır, geri kalan üçte biri de Türkiye evresi olarak kabul edilebilir. Bu hayat evrelerinin her birinin kendine özgü şartları, farklı ortamları, değişik insan ilişkileri, belli dost ve ahbab çevresi vardır. Dolayısıyla onun hayat evrelerinin ve mücadelesinin kronolojik bir akış içerisinde üç ana bölüme ayırarak işlenmesinin daha yararlı olabileceği düşünülmektedir. Bu basit ayırım, bir yandan inceleme kolaylığı sağlayabileceği gibi; diğer yandan da –bu sayede– her dönemin onun

yetişmesine, kimlik ve kişiliğinin, duygu ve düşüncelerinin, dünya görüşünün, tutum ve davranışlarının oluşumuna sağladığı katkılar, yaptığı önemli etkiler daha iyi görülebilecek ve değerlendirilebilecektir.

Öte yandan, onun sadece özel hayat hikâyesine odaklanmak, onunla ilgili biyografik bilgileri nakletmekle yetinmek çok yetersiz kalacaktır. Dahası böyle bir anlatımın, onun nev'i şahsına münhasır ve çok daha önemli olan dünya görüşünün, dünyaya bakışının, hayat felsefesinin, kimlik ve kişiliğinin, hayat macerasının, inanç ve ideallerinin tam ve doğru olarak anlaşılmasına perde olabilme tehlikesi de vardır.

O, sadece kendisi için yaşamış biri değildi. Tam tersine o, kendinden çok başkaları için yaşamış, inanç ve idealleri uğrunda mücadele etmeyi de hayat düsturu edinmiş bir dava adamıydı. Aslında onun hayatını gerçek anlamda ilginç ve ibret verici kılan, onun herkes tarafından bilinip tanınmasını, örnek alınmasını gerektiren en başta gelen özelliği de budur. Dolayısıyla onun şahsî hayatıyla beraber, o zamanın dünyasında, yakın ve uzak çevresinde yaşanmış ve onun gibi birinin asla kayıtsız kalamayacağı türlü olaylar; hatta ondan önce yaşanmış, ondan sonra da yaşanması mümkün; yaşanmasını umduğu veya yaşanabileceğinden korktuğu muhtemel olaylar ve gelişmeler üzerinde de enine boyuna durulması gerekmektedir. Çünkü bunlar araştırılıp incelenmeden, üzerinde derinlemesine düşünülmeden, sağlıklı yorumlar ve değerlendirmeler yapılabilmesi de, onun gerçek anlamda tanıtılabilmesi de mümkün olamayacaktır. O, ömrü boyunca Balkanlarda, İslam âleminde ve bütün dünyada olup bitenlere asla kayıtsız ve ilgisiz kalmamış, sürekli bunlar üzerinde düşünmüş, yorumlar ve değerlendirmeler yapmış, Müslümanların ve insanlığın ortak sorunlarına çözümler ve çareler bulmaya çalışmış bir ilim, fikir ve aksiyon adamıydı.

AİLE ÇEVRESİ

Balkan kökenli olan Ali Yakup Hoca, tâ küçüklüğünden itibaren çok dindar ve samimi Müslüman bir aile ortamında ve çevresinde yetişti. Babası Fatih Medreselerinde eğitim görmüş, çok iyi bir hâfız ve kurra olan Hâfız Hüseyin Efendi, annesi ise Hûrişah Hanım'dır. Babası gibi, amcaları da İstanbul'da Fatih Medreselerinde okumuşlar, kendisine daha çocukluğundan itibaren Türklük, Müslümanlık ve Osmanlılık bilincini/şuurunu, sevgisini, ilgisini, merakını ve hayranlığını aşılamışlardı.

1913 yılında, Kosova Eyaletinin Priştine Sancağı'na bağlı Gilan kasabasında dünyaya gelen Ali Yakup Hoca'nın Arnavut asıllı eski ecdâdı, İşkodra Katoliklerindenmiş. Bu yüzden ailesi İşkodralılar adıyla anılırmış. Osmanlılar Balkanlara geldikten sonra Müslüman olmuşlar. Sekizinci kuşaktan dedesi Ömer Bey, İşkodra'nın Kolgeci köyünden Gilan kasabasına bağlı Desivoyca mezrasına gelip yerleşmiş. İslam'ı çok içten/gönülden benimsemiş olan bu aileden, çevrede çok iyi tanınan/bilinen, dindar, âlim ve faziletli kimseler yetişmiş. Özellikle eğitimini Niş Medresesinde tamamlamış olan büyük dedesi Hacı Yakup Efendi, yalnız Müslümanların değil, kasabadaki Hıristiyanların da çok sevip saydıkları Allah dostu bir insanmış. Ali Yakup Hoca, yetişip tanıyamadığı bu büyük dedesi hakkında ölümünden yıllar sonra bile pek çok kimseden; 'Senin deden, çok büyük ve değerli bir insandı! Ne mübarek adamdı! Kasabamızın evliyasıydı!' gibi övgü dolu sözler duymuş.

Ali Yakup Hoca, atalarının İslam'la tanıştıktan sonra geçirdikleri değişim bağlamında; İslam'ın değiştirici, dönüştürücü, geliştirci ve yüceltici gücünü şöyle vurgulardı:

“Dedem Hacı Yakup Efendi, çok samimi bir Müslüman ve

mübarek bir zâtmiş. Onu çevredeki Hristiyanlar bile çok severlermiş. Hatta hacca gittiği vakit bir Hristiyan; 'Kasabamızın en büyük, en değerli adamı gitti. O evliya gibi bir adamdı!' diye ardından üzüntülerini belirtmiş. Ben de onu çok yakından tanıyan, eskilerden bir Hristiyan'a yetiştim. Bana; 'Senin Yakup deden gerçek bir evliya idi!' demişti. Benim İşkodralı Katolik atalarım Müslüman olduktan sonra Hristiyanların gözünde bile işte böyle makbul ve değerli insanlar haline gelmişler. Eğer Osmanlılar Balkanlara gelmemiş ve İslam'ı getirmemiş olsalardı, biz hepimiz Hristiyan olarak kalacak, ben de şimdi sizinle Ali Yakup Hoca olarak konuşamayacaktım. Çok şükür, Osmanlılar Balkanlara geldiler, beraberlerinde İslam'ı getirdiler de bizim hidayetimize, dünya ve ahiret saadetimize vesile oldular. Onlar gelmemiş ve İslam'ı getirmemiş olsaydı bizim halimiz ne olurdu? Bunu bir ben değil, bütün Balkan Müslümanları böyle bilir. O kadar ki Balkanlarda, Türklük demek Müslümanlık demektir; her ikisi de aynı anlama geliyordu. Hatta ben sıbyan mektebinde İslam'ın şartını öğrenirken 'Türklüğün şartı beş!' diye öğrenmişim. Hocalar bile kürsüde vaaz ederken, minberde hutbe okurken sık sık 'Allah'a şükür ki, Allah bizi Türk yarattı! Allah bizi Türklükten ayırmasın!' diye dua ederlerdi. Halk tek kelime Türkçe bilmezdi ama hangi milletten oldukları sorulduğunda tereddütsüz, 'Türküm!' derlerdi. Türklük Balkanlarda, hatta o zamanlar neredeyse bütün dünyada Müslümanların itikadî, siyasî, sosyal, dinî, askerî, idarî kısacası her türlü birlik ve beraberliklerinin adı durumuna gelmişti. Bu yüzden ben Türkleri, özellikle de Osmanlıları çok severim; onları ve onların adını her zaman, her yerde ve her fırsatta savunurum. Bazıları benim Osmanlıları, Türk milletini ve Türklüğü bu kadar çok sevmeme, onları bu kadar fazla savunmama hay-

ret ediyorlar. Hatta beni kınayanlar bile var. Azizim, bunlar nasıl sevilmez? Onların sadece Balkanlara değil, bütün İslam dünyasına büyük hizmetleri olmuştur. Onların bütün diğer Müslüman halklar ve milletler üzerinde çok büyük hakları vardır ve bu haklar asla ödenemez! Bu millet, Allah yolunda nice şehitler, gaziler, canlar vermişler, tertemiz kanlarını akıtmışlar, çok büyük fedakârlıklara katlanmışlardır. Osmanlıların ve Türk milletinin İslam'a olan hizmetleri asla unutulamaz! Hatta belki de bu yüzden, 'Bu millete ihanet eden asla iflah olmaz! Tarih boyunca iflah olmamıştır; benim kanaatimce bundan sonra da iflah olmayacaktır! Çünkü onlar, bin yılı aşkın bir zamandan beri İslam'ın ve Müslümanların birliğini, dirliğini, beraberliğini, bütünlüğünü, izzetini, şerefini, gücünü, kuvvetini, kudretini temsil ettiler. Her şeye ve başlarına gelen çok büyük felaketselere rağmen hâlâ da temsile devam ediyorlar. Allah bizden ne istiyor? 'Allah'a ve Rasulüne itaat edin! Birbirinizle çekişmeyin! Sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin! Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir!' (Enfal Sûresi, 46). (Ayette geçen rih/rüzgâr kelimesi, mecazen güç, kuvvet, kudret, yardım ve devlet gibi anlamlara da gelir ki, Türk kelimesinin de benzer anlamlar taşıması çok ilginçtir.)"

İKİ ŞEHİT ANASI FEDAKÂR BABAANNE

Ali Yakup Efendi'nin ailesinde yalnız erkekler değil, kadınlar da aynı bilince, aynı duygu ve düşüncelere, aynı dinî ve millî gayrete sahipti. O daha dünyayı tanımaya çalışırken, ablalarının hâfızlığa çalıştıklarına, sonra Kur'an-ı Kerim'i baştan sona ezberleyip hâfız olduklarına tanık olmuştu. Hele babaannesi, son derece imanlı, inançlı, şuurlu, bilinçli, idealist ve gayretli bir Osmanlı hanımefendisiydi. Birinci Dünya Savaşı başlar başlamaz, çok iyi yetişmiş, çok

iyi eğitim görmüş, ilim ve irfan sahibi iki sevgili oğlunu birden Osmanlı ordusunda cihada katılmak üzere hemen Kosova'da oluşturulan gönüllüler birliğine katmış, Çanakkale Cephesinde savaşmaya göndermişti. Aradan uzun zaman geçmesine rağmen oğullarından hiçbir haber alamadı. Nihayet bir gün mahalle çeşmesinden su doldurup evine dönerken, kendisine iki oğlunun ikisinin de Çanakkale'de şehit olduğu haberini getirdiler. Bu fedakâr kadın, elindeki su kaplarını hemen oracıkta yere bıraktı. Gözyaşları içinde ellerini açarak; 'Ey Allah'ım! Sana şükürler olsun! Bana şehit anası olmayı da nasip ettin! Hem de bir değil, iki şehidin birden anası oldum. Bu ne büyük şeref! Sana ne kadar şükretsem azdır!' diyerek Allah'a şükretmişti. Böyle bir büyük annenin torunu olan, onun terbiyesinde büyüyen küçük Ali Yakup'un, çocuk hassasiyetiyle ondan görüp öğrendiklerinden, duyduklarından, olup bitenlere karşı onun takındığı tutum ve davranışlarından etkilenmesi mümkün olabilir mi?..

İLKOKUL YILLARI

Çok dindar bir ortamda, dinî bir hava içerisinde büyüyüp yetişen "Küçük Ali Yakup", daha dünyaya gözlerini açıp etrafı tanımaya başladığında kendisinden büyük iki ablasının hâfızlığa çalıştıklarına şahit oldu. Biraz büyüyünce, çok iyi bir hâfız ve kurra olan babası ona da Kur'ân okumayı öğretti ve sekiz yaşında Kur'ân'ı hatmetti. Onun dünyaya, olaylara ve hayata bakışı, ilk değer hükümleri bu güzel aile ortamı içinde şekillendi.

Sekiz yaşına geldiğinde, dört yıllık zorunlu temel eğitime Gilan'daki bir Sırp ilkokulunda başladı. Sabahtan öğlene kadar Sırp okulunda Sırpça eğitim alıyor, öğleden sonrasını da Türkçe öğrenmeye ve İslamî eğitime ayırıyordu. Başta

babası olmak üzere, bu alanlarda uzmanlaşmış üstatlardan, hocalardan özel dersler alıyordu. Ana dili Türkçe olmadığı için, Türkçeyi ancak okula başladıktan sonra ve özel dersler alarak öğrenip, geliştirmişti. Çevrede, hiç bir menfaat gözetmeden, öğrencilerinden para pul almadan, sırf Allah rızası için, bütün bildiklerini istekli ve kabiliyetli çocuklara ve gençlere canla başla öğretmeye çalışan, değişik dallarda/ alanlarda dersler veren fedakâr hocalar ve üstatlar vardı. Küçük Ali Yakup, bu fedakâr hocalardan çok yararlandı ve çok şeyler öğrendi. Bu fedakâr ve cefakâr hocalardan aldığı özel dersler sayesinde Türkçeyi güzel, doğru ve yanlışsız konuşmayı, okuyup yazmayı, hem de tarihi, edebiyatı ve kültürüyle mükemmel bir şekilde öğrenmeyi başardı. Türkçeyi, Türk edebiyatını ve şiirini öğrenmesinde, tanıyıp, sevmesinde bu hocalarının çok emeği ve katkısı olmuştu. Daha küçük yaşlarından itibaren Muallim Naci'den Recâizâde Ekrem'e kadar pek çok tanınmış Türk şairinin şiirlerini okumayı ve ezberlemeyi çok seviyordu. Babasından da dîni bilgileri öğreniyor, Arapça ve inşa dersleri alıyordu.

GİLAN MEDRESESİ

Ali Yakup Efendi, 12 yaşında ilkokulu bitirdi. Aynı yıl ablaları da hâfızlıklarını tamamlamışlardı. İlkokul tahsilinin ardından, 1924 yılında daha önce babasının ve dedesinin de okudukları, kendi kasabalarındaki Gilan Medresesi'ne verildi. 1924-1927 yılları arasında üç yıl boyunca bu medreseye devam etti. Temel medrese eğitimini burada tamamladı.

Ortasında bir mescit bulunan, 12 odalı ve 80 öğrencinin barındığı bu medreseyi ve burada aldığı eğitimi, Ali Yakup Hoca ömrü boyunca unutamamıştır. Buradan söz ederken; "Üsküb'e gittim, Mısır'a gittim, bir sürü mektep medrese dolaştım ama Gilan Medresesindeki feyzi hiçbir yerde bula-

madım!” derdi. Oradaki medrese hayatını da şöyle anlatırdı:

“Sabah erkenden, namazdan bir saat kadar önce kalkar abdestlerimizi alır, Kur’ân okumaya başlar, sonra da Ezan-ı Muhammedi’yi dinlerdik. Sabah namazımızı cemaatle kıldıktan sonra Kur’ân okumaya devam eder, sabah bir, akşam bir olmak üzere her gün iki cüz Kur’ân okumaya çalışırdık. Medresemizde çok değerli ve ihlaslı hocalarımız vardı. Hocalarımıza müderris derdik. Burası, 1. 2. ve 3. sınıf olmak üzere üç sınıflı bir medreseydi. Her sınıftan icazet alınır ve bir üst sınıfa geçilirdi. Öğrencilerin İslamî bir atmosfer içinde ve sağlam bir şuurla yetişmelerine çok büyük önem verilirdi. Medresenin en değerli hocalarından biri de, İstanbul’da eğitim görmüş olan Abdurrahman Efendi’ydi. Medresede tam bir sulh, salah ve takva havası hâkimdi. Büyüklerin küçüklere karşı engin hoşgörüsü, sevgisi, müsamahası, onlara her konuda yardımcı olmaları, kol kanat germeleri; küçüklerin de büyüklere karşı edep ve saygıları, hürmet ve muhabbetleri son derece dikkat çekiciydi. Medresede asla kavga, dövüş, niza, çekiş, dalaş olmazdı. Öğrencilerin, beş vakit namazlarını medresenin ortasındaki camide ve cemaatle kılmaları, sabah namazında bir cüz, ikindi ile akşam namazları arasında da bir cüz olmak üzere günde en az iki cüz Kur’ân-ı Kerim okumaları âdettendi. Bütün bunların hiçbir mecburiyeti yoktu ama bir gelenektir. Çok eskiden beri sürüp gelen bu iyice alışılmış, kanıksanmış âdetlerin yerine getirilmesi için kimse kimseye bir şey söylemez, kimse kimseyi böyle bir şeye zorlamaz, hatta hatırlatma gereği bile duymazdı. Ama her nasılsa herkes, bu yazılı olmayan kurallara kendiliğinden ve harfiyyen uyardı. Bu bir hayat tarzıydı ve hiç kimseye zor gelmezdi.”

Gilan Medresesinde aldığı eğitim, Ali Yakup Hoca için çok yararlı olmuş; onun iyi bir şekilde yetişmesine, gelişmesine,

sağlam karaktere ve İslamî şuura sahip olmasına çok olumlu katkılar sağlamıştı. Ali Yakup Hoca, Gilan Medresesinden edindiği bu güzel âdetini ve alışkanlığını daha sonraları da hiç bırakmamış, ömrünün sonuna kadar sürdürmüştü. Hoca, her gün mutlaka en az bir iki cüz Kur'ân-ı Kerim okur, bunu âdet ve alışkanlık haline getirmelerini bütün öğrencilerine de tavsiye ederdi.

İLİM YOLUNA GİRİŞİ

Ali Yakup Efendi, 1924-1927 yılları arasında Gilan Medresesinde temel medrese eğitimini tamamladıktan sonra artık onun için de –ömrünü vakfedeceği– bir yol, bir iş, bir uğraş, bir meslek belirlenmesi zamanı gelmişti. Peki bundan sonra ne yapacaktı? Sırp okullarına gidip bir meslek sahibi mi olmalıydı, yoksa dinî sahadaki eğitimine ve öğrenimine devam mı etmeliydi? Aslında o doğuştan dervişmeşrep, kalendermeşrep bir kişiliğe ve karaktere sahipti. Büyüklere seçimi ona bıraksalar, o tabii olarak kendi karakterine, meşrebine uygun bir yola, tasavvuf yoluna girme arzusunda ve hevesindeydi. Bu düşüncesini aile büyüklerine açtığında hiç beklemediği büyük bir tepkiyle karşılaştı. Aile büyükleriyle arasındaki ilk ciddi anlaşmazlık ve tartışma da bu yüzden çıkmıştı.

Aile büyükleri ona, en sağlam ve en doğru yolun ilim yolu olduğunu; hangi yöne gidecekse önce bu yoldan geçmesi, ilimde, irfanda derinlik ve genişlik kazanması gerektiğini; ilim olmadan hiçbir şey olamayacağını ve olunamayacağını; Allah'ın bile câhillerden dost edinmediğini telkin ettiler. Her şeyin başının ilim olduğunu; ilim olmadan hiçbir şeyin olmayacağını; sağda solda şeyh, mürşit, evliya, keramet sahibi geçinenlerin çoğunun câhil ve sapık kişiler olduğunu; pek çoğunun gerçek tasavvufla, mürşitlikle, velilikle alakalarının

olmadığını; hikâyelerle, masallarla, rivayetlerle câhil insanları kandırıp Allah'ın doğru yolundan saptırdıklarını, nice zavallıların yollarını sarpa uğrattıklarını anlattılar. O, her ne kadar kendisinin her önüne çıkana kapılmayacağını; iyisini, doğrusunu, güzelini arayacağını söylediye de sözünü kimseye dinlemedi. Büyükleri ona kesin bir dille, bütün gayret ve çabalarını ilim yoluna teksif etmesi gerektiğini, kendisinden bu yolda ilerleyebildiği kadar ilerlemesini istediklerini ve beklediklerini; Müslümanların ilimden uzaklaşmaları için bu perişan hallere düştüklerini; İslam âleminde en büyük eksikliğin ilim, en büyük sorunun da câhillik olduğunu; aslında tasavvufun da bir ilim olduğunu, ilimsiz tasavvuf olamayacağını; istiyorsa başka ilimlerle beraber bu ilimle de uğraşabileceğini; ama ilim yolunu bırakıp dervişliğe yönelmesine asla izin vermeyeceklerini kesin bir dille ifade ettiler. Kendisini çok yönlü olarak yetiştirmesini; ilim yolunda ilerlemeyi ve varabileceği yerlere kadar varmaya çalışmasını ısrarla öğütlediler. Nihayet 'Sen, derviş değil, âlim olacaksın!' deyip kestirip attılar. Büyüklerinin bu kesin ve tavizsiz tavır ve tutumları, sürekli telkinleri en sonunda Ali Yakup Efendi üzerinde de etkili oldu; onun bütün inadını ve direncini kırarak, yönünü ilim tarafına çevirdi.

Aslında onun da aklı bu öğüt ve nasihatlere yatmış, büyüklerine hak vermişti. O yüzden kesin kararını ve tercihini ilme, irfana ve öğrenmeye ağırlık vermektен, kendisini bu yola vakfetmekten yana kullandı. Ali Yakup Hoca sonradan o günleri anarken ve büyüklerinin kendisini ilim yoluna sokmak için gösterdikleri çabaları anlatırken şöyle dedi:

"Azizim! Ben dervişmeşrep bir adamdım. Eğer beni kendi hâlime bıraksalar, gider bir yere kapılanır, kendi halinde basit bir derviş olur çıkardım. Ama bizimkiler buna izin vermediler; beni kendi halime bırakmadılar. Tuttular, 'Sen illâ

ilim yoluna gireceksin, önce olabildiğin kadar âlim olacaksın!’ dediler. Ben de öyle yapmak, bu yolu tutmak zorunda kaldım. İyi ki de öyle yapmışlar! Şimdi onlara çok hak veriyor, minnet ve şükran duyuyor, hayır dualar ediyorum.”

Ali Yakup Efendi, bazı büyüklerinin telkin ve tavsiyelerinin de etkisiyle, bu ihtiyacı daha çocukluk yaşlarından itibaren görebilmiş; bu yönde hem kendini en iyi şekilde yetiştirme, hem de elinden geldiğince nitelikli adam yetiştirme gayreti içinde olmuş; kendisini tamamen bu yola adanmıştı. Bu bilince ve şuura ulaşabilmek çok önemli bir şeydi. Ama ülkenin, milletin, memleketin, İslam’ın, Müslümanların ve insanlığın ihtiyaç duyduğu kalite ve kıratta iyi, kaliteli, nitelikli adam olabilmek de; böyle adamlar yetiştirebilmek de kolay bir şey değildi. Adam dediğin, yerden kendi kendine ot biter gibi bitip yetişemezdi. Sadece kendisine verilenle, öğretilip belletilenle, hazır ve üretilmiş bilgiyle yetinmeyen; içinde yaşadığı halkın, toplumun, milletin, Müslümanların, hatta bütün insanlığın sürekli ve hızlı bir şekilde artan, gelişen ve değişen ihtiyaçlarına ve amaçlarına cevap verebilecek kıratta iyi yetişmiş adam olabilmek ve böyle adamlar yetiştirebilmek ise çok daha zor bir şeydi. Bütün bunlar için her şeyden önce sağlam, köklü, mükemmel, nitelikli, yeterli, uygun, kaliteli eğitim kurumlarına ihtiyaç vardı. Fakat ne yazık ki, böyle eğitim kurumları, ne o zamanın Balkanlarında, ne de başka İslam ülkelerinde mevcuttu. İslam dünyasında ve Osmanlı Devleti’nde (Devlet-i Âli Osman’da) bütün müesseseler gibi ilim müesseseleri de çökmüş durumdaydı. Doğru dürüst ne ilim kalmıştı, ne ilim adamı...

Medreseler iyice bozulmuş, verimsizleşmiş, statikleşmiş, kalıplaşmış, donuklaşmış, sıradanlaşmış, rutinleşmiş, üretkenliğini kaybetmişti. Bu durumda ister istemez esas iş, en büyük görev ve sorumluluk, yetiştirebildiği kadar yetişmiş ilim,

fikir, irfan yolunda mesafe kat edebilmiş kimselere ve bu yolda ilerlemek isteyenlere düşmekteydi. İlim, irfan, fikir yolunun yolcuları, eğitim kurumlarının kendilerine verebileceği çok kısıtlı ve sınırlı bilgi, ilim, irfan ve kültürle yetinmemeli; milletin, memleketin, zamanın ihtiyaçlarını, -kendi özel yeteneklerini de yine bizzat kendileri en iyi ve en doğru şekilde belirleyerek- en iyi ve en mükemmel şekilde yetişebilmek, donanımlı hale gelebilmek için nereden, nasıl ve hangi kaynaklardan beslenerek eksiklerini tamamlayabileceklerini yine kendileri bulmalıdır. Bunun için de bu yolun yolcularının çok akıllı, bilgili, geniş görüşlü, uyanık, arayıcı, sorucu, bulucu ve her şeyden önce de çok çalışkan olmaları gerekmektedir. Ali Yakup Efendi de, en başından itibaren bu yolu izlemek zorunda kalmıştı. Bu, herkesin üstesinden gelemeceği ve her zaman zor olan bir işti ama o günün çok çalkantılı, tarifi imkânsız acılar ve felaketlerle altüst olmuş Balkan coğrafyasında çok daha zordu.

Ali Yakup Efendi'nin eğitim hayatına başladığı dönemlerde daha yeni kurulmakta olan Yugoslavya Krallığı, mevcut İslamî eğitim kurumlarını geliştirmek bir yana, bunları tamamen yok etmeyi, ortadan kaldırmayı, izlerini bile silip süpürmeyi; en azından kapılarına kilit vurmaya arzu ediyor, bunun için de elinden geleni ardına koymuyordu. Çok yönlü, çok daha yeterli ve nitelikli bir eğitimin ne kadar önemli ve gerekli olduğunun bilincine varan Ali Yakup Efendi, bir yandan Balkanlarda henüz kapanmamış ama son demlerini yaşayan medreselere devam ediyor, diğer yandan da medrese dışından bulabildiği ilim, irfan sahibi hocalardan özel dersler alarak, kendisini olabildiğince çok yönlü yetiştirmeye; zamanın ve yaşının gerektirdiği eğitim ihtiyacını en iyi şekilde telafi etmeye; aklını, fikrini, ruhunu beslemeye çalışıyordu. Örneğin Hasan Faik Efendi gibi özel hocalardan

inşa dersleri alırken, o zamanki dünyanın en önemli ilim, fikir ve kültür dili olan Fransızca öğrenmeyi, bunun için özel dersler almayı da ihmal etmiyordu.

ÜSKÜP MEDDAH MEDRESESİ

Ali Yakup Efendi, Gilan Medresesindeki tahsilini bitirdikten sonra, 1927 yılında Üsküp'e giderek, Meddah Medresesine kaydoldu.

Meddah Medresesi, Osmanlı döneminden kalma, oldukça eski bir medreseydi. Ama uzun yıllar burada dinî eğitim yapılamamış, tamamen âtil kalmıştı. Atâullah Efendi bu medresenin başına geçip, nitelikli bir eğitim kadrosu oluşturdu ve bu medreseyi yeniden ihya ederek ikinci defa kurmuş oldu. Burada eğitim görenlerden biri olan, merhum Prof.Dr. Bekir Sadak'ın ifadesine göre, burası artık 'İslam Yüksek Okulu' olarak anılır olmuştu.

Atâullah Kurtiş Hocaefendi, 1874'de Üsküp'ün Studeniçan köyünde dünyaya gelmiş, dinî eğitimini İstanbul'daki Fatih Medresesi'nde tamamlamıştı. Uzun yıllar aynı medresede müderrislik yaptı.

Beş asırdan fazla süren Osmanlı hâkimiyetinden sonra Makedonya'nın Sırp yönetimi altına girmesi, Ataullah Efendi'nin içine sindiremediği bir gelişmeydi. Bu yüzden İstanbul'daki görevini bırakarak 1923'te Üsküp'e döndü. Sırp yönetimi altında Makedonya'da dinî eğitim sükûta uğramış, Müslümanlar ne yapıp ne edeceklerini bilmez, şaşkın bir duruma düşmüştü. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Türk ve Müslüman halkın çoğu Anadolu'ya hicret etmekten yanaydı. Fakat Atâullah Efendi, Balkan Türklerinin ve Müslümanlarının asırlardır Türk ve İslam beldesi, ecdat yadigârı olan bu topraklardan göç etmelerine şiddetle karşı çıkıyordu.

Balkanlardaki Osmanlı mirasının elde tutulması, dinî ve millî kimlik ve kişiliğin korunması, şuurulu, eğitilmiş, nitelikli, aydın öncü kadrolar yetiştirilmesi; Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliğin, dayanışmanın yeniden tesis edilip geliştirilmesi; mücadele ruhunun canlı ve diri tutulması son derece önemli ve gerekliydi. Üsküp'te "Atâ Efendi" olarak da tanınan Atâullah Efendi, hayatını bu mücadeleye ve davaya adadı. Makedonya ve Balkanlardaki Türk ve Müslüman varlığının ve kimliğinin yaşatılmasında onun çok büyük gayretleri ve emekleri oldu. Gece gündüz demeden bu yolda olağanüstü çaba ve gayretler gösterdi. Hem onun, hem de bu medreseden yetiştirdiği öğrencilerinin, Balkanlarda İslamî kimliğin muhafazasında, mücadele ruhunun tekrar canlanmasında çok önemli katkıları ve rolleri oldu. Meddah Medresesinden yetişenler, Balkanlarda öncü liderler olarak arkalarında kalıcı izler bıraktılar.

Talebeleri de Atâullah Efendi'nin izinden gittiler. Bu talebelerinden biri de Nerez'li Hafız Mustafa Efendi'ydî. Çok yakın akrabaları bile Türkiye'ye göç etmesine rağmen Mustafa Efendi kalmakta ısrar ve sebat etti. Ona bakarak köy halkından önemli bir kısmı da kaldılar. Nerez köyü halkının belirttiklerine göre, eğer Mustafa Efendi göç etseydi, bütün köy halkı da onunla beraber göç edecek, ecdat yadigarı bu topraklarda Müslümanlardan kimse kalmayacaktı.

Atâullah Efendi, 1938'de Üsküp Ulema Meclisi üyeliğine ve Başkanlığına tayin edilince, Baş Müderrislik görevini Abdulfettah Rauf Efendi'ye bıraktı. 1941 yılında, Bulgar işgali sırasında kısa bir süre sürgün edildi. Atâullah Efendi, 1946'da doğum yeri olan, Studeniçan köyünde vefat etti.

1934 yılında hocası Atâullah Efendi'den müderrislik icazetini alan Fettah Efendi, aynı medresede göreve başladı. 1938'de Atâullah Efendi'nin Üsküp ulema meclisi üyeliğine

ve başkanlığına tayin edilmesi üzerine Meddah Medresesi'nin Baş Müderrisliğine getirildi. Tito rejimi, 1946'da Meddah Medresesini kapattı, Fettah Efendi ve arkadaşları tutuklanarak yargılandı. Yedi yıl hapis cezasına çarptırılan Fettah Efendi, taş kırmak üzere bir yıl da Bosna Hersek'in Doboy kasabasına gönderildi.

Atâullah Efendi gibi Fettah Efendi de, tohumun kendi toprağında yeşermesi için mücadele veren, hiçbir zulüm ve haksızlığa boyun eğmeyen, gerektiğinde her bedeli ödemekten, her türlü fedakârlığa katlanmaktan yana olan yüksek seviyeli Balkan Türk ve Müslümanlarındandı. O da, Balkan Türk ve Müslümanlarının –ne pahasına olursa olsun– Balkanlardan ve Makedonya'dan göç etmemesi, Osmanlı Türk mirasının korunması gerektiğine inananlardandı. Bu nedenle de Tito rejiminin düşmanlığını üzerine çekmişti.

Güçlü bir şair de olan Fettah Efendi, şiirlerinde maziye karışan tarihî hatıralarla kaybolup gitmiş eski mutlu ve güzel günlere hasretini ve özlemini; Osmanlı mirasına karşı takınılan hoyratça tavırlar, yıkım ve tahribat karşısındaki keder ve üzüntüyü mısralarına dökerek teselli bulmaya çalışıyordu.

Yurdumdan uzak garîb ve nâçar;

Kaldım bu mezar içinde bîzar!

Kime ya Rab kalacak bunca büyük şanlı yatan!

Kime ısmarlayayım ben seni ey yaşlı vatan!

mısralarıyla, kaybedilen vatanın acısıyla yanıp tutuşan yüreğinin çığlıklarını ifade etmeye ve duyurmaya çalışıyordu.

Tito rejimi, Fettah Efendi'yi, hapisten çıktıktan sonra da sıkı takip altında tutmaya devam etti. Müderris olmasına rağmen uzun bir süre müezzinlik yapmasına bile izin verilmedi. Ancak ömrünün son yıllarına doğru Makedonya Devlet

Arşivinde Osmanlıca, Türkçe ve Arapça uzmanı olarak çalışmaya başlayabildi.

25 Nisan 1963 yılında Üsküp'te vefat eden Fettah Efendi, İsa Bey Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından sevenlerinin gözyaşlarıyla Butel mezarlığında toprağa verildi. Yaşadığı onca güçlükler ve maruz bırakıldığı dayanılmaz baskılar, Fettah Efendi'yi inandığı davadan bir an olsun vazgeçirememiştir. Vefatından önce ağzından çıkan son sözleri şunlar olmuştur: "Hasma teslim olmam amma Rabba teslim olmuşum!"

Atâullah Efendi'nin rahle-i tedrisinde yetişen şahsiyetler arasında Müderris Hâfız Şaban, Mehmet Efendi Sadık, Hasan Efendi Bekir, Kemal Aruçi, Prof. Bekir Sadak, Hâfız Bedri Efendi, Ali Yakup Cenkciler hoca ve Yücelcilerin lideri Şuayp Aziz Efendi de vardı. Hâfız Bedri Efendi, 1954 yılından vefat ettiği 1980 yılına kadar Makedonya Ulemâ Meclisi başkanlığını yürütmüştü.

Atâullah Efendi'nin derslerine devam eden Ali Yakup Efendi, aynı medresenin hocalarından Seyfeddin Efendi'den de belâgat ve Türk Edebiyatı dersleri almıştır.

MEKTEB-İ NÜVVÂB YILLARI

Ali Yakup Efendi, 1928'de tekrar Gilan'a döndü. 1928-1929 yıllarında iki yıl devlet ortaokuluna devam etti. Bu arada bir vesileyle tanıştığı Saraybosna Ulemâ Meclisi âzâlarından Şakir Mesihoviç'in yol göstermesiyle *Mekteb-i Nüvvâb* sınavlarına girdi ve kazandı. Mekteb-i Nüvvâb, Bosna Müslüman toplumunun iç işlerinin düzenlenmesinden sorumlu olan 'nâib' denilen şer'î hâkimlerin, kadıların ve diğer İslam memurlarının yetiştirilmesi işlevini yerine getirmek amacıyla 1887'de kurulmuş bir yüksekokuldu. Ali Yakup Efendi, eğitimini burada sürdürmeye başladı, ancak

eğitiminin üçüncü yılında babasını kaybetti. Evin en büyük oğlu olduğu için, ailenin bütün yükü ve sorumluluğu onun omuzlarına binmişti. Bu şartlar altında eğitimini sürdürebilmesi imkânsız hale geldiğinden, okuldan ayrılmak ve eğitime ara vermek zorunda kaldı. İki yıl boyunca evin ve ailenin işleriyle ilgilendi.

Tahsiline ara vermek zorunda kalması, onun içindeki ilim ve öğrenme aşkını küllendirmemiş, aksine daha da alevlendirmişti. Onun amacı sadece bir yerlerden bir diploma almakla, belli bir iş, güç, meslek sahibi olmakla sınırlı değildi. Bunu o zamanın Kosova'sında da rahatça gerçekleştirebilirdi. Şimdiye kadarki eğitimiyle bile, normal standartlarda iyi ve hatırı sayılır bir hoca olmuştu. Sırp okullarında bir iki yıl daha okuyarak bir diploma alabilmesi, geçimini rahatça sağlmasına yetecek iyi bir iş, güç, meslek sahibi olabilmesi de son derece mümkün ve kolaydı. Ama onun başka hedefleri ve amaçları vardı. Sadece diploma sahibi olmanın, insanı İslam dünyasının ve Müslümanların şiddetle ihtiyaç duyduğu gerçek âlim, ârif, münevver ve mütefekkir yapmaya yetmediğini sayısız örnekleriyle görebiliyordu. Ona göre Müslümanlığının ve insanlığının hakkını verebilmenin, Allah'a yaklaşabilmenin; bu dünyada onurlu, izzetli, insanca bir hayat sürebilmenin; güçlü, kuvvetli, kudretli olabilmenin yolu sadece ilimden ve irfandan geçiyordu. Asla câhillerden dost edinmemiş olan Allah, insanların atası olan Hz. Âdem'i de ilimle meleklerden üstün kılmıştı. Hz. Adem'e öğrettiği ilim nedeniyle, meleklerle onun için saygı secdesinde bulunmalarını emretmişti.

Genç Ali Yakup için ilim, sonsuz ve sınırsız bir fetihler yoluydu. Yeni şeyler öğrendikçe öğrenme ihtiyacı daha da artıyor; her geldiği aşamada bir önceki aşamadaki eksiklerini ve yanlışlarını daha iyi görebiliyor; varması gereken yer-

lerden ne kadar uzaklarda olduğunu idrak edebiliyor; dolayısıyla ilim yolundaki azim ve kararlılığı daha da kamçılanıyordu. Bu yolda attığı her adım, her yeni anlayış ve arayış; onu irfan semalarına doğru biraz daha yükseltirken, ilme olan ihtiyacın sonsuz ve sınırsız olduğunun daha fazla farkına varabiliyordu. Namık Kemal'in (1840-1888);

Yüksel ki, yerin bu yer değildir;

Dünyaya geliş, hüner değildir!

Yüksel! Hünerinle kâni olma!

İhsân-ı Hüdâ'ya mâni' olma!

mırsalarında isabetle belirttiği gibi o da insanın; ilim, irfan, fikir, hüner yolunda hiç durmadan, duraksamadan; hiçbir ara seviyeyle ve dereceyle yetinmeden, ölünceye kadar aralıksız çalışmaya devam etmesi gerektiğini çok erken yaşlarda öğrenebilmişti.

Ona göre insan, mesleğinde, sanatında, hünerinde devamlı daha iyiye, daha güzele, daha üstüne, daha yükseğe ulaşmak için çaba ve gayret göstermeliydi. Yükseldiği yerleri ve seviyeleri hiçbir zaman yeterli bulmamalı; Allah'ın verdiği kabiliyetlerle ve yine O'nun lütuf ve inayeti ile ulaşabileceği, erişebileceği daha yeni ve daha üstün başarılar, seviyeler olduğunun bilincinde ve idrakinde olmalı; hiçbir başarı veya başarısızlık insanın yolunu kesememeli, ona engel olamamalıydı.

O, hiç kimsenin yüklenmeye yanaşmadığı, cesaret edemediği mukaddes bir yükün hamallığına soyunmuştu. Bu hamallığın sonunda hiçbir dünyevi rütbe, mevki, makam, şan, şöhret, menfaat, mal, mülk olmadığını da çok iyi biliyordu. Tam tersine bu yolu tercih etmekle, akla hayale gelmez acıları, çileleri, ayrılıkları, hasretleri tercih ettiğinin de farkındaydı. O, bu yolun, çok zor, çok çileli, çok büyük fedakâr-

lıklar gerektiren, ama aynı zamanda çok şerefli bir yol olduğunu daha çocukluğundan itibaren bizzat yaşayarak öğrenmişti. Herkesin kolay kolay yanaşmaya bile cesaret edemeyeceği bu çok tehlikeli ama bir o kadar da şerefli yola o; ileride başına gelebilecek her şeye, bütün acılara, çilelere, yokluklara, yoksunluklara da en başından ‘Eyvallah!’ diyerek; büyük bir azim, kararlılık, cesaret ve tevekkülle, bilerek ve isteyerek yönelmişti. O, ölümlü yalanlarla avunmak yerine, ölümsüz gerçeklerin peşine düşmeyi; rahat ve keyifli bir hayat tarzı yerine, türlü belirsizliklerle, acı sürprizlerle dolu, hayata pusu kurmuş zor bir hayatı; yumuşak ve konforlu yataklarda deliksiz uykular yerine; gerektiğinde kara toprağı, kuru tahtayı, sert betonu yatak, kara taşı yastık, gökyüzünü yorgan edinerek uykusuz gecelerde sabahlamayı; mükellef ziyafet sofraları yerine; zehirle pişmiş aştan acı lokmalarla yetinmeyi kendine hayat tarzı olarak seçmişti. Bu, Allah rızası için, göz göre göre ama gönül rızasıyla başını yüce bir davaya satmak, adamak, kendini feda ve kurban etmek demektir. Bu, onun belki binlerce seçenek içinden kendi hür iradesiyle, bilerek ve isteyerek yaptığı bir tercih ve seçimdir. Çünkü o, bu tercih ve seçimin bizi bu imtihan sahasına gönderen Yüce Allah’ın kendi has kullarında görmeyi özellikle arzu ettiği, sevdiği, istediği ve beklediği, en çok hoşnut ve razı olacağı bir seçim, tavır ve davranış olduğuna inanıyordu: “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’ın rızasını kazanmak için kendisini feda eder! (Yani Allah’ın rızasına uygun davranma kararlılığının gerektirdiği bütün fedakârlıkları peşinen kabul eder; bütün nefis istek ve arzularını, şahsî çıkar ve menfaatlerini bir kenara atar.) Allah da, kullarına çok şefkatli, merhametlidir.” (Bakara Sûresi, 207).

O, asla hasis emellerin, geçici zevklerin esiri olmayacak; onun yükseleceği yerler sonsuz ilim ve irfan semaları olacak;

sabırla, gayretle, Allah'ın lütuf ve inayetiyle yükselebildiği yerlere kadar yükselmeye çalışacaktı. Büyük şeyler yapamasa, büyük işler başaramasa bile; ömrü boyunca bu yolda olmayı, ömrünü bu yolda harcamayı ve nihayet bu yolda ölmeyi en büyük şeref ve bahtiyarlık sayıyordu. Dünyaya gelişini ve hayatını ancak bu yolla anlamlandırabileceğine; milletine, memleketine, dinine, diyanetine ve insanlığa en güzel ve en iyi bu yolla hizmet edebileceğine inanıyordu. Her işin başının, her başarının temel şartının bilgi olduğunu; ilimden, bilgiden daha büyük güç olmadığını iyi öğrenmişti. Bir dava, ancak onu iyi bilenlerle kâim olabileceğinden; bir davanın adamı ve adanmış olma iddiasındakilere de ilk lâzım olan şey ilimdi, bilgiydi. Hele onunki gibi büyük bir iddianın ve davanın adamı olabilmek için sahip olunması gereken bilgi, ilim, irfan, fikrî donanım, entelektüel birikim kolay elde edilebilecek, ele geçebilecek bir şey değildi. Peki, kendisine de gerekli olan bu ilmi, irfanı; bu fikrî donanımı, entelektüel birikimi nerede, nasıl, hangi eğitim kurumlarında bulacak ve edinecekti? Böyle bir çevre Balkanlarda bulunmadığı gibi, hemen hemen hiçbir İslam ülkesinde de yoktu. Öyleyse ne yapması, nasıl bir yol izlemesi gerekiyordu

DÖNÜŞÜ OLMAYAN GURBET YOLCULUĞU

Epeyce düşünüp taşındıktan; araştırıp soruşturduktan; ilmine, irfanına, fikrine, görüşüne güvendiği, inandığı, bu konuda istişare edilmeye ehil bildiği büyüklerine, dostlarına danıştıktan sonra Mısır'a gitmeye karar verdi. O günün İslam dünyasında, özellikle İslamî ilimler yolunda ilerlemek isteyenlerin, çıkacakları bu uzun yolculukta uğraması gereken en önemli duraklar, adresler, çalınması gereken kapılar arasında Mısır'daki Ezher Üniversitesi ile oradaki ilim, irfan, fikir adamları çevresinin çok saygın ve vazgeçilmez bir

yeri vardı. Üsküp'te, Saraybosna'da medrese eğitimi görürken, sohbetlerine katıldığı ve sözlerine kulak verdiği bütün kıdemli öğrenci arkadaşları ve hocaları da sürekli olarak ilim yolunda ilerlemek isteyen herkesin yolunun mutlaka Mısır'dan geçmesi gerektiğini söylüyorlardı. Nihayet –uzun zamandan beri kafasında oluşup yerleşen– Mısır'a gitme ve tahsilini orada sürdürme düşüncesini hayata geçirmek için harekete geçti. İlim ve irfan yolundaki uzun yolculuğuna Mısır'dan başlamadan önce evin ve ailenin işlerini olabildiğince düzene sokmaya çalıştı, ardından da yol hazırlıklarına girişti.

O günün şartlarında Yugoslavya'dan Mısır'a gitmek, orada Ezher Üniversitesine kayıt yaptırabilmek; üstelik onun gibi maddî durumu çok da iyi olmayan birisi için, dışarıdan görüldüğü kadar kolay bir iş değildi. Aylar süren çok uzun, çok yorucu bir yolculuğu; altından kalkılması zor masrafları; akla hayale gelmedik türlü zorluklara, meşakkatlere, sıkıntı ve maceralara katlanmayı göze alması gerekiyordu. Ama o, ön hazırlıklarını tamamladıktan sonra, bütün zorlukları göze alarak, ev halkıyla, akraba, dost ve arkadaşlarıyla vedalaşıp Mısır'a gitmek üzere Gilan'dan yola çıktı. Bu, onun ilk yurt dışı seyahatiydi ve onu canından çok sevdiği, asla terk etmek istemediği vatanından, bir daha asla geri dönmemek üzere koparan bir yolculuktu. Bu yolculuk onun ruhunda büyük fırtınalar koparıyordu. Bu, kelimenin tam anlamıyla bir hicretti. Hayatını adadığı kutsal bir amaç uğruna, tahmin edemediği ve edemediği bütün tehlikeleri göze alarak çıktığı bu yolculukta Allah'tan başka kimi, kimsesi de, yâri, yardımcısı da, hiçbir güvencesi ve dayanağı da yoktu. Ama olsun! “Allah kuluna kâfi gelmez mi?” (Zümer Sûresi, 36). Elbette yeter! Bu imanın verdiği büyük manevî güçle, Allah'a tam bir bağlılık, tevekkül ve teslimiyetle yoluna revan oldu.

MEHMET AKİF'İN ÖLÜM HABERİ

Gilan kasabasındaki evlerinden başlayan maceralı yolculuğunun ilk durağı, yaklaşık on yıl kadar önce medrese eğitimi aldığı Üsküp'tü. Burada kaldığı süre içerisinde eski dost ve arkadaşlarını, hocalarını aramayı da ihmal etmedi. Onlardan bulabildikleriyle görüşüp konuştu, hasret giderdi.

Ali Yakup Efendi, Mısır'a gitmek için yola çıktığında, oraya varır varmaz özellikle iki insanla bir an önce görüşüp tanışmayı, konuşup sohbet etmeyi ümit ediyor ve bunun için de çok büyük bir heyecan duyuyordu. İlim, irfan ve fikir pınarlarından kana kana içmeyi arzu ettiği bu iki kişiden biri Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, diğeri de Mehmet Akif'ti. Bir an önce onlara kavuşmaya can atıyor; onlarla tanışmanın, görüşmenin, onlardan yararlanmanın hayallerini kuruyor, bunun heyecanı ve sabırsızlığı gün geçtikçe içinde daha da büyüyordu. Kafasında, her ikisine de sormayı tasarladığı pek çok sorular vardı. Bu soruların doğru ve inandırıcı cevaplarını, yalnızca onlarda veya onlar vasıtasıyla bulabileceğine inanıyordu. Ayrıca bilmek ve öğrenmek istediği nice şeyler vardı ki, bunları da ancak onlardan veya onların yardım ve destekleriyle veya onların yönlendirmeleriyle öğrenebileceğini düşünüyordu.

Üsküp'te sevdiği dost ve arkadaşlarına kavuşmanın hazını ve mutluluğunu, onlarla güzel sohbetlere dalmanın neşesini ve sevincini yaşarken, eline geçen Türk gazetelerinden birinde birden bire karşısına çıkan 'Akif'i Kaybettik!' haberi onu çok sarsmış, sesini soluğunu kesmiş, adeta beyninden vurulmuşa döndürmüştü. 'Eyvah, Mehmet Akif'i göremeyeceğim!' düşüncesiyle, gönlü çok büyük bir elem ve tarifsiz bir kederle doldu. Mehmet Akif'in ölüm haberi onu

çok sarsmış ve üzmüştü. Ama takdir-i ilahiye rıza göstermekten ve bu büyük İslam şairinin, fikir ve dava adamının ruhuna Fatihalar göndermekten başka elinden bir şey gelemezdi. O da öyle yaptı.

'MASDARI AĞRIYAN' MEDRESELİ

İslam dünyasında, her ilim sahasında yarım yamalak yetişmiş; sistematik bilgiden mahrum; hiçbir şey bilmediği gibi bilmediğini de bilmeyen; sadece kulaktan dolma malumatla kafaları dolmuş kişilerin maalesef haddi hesabı yoktu. Ali Yakup Hoca, bu tür örneklerden çarpık ve yetersiz bir din eğitiminin sonuçlarıyla ilgili olanlarını fıkra tadında anlatmayı ve eleştirmeyi çok iyi becerirdi. Onun o güzel Arnavut şivesiyle anlattığı şu fıkrada, cehlini lafazanlıkla ve öğrenemediği bir iki Arapça kelimeyle örtmeye çalışan gösteriş budalalarının durumu çok güzel anlatılır:

“Arnavut’un biri; oğlunu okusun, adam olsun, millete, memlekete yararlı, hayırlı bir evlat olarak yetişsin diye medreseye göndermiş. Çocuk yıllar boyunca medresede okumuş, güya Arapça da öğrenmiş. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, çocuğun ilminde, irfanında, ahlâk ve faziletinde kayda değer bir gelişme olmamış. Ama gelin görün ki, çocuğun, ukalalığı, gururu, kibri, kendini beğenmişliği, yatılı okuldan eve her geliş gidişinde biraz daha artıyormuş. Yine eve izinli gelişlerinden birinde çocuk âniden rahatsızlanmış. Şiddetli bir karın ağrısı ile kıvrınmaya, inleyip, sayıklamaya başlamış. Ama bir medrese talebesi olarak, karnı ağrıyan herkes gibi, basit bir cümleyle ve doğrudan doğruya;

– Karnım ağrıyor! demeyi bir türlü gururuna yediremiyormuş. Bu yüzden de durmadan Arapça olarak;

– Batnî, batnî! (Karnım, karnım!) diye inleyip duruyormuş. Annesi ve babası sürekli;

– Oğlum neren ağrıyor? diye soruyorlar, fakat o her defasında yine;

– Batnî, batnî! diye inlemekten başka bir şey söylememiş.

– Oğlum söylesene, neren ağrıyor?

– Batnî, batnî!

– Yavrum neren ağrıdığını söyle ki, ona göre sana ilaç verelim!

– Batnî, batnî!

Zavallı Arnavut, oğlundan başka bir söz duyamayacağını anlayınca çaresiz oğlunun medreseden arkadaşı olan komşunun oğluna koşmuş;

– Evladım, bizim oğlan hastalandı! Neresinin ağrıdığını soruyoruz, ama o bize sürekli ‘Batnî, batnî!’ deyip duruyor. Biz ne dediğini anlayamıyoruz. Her halde Arapça söylüyor. E sen anlarsın! Ne olur, sen bâri neresi ağrıdığını söyle de şu çocuğa bir ilaç yaptırıp verelim?

– Hımmm! Batnî, batnî diyor öyle mi?

– Evet, evet aynen öyle!

– Anladım! *Batana, yehtunu, batnen...* *Batnen* kelimesi ne olur? Masdar olur. O zaman demek ki, oğlunuzun masdarı ağrıyor!..

Zavallı Arnavut, “masdar”dan ne anlarsın?..Yarım hocaların insanı dininden, yarım doktorların da canından etmesine dair örneklerin, hikâyelerin sonu gelmez. Sözde bilim adamlarının ve aydınların, câhil milleti peşlerine takarak felaketlere, helâke sürüklemelerine, kandırıp aldatmalarına, perişan etmelerine dair sayısız örnekler vardır. Gerçi “Doktor, doktor oluncaya kadar nicelerini öldürür de öyle doktor olur!” derler. Dolayısıyla belki acemilikte yapılan yanlışları, hataları, kusurları, yetersizlikleri bir dereceye kadar anlayışla

karşılama, sabırlı olmak gerekebilir. Hadi ona da, 'Eyvallah!' diyelim ama asırlardan beri, bilim ve fikir adamı, aydın, münevver, okumuş, eğitilmiş, tahsilli geçinenlerimizin, ne zaman ve nasıl millete yön ve yol şaşırtmaktan doğrultmaya; yok etmekten var etmeye; öldürmekten diriltmeye; süründürmekten ayağa kaldırmaya; hayatı herkese zehir etmekten herkes için yaşanır hale getirmeye; yıkıcılıktan yapıcılığa; bozgunculuktan ıslahçılığa; bozup dağıtmaktan derleyip toplamaya; dert ve sorun olmaktan çare ve çözüm üretmeye geçebilecekleri; o zamana kadar daha kaç neslin heder olacağı da hâlâ her babayiğidin çözemeyeceği bir muammadır...

Ali Yakup Efendiyi, çok sevdiği Kosova'dan bir daha dönmek üzere koparıp Mısır yollarına düşüren ideal de, milletimizin ve insanlığın şiddetle ihtiyaç duyduğu nitelikli, ilim, irfan ve fikir sahibi gerçek bir âlim, aydın ve mütefekkir olarak yetişebilme düşüncesi idi. Bunun için aradığı ortamı kısmen de olsa ancak ve yalnız Mısır'da bulabileceğine inanıyordu. Üsküp'te kaldığı birkaç gün içinde yaşadığı ve gördüğü bazı olaylar da onun, doğru yolda olduğu, isabetli bir karar aldığı yönündeki kanaatinin ve inancının daha da pekişmesine neden olmuştu.

PAMUK ÇUVALI

Ali Yakup Efendi, daha ilk gençlik yıllarından itibaren, milletimizin ilerleyebilmesi, yücelip yükselebilmesi için nitelik ve nicelik olarak bir zamanlar yetiştirebildiğimiz önemli, değerli, büyük şahsiyetleri aratmayacak, hatta bunlardan çok daha üstün nitelikli kimseler yetiştirilmesi gerektiğinin bilincindeydi. Bunu, ümmetimizin ve milletimizin boynunun borcu, varlık ve beka şartı olarak görüyor; beşerî sermaye yetersizliğimizin telafisi için herkesin üzerine düşen çok

önemli görev ve sorumluluklar bulunduğu; yoksa bu vebalin altından dünyada da ahirette de hiç kimsenin kalkamayacağına inanıyordu.

Hoca, hemen her sohbetinde, gidenlerin ardından hep daha câhil, daha niteliksiz, daha erdemsiz, daha hünersiz ve daha kavruk nesillerin gelmesinin; gelenlerin gidenlerin yerini doldurmaktan bile âciz kalmasının bu millet ve ümmet için en büyük tehlike ve felaket olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Dünyayı ıslah etmenin, düzeltmenin, daha yaşanılır hale getirmenin herkesten çok Müslümanlara düşen bir görev olduğunu; bunun Müslümanların boynunun borcu olduğunu; zaten dünyada bunu Müslümanlardan başka yapabilecek kimse olmadığını ve olamayacağını; iktisadî, siyasî, sosyal, kısacası hayatın her alanıyla ilgili bütün dünyaya örnek olacak; en iyi, en ideal, en güzel, en âdil, en doğru, en iyi işleyen sistemleri ancak Müslümanların kurabileceğini ifade ediyordu. Bunun yolunun da adam yetiştirmekten; yeni nesillere dört başı mamur bir eğitim vermekten; eğitim sisteminin buna uygun hale getirilmesinden geçtiğini anlatıyordu. Bunu asırlardan beri bir türlü başaramadığımız için, elin gâvurlarının bize kendi yağımızla kendi etimizi kavurarak, kanımıza eklemek doğradıklarından yakınırdı. Aslında bunun ilk defa kendisi tarafından bulunup keşfedilmiş, dile getirilmiş; kimsenin göremeyeceği, bilemeyeceği bulamayacağı bir gerçek de olmadığını; geçmiş nesiller için de bunu ortaya koyup dikkat çeken sayısız kimseler bulunduğu da işaret ederdi. Örneğin, Şair Nefî (1572-1636) bile, kendi zamanında da iyi yetişmiş, adam gibi insanların ne kadar kıt olduğuna dikkat çekmektedir:

Baştanbaşa dünyayı dolaşsan, bulamazsın;

Bir ârif-i hoş-sohbet ü baba-yı zamâne.

(Bu zamanda bütün dünyayı baştanbaşa gezip dolaşsan,

şöyle aklı başında, ilim irfan sahibi, güzel ve tatlı konuşan babacan birini bulamazsın!)

İyi yetişmiş adam eksikliği (kâht-ı ricâl) sorunumuzun, bütün sorunlarımızın başı olduğunun asırlardan beri bilinmesine, hep dile getirilmesine, altı çizilip, üzerine parmak basılan bir sorun olmasına; bu konuda çok şeyler yazılıp çizilmesine rağmen bir türlü doğru ve yerinde çözümler üretilememiş; sorunun çözümü şöyle dursun, bu sorunun olumsuz sonuçlarını azaltacak tedbirler bile alınamamış; aksine bu en önemli sorunumuz her geçen gün biraz daha büyüyerek, şiddetlenerek günümüze kadar gelmişti. Bu çok şaşılması ve garipsenmesi gereken bir durum olmakla beraber; ehliyetli, liyakatli, dirayetli, nitelikli, yeterli çözüm ve çare adamları yetiştirmek de; sadra şifa, derde derman olabilecek uygun kurum ve kuruluşlar geliştirmek de adam işidir. Maalesef biz, asırlardır bu tür adamlar yetiştiremiyoruz.

Bir toplumun ve milletin ilerleyebilmesi, en azından varlığını devam ettirebilmesi için sonradan gelenlerin, önceden gelip geçenlerden mutlaka her bakımdan çok daha ileri ve üstün olmaları gerektiğine; bizde ise –maalesef– gelenlerin hep gidenleri arattıklarına tekrar tekrar dikkat çekerdi. Yeni nesilleri, zamanın ihtiyaçları ve kendi kâbiliyetleri doğrultusunda en iyi, en doğru, en uygun şekilde yetiştirebilecek eğitim-öğretim kurum ve kuruluşlarına; yetkin ve yeterli eğitimciler ve öğreticilere sahip olunmadan; çocuklarımızı ve gençlerimizi ihtiyaçları olan bilgi, donanım ve hünerlerle donatmadan adam yetiştirmenin mümkün olamayacağını öne sürerdi. İyi bir eğitim alamamış, iyi yetiştirilmemiş; hayatı boyunca doğru dürüst adam bile görememiş nesilleri, ‘Bunlar adam olmuyorlar veya olamazlar!’ diye suçlamanın; bütün kabahati o zavallılara yıkmanın haksızlık ve insafsızlık olduğuna işaret ederdi.

Ali Yakup Hoca, beşerî sermayenin en büyük zenginlik olduğuna; bu zenginliğe sahip olmayanların başka zenginliklerden de gerektiği gibi yararlanamayacaklarına; aksine bu servet ve zenginliklerin başlarına belâ olacağına dikkat çekti:

“Azizim! Her zenginlik, her varlık, her servet ancak onun değerini ve ondan yararlanmasını iyi bilenlerin elinde bir işe yarar. Yoksa hiçbir işe yaramaması bir yana, başa belâ bile olabilir. Nitekim dünyanın en zengin ve en değerli yeraltı ve yer üstü kaynakları; kimsenin sahip olamadığı büyük doğal zenginlikler ve servetler en çok Müslüman ülkelerde bulunuyor. Allah, onlara bunu bol bol vermiş ama Müslümanlar adam kıtlığı yüzünden bunlardan gerektiği gibi yararlanmıyorlar. Hatta çoğu zaman bu zenginlikler yüzünden başlarına gelmedik bela, musibet ve felaket kalmıyor. Başlarına türlü gaileler açılıyor, hatta tarih sahnesinden silinip yok olmaya bile sürükleniyorlar. Bunca varlık ve servete, yer altı ve yer üstü zenginliklerine rağmen Müslümanlar, açlık ve sefalete, zillet ve meskenete, perişanlığa mahkûm olmaktan; onursuz ve zillet içinde bir hayata razı olup onu sürdürmeye çalışmaktan; çoğu zaman bunu bile başaramayıp ölümlerin en acısı ve kötüsüyle tarih sahnesinden silinip gitmekten yakalarını kurtaramıyorlar.” derdi.

Genç Ali Yakup Efendi, ilim uğruna Mısır’a doğru hicret için yola çıktığında, ilk uğrak yeri Üsküp’te bir müddet zaman geçirdi. Burada en haz duyduğu şeylerden biri; her köşesinde Türk-İslam kültürünün, sanat ve medeniyetinin etkileyici izlerini, hâtıralarını barındıran bu güzel şehri köşe bucak dolaşmaktı. Çok cana yakın ve sosyal birisi olduğu için halktan insanlarla da görüşüyor; uğradığı, girdiği, çıktığı yerlerde, çarşıda, pazarda, kahvede karşılaştığı Müslüman halkla değişik konularda aralarında samimi sohbetler olu-

yordu.

Günlerden bir gün, yine Üsküp'te bir yerde oturmuş etrafındakilerle sohbet ederken, yaşlıca bir zat kendisine yolculuğunun ne tarafa olduğunu sordu. O da ilim tahsili için Mısır'a gitme niyetinde olduğunu söyleyince adamcağız kendisine;

– Evladım, senin ne işin var tâ Mısır'larda?! Bizim burarlarda, dünyada eşi ve benzeri bulunmaz nice âlimlerimiz, vâizlerimiz, hocalarımız var! Sen gidip onlardan ders alsana! deyince çok şaşırıldı;

– Hani nerede? Kim var? Ben Üsküp'te de medresede okudum. Buradaki hocaların, ilim adamlarının hemen hepsini tanırım. Ama öyle senin dediğin gibi bütün dünyada eşi ve benzeri bulunamaz hiç kimseyi tanımadım.

– Sen öyle san! Mesela bizim falan camimizde, haftanın şu vakitlerinde vaaz veren filan hocamız var. Sen git, önce onu bir gör, tanı, dinle de ondan sonra gel seninle yine konuşalım! Onun gibi büyük bir âlimi, Balkanlarda değil, bütün İslam dünyasını gezip dolaşsan bulamazsın! Sen boş ver Mısır'ı veya başka bir yere gitmeyi! Mısır'ın adı var! Sen akıllı ol! Var bu hocanın dizinin dibine otur da ne okumak, bilmek, öğrenmek istiyorsan, hatta daha da fazlasını sana bir güzel okutsun, öğretsin! Zaten bir vaazını dinlesen, onun hakkında benim anlattıklarımın ne kadar yetersiz olduğunu kendi gözlerinle göreceksin!

Genç Ali Yakup Efendi, çok şaşırılmıştı;

– Allah, Allah! Demek öyle! Hayret edilecek bir şey! Benim, buranın ilim çevresinden pek çok tanıdığım, dostum, ahabım var. Nasıl olmuş da, böyle bir zâtın, böyle büyük bir âlimin varlığından haberim olmamış!? Şimdiye kadar neden hiç kimse bana böyle birinden bahsetmemiş! Ama olur mu,

olur! Kepenek altında er yatar, demişler. Doğrusu çok merak ettim. En kısa zamanda ben de gidip bu zâtı dinleyeceğim, dedi.

– Çok iyi edersin!

– Peki azizim! Bu zat genelde nelerden bahseder? Madem siz bu zâtı devamlı dinliyorsunuz, ondan öğrendiğiniz şeylerden birkaç şey bana anlatın da ben de yararlanayım!

– Vallahi evladım, neler söylemiyor ki!? Adam bir derya, bir derya!

– İyi de, ondan öğrendiğiniz hiç mi bir şey yok? Bâri aklınızda kalan en önemli ve en yararlı sözlerinden birini, ikisini söyleyin de daha çok hangi konulardan bahsettiğine dair bir fikrim olsun!

– Evlat, ben onu bunu bilmem, adam bir derya! Her konuda bilgisi var! Hem öyle de güzel konuşuyor ki, ağzından sanki bal damlıyor! Ama bende onun söylediklerini tutacak akıl nerede? En iyisi, sen kendin git; adamı bir dinle de bak, gör! Memleketimizde ne büyük adamlar, ne eşsiz âlimler varmış, ancak o zaman anlarsın!

Etraftakilerden de anlatana ve anlatılanlara hak verenler çıkınca, Ali Yakup Efendi'nin gönlünde bir an önce bu zâtı tanıma hevesi uyandı, 'Gidip şu zatı bir de ben dinleyeyim!' diye düşündü. Zaten o, ta küçüklüğünden beri Şair Nefî'nin:

*Akla mağrur olma Eflâatun-i vakt olsan dahi,
Bir edîb-i kâmilî gördükte tıfl-ı mektep ol!*

(Zamanın Eflatun'u bile olsan, kendi aklınla, fikrinle, ilminle gururlanma! Yararlanabileceğin, ilim ve irfan sahibi, iyi eğitim görmüş, iyi yetişmiş, olgun, edepli birini gördüğünde, hemen onun yanında bir okul çocuğu ol!) sözünü kendine düstur edinmişti. Nerede, ne zaman yararlanabileceği ilim, irfan, fazilet sahibi birisini duysa, onu arayıp bulmak ve

yararlanmak için her türlü fedakârlığı göze alır, küçücük bir okul çocuğu gibi tevazu ile önlerinde diz çökerek bilgisine yeni bilgiler katmaya çalışırdı. Anlatanların öve öve bitiremedikleri bu büyük âlimi ve derin hocayı da tanımadan, görüp konuşmadan, ilminden irfanından yararlanmadan Üsküp'ten ayrılmamaya karar verdi.

Bu şanı, şöhreti her yanı tutmuş zatın vaaz ettiği camii ve vaaz saatini sorup öğrendi. Erkenden de varıp cemaatin arasına oturdu. Çok geçmeden bu sözde âlim, imam odasından çıkarak, kendine aşırı güvenin verdiği bir azamet ve gururla cemaatin arasından geçip kürsüye kuruldu. Vaaza başlamadan önce, cemaati küçümseyen bakışlarla kısa bir süre süzükten sonra bir yandan her zamanki girizgâhını tekrarlamaya başladı. Bir yandan da önündeki kitabın sayfalarını çeviriyordu. Anlaşılan aradığı yeri bulmuş olmalı ki, nihayet bir sayfada durdu. Parmağını bir yere bastırarak sohbe girdi: 'Aziz cemaat! Bu günkü sohbetimizde size Peygamber Efendimiz'in bir mümini nasıl tarif ettiğine, nasıl tanıttığına dair bir hadisini anlatacağım. Efendimiz buyuruyorlar ki: *'El mu'minu kiysu kutnin!'*

Daha vaazın girişinde, bu garip ve yanlış Arapça ibareyi duyan Ali Yakup Efendi kulaklarına inanamamıştı. Kendi kendine: 'Allah, Allah! Bu adam ne diyor, yahu?' demekten kendini alamadı. Aslında Peygamber Efendimizin: *'El mu'minu keyyisun, fatinun'*, şeklinde meşhur bir hadisi vardı. Bu da: 'Mü'min, çok akıllı, çok zeki, çok anlayışlı, çok civanmert, çok zeki ve idrak sahibi kimsedir' anlamına geliyordu. Dîni ilimlerde derinlemesine bir bilgisi olmayanların bile kolayca okuyup anlayabilecekleri, bu çok basit Arapça ibareyi adam tutmuş ne hale getirmişti. Akıllı, zeki, zarif, civanmert gibi anlamlara gelen *'keyyisun'* kelimesini, çuval anlamına gelen *'kiys'* diye, yine idrak sahibi, akıllı, mantıklı, maharetli, bece-

rikli, anlayışlı gibi anlamlara gelen ‘*fatinun*’ kelimesini de pamuk anlamına gelen ‘*kutn*’ diye okumuştı.

Genç Ali Yakup Efendi, bir yandan daha ilk cümlesinde bu kadar büyük yanlışlıklar yapan bu adamın bundan sonra daha ne yaveler yumurtlayacağını merak ediyor, bir yandan da bu işin içinden nasıl çıkacağını, bu kadar yanlış okuduğu bir ibareye nasıl bir mana vereceğini düşünüyor, düşündükçe de bu zavallı adamcağıza acımadan edemiyordu. Ama adam konuşmaya başladıktan sonra, bu adamın hiç de öyle zannettiği gibi zavallı birisi değil, aksine çok cerbezeli, ağzı kalabalık, boş boğaz, geveze ve cadaloz birisi olduğunu anlamakta gecikmedi. İbarenin altından girip, üstünden çıkarak öyle bir mana verdi ki, şaşkınlıktan Ali Yakup Efendi’nin ağzı açık kaldı: ‘Vallahi, bu kadarı da olmaz! Pes doğrusu!’ demekten kendini alamadı.

Adam diyordu ki; “Bakın ey cemaat-i Müslimîn! Görüyor musunuz, Peygamber Efendimiz, Mümîni, Müslümanı nasıl tarif ediyor ve neye benzetiyor? Pamuk çuvalına benzetiyor efendim, pamuk çuvalına! Ne büyük ve ne muhteşem bir benzetme! Bu ne demek, biliyor musunuz? Yani Mümin pamuk gibi bembeyaz; süt gibi saf ve temiz, karışksız, katışksız; kar gibi ak, pak, olmalı! Hiçbir karışığı, katışığı, gill ü gışı olmamalı. Pamuk, kozasından çıkarıldığında ve çuvala ilk konulduğunda nasıl tertemizse, toz toprak görmemişse, kirlenmemişse işte Mümin de öyle olacak!..”

Sohbeti önce pamuk üzerinde yoğunlaştıran adam, bir saate yakın hiç teklemeden, kekelemeden, nefes bile almadan pamuk üzerine öyle bir konuşma yapmış ki, dinleyenlerin ağzı açık kalmış. Adamın sadece pamuk etrafında dönüp dolaşan, fakat içinde sadra şifa, derde deva, işe yarar en ufak bir bilgi kırıntısı; akıl, fikir, mantık, iz’an belirtisi bulunmayan başı sonu belirsiz vaazı; benzetmelerle, hikâyelerle, fık-

ralarla sürüp gider, bir türlü bitmek bilmez. Adamcağız daha pamuk konusunu bitirip, çuval konusuna geçmeden ezan okunmaya başlamış. Namaza durma vakti gelince de, aynı sohbeta gelecek derste devam etmek üzere kürsüden inmiş. Hocanın konuşması, bütün cemaati derinden etkilemiş ve duygulandırmıştır. Herkes kendinden geçercesine büyük bir zevkle, mest ve hayran olmuş bir şekilde adamı dinlemiş; konuşma boyunca hatibe olan dikkat ve ilgi hiç azalmamış. Hatta adam lütfetse de konuşmasını daha saatlerce sürdürse, cemaat hiç şikâyet etmeden, cana minnet bilerek dinlemeye hazır beklemekteymiş. Vaktin bu kadar çabuk geçmesi yüzünden adamın, pamuk üzerine düzebileceği diğer methiyeleri; hele sıra bir de çuvala gelse anlatabileceği şeyleri bu gün duyamamanın; bunun için bir sonraki dersi beklemek zorunda kalmanın üzüntüsünün; gelecek dersi beklemenin sabırsızlığının cemaati çok üzdüğü, her hallerinden belliymiş...

Eşsiz bir konuşma yeteneğine sahip olan adam, pamuğu öyle methetmiş, öyle de inandırıcı konuşmuş ki, az kalsın Ali Yakup Efendi bile ibarenin kendi bildiği gibi değil de adamın okuduğu gibi olup olmadığından şüphe edecek hale gelmiş. İbarenin yanlış okunduğundan adı gibi emin olmakla beraber, adamın hitabet gücüne, palavra atma sanatına selam durmak gerektiğine kanaat getirmiş...

Onun dinî gayreti, yanlış düzeltme, doğruyu söyleme alışkanlığı, hiçbir şey olmamış ve duymamış gibi camiden çıkıp gitmesine de izin vermemiş. Cemaatin kendisini çok büyük, eşsiz, benzersiz bir âlim olarak görmeleri, onu göklerle çıkarmaları, ona toz kondurmamaları adama öyle büyük bir cesaret ve özgüven vermiş ki, kendisine hatasını kabul ettirmek bir tarafa dile getirmeye çalışmak bile imkânsızmış. Bu durum, bu câhil ve madrabaz adamın mağrur tavırların-

dan ve kendinden son derece emin pozlarından net bir şekilde anlaşılabilirmiş. İşinin çok zor olacağını anlayan Ali Yakup Efendi, bu adama doğrudan hatasını söylemek yerine, ilm-i siyaset yöntemini kullanarak; yani önce onun iyi, başarılı ve üstün taraflarını öne çıkarıp methederek; kendisinden bir şeyler öğrenmek isteyen bir talebe tavrıyla kendisine yaklaşmasının daha uygun olacağını düşünmüş.

Namazdan sonra, hocanın etrafındaki cemaat biraz seyretilince yanına varıp selam vermiş. Kendisinden sorup öğreneceği bazı şeyler olduğunu, mümkünse yalnız görüşmek istediğini söylemiş. Hoca;

– Tabii buyurun, evladım! diyerek kendisini camiin kitaplarla dolu olan imam odası bölümüne davet etmiş. Ali Yakup Efendi nâzik ve takdir edici bir üslupla söze girmiş;

– Hoca efendi! Beyanın, belagatin, hitabetin, güzel ifadenin ne kadar büyüleyici bir şey olduğunu anlatan, “*İnne mine'l-beyâni le-sihran*: Öyle konuşmalar vardır ki insanı büyüler” hadîsinin ne kadar doğru olduğunu ben, bugün sizin sayenizde ve sizi dinledikten sonra bir kere daha öğrenmiş oldum. Bu hadîsin doğruluğunu ispat edecek canlı bir şahit aransa, inanın ki ben hiç tereddüt etmeden sizi örnek gösterirdim. Bu büyük ve üstün hitabet kabiliyetinizden dolayı öncelikle sizi tebrik etmek isterim.

– Estağfirullah!

– Fakat hocaefendi; bu arada benim anlayamadığım bir şey oldu! Bu konuda beni aydınlatırsanız çok makbule geçecek!

Kendisine iltifat edildiğini zanneden ve bundan büyük zevk duyan ve yelkenleri indiren adam, son derece kendinden emin ve mağrur bir eda ile;

– Buyurun, birader! Anlayamadığınız nedir? Sormak iste-

diğiniz her şeyi hiç çekinmeden bana sorabilirsiniz!

– Allah râzı olsun! Ben, bugün sizin ders konusu yaptığınız ibareyi nasıl öyle okuduğunuza, nasıl böyle bir mana verebildiğinize, bu işin içinden nasıl çıkabildiğinize bir türlü akıl sır erdiremedim. Şaşırdım, kaldım!

Methodildiğini ve övüldüğünü düşünen sözde hoca, biraz daha gururlanıp kibirlenerek;

– Sormayın birader! Aslında biliyor musun, hiç de kolay olmadı! Ben evde kitap karıştırırken önüme bu ibare çıktı. Bugün de bunu ders konusu yapayım, dedim. Ama baktım ki ibareden bir türlü mana çıkmıyor. Anladım ki, bir matbaa hatası var. Bu tür matbaa hatalarına kitaplarda ben çok rastlıyorum. Bunları düzeltmeye yetişemiyorum! E ne yapabilir ki, mürettepler (dizgiciler) çok dikkatsiz! İbareye sağından solundan şöyle bir baktım, lügatleri karıştırdım, matbaa hatasını hemen anladım. Meğer matbaada ‘*kaf*’ dizelecekken, yanlışlıkla ‘*fe*’ dizilmiş. Hemen kalemi alıp düzelttim. Eksik noktayı yerine koydum, ‘*fe*’yi ‘*kaf*’ yaptım. Böylece kelime de düzeldi, mana da... Demek ki, kelime ‘*kutn*’ yani pamukmuş. Ee bu kelimenin ‘*kutn*’ (*pamuk*) olduğu anlaşılınca da, önceki kelimenin ‘*kiys*’ yani çuval okunması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkıyor. Mesele bu kadar basit! Evlat, biz bu saçları değirmende ağartmadık! Bu yolda çok emek harcadık!

– İyi ama hocaefendi; ibareyi düzeltmeden önce elinizdeki kitabın başka baskılarına ve başka nüshalarına bakmak veya başka bir bilene sormak hiç aklınıza gelmedi mi? Belki de ibarenin hiç düzeltilmesi gereken tarafı yoktu. Çünkü bu çok meşhur bir ibaredir. Değişik kaynaklarda da geçer.

Hoca şaşırmış;

– Yook başka bir yere bakmadım, hiç kimseye de sorma-

dım. Hem ne lüzum var ki! Ben daha ilk bakışta ibaredeki yanlışlığı gördüm, anladım ve düzelttim.

– Hocam, keşke bu kadar aceleci olmasaydınız! Keşke yanlışlığı ibareden önce kendinizde arasaydınız! İbareyi düzeltmeye kalkışmadan önce, kendi Arapça bilginizi düzeltseydiniz! İnanın ki çok daha iyi bir şey yapmış olurdunuz! Böylece bu büyük bir hatayı da işlememiş olurdunuz!

– Sen ne demek istiyorsun? Ben ne hatası yapmışım ki!

– Hocam hatanızdan önce, isterseniz bu ibarenin başka nüshalarda nasıl yazıldığına da bir bakalım.

– Olur bakalım!

Aynı kitabın değişik baskıları ve nüshaları getirilir, görülür ki ibare hepsinde de aynı şekilde yazılmış. İbarenin hiçbir yerde hocanın değiştirdiği, güya düzelttiği şekilde geçmediği anlaşılır.

– Nasıl hocam; gördünüz mü? İbare her yerde aynı şekilde yazılmış. Yani ibarede düzeltilmesi gereken hiçbir şey yok!

– Peki ama o zaman bu ibareye nasıl mâna verilecek? Bu şekliyle bu ibareden hiç bir mana çıkmaz!

– Niye çıkmasın, hocaefendi? İbarede hiçbir kapalılık yok ki! Manası da son derece açık... Peygamber Efendimiz bu ibarede bir mümin tanımını yapıyor. Müminde bulunması gereken çok önemli özelliklerden bahsediyor. İbarede müminin çok akıllı, zeki, anlayışlı, uyanık ve idrak sahibi olduğu ifade ediliyor. Bu kadar basit! Ama siz ne yaptınız? Tuttunuz akıllı anlamına gelen *'keyyisî'* çuval anlamına gelen *'kiys'* yaptınız. Zeki, uyanık, aldanmaz gibi anlamlara gelen *'fatîn î* de *'kutn'* a yani pamuğa çevirdiniz. Sizin yüzünüzden akıllı, tedbirli, zeki, uyanık, anlayışlı, aldanmaz, aldatılamaz mümin, bir çuval pamuğa döndü. Oldu mu şimdi bu?

Hoca, karşısındakinin çetin ceviz olduğunu, bağırıp çağırarak hatasını kapatamayacağını anlayınca, –çaresiz– ibareyi yanlış okuduğunu ve yanlış mana verdiğini kabul etmek zorunda kalır. Söyleyecek bir söz, öne sürecektir bir bahane de bulamayınca, fazla bozuntuya vermeden çabucak oradan sıvışmanın yolunu arar:

– Vallahi birader, galiba sen haklısın! Ama bu Arapça da çok zor, gerçekten çok zor bir lisan! diyerek başını sağa sola sallar, kafasını kaşır. Ardından da acele bir iş olduğunu söyleyerek, genç talebenin yanından kaçarcasına uzaklaşır.

Çoğu câhil, bilgisiz, madrabaz, dalavereci bir sürü hoca geçinen insanların hem kendilerini hem de milleti boş laf ve palavrayla; dine diyanete aykırı masallarla, efsanelerle, hikâyelerle ne yanlış yollara saptırabildiklerini; ne büyük felaketlere sürükleyebildiklerini bu olayla bir kez daha kendi gözleriyle yakından görmüş, kulaklarıyla duymuştu. Hiç kimsenin boş laflarla, hikâyelerle, masallarla, rivayetlerle doğru yoldan saptıramayacağı istikamet sahibi biri olmanın gereğini ve önemini bir kere daha anlamıştı. Bunun yolunun da Allah'ın nuruyla, hidayetiyle, nusret ve yardımıyla desteklenmiş sâlim akıl, selim gönül; gerçek ilim, doğru, sağlam ve tam bilgi; karışksız katışksız iman ve yüksek irfan; yeni yollar ve ufuklar açabilecek yeni fikirlerden geçtiğine dair kanaati ve inancı daha da pekişmişti.

Bu türden olumsuz örnekler, bizde sadece din ilimleri alanına da münhasır değildir. Bunun çok daha vahim örneklerine, türlerine bilim, kültür, sanat ve düşünce hayatımızın bütün sahalarında da bol miktarda rastlanmaktadır. Zaten toplum hayatında –birleşik kaplar misali– bazı alanların çok kötü, bazı alanların da çok iyi olması düşünülemez. Eğer bir toplumda yozlaşma, bozulma, fesat, dejenerasyon söz konusuysa, bunun olumsuz örnekleri toplumun bütün katmanla-

rında, alanlarında; bu arada doğal olarak bilim, fikir, kültür, sanat ve din alanında da kendisini açıkça belli edecektir. Bizde dinî alanda var olan bozulmanın benzeri, hatta daha da fazlası elbette bilim, fikir, düşünce, ekonomi, siyaset gibi başka alanlarda da söz konusudur. Bunları görebilecek, teşhis ve tedavi edebilecek; çareler ve çözümler üretecek nitelikte adam yetiştiremediğimiz için, bunun farkına bile varmıyoruz. Bu koyu cehalet ve şaşkınlık içinde çoğu zaman en yanlış şeyler, insanlara çok doğru ve yerinde gibi gelebiliyor. Bizde üretkenlik kalmadığı, fikrî bakımdan da büyük bir atalet, tembellik ve uyuşukluk içine yuvarlandığımız için; sözde ilim ve fikir adamlarımız, aydın geçinenlerimiz, dışarıdan, oradan buradan duydukları şeylere kulaktan aşık oluyorlar. Üstelik bunları da doğru dürüst anlayıp, öğrenmeden, yarım yamalak kulaktan dolma bilgilerle, bize tek kurtuluş reçetesi olarak sunmaya, yutturmaya, uygulamaya kalkıyorlar.

Nice yanlış, anlamsız, yararsız, akıl ve mantık dışı, gerçek hayatta uygulanması imkânsız, gayri tabii, gayri fitrî, gayri insanî; modası geçmiş, gündemden düşmüş, artık hiçbir inananı, güveneni, peşinde gideni kalmamış görüşler, düşünceler, fikirler, ideolojiler, sistemler bile tutuluyor; bizim sözde bilim, fikir, düşünce adamlarımız ve aydınlarımız tarafından, sanki bunlar yeni icat edilmişler, tek kurtuluş çaremiz de bunlarmış gibi canla başla savunuluyor. Hatta savunulmak ne kelime, ne idüğünü, ne olduğunu, içeriğini, mantığını, kurgusunu, temel felsefesini, uygulamada ne gibi sonuçlar doğurduğunu ve doğurabileceğini doğru dürüst anlayıp bilmedikleri, sadece kıyısından köşesinden birazcık öğrendikleri bu ideolojileri millete zorla dayatmaya ve benimsetmeye de kalkıyorlar. Onların bütün düşünceleri ve amaçları, 'Balta sallayanın hınk deycisi!' misali bu goygoyculuktan kendilerine çıkar ve menfaat sağlamaktan ileri gidemiyor.

Maalesef asırlardan beri bütün İslam dünyasında, hiçbir hakikat aşkı, gerçeklik duygusu, ilim, irfan, fikir ve düşünce ışığı taşımayan; hiçbir derde deva, hiçbir soruna çare ve çözüm bulma niyeti, tasası, kaydı olmayan; ezberci, tekrarcı, nakilci, aktarmacı, hikâyeci, masalcı, efsaneci, tutucu, bağnaz katı anlayış ve zihniyet; din bilimlerinden, sosyal bilimlere, fen bilimlerinden tabiat bilimlerine kadar her alanda hâkim ve geçerli hâle gelmiştir. Sahaları farklı olsa da, ilim ve fikir adamı geçinenlerin bilimsel anlayışları ve zihniyetleri arasında temelde kayda değer bir farklılık yoktur. İlim adamlığı, fikir adamlığı, düşünce adamlığı onlar için sadece dış görünüşten, kılık kıyafetten, diplomadan, belgeden, isimlerinin önündeki unvanlardan, titrlerden ibarettir.

Bunlar, gerçek sorunlarla yüzleşmek; çözüm yöntemleri ve yollarıyla uğraşmak yerine; ilimden başka her şeyle, özellikle günübürlük siyasetle, kıldan tüyden meselelerle uğraşmayı; kişisel çıkar ve menfaat peşinde koşmayı esas meslek edinmişlerdir. Bu bilim dallarından, mesleklerden, sınıflardan birine her nasılsa kapağı atıp mensubiyet zırhına bürünenlerin ve ilim adamlığı iddiasında bulunanların çoğu, kendilerine rakîp gördükleri herkesi ve her kesimi sürekli eleştirirler, hiç beğenmezler. Hatta onların gereksiz, önemsiz olduklarını ispata çalışırlar. İçinden çıktıkları, her şeylerini borçlu oldukları halkı ve milleti ise hiç adam yerine koymazlar; hep aşağılarlar ve küçümserler. Kendilerini dünyanın merkezi olarak görürler, her şeyin kendileri için olduğuna ve olması gerektiğine; yalnız kendilerinin her şeye layık olduklarına inanırlar! Gerisi hiç önemli değildir. Taşındıkları unvanlar, takındıkları tavırlar ve pozlarla dünyada kendilerinden önemli ve gerekli hiç kimse olmadığını sürekli îma ve ihsas ettirmekten de geri kalmazlar. Bunların ne kendilerinden, ne de bildikleri, inandıkları şeylerden millete bir hayır

ve yarar geleceğini ummak ve beklemek ise ham hayalden başka bir şey değildir.

Millet, bunlardan bütün dünyadaki bilim adamlarından beklendiği gibi önlerini aydınlatacak, dertlerine ve sıkıntılarına çözüm ve çare olacak; hayatlarını kolaylaştıracak bilim, fikir ve teknoloji üretmelerini; icatlar, keşifler ortaya koymalarını; uygulanabilir sistemler ortaya koymalarını bekliyor. Bunlar ise oradan buradan duydukları, okudukları, doğru dürüst öğrenmedikleri, anlamadıkları, hatta üzerinde hiç düşünmedikleri işe yaramaz ezber ve tekrarlarıyla millete fiyaka ve poz yapmaktan, ona üstünlük taslamaktan başka bir iş yapmıyorlar.

MISIR YOLUNDA HESAPTA OLMAYAN SIKINTILAR

ATİNA-ÇAMRI YOLCULUĞU

Ali Yakup Efendi, çok yüce ve pek kutlu bir amaç için çok zor bir yola girdiğini düşünüyordu. Bu yola girmeden, bu büyük maceraya atılmadan önce, “İşler konusunda onlarla müşavere et! (Onlara danış!). Bir kere de karar verip azmettin mi, artık yalnız Allah’a dayanıp güven! Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever!” (Âl-i İmran Sûresi, 159) ayet-i kerîmesi gereğince o da danışması gerekenlere danışmış; kesinleştirdiği kararını uygulamak için de bu yola çıkmıştı. Bu yolun artık geri dönüşü yoktu. Bütün gemileri yakmış, hep ileriye, geleceğe bakıyordu. Yolun sonunun nereye varacağı, bu yolda başına neler geleceği ise yalnız Allah’ın bilebileceği işlerdendi. O büyük bir inanç, azim ve kararlılıkla; tek güvence olarak kabul ettiği Allah’a sığınarak, yalnızca O’na güvenip dayanarak, her işini de O’na ısmarlayarak çıktığı bu yoldan asla geri dönmek istemiyor. Kendisini bu yolda sâbitkadem kılması, rahmet ve yardımını üzerinden

eksik etmemesi ve rızasına uygun başarılarla ulaştırması için Rabbine sürekli dua ve niyazlarda bulunuyordu.

Birkaç gün konakladığı Üsküp'te daha fazla eyleşmeden, bir an önce Mısır'a varabilmek arzusuyla Atina'ya doğru yollandı. Mısır'a gidebilmek için Atina'daki Mısır Büyükelçiliği'nden vize alması gerekiyordu. Atina'ya varınca doğrudan Mısır Sefaretine gitti ve vize başvurusunda bulundu. Fakat kendisine hemen vize verilmesinin mümkün olmadığı, ancak Mısır'la yapılacak yazışmalardan sonra vize alabileceği söylendi. Ne kadar beklemesi gerektiğini sorduğunda;

– En az iki ay! cevabını alınca şaşkınlıktan dona kalmış, çaresizlikten neredeyse olduğu yere düşüp yıkılacak kadar sersemlemişti.

Hemen kendisini toparlayıp, ne yapacağını düşünmeye başladı. Öyle ya, evden Mısır'a gidiyorum diye yola çıkmış; dost, düşman herkese Mısır'a gittiği ilan edilmişti. Bir daha dönmek için ve âdeta gemileri yakarak çıktığı bu yolculuğu şimdi iki aylığına, vize bekleme gerekçesiyle de olsa kesmek, tekrar memleketine dönüp arzı endam etmek, kendisine pek isabetli bir yol gibi görünmedi. Memlekete dönse bu durumu dosta düşmana nasıl izah edecek; ardi arkası kesilmeyecek sorulara nasıl cevap yetiştirecekti? Öte yandan Atina'da aylarca barınabilmesine, yiyip içmesine yetecek kadar parası da yoktu. Gerçekten çok zor bir durumdaydı. Bir türlü ne yapacağına, ne yapması gerektiğine karar veremiyordu.

Atina'nın Pire Limanı'na geldi ve deniz kenarında kararsız, düşünceli ve amaçsız bir şekilde yürümeye başladı. Bir ara gözüne biraz uzakta siyah külahlı biri ilişti. Arada epey mesafe olmasına rağmen, adamın kılığından, kıyafetinden Müslüman, hatta Arnavut olduğu anlaşılıyordu.

– Hey Allah'ım! Bu adamcağız Müslüman biri galiba! diye düşündü ve seri adımlarla adama yanaşıp selam verdi;

– Selâmün aleyküm!

– Aleyküm selam!

– Amca, siz nerelisiniz?

– Çamrılıyım.

Tahmininde yanılmamıştı. Çamrı, Adriyatik kıyısında, bir bölümü Yunanistan sınırları içinde kalmış bir Arnavut bölgesiydi. Selam verip konuştuğu kişi de Müslüman bir Arnavut'tu. Ona kısaca kim olduğunu ve içinde bulunduğu durumu özetledi. Kosova'dan geldiğini, talebe olduğunu, Mısır vizesi alabilmek için iki ay beklemek zorunda olduğunu; bu kadar süre Atina'da geçinmesine yetecek parasının olmadığını, ne yapacağını bilemediğini anlattı. Sonra muhabtabı ile aralarında şöyle bir konuşma geçti:

– Bizim oralara gidebilirsin. Hemen bu akşam kalkan bir gemi var. Ona bilet al. Preveze üzerinden bizim oraya varırsın. Ben sana bizimkilerin isimlerini ve adreslerini veririm. Vardığında onları bulur, benim selamımı da söylersin, sana yardımcı olurlar.

– Peki, sizin adınız ne?

– Kasım.

– Ne iş yapıyorsunuz?

– Ben tüccarım.

– Buraya niçin gelmişsiniz?

– Kurban Bayramı için mal almaya geldim.

Adamın tavsiyesi üzerine, Ali Yakup Efendi, hemen biletini alır ve tek başına Çamrı'ya doğru yollanır. Çamrı Limanı'nda gemiden indiğinde gümrükte kendisine;

– Seni buraya kim gönderdi? diye sorarlar. O da;

– Kasım, der.

Küçük bir yerleşim yeri olan Çamrı kasabasında önce Kasım'ın yakınlarını bulur. Ayrıca kasabadaki bütün Arnavut Müslümanlar da kendisini çok iyi karşılarlar. Balkan Savaşından sonra bütün bağların kesildiği bir bölgeden, üstelik de Müslüman ve ilim tâlibi bir kardeşlerini görmek, onları çok sevindirmiş, mutlu etmiştir. Onu el üstünde tutuyor, gökten inmiş kutsal bir varlık gibi sevgi ve saygı gösteriyorlardı. Büyük bir zevkle kalacak yer ve yeme içme ihtiyaçlarını karşıladılar. Fakat gelin görün ki, bu durum Yunan makamlarının dikkatini çekmiş ve çok geçmeden hakkında soruşturma, kovuşturma ve takibât başlatılmış.

TÂKİBÂT, KOVUŞTURMA VE MAHKEME

Buraya gelmesine yardımcı olan Kasım, bir gün pür telaş kaldığı yere gelir ve durumu kendisine özetler:

– Aman kardeşim, durum çok fena! Yarın gelip seni alacaklar, karakola götürecekler. Ne olur seni buraya benim gönderdiğimi söyleme! Yoksa bu adamlar benim başıma büyük iş açarlar!

– Ama ben daha önce giriş yaparken, beni buraya kimin gönderdiğini sorduklarında senin adını vermiştim.

– Bilmem artık! Durum çok ciddi! Ne yaparsan yap, sen yine de benim adımımı verme!

– Peki, elimden geleni yaparım!

Ertesi gün, misafirhaneden çıkıp kahvehaneye uğrar. Çok hoş ve mübarek bir insan olduğu her hâlimden belli olan civardaki camilerin imamlarından biri de, kasabalarına bir ilim talebesinin geldiğini duyunca kendisini görmeye gelir. Oturlurlar, güzel güzel sohbet etmeye başlarlar. Sohbetin en koyu yerinde kahvehaneye bir jandarma gelir. Ali Yakup Efendi'yi önüne katar, o önde jandarma arkada karakola

gelirler. Karakol komutanı onu dinler, durumuna bakar, sonra arkadaki karanlık nezarethaneyi göstererek;

– Bak, aslında senin yerin burası! Bizim seni burada yatırmamız lâzım! Ama sen, iyi bir insana benziyorsun. En iyisi sen şimdi git, bu akşam otelde yat. Yarın sabah erkenden buraya gel. Mahkemeye çıkacaksın, der.

Ertesi gün mahkemeye geldiğinde, ahaliden de büyük bir kalabalığın toplandığını görür. Rumlar, yakalanan yabancı-nın bir casus olduğunu düşünmüşler; onu daha yakından görebilmek için de mahkeme salonuna akın etmişlerdir. İzleyicilerin, daha salona girdiği andan itibaren, onun hakkında kendi aralarında fısıldaştıklarını, kuşku bakışlarıyla onu tepeden tırnağa süzdüklerini fark eder. Mahkeme salonuna İncil ve Kur’ân getirilir. Öbür tarafa İncil’e, Ali Yakup Efendi’ye de Kur’ân’a el bastırarak yemin ettirilir. Ali Yakup Efendi, kendisine Müslüman bir tercüman getirilmesini ister ama mahkeme başkanı itiraz eder;

– Gerek yok! Burada senin lisanını (Arnavutça) anlayanlar var!

– Evet, var ama bunların Arnavutça şivesi bizim şivemize uymaz! Bu yüzden ben, Müslüman bir tercüman istiyorum!

– Sen kaç lisan biliyorsun?

– Arnavutça biliyorum.

– Ama dünkü sorgunda, Sırpça, Arapça ve Türkçe de bildiğini söylemişsin! Arnavutça bildiğini hiç söylememişsin!

– Arnavutça benim ana dilim. Onun için onu ayrıca söylemeye gerek duymadım. Üstelik benim Arnavutça şivemi burada doğru dürüst anlayan kimse yok. Sırpça benim memleketimin resmî dili. Arapçayı ve Türkçeyi de sonradan öğrendim. Ayrıca ben, Türkiye kökenli, Türkçe bilen Ermeni ve Rum tercüman istemiyorum. Müslüman tercüman istiyorum.

- Seni buraya Kasım göndermiş, öyle mi?
- Hayır, o göndermedi!
- Ama giriş yaparken, Kasım gönderdi demişsin!

– Aslında ben, bu tarafa doğru geliyordum. Kasım’la Pire Limanında tanıştık. Ben ondan sadece bu bölgede Müslüman nüfus yaşayıp yaşamadığını ve buraya gelmek için hangi gemiye binmem gerektiğini sorup, öğrendim. Bana bu yardımdan dolayı girişte yanlışıklıkla onun ismini söylemiş olabilirim. Zaten dilinizi, meramımı tam olarak anlatacak kadar iyi bilmiyorum. Ama gerçekte beni buraya o göndermedi. Ben zaten bu tarafa gelecektim.

- Müslümanlar var diye sen ne arıyorsun buralarda?

– Ben talebeyim. Biz Ramazan ve Kurban vakti gelince böyle gurbete çıkarız. Müslümanlara dinî görevlerini yapmalarında hem rehberlik eder, görev yapar, hem de az da olsa bir gelir elde ederiz.

Mahkeme salonunda bulunan bir Ermeni de Ali Yakup Efendi’yi doğrular;

- Evet, doğru söylüyor! Müslümanlarda böyle bir âdet vardır.

Ali Yakup Hoca’nın böyle saf saf konuşması ve açık sözlülüğü, mahkeme heyetinde onun casusluk yapacak veya buraya böyle bir amaçla gelebilecek yapıda bir insan olmadığı kanaatini uyandırır ve kendisine;

- Peki o zaman, serbestsin! Sen şimdi gidebilir, burada istediğin kadar kalabilirsin! derler. Aynı şekilde, ayrı bir yerde Kasım da sorgulanır ve olay böylece kapanmış olur.

ATINA’DAN GÜMÜLCİNE’YE

Hoca serbest bırakılır, olay kapanır ama yine de uzaktan uzağa izlendiğinin, sürekli göz hapsinde tutulduğunun,

kiminle görüşüp konuştuğunun takip edildiğinin farkındadır. Kendisi yüzünden buradaki zavallı Müslümanların da takibat altında tutulmaları, izlenmeleri, sıkıntıya düşmeleri hocayı oldukça rahatsız ve huzursuz eder. Bir müddet burada oyalanır ama yine de iki ay bekleyemez. Vize izin yazısının belki gelmiş olabileceğini düşünerek, iki ay dolmadan tekrar Atina'ya döner. Doğruca Mısır Sefaretine gider. Vize izin yazısının gelip gelmediğini sorar.

– Gelmedi! derler.

– Peki, ne zaman gelir? Benim tekrar ne zaman uğramam gerekir?

– Vallahi biz de bilmiyoruz! Hiç belli olmaz!

Mısır Sefaretinden çıkar:

– Allah'ım ben şimdi ne yapacağım!? Nereye gideceğim? diye kendi kendine söylenerek, sıkıntılı bir şekilde Atina sokaklarında dolaşmaya başlar. Âvâre bir şekilde dönüp dolaşırken ve düşünüp taşınırken bir Yahudiyle karşılaşır. Yahudi ona;

– En iyisi sen Gümülcine'ye git! O yörenin halkı hem çok iyi, çok samimi Müslümanlardır, hem de camileri doludur, diye tavsiyede bulunur. O da hiç tereddüt etmeden rotayı hemen Gümülcine'ye çevirir. Gümülcine'ye varınca, doğruca gidip müftü Efendiyle görüşür. Durumunu anlatır. İyi bir insan olan müftü, kendisiyle uzunca bir süre sohbet eder, görüşür, konuşur. Bilgisini, ilmini, irfanını ölçer ve çok beğenir. Sonra ona;

– Evladım, senin hocalığın çok iyi! Bizim de senin gibi insanlara çok ihtiyacımız var! Yalnız senin tek bir eksiğin var, o da sarığın. Bizim buralarda hocalar, vaizler hep sarık takarlar. Sarıksız bir adamı, ne kadar âlim olursa olsun hocadan saymazlar! Onun için öncelikle sana bir sarık bul-

mamız lazım, der. Ali Yakup Efendi'ye hemen bir sarık bulunur. Sarık işi de tamam olunca, bütün sorunlar çözümlenmiş olur.

Ali Yakup Hoca, Gümülcine'de cemaatin önüne çıkarılır. Cemaat de Hoca'nın imamlığından, vaazından, dersinden ve sohbetinden çok memnun kalır. Onun ilmi, irfanı, ahlâkı, takvası, ihlas ve fazileti Gümülcinelileri çok etkiler. Orada kaldığı süre içerisinde onu el üstünde tutarlar, çok iyi ağır-larlar. Epey bir zaman orada kaldıktan sonra artık vize yazısının da gelmiş olduğuna kanaat getirerek, Mısır'a gitmek üzere izin ister. Fakat Gümülcineliler, gelecek sene Ramazan ayında da gelip kendilerini dinî konularda aydınlatması için kesin söz almadan onu bırakmak istemezler. Hoca da onları kıramaz ve gelecek Ramazan'da buluşmak için sözleşirler. Cebine iyi bir harçlık ve gelecek sene için yol masrafına yetecek kadar da para koyup onu Atina'ya uğurlarlar. Hoca nihayet vizesini alır ve Pire Limanından Mısır'a doğru yollanır.

ALİ YAKUP HOCA'NIN KİMLİK VE KİŞİLİĞİNİN OLUŞUMUNDA BALKANLARIN YERİ

İnsanın kimlik ve kişiliğinin oluşumunda çevre faktörleri ne kadar önemli olduğu bilimsel bir gerçektir. Ali Yakup Hoca, devletimizin, milletimizin, vatanımızın, dinimizin, tarihimizin çok büyük tehlikelerle yüz yüze geldiği; asırlardan beri benzeri görülmemiş, duyulmamış, dayanılmaz acıların, felaketlerin yaşandığı; doğumundan bir yıl önce başlayan Balkan Savaşlarının bütün şiddetiyle devam ettiği 1913 yılında; Balkan Müslümanları için de, tarihin en zor ve en karanlık dönemlerinden birinde Kosova'da dünyaya gelmişti.

Ali Yakup Hoca'nın kimlik ve kişiliğinin, fikir ve düşüncelerinin oluşumunda; çocukluğundan itibaren bizzat yaşadığı, gördüğü, duyduğu, hissettiği bu var olma, bekâ, kimlik ve

kişilik mücadelesinin; bu uğurda yaşanan acı ve çilelerin çok önemli bir payı ve rolü vardır. O, kendini bildiği andan itibaren hep bu mücadelenin içinde ve tarafı olmuş; gittikçe daha da şiddetlenen bu mücadelenin bütün acılarını, çilelerini, sıkıntılarını ömrünün her anında, kalbinin en ücra köşelerine, ruhunun derinliklerine kadar bütün şiddetiyle hissederek yaşamıştır. O, genç yaşında terk etmek zorunda kaldığı ve bir daha geri dönemediği Balkanları hiçbir zaman unutamamıştır.

Özellikle onun doğup büyüdüğü Kosova; Osmanlılardan kalma 215 cami ve mescidi, 15 medresesi, 26 mektebi, 24 tekkesi, 42 hanı, 9 hamamı, 11 köprüsü, 9 türbesi, 2 imareti, 1 kalesiyle, 4 saat kulesi ve sırlı sırlı akan çeşmeleriyle buram buram Türklük ve Müslümanlık kokan eşsiz güzellikte bir beldeydi. Ali Yakup Hoca, oraların cennet misali doğal güzelliklerini şöyle anlatırdı:

“Azizim! Ben, dünyanın pek çok yerini gördüm, gezdim dolaştım. Ama doğup büyüdüğüm Balkan toprakları kadar güzel ve bana sevimli gelen bir yere rastlamadım. Bana göre dünyada buralardan güzel bir yer bulunmaz! Ben hiçbir zaman Balkanları unutamadım; hep hasretini ve özlemini çektim! Hâlâ bile rüyalarımda kendimi hep oralarda görürüm!”

Çocukluk ve gençlik yıllarında edinilen bilgiler, kazanılan sevgi ve muhabbet, kin veya nefret ve düşmanlık kolay kolay unutulmaz. Bunların insanın kimlik ve kişiliğinin oluşumunda, karakterinin biçimlenmesinde ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu Ali Yakup Hoca örneğinde de açık bir şekilde görmek mümkündür. Ali Yakup Hoca, uygun düştükçe Balkanlarda geçen çocukluk ve gençlik yıllarına ait değişik anılarını; Balkanlarla ve Balkan Müslümanlarıyla ilgili kaygılarını, düşüncelerini, görüş, değerlendirme ve önerileri-

ni dile getirirdi.

Onun, genelde bütün İslam coğrafyasının ve bütün Müslümanların; özelde de Balkanların ve Balkan Müslümanlarının durumu, geçmişi ve geleceği ile ilgili kaygı ve düşünceleri, korku ve ümitleri çok etkileyici, duygulandırıcı ve düşündürücüydü. O sürekli bunları düşünür, aklından, fikrinden, hayalinden, duygularından hiç eksik etmez, dilinden hiç düşürmezdi. Onun Balkanlardaki Müslümanlık ve Türklük üzerine yaptığı tespit ve değerlendirmeler, tahliller, yorumlar, dile getirdiği kaygılar, fikirler, duygu ve düşünceler; öyle üstünkörü, ayaküstü söylenmiş, kulaktan dolma, beylik, içi boş sözler cinsinden değildi. Bunlar bizzat yaşamış olaylara, sağlam veri ve kaynaklara, dînî, ilmî, tarihi gerçeklere dayanan son derece önemli, doğru, isabetli, yerinde, çok öğretici, eğitici, ufuk açıcı, yol gösterici, düşündürücü sözlerdi.

İŞKENCECİLERİ ÜRKÜTEN VE YILDIRAN DİRENÇ

Ali Yakup Cenkiler Hoca'nın dünyaya gözlerini açtığı Balkanlar; o zamanlar bütün dünyanın gözleri önünde milyonlarca Müslümana akıl almaz işkencelerin, büyük soykırımların yapıldığı; çoğu Müslümanların canlarını ve dinlerini kurtarabilmek için vatanlarını ve her şeylerini bırakıp göç etmek zorunda kaldıkları bir yer haline gelmişti. Yaşanan vahşetler dile getirilemeyecek kadar korkunç ve tüyler ürperticiydi. Bütün bu olup bitenler karşısında koskoca dünyada kimsenin gıkı çıkmıyor, kılı kıpırdamıyordu. Yapılan dayanılmaz zulüm ve işkenceler, İslam'a ve Türklüğe samiyetle bağlı Balkan Müslümanlarını dinlerinden döndürmeye yine de yetmiyordu. İslam'a ve Türklüğe sadakatlerinin bedelini kendilerine en ağır şekilde ödetmeye kalkanlara karşı en ufak bir âcizlik, yılgınlık, teslimiyet; dinlerinden ve

bu dinin onlara kazandırdığı milliyetlerinden en ufak bir dönme ve pişmanlık belirtisi göstermiyorlar; her hal ve şart altında sonuna kadar kahramanca ve sabırla direniyorlardı. Ali Yakup Hoca, daha küçüklüğünden itibaren Balkan Müslümanlarındaki bu samimiyeti ve iman sağlamlığını gözlemleyerek ve yaşanmış, bunların hikâyelerini dinleyerek büyümüştü.

Ali Yakup Hoca'nın henüz çocukken duyduğu ve kendisini en çok etkileyen olaylardan biri de şuydu:

Balkan Savaşları sırasında Sırp, Boşnak bir baba ile oğlunu yakalamışlar, akıl almaz işkenceler etmeye başlamışlardı. İşkenceye önce babadan başlamışlar. Daha önce hiç duyulmamış, bilinmemiş en ağır işkenceleri uygulamışlar. Fakat hangi işkenceciyi uygularlarsa uygulansınlar, adam bu insanlık dışı dayanılmaz işkencelere hiçbir tepki göstermiyor, sanki hisleri uyuşmuş veya iptal olmuş gibi aldırma ve vurdumduymaz bir tavırla karşılıyormuş. İşkencenin her türüne inanılmaz bir sabır ve inatla, büyük bir umursamazlık ve kayıtsızlık içinde, hiçbir âcizlik ve zavallılık belirtisi göstermeden direniyormuş. Üstelik adamcağız, işkence için kendisini astıkları yüksekçe yerden işkencecilerini, aşağılayıcı, küçümseyici, hiçe sayan gözlerle, sarsılmaz bir vakar, onur ve şahsiyetle seyrediyormuş. Sırp işkenceciler, adamın bu tavırlarına ve dayanıklılığına çok şaşırılmışlar; kalplerine de bir korku ve ürküntü düşmüş. Adamın işkenceden delirdiğini, çıldırdığını düşünmüşler. Sonra onu bırakıp oğluna işkence etmeye başlamışlar. Yapılan işkencelere dayanamayan çocuk, acıyla 'Ahh! Off!' diye inlemeye başlamış. Oğlunun inlediğini duyan; işkencecilerin de yaptıklarından büyük bir zevk aldıklarını, kahkahalarla güldüklerini, çocukla alay ettiklerini gören baba; bu duruma çok sinirlenmiş, oğluna içerleyip kızarak şöyle çıkmış:

“Bre Köpek! Sen benim oğlum değil misin? Sen nasıl Türk, nasıl Müslümansın!? Bir Türk, bir Müslüman, hiç bir gâvurun karşısında âcizlik, çaresizlik, zavallılık gösterir de, ‘Ah! Of!’ der mi? İnlere mi? Bak bana! Etmedikleri, denemedikleri işkenceyi bırakmadılar. Sen, benim hiç inlediğimi, ağladığımı, bağırıp çağırdığımı duydun mu? Şimdi hemen sesini kes! Şu pis gâvurları bize güldürme! İslam’ın, Müslümanın ve Türk’ün izzetini, şerefini yere düşürme! Beni mahcup ederek başımı öne eğdirme! Yoksa sana babalık hakkımı helal etmem!”

Babasının bu uyarısı üzerine, çocuk da artık kendisine ne işkence yapılırsa yapılsın, çektiği acıyı belli edecek en ufak bir inilti ve ses çıkarmamış. Her ikisi de kendilerine uygulanan her türlü insanlık dışı işkenceye yiğitçe ve kahramanca göğüs germişler, sabırla direnmişler; alçak işkencecilere çektikleri acıları belli etmemişler. İşkenceciler, onlara Hıristiyan olurlarsa kendilerini serbest bırakacaklarını teklif ediyorlarmış. Onlar ise bu tekliflere yeri göğü inleten, tekbirlerle, tevhidlerle, tehlillerle, tesbihlerle, kelime-i şahadetlerle, Kur’ân’dan bildikleri ayetleri okuyarak karşılık veriyorlarmış. Onların bu direnişleri karşısında işkenceciler paniğe kapılmışlar, iyice ürküp, korkmuşlar. Bu korku ve panik havası içinde işkenceyi daha fazla sürdüremeden, onları hemen öldürerek susturmaktan başka bir şey yapamaz ve düşünemez hâle gelmişler. Baba ve oğlu, dinleri uğruna seve seve şahadet şerbetini içmişler.

BALKAN MÜSLÜMANLARININ ÖRGÜTLÜ DİRENİŞ ÇABALARI

Balkan Müslümanları, en başından itibaren Balkanlarda Müslümanlığın ve Türklüğün devamı için yürütülecek mücadelenin bireysel değil, örgütlü bir mücadele olması gerektiği-

ni çok iyi öğrenmişlerdi. Bu yüzden de mahalle, bölge ve ülke çapında faaliyet yürüten pek çok siyasî, sosyal, dîni içerikli örgütler, dernekler, vakıflar vb teşkilatlar kurdular.

Bosna'da, daha Avusturya yönetimi döneminde, yerel ve ulusal topluluklar kendilerini temsil etmek, siyasî açıdan derlenip toparlanmalarını sağlamak amacıyla siyasî parti benzeri işlevler gören türlü örgütler kurmaya başlamışlardı. Bunlardan 'Müslüman Uluslar Örgütü' 1906'da; Sırp Ulusal Örgütü 1907'de; Hırvat Ulusal Birliği ise 1908'de kurulmuştu. Bu örgütler, yeni kurulan Bosna Parlamentosu'nda da temsil ediliyorlardı. Bu parlamentonun doğrudan yasama gücü yoktu ve sınırlı bir imtiyaza sahipti. Fakat yine de Müslümanların ayrı bir ulus ve siyasal varlık olarak konumlarının güçlenmesine, varlıklarını ve birliklerini sürdürmelerine katkı sağlamıştı. Bazı Müslüman entelektüellerin ise kendilerini Hırvat veya Sırp olarak deklare ediyorlardı. Fakat bu, bireysel tutum ve davranış olarak kabul ediliyor; Müslümanların ayrı bir siyasî varlık olarak bu dönemdeki güçlü konumlarını zayıflatmaya yetmiyordu.

Müslümanlar tarafından kurulan örgütlerin sayısı zamanla daha da arttı. 1919 yılında Mehmet Spaho'nun önderliğinde kurulan 'Yugoslav Müslümanlar Örgütü' gibi siyasî teşkilatlar; hocaların ve din adamlarının önderlik ettiği "El-Hidaye" adlı birlik; bu birliğin faaliyetlerini yeterli bulmayan Müslüman gençlerin kurdukları "Mladi Müslümani" (Genç Müslümanlar) adlı teşkilat, 'Gayret' (Müslüman Sırpların); "Norodna Uzdanica" (Müslüman Hırvatların); 'Preporod' vb gibi eğitim ve kültür dernekleri; Prizren'deki Türk gençlerinin oluşturdukları "Genç Türkler"; Üsküp ve Köprülü şehirleri başta olmak üzere Makedonya'daki Müslüman Türk gençlerinin kurdukları "Yücel" adlı teşkilatlar bunlardan birkaçıydı.

ÖRGÜTLERDE KUŞAK ÇATIŞMALARI

Boşnak ulemâsı, İslamî kimliğin korunabilmesi amacıyla “el-Hidâye” adlı bir cemiyet kurmuştu. Ancak milliyetçilik rüzgârlarının da etkisiyle, yurt ve bayrak sahibi olma arzusuyla yanıp tutuşan Boşnak gençler; genelde hocaların, imamların, din adamlarının önderliğinde faaliyet gösteren, başında o zamanın tanınmış âlimlerinden Mehmed Efendi Hadziç’in bulunduğu bu ağırbaşlı cemiyetin faaliyetlerini yeterli bulmamaya, beğenmemeye başladılar. Dünyada ve İslam âleminde olup bitenlerden, değişik fikir akımlarından, ideolojilerden etkilenen gençlerle bu cemiyetin önde gelenleri arasında gittikçe artan ve büyüyen ihtilaflar, anlaşmazlıklar, uyumsuzluklar baş gösterdi.

Gençler bu cemiyetin liderliğini yapan din adamlarını; ufukları, vizyonları, dünya görüşleri, fikir ve düşünce kapasiteleri çok sığ, sınırlı ve dar buluyorlardı. Onları İslam’ın özüne inememekle, hep kabukta kalmakla; özü bir tarafa bırakıp daha çok biçimle, şekille; esas konuları ve sorunları görmezden gelip detayla, teferruatla uğraşmakla; İslam’ın belli ritüellerinin, namaz, oruç, hac gibi şeklî ibadetlerin, kılık, kıyafet gibi dışsal formlarının dışına çıkamamakla; çağın, zamanın sorunlarına, İslamî bakış açısının getirebileceği çözüm ve çareleri bulup ortaya koyamamakla suçuyorlardı. Gençlere göre; dünyanın durumu, genel gidişatı, asırlardan beri Müslümanların başına gelen felaketler, bela ve musibetler, bunların sebepleri; İslam’ın özü, ruhu, geliş amacı, dünyaya vermek istediği düzen, nizam gibi konular üzerinde, Müslümanlar çok uzun asırlardan beri gerektiği gibi düşünmüyorlardı.

Öte yandan, İslam ve Müslüman düşmanları; dünyayı kendi görüş ve düşünceleri, çıkarları doğrultusunda değiştir-

mek; yeniden şekillendirmek, yapılandırmak; eskisini yıkıp yeni bir düzen, sistem, rejim, nizam kurmak için asırlardan beri harıl harıl çalışmaktaydılar. Kendi amaçları ve arayışları doğrultusunda siyasî, sosyal, ekonomik, felsefi vb değişik alanlarda sürekli yeni ideolojiler, fikir akımları, görüşler, düşünceler ortaya atıp geliştiriyorlardı. Bunlarla bütün dünyayı hatta bu arada İslam dünyasını da kasıp kavuruyorlardı. Müslümanlar ise her alanda nitelikli ilim ve fikir adamı yetiştirmeyi ihmal ediyorlar; âlim, hoca, şeyh geçinenler ise bütün bu olup bitenlere karşı tamamen kayıtsız, ilgisiz ve vurdumduymaz bir tavır sergiliyorlardı. Bunlar, dünyayla, hayatla, dünya gerçekleriyle bağlarını tamamen koparmış, sanki bunlar çok önemsiz şeylermiş gibi davranarak, doğru dürüst hiçbir fikir, görüş, düşünce, yorum geliştiremez hale gelmişlerdi. Müslüman ülkelerin neredeyse tamamı, yabancıların fiilî, askerî veya fikri, siyasî, düşünsel işgali, hâkimiyeti veya hegemonyası altındaydı. Onlara göre, din adamlarının bu tutum ve davranışları da; her alanda dünyaya örnek ve lider olması gereken İslam dünyasının içler acısı hali de; bir Müslüman için asla kabul edilebilir bir durum değildi. Bu durum onları çok derinden etkiliyor ve üzüyordu. Bir an önce bunun sebeplerinin, çare ve çözümlerinin araştırılması, bulunması ve uygulanması gerektiğini düşünüyorlardı. Şimdiye kadar okullarda, mektep ve medreselerde kendilerine öğretilen, belletilen din anlayışından hoşnut değillerdi. Artık daha fazla geç olmadan, daha farklı, daha değişik, daha yararlı; dünyaya ve dünyada olup bitenlere daha ilgili, daha dikkatli, daha duyarlı bakabilmek, o düzeye ulaşmak gerekiyordu. Sorun ve sıkıntılara İslam'ın ışığında, onun özüne, ruhuna, temel değerlerine, kuram ve kurallarına uygun açıklamalar, yorumlar getirebilebilmesi şarttı. Sorunların üstünü örtmek, bunları görmezden gelmek

yerine, bunları vaktinde görüp, tespit ve teşhis edebilecek; en iyi ve en doğru çözümleri, çareleri üretip uygulayabilecek Müslümanlar yetiştirilmesini, böyle bir din ve İslam anlayışına geçilmesini istiyorlardı.

Özellikle yaşlı din adamlarının ve hocaların aşırı tedbirli ve idarei maslahatçı tutumundan hoşnut değillerdi. Gençlik, onların dar çerçeveli fikir ve düşünceleriyle bir yere varılamayacağını; yeniden diriliş için gerekli radikal adımların atılamayacağını öne sürüyorlar, bu cemiyeti pasiflikle ve uyuşuklukla suçlayarak şiddetle eleştiriyorlardı. İçlerinde on altı yaşındaki Aliya İzzetbego-viç'in de bulunduğu gençler, 1939 yılında Tarık Müftiç liderliğinde "Mladi Müslümanı" (Genç Müslümanlar) Teşkilatını kurdular. Bu örgüt, kısa bir süre içerisinde, özellikle lise ve üniversite gençliği arasında büyük ilgi gördü ve hızla yayıldı. Örgütün her yerde sempatanları vardı. Genç Müslümanlar Teşkilatı, resmen tescil edilmemiş olmakla beraber, kurulduğu günden itibaren Bosnalı Müslümanların mücadelesinde önemli roller üstlenmiştir. Antifaşist ve antikomünist bir teşkilat olduğunu ilan eden Mladi Muslimani, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında aşırı milliyetçi Sırp Çetniklere, Hırvat Ustaşalara, savaş sonrasında Komünist Partizanlara, son Bosna Savaşında da Sırlara ve Hırvatlara karşı inançlı, kararlı ve yığıtçe mücadelesini sonuna kadar sürdürdü.

O günün dünyasında Hitler'in ve Stalin'in şahsında somutlaşmış olan faşizm ve komünizm, Batının eski düzenini vahşî ve insanlık dışı bir düzen olarak niteliyor, kendilerinin onun alternatifi olduklarını, onu yıkmak ve değiştirmek amacıyla ortaya çıktıklarını iddia ediyorlardı. Genel geçer iki farklı dünya görüşü ve düzeni olarak karakterize edilen ve dünyaya sunulan bu ideolojiler, sadece teoride kalmamışlar, pek çok ülkede iktidarı da ele geçirerek, pratik hayatta uygu-

lamaya da konulmuşlardı. Genç Müslümanlar ise, kendilerini antikomünist ve antifaşist olarak tanımlıyorlar, bu iki görüşten ayrı ve farklı İslami bir bakış açısıyla dünyanın bütün sorunlarına ve dertlerine çözüm bulunabileceğini öne sürüyorlardı. Yaşanan tecrübeler faşizm ve komünizmin de sorunlara çare olamayacağı, her ikisinin de birer yanılısamadan ibaret olduğu gerçeğini çok geçmeden bütün çıplaklığıyla ortaya koymuştu. Bunlardan da aradığını bulamayan sözde eski dünya, artık kendisini bu yeni duruma da uydurmak, değiştirmek, yeni sorunlarıyla baş edebilmenin ve yaşayabilmenin yollarını bulmak zorundaydı.

Ancak zaman, –çok haklı ve doğru fikir ve görüşler için bile olsa– Müslümanların birbirleriyle uğraşma, çekişip, çatışma zamanı değildi. Her türlü fikir ayrılığını bir kenara bırakarak kendilerini yok etmek, tarih sahnesinden silmek isteyen ortak düşmanlarına karşı güçlerini birleştirme zamanıydı. Sonunda onlar da öyle yaptılar. Aralarındaki fikir ayrılıklarına rağmen Genç Müslümanlar Teşkilatı ile El-Hidaye kendi aralarında bir anlaşma ve uzlaşmaya vardılar. Bundan sonra birbirleriyle çekişmeyecek, çatışmayacak; Genç Müslümanlar, El-Hidaye'nin gençlik örgütü gibi faaliyet gösterecekti. Fakat Aliya İzzetbegoviç gibi bazı gençler, bu anlaşmadan pek hoşnut olmadılar. Yaşlı hocalarla pek çok konuda mutabık kalamadıklarını gören gençlerden bazıları giderek pasifleşmeyi tercih ediyorlardı. Onların İslam anlayışlarına göre, günümüzdeki türden hocalık, şeyhlik gibi ayrı toplumsal sınıf ve rütbelerin İslam'da yeri yoktu. Onlara göre, bu ayrıcalıklı sınıf ve rütbeler; İslam'ın ve Müslümanların hem özde, hem sözde, hem içte, hem de dışta gelişimine set çeken en büyük engeller haline gelmişti.

Ali Yakup Efendi de; genç Müslümanlarla, din adamları arasında süregelen fikir ayrılıklarını, tartışmaları, çatışma-

ları en başından itibaren çok yakından izlemiş, yaşamış; onun kimlik ve kişiliğinin oluşumunda bunların da çok önemli katkıları olmuştur.

YÜCEL TEŞKİLATI

Balkan Müslümanlarının varlık ve bekâ mücadelesinde Şuayb Aziz Efendi tarafından kurulmuş olan Yücel Teşkilatı'nın da önemli bir yeri vardır. 1937 yılında kurulan ve 1945'te "Yücel" adını alan teşkilatın kurucusu ve önderi; Ali Yakup Hoca'nın Üsküp'te Ataullah Efendi Medresesinde okurken tanıştığı, ağabey gibi sevdiği, örnek aldığı Şuayb Aziz Efendi idi. Şuayb Aziz Efendi çok zekî, akıllı, okuyan, düşünen, inançlı, eylem, aksiyon, ufuk ve vizyon sahibi bir gençti. Değişik konularda birbirleriyle çok konuşurlar, tartışırlar, sohbet ederler, fikir alışverişinde bulunurlardı. Dostluk ve arkadaşlıkları Şuayb Aziz Efendi'nin şehadetine kadar devam etmişti. Bu idealist gencin niyeti, Üsküp'teki medrese eğitimini tamamladıktan sonra Mısır'a gitmekti. Hatta genç Ali Yakup Efendi'ye de aynı şeyi öğütlüyor, çok yönlü, sağlam ve iyi bir eğitim alabilmesi için yolunun mutlaka Mısır'dan ve Ezher'den geçmesi gerektiğini anlatıyordu.

Şuayb Aziz Efendi, Üsküp'teki medrese eğitimini tamamladıktan sonra, bu düşüncesini gerçekleştirmek için 1930 yılında Mısır'a gitti. Ezher Üniversitesinde Fıkıh, Kelam, Tasavvuf ve Felsefe okudu ve bu üniversiteyi ikincilik derecesiyle bitirdi. Mısır'daki tahsilinin ardından dönüşte Türkiye'ye uğramış; Ankara'da bir üniversitede öğretim üyeliği için teşebbüslerde bulunmuş, talebi de kabul edilmişti. Göreve başlama işlemleri devam ederken, ailesini almak üzere Üsküp'e geldi. Ancak bu arada İkinci Dünya Savaşı çıkınca, sınırlar kapatıldı. Türkiye'ye dönmesi imkânsız hale

geldi. Üsküp'te kendisine bazı devlet görevleri de teklif edildi. Fakat bu görevleri, vermeyi düşündüğü mücadeleye engel görerek kabul etmedi. Kayınpederi ile beraber çiftçilik yaparak geçimini sağlamayı tercih etti.

Şuayb Aziz Efendi ve Yücel Teşkilatı, hem İkinci Dünya Savaşı sırasında, hem de bu savaşın öncesinde ve sonrasında Müslümanların birlik, beraberliklerini, varlık ve dirliklerini sürdürebilmeleri yönünde önemli hizmetlerde bulundu. Ancak gittikçe genişleyen, büyüyen ve daha görünür hale gelen teşkilatın faaliyetleri savaştan sonra komünistlerin dikkatini daha çok çekmeye ve onları endişelendirmeye başladı. Gelişmeleri rejim için tehlikeli gören ve rahatsız edici bulan komünist Tito rejimi, Yücelcileri tutuklama kararı aldı. 19 Eylül 1947 tarihinde başlayan tutuklama furyasında çok sayıda önde gelen Türk ve Müslüman aydın tutuklandı. Tutuklulara akıl almaz işkenceler yapıldı. 19 Ocak 1948 tarihinde başlayan göstermelik duruşmalar ve yargılamalar sonucunda, Şuayb Aziz Efendi ve üç arkadaşının idamlarına ve mallarının müsaderesine; on üç kişinin de toplam 195 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmalarına karar verildi. İdam cezasına çarptırılan Şuayb Aziz Efendi ve üç arkadaşı, 27 Şubat 1948 sabahı, tutuklu buldukları İdrisova Hapishanesi'nden bir kamyonu bindirilerek Suşitsa köyüne götürüldüler. Köyün girişinde bir kayanın önünde kurşuna dizildiler ve şahadet mertebesine ulaştılar.

Kendisine Mısır'da okuma fikrini aşlayan çok sevdiği, çok takdir ettiği, en yakın dostlarından biri olan bu idealist, değerli ve mücahit kardeşinin ve yakın arkadaşının şehadet haberi, o zaman Mısır'da bulunan Ali Yakup Efendi'ye ulaştığında onu çok sarsmış, son derece üzmüştü. Onun ardından günler, geceler boyu ağladı, gözyaşı döktü, dualar etti, Kur'ân okudu. Ali Yakup Efendi'nin çok sevip, saydığı yakın

dostları arasında, talebelik yıllarından beri tanıdığı Şuayb Aziz Efendi'nin özellikle üstün ahlâk ve fazileti, sağlam karakteri ve mücadele azmiyle çok ayrı ve özel bir yeri vardı. O, herkesin çok sevip, saydığı; çok güzel ve örnek mücadelesi ile dosdoğru, yiğit, mert bir dava ve aksiyon adamıydı. Şuayb Aziz Efendi, hayatı boyunca inandığı dava uğrunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış, hiçbir zorluktan yılmamış; boynunu büküp kimseye baş eğmemiş, hiçbir menfaat için kırılıp dökülmemiş, eğilip bükülmemiş; hayatını merdâne ve yiğitçe yaşamış; sonunda da şehadet şerbetini içme şerefine ermişti. Ali Yakup Hoca da aynı karaktere ve özelliklere sahip biriydi.

Şuayb Aziz Efendi'nin ve arkadaşlarının idamından sonra da tutuklamalar, hapis ve sürgün cezaları devam etti. Mayıs 1948'deki tutuklamalar sonrasında 29 kişi; 1948 sonlarına doğru gerçekleşen tutuklamalar sonrasında da 18 kişi çeşitli cezalara çarptırıldı. Yugoslavya'nın, Milletlerarası Komünistler Birliği'nden (Köminform) ayrılmasının ardından, 29 Kasım 1950 tarihinde çıkarılan bir afla bütün siyasî mahkûmların cezalarında yedişer yıllık bir indirim yapıldı.

ALİ YAKUP HOCANIN BALKANLARA BAKIŞI

Ali Yakup Hoca, Balkanlarla ve Balkanlarda olup bitenlerle her zaman çok yakından ilgilenmiş bir Balkan Türkü ve Müslümanıydı. Onun Balkanlarla ve Balkanların dünü, bugünü ve yarını ile ilgili çok ilginç ve isabetli tespitleri, teşhisleri, görüş ve düşünceleri, değerlendirmeleri, yorumları, açıklamaları vardı. Bunların bir kısmı onun bu konuda yaptığı derinlemesine ve detaylı bilimsel çalışmalara, araştırmalara, incelemelere; önemli bir kısmı da bizzat kendi gözlemlerine, görüş ve yaşadıklarına dayanmaktaydı. Derdi ki:

“Türk-İslam kültür ve medeniyeti, Osmanlılarla beraber,

Balkanlara damgasını her şeyiyle ve silinmez bir şekilde vurmuş; bu ruh Balkanların taşına toprağına, havasına, insanına iyice sinmiş ve işlemiştir. Ama Osmanlılar Balkanlardan çekilince, zavallı Müslüman halk, anasını babasını kaybetmiş kimsiz, kimsesiz çocuklar gibi yetim kaldı. Elleri kanlı, Sırp, Hırvat, Bulgar, Rûm, Karadağ haydutları, Batılılar ve özellikle Ruslar tarafından silahlandırılarak bu zavallı âciz, çaresiz ve savunmasız Müslümanların üzerine salındılar. Osmanlı'ya, İslam'a ve Türklüğe olan bütün kin ve düşmanlıkların hıncını acımasızca bu zavallı insanlardan almaya kalktılar. Başta –Osmanlı'dan aldıkları güçle– Balkanlardaki diğer kavimlere ve unsurlara asırlarca efendilik eden Boşnaklar ve Arnavutlar olmak üzere, Hıristiyanlığı bırakıp Müslümanlığı seçen herkese karşı özel ve çok büyük bir kinleri ve düşmanlıkları vardı. Hâlbuki her iki taraf da Slav ırkındandı, aynı kanı taşıyorlardı ve aynı kökene mensuplardı. Ama sadece Müslüman olmaları onlara her türlü kötülüğün yapılabilmesine, akıl almaz zulüm ve işkencelere maruz bırakılmalarına yeterli sebep sayılıyordu.

Balkan Hıristiyanlarındaki, kendilerine onca iyilikler etmiş, âlicenaplıklarda bulunmuş; kendilerinin tarih sahnesinden silinmelerini önlemiş; varlıklarını sürdürmelerini sağlamış bu efendiye, yani Türklere, Osmanlılara ve Müslümanlara karşı beslenen kin ve düşmanlık, akılların tasavvur edemeyeceği kadar büyüktür. Onlar bu efendiyi sadece yerinden ve makamından indirmekle yetinmek istemiyorlar; vahşetle, insanlık dışı zulüm ve işkencelerle yok etmek istiyorlardı. Bunun için de asırlar boyunca sürekli fırsat kolladılar. Balkan Savaşları sırasında Müslümanlara yapılan işkence ve zulümleri, insanlık dışı muameleleri anlatmaya ve anlatılanları dinlemeye hiçbir vicdan dayanmaz. Daha dün İkinci Dünya Savaşı sırasında sadece

Yugoslavya'da yarım milyondan fazla Müslüman hunharca katledildi. Tito'dan önce, aşırı Sırp milliyetçilerinin Mihailoviç adlı bir Çetnik eşkıya başı vardı. Kuduz bir Müslüman düşmanıydı. Almanlar Üsküp bölgesinden çekildikten sonra, özellikle okumuş yazmış münevver Müslümanları, din âlimlerini toplayıp idam ettirmiş, naaşlarını yedi gün meydanda darağacında bekletmişti. Bunlar arasında benim Mısır'dan da tanıdığım ve çok sevdiğim bazı arkadaşlarım da vardı. Sırplar, ellerinden gelse, bir fırsatını bulsalar, Müslümanlara karşı aynı zulüm ve vahşetin belki bin mislini bugün de yapmak isterler; üstelik ne yapsalar yine de kin ve öfkeleri dinmez.

Osmanlı Balkanlardan çekilince, oradaki Müslümanlar, babasız, himayesiz, kimsiz, kimsesiz zavallı küçük çocuklar gibi yetim kaldılar. Yeni Türkiye, "Ben artık laik oldum; Balkan Müslümanları da beni ilgilendirmez!" diyerek kenara çekildi. Bütün İslam dünyasında olup bitenlere yabancı, ilgisiz ve bigâne kaldı. Kendi sınırları dışındaki Türklere ve Müslümanlara karşı yapılan zulüm ve baskılar karşısında; 'Bu onların içişleridir, ben karışmam!' diyerek uzaktan bakmayı yeğledi. Batı'nın sömürgecilik faaliyetlerinin yoğunlaştığı ondokuzuncu asırdan itibaren bütün Müslüman milletler büyük bir kaos ortamının ve karışıklığın içinde sürüklendiler. Kendi vatanlarında azınlık durumuna düşürülen Müslüman topluluklar ise tamamen sahipsiz kaldılar, ezildiler. Zulüm ve haksızlıklara, kin, öfke ve düşmanlıklara karşı kendilerinde direnme gücü bulamaz hale geldiler. Eskiden örneğin Hilâfet varken, doğru dürüst maddî bir gücü olmasa bile, hilafet yine de manevî bir güç, bir dayanaktı. Hilafetin maddî gücünün kalmadığı zamanlarda onun manevî gücü, uzaktaki Müslümanları yine de belli bir yere kadar da olsa canlı tutuyordu. Müslümanlar, Türk ve Osmanlı babaya,

Müslümanların Halifesi'ne güvenerek, kendilerinde varlıklarını savunma, koruma, düşmanlarına karşı durabilme cesaretini bulabiliyorlar; bu babanın da kendisini düşündüğüne, kendisi için çırpındığına inanıyorlardı. Sonra hilafet yok oldu. Türkiye bir kenara çekildi. Baba gitti evlatlar yetim kaldı.

Osmanlı, Balkanlarda sadece toprakları değil, gönülleri de fethetmişti. Bu yüzden Balkanları terk etmesinin üzerinden onlarca yıl geçtikten sonra da, bölge halkı için umut olmaya devam etti. Ne var ki, Osmanlı'dan sonra Anadolu toprakları üzerine kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin çoğu yöneticileri ve diplomatları bu umudun devamını sağlamadılar. Avrupalıların ve gayrimüslimlerin yıllar boyunca yaptıkları hiçbir şey, Balkan Müslümanlarındaki Türk ve İslam sevgisini, bağlılığını ortadan kaldırmaya yetmemişti. Ancak daha sonraları Türkiye'yi temsilen Balkan ülkelerinde görev yapan Türk diplomatların, buradaki insanlarımıza sahip çıkmak, onların üzerlerindeki baskı ve zulümlerin ortadan kaldırılmasına çalışmak yerine; onların gerçek anlamda Türk olup olmadıklarını sorgulamaya kalkışmaları onlarda şok etkisi meydana getirdi, travmalara yol açtı. Müslümanların, Hıristiyan yönetimlerce kılık kıyafetlerine, sakal ve sarıklarına, çarşaf ve örtülerine müdahale edildiği, dînî eğitimlerine engel olunduğu yolundaki şikâyetlerine karşı; bizimkilerin de onlara artık bunlardan vaz geçmelerini öğütlemeleri, işin tuzu biberi oluyor, kendilerini çok üzüyor, çektikleri acıları kat kat artırıyor, onlara gayrimüslimlerden gördükleri zulüm ve baskılardan daha ağır geliyordu. Bizimkilerin bu akıl almaz, mantık, hikmet dışı, düşüncesizce tutum ve davranışları oralardaki samimi Müslümanları derinden etkiliyor, gücendiriyor, böylece Türk ve İslam düşmanlarının ekmeğine yağ sürülmüş oluyordu.”

ALİ YAKUP HOCANIN BALKANLARA İLGİSİ KAYGILARI VE ÖNGÖRÜLERİ

Ali Yakup Hoca, çok eski yıllardan beri, hatta 1940'lerde Mısır'da talebeyken bile, Balkan Müslümanlarının durumu, onların karşı karşıya buldukları sıkıntı ve problemler üzerinde çok kafa yorar, onları gelecekte bekleyen tehlikeler konusundaki kaygı ve endişelerini dost ve arkadaş çevresiy-le de paylaşırdı. Yakın arkadaşlarından Ali Ulvi Kurucu, onun bu tür kaygılarını şöyle dile getirdiğini nakleder:

“Sizler, Balkan Hıristiyanlarının ne kadar vahşî mahlûklar olduğunu, katiyen bilemez, tahmin ve tasavvur edemezsiniz! Balkan Hıristiyanlarının en vahşîleri Sırlardır. Sonra sırasıyla Hırvatlar, Bulgarlar, Karadağlılar ve Yunanlılar gelir. Bilhassa Sırların Türklere ve Müslümanlara karşı besledikleri kin çok müthiştir. 600 küsur sene önce Balkanlarda İslam güneşinin doğmasının hıncını ve düşmanlığını hâlâ bütün şiddetiyle içlerinde taşırlar. Kinleri, nefretleri, düşmanlıkları kalplerini doldurup taşmıştır. Hınçlarını hiçbir zaman unutmazlar. Elllerine fırsat geçse yapmayacakları alçaklık, hainlik, vahşilik, rezillik yoktur. Şahsen benim en büyük korkum ve endişem, Batılıların o bitmez tükenmez haçlı zihniyetinden kaynaklanan tahrikleriyle Balkanları tekrar karıştırmaları, Müslümanların başına ileride daha büyük felaketler ve facialar gelmesine zemin hazırlamalarıdır. O günler geldiğinde, Avrupa ve bütün Hıristiyan âlemi, İslam'ın ve Müslümanların kökünün Balkanlardan tamamen kazınması için Sırlara, Hırvatlara, Karadağlılara her türlü yardımı ve desteği sağlamaktan geri durmazlar. O zaman Balkan Müslümanlarının, oradaki Türk, Boşnak, Arnavut, Pomak vb Müslümanların hâli ne olur diye gece gündüz düşünmekten kendimi alamıyorum ve

bunun için çok üzülüyorum. Daha acı olanı ise, kimsenin bunun doğru dürüst farkında olmaması ve gereken tedbirlerin şimdiden alınmamasıdır.”

Ali Yakup Hoca'nın bütün hayatı boyunca gözü kulağı hep Balkanlarda olmuş; oradaki gelişmeleri çok yakından, büyük bir ilgi, kaygı ve tedirginlikle izlemişti. Balkanlar onun hep aklında, fikrinde, ruhunun derinliklerinde devamlı sızlayan ve kanayan bir yaraydı. Sürekli ileride Balkanlarda yaşanabilecek felaketlerin, acıların derdini, tasesını, elemi ve ızdırabını çekmişti. Başta Balkanlarda yaşayan insanlar olmak üzere bazıları, onun bu korku ve endişelerini yersiz, anlamsız, gereksiz kuruntular olarak görüyorlardı. Onlara göre; dünya artık eski dünya olmadığı gibi Balkanlar da eski Balkanlar değildi. İnsanî ve evrensel değerler iyice yerleşmişti. Komünist sistemin de etkisiyle artık Balkan halkları arasında eski kin ve düşmanlıklar kalmamış, din, dil, ırk farklılıkları önemini kaybetmişti. Müslümanlardaki dîni hassasiyetlerin azalması, İslamî hayat tarzının neredeyse ortadan kalkması; yaşantı bakımından Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında hemen hemen hiç fark bulunmamasını gerekçe göstererek bir daha eski çatışmaların yaşanmasının mümkün olmadığını öne sürüyorlardı. Fakat Ali Yakup Hoca elinden geldikçe onlara, İslamî bilincin, inancın, yaşantının, fikir ve düşüncelerin zayıflamasının ileride başlarına gelebilecek tehlikeleri, felaketleri azaltmadığını, aksine daha da artırdığını anlatmaya gayret ederdi. Çünkü sırf Müslüman adı taşımak bile Sırların kendilerinden nefret etmesi için yeterliydi. Dolayısıyla hiç umulmadık bir anda ve şekilde Müslümanların hedef tahtasına oturtulmasını son derece mümkün ve yakın bir tehlike olarak görür, herkesi akıllarını başlarına devşirmeleri, tedbirli ve uyanık olmaları konusunda uyarmaya çalışırdı.

Ali Yakup Hoca, 21 Mayıs 1988 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuştu. Çok korktuğu, çok endişelendiği; eşsiz feraseti, basireti, engin bilgi ve tecrübesiyle daha gençlik yıllarından beri görebildiği, tahmin edebildiği, kestirebildiği, herkesi de uyanık, basiretli ve tedbirli olmaya çağırdığı büyük felaketleri Allah ona göstermeden, bu fânî dünyadan gerçek âleme göçürdü. Ama ne yazık ki, özellikle 1992-1995 yılları arasında, Bosna Savaşı sırasında yaşanan acı olaylar, felaketler, çileler onun bu kaygılarının, tasalarının, üzüntülerinin hiç de yersiz ve boşuna olmadığını ortaya koymuştur. O, bu konuda hiç haklı çıkmak istemez, yaşananları da görmek istemezdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYATININ MISIR SAFHASI

MISIR'A ALIŞMA SÜRECİ

MISIR'A gitmek için 1936 yılında yola çıkan Ali Yakup Efendi, ancak aylar sonra, 1937 yılı başlarında Mısır'a ulaşabildi. Mısır topraklarına ilk ayak bastığında, orada kendi hayal ettiği, görmeyi arzu ettiği, beklediği, istediği, umduğu şeylerin çoğunu bulamamıştı. Hatta Kosova'dayken görmeye alıştığı zâhirî Müslümanlığı bile Mısır'da görememişti. Kendi hayalinde yaşattığı, görmeyi umduğu İslamî şuuru, yaşantıyı, dikkat ve hassasiyeti Mısır halkında görememesi ilk zamanlar onun bayağı canını sıkmış; görüp yaşadıkları yüzünden epeyce hayal kırıklığına uğramıştı.

Mısır'da günlük hayatta dikkatini çeken ilk şey; kadınların, Balkanlarda alıştığı, tanıdığı Müslüman kadın tipinden çok farklı olmasıydı. O zamanların Balkan topraklarında yaşayan Müslüman kadınlar; bütün yabancı baskı ve zulümlere, işkencelere ve dejenerasyona rağmen yine de evlerinden dışarı çıkarılarken hâlâ eski Türkiye topraklarında olduğu gibi Allah'ın emrine uygun bir şekilde kapalı, çok derli toplu kıyafetler giyerdi. Yabancılarla ilişkilerinde de çok dikkatli

ve seviyeli davranan, edepli, hayâli, terbiyeli kadınlardı. Müslüman olan ve olmayan kadınlar, kıyafetlerinden hemen ilk bakışta kolayca ayırt edilebiliyordu. Mısırlı kadınların kıyafetleri ise, Hoca'nın görmeye alışık olduğu Müslüman kadın kıyafetlerine pek uymuyordu. Geleneksel kıyafetler giyen başörtülü Mısırlı kadınlar bile; genelde parlak detaylarla ve dantellerle dekore edilmiş, dikkat çekici, abartılı, süslü, püslü kıyafetlerle sokağa çıkmakta bir sakınca görmüyorlardı. Hele bazı kadınlar, İslam'la bağdaştırılamayacak ölçüde çok açık, saçık, dikkat çekici kıyafetlerle çarşı ve pazarlarda dolaşabiliyorlar; fazla edep, terbiye, hayâ kaygısı taşımadan çok serbest ve rahat davranabiliyorlardı.

Mısır halkı dışa açık, arkadaş canlısı, oldukça hoşgörülü ve eğlenceye düşkün insanlardı. Hararetli, canlı, duygusal, abartılı, süslü ve esprili konuşmayı seviyorlardı. Dindar görünmekten, dindar kabul edilmekten ve öyle algılanmaktan da hoşlanıyorlardı. Kendini çok dindar göstermeye çalışarlarda bile tanık olduğu, gevşeklik, yavaşlık, vurdumduymazlık Hoca'yı çok şaşırtmış ve garibine gitmişti. Mısırlıların dakiklik gibi bir alışkanlıkları ve gayretleri olmadığı gibi, en önemli randevularına geç kaldıklarında bile özür dileme ve açıklamada bulunma gereği duymayacak kadar rahat insanlardı. En önemli ve âcil işleri bile yavaş yavaş yapmaya alışkın bir yapıları vardı. Mısırlıların bu rahatlığında, sâkinliğinde, gevşekliğinde, yavaşlığında, vurdumduymazlığında, sıcak iklimin de önemli etkileri olabilirdi. Mısırlılar, acele etmekten hiç hoşlanmıyorlar, bu yüzden de genellikle işlerine ve randevularına geç kalıyorlar, bir konuda karar verebilmek için de oldukça fazla zaman harcıyorlardı. Mısırlıların en sevdiği kelime 'yarın' anlamına gelen 'bukrâ'ydı. Mısırlılar, kendilerinden bir şey istendiğinde nâdiren reddiyorlar ama aynı zamanda nâdiren yerine getiriyorlardı.

Randevularını tekrar tekrar tehir etme, verilen sözleri yerine getirmeme veya erteleme alışkanlıkları yabancılarda 'Mısır zamanı' adı verilen bir zaman algısı ve yaşama alışkanlığı ortaya çıkarmıştı.

Mısır, çok kozmopolit bir ülkeydi. Mısırlılar, dışarıdan bünyelerine dâhil olan, farklı kavim ve milletlere mensup insanları hızla kendi potalarında eritebilme gücü ve yeteneği de yüksek bir toplumdur. Buraya gelen, değişik kimliklere ve milletlere mensup yabancılar (Türkler dâhil) bir iki nesil sonra ana dillerini bile unutarak tamamen Mısırlılaşıyorlardı. O zamanlar, halkın dilinde dolaşan söze göre, Kahire'ye Ortadoğu'nun Paris'i deniliyordu. Burası, insanın ne ararsa kolayca bulabileceği, bilhassa yabancılar için her şeyin çok bol ve çok ucuz olduğu dev bir metropol durumundaydı. 1950 yılında İstanbul'un nüfusu 500 bin iken, Kahire'nin nüfusu 2 milyonu aşmıştı. Kahire'de dört tanınmış, büyük üniversite vardı. Bu üniversitelerde okuyan öğrenci sayısı 200 binin üzerindedir.

Bugünkü Mısır, 11 Eylül 1971'de yürürlüğe konan anayasa ile yönetilmekteyse de parlamento da demokrasi de göstermeliktir. Genel seçimle belirlenen en üst yönetici durumundaki cumhurbaşkanı, çok geniş yetkilere sahiptir. 1952 askerî darbesinden sonra gerçekleştirilen bütün cumhurbaşkanlığı seçimleri tek adaylı olmuş ve o tek aday da oyların hep % 90'dan fazlasını almıştır. Başbakan da, cumhurbaşkanı tarafından tayin edilmektedir. Yasama yetkisini kullanın 454 üyeli parlamentonun üyeleri genel seçimle belirlenmekteyse de, seçimler açık oy, gizli sayım usulüyle yapılmaktadır. Bu yüzden de halkın büyük bir çoğunluğu mevcut yönetime ve sisteme karşı olmasına rağmen, her seçimde iktidar partisinin oyların % 90'dan fazlasını aldığı ilan edilmektedir.

Bu göstermelik demokrasi yüzünden, yönetimin halkla bütünleşememesinden kaynaklanan devlet terörünün sebep olduğu halk tepkisi ve bu tepkinin doğurduğu siyasî olaylar, Mısır'ın en önemli iç meselesi durumuna gelmiştir. Mısır'da özellikle İslamî grup ve cemaatler üzerinde çok ağır bir baskı vardır. Bazı cemaatlerin bu ağır baskıya fiili eylemlerle cevap vermeleri ülkede zaman zaman silahlı çatışmalara ve şiddet olaylarına sebep olmaktadır. Mısır yönetimi yürüttüğü devlet terörüne kanunî bir dayanak bulmak amacıyla 16 Temmuz 1992'de *“Terörle Mücadele Kanunu”* adıyla bir kanun çıkartmıştır. Bu kanun, emniyet güçlerine şüpheli gördükleri kişileri hiçbir mahkeme kararına gerek görmeden tutuklayarak altı ay tutuklu bulundurma hakkı vermektedir. Kanun aynı zamanda, yönetimin terör örgütü olarak adlandırdığı İslamî cemaatlere mensup olanlara veya bu cemaatlere sempati duyanlara 5 yıla kadar ağır hapis cezası verilebileceği hükmünü de içermektedir. Bu kanunun uygulamaya konulması mevcut sorunları ve problemleri daha da çetrefilli ve içinden çıkılmaz hâle getirmiştir. Mısır emniyet güçleri, İslamî cemaatlerin güçlü olduğu Asyut ve çevresi gibi bölgelere zaman zaman hava saldırıları ve bombardımanlar da düzenlemişlerdir. Bunun yanı sıra başkent Kahire'nin bazı kenar mahallelerine kalabalık askerî birliklerle saldırılar düzenlenmiş, çok sayıda insan öldürülmüştür. Yine İslamî akımlara mensup olmalarından dolayı birçok insan mahkeme kararıyla idam edilmiştir.

ESKİ MISIR MEDENİYETİ

Antik Mısır medeniyeti, dünyanın en eski medeniyetlerinden biridir. 20. yüzyılın başından beri de dünyada en çok konuşulan ve en çok merak edilen medeniyet yine Antik Mısır medeniyetidir. Bununla ilgili olarak neredeyse her şey

merak edilmekte, hâlâ yeni ve büyüleyici büyük keşifler yapılmakta, bunlar bir film serisini bekler gibi sabırsızlıkla beklenmekte, günümüz medeniyetlerini de etkilemeye devam etmektedir.

Sümer ya da Babil gibi medeniyetlerin değil de, Mısır medeniyetinin bu kadar merak edilmesinin temel nedenleri arasında taşıdığı sır ve ihtişam önemlidir. Etrafı çöllerle çevrili korunaklı bir alanda, neredeyse dünyanın geri kalanından âzâde ve izole bir bölge olan Nil Deltası'nda; düşünmeyi, deney yapmayı, bilimi, sanatı, barışçıl bir ortamda beşerî hayatı geliştirmek için müthiş imkânlarla sahip olan Mısırlılar, bunu da meydana getirdikleri toplum yapısı ve sosyal yaşantılarıyla hiç de fena değerlendirmediklerini ortaya koyabilmişlerdir. Mısır'la ilgili olarak bilinen bazı gerçekler kadar, yanlış bilinen şeyler de söz konusudur.

Eski Mısırlıların ulaştıkları bilim ve teknoloji, kültür ve ahlâk anlayışları; yaptıkları buluşlar, getirdikleri standartlar; yeteneklerinin ve emeklerinin kanıtı olarak geleceğe bıraktıkları kültür mirası günümüz insanına bile hâlâ sihir gibi gelmektedir. Matematiksel açıdan da muhteşem olan Giza'daki Büyük Piramit, yaklaşık 4.000 sene boyunca dünyanın en yüksek yapısı olarak kalmış; hiçbir kültür ve medeniyet bu süreç içerisinde, ondan daha büyük bir anıt inşa edememiş, onlarla yarışmamıştır. O devirde yaşayan astronomların, bilim insanlarının ve mimarların, böyle şaheserler yapabilecek bilgi birikimine ve teknolojiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Eski Mısır'daki tıp bilgisi de zamanına göre çok ileri idi. Mısırlıların mumyalama becerileri, insan anatomisini iyi bildiklerini gösterdiği gibi, tercüme edilen bazı tıp papirüsleri Eski Mısır'daki hastalıkların teşhis ve tedavisi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Örneğin, Eski Mısır'da enfeksiyonlar, küflü ekmek ile tedavi ediliyormuş.

YOZGATLI İHSAN EFENDİ'DEN MISIR BENZETMESİ

Ali Yakup Efendi, Mısır'daki ilk günlerinde; günlük yaşamından, havasına, suyuna, insanına kadar her konuda büyük zorluklar, sıkıntılar çekiyor, alışma ve uyum sağlama sorunları yaşıyordu. Bu sorunlarından dert yandığında yakın dostu ve hocası Yozgatlı İhsan Efendi bunun her yer için, özellikle de Mısır için son derece normal olduğunu, bir benzetmeyle çok güzel anlatmıştı. Yozgatlı İhsan Efendi'nin, Mısır'a ilk defa gelen yabancıların durumunu, Mısır'a alışma ve uyum süreçlerini anlatan bu benzetmesi onun hem çok hoşuna gitmiş, hem de kendisini çok rahatlatmış, uyum sürecini de bir hayli kolaylaştırmış ve hızlandırmıştı.

İhsan Efendi ona demiş ki: "Sizin de bildiğiniz gibi, Mısır kelimesi Arapça imlada üç harfle yazılır: *Mîm*, *sâd* ve *râ*. *Mîm* harfinin başında küçücük yuvarlak bir daire, ondan sonra gelen *sâd* harfinin ise *mîme* göre daha büyük, geniş oval ve yassı bir yuvarlağı vardır. En sonunda ise ucu açık bir kaydırağa benzeyen *râ* harfi gelir. Mısır'a dışarıdan gelen biri, ilk önce '*mim*'e girer; burada epeyce daralır, bunılır, sıkılır. Bir süre sonra buradan '*sâd*'a geçer ve biraz olsun rahatlar, ferahlar. '*Râ*' kaydırağına geçtiği zaman ise birdenbire kendisini neşeli, canlı, keyifli Mısır halkının arasına karışmış, onlardan biri haline gelmiş bulur. İşte önemli olan, insanın Mısır'a geldikten sonra bu '*râ*' kaydırağından nereye, hangi ortama düşeceği. Mısır'da her türlü ortam ve imkân fazlasıyla mevcuttur. İnsan, Mısır'a geldikten sonra eğer eriyip, kaybolup gidebileceği; özünü, hüviyetini, kimliğini yitirebileceği bir ortama düşerse; çok kısa bir süre içerisinde hiç kimse, hatta kendisi bile kendisini bir daha kolay kolay tanıyamaz hâle gelir; inanılmaz olumsuz değişimler, bozulmalar ve başkalaşımalar yaşar. Öte yandan kendisini en iyi bir şekil-

de geliştirip, yetiştirmek isteyen, belli amaç ve hedefleri olan insanlar için de Mısır; dünyanın başka yerleriyle kıyaslandığında, en güzel, en iyi, en uygun, en verimli ortamlara, imkânlarla ve fırsatlara sahip bir ülkedir. Burada insan, çok kısa zamanda, tabii gayret ve çabası nispetinde, eskiden olduğunun ve umduğunun on katı, yüz katı, bin katı iyi ve güzel bir hâle gelebilir. Önemli olan ‘râ’ kaydrağından iyi, doğru, güzel bir yere, ortama ve vasata düşebilmesidir.

MISIR VE EZHER ÜNİVERSİTESİ YILLARI

O zamanlar ‘dünyanın fihristi’ diye nitelenen Mısır; ilim, fikir ve düşünce açısından İslam âleminin de en güçlü, en kuvvetli ülkesi olarak kabul ediliyordu. O günün İslam dünyasında ilim, irfan hayatı Mısır’dan daha canlı; tarihî, ilmî, kültürel varlıkları, hazineleri Mısır’dan daha zengin; düşünen beyinleri, üreten kafaları, velûd dimağları Mısır’dan daha fazla olan başka bir yer yoktu. Özellikle o günlerin Kahire’si; ilim, irfan, fikir, kültür ve sanat yönünden son derece zengin, hareketli ve canlıydı. Basın yayın organlarında durmadan doyurucu makaleler yayımlanıyor; ilim ve fikir adamları sürekli yepyeni fikirler ve düşünceler ortaya atıyor; değişik görüşler birbiriyle çarpışıyor; herkesin okuyup tartıştığı yazılar, kitaplar elden ele dolaşıyordu. Dünya gündemini işgal eden hangi görüş, düşünce ve tartışma varsa, bunlara aynı anda Kahire’den de katılanlar oluyordu. Dünya üzerindeki bütün fikir akımlarının, siyasî görüşlerin, düşünce, inanç ve ideolojilerin savunucuları ve karşıtları arasındaki tartışmalar, mücadeleler hiçbir yerde Kahire’den daha canlı ve hareketli değildi. Burası İslam kültür, sanat ve edebiyatının harman yeri durumundaydı. Tam da buraya gelirken arzu ettiği gibi; burada İslam dünyasının ileri gelen edip, şair, mütefekkir, düşünür ve âlimleriyle de görüşüp tanışa-

bilme imkânını bulabilmişti.

Dînî görüşler, fikirler arasındaki tartışmalar da apayrı bir yer tutuyordu. Üstelik kader rüzgârı, Osmanlı Devleti'nin son dönemde yetiştirdiği önemli ilim, fikir, düşünce ve aksiyon adamlarından bir kısmını da buralara kadar savurmuştu. Son Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri efendi, Düzceli allâme Zâhid el-Kevserî, Mehmed Akif'in yakın arkadaşı Yozgatlı İhsan efendi, Mustafa Sabri efendi'nin kıymetli oğlu İbrahim Sabri Bey bu önemli şahsiyetlerden bir kaçıydı. Dolayısıyla Ali Yakup efendi açısından bakıldığında da, o günün dünyasında aradığı ortamı bulabileceği başka ve daha uygun bir yer yoktu. Çok kısa bir zaman içerisinde Mısır'da görüp yaşadıkları bu kanaatini iyice perçinlemişti. Onun şimdiye kadar edinebildiği tecrübeler de; ilimde ilerleyebilenin yolunun; öncelikle talebenin kabiliyetine, merakına, ilgisine ve alakasına, gayretine, çabasına; ondan sonra da hocalarının öğretme usulüne ve maharetine; bir de uygun bir ilmî muhite bağlı olduğunu gösteriyordu. Önemli olan; bazı olumsuzluklardan etkilenecek erken pes etmemek, hayal kırıklığına uğramamak; kimi, neyi nerede, nasıl bulacağını, o 'râ' kaydırağından hangi ortama düşeceğini iyi hesap etmekti. Bu yüzden de onun ilk işi, buna uygun ortamları ve kişileri aramak olmuştu.

Ali Yakup Efendi'nin Mısır'daki öncelikli işi, Ezher Üniversitesine kayıt yaptırmak ve bu saygın eğitim kurumunun öğrencisi olmaktı. İki aylık zorlu bir mücadelenin ve bekleme süresinin ardından bu emeline de ulaştı ve on yıl boyunca eğitim göreceği Ezher Üniversitesine kaydını yaptırdı. Bu arada barınma ve yeme içme yeri problemleri de hallolmuştu. Dünyanın değişik yerlerinden gelen farklı etnik kökenlere ve mezheplere mensup Ezher öğrencileri, genellikle geldikleri bölgelerin adıyla kurulmuş revak adı verilen yurtlar-

da kalıyorlardı. Yabancı Ezher öğrencilerinin eğitim gideri, iâşe ve ibâte ihtiyaçları da bu revaklar ve vakıfları aracılığıyla karşılanıyordu. Bu revaklar arasında Türk Revakı'nın seçkin bir yeri vardı. Osmanlı döneminde Türk Revakı'na tahsis edilen zengin vakıflar sayesinde öğrencilere iyi bir burs verilebiliyor, barınma, yeme içme ve kütüphane ihtiyaçları sağlanıyordu. Özellikle Kazdağlı Abdurrahman Kethüdâ (ö. 1776) tarafından Kahire'de ve Ezher Camii etrafında yaptırılan büyük âbidevî eserler ve hayır kurumları büyük önem arz ediyordu. Eğitim için Ezher'e gelen Türk öğrenciler, ilk iş olarak Türk Revakı'nın revak şeyhi diye adlandırılan müdürüne başvururlar; bunlar intibak ettirilecekleri eğitim programlarına göre kademelendirilirler ve kalacakları yerler belirlenirdi.

AMACA YOLCULUĞU VE YOLDAŞLARI

Ali Yakup Efendi'nin Mısır'a esas geliş amacı belliydi. Onun amacı sadece Ezher Üniversitesi'nden bir diploma alarak memleketine geri dönmek; bu diplomanın kendisine sağlayacağı iş imkânı ile geçimini sağlamak, rahat bir hayat sürmek değildi. Zaten o, hiçbir zaman diploma, mevki, makam, para, pul, unvan, titr, nâm, şan, ad, san meraklısı olmamıştı. O, kendisinin binlerce kez hak ettiği, öte yandan hak eden, etmeyen herkes tarafından rahatça kullanılabilen hoca, üstat gibi sıfatları bile kullanmaktan, kendisini öyle tanıtmaktan ve tanıtılmaktan pek hoşlanmazdı. Kendisini okumaya, okutmaya, anlamaya, anlatmaya, öğrenmeye, akıl ve fikir yürütmeye adamıştı. İlim, irfan, fikir, Hak, hakikat aşığı sıradan bir Müslüman olarak tanınmayı daha çok severdi. İslam'ın ve Müslümanların içinde buldukları içler acısı durumlardan kurtulabilmeleri; kendilerine yakışan, onurlu, izzetli, şerefli, saygın yerlere gelebilmeleri; her alan-

da ileri düzeylere ulaşabilmeleri için var gücüyle çalışmak; üzerine düşen görev ve sorumlulukları elinden geldiğince en iyi şekilde yerine getirmek gibi pek yüce, mukaddes, büyük idealleri ve gayeleri vardı. O, ilmin, irfanın, inancın, fikir ve düşüncenin en büyük güç olduğuna inananlardandı. Aradıklarını sadece mekteplerde, medreselerde, okullarda bulamayacağını; aldığı diplomaların ona aradığı şeylerin hepsini vermeyeceğinin de farkındaydı. Bu yüzden en başından beri, âdeta binlerce çiçekten bal toplayan çalışkan bir arı gibi kapı kapı dolaşmayı; eksikliğini hissettiği her alandan ilim, fikir ve düşünce adamlarını arayıp bulmayı; onlardan olabildiğince fazla ve geniş şekilde yararlanmayı meslek, yol ve yöntem edinmişti.

İlk geldiği anda pek fark edemese de, burada bulmayı çok arzu ettiği ortamı; yani Mısır'ın aynı zamanda İslam kültür, sanat ve edebiyatının harman yeri olduğunu, biraz araştırıp soruşturduktan sonra o da keşfedebildi. Her şeye ve bütün tahribâtlara rağmen, 'râ' kaydırağından nereye düşmesi gerektiğini iyi bilenler için, o günlerin Mısır'ında bu bakımdan da çok elverişli bir ortam vardı. Ali Yakup Hoca, bu gerçeği zaman zaman şu sözlerle ifade ederdi:

“Azizim! Allah için, o zamanlar Ezher'de ilim ve Mısır'da gerçek âlimler vardı. Benim için de, istifade edebileceğim, bildiğini iyi bilen, bilmediği konuda söz söylemeyen, çilelerin içinden gelmiş, görmüş ve geçirmiş pek çok üstün şahsiyet de hep Mısır'da toplanmıştı.”

Bu yüzden de Mısır'a vardığı andan itibaren onun ilk işi; hiç vakit kaybetmeden daha önceden Mısır'a gelip yerleşmiş, son devir Osmanlı ulemâsını arayıp sormak, onları ziyaret edip, kapılarını çalmak olmuştü. Bir yandan Ezher'e kayıt işlemleriyle uğraşırken, diğer yandan da buradaki en yetkin, en tanınmış ilim, irfan, fikir ve aksiyon adamlarıyla tanış-

manın, onlardan yararlanmanın yol ve yöntemlerini, imkân ve çarelerini arıyordu. Çok samimi bir ilim aşığı, Allah'ın dininin davasının sevdalısı, dost canlısı, sevilen, sayılan, dostluğu, arkadaşlığı aranan, yardımsever ve mütevazı bir karaktere sahip olduğu için, çok kısa bir zamanda herkese nasip olmayacak çok geniş ve seçkin bir çevresi oldu. İlme istidâdı, ahlâk ve fazileti, ihlas ve samimiyeti, gayret ve çalışkanlığı sayesinde çok geçmeden pek çok önemli ve değerli ilim, fikir ve mücadele adamının dikkatini ve ilgilerini çekebilmiş; onların en gözde ve güzide öğrencilerinden biri olmuş, hatta birçoklarının samimi dostluklarını ve sevgilerini de kazanabilmişti. Çok önemli ve değerli insanlar, bu idealist, kâbiliyetli ve gayretli gence hem kapılarını, hem de gönüllerini sonuna kadar açmışlardı.

Ali Yakup Efendi fazla zaman kaybetmeden kendisine, hem eski kuşağın ağırbaşlı klasik ve geleneksel görüşlere sahip din âlimlerinden, hem kendi kuşağından ve daha genç nesilden olup da konulara daha farklı açılardan bakabilen yenilikçi ve yeni kuşak İslam düşünürlerinden, hem Mısır'lılardan, hem de Batılı oryantalistlerden farklı nitelikteki ilim, fikir, düşünce, aksiyon adamlarından, durgun suya atılan bir taşın dalgası gibi hızla yayılan ve büyüyen, çok geniş bir tanıdık ve dost halkası ve çevresi edinebildi.

En çok gidip geldiği Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendiyle baba-oğul; sık sık görüştükleri yirminci asrın en önemli ve etkili ilim, fikir, düşünce ve aksiyon adamlarından Hasan el-Bennâ ile de birbirlerini çok seven iki kardeş gibi olmuşlardı. Yusuf ed-Dicvî, Hıdır Hüseyin, Şeyh Bâhit, Mustafa Sâdık er-Refî gibi Mısırlı âlim ve mütefekkirler; Zâhid el-Kevserî ve Yozgatlı İhsan Efendi gibi son devir Osmanlı Türk âlimleri ve fikir adamları; en sık görüştüğü kendilerinden alabildiğine yararlandığı, dostluklarını ve yakınlıklarını kazandığı

önemli kimselerdendi. Bunların hepsinin ayrı özellikleri ve farklı uzmanlık alanları vardı. Meselâ, Meşihât-ı İslamî'de ders vekilliği yapmış olan Zâhid el-Kevserî, büyük bir âlimdi ama onun çalışmaları daha çok ilmî sahadaydı; siyasete girmez ve siyasetle ilgilenmezdi. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi bir sahanın, o başka bir sahanın adamıydı. Zâhid el-Kevserî'nin fıkıh ve hadis alanındaki üstünlüğü tartışılmazdı. Çok büyük bir fakihti. Hadisçiler arasında bir emsali daha yoktu. Ama o, Mustafa Sabri Efendi gibi siyasî ve güncel konularda kalem yürütebilen bir kalem erbâbı değildi. Zaten genel siyasî ve sosyal konularda, İslam'ın ruhunu ve özünü anlayıp savunmada Mustafa Sabri Efendi tek adam durumundaydı.

Ali Yakup Efendi, yüksek tahsilini bitirdikten sonra, Kahire Üniversitesi Kütüphane Lektörü (sorumlusu/müdürü) olmuş; on yıldan fazla bir süreyle yürüttüğü bu görev sırasında, hem her türlü nâdir yazma ve basma eserlere, hem yeni çıkan yayınlara kolayca ulaşabilme; hem de buraya araştırma ve inceleme için dünyanın dört bir yanından gelen ilim, fikir, düşünce, edebiyat, adamlarıyla, müsteşriklerle, basın yayın dünyasının uluslararası şöhrete sahip önemli simalarıyla tanışıp görüşme; onlarla fikir alışverişinde bulunabilme, dostluklar kurabilme imkânlarına da kavuşmuştu.

EZHER ÜNİVERSİTESİ

Ezher Üniversitesi o zamanlar, İslamî ilimler alanında dünyanın en köklü, en gözde ve en güçlü eğitim kurumu durumundaydı. Gerçi o aradığı ideal, ilmî ve fikrî ortamı burada da tam olarak bulamayacağını daha ilk günlerde anlamakta gecikmemişti. Fakat ne olursa olsun, İslamî ilim, irfan ve düşünce yolunda ilerlemek isteyenler için, o zamanın dünyasında buradan daha uygun bir yer de mevcut değildi.

Bu nedenle onun yolunun da buradan geçmesi gerekiyordu.

Fâtımîler döneminde kurulmuş ve en önemli yapıları miladi 970 yılında inşa edilmiş olan Câmîü'l-Ezher, Selâhaddîn Eyyûbî tarafından ıslah edilerek Sünnî ekolün hizmetine kazandırılmıştı. Sünnî ekolün okutulduğu, neşredildiği; tasavvufî ekollerin reorganize edildiği, Doğu'da ve Batı'da eşine az rastlanır bir tarihî geçmişi olan Ezher Üniversitesi, bir zamanlar dünyanın en büyük, en saygın, en kıdemli ve en önde gelen ilim ve irfan yuvalarından, eğitim kurumlarından biri durumundaydı. Ezher, en başından beri devlet himayesinde gelişmesine rağmen, devletin doğrudan kontrolüne girmemiş; son dönemlere kadar da eğitimde ve mâlî kaynaklarında özerk yapısını muhafaza etmiştir. Cava'dan Fas'a kadar çok geniş bir İslam coğrafyasından sayısız talebeler bu üniversitede ağırlanmış, barındırılmış ve eğitim, öğretim görmüştür.

Çeşitli coğrafyalardan gelen yabancı öğrencilerin, geldikleri coğrafyaların isimlerini taşıyan, iâşe ve ibâtelерinin karışıldığı revaklardan bazılarının isimleri şunlardır: Revâk eş-Şavâm (Şamlıların Revakı), Revâk el-Mağarîbe, Revâk el-Etrâk (Türklerin Revakı), Revâk el-Yemeniyye, Revak el-Cava (Cavalıların Revakı), Revâk el-Hunûd (Hintlilerin Revakı), Revâk es-Sîn (Çinlilerin Revakı), Revâk el-Cenûbî İfrikîyye (Güney Afrikalıların Revakı).

İslam dünyasının her tarafından gelen öğrencilere ilim ve kültür hizmeti verme meziyeti ve evrenselliği, Ezher kadar başka hiçbir ilim kurumuna nasip olmamıştır. Ezher'de eskiden beri belli bir denge içinde, dînî ilimlerin yanında dünyevî ilimler de okunmuş ve okutulmuştur. Fıkıh alanında ayırım gözetilmeden, Sünnî mezheplerin tamamının fıkıhı da öğretilmekteydi.

Ezher Üniversitesi 19. yüzyıla kadar özerk yapısını ve yönetimini korumaya devam etti. Mâlî konularda bağımsızdı; kendi mâlî kaynaklarını ve vakıflarını kendisi denetliyordu. Osmanlılar döneminde şöhretinin ve nüfuzunun zirvesine ulaşan Ezher'in, valilerin tayin ve azlinde bile söz sahibi olabilecek kadar bir nüfuzu vardı. Ezher'i ilk defa bu çizgisinden saptıran Mehmet Ali Paşa olmuştur. Bütün güç odaklarına karşı giriştiği mücadelede Ezher'i de kendisine hedef seçen Mehmet Ali Paşa, Ezher geleneğini, kendi otoritesi önünde bir engel görmüş, Fransız Büyükelçisinin de tavsiyelerine uyarak Ezher'i budamaya girişmişti.

Ezher, Mısır'da sömürgeci ve mütegalibe güçlere karşı millî direnişin sesi ve sembolü; Mısır'ın kültürel zenginliklerinin en önemli pınarlarından biri durumundaydı. Dolayısıyla önce Fransızlar, daha sonra da İngilizler, eski Roma İmparatorluğu'nu yeniden inşa amaçlarının önünde Ezher'i en büyük engellerden birisi olarak görüyorlardı. İslam dünyasının manevî dayanaklarından birini teşkil eden bu eğitim kurumunu ortadan kaldırarak bu dayanağı yıkmak öncelikli hedeflerinden biri haline gelmişti. İngiliz müstemleke bakanı Gladston meşhur konuşmasında; "Kur'ân ellerinde, Kâbe Mekke'de ve Ezher Mısır'da bulunduğu müddetçe Müslümanları yok edemeyiz!" diyerek bu niyetlerini açıkça ortaya koymuştu.

Fransızlar döneminde, S. Simon ve taraftarlarının eğitim anlayışı Mısır'a getirilerek, S.Simon'cu eğitimciler Mısır'ı istilâ ettiler. Fransızlar okuma-yazma bilmeyen câhil ama muhteris Mehmet Ali Paşa'yı Fransız tarzı eğitimi benimsemi için teşvik edip, yönlendirdiler. Böylece Paşa'nın gözünden düşen Ezher yerine, Fransız tarzı eğitim kurumları dayatıldı ve bunlar baş tacı edildi. Ezherli öğrenciler, Fransa'ya eğitime gönderilerek, eğitimi Frenkleştirme çalış-

maları fiilen uygulamaya konuldu. Fransızlar Mısır'ı İslamî köklerinden ve kaynaklarından koparma projesini başarılı bir şekilde yürüttüler.

Mehmet Ali Paşa, Ezher'i bertaraf etmek için onun mâlî kaynaklarına da el attı. Bunları merkezî idareye bağlayarak planlı bir şekilde kuruttu. Vakıfları müsadere etti. Zamanla Ezher'e alternatif olarak kurulan eğitim kurumlarından yetişenlerle, Ezher'den yetişenler arasında kültürel ikilem büyük sorunlara neden olmaya başladı. Böylece toplumda sosyal şizofreninin temelleri atıldı, tohumları ekildi. Bu sosyal âfet, 1882 yılında İngilizlerin Mısır'ı işgal etmesiyle doruk noktasına ulaştı.

1798 Napolyon hamlesine kadar, Mısır'ın ve İslam dünyasının en büyük eğitim ve tevcih kurumu olan Ezher'in bu kaybolan rolünü ortaya çıkan değişik İslamî cemiyet ve cemaatlar üstlenmeye çalışmıştır. Ezher, tarihî rolünü ve fonksiyonlarını kaybettikçe, bu rol çarpık bir şekilde bazı kendini bilmezler tarafından deruhte edilmeye başlanmış; ortalığı cehalet kaplamış, toplumda terör ve şiddet yanlısı aşırı fikirler yaygınlık kazanmıştır.

Mehmet Ali Paşa devrinden itibaren Ezher dumura uğratılmış; dinî eğitim Ezher'in dışına ve paralel müesseselere kaydırılmıştır. Vakıflara ve gelir kaynaklarına darbe vurulmasıyla ulemâya tahsis edilen maaşlar aşırı derecede azaltılmış, ulemâ başkalarına el açacak kadar muhtaç duruma düşürülmüştür. Eskiden sözünden çıkılmayan, mesajlarına önem verilen Ezher ulemâsının ve âlimlerinin rolleri ve fonksiyonları zamanla iyice zayıflatılmış; bunlar basit ve değersiz memurlara dönüştürülmüş; halkın ve aydınların gözünden de iyice düşürülmüşlerdi. Mısır idarecilerinin keyiflerine göre ayırdıkları ödeneklere bağımlı hâle getirilen Ezher ve Ezherliler, ister istemez bu yönetimlere mideden de bağımlı

hâle getirilmişlerdi.

‘Geliştirme’ projeleri adı altında reforme edilen Ezher’de eğitim ve kültür seviyeleri sürekli düşürülmüştür. Bir zamanlar Ezher’den “zülcenâheyn” yani iki kanatlı diye tanımlanan çok değerli ve üstün nitelikli ilim adamları yetişirdi. Olması gereken ve beklenen, bu eğitim kurumundan günümüzde çok daha nitelikli, hatta çok kanatlı münevverler, aydınlar, ilim adamları yetiştirilmesiydi. Ali Yakup Efendi de buraya olabildiğince çok kanatlı, hezarfen bir ilim adamı olabilmenin; böylece dinine, devletine, milletine daha iyi hizmet edebilmenin hevesi, aşkı ve sevdasıyla gelmişti. Fakat ne yazık ki Ezher, bu sözde ıslahat ve reformların art arda gelen ölümcül darbeleriyle iyice dengesini kaybetmiş, artık bu vasfını, yani mevcut iki kanadını kaybettiği gibi, neredeyse tamamen kanatsız kalmıştı.

Günümüzde de Ezher mensupları, artık ne tam anlamıyla bir dînî eğitim alabiliyorlar, ne de pozitif ilimleri hakkıyla öğrenebiliyorlar. Bu da Ezher’i iki arada bir derede bırakmıştır. Kuruluş gayesinin maksat ve hedeflerinin dışına çıkan, önü kesilen, kurumsal ilgi ve güvenden uzaklaşan Ezher’e artık öğrencilerin de rağbeti azalmıştır. Eskiden, dînî, fikrî, ilmî, kültürel ve edebî alanda referans kabul edilen Ezher çıkışlıların, şimdi kurumlarına yük olmaktan başka hayırlarının olmadığı öne sürülmektedir.¹⁷

Günümüzde Ezher’in dünyadaki imajına uygun kaliteli mezunlar veremediği, yeni mezunların kurumun ve Ezher’in ismini ve şerefini taşıyamadıkları, aksine lekeledikleri; Ezher’den İslam davetçisi diye mezun olanların hem maddî hem de manevî açıdan yeterli donanıma sahip olmadıkları; halka el açar hâle geldikleri; Ezher adına mahcubiyet kay-

---

17 *et-Tasavvuf el-İslamî*, Eylül sayısı, 1999.

nağı oldukları yine Ezher çevresinden yetkililerce sürekli dile getirilmektedir. Bunların görüşlerine göre; eski metotla istenen, arzu edilen, ideal nitelikte olmasa bile yine de eski usul alimler yetiştirilebiliyordu. Şimdiki metotla ise hiç âlim yetişmemekte; sadece yarı okumuşlar, yarı âlimler, yarı münevverler kervanına yeni isimler eklenmektedir.

İslam âleminin en eski, en köklü eğitim kurumu olan Ezher, ne yazık ki maksatlı olarak iğdiş edilmiş, budanmış, eğitimi zayıflatılmış; sadece kabukta kalan, İslamî ilimlerin özüne inemeyen mezunlar yetiştirmeye başlamış; böylece İslamî dindarlığın bu asil kaynağı kuruma aşamasına gelmiştir. Üstelik bunu bilerek ve tasarlayarak yapanlar da sonra kalkıp, mevcut durumla alay etmekte, Ezher'i donuklukla, modern seviyenin gerisinde kalmakla ve içtihat kapısını kapatmakla suçlamaktadırlar. Batı kültür akımının bir uzantısı olarak Taha Hüseyin; dinin ancak millî tarihin bir parçası olarak okutulması gerektiğini, Mısır'ın önünde tek bir model bulunduğunu, onun da Batı modeli olduğunu; bundan başka bir yola sapılamayacağını; Batı medeniyetinin acısıyla tatlısıyla ve bütün yönleriyle alınması gereğini savunuyordu...

EZHER DİPLOMALARININ DENKLİĞİ KONUSU

1950'lere kadar Ezher'de okuyan öğrencilerin diplomaları dünyanın her tarafında geçerli olduğu gibi Türkiye'de de geçerliydi. Ancak 1950 yılı seçimlerinden ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra dînî alandaki rahatlaşma ve genişleme havasının ardından öğrenci sayısında ânî bir artış olunca bazı sıkıntılar da ortaya çıkmaya başladı. Millet'in büyük ümitlerle iktidara getirdiği Demokrat Parti'nin ilk icraatlarından biri Ezher'de okuyan öğrencilerin, başka ülkelerde okuyan öğrencilere tanınan en tabî hak-

larından mahrum edilmeleri oldu. Büyükelçilik artık, öğrencilerin askerlik tecillerini yapmayı bile reddediyordu. Halbuki Ezher'de okuyan öğrenci sayısı Türkiye'nin bu alandaki ihtiyacı ile karşılaştırıldığında devede kulak bile değildi. 1950 yılında Mısır'da çoğu hâfız 65 öğrenci vardı. 1954'de bu sayı çıka çıka 85'e çıkabilmiştir. Fakat bu kadar düşük bir sayı bile birilerinin gözüne batıyor; kamuoyunda Mısır, Türk öğrencilerin akınına uğramış gibi bir hava estirmeye çalışıyordu.

İhsan Efendi'nin ve 1951 yılında Kahire'yi ziyaret eden Ali Himmet Berki'nin (1882-1976) çaba ve teşebbüsleriyle konu Demokrat Parti ve meclis gündemine taşınmaya çalışılmıştı. Millî Eğitim Bakanı Tefik İleri ve dindarlıklarıyla tanınan Demokrat milletvekilleri ile çok uzun görüşmeler yapıldı. Araya hatırı sayılır adamlar koyuldu. Ezher'in eğitim programları meclise sunuldu. Demokrat Parti Maraş Milletvekili Abdullah Aytemiz (1883-1957) tarafından meclise konunun araştırılması için bir soru önergesi de verildi. 19 Kasım 1952'de Meclis Genel Kurulu'nda görüşülen soru önergesinde; Türkiye'de, o zamanlar daha yeni yeni kurulmakta olan İmam-Hatip okulları ve İlahiyat Fakültesi gibi dînî eğitim kurumlarının sayı, nitelik ve bilgi yönünden yeterli olmadığı; başka alanlarda dünyanın değişik ülkelerine eğitim görmek üzere çok sayıda öğrenci gönderilirken, Ezher gibi bütün İslam âleminde ilim irfan kaynağı ve erdem yuvası olarak nâm salmış bir eğitim kurumunun diplomalarının neden geçerli sayılmadığı soruldu. Bunun Demokrat Parti'nin takip ettiği dînî hoşgörü siyasetine, din ve vicdan hürriyetine uymadığı; Türk milletine iyi niyetle verilen sözlerle ve ciddî taahhütlerle bağdaşmadığı dile getirildi. Ezher'e neden öğrenci gönderilmediğinin; kendi imkânlarıyla gidenlerle hükümetin neden ilgilenmediğinin; buradan

mezun olanlara hangi görüş ve düşüncelerle hiçbir hak tanınmadığının cevabının Başbakan ve Millî Eğitim Bakanı tarafından verilmesi talep edildi. Ancak Millî Eğitim Bakanı mecliste verdiği cevapta; Ezher’de okuyan öğrencilerin durumunun mevzuata uygun olmaması nedeniyle kendilerine istenen izinlerin verilmediği; Türkiye’deki dînî eğitim kurumlarının ileride çok daha iyi gelişerek ehil ve aydın din adamları yetiştirileceği belirtildi. Abdullah Aytemiz, Bakan İleri’nin konuya siyasî olarak yaklaştığını; sanki ülkede din eğitimi verilmemiş gibi bir intiba uyanmasından endişe etmiş olabileceğini ifade etti. Bunun üzerine Bakan; *“Bu memleketin binlerce seneden beri Müslüman olan ve bütün dünyaya Müslümanlığı yaymış bulunan Türk milletinin, zaruret olmadıkça ecnebi milletlerden yardım istemesi yeri-ne, kendi bünyemiz içinde din âlimleri yetiştirmek hususunu tercih edeceğiz.”* şeklinde garip bir cevap vererek konuyu geçiştirmeyi tercih etti. Milletvekili Aytemiz de bu çelişkiyi dile getirerek; bunun hariçten yardım istemekle bir ilgisinin olamayacağını; Türkiye’de de hukuk ve tıp fakülteleri bulunduğu halde dışarıya, yabancı ülkelere binlerce öğrenci gönderildiğini; bunun dışarıdan yardım almak olarak yorumlanamayacağını; ülke için çok yararlı ve gerekli bir durum olduğunu; ülkemizde din âlimi ihtiyacının hukukçu ve doktor ihtiyacından çok daha fazla, önemli ve elzem olduğunu; bir an önce bunun çaresine bakılması gerektiğini; kendisinin dışarıdan din adamı getirilmesini değil, dînî eğitim için de bu eğitimin en iyi verildiği yerlere öğrenci gönderilmesini; gidenlere yardımcı olunmasını, diplomalarının denkliğinin tanınmasını istediğini; ülkedeki müftü ve vaizlerin yüzde doksanının 60 yaşını geçmiş olduğunu; Türkiye’deki İlahiyat Fakültelerinden mezun olan öğrencilerin Ezher’in değil ortaokul, ancak ilkokulu seviyesinde olabileceğini; bu gidişle

ülkenin çok uzun yıllar âlimsiz kalacağını belirtti. Fakat bir türlü istenen ve arzulanan sonuç elde edilemedi. Mevzuat hazretleri ve eski bürokrasi yeni hükümeti bir kere esir almış, onu tek parti iktidarının bile yapmadığı bir haksızlığı ve zulmü yapma noktasına getirmişti. Millete bir sürü sözler vererek iktidara gelen yeni hükümet, çok geçmeden verdiği sözlerin çoğundan dönmeye, millete yabancılaşmaya başlamıştı. Milletın dertlerini, problemlerini çözmek için iktidara gelenler, şimdi o dertlerin adını bile andırmıyorlar, konu edilip ortaya dökülmesine bile tahammül gösteremiyorlardı. Onlara göre, kendi partileri iktidara geldiği, kendi adayları milletvekili, bakan, başbakan, cumhurbaşkanı olduğuna göre artık hiçbir sorundan, dertten, sıkıntıdan bahsedilemezdi. Bunları gündeme getirenler olsa olsa kötü niyetli, hain kimseler olabilirlerdi. Görünen oydu ki, milletin doğruları yerine, birilerine yaranabilme ümidiyle başkalarının yanlışlarını yapmayı; milletin kapısında yemlenip, milletle barışık olmayanların folluklarına yumurtlamayı tercih etmişler; aynı sopa ve yumruk, dayak ve kötek hâlâ milletin üstünden kalkmamıştı. Yalnız bunlar milleti hem dövüyorlar, hem da ağlamasına, sızlanmasına, şikayet etmesine de izin veriyorlardı.

Neyzen Tevfik'in;

Türkü, yine o türkü, sazlarda tel değişti;

Yumruk, yine o yumruk, bir varsa el değişti!

dediği gibi, milletin büyük beklentileri yine boşa çıkmış, millet lehine ve hayrına düzenleme ve uygulamalar yerine eski düzen ve anlayış başka bir kostümle, görünüş ve görüntüyle kendini devam ettirmeyi yine başarabilmişti. Millet, asırlardan beri, iktidar gücünün etkisiyle bu yoldan kalmış; baştan çıkmışların yaptıklarını çoktan kanıksamış; 'Deli ile devletli, ikisi de bildiğini işler!' sözüyle bunları ve karakterlerini o

olağanüstü irfan ve ferasetiyle gayet iyi tanıyabildiğini en güzel şekilde ifade edebilmiştir.

Pasaportları uzatılmayan, haklarında asker kaçağı uygulaması yapılan bazı öğrenciler, Meclis Dilekçe Komisyonu'na başvurarak öğrencilik statülerinin kabulünü ve askerlik tecillerinin yapılmasını talep etmelerine rağmen, bundan da istenen sonucu elde edemediler. Millî Eğitim Bakanlığı, konunun tetkiki ve incelenmesi için İsviçre'nin Bern şehrinde görevli talebe müfettişi Ziya Karamuk'u görevlendirdi. Bu müfettiş tarafından, 9 Haziran 1953 tarihinde Bakanlığa, 'Ezher'in Eğitim ve Öğretim Bakımından Durumu' başlıklı bir rapor yazıldı. Rapor'da hâlihazırda değişik bölümlerine 63 Türk öğrencinin devam ettiği Ezher'in; Ortaçağ'dan kalma bir eğitim kurumu olduğu; buradan Ortaçağ zihniyetinden başka zihniyette bir insan yetişemeyeceği; adı üniversite olsa da Ezher'in gerçek anlamda bir üniversite olmadığı; iskolaistik bir kurum olma özelliğine sahip bir Ortaçağ medresesi olduğu iddia ediliyordu. Ön yargılarla, karalamalarla, aşğılamalarla, kötülemelerle; okuyanlarda Ezher'e ve burada okuyan öğrencilere kin ve nefret hisleri uyanmasına sebep olacak çok olumsuz ifadeler içeriyordu. Konunun akıl, izan, insaf sahibi, objektif ve tarafsız bakabilen başka bir müfettiş tarafından incelenmesi için girişimlerde bulunulmuş, ancak bu da kabul görmemiştir.

Konu, Meclis Dilekçe Komisyonu'nun talebi üzerine Meclis Genel Kurulu'na da getirilir ve 12 Şubat 1954'te görüşülür. Bu arada Tefvik İleri bakanlıktan istifa etmiş, yerine Salim Burçak getirilmiştir. Yeni Bakan, gerçeklerle bağdaşmayan, yanlı ve taraflı müfettiş raporundaki bütün görüş ve önerileri sıralar ve hepsine katılır. Konu mecliste görüşülürken Ezher'de okuyan öğrencileri temsilen bir grup öğrenci gelir, basın yayın organlarında ve mecliste kendilerini ifade

etmeye çalışırlar. Fakat bu durum bile bazı Demokrat Parti milletvekilleri tarafından, kendileri aleyhinde maksatlı kara propaganda olarak nitelenir. Genel Kurul'da söz alan, Demokrat Parti Gümüşhane Milletvekili Vasfi Mahir Kocatürk, medrese kurumlarını kötüleyip yerin dibine batıran konuşmasında; Ezher'e karşı gelişen önyargıların ve basmakalıp düşünce ve görüşlerin sözcülüğünü yapar. Yanlı ve gerçeklerden uzak müfettiş raporunu göklere çıkarır. "Türk Milletine İslamiyet fikriyatının, İslam ulviyetinin gerçek anlamını öğretmek istiyorsanız, gençlerinizi Ezher üniversitesine değil, Londra'da, Berlin'de, Paris'te açılan İslamiyet enstitülerine gönderin. Hariçten memlekete yobaz ithal etmenin devri geçmiştir!" diyerek sözlerini bitirir.

Demokrat Parti milletvekillerinden Ezher'i ve burada okuyan öğrencileri savunanlar da çıkmakla beraber, yine Demokrat Parti'den Tekirdağ Milletvekili Zeki Erataman gibi bu düşmanlığı çılgınlık boyutuna taşıyanlar da olmuştur. Bu zat, Kahire'de birisinin çekip kendisine gönderdiğini söylediği bazı fotoğraflar üzerinden şunları söyler:

"Buradaki Türk talebelerinin kafalarında Türk'ün kabul ettiği serpuş (şapka) değil, takkeler, yağlı pis şeyler var. Biraz önce arkadaşımızın işaret ettiği gibi, bunlar tamamen geri kimselerdir. Ezher, işte böyle kimseler yetiştiriyor. Bunlar, ruhları paslanmış insanlardır. Bunlara orada, 'Türkiye'ye gideceksiniz, yapılan heykelleri yıkacaksınız!' türü telkinler yapılmaktadır. Bunlara merhamet etmeyin, bunların öğrenciliğinin tanınmasını öneren Komisyon Raporu'nu reddedelim arkadaşlar!"

Dilekçe Komisyonu Başkanı Abdullah Aytemiz, Meclis müzakerelerini dinlemek için Kahire'deki öğrencileri temsilen bir heyet geldiğini belirterek; "Fotoğrafa fotoğrafla karşılık vermek gerekirse, bizim elimizde de oradaki öğrencileri-

mizin grup halinde iken çekilmiş sayısız fotoğrafları var. Bu fotoğraflardaki Ezherli öğrencilerimizin de İstanbul ve Ankara'daki üniversite öğrencilerinden hiçbir farkı yoktur. Diğer arkadaşımızdaki fotoğrafı gönderen kimsenin işine öyle geldiği için öyle fotoğraflar çekmiş, göndermiştir. Bu fotoğrafların bizim oradaki Türk öğrencilerimizle hiçbir ilgisi yoktur.” der.

Meclis Genel Kurulu'nda yapılan uzun tartışmalardan sonra konu, Anayasa, Millî Eğitim ve Millî Savunma komisyonlarına havale edilir; fakat istenen sonuç bir türlü alınmaz. Ezher'deki öğrencilerin öğrencilikleri ve diplomalarının denklikleri kabul edilmez; askerlik tecil işlemleri yapılmaz. 1950, 1960, 1970'li yıllar boyunca bu konuda yapılan bütün girişimler boşa çıkar. Konu ancak 1975 yılından sonraki koalisyonlar döneminde çözüme kavuşur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi profesörleri İsmail Cerrahoğlu ve Talat Koçyiğit'in Kahire'ye görevli olarak gidip, uzun uzadıya Ezher Üniversitesi eğitim programlarını, okutulan dersleri, eğitim ortamını detaylı bir şekilde inceleyip ortaya koydukları tarafsız ve objektif bir rapor düzenlemeleriyle çözüm yoluna girer. Eski haksız uygulamalara son verilerek Ezher Üniversitesi diplomalarının denkliği kabul edilir.

Fakat maalesef Ezher Üniversitesinin diplomalarının denkliği konusu, Türkiye'de değişen siyasî rüzgârlara göre hep farklı şekiller almıştır. Örneğin, bu mesele, 28 Şubat sürecinde yalnız Ezher Üniversitesinin değil, dünyanın her tarafındaki, kuruldukları günden beri denklikleri kabul edilmiş bulunan, adında İslam kelimesi geçen bütün üniversitelerin denkliklerinin iptali boyutuna taşınmıştır.

İLK BOCALAMA DÖNEMİNİ ATLATMASI

Herkes gibi, Mısır'a ilk alışma döneminde Ali Yakup Efendi'nin de; özellikle kendisini çok şaşırtan ve üzen şeyler bir hayli canını sıkmıştı. Bunları normal kabul etmekte ve kabullenmekte çok zorlanıyordu. Ama çok geçmeden bu tür yersiz ve gereksiz ayrıntılara takılmanın kendisine hiçbir yarar sağlamayacağını, kendisini yolundan alıkoyacağını değerlendirerek; bütün dikkatini buraya geliş amacına, hedefine, gayesine yöneltme ve yoğunlaştırma yoluna girmişti. O, kendisini aşkla ve şevkle büyük bir davaya, Allah'ın davasına adanmış biriydi. Bu çok kutsal, çok şerefli ama o ölçüde de büyük olan davayı yüklenmek; herkesin kolay kolay cesaret edip üstlenemeyeceği, üstlense bile altından kalkamayacağı çok ağır bir yükü. Bu; "Biz, emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik. Hepsi de onu yüklenmekten kaçındı ve ondan korktu. İnsan ise onu yükledi. Gerçekten insan çok zâlim, çok câhildir." (Ahzâb Sûresi, 72) ayetinde belirtildiği üzere, yerin, göğün, dağların bile üstlenmekten çekindikleri; kendilerine yüklenmemesi için Allah'a yalvarıp yakardıkları çok ağır bir teklif, imtihan ve yükü. Fakat o ölçüde de büyük, şerefli, yüce bir görevdi. Ona göre, inançlı bir mümin için en büyük bahtiyarlık; Allah kelimesini yüceltme yolunda gerekli donanımlara sahip olduktan sonra, bu yolda üstüne düşenleri yapmak için elinden gelen çaba ve gayreti sonuna kadar göstermekti. O, buna her şeyiyle hazır-
dı. Her dâvâ ve ideal gibi, onun inandığı bu ideal ve dâvâ da ancak onu iyi bilenlerle kâim olabilirdi.

O, seferle emrolunduğu için; bu çok büyük amacı ve ideal uğrunda, büyük bir ilim, irfan, hakikat aşkıyla ve şevkiyle, ilgi, merak, alaka ve idealizmle kendisini her şeyiyle ilim yoluna adanmış, bu kutlu yola vakfetmişti. Onu, kendi gözün-

de dünyanın en güzel yerleri olan Balkanlardan koparıp buralara kadar sürükleyen, bu ilgi, alaka, merak, aşk ve şevkten başka bir şey değildi. Onun için asıl önemli olan; buradaki halkın durumundan ve yaşantısından çok, ülkesinin, vatanının, milletinin, İslam âleminin, Müslümanların, hatta bütün insanlığın şiddetle ihtiyaç duyduğu ilmî ve fikrî olgunluğa ve yetkinliğe sahip bir insan olarak yetişebilmesi için gerekli ortamı, imkânı ve çevreyi arayıp bulabilmektir.

Onun gözünde, bir yer hakkında olumlu veya olumsuz bir değerlendirme yapabilmek için, ilim, irfan, fikir ve düşünce adamlarının nitelik ve niceliği; sıradan halkın, sokaktaki vatandaşın durumundan çok daha önemli bir kriterdi. Eğer bir yerde nitelikli ve yeterli sayıda ilim ve fikir adamları; iyi, sağlam ve doğru bir ilmî ortam varsa, er geç bu, orada yaşayan halkın dünya görüşüne ve hayat tarzına da olumlu bir şekilde yansiyacaktı. Bunun bütün halkın topyekûn bilinçlenmesine, toplumsal bir uyanışa zemin hazırlayacağı; nihayetinde doğru bir inanç, anlayış ve hayat tarzı şeklinde bütün halkı ve insanları da etkileyeceği bilimsel çalışmalarla ortaya konulmuş bir gerçektir. Öte yandan halkın fitratı, karakteri ve yapısı ne kadar temiz ve pâk olursa olsun; ilim, irfan, fikir ve düşünce yoksunluğunun; o toplumu er geç bir dejenerasyona, bozulmaya, kokuşmuşluğa sürükleyeceği yaşanan tecrübelerle, ilmî olarak da ortaya konabilmiş bir durumdur.

YÜZÜNCÜ MAYMUN FENOMENİ

Ali Yakup Hoca'daki bu inanç, anlayış ve düşünce, sadece fikrî bir önerme değil; günümüz psikoloji ve sosyoloji ilminin değişik tecrübe ve gözlemlerle ortaya koyduğu, doğruluğunu gözlem ve deneylerle test edip onayladığı bir gerçektir. Örneğin, 'Yüzüncü Maymun Fenomeni' adıyla bilinen ünlü deney,

bunun doğruluğunu ortaya koyan ilginç araştırma ve gözlemlerden biridir.

Pasifik Okyanusu'ndaki irili ufaklı birçok adada, Macaca Fuscata türü Japon maymunları yaşıyormuş. Bu adalardaki maymunların davranışları, otuz yılı aşkın bir süre bilim insanları tarafından tabii ortamlarında gözlenmiş. Bilim insanları, 1952'de, Koshima Adası'nda yaşayan maymunların beslenmeleri için kumların içine tatlı patatesler bırakmışlar. Maymunlar gelip bu tatlı patateslerin tadına bakmışlar ve çok beğenmişler. Yalnız bir sorun varmış. Patatesleri sökmeyi bilen maymunlar yıkamayı bilmiyorlarmış. Çamurlu topraktan çıkardıkları patateslerin üzerine yapışmış ince çamur ve kumlar, maymunları çok rahatsız ediyor, ağızlarına burunlarına doluyormuş. Bunları ne kadar temizlemeye, ayıklamaya çalışsalar, yerlere sürüp silseler, yalayıp tükürseler de; toprak ve çamurdan tam kurtulamıyorlar, patateslerin bir kısmı da boşuna ziyan olup gidiyormuş. Patateslerin tadını sevdikleri için, yine de kumlu, çamurlu filan deyip yemekten vazgeçemiyorlar; can sıkıcı kuma, çamura rağmen patatesleri iştahla yemeye devam ediyorlarmış.

Günlerden bir gün, daha on sekiz aylık bir yavru olan İmo isimli dişi maymun, bu soruna kendiliğinden bir çözüm bulmuş. İmo, arkadaşlarından birinden kaptığı çamurlu bir tatlı patatesle kaçmaya başlamış. Hızla akan küçük bir dereye karşı tarafa atarken elindeki çamurlu patatesi dereye düşürmüş. Suyun akıntısına doğru yuvarlanan patatesin peşine düşüp yakalamayı başarmış. Patatesi eline aldığı anda bakmış ki suyun içinde yuvarlanan patatesin üzerindeki çamur ve kumların çoğu temizlenmiş. Geri kalan çamurları da o yıkayınca patates tertemiz olmuş ve hiçbir kısmını ziyan etmeden tamamını afiyetle yiyebilmiş. Böylece patatesi yıka-

arak yemenin, çok daha güzel ve lezzetli olduğunu öğrenmiş. Çünkü artık hem patatesler ziyan olmuyor; hem de ağzına, burnuna, boğazına, karnına kumlar çamurlar dolmuyormuş.

İmo, bu olaydan sonra bulabildiği bütün çamurlu ve kumlu patatesleri derede veya herhangi bir su birikintisinde yıkayıp yemeye başlamış. Bu buluşunu önce annesine, sonra da arkadaşlarına öğretmiş. Artık annesi ve yakın arkadaşları da tatlı patatesleri yıkayarak yemeye başlamışlar. İmo, patatesleri yıkayarak yeme yöntemini arkadaşlarına, onlar da kendi annelerine öğrettikçe; bu yeni davranış biçimi, bilim insanlarının gözleri önünde, yavaş yavaş adadaki bütün maymunlar arasında gittikçe yaygınlaşmış. 1952 ile 1958 yılları arasında, beslenmelerini daha zevkli ve sağlıklı hâle getirmek için, kumlu patatesleri yıkama alışkanlığı önce genç maymunlar, daha sonra da bu yeni davranış biçimini çocuklarını taklit ederek öğrenen yetişkin maymunlar arasında yayılmış. Ama maymunlar arasında sayıları gittikçe azalsa da, hâlâ kendi bildiğinden şaşmayan, yeniliklere kapalı, hele çocuklardan ve gençlerden hiçbir şey öğrenmek istemeyen, bu yüzden kumlu patates yemekte ısrar eden bazı yetişkin maymunlar da eksik değilmiş. Bunların sayıları azala azala 1958'in sonbaharına gelindiğinde tek bir maymuna kadar inmiş.

Koshima Adası'ndaki maymunların 99 tanesi, patateslerini artık suda yıkayarak yiyorlarmış. Yalnız bir tanesi hâlâ eski yöntemde ısrar ediyormuş. Bir sabah çok şaşırtıcı bir olay olmuş. Bilim insanları o gün, gün doğarken bakmışlar ki; yüzüncü maymun da sabah erkenden kalkmış, kimseye görünmeden dereye gidip patateslerini yıkamış, o da patatesi yıkayıp yiyenler arasına katılmış. Aynı günün akşamında adada her şey değişmiş; maymunların hepsi artık patatesle-

rini yıkayıp kumlarını, çamurlarını temizleyerek yiyorlar-mış.

Fakat bilim insanlarını şaşırtan asıl büyük sürpriz bundan sonra yaşanmış. Bakmışlar ki, Koshima Adası'ndaki yüzüncü maymunun da patateslerini yıkayarak yemeye başlamasıyla birlikte, bu adayla doğrudan bir ilişkisi, bağı, bağlantısı olmayan, bu adada olup bitenlerden hiç haberdar olmayan diğer adalardaki maymun kolonilerinde de maymunlar patateslerini yıkayarak yemeye başlamışlar. Yüzüncü maymunun ilave enerjisi, her nedense bütün civar adalarda yaşayan maymunlar arasında da büyük bir devrim yaşanmasına neden olmuş!..

Bilim insanları bu olayı “Yüzüncü Maymun Fenomeni” diye adlandırmışlar. Bu fenomene şöyle bir açıklama getiriyorlar: Yeni bir düşünce, yeni bir yol, toplumda sadece belirli sayıda insanlar tarafından bilindikçe ve kabul edildikçe; dışarıdan bakanlar bu yeniliği önce sadece bunlara ve bu kişilere ait ve onlara özgü bir inanç, düşünce ve davranış biçimi olarak görürler. Ama bu sayı, belli bir kritik noktaya ulaştığında, yani sadece son bir kişinin bile bu “yeni yol”a katılmasıyla, toplumsal bilinç yeni bir aşamaya geçer; bu toplumla çok yakın bağlantısı olmayan başka toplumlara bile bilinç sıçramaları şeklinde yayılır. Yeni düşünce ve davranış tarzı, toplumları oluşturan fertlerin belirli bir oranı tarafından benimsendiği an; bu yenilik, mesafeler önemli olmaksızın zihinden zihine aktarılabilir. Yeni düşünce, birdenbire herkes tarafından düşünölmeye, doğru kabul edilmeye başlanır. Buna “niceliğin niteliğe dönüşme noktası” denir.

“Yüzüncü Maymun Fenomeni” olayına benzer inceleme, araştırma ve gözlemler, Duke Üniversitesinden Dr.J.B. Rhine gibi bilim adamları tarafından da başka değişik deneylerle tekrarlanmış, her seferinde de benzer sonuçlara ulaşı-

mıştır. İyi, doğru, gerçek, yararlı, hak olan fikir ve düşünceler, başlangıçta bir takım insanlara ne kadar farklı, aykırı, ters ve garip gelse, bu yola ilk baş koyanlar ne kadar çok aşılsalar, alay edilseler, toplum dışına itilseler de; hak bildikleri yolda cesaretle, ihlas ve samimiyetle her zorluğa göğüs gererek yürüyenler, er veya geç mutlaka başarıya ulaşırlar. Başta Peygamber Efendimiz olmak üzere, bütün peygamberlerin mücadeleleri buna tanıktır. Bu gerçek, Kur'an'ın pek çok ayetinde de açıkça dile getirilir. Önemli olan yüzüncü maymunun da hakkı, hakikati, doğruyu, iyiyi, güzeli benimsediği eşik noktaya ulaşabilmesidir. Hele gidilen yol doğru ise, buna ulaşamaması, başarılı olunamaması söz konusu bile olamaz. Çünkü asıl olan ve devamlılığı olan yalnız Haktır/hakikattir. Bâtılın ve yanlışın devamlılığı yoktur; er veya geç yok olup silinip gitmeye mahkûmdur. Hakkın/hakikatin, iyinin, doğrunun er veya geç kendini kabul ettirebilme gücü bizâtihi kendinde mevcuttur. Örneğin, hiçbir akıl sahibi İslam'a bigâne kalamaz. Yeter ki onu tebliğ görevini üstlenenler, görevlerini hakkıyla yerine getirebilsinler. İşte Ali Yakup Cenkciler Hoca da kendini bu yola ve davaya adanmış bahtlı kişilerden biriydi.

Bu bilinç sıçraması, Hakkın/hakikatin kendisini kabul ettirme gücünün örneğini Ali Yakup Hoca Mısır'da yakından bizzat görmüş ve yaşamıştı. En yakın dostlarından, arkadaşlarından, din ve dâvâ kardeşlerinden olan Hasan el-Bennâ'nın kurduğu İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) teşkilatının kuruluş ve başarılarına bizzat şahit olmuş, onların hem Mısır halkını, hem de bütün dünyayı nasıl etkilediklerini, nasıl büyük bir bilinç sıçramasına, İslamî şuurlanmaya vesile olabildiklerini yakından görme, yaşama ve izleme imkânına sahip olabilmisti.

HAYATTA EN ÇOK ETKİLENDİĞİ ÜÇ KİŞİ

Ali Yakup Hoca, hayatta en çok etkilendiği üç kişinin, Mustafa Sabri Efendi, İmam-ı Gazalî ve İhvân-ı Müslimîn'in lideri Hasan el-Bennâ olduğunu söylerdi. Mısır'ın onun hayatındaki en önemli yeri, bunların her üçüyle de yoğun biçimde haşır neşir olmasına vesile olmasıydı.

Hasan el-Bennâ'nın idealizmine, pratikliğine, aksiyonerliğine, amelî ve pratik bir adam olmasına; takvasına, ihlas ve samimiyetine; gayret ve çalışkanlığına, sabır ve sebatına; azim ve kararlılığına hayrandı. Hasan el-Benna ve İhvan-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler Teşkilatı) hakkında şunları söylerdi:

“Ben, İslam'ın esaslarını, hükümlerini hocalarımdan, bil-hassa Mustafa Sabri Efendiden dinlemiş, öğrenmiştim. Günümüzde İslam'ın nasıl yaşanacağı, nasıl yaşatılacağı, nasıl yayılacağı, hükümlerinin nasıl uygulanacağı konusunda en büyük gayret ve çalışmayı da Hasan el-Bennâ'nın yaptığını görmüşümdür. Hasan el-Bennâ aksiyoner, pratik ve faal bir kimseydi. Sabah erkenden kalkar, gece saat 12'lere kadar hiç durmadan çalışırdı. Doğru dürüst bir şey yiyip içmez; bir iki kahve ve ufak tefek şeylerle öğünleri geçiştirirdi. İnsana hitap ettiği zaman kalbini mıknaṭıs gibi çekerdi. Hayatını Allah'a vakfetmiş bir adamdı. Bütün varlığı, büyük bir gönül genişliği ve tevazu ile durmadan, dinlenmeden, bıkmadan, usanmadan gece gündüz olağanüstü bir gayretle Allah yolunda çalışırdı. Bence, İslam dünyasında yirminci asrın en faal, en akiyoner fikir ve eylem adamı Hasan El-Benna'dır. Hasan el-Bennâ, özellikle gençliğe kendisini sevdirebilmiş, sohbetleriyle onların ruhlarını doyurabilen, fikirlerine ışık tutan, ilmî, fikrî, kültürel sahalardaki gayretlerini destekleyen, hep daha başarılı olmalarını teşvik eden, çağlayanlar gibi sohbetleriyle dinleyenlerine tarifsiz heyecanlar

yaşatabilen bir kimseydi. Allah, sanki bu asırda onu gençliğe rehber olsun diye özel olarak ve özel bir amaç için yaratmıştı. Özellikle manen ölmüş durumdaki üniversite gençliğini yeniden diriltti. Mısır'da, o zamana kadar benzeri görülmemiş muazzam bir topluluk oluşturdu. Büyük bir mefkûre, fikir ve eylem sahibi büyük ve seçkin bir gençlik meydana getirdi. İhlaslı, samimi, İslam'ın ruhunu iyi anlamış, iyi yazan, iyi konuşan, iyi yaşayan fikir ve eylemleriyle kendini ispat etmiş olan bu gençlik hareketi, tüm Ortadoğu'nun ve İslam âleminin umudu olmuş durumdadır. İslam dîni, inancı ve davası için bu çok büyük bir güç ve kuvvettir. Ama elbette Amerika'sı, İngiltere'si, Yahudi'siyle bütün Batı dünyası bunları hiç sevmezler, sevmeyeceklerdir de... Bunların başa geçmemeleri, iktidara gelememeleri için, bunları tepelemek, yok etmek, ezmek, birbirine düşürmek, yollarından çevirmek için her şeyi yaptılar, yapıyorlar ve yapacaklar da... Ama ne olursa olsun, İslam'ın ve Müslümanların bugünü ve yarını için bunların yaptıkları, çok büyük bir iş, çok büyük bir başarıdır. Bunlar iktidara gelseler de, gelemeseler de, ben bunların İslam için yine de büyük bir kazanım olduklarına, bundan sonra da çok büyük yararlıklar göstereceklerine inanıyorum. Eskiden böyle bir güç yoktu. İslam bir inanç ve akîde olarak vardı ama bir fikir akımı, aktif ve faal bir güç olarak görünmüyordu. Hasan El-Benna'nın, onun kurduğu İhvan-ı Müslimîn'in ve onların ardından Mevdûdi'nin Müslümanların uyanışında ve gençliğin yetişmesinde çok büyük rolleri ve tesirleri olmuştur, bundan sonra da olmaya devam edecektir.”

HASAN EL-BENNÂ

Hasan el-Bennâ, 1906'da Mahmudiye'de dünyaya geldi. İlk eğitimini, Mısır'ın sayılı âlimlerinden olan babası Ahmed

b. Abdurrahman el-Bennâ'dan aldı. Küçük yaşlarda Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyip hâfız oldu. Reşadiye Medresesi'nde tanınmış ilim adamı Muhammed Ebû Zehrâ'nın gözetiminde ilim tahsiline devam etti. Reşadiye'deki eğitiminden sonra Dimenhur İlköğretmen Okulunu, daha sonra da Kahire Dâru'l-Ulûm Fakültesini bitirdi. 1927'de burayı bitirdikten sonra İsmailiye'de ilkokul öğretmeni olarak göreve başladı. Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin temelini de 1928'de burada attı. Bu cemaat, kısa zamanda Mısır'ın her tarafına yayıldı. Hatta çok geçmeden Mısır dışına da yayılarak bütün İslâm ümmetini fikrî yönden etkiledi. Onun en önemli eseri, on iki ciltten oluşan "Risâleler"idir. Bunların dışında daha birçok eseri ve yazıları yayımlanmıştır.

Mısır'da İslâmî hareket üzerindeki baskılar, daha İngiliz işgali döneminde başlamış, daha sonraları da hiç kesintiye uğramadan devam etmiştir. Bağımsızlık sonrası baskılar, işgal dönemini aratmayacak derece ve düzeyde olmuştur. Devlet terörü ile İslâmî anlayış ve duyarlılık sahibi pek çok insanın canına kastedildi. Bu yüzden de Mısır'daki İslâmî hareket, kitle tabanını fiilî mücadelenin içine çekme konusunda yeterince başarılı olamadı. Buna rağmen yine de insanlara İslâmî anlayış ve bilinç kazandırma konusunda çok büyük başarılar elde edildi.

Onun ve kurduğu Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin çaba ve gayretleriyle Mısır her şeye rağmen, Hilâfetin ortadan kaldırılmasından sonra bu kurumun yeniden hayata geçirilmesini, İslâmî ilke ve kuralların devlet ve toplum hayatına hâkim kılınmasını amaçlayan İslâmî hareketin beşiği durumuna geldi; burada çok geniş bir kitle tabanına sahip olduktan sonra bütün dünya Müslümanlarını da derinden etkiledi. Hasan el-Bennâ, oldukça düzenli bir hiyerarşik yapıya sahip olan Müslüman Kardeşler'in kurucusudur. Müslüman

Kardeşler, hemen hemen bütün Arap ülkelerine yayılmıştır. Bu cemaatin birçok Avrupa ülkesinde de faaliyetleri vardır. Faaliyetleri genellikle tebliğ ve davet çalışmaları şeklinde olan Müslüman Kardeşler cemaati her zaman silahlı mücadeleye, teröre ve fiili eylemlere karşı olmuştur. Birçok sosyal ve ticarî kurum ve kuruluşlar tesisi ile etkilerini artırmıştır. Ancak hükümet hiçbir gerekçe göstermeden bunların hepsini kapatmış, yayın yoluyla faaliyet yürütmeleri de devlet tarafından engellenmiştir.

Hasan el-Benna, 12 Şubat 1949'da kurşunlanarak şehit edildi. Kurşunlandıktan sonra kaldırıldığı hastaneye girişleri engelleyen İçişleri Bakanlığı yetkilileri, tedavisinin geciktirilerek aldığı yaralardan ölümüne neden olmuşlardır. Hasan el-Bennâ'nın şehadeti Ali Yakup Hoca'yı çok üzmüş ve derinden etkilemiştir.

GÜMÜLCİNE RAMAZANI

Ali Yakup Hoca, Mısır'da bulduğu ilim, irfan ve fikir çevresinden bir saatliğine bile ayrılmak istemiyordu. Ama onun gelirken uğradığı ve uzunca bir süre misafirleri olduğu Gümülcinelilere bir sözü vardır. Bu sözünü yerine getirmek için 1937 ve 1938 yıllarında iki sene Gümülcine'ye Ramazan vaizliğine ve hocalığına gitti. İki Ramazan'ı Gümülcine'deki Müslümanlarla beraber geçirdi.

Ali Yakup Efendi, derslerinden ve ilim, irfan çevresinden kendisini kısa süreliğine bile olsa uzak tuttuğu için her yıl Gümülcine'ye gitmekte pek istekli ve hevesli değildi. Ama insanların ısrarları karşısında bu daveti kabul etmek zorunda kalmıştı. Gümülcineliler onun sohbetlerinden, vaazlarından çok memnundular. Mısır'a gittikten sonraki ilk Ramazanını, 1938 yılında Gümülcine'de geçirdi. Gümülcineliler Ramazan Bayramı'ndan sonra onu yine bir talebe için çok

gerekli olan ve oldukça da dolgun bir harçlıkla Mısır'a uğurladılar. Gelecek sene yine gelmesi için bu sefer çok daha fazla ısrarcı oldular. O ise, derslerinden ve kitaplarından bu kadar uzak kalmanın, kendisini çok huzursuz ettiğini, gelecek sene için kendilerine başka bir hoca bulmalarını anlatmaya çalışmasına, başka bahaneler de öne sürmesine rağmen karşı tarafı ikna etmeyi ve ısrarından vaz geçirmeyi başaramadı. O münasip bir dille, karşı tarafı üzmeden, kırmadan ikna etmeye çalışıyor, Gümülcineliler ise onu ikna edebilme ısrarından vazgeçmiyorlardı. Hoca, yüz yüze ısrarlara daha fazla dayanamaz. Niçin gelemeyeceğini bir mektupla ve münasip bir dille bildirmesinin daha uygun bir yöntem olacağını düşünerek, Gümülcinelilere kesin kararını Mısır'a döndükten sonra bildireceğini söyleyerek yakasını kurtarmaya çalışır. Gümülcineliler, kendisine çok ihtiyaçları olduğunu, olumlu cevabını da dört gözle beklediklerini tekrarladılar. Hoca, eline geçen paranın çoğunu Kosova'da oldukça zor şartlar altında yaşayan ailesine göndermeyi, geri kalanıyla da kendi ihtiyaçlarını görmeyi; bu arada satın almayı düşündüğü bazı önemli kitapları da almayı planladı. Fakat Mısır'a dönmekte acele ettiği için, ailesinin payını Gümülcine'den yollamak yerine Mısır'a dönüp oradan göndermeyi düşündü. O zamanın şartlarına göre yanında epeyce yüklü miktarda bir para vardı. Mısır'a gitmek üzere, Pire'den Beyrut, İskenderiye üzerinden Marsilya'ya giden bir vapura bindi.

ALLAH'IN DİNİYLE DOLANDIRAN SAHTEKÂR

Uzun ve sıkıcı vapur yolculuğu, Beyrut'tan binen, zengin çocuğu olduğu her halinden belli olan, tatlı dilli, şen şakrak, ateşli, güzel ve çok inandırıcı konuşan bir gençle tanışınca bayağı neşeli ve eğlenceli bir hâle gelmiştir. İkisi çok iyi ahbab olurlar. Beyrutlu uyanık genç, Hoca'nın çok samimi,

dindar, dînî gayret ve fedakarlık sahibi, yanında da epeyce para olan biri olduğunu anlayınca parasını çarpmak için ona ustaca bir tuzak kurmaya karar verir. En hassas damarına basarak kendisine yanaşır:

– Ali Yakup Bey kardeşim! Biliyor musun, ben aslında Amerika’da yaşıyorum. Şimdi de Marsilya üzerinden Amerika’ya gideceğim. Amerika çok ilginç bir ülke! Özellikle zenciler arasında Müslümanlığa inanamayacağın kadar büyük bir rağbet ve yöneliş var. Orada yeni Müslüman olmuş kimselerdeki İslamî duyarlılığı, aşkı, şevki, heyecanı, bağlılığı görersen gözlerin yaşarır. Yalnız biliyorsun, İslam’ın ve Müslümanların çok garip olduğu bir devirde yaşıyoruz! Yeni Müslüman olmuş bu Amerikalıların da çoğu çok fakir ve yarıdama muhtaç kimseler. İşsiz güçsüz gençler. Yani tam anlamıyla *müellefe-i kulûbdan* olan kimseler (gönülleri İslamiyet’e ısrındırılması gerekenler). İçlerinde öyle cevherler, öyle yetenekli gençler var ki, şaşarsın! Ama İslamiyet’i daha doğru dürüst tanımıyorlar, bilmiyorlar. Bunların İslamî yükseköğrenim görmeleri, başta Ezher olmak üzere, Müslüman ülkelerdeki, özellikle Mısır’daki İslamî eğitim veren yüksek okullara gönderilmeleri; geri dönünce de daha büyük bir güçle, daha sağlam bir bilgi ve kültürle İslam’a hizmet etmeleri; dinimizi en güzel şekilde tebliğ edebilecek, yayabilecek hâle gelmeleri gerekiyor. Ama parasızlık, maddî imkânsızlık bizim belimizi çok büküyor. Maalesef Müslümanların halini de biliyorsun. Bu gibi önemli dînî hizmetler hiç kimsenin umurunda değil! Kimsede dînî gayret ve fedakârlık kalmamış! Ama Allah’a şükür, benim ailem varını yoğunu, her şeyini bu işe sarf ediyor. Ben, Beyrut’taki babamdan ve akrabalarından epeyce bir para tedarik ettim. Şimdi niyetim İskenderiye’deki amcalarıma da uğramak. Onlar, zaten bana vermek üzere epeyce bir miktar para hazırlamışlar.

İskenderiye’de gemiden inip onlara uğrayacağım, o parayı da alıp yoluma devam edeceğim. Ama bu gemiye bir daha yetişmem mümkün değil. Çünkü bu gemi İskenderiye’de çok kısa bir süre kalacak. Çaresiz bir sonraki gemiyi bekleyeceğim. Bu da benim Amerika’ya birkaç gün geç gitmem demek. Halbuki Amerika’da dört gözle benim yollarımı gözleyenler var. Birkaç gün değil, bir saat bile gecikmemin, oradaki İslamî faaliyetlerimize, dolayısıyla İslamî gelişmeye ne büyük zararlar verebileceğini anlatabilmem mümkün değil. Ali Yakup Efendi Kardeşim! Sen, çok samimi ve şuurlu birine benziyorsun. Şimdi sana bir teklifim olacak. Zaten ben bu teklifi senden başkasına da yapamazdım. Seni Allah benim karşıma çıkardı. Öncelikle sen, adresini bana ver. Ben, Amerika’dan göndereceğim gençleri sana yönlendireyim, sen onlara orada ağabeylik yap, yol göster, rehberlik et. Senden Allah rızası için, ilk isteğim bu! Bu da benim İskenderiye’deki yakınlarımın, amcalarımın adresleri, kartları... Gerçi karta, adrese bile ihtiyaç yok! Onları sadece İskenderiye’de değil, Mısır’da hatta bütün İslam dünyasında tanımayan yoktur. Bunlar, şu şu fabrikaların, ticarî müesseselerin, holdinglerin sahibidirler. Mısır’ın en büyük ithalatçıları ve ihracatçıları onlardır. Bak, bunlar da bizim beraber çektiğimiz fotoğraflarımız. Senden ikinci isteğim de şu: Eğer sen yanındaki parayı bana verir, inince de hemen gidip bizimkilerden alırsan dinimize ve davamıza çok büyük hizmet etmiş olursun. Böylece ben, boşu boşuna İskenderiye’de inip de vapurumu kaçırmış olmam. Hiç vakit kaybetmeden yoluma devam ederim ve Allah yolunda hizmete koşarım. Sen de büyük bir hayır işlemiş, sevap kazanmış olursun. Ne dersin? İşte amcalarımın adresleri, telefonları, mağazaları!..Ben amcamlara bir mektup yazar, sana veririm. Zaten sen onlara mektubu verince hiç istetmeden, paranı da çıkarıp sana

verirler. Onlar için bu kadar paranın lafi bile olmaz!..

Ali Yakup Hoca, bu gence o kadar güvenir, anlattıklarına öyle inanır ki, hiç düşünmeden, en ufak bir tereddüt göstermeden hemen yanındaki parayı çıkarıp ona verir. Vapur iskeleye yanaşınca Hoca iner; genç de aynı vapurla Marsilya'ya doğru yollanır. Ali Yakup Efendi, vapurdan iner inmez bavullarını bir emanetçiye bırakır, doğruca verilen adrese gider. Gencin dediği gibi hiç zorlanmadan, amcalarını bulur, mektubu ve kartı kendilerine uzatır. Adamlar daha zarfı açmadan;

– Eyvah! O sahtekâr, yoksa seni de mi çarptı? deyiverirler. Sonra da anlatmaya başlarlar:

– Beyefendi! Bu çocuk gerçekten bizim yeğenimizdir. Ama kendisi sahtekârın, dolandırıcının, çarpıcının, üçkâğıtçının, kapkaççının tekidir. Biz bundan bıktık usandık! Sen bunun ilk kurbanı değilsin, anlaşılan son kurbanı da olmayacaksın. Bu alçak, senin gibi daha nicelerini çarptı, daha kimlerin kanına girdi, saymakla bitmez! Yazık, demek ki seni de aldatmış! Kusura bakma ama biz bu adamın ne mektubunu, ne de kartını kabul ederiz!

Ali Yakup Hoca, kulaklarına inanamaz. Acaba vapur kalkmadan şunu yakalayabilir miyim diye, rıhtıma koşar ama ne çare ki gemi çoktan limandan hareket etmiştir. Çaresiz, mahzûn ve kederli bir şekilde Kahire'ye döner. Olay Kahire'de duyulur ve kısa sürede yayılır. Mustafa Sabri Efendi'nin de kulağına gider.

Mustafa Sabri Efendi olayı duyunca gülümseyerek, yarı şaka yarı ciddi;

– Ne oldu evliya? Bir şeyler duydum, galiba çarpılmışsın!

– Vallahi ne deyim, Efendi Hazretleri?! Olanı biteni zaten siz de duymuşsunuz!

– Ee, biz Ali Yakup oğlumuz boşuna evliya demiyoruz. Evlilik kolay bir şey değildir. Çile çekmeden evliya olunmaz. En büyük belalar önce enbiyânın, sonra evliyânın, ondan sonra da derecelerine göre diğer büyük insanların başına gelir, deyince, arkadaşları;

– Efendi Hazretleri! Ali Yakup Efendi kardeşimiz, çok üzgün; biraz teselli etseniz! diye ricacı olurlar. Mustafa Sabri Efendi ise önce;

– Yok canım! Evliyâullahın teselliye ihtiyacı olmaz! diyerek, hafiften takılmalarını biraz daha sürdürür. Fakat Ali Yakup Efendi'nin bu işe çok üzüldüğünü, canının çok sıkıldığını görünce yine de onu teselli etmekten geri kalmaz:

– Bak, Ali Yakup Efendi evladım! Bana göre, bizim nâil olduğumuz nimetler içinde en kıymetlisi imandır. Özellikle de kadere iman. Peygamber Efendimiz, ümmetine, başlarına gelen bu gibi üzüntülerden, dertlerden, sıkıntılardan kurtulmanın yolunun kadere imanda olduğunu göstermiştir. İnsanların gereksiz üzüntülere, kederlere, dertlere boğulmalarının, kendilerini helak etmelerinin en önde gelen nedeni; geçmişe üzülme, teessüf etme, yanıp yakılmak, boş yere ağlayıp sızlamak, ömrünü, gününü, nefesini boşuna ziyan etmektir. Sen de bilirsin ki, Peygamber Efendimiz bize “Keşke!” kapısını kapamış, bu kapıyı açmayı yasaklamıştır. Çünkü şeytan, insanın kalbine, gönlüne genelde keşke kapısından girer. Yani insan, geçmişini anarak; ‘Keşke şöyle olsaydı, keşke böyle olsaydı!’ dedikçe, şeytan onun gönlüne türlü vesveseler, şüpheler, inkârlar, düşmanlıklar sokar; onu fitneye, fesada, türlü zararlara ve helâke sürükler. Âhın, vâhın sonu gelmez ki! Olan olmuş, geçen geçmiştir. Artık geri dönüp de onu bir daha yaşamının ve düzeltmenin imkânı var mı? Yok! Onun için ileriye bakmak lazımdır. Kim bilir belki bunda da bizim bilemediğimiz ne hayırlar vardır. Kendini hiç

Gümölcine'ye gitmemiş yahut gitmiş de hiç para almadan geri dönmüş say. Zaten sen, istemeye istemeye gitmemiş miydin?..

Mustafa Sabri Efendi'nin bu sözleri Ali Yakup Hoca'yı çok etkilemiş ve teselli etmişti. Fakat zaman geçtikçe bazı arkadaşlarının onu alaya almalarının da etkisiyle bu aldatılma, kandırılma olayından bu kadar çok etkilenmesine, üzülmeye canı sıkılmaya başladı. Gerçekten de olan olmuş, giden gitmişti. Çaldırıldığı, çarptırıldığı bir parayı bu kadar dert etmenin, bir daha düzeltilmesi imkânsız bir iş için bu kadar can sıkıntısının bir anlamı ve gereği yoktu. Hani o paraya, pula, mala mülke değer vermeyen biriydi!? O halde, elinden çıkıp gitmiş bir dünya malı için bu kadar çok üzüntü duymasının ne anlamı olabilirdi? Aldatılmak, kandırılmak onuruna dokunmuş, bunu kendisine hiç yakıştıramamıştı. Halbuki bu da çok saçma bir düşünceydi. Evet, aldatılmak, kandırılmak hoş bir şey değildi ama Neyzen Tevfik'in;

Delikli demirin vurmazı olmaz;

Ardına geçip de göz uydurmalı!

Şu insanoglunun kanmazı olmaz:

Özünü bilip de söz uydurmalı!

dediği gibi şu dünyada aldatılamayacak, kandırılmayacak insan olamazdı. Önemli olan, insanın ne için aldatıldığı, neye kandığıdır. Örneğin, tamahkârlarla sahtekârlar çok kolay anlaşılır. Çünkü sahtekârlar tamahkârlardaki dünya hırsını, tamahını, tutkularını gıcıklayarak onlara yaklaşmayı çok iyi bilirler ve onları çok kolay aldatırlar, kandırırlar. Ama o, bu sahtekâra dünyevî bir tamah, hırs, tutku yüzünden aldanmamış ve kanmamıştı. Bu alçak onu, dindarlığını, dîni gayretini, dinine hizmet etme düşüncesini, aşk ve sevdasını istismar ederek kandırmıştı. Bu da utanılacak bir şey değildi. Nitekim dîni kitaplarda, İslam büyüklerinin, üstelik de

bile bile bu şekildeki aldanmalarına, ya da aldanmış görünmelerine dair sayısız rivayet okumuştur. Meselâ, Müslümanlardan bazıları, Hz. Ömer'e gelirler. Birisinin Müslüman olduğunu söyleyerek kendisinden *müellefe-i kulûba* ayrılan zekâttan pay aldığını; bu kimsenin gerçekte Müslüman olmadığını; Müslüman görünerek kendisini aldattığını, kandırdığını söylerler. Hz. Ömer, kendisinin de bildiği bu durumu haber vermeye gelenlere; "Olsun! Ben dinimle aldanırım. Beni aldatan varsın dinimle aldatsın!" diye açıklamada bulunur ve yine de o kişiye zekât malından pay vermeye devam eder.

Hz. Mevlânâ'ya da bir gün birisi gelir ve Şems-i Tebrîzî'yi gördüğünü söyler. Mevlânâ hemen yerinden doğrulur, sırtındaki değerli kaftanını çıkarıp bu müjdeyi getiren kişiye hediye eder. Orada bulunanlar, adam yanlarından ayrıldıktan sonra Hz. Mevlânâ'ya;

– Efendim, bu adam size yalan söyledi, derler. Mevlânâ;

– Evet, bu adamın yalan söylediğini ben de biliyorum.

Zaten onun için çıkardım kendisine kaftanımı verdim. Eğer doğru söylemiş olsaydı, onu bu kadarcık bir hediyeyle bırakmaz, canımı bile verirdim! der.

İnsanları aldatmak, hele Allah'la, dinle, dini kullanarak aldatmak, din gibi yüce bir şeyi dünyevî kazançlara, mevki, makam, şan, şöhrat gibi hasîs emellere alet etmek, ne iğrenç, ne alçakça bir şeydi. Ama maalesef bu da insanın olduğu her yerde dünya tarihi boyunca hep olmuş ve olmaya devam edecek bir durumdu. Ziya Paşa bile;

La'net ola ol mâle ki, tahsiline ânın;

Yâ din ola ya ırz u ya namus ola âlet!

beytinde din, ırz ve namus alet edilerek kazanılan mala lânet etmektedir. Bunun bir örneğine kendisi de yaşayarak bir kere daha şahit olmuştu. İnsanların içinden ne yalancılar, ne

dolandırıcılar, ne hâinler, ne alçaklar, ne istismarcılar çıkabileceğini daha önceden de biliyordu ama böylesini, bu kadarının da olabileceğini bu olayı yaşayınca daha iyi anlamıştı. Esas üzücü olan, insanın bu kadar alçalabilmesi idi. Ne yazık ki, insanın alçalmasının sınırı yoktu. O da bundan çıkarması gereken dersleri çıkaracak, bundan sonra bu gibi konularda elbette daha dikkatli olacaktı. Ama hayatta böyle alçak insanlar var ve alçakça şeyler olabiliyor diye, tutup Allah yolunda fedakârlıktan, infaktan, harcamadan da kaçınacak, geri kalacak değildi. Zaten nefsinin ve şeytanın kendisini çekmek istediği tuzak da buydu. Bu sahtekar, onun değer verdiği, hayatını, her şeyini hiç tereddüt etmeden ortaya koyabileceği kutsal değerlerini, inançlarını, duygu ve düşüncelerini öylesine ustaca istismar etmiş, öyle de inandırıcı konuşmuştu ki, cebindeki parayı çıkarıp verirken ondan en ufak bir şüphe duymamıştı. O an yaşadığı tek duygu, daha fazla parası olmadığı ve daha fazlasını veremediği için duyduğu üzüntüydü. Demek ki, alçaklığın, istismarcılığın böylesi ve bu kadarı da olabiliyormuş. Bundan aldığı ders, bu olayın insanları tanıma yolunda ona kazandırdığı tecrübe parayla pulla ölçülecek cinsten değildi. İşte nefis ve şeytan tam bu noktada devreye giriyor, onu Allah yolunda harcamaktan, infak etmekten tamamen alıkoymak için ellerine geçen kozu ve fırsatı sonuna kadar kullanıyorlardı. Önce onu niye bu kadar saf, ahmak, bön, dikkatsiz olduğu için suçluyorlar, sonra da; ‘Gördün mü, bak? Dinini, dinî duygularını kullanarak seni aldattılar, kandırdılar, paramı nasıl da çarptılar! İnsanlar böyledir işte! Bundan böyle dikkat et! Uyanık ol! Hiç kimseye güvenme! Kimseye bir kuruşunu bile kaptırma! Parana puluna sahip ol!’ gibi sözlerle onu fitliyorlardı. Bundan sonra Allah yolunda ve Allah için diyen hiç kimseye, bir kuruş bile para kaptırmamasını, hatta bu olayı herkese

anlatmasını, böylece herkesi Allah yolunda harcamada cimri davranmaya teşvik etmeyi sağlamaya çalışıyorlardı. Neredeyse bunlara hak verecek duruma gelmişti. Bereket versin, Mustafa Sabri Efendi'nin nasihatleri imdadına yetişmesi, aklını başına toplamasına, daha mâkul ve daha doğru düşünebilmesine sebep olmuştu.

KİMSEYE ANLATILAMAYACAK ALÇAKLIK!

Hoca, bu aldatılma olayını, çok güvendiği, inandığı, istikamet ve sarsılmaz inanç sahibi yakın dostlarından başka kimseye anlatmadı. Bir kere bu olay, öyle her yerde ve herkese anlatılabilecek bir olay değildi. Çünkü Allah korusun, bazı insanlar bu hikâyeden etkilenerek Allah yolunda harcamaya yapmaktan vazgeçebilirler; verecekleri paranın yerine ulaşmayacağından endişe ederek infaktan uzaklaşabilirler; bazıları da bu gibi olayları kendi cimriliklerine, eli sıkılıklarına gerekçe sayabilirlerdi.

Hani adamın birisi çölde giderken, yol üstünde susuzluktan ölmek üzere olan birisine rastlar. Bu merhametli ve iyi niyetli adam, hemen atından iner ve su matarasındaki suyunu bu zavallıyla paylaşmak için doğruca yanına koşar. Fakat yol üstünde yatan adam, gerçekte susuzluktan ölmek üzere olan bir zavallı değil, bir soyguncudur. Soygun yapmak için böyle bir hileye başvurmuştur. Kendisine su vermek için yanına gelen adamı, şiddetli bir darbeye yere serer. Ardından da hemen onun atına atlayıp kaçmaya başlar. Yavaş yavaş kendine gelmeye ve olup biteni kavramaya başlayan iyi yürekli adam arkasından soyguncuya seslenir:

– Heey bir dakika! Tamam her şeyimi, atımı, eşyayı, malımı mülkümü aldın kaçıyorsun, hepsi senin olsun, al da git! Ama sakın hâ, bu olayı hiçbir yerde ve hiç kimseye anlatma! Evet sen çok alçak bir adamsın ama hiç olmazsa bu

alçaklığı yapma!

Bu sözler soyguncuya çok ilginç gelir ve nedenini merak eder. Atın dizginlerini çekip yavaşlattıktan sonra uzaktan sorar:

– Niçin?

– Çünkü insanlar bu olayı duyarlarsa, bir daha çölde gerçekten de susuzluktan ölmek üzere olan hiç kimseye atlarından inip su vermezler. Hatta onu soyguncu sanar, uzaktan dolanır, ölüme terk ederler. Böylece insanların iyilik ve merhamet duygularını öldürmüş, nice masum zavallıların kanına girmiş olursun. Bu yüzden bu yaptığın alçaklığı, bir ma'rifetmiş gibi yayman, her cinayetden daha ağır bir cinayet olur!

GÜMÜLCİNE'DE SON RAMAZANI

Ali Yakup Efendi, bu olaydan epeyce dersler çıkardı. Ama şu, insana sürekli kötülüğü emreden nefesine ve onu Allah'tan uzaklaştırmak isteyen şeytana da bir ders vermesi gerekiyordu. Yoksa bir şeylerin eksik kalacağını hissediyordu. Kendi kendine; 'Ey hain nefis ve ey lânetli şeytan! Şimdi siz alçak bir istismarcının bana yaptıklarını, beni Allah yolunda malımla, canımla mücadeleden vaz geçirmek, uzaklaştırmak için kullanıyorsunuz öyle mi? Evet, ben tedbirsiz davrandım, aptallık ettim, aldandım. Ama olsun, ben bu olaydan ders çıkamayayı, daha dikkatli, akıllı ve tedbirli olmayayı, bu zararı kazanca çevirmeyi de bilirim. Hem bilirsiniz ki ben, siz öyle istesenez de, insanların hepsinden ümidimi kesmeyeceğim. İnsanlar içinde benim hiç tahmin edemeyeceğim kadar alçakları, hainleri, yalancı, dolancı, madrabazları olduğu gibi; çok iyileri, fedakârları, üstünleri, çok güvenilir olanları da var. Bunu şimdi çok daha iyi öğrendim. Size inat ben, ömrüm boyunca hep kötülerini daha iyi tanımaya; yapabilir-

sem onları kötülüklerinden vazgeçirmeye; yapamazsam onlardan uzak durmaya; iyileri de arayıp bulmaya; onlarla hayırlı ve güzel işlerde bir ve beraber olmaya; iyilikte onlarla yarışmaya çalışacağım. Aldatıldım, kandırıldım diye, sizin bana öğütlediğiniz gibi, Allah yolunda harcama ve infak konusunda cimri davranmayacağım. Aksine çok daha cömert olacağım. Çok şükür ben parayı, pulu, malı, mülkü, şanı şöhreti, mevkî ve makamı hiçbir zaman hedef edinmedim, bundan sonra da edinmeyeceğim. Her işimde hep Allah'ın rızasını gözeteceğim ve arayacağım. Bundan sonra, Allah yolundaki hizmetlerimden de hiç para almayacağım. Geçimimi başka yollardan kazanacağım; bütün kazancımı da bu yolda harcayacağım. Hayatımı, ömrümü, hizmetlerimi, çalışmalarımı hep bu yöne aktaracağım. Bu yolda, çok daha gayretli ve çok daha çalışkan olacağım. Hiç almayacağım, hep vereceğim!' dedi.

Nefsine ve şeytana daha neler dedi, neler saydı, söyledi. Bu idealist düşünceler, bu büyük amaçlar, hele bu asırda her insanın kolay kolay üstesinden gelebileceği şeyler değildi. Öte yandan bunların lafta kalmaması, eyleme, icraata, fiiliyata da dökülmesi gerekiyordu. İlk icraatı olarak da gelecek seneki Ramazan ayını Mısır'da geçirme fikrinden vazgeçti. Yine Gümülcine'ye gidecek, Ramazan ayını bu güzel insanları dînî, ilmî ve fikrî konularda aydınlatarak geçirecekti. Zaten Gümülcineliler, gelecek yıl da gelmesi için ona çok ısrar etmişler, fakat o derslerinden, kitaplarından uzak kalmak istemediği için, biraz tereddütlü konuşmuştu. Ondan kesin bir cevap alamayınca da; 'Aman ne olursun! Gelip geleceğini bize erkenden haber ver de senin yerine başkasını arayacaksak geç kalmış olmayalım!' diye sıkı sıkıya tembihte bulunmuşlardı. O da fazla gecikmeden onlara gelip gelemeyeceğini bildirme sözü vermişti. Gümülcine maddî,

manevî, dînî, ilmî, fikrî velhasıl her yönden İslam'a hizmet için çok önemli bir faaliyet sahasıydı. Yapılması gereken çok şey vardı. Cemaatle birbirlerini de çok seviyorlardı. Hemen gelecek Ramazanı da onlarla beraber geçirmek istediği müjdesini onlara uçurdu. Çok sevindiler... Gümülcinelilerle çok güzel, çok hoş, çok verimli ve feyizli bir Ramazan daha geçirdiler. Hoca, her senekinden çok daha gayretli çalıştı. Gece gündüz demedi, o cami senin bu cami benim koşturdu durdu. Gümülcineliler çok memnun kaldılar. Ona her zamankinden daha fazla para tedarik edip getirdiler. Ama o bu paranın bir kuruluşuna bile el sürmedi. Onlara;

– Bu benim sizinle son Ramazanım'dı. Bu parayı alın, hayır işlerine harcayın!' diyerek hepsini geri iade etti.

– Nereye harcayalım?

– Burada yapılması gereken çok iş, para harcanması gereken de çok yer var. Nitekim ben size Ramazan ayı içerisinde yapılması gereken işlerden bazılarını söylediğimde, bana yeterli para tedarik edilemediği için yapamadığınızı söylemişsiniz. İşte şimdilik bu parayı alın başlayın, üzerine siz de eklersiniz, Allah da yardım eder, inşallah olur biter!

– Allah râzı olsun hocam! Ama biz sizden çok memnunduk. Bizi niye yalnız bırakıyorsunuz? Bizim burada sizin hizmetlerinize çok ihtiyacımız var. Biz sizin gibi hocayı nereden bulacağız?

– Bulursunuz, bulursunuz, benden bile daha iyilerini bulursunuz. Sakın yanlış anlamayın. Ben de sizden çok memnunum. Ben de sizinle beraber olmak isterim ama benim gelemememin kendimce bazı sebepleri var. Siz ne olur benim kusuruma bakmayın. Ama isterseniz, ben gelecek Ramazan Mısır'dan size ilmine, irfanına, ahlâkına güvendiğim arkadaşlardan gönderebilirim.

– Vallahi çok makbule geçer hocam! Madem siz gelemeye-

ceksiniz, bize sizi aratmayacak bir, hatta iki hoca gönderin!

– Tamam, anlaştık!

Böylece her iki taraf da birbirinden memnun bir şekilde helalleşerek ayrıldılar. Bu seyahatten ve dînî görevden hocanın hiçbir maddî kazancı olmamış, aksine elinde avuncundakini de yol parası ve gidiş geliş masrafları için harcamıştı. Maddî zorluklar yaşadığı o sıkıntılı dönemde bu kolay katlanılacak bir fedakârlık değildi. Ama yaptığı işten çok mutluydu. Nefsine dönüp, bu yaptığı işi nasıl bulduğunu sordu. Tabii nefsi bu işi, çok aptalca ve yanlış bulmuştu. Görebilse şeytana da soracaktı, ama onun da bu işten hiç memnun kalmadığından çok emindi. Buna da çok sevindi. Gönlü rahat, yaptığı iş ve hizmetlerden mutlu, parasını kapatabileceği hırsız, üçkâğıtçı, yalancı, dolandırıcı tehlikelerinden son derece emin bir şekilde Mısır'a döndü. Artık sıra, ilim yolunda daha gayretli olmaya, zamanını daha verimli kullanmaya, öğrenmeye daha fazla zaman ayırmaya gelmişti. Bundan sonra hizmet yolunda hiç kimseden, hiçbir şey almama, hep verme gibi düşünce ve idealini daha da pekiştirdi. Gümülcine'ye iki yıl üst üste yaptığı bu birer buçuk aylık seyahatlerin ve hizmetlerin kendisine hiçbir maddî getirisi olmamıştı. Ama hayat tecrübesine ve mücadele azmine önemli katkıları olmuştu.

Gümülcine'de insanların İslamî irşada ve yol göstericiliğe gerçekten çok ihtiyaçları vardı. Onlara, daha fazla ilimle meşgul olabilmek için, gelecek sene tekrar buraya gelemeyeceğini söylemişti ama aslında bu kararını etkileyen, kimseye söylemek istemediği başka bazı nedenler daha vardı. Ayrıca Mısır'da aynı işi gayet güzel yapabilecek, kendisini aratmayacak başka arkadaşları da vardı. Onlardan iki tanesinin adı daha şimdiden zihninde belirmişti.

Kendisinin, onca ısrara rağmen, Ramazan irşadı için tek-

rar Gümülcine'ye gelmek istememesinin birkaç önemli nedeninden birincisi; Gümülcinelilerin sadece ilmî sohbet yapmakla onun yakasını bırakmamaları, iyi niyetle sık sık kendisini cemaatin önüne geçirip imamlık yapmaya, namaz kıldırmaya zorlamalarıydı. Evet, imamlığın çok faziletli, çok sevaplı bir iş olduğunu o da çok iyi biliyordu. Ama kendisi zihnî meşguliyetleri çok olan, çok okuyan, çok düşünen bir kimseydi. Bu yüzden onun çoğu zaman bu işin içinde kaybolup, her şeyi, hatta kendisini bile unuttuğu zamanlar olurdu. Namaz ise insanın her şeyi unutup, arkaya atıp, her türlü düşünceden arınıp sıyrılarak bütün kalbiyle ve ruhuyla ve tam bir teslimiyetle, yüksek bir bilinç ve şuurla, huşû ve hudû içerisinde Allah'a yönelmesini gerektiren bir ibadetti. Kendisi de böyle namaz kılmak, Allah'a böyle yönelmek istiyordu. Ama bu, özellikle kendisi gibi zihnî meşguliyetleri çok yoğun olan bir kimse için hiç de kolay bir şey değildi. Hoca, ibadetlerde ruhsat yolundan çok, azîmet yolunu tercih ederdi. Bazı konulardaki hassasiyeti vesvese derecesine vardığından onun evhamlı ve vesveseli biri olduğunu söylemek de mümkündü. 'Abdestim veya namazım oldu mu, olmadı mı, var mıydı, yok muydu, bozuldu mu, bozulmadı mı?' gibi düşünceler kafasını çokça meşgul ediyordu. Abdest alışığı bayağı uzun sürer, azalarını tekrar tekrar yıkardı. Hele tek bir alıp namaza başlaması görülmeye değermişti. Dünyevî her şeyden sıyrılıp tam anlamıyla ve bütünüyle Allah'a yönelmeye çalışır; kendisini toparlayarak, tekbir alıp namaza başlayınca kadar çok uğraşır, çok zaman kaybeder; deprem oluyormuşçasına zangır zangır titrer, sarsılır, gönülden gelen bir bağıllık ve ürperti ile tekrar tekrar teşebbüs ettikten sonra nihayet tekbir alıp namaza başlayabilirdi. Onun haline bakanlar, namaza konsantre olmanın ne demek olduğunu anlarlardı. Kendisine niye böyle yaptığını sorabilecek kadar

yakın öğrencilerine; “Ne yapayım, azizim! Bir türlü kendimi toparlayıp, bütün varlığımla Allah’a yönelmem kolay olmuyor.” derdi. Tabii cami cemaatinin hepsinin bu olup bitenlere bir anlam verebilmesini, anlayış göstermesini beklemek gerçekçi değildi. Cemaatin çoğunluğunun istediği gibi teravihleri jet hızıyla kıldırmak ise onun hiç yapamayacağı ve yapmak istemediği bir şeydi. Herkes onun gibi yavaş yavaş huşû ve hudû içerisinde namaz kılmayı arzu etmiyordu. Dolayısıyla cemaatin önüne geçip namaz kıldırmak ona kaldıramayacağı, tahammül edemeyeceği çok ağır bir yük gibi geliyor; böyle ağır bir yükü, vebâli ve sorumluluğu da daha fazla üzerine almak istemiyordu. Daha rahat, evhâmı ve vesvesesi olmayan başka arkadaşları varken, böyle bir sorumluluğun altına girmesinin anlamı ve gereği de yoktu.

Ayrıca tâ küçüklüğünden beri kendi kendisine İslamî hizmetleri için kimseden para almayacağına, bu işi sırf Allah rızası için yapacağına dair söz vermişti. Bunu kendisine ilke edinmişti. Fakat bunu da başkalarına anlatabilmek, uygulayabilmek de hiç kolay olmuyor, bir hayli zorlanıyordu. Verilen parayı alması da, almaması da, almamasının nedenlerini açıklaması da çok başını ağrıttıyor; kendisini sıkıntıya sokan, bir sürü soruna ve dedikoduya yol açıyordu. Zaten o bütün hayatını ilme, okumaya, düşünmeye vakfetmeye karar vermişti. Ona göre zevklerin en büyüğü ilim zevkiydi. Diğer zevkleri gelip geçici bulurdu. İmamlık yapacak adam çoktu ama bütün İslam âleminde onun tâlip olduğu işe tâlip olanlar; bunun önemini, gereğini ve değerini kavrayabilenler yok denecek kadar azdı.

ARAŞTIRMACI KİŞİLİĞİ

Ali Yakup Efendi, Mısır’da tez ve antitezleriyle, güçlü ve zayıf yönleriyle; varsa uygulamalarıyla bütün çağdaş ve tari-

hî, ilmî, dînî, felsefî, edebî, ideolojik, siyasî, sosyal, ekonomik, psikolojik vb. bütün düşünceleri, fikir ve sanat akımlarını; ayrıca tarihi, coğrafyası, sosyolojisi, psikolojisi, felsefesi ve edebiyatıyla Doğu ve Batı medeniyetlerini hem de kendi orijinal kaynaklarından öğrenme imkânına kavuşmuştu. Kahire Üniversitesindeki Kütüphane Müdürlüğü ve okutmanlık gibi görevleri sırasında Doğu ve Batı'nın ünlü ilim ve fikir adamlarıyla ve tanınmış oryantalistlerle tanışma ve dostluklar kurma imkânını bulmuş; bu görevlerin onun sıra dışı ve çizgi üstü bir bilim ve fikir adamı olmasında azımsanmayacak kadar büyük katkıları olmuştu. Çünkü İslam dünyasındaki, örneğin Türkiye'deki klasik din eğitimi almış ilim adamları ve hocalar, hiçbir Batı dilini bilmezlerdi. Batı'yı ve Batılıları yakından tanımazlar; dünyada ne olup bittiğiyle, özellikle de o zamanların dünyasındaki, İslam ülkelerini ve Müslümanları da derinden etkileyen çağdaş ilim ve fikir adamları ve akımlarıyla hiç ilgilenmezlerdi. Batılıların İslam ve Müslümanlar hakkındaki gerçek düşüncelerini, Müslümanlara karşı besledikleri kin ve düşmanlıkları bilmezlerdi. Müslümanlar aleyhine geliştirdikleri plan, proje ve uygulamalardan; bunların uygulanmasından başka bir şey olmayan saldırılardan hiç haberleri olmazdı. O, bunun İslam dünyasının en büyük sorunu ve açmazı olduğunu düşünürdü.

Ali Yakup Hoca, hem Doğu'yu, hem de Batı'yı, üstelik kendi orijinal kaynaklarından, tarihi, coğrafyası, sosyolojisi, psikolojisi, felsefesi ve edebiyatıyla ve tam anlamıyla öğrenmeye yoğunlaşmıştı. Arapça yazmak ve konuşmak onun için Türkçe yazıp çizmekten çok daha kolaydı. Avamca ve havas-cası ile Arapça'ya, ana dilinden daha fazla hâkimdi. Yedi yabancı dili okuyup yazacak kadar biliyordu. İslam âleminin ve özellikle Arap dünyasının liderlerini; siyasî, sosyal ve eko-

nomik yapılarını ve buralardaki ilmî, fikrî, dînî ve siyasi akımları; bunların Amerika ve Rusya karşısındaki hakiki konumları ve durumları ile Batı Hıristiyan ve Yahudi dünyasının İslam âlemine kurdukları tuzakları, hazırladıkları planları anlamaya yoğunlaşmış, bu yolda çok önemli merhaleler de kat etmişti.

O, Doğu'yu ve Doğuluları çok iyi tanıdığı gibi; Batı'nın İslam ve Müslümanlar hakkındaki gerçek düşüncelerine; Müslümanlara karşı besledikleri kin ve düşmanlıklara; asırlardan beri Müslümanlar aleyhine hazırladıkları plan, proje ve tuzaklara; bunların değişik uygulamalarına kadar Batı'yı ve Batılıları da kendi kaynaklarından tanımaya, öğrenmeye, anlamaya çalışıyor; onların hile ve tuzaklarına karşı neler yapılması gerektiği üzerinde de ciddiyetle düşünüyor, fikir geliştiriyordu. Örneğin, dünya tarihini Fransızcasından okumuştur. Sosyalizm, kapitalizm, komünizm, materyalizm, Titoizm, Maoizm, Darwinizm, Freudizm, Existansiyalizm gibi Batı kökenli ideoloji ve fikir akımlarını; nazariye, teori ve görüşleri; güçlü ve zayıf yönleri, gülünç tarafları ve tarihi uygulamalarıyla çok iyi bilir ve tanırdı. Derinlemesine ve genişlemesine çalışmaları, onu tam anlamıyla ansiklopedik bilgiye sahip biri haline getirmişti. Ama bunlar onda sadece mâlumât olarak kalmaz; öğrendiklerinden yola çıkarak sistematik bilgiye, bilimsel ve doğru sonuçlara da ulaşmaya çalışırdı. Onun belli bir alanda uzmanlığı yoktu, ama neredeyse her alanda uzmanlarla beraber çalışabilecek, hatta o konunun uzmanlarının bile içinden çıkamadıkları konularda onlara yol gösterip, destek olabilecek kadar temel ve sistematik bilgiye donanıma sahipti. Çağımızda uzmanlığın ne kadar önemli ve gerekli olduğunun farkındaydı.

Ali Yakup Efendi evlenmek, ev bark sahibi olmak hatta yeme içme, gezip dolaşma gibi en insanî ihtiyaçlarını bile

erteleyerek; hatta unutarak kendisini tamamen, ilme, araştırmaya, düşünmeye, Doğu ve Batı kültürlerini anlamaya, tanımaya, öğrenmeye, incelemeye ve eleştirmeye vermişti. Çok mütevazı yaşıyor, az yiyor, çok çalışıyordu. Yemek hazırlamak ve pişirmekle zaman kaybetmez, bardağa koyup suyla ısladığı birkaç hurma, birkaç incir, mevsimine göre üzüm, karpuz, turp, peynir gibi hazır yiyeceklerle yetinirdi. Bazı günler sabah bir şeyler atıştırır, bir daha saatlerce, hatta bazen ertesi güne kadar aklına acıktığı ve yemek yemesi gerektiği gelmezdi. Yemeyi, içmeyi, uyumayı tamamen unutup 48 saat çalıştığı günler bile olurdu. Hiç yemek tasası çekmezdi. Günleri yemeksiz ve aç geçirmek hoşuna bile gider; az yemek, ona kendisini daha zinde, canlı, diri ve sağlıklı hissettirirdi. Yirmi yıl kaldığı Mısır'da hiç hasta olmamıştı. Her sabah soğuk suyla duş almayı ömrü boyunca hiç aksatmadığı bir alışkanlık haline getirmişti. Arkadaşları, onun bu kadar sağlıklı olmasına hayret ederlerdi. Hayatı boyunca yeme içme, dünya malı, şan, şöhret, mevki, makam peşinde olmamıştı. En büyük zevki okumak ve okutmaktı. Bu işlerle uğraşırken açlığını, susuzluğunu, en zaruri ihtiyaçlarını bile unuturdu. Ziyaretçisi geldiğinde ilgilenir, onun dışında kitapların başından kalkmazdı. Mustafa Sabri Efendi, İhsan Efendi, Zâhid el-Kevserî gibi büyüklerini ziyarete gittiği zamanların dışında hiç dışarı çıkmazdı. İlmî çalışmalarına engel olabileceği düşüncesiyle Mısır'da evlenmemeye karar verdi ve bütün hayatını ilmî ve fikrî çalışmalara adadı.

ADAM KADRİ BİLMEZLİĞİMİZE BİRKAÇ ÖRNEK

MUSTAFA NUREDDİN EFENDİ

Ali Yakup Efendi, her zaman ilim, fikir, kültür, sanat erbabından kıyıda köşede kalmış kimi duysa hemen gidip

onunla tanışmaya, çalışmalarından, fikir ve düşüncelerinden haberdar olmaya, yararlanmaya çalışırdı. Daha Kahire'ye ilk gittiği yıllarda, milletimizin bir kenarda unutulmuş, kadri kıymeti bilinmemiş değerlerinden Mustafa Nureddin Efendiyi duymuş ve hemen gidip tanışmıştı. Bu zâtın, çoğu nâdir eserlerden oluşan çok muazzam bir kütüphanesi vardı. Bu kütüphane, çok eski ve çok nâdir el yazması Tevrat nüshalarına kadar eşi bulunmaz kültür hazinelerini barındırıyordu. Çok gayretli, çok çalışkan ve idealist bir insan olan Mustafa Nureddin Efendi, gece gündüz çalışmış, yıllarını ve bütün ömrünü vererek bin bir emekle 40 ciltlik büyük bir Türkçe ansiklopedik lügat hazırlamıştı. Fakat bir benzeri şimdiye kadar hazırlanamamış olan, Türkçenin, Türk dili ve Türk edebiyatının anıt eserlerinden biri olmaya layık bu muhteşem eserini bastırabilecek gücü olmadığı için, bir türlü bastıramamış ve gün yüzüne çıkaramamıştı. Buna çok üzülen Mustafa Nureddin Efendi, bu kahır ve üzüntüyle hayata veda etmiş, o eşsiz ve dev kütüphanesi ise ölümünden sonra Amerika'da bir üniversitenin eline geçmişti.

Türkiye Cumhuriyeti Beyrut Büyükelçiliğinde görev yapan diplomat yazarlarımızdan Abdülganî Seni Bey, 1925'te Mustafa Nureddin Beyi ziyarete gitmiş, kendisinden ve eserinden bahseden, zengin kütüphanesini tanıtan uzun bir makale yazmış, bu makale Türkiye'de *Servet-i Fünûn*'da yayınlanmıştı. Bu değerli zâttan ve onun olağanüstü önemdeki yayımlanamamış anıt eserinden bahseden makale *Servet-i Fünûn*'un soluk sayfaları arasında kaybolup gitmiş, bu hazin bir hâtıradan başka ondan geriye bir şey kalmamıştır.

Bu milletin artık çok nâdir yetiştirebildiği Mustafa Nureddin Efendi gibi tek tük değerli insanların ve onların herkesin telif etmeye güç yetiremeyeceği böyle olağanüstü

âbide eserlerinin de kadir ve kıymetlerinin bilinmemesi, boş yere heder olup gitmeleri, Ali Yakup Efendi'yi hem çok üzmüş, hem de çok düşündürmüştü. Asırlardan beri hem nitelik, hem de nicelik olarak doğru dürüst adam yetiştiremez hâle gelmemiz bir yana, bir de her nasılsa Hüdâyî nâbit olarak (kendiliğinden yetişmiş) veya kendi kendini yetiştirmiş böyle büyük adamlarımızın ve değerlerimizin de kıymetinin bilinmemesi en üzücü ve düşündürücü kusurlarımızdan biriydi. Yani adam yetiştirememeye sorunumuzun yanında bir de adam kadrini ve kıymetini bilememe sorunumuz vardı. Çünkü adamın kadrini, kıymetini de ancak adam olanlar bilir ve anlayabilirdi...

Ali Yakup Efendi, adam kadri, kıymeti, değeri bilmezliğimizin; bizim bir türlü kurtulamadığımız, üzerimizden atamadığımız umumî bir hastalığımız ve zaafımız olduğunu, Mustafa Nureddin Efendi örneğiyle bir kere daha görmüş ve yaşamıştı.

BABANZÂDE AHMET NAİM BEY

Babanzâde Ahmet Naim Bey, 13 Ağustos 1934 Pazartesi günü, İstanbul'da öğle namazının ikinci rekatında secdede vefat etmişti. Onun ölüm haberi kendisine ulaştığında Mehmed Âkif; "Naim'in vefat haberi, üzerime dağ gibi yıkıldı" diyerek üzüntüsünü dile getirmiş, onun gibi bir değerlin vefatının milletimiz için ne büyük bir kayıp olduğuna da işaret etmişti. Kabri, Edirnekapı Mezarlığı'nda, dostu Mehmed Âkif Ersoy'un mezarının hemen yanındadır.

Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi bilen, Doğu ve Batı kültürünü tam anlamıyla hazmetmiş olan Ahmed Naim; yazı hayatına, Arap edebiyatından seçtiği parçaların tercüme ve şerhlerini *Servet-i Fünûn dergisinde* "Bedâiyü'l-Arab" başlığıyla neşrederek başlamıştı (1901). O, edebiyat ve mûsikî

dostu, Garp ilminin âşığı, fakat maddeciliğin amansız düşmanı bir felsefe âlimi idi. Velûd bir yazar değildi, ama yazacağı konuyu Doğu ve Batı kaynaklarından inceledikten sonra tenkit ve tercihleriyle mükemmel bir şekilde kaleme alırdı. Özellikle tercümelerinde terimlerin tam karşılığını bulmak için büyük bir titizlik gösterirdi. Felsefe alanında çok değerli bir mütercim olduğunu, George Fonsegrive'in birçok terim ihtiva eden psikoloji kitabını *İlmü'n-Nefs* adıyla Türkçe'ye çevirmesiyle ispat etmiştir. Telif ve Tercüme Odası'nda üye iken de aynı hassasiyeti gösterir, kabul ettiremediği fakat doğru olduğuna inandığı terimleri kendi eserlerinde kullanırdı. *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*'nde, Türk dilini kullanmadaki ustalığı yanında Arapça kelimelerin en uygun karşılığını bulmadaki mahâreti de açıkça görülmektedir. Ahmed Naim, maddeciliğe ve belli bir hizbe bağlılık gösterenlere karşı çıkarak onlarla mücadele ettiği gibi, hâlâ eski usulle Arapça öğretimini sürdürmeye de cephe almıştı. Ayrıca hadîs okutma usulünün ıslaha muhtaç olduğunu da ortaya koymuştu. Türk dilinin istiklâlinin korunmasına dair yazılar yazdı. İlmî terimlere dokunulmadan Türkçe'nin arındırılmasını ve üslûbun sadeleştirilmesini savundu. Kendisine "Arapçacı" denmesine rağmen, yazılarında arı duru Türkçe'yi ustalıkla kullanabilmişti. Ayrıca onun Mehmed Âkif'le birlikte Âsım efendi'nin *Kamus Tercümesi*'ndeki Türkçe kelimeleri seçerek bir Türk lügati yapmaya çalıştığı, ancak bu teşebbüsünün yarım kaldığı da bilinmektedir.

Babanzâde Ahmed Naim Bey, tarihî ve millî hâtıraları övmenin insanı ciddî sûrette yanıltacağını ve hurâfelere düşüreceğini savunarak Yahya Kemal ile yaptığı bir münakaşadan on yıl kadar sonra onunla karşılaştığında; Yahya Kemal'in deyişiyle, gerçek bir mümine yakışır samimi bir üzüntüyle kusurunun bağışlanmasını dilemiş ve böylece onu

hayretler içinde bırakmıştı. O, meziyetlerini gizleme; düşmanın bile değeri varsa o değeri tanıma; dostlarını onların gıyabında da sevme meziyetlerine sahipti. “Sormazsan, mâlumâtını söylemeyen”, “dinlemesini bilen”, “sözü senet teşkil eden” güvenilir adam özellikleriyle Mehmed Âkif’in “ashaptan sonra en sevdiği kişi” olan Ahmed Naim’in İslâm’a bağlılığı tamdı. İlim ve irfan erbâbı kimselerle sohbet etmekten çok hoşlanırdı. Kayınpederi Fâtih türbedarı Ahmed Amiş efendi’ye intisap etmişti. Şâfi mezhebine mensuptu. İslâm birliği ve kardeşliği konusunda çok titiz ve dikkatli olup, ömrü boyunca bu birliğe zarar verme ihtimali bulunan her harekete karşı çıkmıştır. Türkçülük cereyanlarına Türk olmadığı için cephe aldığı ileri sürülse de Ahmed Naim, İslâm birliği açısından sakıncalı bulunduğu Arap İttihat Kulübü’nün isim ve kuruluşunu da tenkit etmişti. Kavmiyet ve cinsiyet davası gütmeyi İslâm’ın varlığı için kanser kadar tehlikeli bulur; bunu “yabancı bir bid’at”, “Frenk hastalığı” olarak nitelendirir ve bu ırkçılık davasının zararlı yönlerini Kur’ân’a ve sünnete dayanarak açıklamaya çalışırdı.

Babanzâde Ahmet Naim Bey’in ardından Mehmet Akif, şu tespitite de bulunmuştu: “Türk milleti, maalesef büyüklerinin kadrini öldükten sonra biliyor. O da hepsini değil!..”

SÜLEYMAN NAZİF

Mehmed Akif’in diliyle “Kara gün dostu” diye tarif edilen Süleyman Nazif de bizim ihmale uğramış, kadri, kıymeti bilinmemiş değerlerimizdendir. Düşman süngüsünü vatanın bağrına dayadığında o, kalemini batarya yapmış, kelimeleri top mermisi kalıbında dökmüş ve düşman üzerine ateş etmişti.

1927 yılının Ocak ayı başlarında zatürreye tutulan Süleyman Nazif yine aynı yıl İstanbul’da vefat etmiştir.

Kendi cenazesini bile kaldıracak malvarlığı bulunmayan Süleyman Nazif'in cenaze masrafını Türk Tayyare Cemiyeti karşılamış, Edirnekapı mezarlığındaki mezarını da İstanbul Belediyesi yaptırmıştır.

Kalemiyle millet davasına hizmet eden, Hak ve hakikati haykıran Nazif, kendisine servet edinecek ne para bulabilmişti ne de vakit bulabilmişti. Manevî değeri paha biçilemeyecek kadar büyük bir servet değerinde olan yazılarının değeri ve kıymeti bilinmemiştir. En sevdiği meyveler armut ve muzdu. Öldükten sonra yatağının yanındaki dolapta üç tane çürümüş armut bulundu. Son zamanlarda karnını doyurabilecek kadar bile yiyecek içecek alabilecek parası yoktu. Öldüğünde, ondan geriye üzerindeki eski püskü bir elbise ve yedi buçuk kuruş nakit para miras kalmıştı. Yoksulluk içinde öldüğü için, gazetelerde mezarının belediye tarafından yaptırılacağına dair haberler çıkınca Ömer Ferit Kam şu kıt'ayı yazmıştı:

*Sağlığında nice ehl-i hünerin,
Bir tutam tuz bile yoktur aşına!
Öldürüp evvel onu açıklktan,
Sonra bir türbe yaparlar başına!**

İSMAIL FENNİ EFENDİ ERTUĞRUL

Genç Ali Yakup, kendi değerlerimizin kıymetini bilme, onlardan gerektiği gibi yararlanma, verimliliklerini artırma konusundaki ihmalimiz, gafletimiz, vurdumduymazlığımız, zaafımız konusunda dertlenir, bunun nedenleri, niçinleri üzerinde düşünüp taşınır, kafa yorardı. Bu önemli konu üzerinde pek çok kimseye ve tabii bu arada Mustafa Sabri

* *Türk Edebiyatı*, sayı 449, Mart 2011, s. 28.

Efendi'yle de uzun sohbetleri oluyordu. Özellikle Mustafa Sabri Efendi de bu konuda çok dertliydi. Hatta bu hususta, kendi kusurlarını da itiraf ederek millet olarak bu konudaki zaaflarımızı, hatalarımızı şöyle bir örnekle dile getirmişti:

“Bizler, ne kadir, kıymet bilmez insanlarız. Geçenlerde İsmail Fenni Efendi'nin (1855-1946), *Maddiyûn Mezhebinin İzmihlali* adlı bir eseri elime geçti. Kitabı bir solukta okudum. Çok şaşırdım ve hayran kaldım. Halbuki bu kitap yeni bir kitap değil, ben yeni gördüm. İstanbul'da Şeyhülislamlık yaptığım dönemde benim böyle bir zattan haberim bile olmamış. Adamcağız meğer ne kadar dolu ve değerli bir insanmış. Bizzat kendisinin bildiği dört dilden orijinal metinlere ve ana kaynaklara ulaşmış, onları bütün detaylarıyla ve arka planlarıyla okumuş, anlamış, değerlendirmiş, hazmetmiş, tenkidini ve tahlilini yapmış. Onca farklı ve değişik bilgiyi aklında, fikrinde, ruhunda, kalbinde, gönlünde, zihninde harmanlamış, değerlendirmiş, elemiş, ayıklamış, doğru ve yanlış, iyi ve kötü taraflarını ortaya koymuş. Memleketin Şeyhülislamı olarak benim bile haberdar olmadığım böyle önemli bir kitabı, bu kadar da gerekli olduğu bir dönemde acaba bizim memleketimizde kaç kişi okudu? Bu zatı acaba kaç kişi tanıdı? Öldüğünde cenazesinde acaba kaç kişi vardı? Beş para etmeyen madrabazlar, düzenbazlar, sahtekârlar eller ve başlar üzerinde taşınırken, böyle gerçek değerlerimizin, asil ve nezih insanlarımızın kadir ve kıymetlerinin bilinmemesi ne kadar acı! Böyle değerli insanlarınımız acaba ne zaman ve nasıl takdir edilmeye başlanacak?”

Adam, kıymetini kim bilir? Elbette adam olanlar bilir. İnsan ister istemez korkuyor. Acaba bu büyük millete ne oldu, ne oluyor? Niçin artık doğru dürüst adam yetiştirmek bir yana, adam kıymetini bilen kimseler bile yetiştiremiyo-

ruz? Bunun bizim bir türlü kurtulamadığımız, üzerimizden atamadığımız umumi bir hastalığımız ve zaafımız olduğunun Ali Yakup Efendi de çok iyi farkındaydı.

Nitekim yıllar sonra kendisi de aynı akıbete uğrayacak, büyük bir donanımla, aşkla ve şevkle hizmet etmek için koşup geldiği Türkiye’de yüzüne kimse bakmayacak, kadri kıymeti bilinmeyecek, bütün kapılar yüzüne kapanacak, ekmek parasını kazanabilmek için de mesleği harici işlerle, muhasebecilikle uğraşmak, ömrünün en verimli dönemlerini ilim öğrenmekten ve öğretmekten uzak geçirmek zorunda kalacaktı. Ali Yakup Efendi’yi eser yazmak, telif ve tercüme gibi işlerden uzaklaştıran, onu olabildiğince adam gibi adam olmaya ve yapabildiği kadarıyla böyle adamlar yetiştirmeye veya böylelerinin yetişmelerine katkıda bulunmaya yönelten sebeplerin başında, bizzat görüp yaşadığı bu ve benzeri olaylar geliyordu. Bunlar onda adam yetiştirmenin, eser yazmaktan daha önemli olduğu fikrini iyice pekiştirmişti. Öyle ya, yararlanabilecek nitelikte adamınız yoksa eser ne işe yarayabilecekti? Nitekim bugün bizim ecdâdımızın yazdığı eserlerden de bizim insanlarımız değil, daha çok yabancılar yararlanıyor; üstelik onları bizim aleyhimize kullanabildikleri silahlar haline bile dönüştürebiliyorlar.

BİR ÖRNEK DE YABANCILARDAN

Aslında bu kadir kıymet bilmezlik sadece bize has bir kusur değildir. Dünyanın her tarafında buna benzer yaşanmış hikâyeler çoktur. Biraz da vicdanlarımızı rahatlatmak açısından, buraya bir de yabancılardan kadir kıymet bilmezlik örneği alalım.

İspanya’da, doğduğu kasabanın adını ülkesine, ülkesinin adını da bütün dünyaya duyurmuş çok tanınmış bir heykel-

tıraş için, kasabanın belediye meclisi toplanmış; şehrin merkezine sanatçının heykelinin dikilmesine, bunun için de iki yüz bin pezeta harcanmasına karar vermiş.

O dönemde artık bir iş yapamayacak duruma gelen ve geçim sıkıntısı çeken, neredeyse aç, biilaç denecek kadar sefil duruma düşen sanatçı, belediyeye şöyle bir teklif götürmüştü:

– Siz o paranın yarısını bana verin; ben her gün güneşin doğuşundan batışına kadar şehrin merkezinde heykel gibi dikileyim!.. Boşuna ‘Peşin sille, veresiye keremden hayırlıdır!’ dememişler.

ARKADAŞ ÇEVRESİ

Ezher Üniversitesinin Usûlu’-d-Dîn bölümünde okuyan Ali Yakup Hoca’nın, Mısır’lı veya okumak için dışarıdan Mısır’a gelmiş öğrencilerden oluşan çok geniş bir arkadaşı çevresi de vardı. Bunlardan özellikle Türkiye’den veya Balkanlardan gelen bazılarıyla çok yakından ilgileniyor; onlara hem hocalık, hem ana babalık, hem arkadaşlık yapıyordu. Türkiye’den Mısır’a gelen öğrenciler arasında özellikle Ali Ulvi Kurucu, Mustafa Runyun, Emin Saraç gibi gençler onun sık görüştüğü, teklifsiz tekellüfsüz birbirlerine en çok gidip geldikleri arkadaşlarındandı.

Onun gibi birisinin Mısır’da bulunması, onlara kol kanat germesi, her türlü sorunlarıyla yakından ilgilenmesi, yol göstericilik, hocalık, öğretmenlik, rehberlik yapması; Mısır gibi çok kozmopolit ve insanın ayağını kolaylıkla kaydırması, bünyesine alıp eritmesi çok kolay ve çok yaşanmış bir ülke için bulunmaz bir nimetti. Nitekim Mısır, Mehmet Akif Ersoy’un oğlu Emin’in bile, edindiği yanlış arkadaşlar, madde bağımlılığı gibi kötü alışkanlıklar yüzünden perişan olmasına, elden avuçtan çıkıp içler acısı hallere düşerek bu

dünyadan göçüp gitmesine neden olmuş bir yerdi. Ali Yakup Efendi, özellikle gençler için, Mısır'daki çöller içindeki Nil vadisi neyse; öyle münbit, verimli, var edici, diriltici bir vadi gibiydi.

Nitekim Emin Saraç Hocaefendi'nin, Mısır'a ilk ayak bastığında onunla nasıl tanıştığını anlatan açıklamalarından bunu net bir biçimde görebilmek mümkündür:

“Biz Mısır'a ilk gittiğimizde Zâhid Efendi'yi ziyaret ettik. Bize annemizin kucığına düşmüşçesine iltifat etti. Kendisine; ‘Burası bizim için çok yabancı ve karanlık bir yer! Biz burada ne yapacağımızı, kimlerle görüşeceğimizi, kimlerle düşüp kalkacağımızı bilemiyoruz’ dediğimde Zâhid Efendi hocamız bana; ‘Sen, şimdi buradan çıkınca doğruca, İhsan Efendi'nin yönettiği Sultan Mahmud Medresesine uğra! Orada Ali Yakup Efendi isminde birisi var. O sana ağabeylik eder.’ dedi. Ali Yakup Efendi, Ali Ulvi Kurucu'ya da ağabeylik, hocalık etmiş, onun yetişmesinde de büyük emekleri olmuş biriydi. Kendisine bütün dersleri o okutmuştu. Sultan Mahmud Medresesine vardığımda akşam namazı sonrasıydı. Ali Yakup Efendi, odasından dışarıya bir ampul uzatmış kapının önünde kitap okuyordu. Hatırlıyorum, bu kitap, Şekîb Arslan'ın *Hâdıru'l-Âlemi'l-İslamî* adlı eseri idi. Ali Yakup Efendi o zamanlar Ezher'i çoktan bitirmiş, Kahire Üniversitesi Kütüphanesinde Şark Dilleri bölümünde çalışıyordu. Kendisi yedi lisan bilirdi. Mustafa Sabri Efendinin *Mevkîfu'l-Akl* kitabının müsveddesini temize çeken odur.”

Ali Yakup Efendi, bu öğrencilerin her şeyleriyle yakından ilgilenirdi. Onlara sürekli; sadece okulda, fakültede derse gidip gelmekle bir yere varılamayacağını; hep hocaların, profesörlerin anlattıklarıyla yetinmek yerine kendi kendilerine ve kendi aralarında da değişik kitaplar ve dersler okumalarını; okuyup öğrendikleriyle ilgili karşılıklı fikir alışverişinde

bulunmalarını da öğütlerdi. Hatta bunu lafta, sözde de bırakmak istememiş; daha öğrencilik yıllarında yurttan kalan öğrenci arkadaşlarına bir gün şöyle bir teklif götürmüştü: ‘Yahu, arkadaşlar! Biz, fakültede derslere girip çıkıyoruz. Bize anlatılanları dinliyoruz. İyi güzel de, biz sadece bize belletilenleri öğrenmekle ve bize verilenleri almakla mı yetineceğiz. Bizim kendi aklımız, fikrimiz yok mu? Hep böyle hazır-cı mı olacağız? Gelin, biz de kendi aramızda kitap okuma hallerini kuralım. Herhangi bir kitabı seçip okumaya, anlamaya, yorumlamaya, değerlendirmeye çalışalım. Bakalım kim-senin yönlendirmesi olmadan, okuduklarımızdan biz kendimiz ne kadar yararlanabiliyoruz; yazılanları nasıl anlıyor, nasıl yorumluyoruz?’ demişti. Bazı arkadaşları onun bu fikrini kabul etmişler, onlarla beraber belli kitapları seçerek okumaya, aralarında mütalaa etmeye, değerlendirmeye başlamışlardı.

Aslında onun esas amacı; arkadaşlarını sadece mektepte, medresede, okulda, fakültede, üniversitede, enstitüde belli formasyon derslerini okumakla yetinen; onun dışında doğru dürüst kitap okumayan; derinlemesine, bilimsel, metodik ve sistematik düşünemeyen; hiçbir konuda araştırma, inceleme yapamayan; ilgisiz, alakasız, meraksız; soru sormasını bilmeyen, soru sormaktan çekinen; sorunlardan ürken, korkan; hiçbir derde deva olamayacak, hiçbir soruna çare bulamayacak; problemlerle yüzleşmek ve onlara çözüm aramak yerine üstlerini örtmeye, gizlemeye, yok saymaya çalışan sözde eğitimli insan tipinin dışına çıkarmaya çalışmaktı. Tabii bu kolay bir şey değildi. Ama o her zaman okunmaya değer herhangi bir kitabı, herhangi bir kaynağı başkalarıyla beraber okumak; herhangi bir konuda derinlemesine inceleme ve araştırma yapmak için bir kişi bile kendisinden talepte bulursa onu geri çevirmezdi. Daha sonra bu çalışma meto-

dunu, sağlığının elverdiği ölçüde ömrünün sonuna kadar hiç aksatmadan uyguladı. Tabii kendi başına da sürekli okumakla ve araştırmakla meşguldü. Başkalarıyla okuyacağı derslere de mutlaka önceden ve değişik kaynaklardan hazırlanarak gelirdi. Ama iki kişi bile olsa, grupla, toplulukla yapılan çalışmaların, okunan derslerin çok daha verimli, feyizli ve bereketli olduğuna inanıyordu.

PARİS BİLE DÜŞTÜ

Ali Yakup Efendi'nin Mısır'daki öğrencilik yılları, İkinci Dünya Savaşı'nın bütün dünyayı kasıp kavurduğu hengâmeli bir döneme denk gelmişti. Ailesi Yugoslavya'da yaşadığı, savaş çoktan buralara doğru yayıldığı için çok sıkıntılı ve tedirgindi. Dur, durak bilmeyen Almanlar, bu arada Fransa'ya saldırırlar ve Paris'e doğru ilerlemeye başlarlar. Ali Yakup Efendi, bir yandan gece gündüz sınavlara çalışırken, bir yandan da gözü kulağı radyodaki savaş haberlerindeydi. Paris'in düştüğü, Almanların Paris'e girdikleri gün, Ali Yakup Efendi'nin çok önemli sınavı vardı. Bu sınavı geçerse sınıfını geçmiş olacak, kalırsa bir yıl kaybedecekti. Bu yüzden işi çok sıkı tutmuş, sınavdan önceki gece de hiç uyumadan sabaha kadar ders çalışmıştı. Sabah namazını kıldıktan sonra; 'Şimdi yatağa girersem, uyur kalırım. En iyisi saati kurayım da seccadenin üzerinde biraz kestireyim!' diye düşündü. Fakat öyle yorgun ve uykusuzdu ki, biraz sonra iyice kendinden geçmesine engel olamadığı gibi, çalan saati de duyamamıştı. Tekrar kendine geldiğinde, sınava geç kaldığını anladı. Hemen fakülteye koşmuşsa da sınav başladığı için kendisini içeri almadılar. Sınava giremeyince de çaresiz geri dönüp arkadaşlarının yanına geldi. Onun erken geri döndüğünü gören arkadaşları, soruları hemen cevaplayıp sınavdan çıktığını sanmışlardı. Sınavı

başarıyla geçtiğinin müjdesini almak için;

– Hadi Ali Yakup Efendi üstadım; bize müjdeyi ver bakalım! Sınavın nasıl geçti? Kaç aldın? Sen zaten mutlaka iyi bir notla geçmişsindir ya biz yine de soralım! diyerek etrafını sardılar. Ali Yakup Hoca üzgün;

– Boş verin azizim; ne müjdesi? Anladım ki ben hayat adamı değilmişim!

– Hayrola, ne var, ne oldu, ne demek bu?!

– Daha ne olsun? Yatağa yatarsam kalkamam, uyur kalırım diye seccadenin üzerinde oturarak kestireyim dedim. Yorgunluktan dalmış, uyuya kalmışım. Saat de çalmış ama ben duymamışım. Kalktım sınav salonuna koştum, sınav başladı diye beni içeri almadılar. Sınavla beraber bir senemi de kaybetmiş oldum. Sizin anlayacağınız, benim mezuniyet Allah nasip ederse bir sonraki seneye kaldı!

Ali Yakup Efendi, arkadaşları tarafından;

– Yahu ne diyorsun sen? Eyvahlar olsun öyleyse! Ee birader, bu kadar da ihmalkârlık olur mu? Sen ne yaptın? İnsan böyle bir şey yapar mı? Sınav, kaçırılır mı? Niye kaçırdın? Ne olacak şimdi? Bak gördün mü olanı? Bir senen boşa gitti! Ailen, annen, kardeşlerin senin sınıfını geçip bir an önce okulumunu bitirmeni bekliyorlar. Neden böyle yaptın? gibi sözlerle eleştiri ve kınama sağanağına tutulmuştu. Daha fazla dayanamayıp sözlerini kesti;

– Tamam birader, tamam! Yahu, beni bırakın da siz ne biçim dostsunuz, arkadaşsınız? Böyle bir durumda, insanı teselli etmek yerine, siz hepten suçlayıp yerin dibine batırıyorsunuz! Üstelik ne kadar da çok abarttınız! İnsan böyle durumlarda dostunu suçlamak yerine, teselli etmeye çalışır! dedi.

– Peki, ama kardeşim durum ortada! Bu durumda biz, şimdi ne diyelim de seni teselli edelim!

– Canım, düşünseniz mutlaka siz de, beni teselli edebilecek, iyi kötü bir şeyler bulursunuz. Mesela, evet, ben sınavı kaçırdım. Elbette bu hiç iyi olmadı, hatta çok kötü oldu ama artık iş işten geçti, olan oldu bir kere! Benim şimdi geri dönüp bunu bir daha düzeltebilme, telafi edebilme imkânım var mı? Hayır, yok! Öyleyse boşu boşuna kendimi üzüp durmanın, kendimi hırpalamamın ne anlamı var? Benim bundan sonra yapabileceğim en akıllıca şey; buna takılıp kalmamak, hep ileriye bakmak; bundan ders çıkararak gelecekte daha dikkatli olmaya çalışmaktan ibarettir. Öte yandan, insanın başına gelmedik şey olmaz. Böyle kötü şeyler dünyada bir tek benim başıma da gelmiyor. Baksanıza ben bugün sınavı kaçırdım ama öbür tarafta Paris düştü. Koskoca Fransa, Almanlara teslim oldu, özgürlüğünü ve bağımsızlığını yitirdi. Neredeyse tarih sahnesinden silinip gidecek. Bu kadar büyük bir olayın yanında, bir Ali Yakup’un sınava yetişememesinin, sınıfta kalmasının ne önemi olabilir? Ben sınıfta kaldım diye kıyamet kopmaz. Her şey yine kendi seyrinde, mecrasında akar gider. Siz de beni böyle kınayıp suçlayıp duracağınız yerde, bana bu yönde biraz olsun teselli verseniz daha iyi olmaz mıydı?

– Haklısın birader, kusura bakma! Birden kendimizi kaybetmişiz.

KÖRÜN İSTEDİĞİ BİR GÖZ, ALLAH VERDİ İKİ GÖZ!

Ali Yakup Efendi, on yıllık Ezher tahsilinin ardından, talihin hoş bir cilvesi olarak Kahire Üniversitesi Kütüphanesinde göreve başladı. ‘Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz!’ hesabı bu görev, onun arayıp da bulamayacağı bir şeydi. Hem elinin altında her alandan, her daldan ve her konudan çok zengin bir kitap koleksiyonu vardı; hem de burası üniversite ve ülke içinden, dışından, yerli ve yabancı bilim, fikir ve

kültür adamlarının uğrak yeri idi. Böylece hem kendi başına istediği gibi bol bol, doya doya kitap okuma, araştırma, inceleme, tetebbu ve düşünme imkânını, hem de her millettten ilim ve fikir adamlarıyla bilgi ve görüş alışverişinde bulunabilme fırsatını yakalayabilmişti. Bu görev, ona hiçbir üniversitede edinemeyeceği geniş ve farklı bir bilgi, görgü, tecrübe, ufuk ve vizyon kazanma fırsatını da vermişti.

KAHREDEN ÜZÜNTÜ

Günlerden bir gün, Ali Yakup Hoca'nın kendisi gibi Yugoslavya'dan Mısır'a tahsil için gelen ve eğitimlerini tamamlayan dört arkadaşı ona veda ziyaretine gelirler. Her biri İslamî ilimler alanında çok iyi yetişmiş bu gençlerle uzun uzadıya otururlar, konuşurlar, dertleşirler. Saatler süren sohbetten sonra, Ali Yakup Efendi akşama doğru misafirlerini uğurlar. Onların ardından kendi odasında uzun süre kalmaz. Arkadaşı Ali Ulvi Kurucu'nun odasına gelir ve hıçkıra hıçkıra, katıla katıla, hüngür hüngür ağlamaya başlar. Onu hiç böyle görmemiş olan arkadaşı çok şaşırır, başına büyük bir felaket geldiğini veya çok acı bir haber aldığını düşünür. Kendisini teselli etmek için;

– Kardeşim, ne oldu? Başına nasıl bir felaket geldi? Niçin böyle ağlıyorsun? diye sorar. Ali Yakup Efendi;

– Nasıl ağlamayım, nasıl üzülmeyim Azizim! Bu gördüğün dört genç, Amerika'da iş bulmuşlar, oraya gidecekler, oraya yerleşeceklermiş.

– Eee ne var bunda? Bunun için niye bu kadar üzülüyorsun? Bence bu üzülmenecek değil, sevinilecek bir haber.

– Azizim! Sen ne diyorsun? Ben bunları tâ Yugoslavya'dan tanırım. Bunların dördü de iyi yetişmiş gençler! Zaten orada okumuşlar, hoca olmuşlardı. Kendilerini daha iyi yetiştirmek, geliştirmek, Arapçalarını daha da ilerletmek,

memleketlerine geri dönüp daha iyi hizmet edebilmek için Mısır'a geldiler. Şimdi buradaki eğitimlerini tamamladılar ama memleketin dönülebilecek, hizmet edilebilecek hali kalmadı. Oradaki akrabaları sakın gelme diyorlarmış. Varır varmaz hemen takibâta uğrayacaklar, hapse atılacaklar veya öldürülecekler. Hele bunlardan isimleri Hüseyin ve Osman olan iki tanesi Saraybosna'nın ileri gelenlerinden Merhum Hacı Muy Ağa'nın oğullarıdır. Babalarını ben de çok iyi tanırdım. Şair Mehmet Akif Ersoy'un da yakın dostu ve arkadaşıydı. Mehmet Akifi pek sever ve evinde hep *Safahat* okunurdu. Oğullarını Mısır'da ilimlerini ilerletsinler ve dönüp Bosna'da hizmet etsinler diye buralara göndermiş, bunun için büyük fedakârlıklara katlanmıştı. Şimdi mutlaka kemikleri sızlıyor, ruhu çok büyük azap duyuyordur. 'Benim iyi bir âlim olsunlar da gelip ülkemde Allah'ın dinine hizmet etsinler diye gönderdiğim, büyük umutlar besleyerek yetiştirdiğim çocuklarım şimdi Amerika'ya mı gidecek? Oralarda mı harcanıp, tükenecek? Zıyan olup, kaybolacak?' diye sessiz sessiz ağlıyor, ruhu kanıyordur. Şimdi ben buna nasıl ağlamam, nasıl üzülmem? Üstelik sadece bunlar da değil! Buraya Bosna Hersek'ten, Kosova'dan, Makedonya'dan, Arnavutluk'tan ilim tahsili için gelip de bir daha geri dönemeyen, ümitsizlik, bitkinlik ve perişanlık içinde buralarda yaşlanıp ölen daha niceleri var. Kimisi Kahire ve İskenderiye'deki yabancı şirketlerde görev alıyorlar, kimisi tercümanlık, muhasebecilik, ticaret gibi işlerle uğraşıyorlar, kimisi Avrupa ve Amerika gibi ülkelere gidip oralarda eriyip, kaybolup gidiyorlar. Yazık değil mi bunlara? Ne olacak bu ümmetin hâli? Ne olacak bizim hâlimiz, durumumuz? Allah sonumuzu hayır etsin!

Hoca, üzüntüsünde, derdinde, kederinde son derece haklıydı. Aynı tehlike kendisi için de geçerliydi. Nitekim o da

hizmet etmek için gitmeye can attığı memleketine bir daha dönememişti.

HZ. MUHAMMED VE HZ. İSA KARŞILAŞTIRMASI

Ali Yakup Efendi, mecbur kalmadıkça otobüse, dolmuşa, taksiye, tramvaya binmez gideceği yere yaya olarak, yürüyerek gitmeyi tercih ederdi. Mısır'da iken de okuluna ve daha sonra işine yayan gider gelirdi. Niçin otobüse ve tramvaya binmediğini soranlara da, yürümenin çok sağlıklı bir iş ve en iyi spor olduğunu, tek başına yürürken İngilizce ve Fransızca gibi yabancı dillerdeki kelimeleri daha kolay tekrarlayıp ezberleyebildiğini; zikir ve fikirle daha rahat meşgul olabildiğini; zaten çok sıkışık, kalabalık ve izdihamlı olan toplu taşıma araçlarında kadın ve kızların çok rahatsız olduklarını; bir kişinin bile eksik olmasının onların daha rahat seyahat edebilmelerine imkân sağlayabileceğini söyler; hâle, duruma ve yerine göre cevaplar verirdi.

Üniversite Kütüphanesinde çalıştığı dönemde, yolu üzerinde, işine gidip gelirken uğramayı âdet edindiği bir eczane varmış. Hem ihtiyaç duyduğu ufak tefek ilaçları alır, hem de kendisiyle aynı yaşlarda, yani kırk kırkbeş yaşlarında olan, güler yüzlü, hoş sohbet bir Kiptî Hristiyan olan eczacıyla kısa sohbetler ederlermiş. Eczacı, Poca'nın sözünden sohbetinden çok hoşlanır, bir şeye ihtiyacı olmasa da kendisine uğramadan gelip geçmemesini özellikle rica edermiş. Hoca da gelip geçerken bakar, eğer dükkân boşsa, eczacı müsaitse uğrar, biraz sohbet edip ayrılırlarmış. Burası onun için, kısa bir süre soluklandığı, ara bir istasyon durumundaymış.

Eczacı, Ali Yakup Efendi'nin fazla bir şey yiyip içmekten hoşlanmadığını ama Mısır'da özellikle yaz günleri severek içilen meyan kökü şerbetini sevdiğini de öğrenmiş. Gelip

geçerken hep uğrasın diye buzdolabında mutlaka onun için özel hazırlanmış meyan kökü şerbetini hazır bulundurur, gelir gelmez de hemen ikram edermiş. Çok farklı konularda bazen çok uzun sohbetleri olurmuş. Eczacı, neredeyse her konuda çok ilginç, dikkat çekici, değişik bilgileri, yararlı fikir ve görüşleri olan bu dostunun sohbetine doyamaz, sürekli kendisine daha fazla gelmesini, uğramasını rica edermiş. Fakat hoca ziyaretlerinin tadını kaçırmamaya, onu fazla meşgul etmemeye, bıktırıp usandırmamaya özen gösterirmiş. Günlerden bir gün sohbet sırasında eczacı biraz tereddütlü ve çekingen bir tavırla Ali Yakup Efendi'ye bir soru sormak istemiş ve aralarında şu konuşma geçmiştir:

– Üstad Ali! Biz seninle bayağı ahabap olduk. İnan ki seni çok sevdim. Hatta diyebilirim ki, şu Kahire'de en çok sevdiğim kişilerden birisi sensin. Dînî konularda sana özellikle sormak istediğim bazı sorular var, ama bana darılırsın, gücenirsin de dostluğumuz bundan zarar görür diye çekiniyorum.

– Niye darılıp, gücenecek mişim azizim! Ne istiyorsan, hiç çekinmeden gönül rahatlığıyla sor! Cevabını biliyorsam söylerim; bilmiyorsam da bakar, inceler, araştırır soruştururum. Böylece sayende ben de yeni bir şey öğrenmiş olurum.

– Ama benim soracağım şey, senin pek hoşuna gitmeyebilir. Kızmayacak, darılmayacaksın tamam mı?

– Tamam, azizim! Ne diye kızacağım? Anlaşılan, sen beni şimdiye kadar yeterince tanıyamamışsın. Ben öyle her vara yoğa kızacak kadar deli, dîvâne biri miyim? Neyse, fazla uzatma da ne soracaksan sor, lütfen!

Eczacı bu teminatı da aldıktan sonra, biraz rahatlamış olarak sorusunu sorar:

– Üstad Ali! Bak, bizim peygamberimiz İsa Aleyhisselam, ömrü boyunca hiç evlenmemiş. Ama sizin peygamberiniz

hem de bir defa bile değil, defalarca evlenmiş. Sen buna ne dersin?

– Azizim! Bunun hem sıradan insanların bile kolaylıkla anlayabileceği basit bir açıklaması, hem de yalnızca erbâbının anlayabileceği ilmî, dînî, tabiî çok yönlü açıklamaları vardır. Sen hangisini istersin?

– Vallahi dostum, çok fazla bilimsel olmasın! En iyisi sen, benim de anlayabileceğim şekilde basit açıklamasını yapiver. Ben buna daha çok memnun olurum.

– Peki, o zaman! Azizim, Hz. İsa'nın hiç evlenmemesi, Hz. Muhammed'in ise birden fazla evlenmesi, çok tabiî bir şeydir. Öyle ki bu, başka türlüsünün olması düşünülemeyecek kadar basit ve normal bir durumdur.

– Yapma Üstat! Bu nasıl çok tabiî ve normal sayılabilir? İkisi de Allah'ın peygamberi... Ama birisi ömrü boyunca hiç evlenmemiş, diğeri defalarca evlenmiş!..

– Aslında biz de Hz. İsa'yı hak peygamber olarak tanırız. Dolayısıyla o yalnız sizin değil, bizim de peygamberimizdir. Bu çok başka bir konu, ama madem sen “sizin peygamberiniz, bizim peygamberimiz” diye sordun, ben de ona göre açıklamaya çalışayım. Azizim! Bir kere sizin peygamberiniz normal bir kadın ve erkek ilişkisinden ve beraberliğinden doğmamıştır. Allah, onu hiçbir erkek eli değmemiş, bâkire bir kadından, babasız olarak dünyaya getirmiştir. O, Allah'ın bir mucizesi ve kelimesidir. Allah ‘Ol!’ demiş, o da oluvermiştir. Hz. İsa, Cebrail'in bir nefesi ile teşekkül ettiği için, onda meleklik vasfı, insanlık vasfından daha ileridir. Bildiğiniz gibi, meleklerde erkeklik, dişilik, üreme, çoğalma, cinsel dürtü olmaz. Kim bilir, belki de Hz. İsa'nın hiç evlenmemesinin sebeplerinden biri, onda cinsel duyguların fazla olmamasından kaynaklanmıştır. Orasını Allah bilir! Biz onun evlenebilecek, aile kurabilecek, baba olabilecek, koca olabilecek

durumda olup olmadığını bile bilemiyoruz. Yani Azizim! Sizin peygamberiniz anasının oğlu, hanım evladı, ana kuzusudur; adam evlâdı değil, kadın evladıdır. Bizim peygamberimiz ise, er oğlu er, erkek oğlu erkektir, koç yiğittir! Bizim Peygamberimiz bize her şeyde, her işte ve her şeyiyle olduğu gibi; aile hayatıyla, babalığıyla, aile reisliğiyle, kocalığıyla da örnek olmuştur. Öte yandan, bizim peygamberimiz yirmibeş yaşında evlenmiştir. Yani o zamanki Arap toplumuna göre çok geç bir yaşta evlenmiştir. Ömrünün daha sonraki yirmibeş yıldan fazlasını da tek bir hanımla geçirmiştir. Bizim peygamberimizin birden fazla hanımla evlenmesi, ömrünün son yıllarında gerçekleşmiştir. Bu evliliklerden hiçbirinin de cinsellikle neredeyse hiçbir ilgisi, ilişkisi yoktur. Bu evliliklerin hepsinin dînî, sosyal, siyasî pek çok sebepleri ve hikmetleri olduğunu da biz net bir biçimde biliyoruz. Yani aziz dostum, kısacası Hz. İsa'nın hiç evlenmemesinde de, Hz. Muhammed'in birden çok hanımla evlenmesinde de bizim bilebildiğimiz, bilemediğimiz pek çok sebepler ve hikmetler vardır. Peygamberimizin hem toplum içindeki, hem camideki, hem evindeki, hem sokaktaki, hem savaştaki, hem devlet yönetimindeki, hem de aile içindeki hayatı bizim için örneklerdir. Onun evinin dışındaki hayatını sahabesi bize en ince noktalarına kadar anlatıyorlar. Peki evinin içindeki hayatını nasıl bileceğiz? Bunu da bize müminlerin anneleri kabul edilen peygamberimizin eşleri haber veriyor, onlardan öğreniyoruz. Onun ne yiyip ne içtiğini, nasıl uyuduğunu, nasıl kalktığını, eşlerine nasıl davrandığını, onlara nasıl yardım ettiğini; onun kendi söküğünü kendisinin diktiğini; koyununu, keçisini kendisinin sağdığını; eve girince oturmadan 'Söyleyin, benim yapmam gereken bir iş var mı?' diye sorduğunu; aylarca evinde ocak yanmadığını, yemek pişmediğini, ailecek su ve hurmayla idare ettiklerini; daha nice konuları

biz hep onun eşlerinden öğreniyoruz. Böylece bizim peygamberimiz, aile kuracak olan ümmetine, eşlere, aileye, çocuklara nasıl davranılması gerektiğini de öğretiyor. Bizim peygamberimiz; ‘Sizin en hayırlınız ailesine en hayırlı olanınızdır. Ben de ailesine en hayırlı olanım!’ buyuruyor. Öyle büyük bir peygamberin aile hayatını tek bir hanımın gözüyle ve anlatmasıyla biz nasıl bilebilirdik? Hz. İsa’nın rûhânî olarak yaratılmasının bir hikmeti de madde içinde, maddeye tapmakla azmış, şıarmış, tuğyan etmiş, rezil ve rüsvay olmuş maddeci Yahudi kavminin tabiatını ancak onun gibi rûhânî, nûrânî, maddeye hiç önem ve değer vermeyen, melek gibi bir peygamber yola getirebilir, eğriliklerini düzeltebilirdi. Nitekim eğri bir sopayı düzeltebilmek için, onu önce ateşe koyup ısıtırlar ve öyle düzeltirler. Maddeye taparak iyice eğrilmiş Yahudi tabiatını düzeltmek için Allah böyle rûhânî, melekî, uhrevî yönü ağır basan Hz. İsa’yı onlara elçi olarak göndermiş. Böyle biri zaten baba olamaz, aile reisi olamaz, koca olamazdı. Yalnız bana bu soruyu sorarken, senin pek sağlam bir gerekçeye dayanmadığını da hissettim.

– Niye Üstad!

– Yani senin sorundan, evlenmemenin, kadınlardan uzak kalmanın övgüye değer bir ahlâk ve karakter olduğunu düşündüğün, ya da böyle inandığın anlaşılıyor. Sizin kilise adamlarınız, papazlarınız, keşişleriniz de bu inançla güya Hz. İsa’yı taklit ederek inzivâya çekiliyorlar, evlenmiyorlar, aile kurmuyorlar. Ama acaba iddia ettikleri gibi temiz kalabiliyorlar mı? Eğer öyle olsaydı, bana böyle bir soru sormaya, benimle münakaşaya girmeye belki bir dereceye kadar hakkın olabilirdi! Ama onlar, hiç de öyle olamadılar. Bununla ilgili olarak kitaplarda, kaynaklarda anlatıldığına göre kilise kapılarının ardında yapılan ahlâksızlıkların, kötülüklerin, çirkinliklerin haddi ve hesabı yoktur. Sen eğer kiliseye olan

hüsnü zannından bu haşerata hâlâ saygı duymaya devam ediyorsan ve bu tür iddialara ihtimal vermiyorsan, ben sana Jean Jack Rousseu'nun *İtirafılarım* diye bir kitabı var, onu getireyim de bir oku!

Ali Yakup Efendi'nin bu açıklamalarını ayakta dinleyen eczacının şaşkınlıktan âdetâ dili tutulmuş, iskemlesinin üstüne yığılıp kalmıştı.

– Yahu, anladım ki sizin peygamberiniz gerçekten büyük insanmış! Her şeyiyle insanlığa gerçek bir örnek, gerçek bir önder, gerçek bir peygambermiş! demekten de kendini alamamıştı.

İLİM YOLUNDAKİ ENGELLER

Ali Yakup Efendi'yi Mısır'a kadar çekip getiren, ömrünü adadığı çok büyük ve yüce bir emeli, gayesi ve ideali vardı. O ömrünü ilim ve irfan yoluna adamıştı. İlim ve irfan yolu kolay bir yol değildi. Bu yol, ucu bucağı bulunmayan, bitmez tükenmez, sonsuz bir fetihler yoluydu. Bu yolda fetihler yapmaya çıkan savaşçının önünde aşılması zor engeller, yenilmesi zor düşmanlar vardı.

Öncelikle, kendisini bütünüyle ilme vermeyenlere, ilim en ufak bir parçasını bile vermezdi. Dolayısıyla ilim yolunda fetihlere çıkan savaşçıların gözünü korkutan ve yıldırان engellerin ilki, bu yolun sonsuzluğu ve zorluğuydu. İnsan ise zorluğu, sıkıntıyı sevmez, her işin kolayına kaçmak ister. Bu korkuya ve yılgınlığa teslim olanlar, daha işin başında yolda kalmaya mahkûmdur. Korkak ve yılgınlar, önlerini göremez, uzun fetihler yolunda ilerleyebilme, yeni keşifler ve icatlar yapabilme gücünü kendilerinde bulamazlar. Bu işi başkalarının üstüne yıkmaya, kendisi bir kenara çekilip başkalarından aktarılanlarla yetinmeye, nakilciliğe, tekrarcılığa yönelir. Aklını, fikrini kullanamaz, düşüncesi donuklaşır, kalıpla-

şır. İlim ve irfan yolundaki korku ve yılgınlığı yenebilmek çok güç olsa da imkânsız değildir. Korkuları, yılgınlıkları yenebilen savaşçının bakışı, görüşü, anlayışı berraklaşır, ufku ve önü açılır. Çoğu şeyleri daha iyi görüp anlamaya, kavramaya, yerli yerine oturtmaya, sorulara cevaplar, sorunlara çareler bulabilmeye başlar.

İlim, ona sahip olana toplum içinde iyi bir statü de kazandırır. Fakat bu sefer de o savaşçının kanına sinsice tehlikeli bir virüs girmesi ve onu hasta etmesi tehlikesi vardır. Eğer bağışıklık sistemi yeterince güçlü değilse bu virüs onun sağlıklı düşünebilmesini, ilimde derinleşmesini, ufkunun ve yollarının daha da açılmasını; daha isabetli kararlar alabilmesini engelleyebilir. Bu virüs, 'Her şeyi en iyi ben bilirim, anlarım; her şeyin yalnız ben farkındayım, benden bilgili, benden üstün kimse yoktur ve olmamıştır!' gibi hezeyanlarla kendini belli eden kendine tapma, gurur, kibir, bencillik virüsüdür. Bu hastalık da ancak, haddini bilme, sabır, sebat, tevazu ilaçlarıyla ve silahlarıyla tedavi edilebilir ve yenilebilir.

Bu düşmanları yenebilen, bu aşamayı geçebilen savaşçı, ilim sayesinde büyük bir güce ve iktidara ulaşır. Fakat bu sefer de bu gücün onun önünü kesen bir düşman haline dönüşmesi tehlikesi vardır. Bu güce yenilen ve esir olan savaşçı, kendisini dünyanın hâkimi gibi görmeye; her şeye güç yetirebileceğine, her şeyin üstesinden gelebileceğine inanmaya başlar. Bu güç zehirlenmesi, zamanla insanı iyice katılaştırır; her türlü iyi ve güzel duygulardan yoksun bir tirana dönüştürür. Güçlülük duygusunun azdırdığı bir insanın yola gelmesi kolay değildir. Bunun için sağduyunun devreye sokulması; insanın evrendeki yerini doğru kavraması; var oluş amacı doğrultusunda aşırılıklarını törpülemesi ve denetim altına alması gerekir. Güç, yenilmesi en zor olan düşmanlardan biridir. Gücü ancak, onu tapılacak bir put ola-

rak değil, sadece bilinmeyen dünyaların kapılarını açan bir anahtar olarak görebilen ilim savaşçıları yenebilir. Böyle ilim savaşçıları, insanın evrendeki sınırlı yerini, yerlerin, göklerin ve dağların taşımaya güç yetiremediği ağır görev ve sorumluluklarını; evrendeki hiç bir canlının boş yere ve amaçsız yaratılmadığını; hepsinin ayrı bir yerinin, öneminin ve değerinin olduğunu kavrayabilir, herkese ve her şeye hakkını verebilir. Hiçbir şeyi heder etmeye, yok etmeye, israf etmeye, ezmeye hakkı olmadığını düşünür. Var oluşunu kendisi için bir defalık, ama çok büyük bir şans olarak görüp değerlendirir. Bundan en iyi, en doğru ve en güzel şekilde yararlanmanın yollarını arayıp bulur.

Engelleri aşabilen, bütün düşmanları yenebilen savaşçının karşısına en sonunda da yaşlılık engeli gelir dikilir. Yaşlılık, çenesi düşük bir kocakarı gibi ilim savaşçısının başına çöreklenir; amansız dırdırı ve vırvırıyla sürekli onun başının etini, azim ve gayretini yer bitirir. Savaşçıya artık yolun sonuna geldiğini, bundan sonra boş ve anlamsız yere çabalamaktan vazgeçmesini, biraz da rahatına ve keyfine bakmasını söyler durur. Oysa kâinat daha keşfedilmeyi bekleyen milyonlarca esrarıyla karşımızdadır. İlim ve irfan savaşçısının önünde fethedilmeyi bekleyen dünyanın sonsuzluğunu anlamamıza Kehf Sûresi'nin 109 ve 110. âyetleri yeter. Yüce Allah bu âyetlerde açıkça, 'Bütün denizler mürekkep olsa, üzerine bir o kadarı daha eklense bile yine de Allah'ın sözlerini, ilmini, irfanını, bilgisini, hikmetini yazmaya yeterli olamayacağını; dolayısıyla Allah'a kavuşmayı uman herkesin ömrünün tamamını iyi ve güzel işler başarma yolunda harcaması gerektiğini' bize bildirmektedir.

ALİ YAKUP EFENDİ'NİN YETİŞMESİNDE ŞEYHÜLİSLAM MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN ROLÜ

Ali Yakup Efendi işte böyle büyük, şerefli ama o nispette de zor bir yola, ilim ve irfan yoluna girmişti. 'Önce yoldaş sonra yol!' dediği gibi o da bu yolda kendisine uygun yoldaşlar ve rehberler arıyordu. Çünkü bu yol tek başına gidilebilecek, ilerlenebilecek bir yol değildi. Bu yola giren ilim ve irfan savaşçısının, ilminden, irfanından, görüşlerinden, fikir ve düşüncelerinden yararlanacağı yol arkadaşlarını seçme konusunda herkesten daha seçici davranması gerekir. Ali Yakup Efendi de öyle yapmış; ona bu yolda yoldaş ve rehber olabilecek kişilerin özelliklerini kafasında çoktan belirlemiştir. Aradığı özelliklerin tümünü bir kişide bulamayacağını o da çok iyi biliyordu ama o bulabildikleriyle yetinmeye de çoktan razı ve hazırды.

Ona yoldaş, arkadaş, gönüldaş ve rehber olacak kişinin, kim ve nereli olduğu, nereye, nereden ve nasıl geldiği, yaşı, başı, işi, gücü, mesleği, mevkii, makamı, sosyal statüsü, nasıl bir evde yaşadığı, ne kadar parasının olduğu onu hiç ilgilendirmiyordu. Onun için önemli olan kendisiyle aynı inancı, ideali, ülküyü, davayı, aynı özlemleri, aynı hayalleri paylaşması ve onlara ulaşmak için sonuna kadar cesaretle mücadeleyi göze alabilecek; yanıldığında doğruyu bulmasına, şaşırıldığında yolunu düzeltmesine yardımcı olacak ilim, irfan, ahlâk, salah, takvâ, fazilet ve hüner sahibi olmasıydı. Daha da önemlisi, çoğu insana aptalca ve ahmakça gelse de inançları, idealleri, hayalleri için yaşayabilme serüvenini ve riskini göze alabilecek biri olmalıydı. Aradığı kimse, talihin ve kısmetin kendisine yar olmadığı, tarifsiz acılar, kederler ve elemeler içinde kıvrandığı zamanlarda bile, gönlündeki umut ateşi hiç sönmeyen; hayatın en kötü ihanetleriyle bile çözü-

lüp dağılmayan; hangi şartlar altında olursa olsun iyilikleri yaygınlaştırma, kötülükleri önleme, yanlışları düzeltme, bozulanları ıslah edip onarma, yıkılanların daha iyisini yapma, eskiyenleri daha iyisiyle yenileme gayret ve çabasından uzaklaşmayan; acılara yenik düşüp olduğu yere çökme-yen, yığılıp kalmayan, eli kolu bağlı gibi öylece oturup kala-kalmayan; daha büyük acılara ve felaketlere uğrama korkusu, kuşkusu ve endişesiyle dünyaya ve içine kapanmayan birileri olmalıydı.

Onun aradığı yol arkadaşı; ona iki de bir hak yoldaki mücadelesinde aşırı tedbirli ve ihtiyatlı olmak; kendisine sürekli insanoglunun sınırlılığını, eksikliğini, yetersizliğini hatırlatıp durmak; kendisini sürekli dikkatli ve gerçekçi olmaya çağırarak; iki de bir onu uyarıp durmak şeklinde bile olsa; onun iyiye, güzele, doğruya gidecek yolunu kesmeye çalışmayacak biri olmalıydı. Onun aradığı dost; hem sonuna kadar ona ve kendisine güvenebilen, hem sonuna kadar kendisine güvenilebilecek birisi olmalı, hem de kendine karşı dürüst olabilme pahasına; gerektiğinde kendisi hakkında başkalarını hayal kırıklığına uğratmayı bile göze alabilecek; kendi ruhuna, özüne ihanet etmemek için ihanetle suçlanmaya bile katlanabilecek tıynette biri olmalıydı. Her zaman, herkese sevimli gelmeyen doğruları, güzellikleri, iyilikleri de görebilecek, bunları herkese de gösterebilecek biri olmalıydı. Kendi hataları ve başkalarının hatalarıyla yüzleşebilecek, onları hata olarak görüp düzelmeye çalışacak cesarete ve yeterliğe sahip olmalıydı. Acılarla, kederlerle, çilelerle, üzüntülerle ve sıkıntılarla geçmiş, yorgun, argın ve bitap düşülmüş günlerin, gecelerin, yılların ardından; hiç umutsuzluğa düşmeden hâlâ gelecek nesiller için bir şeyler yapmaya çalışsan; yapılması gerekenleri düşünüp taşınan; kendi üstüne düşenleri yapmak için de sürekli hareket halinde olan; bu

yolda kendisini bekleyen çilelerin, sıkıntılarının ortasına hiç çekinmeden, tereddüt etmeden dalan biri olmalıydı.

Her şey olup bittiğinde, bitip tükendiğinde bile; onu ayakta tutan bir şeyinin kalıp kalmadığının; varsa o şeyin ne olduğunun; kendi kendisiyle yapayalnız ve baş başa kaldığında ona arkadaşlık eden diğer yarısını hâlâ sevip sevmediğinin ve onun da gerçekten sevmeye layık olup olmadığının bilincinde olabilen birisi olmalıydı.

Ali Yakup Efendi, aradığı bu tür özellik ve niteliklerin çoğunu son dönem Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi'de (21 Haziran 1869, Tokat-12 Mart 1954, Kahire) buldu. Onun yetişmesinde, ilmî ve fikrî şahsiyetinin oluşumunda Mustafa Sabri Efendi'nin çok büyük bir payı ve katkısı oldu.

MUSTAFA SABRÎ EFENDİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ

Mustafa Sabri Efendi'nin çok basit ve mütevazı bir hayatı vardı. Kendisinin de misafirlerinin de basit hasır iskemleler üzerinde oturduğu evinde doğru dürüst bir mobilya ve mefruşât yoktu. Evindeki en değerli eşya, ortada serili olan küçük bir seccadeydi. Namık Kemal'in;

Bâis-i şekvâ bize hüzn-i umûmîdir Kemâl!

Kendi derdi gönlümün billah gelmez yâdına!

dediği gibi onun da bütün derdi, tasası, sözü, konuşması; hep ilim, irfan, dâvâ ve millet, memleketin, Müslümanların ortak dertleri üzerinedir. Kendi dertlerinden, sıkıntılarının, sorunlarından hiç kimseye ve hiçbir zaman söz etmezdi.

Mustafa Sabri Efendi, klasik ve eski hocalar gibi sadece alışıldık bildik dînî ve fıkhi konulardan, dînî ilimlerden değil, fikrî, siyasî, sosyal her konudan haberdardı ve her şeyden bahsederdi. Sözlerinden çok halleriyle ve davranışlarıyla

örnek bir insandı. Çok kuvvetli bir imanı, Allah'a tam bir teslimiyeti vardı. Ahlâken de tam bir fazilet âbidesiydi. Çektiği onca zahmet ve çilelere, mahrumiyetlere rağmen, hiçbir zaman halinden şikâyet etmezdi. İman kuvveti ve Allah'a tevekkül sayesinde, insanın nasıl bir hazineye, bitmez tükenmez bir dayanma gücüne sahip olduğunun müşahhas örneğiydi. Onu tanıyanlara, telkinleriyle hayat verir, canlandırır, neşelendirir; Hak bir dâvâ, yüce bir gaye ve dosdoğru bir yol olan İslam'ı daha fazla benimsetir, sevdirdi.

Mustafa Sabri Efendi, hayatı boyunca pek çok sıkıntılar çekmiş; davası ve inancı uğrunda yurdunu terk etmiş, hicret etmiş; hiçbir zaman zaferden ve başarıdan ümit kesmemiş bir kimseydi. Herkese de ümit ve mücadele azmi aşılamaya çalışır, bu ruhu telkin eder, buna teşvik eder; kendisi de bunun en güzel örneklerinden biri olmaya çalışırdı.

“Hicret, kaçmak, gittiği yerde yan gelip yatmak, rahat edip oturmak demek değildir. Mücadeleye devam etmek, büyük zaferlere ve fetihlere hazırlanmak, bunun için var gücüyle çalışmak, çabalamak, kuvvetlenmek, kuvvet kazanmak ve kuvvet hazırlamak demektir. Peygamber Efendimiz Mekke'-de kalsaydı, görevini yerine getiremez, sonunda başarı kazanamazdı. Mekke'nin fethi de ancak hicretten sonra ve hicret sayesinde gerçekleşebilmiştir. Hicret olmasaydı, fetih de olmazdı.”

Defalarca sürgünler görmüş, hicret etmek zorunda kalmış olmasına; buradan da kovulacak olsa Mısır'dan başka gidecek bir yeri olmamasına rağmen onun yine de hiçbir şeyden, hiç kimseden pervâsı yoktu. Kimseden korkmaz, çekinmez ve lafını da sakınmazdı. Yanlış olduğuna inandığı her konuda Mısır'ın en hatırı sayılır, sözü dinlenir âlim, yazar ve fikir adamlarıyla sert tartışmalara girerdi.

ALİ YAKUP EFENDİ'NİN ŞEYHÜLİSLAMLA TANIŞMASI VE MÜNASEBETLERİ

Ali Yakup Efendi, Mustafa Sabri Efendi'nin nâmını, şânını, şöhretini daha Kosova'dayken duymuştu. Onun hakkında çok eskiden beri sürekli duydukları, kendisinde büyük bir merak uyandırmış, içinde bir an önce onu görüp tanıma arzusunun kamçılanmıştı. Bu yüzden Mısır'a vardığında ilk arayıp sorduğu, ilk görüştüğü kişi de Mustafa Sabri Efendi olmuştu. Mısır'a varışının daha ikinci gününde, doğruca gidip Mustafa Sabri Efendi'yi evinde ziyaret etmişti.

Mısır'daki Türk öğrencilerin büyük bir bölümü, siyasî geçmiş ve muhalif tavrı yüzünden Mustafa Sabri Efendi'den özellikle uzak durmaya çalışıyorlar, kendisiyle bir araya gelmekten ve görüşmekten çekiniyorlardı. Onunla görüşüp konuştukları takdirde başlarına kötü şeyler gelebileceğinden korkuyorlar ve endişe ediyorlardı. Ali Yakup Efendi'nin ise böyle korku ve endişelerle hiç işi olmazdı. O hiç kimseyi başkalarının gözüyle ve sözüyle değerlendirmezdi. Kimseye başkasının gözüyle ve kulağıyla aşık olmadığı gibi, düşman da olmazdı. Kendi kararlarını kendisinin vermesi; bunun için de görmesi gerekeni bizzat kendi gözüyle görmesi, kendi kulağıyla dinlemesi, ilk kaynağından tanınması, bilmesi, öğrenmesi gerektiği hususu onun en temel ilkelerindendi. Nitekim bu sefer de öyle yapmış, bizzat ziyaretine giderek onu yakından görmüş, tanımış, konuşmuş, dinlemiş ve değerlendirmişti.

Daha ilk görüşme, konuşma ve tanışmayla aralarında çok candan ve samimi bir dostluk ve muhabbet başladı. Bu samimi dostluk, karşılıklı sevgi ve ruhî yakınlık Mustafa Sabri Efendi'nin 1954 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmasına kadar hiç eksilmeden, hatta her gün daha da artarak devam

etti. Ali Yakup Efendi, bu devirler, dönemler geçirmiş, çok şeyler yaşamış, çok şeyler görmüş, başından çok işler geçmiş, büyük çileler, sıkıntılar, acılar çekmiş, ihanetlere uğramış; olağanüstü nitelikleri olan, büyük deha sahibi büyük âlim ve düşünürden ölüm onları ayırıncaya kadar bir daha hiç ayrılmamış; onunla çok uzun sohbetleri, fikir alışverişleri olmuştur. Onun ilminden, irfanından, bilhassa bütün dünyada ve İslam âleminde olup bitenlerle ilgili fikir, düşünce, görüş ve kanaatlerinden çok yararlanmıştı. Özellikle İslam'ın gerçek bağluları ile düşmanlarını, samimi Müslümanlarla, din istismarcılarını tanımak, bunları birbirinden ayırt etmek, bunun yollarını ve ipuçlarını bilip kavramak hususunda ondan çok şeyler öğrenmişti.

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin sarsılmaz iman ve teslimiyeti, basiret ve feraseti, Allah'ın kaza ve kaderine olan rızası onu ilk tanıdığı günden itibaren Ali Yakup Efendi'nin dikkatini çekmiş, onu çok etkilemişti. Ondaki bu büyük cesaret, tahammül ve sabrın sırrının da burada gizli olduğuna inanıyordu. Türkiye'deyken ilmî ve siyasî bakımdan ulaşılabilecek en üst noktalara kadar ulaşabilmiş, ardından bütün bu üst makamlardan alaşağı olmuştu. Tahammül edilemez üzüntüler, sıkıntılar çekmiş, başına büyük felaketler ve acı olaylar gelmiş; defalarca ailesinden ve vatanından kopup uzaklaşmak zorunda kalmış, başından bela ve musibet hiç eksik olmamıştı. Fakat o bunların hiç birini umursamaz, dert etmez, halinden hiç şikâyetçi olmazdı. Her belâyaya sabır ve tahammül gösterir, yalnızca Allah'a sığınır, güvenir ve dayanırdı.

Çalışmaları daha çok fikrî sahada olan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Ali Yakup Hoca'nın gözündeki çok büyük bir âlim, ehli kalem büyük bir düşünür; dîni bütün, pürüzsüz, samimi bir Müslüman; çok büyük bir dâhi; çok

çileler çekmiş, çok cefakâr, vefakâr, çok büyük bir insan ve büyük bir mücahittti. Hele ilminden de üstün gördüğü dehâsına, hak bildiği yolda sarsılmaz mücadele azmine çok hayrandı. İslam'a ve Müslümanlara karşı ortaya atılan her iddiayı kesin delillerle hemen çürütebilecek fikrî donanımına sahipti. "Asrın Gazali"si olarak nitelendirdiği bu büyük Osmanlı âliminin, Mısır ulemâsını ilmiyle dize getirdiğine defalarca şahit olmuştu. O, dehasıyla bütün dünyada ve İslam âleminde olup bitenleri çok iyi etüt edip değerlendirebilen, görünen olayların arkasındaki gizli ve saklı esas gerçekleri çok doğru bir şekilde anlayıp kavrayabilen; üstün cesaretiyle de kimden ve nereden gelirse gelsin İslam'a karşı her türlü düşmanlık ve dinsizlik akımlarına karşı, hiç düşünmeden ve asla tereddüt etmeden kendini her şeyle ve hemen ortaya koyabilen biriydi. O, yarışı esas kaybedenin, yarışta sonuncu olan kişi değil; olaya sadece dışarıdan bakmakla ve seyirci kalmakla yetinen ve asla yarışmayı, mücadele etmeyi ve koşmayı denememiş kimseler olduğuna inanırdı.

İslam dünyasındaki liderlerin hâllerini hiç beğenmeyen Mustafa Sabri Efendi, olup bitenlerden dolayı çok üzgündü. Onu en çok üzen şeylerin başında da âlim, aydın, fikir adamı geçinenlerin umursamaz ve vurdumduymaz tavrı geliyordu. Bunların arasından yeterli sayı ve nitelikte dîni bütün, hakkı müdafaa eden samimi Müslümanlar çıkmamasına çok üzülür ve kızardı. Hele dalkavukları hiç sevmez, dalkavuklukların her türlüşüne çok kızar, köpürür, sürekli veryansın ederdi. O, duygu ve düşüncelerini, fikir ve kanaatlerini hiç saklamadan, hakikati eğip bükmeden doğrudan doğruya ve açığa söylemekten hiç çekinmezdi. Bu yüzden yalnız din düşmanlarıyla değil, din adamı, hoca ve âlim geçinenlerle de büyük mücadelelerin içine girmişti. Örneğin, zamanın Ezher

Rektörü Mustafa el-Merâgî de onun hiç sevmediği tiplerden-
di. Mustafa Sabri Efendi'nin bu son derece vakur, heybetli,
mütevazı, sabırlı, çilekeş, dosta dost, düşmana âşikâre düş-
man hali, Ali Yakup Efendiyi derinden etkilemişti.

O zamanın Mısır'ında ilim ve fikir adamları, her şeye rağ-
men yine de görüşlerini, düşünce ve değerlendirmelerini
rahatlıkla, tam bir özgürlük ve serbesti içinde ifade edebili-
yorlar, yazabiliyorlar, söyleyebiliyorlardı. Mustafa Sabri
Efendi, bu münakaşa ve münazara meydanının baş pehli-
vanı gibiydi. Başta Cemaleddin Efgânî ve Muhammed Abduh
ekolünün takipçileri olan Reşit Rıza, Akkâd, Tâhâ Hüseyin,
Ferit Vecdî, Mustafa el-Merâgî ve Hüseyin Heykel Paşa
olmak üzere o zamanın tanınmış ilim ve fikir adamlarını
İslam'a ters düşüncelerinden dolayı topa tutuyor, onlarla
değişik konularda mücadelelere, tartışmalara giriyor ama en
sonunda hepsini susturuyor, tuşa getiriyordu. Mustafa Sabri
Efendi'nin eserleri okunmaya başladıktan sonra Fas diyarın-
da bile Muhammed Abduh'un forsu inmiş, etkisi silinmişti.

Şeyhülislam'ın çoğu din adamlarının habersiz olduğu
Müslümanca fikir ve düşünceleri, ilginç ve farklı yaklaşımla-
rı, değerlendirmeleri Ali Yakup Efendiyi derinden etkiler,
onun duygu ve algılarını alır bambaşka diyarlara götürürdü.
Ali Yakup Hoca'nın fikir dünyasının oluşumunda onun çok
büyük ve önemli katkıları olmuştu. Mustafa Sabri Efendi
derdi ki:

“Bence, nimetler içinde en büyük nimet, İslam nimeti,
iman nimetidir. Allah, kimseyi imansızlığa düşürmesin! İşin
başı, kökü, esası, ruhu olan iman elden gitti mi, insanın aklı
ve mantığı da gider. Doğru dürüst düşünemez olur. Her türlü
bâtil fikir onu istilâ eder. İlahî hakikatlerden uzaklaşan
insan, tabiata, fıtrata, yaratılışa da isyan eder, karşı gelir.
Bugün insanlık, ilimde, fikirde, teknikte, sanatta bu kadar

ilerlediği halde, maalesef manevî ve ruhî alanda ilerleyememiş, aksine daha da geri gitmiştir. Bunca ilerlemeler, insanlığa mutluluk, huzur ve barış getirmeye yetmedi. Aksine daha büyük korkular, endişeler, mutsuzluklar, umutsuzluklar getirdi. İnsanlık bir türlü kendine gelemedi, işler hep tersine gitti. Halbuki kâinatta sadece fizik kanunları değil, insanın dünya ve ahirette mutlu olabilmesinin, barış, huzur ve güven içinde yaşayabilmesinin yollarını gösteren başka ilahî kanunlar da vardır. Aslında fizik kanunları neyse, ilahî kanunlar da odur. Her ikisini de koyan bizzat Allah'tır. Her ikisi de değişmez ve şaşmaz. İnsan, ilahî kanunlara, ihtar ve ikazlara, insanın yaratılış gayesine ve amacına, fitrata, insanın mizaç ve temayüllerine uygun hareket etmediği zaman sonuç muhakkak kötü olacak; başa türlü felaketler, fecaatlar gelecektir. Allah'ın ve Peygamberinin yolundan, izinden, emirlerinden, talimatlarından, insan için çizdiği yoldan sapanlar, muhakkak pişman ve perişan olacaklardır! Bu hiç-bir zaman değişmez. Şimdiye kadar hep böyle olmuştur, bundan sonra da hep böyle olacaktır!

ALİ YAKUP EFENDİ'NİN ŞEYHÜLİSLAM'A BAKIŞI

Mustafa Sabri Efendiyi kim nasıl görürse görsün, nasıl değerlendirirse değerlendirsün Ali Yakup Efendi'nin gözünde ve gönlünde onun apayrı, bambaşka, çok müstesna ve mûtenâ bir yeri vardı. Onun gözünde Mustafa Sabri Efendi;

“Oldukça uzun ve fırtınalı geçen hayatı boyunca, pek çok dolulara tutulmuş, fırtınalar, kasırgalar atlatmış, dolayısıyla yağmurdan pervâsı olmayan bir kimseydi. O, herkesin paniklediği bir anda ve durumda bile sükûnetini ve sağduyusunu muhafaza edebilen, herkes umudunu kestiğinde umut dolu olabilen, herkes yenilgiyi kabul edip bir kenara çekildiğinde tek başına kalsa da mücadelesine devam edebi-

len; bütün başlar öne eğildiğinde başını dik tutabilen bir iman, tevekkül, azim, sabır ve sebat âbidesiydi.

Haklı davasında, kavgasında, mücadelesinde herkese nasip olmayacak kadar büyük zaferler kazansa, eşsiz başarılar elde etse, büyük işler yapsa; kimsenin altından kalkamayacağı ağır görev ve sorumlulukların rahatlıkla altından kalksa; herkes şaşırduğunda o sükûnetini ve kendine güvenini korusa; herkes yanıldığında ve yanlış yaptığında o doğrusunu yapsa; tek doğru, isabetli görüş, fikir ve düşünce onunki olsa; ilim, irfan, fazilet ve hünerde eşsizliğini ortaya koyacak daha nice güzellikler yaşasa da asla şımarmayan, gururlanıp kibirlenmeyen bir kişiliğe sahipti. Yapabildikleri, başarabildikleri için, başarıların gerçek sahibi Rabbine şükürlerde, hamd ve senalarda bulunur ama daha iyilerinin, üstünlerinin, güzellerinin de olabileceğini bilir; bunlara muvaffak kılması için de yine Rabbine her zaman dua ve niyazlarda bulunurdu. İnsan eliyle yapılmış en mükemmel ve en başarılı işlerde bile hatalar, kusurlar, eksiklikler, aksaklıklar ve aşırılıklar olabileceğini çok iyi bildiğinden bunlar için de tevbe ve istiğfar etmekten geri kalmazdı.

Herkes gibi onun da yanlışları, hataları, kusurları, haklı davasında ve mücadelesinde yenilgileri ve başarısızlıkları olmuştu. Zaten bir şey, bir iş yapanın hatasının olmaması mümkün değildir. Zaferler gibi yenilgiler de tatmıştı. Bu da son derece normal ve olağan bir şeydi. İnsanlığın zirvesi ve önderi olan Hz. Peygamber'in bile yenilgileri olmuş; savaş meydanlarını zaferle terk ettiği gibi, bazen yenilgiyle de terk etmek zorunda kalmıştı. Ama onun yenilgilerinde bile bir üstünlük, bir güzellik, bir zarâfet, bir hoşluk, bir letâfet vardı. Mağlup olduğunda bile, gerçek galip yine o idi...

Dünyaya bazen varlıkla, bazen darlıkla, bazen başarıyla, bazen başarısızlıkla, bazen zaferle, bazen yenilgiyle denen-

mek üzere gönderilmiş olan ve ‘yarısı ayıptan, yarısı gayiptan’ olan insanoğlunun mükemmeli, kusursuzu, hatasız, günahsız, sürekli zaferler ve başarılar kazananı olamazdı. Mustafa Sabri Efendi de, hayatı boyunca hep iyiyi, doğruyu, yararlıyı, güzeli aramasına rağmen, onun da pek çok hataları, yanlışları olmuştu. İyi başlayıp kötü bitmiş, baştan iyi görünüp sonu kötü gelmiş, fikir, düşünce ve görüşleri, iş ve eylemleri, karar ve uygulamaları da olmuştu. Ama o her zaman tüm yaşadıklarını, başından geçenleri bütün aşamalarıyla gözden geçirir; nerede hata yaptığını anlamaya, olup bitenlerden ibretler, dersler çıkarmaya çalışırdı. Bütün günah, hata, kusur ve yanlışlarından dolayı pişmanlık duyar; sürekli Allah’a tevbe ve istiğfarda bulunur, hep Allah’ın rızasını gözetir ve arardı. Hatasını, yanlışını doğru, yenilgisini zafer göstermeye; kendisi bile yapsa yanlış savunmaya çalışmaz; bile bile bunlar üzerinde ısrar etmezdi.

O bir iman, ihlas, sabır, sebat ve tevekkül âbidesiydi. Hak bildiği yolda direncini kıracak hiçbir sıkıntı ve çileye mağlup olmaz, sonuna kadar direnir, savaşı ve sabrederdi. Kayıplar, yenilgiler, yanlışlar, zararlar, ziyanlar onu hiç bir zaman ümitsizliğe, pişmanlığa, kötümserliğe, aşağılık duygusuna götürmez, haktan hakikatten uzaklaştırmaz, aksine daha da yaklaştırırdı.

İnancı ve davası uğrunda canını, malını, mevki ve makamını; kendisi için değerli olan her şeyi; bir ömür boyu bin bir emekle biriktirdiklerini hiç tereddüt etmeden, gözünü kırpmadan, sonradan bunlar için hiçbir özlem, hasret, pişmanlık ve üzüntü de duymadan bir anda, tek bir kalemde hepsini feda edebilecek, silip atabilecek kadar fedakâr bir dâvâ, ideal ve aksiyon adamıydı. Bu yolda başına gelebilecek her türlü tehlikeyi kahramanca göğüslemeye de her an hazırды. Allah’ın müminlere vaat ettiği zafer, başarı, üstünlük, gâli-

biyet, onur ve izzeti elde etmek için var gücüyle, Allah'tan yardım ve sabır isteyerek sürekli gayrette bulunmayı ve hiç durmadan çalışmayı gaye edinmişti. Ama hak yolda, doğru yolda kaybetmek, yenilmek, ardı ardına ve sonu gelmez kayıplara ve yenilgilere uğramak da onu asla ümitsizliğe, tereddüde düşürmez; bunları kayıp, zarar, ziyan olarak değil; kazancın, başarının, zaferin tâ kendisi olarak görürdü. Bu yolda mağlupların da gâlip olduğuna inanırdı. Bu yüzden hak yoldaki yenilgiyi, zarar ve ziyanı, her zaman bâtil yoldaki zafere, kâra ve başarıya tercih ederdi. Her uğradığı kayıp ve yenilginin hemen ardından, hiç vakit kaybetmeden yeneden bir denemeye kalkışabilecek kadar gözü karaydı. Her denemesi yenilgiyle, zararlar ve kayıplar sonuçlansa bile, yine de tekrar tekrar denemekten geri durmazdı. Bilirdi ki, sonu yenilgi bile olsa her denemesi ona yeni tecrübeler kazandıracaktı. Ama bir sonraki yenilgisinin en azından bir öncekinden daha iyi bir yenilgi olmasına, yenilgilerinin onu Allah'ın vaat ettiği nihaî zafere biraz daha yaklaştıracak, bir öncekinden daha iyi yenilgiler olmasına, yani yenilse de daha iyi yenilmeye gayret ederdi.

Kimse onun fikrine, düşüncesine rağbet ve itibar etmese, inanmasa, güvenmese bile o kendisine güvenir; doğru bildiğini sonuna kadar savunur ama diğer fikir ve görüşlerde de haklılık payı olabileceğini hiçbir zaman inkâr etmez, gözden uzak tutmazdı. Kendi görüş ve düşünceleriyle başkalarının sürekli karşılaştırır, test eder, yanlışın ve yanılmanın kendisinde olduğuna; başkalarının daha doğru ve haklı olduğuna inandığında ve ikna olduğunda bunu kabul ve itiraf etmekte en ufak bir tereddüt göstermezdi.

Yalanla, dolanla, pohpohla, şişirilmeye iş görmez; hakkında uydurulan yalan dolanlara, iftiralara, haksız yere yerilme ve kötülenmelere hiç aldırılmazdı. İnsanların gözünde

çok iyi, çok düzgün, çok dürüst, çok âlim, çok akıllı vs gibi görünmeye uğraşmazdı. En candan sevdiği dostlarının da, can düşmanlarının da –Allah’ın rızasına uygun olduğuna inandığı bir fiilinden dolayı– kendisini kınamaları onu hiç etkilemezdi.

Kendisini kin ve nefrete kaptırmaz, aşırıya kaçmadan tüm insanları severdi. Onu hiç sevmeyenlere, hatta nefret edenlere karşı bile son derece adaletli ve insaflıydı. Kendine has fikirleri, düşünceleri, amaçları, gayeleri, hayalleri ve idealleri olan bir adamdı. Hayaller kurardı ama hayallerinin esiri olmazdı.

Bazı alçaklar tarafından, ahmaklara tuzaklar kurmak amacıyla gerçeklerin nasıl eğilip bükülebildiğine, saptırılıp, çarpıtılabildiğine çok şahit olmuş, bu yönde çok şeyler görmüş ve yaşamıştı. Hayatını adadığı fikirlerin, gayelerin, ideallerin başına yıkılmasıyla bile ezilip büzülmeyen; altında kaldığı yıkıntıların kimlik ve kişiliğini eğip bükemediği, hırpalayıp yıpratamadığı, hepsinin altından sapasağlam çıkabilen bir kişiliğe sahipti. Her yıkıntının ardından elinde kalan âlet, edevât, malzemelerle ve bitip tükenmez bir gayret ve enerjiyle, aşk ve şevkle hemen daha iyisini ve daha yenisini yapıp onarmaya girişirdi.

Ali Yakup Efendi kendisini tanıdığı anda Mustafa Sabri Efendi’nin yaşı neredeyse yetmiş bulmuştu ama işi hiç de bitmemişti. Eli, ayağı, kalbi, kemikleri, sinirleri, kasları epeyce eskimişti ama hâlâ çelikten daha sağlam iradesiyle onları sonuna kadar dayanmaya ve direnmeye, işe yaramaya zorluyordu.

Her zaman ve her yerde Müslümanca onurunu, izzetini, şerefini korumasını bilir; padişahlarla, krallarla gezip tozduğunda, oturup kalktığı anda da karakterinde en ufak bir bozulma olmazdı.

HOCA-TALEBE ŞAKALAŞMALARI

Mustafa Sabri Efendi, ayrıca çok hoş ve olağanüstü güzel bir simaya; insanları hemen cezbeden, etkileyen, düşmanlıkları bile dostluğa çeviren karizmatik bir kişiliğe de sahipti. Âdeta yüzünden nur akardı. Hatta ona uzaktan uzağa düşmanlık besleyen, kin ve öfke duyanlar bile, kendisiyle yüz yüze gelip görüştüklerinde, onun hakkındaki kanaatleri değişir, ona candan dost oluverirlerdi.

Mustafa Sabri Efendi, gerektikçe şaka ve lâtife de yapar; şakaya ve lâtifeye tahammül de gösterirdi. En çok şakalaştığı, takıldığı, espri yaptığı kimselerin başında da Ali Yakup Efendi gelirdi. Ona genellikle, ‘Evliyam!’ diye hitap eder, böylece hem şaka yapıp takılmış, hem de ona olan sevgisini ve güvenini de ifade etmiş olurdu. Mustafa Sabri Efendi’nin kendisine bolca şaka, lâtife ve espri yapmasından cesaret alan Ali Yakup Efendi de zaman zaman ona takılmaktan, şaka yapmaktan geri kalmazdı. Bir gün Ali Yakup Efendi bu çok sevdiği hocasına ve üstadına şöyle takılmıştı:

– Efendi Hazretleri! Sizi böyle çok rahat ve serbest bırakmamak lazım! Bu hiç doğru bir şey olmaz! Bana kalırsa, sizi kimse görmesin, tanımasın diye, hiç kimsenin yaşamadığı uzak bir diyara, ıssız bir adaya sürmek veya hapsetmek doğru ve yerinde bir tedbir olurdu!

– Allah, Allah! Niye ki evliyam? Ben, böyle ağır bir cezayı hak edecek hangi günahı ve suçu işledim acaba?

– Sizin ayrıca bir günah işlemenize hacet yok, Efendi hazretleri! Baksanıza, kadın erkek sizi kim görse, tanısa sizin cemalinize, simanıza, güzelliğinize hayran oluyor, âşık oluyor! Size uzaktan düşman olanlar bile, sizi görüp tanıyınca, samimi ve candan dostunuz oluveriyorlar. Doğrusu bu sizde-

ki güzellik ve câzibe fitneyi mûcip bir durumdur! Ben şahsen, bu güzelliğiniz ve câzibeniz yüzünden bir fitneye sebep olacaksınız diye ciddi ciddi korkmaya, endişelenmeye başladım!..

KARŞILIKLI GERÇEK DOSTLUK VE SEVGİ

Bu melek simalı, melek tabiatlı insan da Ali Yakup Efendiyi bir babanın kendi öz evladını sevdiği gibi sever, bu sevgisini de her zaman ve her yerde belli ederdi. Mustafa Sabri Efendi onu oğlu İbrahim Sabri Efendiden ayırmaz, onunla bir tutardı. O da sözüne sohbetine doyamadığı, ilminden, irfanından, fikirlerinden çok yararlandığı hocasını, babası gibi sever; onun yanında saatlerin nasıl geçtiğinin farkına varamazdı. Sık sık Mustafa Sabri Efendi'nin evine gider, ev halkından biriymiş gibi muamele görürdü. Sabahın erken saatlerinden gecenin geç vakitlerine, gece yarlarına kadar onlarda kalır; yer içer, sohbet eder; bu büyük âlimin ilminden, irfanından, fikirlerinden doymaz bir iştah ve arzuyla yararlanırdı.

Meşihat makamını defalarca temsil etmiş son dönem Osmanlı şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi, Ali Yakup Efendiyi o kadar çok sever, takdir eder, kendisine o kadar değer verirdi ki; her gittiği yere onu da götürür, kim olduğunu soranlara da, 'Yâverim!' diye tanıtır, özel sohbetlerinde ise ona adıyla değil, 'Evliyam!' diye hitap ederdi. Fakat o, kendisini pek öyle görmez, evlialık iddiasında bulunmak bir tarafa, kendisine bu tür yakıştırmalar yapılmasından da hiç hazzetmez; evlialık ve keramet taslayanlardan hiç hoşlanmazdı. En büyük kerametini ve evlialığın Allah'ın dinine ve davasına hizmet etmek olduğunu söylerdi. Kim bilir belki Şeyhülislam da ona bu 'evliya!' lakabını ondaki Allah'ın dinine ve davasına olan hizmet aşkı ve sevdası, bu adanmışlığı

yüzünden takmıştı. Ali Yakup Efendi, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi gibi çok sevdiği ve saydığı bir insana karşı sûi edebde bulunma endişesi ve korkusuyla onun bu takılmalarına hiç sesini çıkartmaz; onun taktığı lakaplara, yakıştırmalara bir şey demezdi. Aslında Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi de, öyle her önüne gelene takdir ve taltifte bulunan, lütuf ve kerem gösteren biri değildi. Tam tersine eski Şeyhülislam, çok sert mizaçlı, takdirlerini ifade etmekte de çok cimri davranan birisi olarak tanınırdı. Dolayısıyla onun gibi takdir ve taltifte çok cimri, üstelik de üç defa şeyhülislamlık makamına gelmiş bir zâtın sevgisini, saygısını, takdirini kazanabilmek hiç de kolay bir şey değildi. Hele böyle bir zât tarafından ‘evliyâ’ diye isimlendirilmek, tanınmak, tanıtılmak ulaşılmaz bir derece ve mertebeydi. O, her ne kadar evliyalığı kendine yakıştıramasa da, –hikmet-i Hüdâ– koskoca Osmanlı tarihi içerisinde ondan başka ‘evliyalığı’ eski de olsa bir Osmanlı Şeyhülislamı tarafından tescillenmiş, tasdik edilmiş kimse yoktur. Pek çok konuda olduğu gibi Hoca, bu konuda da tek bir örnekti.

Mustafa Sabri Efendi’yle Ali Yakup Efendi, baba-oğuldan da öte, sanki bedenle ruh gibi olmuşlardı. Birbirlerini görmeden, konuşmadan edemezlerdi. Aralarında ilim, fikir, inanç, düşünce yönünden olduğu gibi, tavır, tutum, davranış ve eylem yönünden de pek çok benzerlikler vardı. Her işin ve her şeyin, hayatın, merkezine Allah’ın Kitabı’nı koyma, bütün ölçüleri, ilkeleri ondan alma, dolayısıyla onunla çok haşır neşir olma konusunda ikisi de tamamen aynı fikirdeydiler. Her şeyi, her kitabı okurlardı ama en çok da Kur’ân’ı okuyup anlamaya ve yaşamaya önem verirlerdi. Daha tanışmadan önce her ikisinin de ortak bir alışkanlıkları vardı. Her ikisi de bir cüz’ü sabah namazlarından sonra olmak üzere, üzerinde derin derin düşünerek, günde en az bir iki cüz’

Kur'ân okumayı temel âdet ve alışkanlık haline getirmişlerdi. Ali Yakup Hoca, bu âdet ve alışkanlığını çok küçük yaşlarda, Gilan Medresesinde edinmiş, ömrü boyunca da hiç bırakmamıştı. Bütün talebelerine bunu tavsiye ederdi. Hatta bana yazdığı mektuplarından birinde, buna özellikle vurgu yapmıştı. Mustafa Sabri Efendi, Kur'ân ayetlerini öyle bir aşk ile okurdu ki, kendisini bir acayip hâl kaplardı. Bazen bir âyet-i kerimeyi okurken sesi titrer, gözleri dolardı. Başkaları okurken de etkilendiği ve ağladığı olurdu.

Mustafa Sabri Efendi ile Ali Yakup Efendi arasındaki yakınlık, dostluk, muhabbet, müşterek ilmî ve fikrî çalışmalar, onları âdetâ birbirinin ayrılmaz parçası ve devamı haline getirmişti. Mustafa Sabri Efendiyle beraber yaptıkları sürekli ve uzun soluklu bilimsel çalışmalar, ilmî, hikemî, felsefi ve siyasî sohbetler; onun pek çok gerçeği daha yakından öğrenmesine, yeni şeyler üzerinde kafa yormasına, düşünmesine, farklı konularda yeni araştırmalar yapmaya başlamasına, önüne yeni ufuklar açılmasına yol açmıştı. Özellikle yakın tarihimizin örtülü ve gizli gerçekleri konusunda böyle sağlam bir kaynaktan ve ilk ağızdan önemli bilgiler edinebilmek, Osmanlıların maddî ve manevî bakımdan azamet, ihtişam, duraklama, gerileme ve yıkılma dönemlerinin sebep ve sonuçları, sır ve incelikleri üzerinde böyle bir dehâ ile karşılıklı fikir alışverişinde bulunabilmek herkese nasip olabilecek bir bahtiyarlık değildi.

Ali Yakup Efendi'nin, çetrefilli ve kasten muammalaştırılmış tarihî, sosyal ve siyasî olaylar ve beşerî bilimler üzerinde herkesi hayran bırakacak düzeyde derin vukuf ve keskin görüş sahibi olmasının temelinde Mustafa Sabri Efendi ile yollarının kesişmiş olmasının çok büyük bir rolü olmuştu. Ama o sadece Mustafa Sabri Efendi'nin çoğunlukla keşfen vâsıl olduğu gerçeklerle yetinmez; kitaplarda ve kaynaklar-

da yaptığı dikkatli, detaylı ve derinlemesine incelemelerle bu görüş ve düşünceleri delilli, ispatlı, kanıtlı hâle getirmeye de çalışırdı. Herkese de böyle yapmayı önerir, bunu başarabilenleri de takdir ederdi. Ali Yakup Hocam, beraber çıktığımız ancak benim tamamlayamadığım ilim, irfan, kültür, fikir, düşünce yolculuğunda benim için de benzer bir yolu ve metodu uygulamıştı.

Ali Yakup Efendi, hocasını çok sevmesine, saymasına, ilmini, irfanını, fikrini çok takdir etmesine rağmen; illa o nasıl düşünüyorsa, kendisini de onun gibi düşünmek zorunda hissetmezdi. Tam tersine bazı konularda hocasıyla çok ters düştükleri durumlar da oluyordu. Ali Yakup Efendi, hocasının yüzüne karşı, bazı konularda kendisiyle aynı paralelde düşünmediğini açıkça söyler, aralarındaki tartışmalar bazen çok alevlenirdi. Aralarındaki ilmî ve fikrî tartışmalar, bazen tam bir anlaşma ve uzlaşmayla sonuçlanmasa bile; bu durum onların dostluğunu, aralarındaki sevgi ve saygıyı azaltmaz, aksine daha da artırır; onların kalpleri ve gönülleri bir, iki yakın dost olmalarına hiç zarar vermezdi.

Mustafa Sabri Efendi ile Ali Yakup Efendi arasındaki dostluk ve arkadaşlık, zaman zaman şiddetlenen tatlı tartışmalarla, atışmalarla, kısa süreli bozuşmalarla sürüp giden; gittikçe daha da güçlenen çok yakın ve samimi bir dostluktu. Özellikle siyasî konulardaki karşılıklı tartışmalarda, herkes kendi fikrini delilleriyle birlikte sonuna kadar savunur; akli ve nakli kanıtlarını açıkça ortaya koyar; samimiyetle ve iyi niyetle fikir alışverişinde bulunurlar; bazen o hocasının bazen de hocası onun fikrine yanaşırdı. Bazen de her ikisi de ne kadar gayret ederlerse etsinler, aynı noktada buluşmaları mümkün olmaz; sonuna kadar herkes kendi fikrinin ve delillerinin doğruluğu konusunda ısrarla ama samimiyetle ayak diretirdi. Mustafa Sabri Efendi, onca uğraşmalarına

rağmen Ali Yakup Efendiyi ikna edemeyince ve kendi görüşüne ve çizgisine getiremeyince ona; ‘İnatçı Arnavut, ne olacak!’ diye takılırdı.

Mustafa Sabri Efendi, herkesle görüşür, konuşur; görüşüp, konuşmak, sohbet etmek için adam ayırmazdı. Karşıtlarına, muhalif ve muarızlarına karşı da son derece insafliydi. Onların iyi, doğru, güzel taraflarını da söyler, takdir ederdi. Örneğin, kendisinin can düşmanı olan ittihatçılar hakkında bile; ‘İttihatçıların önde gelen çoğu liderleri de özlüklerinde hâin, hırsız, soysuz insanlar değildi. Örneğin ben, bir gün millî bir meselede Enver Paşa’nın Meclis’te ağladığını gördüm, yüreğim parçalandı. Talat filan da öyle kötü insanlar değildi. Fakat düşman çok kuvvetliydi. Bunların etraflarını sarmış olan, teşriik-i mesâî ve işbirliği yaptıkları kimseler de bunları hep yanlış yollara sevk ediyorlardı. İnsanı batıran da çıkaran da, çevresidir, arkadaşlarıdır diye boşuna söylenmemiş...”

BEŞ YAHUDİ

Mustafa Sabri Efendi derdi ki; ‘Yahudiler eğer insanlığın üzerine, olağanüstü güçte ve kuvvette atom veya hidrojen bombası yahut da kimyasal silah atmış olsalardı; yine de küfür, sapıklık ve dalâlet önderi durumundaki beş Yahudi bilim adamı ve düşünürün yaptıkları tahribâtı ve kötülüğü yapamazlardı. Hiçbir yakıcı, yıkıcı, yok edici bomba onlar kadar etkili ve insanlığa zarar verici olamazdı. Bunlar; Komünist ideolojinin kurucusu Karl Marx (5 Mayıs 1818, Trier-14 Mart 1883, Londra), Evrimci Charles Robert Darwin (12 Şubat 1809-19 Nisan 1882), Avusturyalı Psikanalist Sigmund Freud (1856-1939), Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte (1798-1857) ve Sosyolog Emile Durkheim’dır (15 Nisan 1858, Epinal-15 Kasım 1917, Paris).

İnsanlık âleminin akıl, fikir, düşünce, anlayış ve ahlâkını bunlar perişan ettiler. Yahudiler bu insanları büyüttüler, insanların gözünde yücelttiler ve neticede bunları küfre öncülük edecek kişiler olarak karşımıza çıkardılar. Bugün esas yapılması gereken, bunların sapık düşüncelerine karşı doğru ve iyi düşünceler geliştirmek, bunlarla savaşmak ve mücadele etmektir. Dinimiz bize küfre öncülük edenlerle savaşmayı emrediyor. Ben yakinen biliyorum ki bir gün gelecek bunların maskeleri düşecek ve ilim adına işledikleri cinayetler ortaya çıkacaktır. Çünkü hakkın dışında dalâletten başka bir şey yoktur.”

Mustafa Sabri Efendi'nin bu tespit ve teşhisleri üzerine Ali Yakup Efendi, başta bu beş Yahudi bilim, fikir adamı ve ideolog olmak üzere Batı'dan gelen bütün fikir ve düşünce akımlarını, sistem ve ideolojileri ve karşı fikirleri; Müslüman gözüyle incelemeye, irdelemeye, yanlış ve doğru taraflarını anlamaya koyuldu. Bu yolda çok büyük mesafeler kat etti. Yaptığı araştırma ve incelemeleri, vardığı sonuçları Mustafa Sabri Efendiye de anlatarak onunla da fikir alışverişinde bulunuyorlardı.

HOCASININ EN BÜYÜK ESERİNİ TEMİZE ÇEKMESİ

Mustafa Sabri Efendi'nin en son ve en önemli eseri, *Mevkîfü'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Âlemi min Rabbi'l-Âlemîn ve İbâdihî'l-Mürselîn* adlı telif eseridir. Ansiklopedik bir eser niteliğindeki bu kitap, her bir cildi yaklaşık 500 sayfa olan dört ciltten oluşuyordu ve on beş yılda tamamlamıştı. O, bu eseri, ömrünün son yıllarında Mısır'da, kendi ifadesiyle siyâsî cihadı bırakıp tamamen kendisini ilmî cihada verdiği dönemde yazmıştır. Bu eserinde bütün bilgi birikimini kullanmış, daha önce değişik yerlerde yazdığı yazıları da genişleterek buna katmış; kelâm, akaid, felsefe, tarih, tefsir,

hadis, fıkıh, sosyoloji, psikoloji, siyaset ve edebiyat gibi birçok alandaki fikir ve düşüncelerini bu eserinde toplamıştı. Kelâmî ve ilmî birçok tartışmaların yanında bu eser, tarihe de ışık tutacak tartışma ve yorumlarla bir dönemin hâfızası niteliğine sahipti. Eserin özellikle birinci ve dördüncü ciltlerinde siyasî konulara ağırlık veren Mustafa Sabri Efendi, Hilafetin kaldırılması olayına ayrı bir önem ve ağırlık vermişti.

Mustafa Sabri Efendi'nin büyük emek ve gayretleri sonucu eser bitmiş ve matbaaya teslim edilmişti ama bu aşamada çok önemli bir sorun ortaya çıktı. Yaşı bir hayli ilerlediği ve elleri de titrediği için Hoca'nın el yazısı neredeyse okunamayacak kadar bozuktur. Matbaa dizgicileri onun yazısını okumakta büyük güçlük çekmişler, yanlışlıklar yapıp kitaba yazık etmemek, bu değerli insanı da bu yüzden üzmemek için kitabı dizemeyeceklerini belirtmişlerdi. Mustafa Sabri Efendi gibi büyük bir dehâ, en verimli çağında ürün ve eser verememe, bu en büyük ve en önemli eserini bastıramama problemiyle karşı karşıya kalmıştı. İşte bu problem karşısında Ali Yakup Efendi, hemen hocasının imdadına yetişti ve onun eli ve ayağı oluverdi. Çünkü Ali Yakup Efendi'nin çok güzel bir hattı ve kolay okunabilir bir el yazısı vardı. Özellikle rık'a tarzını çok güzel ve inci gibi yazardı. Ali Yakup Efendi, hocasının bu önemli ve dev eserini baştan sona büyük bir dikkatle temize çekti, tashihini yaptı, âdeta yeniden yazarak dizgiye ve baskıya hazır hâle getirdi.

Mustafa Sabri Efendi'nin dört ciltlik en ünlü ve en önemli eseri olan *Mevkîfü'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Âlemi min Rabbi'l-Âlemîn ve İbâdihî'l-Mürselîn* baştan sona Ali Yakup Efendi'nin eliyle yazılmış, ilim ve fikir dünyasına kazandırılmıştır. Onun bu büyük hizmeti ve fedakârlığı, Mustafa Sabri Efendiyi çok duygulandırmış, son derece memnun ve mutlu

etmişti. Mustafa Sabri Efendi, kitabın birinci cildinde Ali Yakup Efendiden ‘*veledî el-aziz* (değerli evladım, aziz oğlum)’ şeklinde bahsetmiştir. Bu eserin ilk baskısı 1950 yılında Kahire’de Mustafa el-Bâbi el-Halebi matbaasında yapılmıştır. Eserin ikinci baskısı ise 1981 yılında Beyrut’ta Dâru İhyai’t-Turâsî’l-Arabî matbaasında gerçekleştirilmiştir.

Ali Yakup Efendi’nin, Seyyid Kutup’la da yakın ilişkisi ve samimi diyalogu vardı. Mustafa Sabri Efendi, *Mevkîfü’l-Akl* adlı kitabı ilk çıktığında Ali Yakup Efendiye, ‘Al bu kitabı Seyyid Kutub’a götür! Bu kitabı herkes anlamaz fakat o anlar. O genç bir yazardır... Yazılarını ben de ilgiyle takip ediyorum. O anlar!’ demiş, baskıdan ilk çıkan takımlardan birini ona göndermişti.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ’NİN VEFATI

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile Ali Yakup Efendi arasında 1936 yılında başlayan büyük dostluk ve samimiyet, Mustafa Sabri Efendi’nin vefat ettiği 1954 yılına kadar, hiç kesintisiz hep artarak, çoğalarak devam edip gitti. Ali Yakup Efendiye bu dostluk, yakınlık, beraberlik hiç bitmeyecekmiş gibi geliyordu. Ama yaşı bir hayli ilerlemiş olan Mustafa Sabri Efendi, artık ecelinin yaklaştığının, bu fenâ aleminden gerçek dostların bulunduğu bekâ alemine göç vaktinin yaklaştığının çok iyi farkındaydı.

Mustafa Sabri Efendi’nin bu dünyadan ayrılmadan önce yapmayı arzu ettiği en önemli işlerden biri de çok sevdiği bu öğrencisini uygun birisiyle evlendirmek, başgöz etmektir. Kendi arkasından bu konularda onunla ilgilenecek, ona yardımcı olacak kimsesinin bulunmadığını çok iyi biliyordu. Mutlu bir aile yuvası kurmasına yardımcı olabilecek ondan başka kimsesi yoktu. Etrafındakilere; ‘Ben ölür gidersem, bu

çocuğun hali ne olur!? Kimse onun durumunu benim kadar iyi bilemez. Eğer onu münasip birisiyle başgöz etmeden ölürsem, gözüm açık gidecek!’ diyordu. Uzun yıllar boyunca hiç boş durmadan ona uygun olabileceğini düşündüğü çok sayıda gelin adayı da bulmuştu. Onlarla kendisini görüştürüp, tanıştırmak için çok ısrar etti. Fakat Ali Yakup Efendi hiç o tarafı değildi. Her nedense o, Mısır’dan evlenmemeyi bir kere kafasına koymuştu. Onun kafasında er geç Türkiye’ye dönmek, orada milletine, dinine, anavatanına hizmet etmek düşüncesi vardı. Mısır’da evlenir kalırsa, buradan kopamayacağını; bu durumun Türkiye’de dinine, davasına hizmet etme düşüncesine engel olabileceğini düşünüyordu. Çok sevdiği, her dileğini emir telakki edip yerine getirmeye çalıştığı, hiçbir sözünü iki etmediği Mustafa Sabri Efendi ona bu konuda çok dil döktüğü, çok ısrar ettiği halde, yine de onu Mısır’da evlenmeye bir türlü ikna edememişti.

Günler, aylar, yıllar su gibi akıp geçti. Herkes için mukadder olan ecel vakti Mustafa Sabri Efendi için de yaklaşmış, bu büyük insan artık bir daha kalkamayacağı ölüm döşeğine düşmüştü. Ölümünden bir gün önce, Ali Yakup Efendi yine sevgili hocasının yanındaydı. Elini öpüp yatağının karşısına oturdu. Mustafa Sabri Efendi çok düşkün, sağlık durumu oldukça ağırdı. Karşısına oturan sevgili talebesine gözünü biraz aralayıp baktı ve kendisini yine o güzel tebessümüyle şerefliendirdi. Ardından yine yanına ilk girdiğindeki haline, zikirle, fikirle, Kur’ân okumakla meşgul olmaya döndü. Artık yükünü yüklemiş, o “en yüce dosta” kavuşma yolculuğuna çıkmak üzereydi. Bu büyük insan, gözü yarı açık yarı kapalı Rabbiyle, Rabbinin zikriyle, fikriyle, Kur’ân okumakla meşgulken bir ara bunlara ara verdi. Gözünü tekrar biraz aralayıp, elini düşünceli bir şekilde şakağına doğru yaklaştırdı. Dikkatle Ali Yakup Efendiye baktı. Yine o eski güzel gülüm-

semesi ve şakacılığıyla;

– Ah inatçı Arnavut! Biliyor musun, senin yüzünden, bu dünyadan gözüüm açık gidecek! deyiverdi.

– Aman Allah gecinden versin Efendi hazretleri! Hem ne oldu, ben size ne yaptım ki?

– Daha ne yapacaksın? Seni evreyim, mürüvvetini göreyim istedim, o kadar uğraştım, ısrar ettim, beni dinlemedin. İnat ettin, bir türlü evlenmedin! İşte bak görüyorsun, ben şimdi ölüm döşeğindeyim. Bir yandan ölümün zorluklarıyla uğraşıyorum, bir yandan da ‘Benden sonra bu çocuğun hâli ne olacak?’ diye seni düşünmeden edemiyorum!

– Allah Kerîm, Efendi hazretleri! Siz bir an önce iyileşmeye bakın! İnşallah Allah yazmışsa o da olur, diyerek hocasını teselli etmeye çalıştı.

Bu ağır hastalığında yine evlilik konusu üzerinde tartışarak hocasını yormak, üzmemek ve canını sıkmak istemiyordu. Biraz daha oturduktan sonra izin alıp ayrıldı. Bu konuşma, Ali Yakup Efendi ile Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin son sohbetleri olmuştu.

Mustafa Sabri Efendi, 12 Mart 1954 günü Hakk’ın rahmetine kavuştu. Ali Yakup Efendi onun vefat haberini alınca inanamadı, doğruca evine koştu. O zamana kadar, hiç bu kadar üzüldüğünü ve ağladığını hatırlamıyordu.

Mustafa Sabri Efendiyi oğlu İbrahim Sabri’yle beraber Ali Yakup Efendi kabrine indirdiler. Mezarın baş tarafında İbrahim Sabri, ayak tarafında Ali Yakup Efendi duruyordu. Ona son defa sevgiyle, saygıyla, büyük bir hasretle baktı. Artık mezardan çıkması, cenazenin üzerinin toprakla örtülmesi gerekiyordu. Mezardan çıkmaya çalışırken sendeledi. Titreyip duran dudakları her nasılsa bu büyük zâtın ayak tabanına yanaşmıştı. Biraz daha eğilip ayak tabanını öperek

ona veda etti. Hocasının ölüm haberini aldığı andan beri hiç dinmeyen gözyaşları, artık sel olmuş çağlıyordu. Mezardan sıçrayıp çıkabilecek takati kalmamıştı. Ancak yukarıdan kendisine uzatılan bir ele tutunarak kabirden dışarı çıkabilmişti. Hayatta en çok sevdiği, etkilendiği, yararlandığı büyük bir insandan, en sevdiği dostundan ayrılmanın vakti gelmişti. Hiçbir zaman unutamadığı bu büyük insanı böylece defnetmişlerdi.

ÖĞRENCİLERE ÖĞÜTLERİ

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, zaman zaman Kahire'deki öğrenci yurtlarına, çoğunlukla da Muhammed Ebu'z-Zehab öğrenci yurduna gelir, oradaki öğrencilerle değişik dînî ve ilmî konularda sohbetleri olurdu. Öğrencilerle sohbetlerinde siyasî konulara fazla girmez, daha çok kelimî konulara ağırlık verirdi.

Mustafa Sabri Efendi, ilmi ve ilim yolunda olan talebeleri çok sever, kendisini de onlara sevdirdi. Sürekli onları ilme teşvik eder, ne büyük ve ne şerefli bir yolda olduklarının bilincine varmalarına, ona göre davranmalarına çalışırdı. Onlara derdi ki;

“Gençler! Allah'ın Müslümanlara en büyük, en önemli ve en kesin emirlerinden biri cihaddır. Ama Yüce Allah, bu önemli emrinin ardından buna önemli bir kayıt ve istisna getiriyor, bundan daha önemli gördüğü çok özel başka bir emir veriyor. Buyuruyor ki;

“Müminlerin hepsinin birden savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grubun -dinde derin bilgiler edinmek ve sefere çıkan topluluk geri döndüğünde, korunmaları ümidiyle- onları uyarmak için arkada kalmalarını gerekmez mi?” (Tevbe Sûresi, 122).

Milletin bir içi, bir dışı, bir cismi, bir ruhu, bir maddesi, bir de manası vardır. Bunun gibi vatanın da bir toprağı, yani maddî bir sahası olduğu gibi, bir de dîni, imanı, ırzı, namusu, yani manevî sahası vardır. Milletın dışını, cismini, maddesini, toprağını ordusu korur. Gerektiğinde bütün millet seferber olur, vatanını savunmak için cihada katılır, savaşır. Ama milleti millet yapan asıl unsur, manevî değerler, kültürel değerlerdir. Bunlar milletin özü, cevheri, ruhu, manası, dîni, imanı, ahlâkı, namusudur. Bunları da manevî ordu mesabesindeki ilim adamlarının koruyup kollaması, savunması gerekir. Bu değerleri kaybeden, bu değerlerden mahrum olan millet, bir daha kendine gelemes. Ruhsuz bir ceset gibi olur. Ruhsuz ceset, çabucak çürür, kaybolur gider. Ama bunlar korunabilirse; toprağını, vatanını bile kaybetse, o millet her zaman ve her yerde kendisini yeniden inşa edebilir. Ecdadımız ‘İl gider, töre kalır!’ sözüyle, milleti millet yapan değerlerin vatandan bile önce geldiğini, önemli olduğunu vurgulamıştır.

Çocuklar! İşte bu manevî ordu sizlersiniz. Milletın kültürel ve manevî değerlerinin savunmasını, geliştirilip, güçlenmesini ilim ehli olarak siz sağlayacaksınız. Kendinizi buna göre yetiştirin. Sizler, kendinizin milletimizin dinini, imanını, irfanını, ahlâkını bekleyen, savunan mücahitler, nöbetçiler olduğunuzu iyi bilin! Cihad, saldırıya, tecavüze ve taarruza uğrayan ülkelerin maddî ve manevî varlığını koruma mücadelesidir. Sizler bu mukaddes vazifeyi yapacak olan manevî ordunun önderlersiniz. Bu görevinizi, üzerinize düşen şeyleri, büyük bir gayretle, aşkla, şevkle, her şeyden önce Allah’ın rızasını gözeterek yapmaya çalışın. Samimi olarak söylüyorum ki, ben sizlere özeniyorum. Kendi kendime, ‘Ah keşke şimdi ben de sizin gibi talebe olsaydım!’ diyorum.

Çocuklar! İlim, çok mübarek ve kutsal bir meslektir. İşte

en başından bakarsak görürüz ki, İslam dîni ilimle başlayan bir dindir. Peygamber Efendimize ilk inen ayetin ‘Oku!’ emriyle başlaması, üzerinde çok durulması gereken bir konudur. Dininin ilk emri ‘Oku!’ olan bir millet, nasıl câhil kalır, kalabilir?

Ben çok genç yaşında, daha yirmi bir yaşında iken müderris oldum. Ama müderris olduktan sonra da okumayı, talebeliği hiç bırakmadım. O gün bugün okumakla, ilimle uğraşırım, hâlâ da ilme, talebeliğe, okumaya doyabilmiş değilim. Aksine ilme açlığım ve ihtiyacım gittikçe daha da artıyor.

Kaliteli, nitelikli, birinci sınıf adam yetiştirmek öyle çarçabuk, pat diye olabilecek bir şey değildir. En karlı yatırım insana yapılan yatırımdır. Ama bu çok masraflı bir yatırımdır. Çünkü her yatırım yaptığımız insandan istediğiniz verimi alabilmeniz mümkün olamayabilir. Her yatırım yapılan insandan yüzde yüz verim alınamaması, eğitime yapılan yatırımın bir özelliğidir. Çünkü yatırım yaptığımız insanların kimisi eksik kalır, yarım yamalak yetişir, kimisi yamuk çıkabilir, kimisi de öğrendiğini çıkar ve menfaat için öğrenir, faydadan çok zarar getirir. Eğitime yapılan masrafların ancak çok düşük bir oranından yeterli verim alınabilir. O kadar ki, çoğu zaman yatırım yaptığımız insanların, yüzde bir ikisi arzu edilen seviyede yetişir. Ama bu bile az bir şey değildir, sırf yüzde bir için bile her türlü yatırımı yapmaya, her fedakârlığa katlanmaya değer. Çünkü iyi bir eğitimden başka çözüm ve çare yoktur. Bu yüzden de eğitime yapılacak yatırımları kıstmak, azaltmak yerine, her zaman daha da artırmak gerekir. Eğitimde yapılması gereken ilk ve en önemli iş, eğitimi verimli ve yararlı kılabilmeğdir. Ne yazık ki bazı insanlar, okuyarak, ilmi değil de câhilliği tahsil ederler. Öğrendikleri şeyler faydadan çok zarar getirir. En tehli-

keli câhillik, okumuşların câhilliğidir. Peygamber Efendimiz boşuna faydasız ilimden Allah'a sığınmamıştır.”

Mustafa Sabri Efendi, yeni nesillerin her şeyden önce İslamî inanç, fikir, düşünce, anlayış sahibi kılınması; İslam'ın tadının lezzetinin onların dimağlarına, ruhlarına iyice yerleştirilmesi gerektiğini öğütüyordu. İslamî bilinç ve şuurla yetişmiş bir gence, kimsenin kolay kolay zarar veremeyeceğine işaret ediyordu. Kur'ân'ın şu ayeti de buna açıkça delâlet etmektedir:

“(Biz, Musa'yı doğurduğu zaman) annesine şöyle vahy (ilham) ettik: 'Onu (doyuncaya kadar) emzir! Başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman da onu hemen nehrin sularına bırak! Sakın endişe etme ve hiç üzülme! Hiç kuşkun olmasın ki, biz onu sana tekrar geri vereceğiz ve kendisini elçilerimizden biri yapacağız!’” (Kasas Sûresi, 7).

Bilindiği gibi, Firavun'un İsrailoğullarından dünyaya gelecek bütün erkek çocukları katlettiği bir dönemde, annesi Mûsâ (a.s.)'yı gizlice dünyaya getirmişti. Ne yapacağını bilememenin şaşkınlığı ve üzüntüsü içinde kıvranırken Allah; Mûsâ'nın annesine oğlunu önce iyice emzirip doyurmasını, ondan sonra da hiç tereddüt etmeden, üzülop, endişelenmeden bir sepet içinde Nil Nehri'nin sularına bırakmasını, çocuğunun ziyan olmayacağını, ona tekrar kavuşacağını ve onu peygamberlerden biri yapacağını vahy etmiş, ilham etmişti. Nehrin sularına bırakılan sepet içindeki bebek Mûsâ, doğruca nehir kenarındaki Firavun sarayının bahçesine gitmiş; onu alıp Firavun'un hanımına getirmişler; o da çok sevdiği bu bebeği alıp büyötmek istemiş; ilk iş olarak da bu yeni doğmuş yavruya sütannesi aranmaya başlanmıştı. Çok sayıda sütannesi adayı getirilmesine rağmen, bebek Mûsâ bunların hiç birinin sütünü almamış, nihayet annesi geldiğinde onun sütünü emmiş, böylece annesi tekrar oğluna kavuşmuştu.

Allah, Firavun'a düşmanını kendi sarayında baktırıp büyüt-müş, ama Mûsâ ilahlık dâvâsı güden Firavun'dan fikir, düşünce, inanç olarak da hiç etkilenmemişti. Sonunda Allah, Hz. Mûsâ'yı insanları Allah'ın doğru yoluna çağırın, hak davanın lideri ve önderi büyük bir peygamber olarak görevlendirmişti.

Bu olaydan almamız gereken ders ve ibretlerden birisi de şudur: Eğer çocuk çocuğumuzun gerçekten doğruyu yanlış, iyiyi kötüyü, hakkı bâtılı birbirinden kolayca ayırt edebilecek fark ve temyiz sahibi kimseler olmasını istiyorsak; bizim de Mûsâ'nın anasının yaptığını yapmamız gerekmektedir. Yani bizim de onların ruhlarına, dimağlarına, kalplerine, gönüllerine her şeyden önce hakkın hakikatin, iyinin güzelin tadını lezzetini yerleştirmemiz; kısaca onları İslamî bilinç/şuur sahibi kılmamız şarttır. Mûsâ'nın annesi, Allah'ın ilhamıyla yavrusunu önce emzirip doyurduktan sonra Nil Nehri'ne bırakınca, anasının sütündeki tadı, lezzeti tanımış olan bebek Mûsâ, Firavun'un sarayına götürüldüğünde, başka sütannelerin sütünü emmemiş, yaratılışı kötü dadılara teslim olmamıştı. Sen de çocuğunun ruhuna ve dimağına hakkın, hakikatin, iyinin ve güzelin tadını lezzetini yerleştirebilirsen; artık ona hiçbir belâ ve musîbet, hiçbir kötü ve kötülük zarar veremez. Çünkü hangi ses, hangi fikir, hangi inanç gönül evini boş bulursa gelir o eve yerleşir; gönül sahibine de artık ondan başkası eğri gelir yahut kötü görünür. Kâbiliyeti ve algıları ters yöne çevrilmiş kişi, artık hep yanlış ve eğri seslere kulak verecek, bunlar onun hoşuna gidecektir. Yeni yapılmış bir testinin içine ilk önce idrar doldurulur ve testi de onu emerse, artık ne kadar yıkanırssa yıkansın, o pislik o testiden bir daha artılamaz, temizlenemez.

İnsanın tam, doğru ve gerçek bir mümin olabilmesi için, ayırt etme hassasını her türlü garazdan temizlemesi ve

bunun için de dinden yardım alması şarttır. Din, sahibini tanır. Ömrünü, ayırt etme hassasından mahrum kimselerle geçirenlerin iyiyi ve kötüyü ayıran vasıf ve özellikleri zayıf düşer; artık dîni yani insana yar olanı tanıyamaz hâle gelir. Zavallı insanoğlu kendi değerini, kıymetini bilemediği için kendisini işte böyle çok ucuza satar. Paha biçilmez bir atlas kumaş olduğu halde, kendisini eski bir hırkaya yamayıp harcar. Dağlar, taşlar, yılanlar da dâhil canlı cansız bütün yaratıklar ona hayranken, o tutar bir yılana veya başka bir şeye hayran olur, sevdalanır.

Peygamber Efendimiz, bir hadîs-i şeriflerinde müminin bazı özelliklerini şöyle sıralıyor: “Mümin zekidir. Fark ve temyiz sahibidir. Haklı ve bâtili ayırt edicidir. Akıl ve fetânet sahibidir.” Doğru ile yanlış, hak ile bâtili ayırt edebilmek, zeki bir müminin en bâriz özelliklerindedir. Hak ile bâtil, yalanla gerçek, doğru ile yanlış, sahte ile orijinal arasındaki farkı ayırt edebilmek için, temyiz sahibi bir insan olmak lazımdır. Bu nedenle Peygamberimiz, imanın bu ayırt etmeden ve anlayıştan ibaret olduğunu söylemişlerdir. Bu yüzden temyiz imandır, küfür ise temyizden mahrum olmaktır. İnsan, sırf ayırttan mahrum vücudunu besleyip geliştirmekle vakit geçirir de ondaki fark ve temyiz kudretini, ayırt etme hassasını geliştirmeyi ihmal ederse kendine yazık etmiş olur. Ayırt etme kabiliyeti insanda bulunan latîf bir manadır, bir sıfattır. Delilerin de eli, ayağı, vücut organları tam ve yerinde olmasına rağmen, ayırdı yoktur.

TASAVVUF KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Mustafa Sabri Efendi gerçek tasavvufu şöyle tanımlardı:

“Tasavvuf, Allah'ın rızasında fânî olmak, Allah aşkıyla bâkî olmaktır. Hâşâ Allah olmak, ilahlaşmak değildir. Yaratılmış, hiçbir zaman Yaratıcı olamaz; Allah yerine geç-

mez! İnsan, Rab olamaz ama Rabbanî olabilir; ilah olamaz ama ilahî olabilir. İlahî, Rabbanî insan ne demektir? Allah'a yakın, Allah dostu, Allah adamı demektir. Allah değil. Hani Türkçe'de de çelebi derler. Çelebi ne demektir? Rabbanî, ilahî demektir. Çelep, Çalap'tan gelir. Çalap Türkçe Tanrı, Allah demektir. '*Lâilâhe illâ hû!*' 'Allah'tan başka hiçbir şey yok!' demek; yalnız Allah ebedî ve kalıcıdır, devamlıdır. 'Allah'tan başka her şey fânîdir, yok olucudur' demektir."

İKİ BÜYÜK İNSANIN KADER KONUSUNDAKİ ANLAŞMAZLIĞI

Ali Yakup Hoca'nın Mısır'dayken ziyaretine gittiği, ilminden, irfanından, sohbetlerinden yararlandığı son devir Osmanlı ilim adamlarından biri de Zâhid el-Kevserî (1880-11 Ağustos 1952) idi.

Mustafa Sabri Efendi ile Zâhid el-Kevserî birbirlerini çok sevip saymalarına rağmen iki konuda anlaşamamışlardı. Bu konulardan birisi kader konusu, diğeri de kavmiyetçilik konusuydu. Bu iki konuda etrafın da tahrikiyle birbirleri hakkında ağır ithamlar içeren yazılar yazmışlar, sözler söylemişler, fakat bunlar bile aralarındaki sevgi ve saygıyı bitirememişti.

Mustafa Sabri Efendi rahat, açık fikirli, açık görüşlü, tenkidi seven, kimseye kızmayan, gücenmeyen, kin tutmayan; yeri geldiğinde kendisini de başkalarını da eleştirmekten çekinmeyen bir insandı. Her zaman 'Canım, hepimiz insanız; hepimiz hata yapabiliriz!' derdi. Zâhid Efendi ise, ilmine çok güvenir, doğru bildiğinden şaşmaz, tenkit edilmekten de pek hoşlanmazdı. İlmî gururu oldukça fazlaydı.

Mustafa Sabri Efendi, *Mevkıfu'l-Beşer Tahte Sultânî'l-Kader* (Kaderin Sultası Altında İnsanın Konumu) adlı ese-

rinde Zâhid Efendiye de bir göndermede bulunarak şöyle demişti:

“Memleketten ayrıldıktan sonra, olayların seyri; beni kulların davranışları, yaptıkları işler, eylem ve işlemleri konusunda orta derecede kaderci, yani cebrî mutavassıt olmaya; Zâhid Efendiye ise îtizâle, yani kulun kendi kaderini kendisinin belirlediğini savunan Mûtezile mezhebine yaklaştırdı. Bu konuda görüşlerimiz birbirinden ayrıldı.”

Mustafa Sabri Efendi, bu sözleriyle; Zâhid Efendiyle aralarında çok uzun ve hararetli tartışmalara konu olan kader meselesini kamuoyu önünde tartışmaya açmış oluyordu.

Nitekim çok geçmeden Zâhid el-Kevserî de buna cevaben *El-İhtisâr fî Mezhebeti'l-Cebri ve'l-İhtiyar* adlı bir risale yazdı. Daha önce bu konuyu kendi aralarında pek çok defalar tartışmışlar, hatta bir defasında Zâhid Efendi gülererek Mustafa Sabri Efendiye;

– Bu hususta çok üstüme gelmeyin Efendi hazretleri! Siz ne dersenez deyin, ben asla cebrî olamam! demişti.

Zâhid el-Kevserî, yazdığı risalede; “Mustafa Sabri Efendi, açıkların açığı bir konuyu; sırların sırrı, zorların zoru bir konu olarak gördü ve gösterdi” diyordu. Mustafa Sabri Efendi buna cevaben şunları yazdı:

“Be Allah’ın kulu, mübarek Zâhid Efendi! Kader meselesi nasıl açıkların açığı bir konu olur? Peygamber bile onun için, ‘Allah’ın sırlarından bir sır’ buyurmuş. O kadar önemli ki, imanın şartları arasına girmiş; Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, âhiret gününe inandığın gibi kadere de inanacaksın. Kader ne demek? Hayrın ve şerrin Allah’tan geldiğine inanmak demektir. Öyleyse, insanoğlunun hâli, durumu, geleceği kaderin hükmü, sultası, tesiri ve yön vermesi altında değil de nedir?”

Zâhid el-Kevserî, ona başta İmam-ı Gazâlî olmak üzere büyük İslam âlimlerinin kaza ve kader hakkında yazdıkları kitapları gönderdi. Böylece bu konuda yazılan, çizilenleri tekrar gözden geçirmesini istemiş, hatırlatmış oluyordu.

Zâhid Efendi, Mustafa Sabri Efendi'nin şahsî hayatındaki acı tecrübeler yüzünden kaderciliğe doğru kaydığını, kuvvetli kalemi, sarsılmaz mantığıyla Türkiye'deki İslam ve Müslüman düşmanlarını, dinsizleri yola getiremeyince bu sefer; bu iş böyle akılla, mantıkla, bilgiyle, hünerle, kalemlerle, yazıyla, çiziyile, çalışıp çabalamakla, deliller gösterip ikna etmeye uğraşmakla olmadığına göre, demek ki kader böyleymiş gibi bir cebir anlayışına saptığını söylüyordu.

Ali Ulvi Kurucu, Mehmet Akif merhumun Tevhid yahut Feryâd şiirinde, insan hayatının safhalarını, insanların huy ve karakterlerini, ahlâklarını, iyi kötü yaptıklarını sayıp döktükten ve bunlara akıl erdiremediğini belirtirken sonra söylediği; 'Cebri değilim... Olsam İlahî ne suçum var?' beytini hatırlatınca Mustafa Sabri Efendi memnun olmuş;

– Doğrusu şair, meseleyi âlimden daha iyi anlamış. Şairin imanı daha kuvvetli, demişti.

İki büyük ve saygın âlim arasındaki bu bitmez tükenmez tartışmalarda belki de en doğru, ikisinin arasını bulabilecek sözü Yozgatlı İhsan Efendi söylemişti:

“Çocuklar; senelerdir benim sizlere tekrarladığım bir tabir vardır. Bu gibi konulara İslam âlimleri Arapça '*mezâlik-i akdâm*' derler. *Mezâlik*, kaygan yer anlamına gelen *mezleka*'nın çoğuludur. Yani ayakların kaydığı yer; mecazen, ilmî konularda hata yapılma ihtimali çok yüksek olan, nâzık, tehlikeli, netâmeli konular demektir. İşte bu kader konusu da bunlardandır. Dînî ve ilmî konularda yüz binlerce ayrı bahis vardır. Âlimlerin çoğunluğu, bunların çok büyük bir

kısımında aynı görüşü paylaşırlar, bir ve beraberdirlers. Fakat bunlardan bir kaç önemli, çoğu teferruata dair birkaç yüz konu vardır ki, onlarda anlaşamazlar. Bunlara ait, hepsinin de kendisine göre haklı ve sağlam delilleri vardır. İşte bu yüzdendir ki, hepsi de hak ve doğru olan mezhepler ortaya çıkmıştır. Bildiğiniz gibi, sonunda bu ihtilaflar dört mezhepte toplanmıştır. Dördü de Allah'ın Kitabı ve Resulünün sünneti üzerindedirler. Birkaç nâzik meselede, aynı mezhep içinde bile farklı anlayışlar olabilmektedir. Kader konusu üzerinde, Hanefî Mezhebinin iki büyük imamı, İmam Muhammed ile İmam Yusuf arasında da böyle büyük münaakaşalar, hatta dargınlıklar olmuştur. İşte şimdi de Mustafa Sabri Efendi ile Zâhid el-Kevserî Efendi hocalarımız, bakın binlerce meselede nasıl müttefik ve aynı görüşte iken, kader meselesinde anlaşamıyorlar. Ne farzlarda, ne sünnetlerde, hatta dinin mendup ve müstehaplarında bile ayrılıkları yokken, burada birbirlerinden ayrılmışlardır. Onların bu ihtilafı, şahsiyetlerinin büyüklüğüne de, bizim her ikisine karşı duyduğumuz saygı ve hayranlık hislerine de hiç bir noksanlık getirmez. Ziya Paşa'nın;

Halletmediler bu lügâtın sırrını kimse;

Kaç kafîle geçti, hükemâdan, fuzelâdan

dediği gibi, bu kader meselesi daima bir sır olarak kalacaktır. Çünkü bu konu insanın akıl ve idrak seviyesinin üstünde bir muamma, akıl terazisinin tartamayacağı kadar ağır bir yükür...

KAVMİYETÇİLİĞİN SEBEP OLDUĞU İHTİLAFLAR

Bu iki büyük âlim arasında ihtilaf ve tartışma konusu olan ikinci konu ise kavmiyetçilik konusuydu.

Mustafa Sabri Efendi, Tokat'lı öz be öz Türk kökenli bir aileden geliyordu. Fakat o, hiç kimsenin ırkını, etnik kökeni-

ni, soyunu sopunu, kökünü, kökenini araştırmaz; hangi kavimden, hangi boydan, hangi soydan olduğuna bakmaz; bunlara hiç önem vermez; imanlı, inançlı, namazlı, niyazlı, bilgili, kültürlü, şuurlu Müslüman gençlerin hangi milletten, kavim ve kabileden olduklarına bakmaz, aralarında hiçbir ayırım yapmaz; takva ölçüsüne göre hepsini candan ve gönülden severdi. İnanıcı, itikadı sağlam olmayan, namazlarını kılmayan, dînî ibadetlere önem vermeyen ihlas ve takva yönü zayıf Türklerle görüşmek bile istemez; ama doksan yaşına yaklaşmasına rağmen Türk, Kürt, Boşnak, Arnavut, Arap, Çerkes, Afrikalı demeden; dindar, ahlâklı, faziletli gençleri, bin bir mahrumiyet içinde kaldıkları öğrenci yurtlarına, medreselere giderek ziyaret eder; onlara moral verir, dua eder, iltifat eder, gönüllerini alır, sevindirirdi. Irk, soy, sop, ad, san, şan, şöhret, unvan gibi şeylere metelik vermez; sadece ahlâklı, faziletli, dindar, akıllı, zeki, inançlı Müslümanları severdi. Hiç hatır, gönül için konuşmaz, iş yapmazdı. Onun sevmesi de, sövmesi de açıktandı.

Buna karşılık Çerkes kökenli olan Zâhid el-Kevserî hoca, Çerkes olanlara ayrı ve özel bir muamele yapar; onların iyisini kötüsünü ayırmaz, hepsiyle sürekli görüşür konuşur; her konuda onları kayırır, kollar, gözetir, arka çıkardı. Mısır'daki hayatı boyunca, Mısır Devlet Arşivi'nde bulunan Türkçe eserlerin tetkik ve tercümesiyle de uğraşmış; bu arada Çerkes Memlûklerine ve Mısır'daki Çerkes varlığına dair birçok belgeyi de gün ışığına çıkarmıştı. Bunu herkes bilir, bir dereceye kadar hoş ve normal karşılar; Hoca'nın bunu bir ırkçılığa ve negatif milliyetçiliğe götürmeyeceğine inanılırdı.

Hatta Kafkasya'yı unutmamasını, unutturmamasını, Çerkes kökenli Müslümanlara karşı yakın bir ilgi, alaka ve muhabbet göstermesini bir vefâ, kadirşinaslık, sadakat örne-

ği olarak görenler ve takdirle karşılayanlar bile vardı. Onun bu duygulara sahip olmasını asla tefrika, ayrılık ve bölücülük unsuru ve nedeni olan bir kavmiyetçilik, bir negatif milliyetçilik, ırkçılık olarak değerlendirmezler; zaten onun gibi büyük bir âlime de bunun yakıştıramayacağını düşünürlerdi. Hoca gerçekten de normal şartlar altında hangi milletten, hangi etnik kökenden gelirse gelsin bütün Müslüman öğrencileri sever, hepsine çok iyi davranırdı. Fakat Mısır yıllarında, Zâhid el-Kevserî Hoca'nın iki konuda sergilediği; ırkı, soyu, sopu, dinin, dindarlığın önüne geçirdiğini; Çerkeslik damarının kabardığını düşündüren tutum ve davranışı herkesi çok üzmüş, şaşırtmış ve hiç kimse bunu kendisine yakıştıramamıştı.

YAVUZ MU, TOMANBAY MI?

Bunlardan biri Çerkes kökenli Mısır Memluklularıyla ilgiliydi. Abdullah Hannan isimli bir tarihçi, *el-Ehram* gazetesinde yayınlanan bir makalesinde, Türkler aleyhine üstelik tarihî gerçeklere de aykırı bazı hezeyanlarda bulunmuştu. Mustafa Sabri Efendi hemen, bu fikir ve düşüncelerin, iddiaların tarihî gerçeklerle hiç bağdaşmadığını gösteren, yanlışlığını ortaya koyan detaylı bir cevap yazısı kaleme almış, bu yazı da aynı gazetede, hiç kesilip kısaltılmadan yayımlanmıştı.

Mustafa Sabri Efendi cevabî yazısında; Türklerin ve özellikle Osmanlıların İslam'a, Müslümanlara ve bu arada Araplara yaptıkları hizmetleri sayıp dökmüş; o zaman Arapların şimdiki gibi petroleri ve sömürülecek hiçbir şeyleri olmadığı halde, İngiliz tesiri ve telkini altındaki bazı kendini bilmez Arap yazarların, kendi milletlerini asırlarca müşfik kanatları altında korumuş olan Türkleri sömürgeci olarak itham etmelerinin çok büyük bir nankörlük, haksızlık ve

kadir bilmezlik olduğunu belirtmişti. Bu arada yazısında şu ifadelere de yer vermişti:

“Yavuz Sultan Selim, Hilafeti üstlenmekle bütün Müslümanların müdafaasını, savunmasını yüklenmiş, bütün dünyayı karşısına almış oldu. İslam âlemini istila etmek, işgal etmek isteyen güçlerin önüne set çekti. Tarih boyunca İslamiyet ve Hilafet için, Müslümanların birlik ve beraberliği, bütünlüğü uğruna canlarını, mallarını feda etmek, Türkün şiarı olmuştur. Bu anlayış Osman Gazi’den başlayarak Orhanla, Fatihlerle, Yavuzlarla, Kanunilerle... Abdülhamid’e kadar böyle devam etmiştir. Osmanlı Türk’ü İslam’ı ve Müslümanları korumayı kendine bir görev, bir din borcu bilmiştir. Osmanlı Türk’üne karşı bu nankörlüğü ancak gâvurlar yapabilir. Ne yazık ki, Mısırlılar da aynı has-talığa dûçar olmuşlar!”

Mustafa Sabri Efendi’nin Osmanlıları, Türkleri, özellikle Yavuz Sultan Selim’i de böyle övüp methetmesi Zâhid el-Kevserî’nin ırk damarına dokunmuş, ağrına gitmiş, onu çok öfkelen-dirmişti. Hemen kalemi eline alıp onu çok ağır ithamlarla eleştirdi:

“Mustafa Sabri Efendi, son inkılâblardan sonra Türklük-ten istifa ettiğini, vazgeçtiğini yazmıştı. Demek ki vazgeçme-miş. Yoksa Yavuz Sultan Selim’i övüp de böyle göklere çıkar-mazdı. Tomanbay gibi bir kahramanı astırmış olan Yavuz Selim gibi bir yırtıcı kuş övülür mü?”

İlk başlarda kimse, Zâhid el-Kevserî’nin bu yazıda ileri sürdüğü fikir ve düşüncelerle, durup dururken Mustafa Sabri Efendi gibi çok sevdiği ve saydığı bir insana böyle ağır, haksız ve ölçüsüz ithamlarda bulunmasına bir anlam vere-medi.

Zâhid el-Kevserî Efendi, Mustafa Sabri Efendi’nin Türk vatandaşlığından çıkarıldığı haberine tepki olarak, büyük bir

infialle yazdığı bir şiirinde kullandığı bazı ifadeleri bile kendisi aleyhine kullanıyor, onu Türklükten istifa etmişken geri dönmüş olmakla suçluyordu. Halbuki Mustafa Sabri Efendi'nin bu sözleri hangi durum ve şartlara bir tepki olarak söylediğini, bu sözleri söylerken gerçek niyetinin ne olduğunu en iyi Zâhid Efendi'nin bilmesi gerekiyordu. Bu sözler, Türk vatandaşlığından çıkarılma haberine karşı söylenmiş tepki ifadeleriydi. Burada kastedilen Türklük, sadece tabiiyet, yani uyrukluk anlamında bir Türklüktü. Yoksa onun gibi doğuştan getirilmiş, ırk ve soy anlamındaki Türklük, ne sonradan kazanılabilir, ne kaybedilebilir, ne de ondan istifa edilip çıkılabilirdi. Ayrıca bununla anlatılmak istenen başka bir şey de; bir Müslüman için dininin yani Müslümanlığının her şeyden daha önemli olduğu gerçeğiydi. Bir Müslüman gerektiğinde her şeyini bırakabilir, terk edilebilir, feda edilebilir; bir tek dinini, yani Müslümanlığını hiçbir şey için ve asla feda edemez. Hiçbir şey, İslam'a tercih edilemez, İslam'dan üstün tutulamaz. İnsan, ahirette ırkından, soyundan, sopundan değil, sadece dininden sorguya çekilecektir. Amellerinin, dîni yaşayışının, takvasının ileri götüremediği bir kimseyi, ırkı, soyu, sopyu asla ileri götüremez, yükseltmez, kurtaramazdı.

Öte yandan, Mustafa Sabri Efendi, Mısır'da yıllarca yokluk ve mahrumiyet içinde yaşadıkdan sonra kendisine Evkafta bir görev verilerek maaş bağlanması imkânı ortaya çıkmış; o kendinden önce Zâhid el-Kevserî'yi düşünerek ona da aynı şekilde görev verilerek maaş bağlanmasını talep etmişti. Daha sonra bu maaşa Saraydan bir zam yapılması gündeme geldiğinde de yine Zâhid Efendiye de aynı zammın yapılması ricasında bulunmuştu. Bunu yaparken de onun etnik kökenini hiç göz önünde bulundurmamış, sadece ilminin ve irfanının hatırını saymıştı.

Daha sonra anlaşılmış ki, Zâhid el-Kevserî'nin bu aşırı ve yersiz tepkisi Memlukların son hükümdarı Tomanbay'ın ve bazı üst yöneticilerin Çerkes olmalarından, Mısır'ın fethinden sonra Yavuz Sultan Selim'in bunları astırmış olmasından kaynaklanıyormuş. Yavuz'un niçin Mısır üzerine yürümek zorunda kaldığının, hangi şartlar altında Mısır'ı fethettiğinin, Tomanbay'ı idam ettirmesinin ardındaki gerçek sebeplerin Zâhid el-Kevserî hoca açısından hiçbir anlam ve önemi yokmuş. Tomanbay'ın tarafını tutması, onu kahraman olarak görüp göstermesi için Tomanbay'ın sadece Çerkes olması yetiyormuş. Onu yenen, tahtından indiren Yavuz Sultan Selim'in de kim olduğu, bunu niçin, hangi maksat ve maslahatla yaptığı da önemli değilmiş. Çerkes bir sultanı Mısır tahtından indirmiş olması, Zâhid el-Kevserî Hoca'nın Yavuz Sultan Selim'e yırtıcı kuş diyecek kadar düşman olabilmesi için kâfi bir gerekçeymiş...

YAVUZ'A VEZİR OLMAK!

Hâlbuki tarihî gerçekler, hiç de Zâhid el-Kevserî'nin gördüğü ve göstermek istediği gibi değildi. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinin ve Memluk Devleti'ni yıkmasının pek çok haklı sebepleri ve gerekçeleri vardı. Yavuz'un Çerkeslere karşı asla özel bir düşmanlığı, kini ve garazı yoktu. Memluklerle bunun için savaşmamış, bu devleti de başlarında Çerkes yöneticiler bulunduğu için tarih sahnesinden silmemişti. Yavuz Sultan Selim'in üst düzey yöneticileri arasında da Çerkesler vardı. Hatta Mısır'ı fethettikten sonra üst düzey görevlere yine çok sayıda Çerkesi tayin etmesi de onun Çerkes düşmanı yaftasını hiç de hak etmediğini göstermektedir. Hatta Yavuz, başta Mısır valiliği olmak üzere Mısır'daki üst düzey görevlere Çerkesleri atamasını eleştirenleri de çok ağır bir şekilde cezalandırmıştı. Bu hatasını

canıyla ödeyenlerden biri de Sadrazam Yunus Paşa'ydı.

Yavuz Sultan Selim'e Sadrazam veya vezir olmak dünyanın en zor ve en tehlikeli işlerinden biriydi. 'Yavuz'a vezir olası!' bedduası, o zamanlar halk, özellikle de Enderunlular arasında en meşhur ve en ağır beddualardan biriydi. Yavuz, herkesin işlediği suçun cezasının temsil ettiği makama göre olması gerektiğine inananlardandı. Dolayısıyla, özellikle kendisine yakın yöneticilerin suçlarını, hatalarını kolay kolay affetmez; hele vezirlik rütbesine gelmiş birinin işlediği suç asla cezasız bırakmazdı. Fakat bu sözlerden, Yavuz'un bütün vezirlerini ve üst düzey yöneticilerinin hepsini haksız yere idam ettirdiği de anlaşılmalıdır. Aksine Yavuz, Sinan Paşa gibi kendisine uzun süre vezirlik yapmış, akıllı, tedbirli, tecrübeli, değerli, dirayetli vezirlerinin, devlet adamlarının kadrini, kıymetini de çok iyi bilir, onlardan takdirlerini de esirgemezdi. Hatta rivayet edildiğine göre; olup bitenlere bakıp, bir ara kendi âkıbetinden de endişe etmeye başlayan Sinan Paşa, neşeli bir zamanında Yavuz Sultan Selim'den şöyle bir ricada bulunmuş:

– Sultanım! Vezirlerinizin âkıbeti malum... Belki bir gün aynı şey, benim de başıma gelebilir. Fakat affınıza mağru-ren, eğer izniniz olursa, sizden bir istirahatda bulunmak istiyorum!

– De bakalım Sinan Paşa! Neymiş isteğin?

– Ben, canımda, başımda değilim Hünkârım! Hepsi size, din ü devlet uğruna feda olsun! Yalnız böyle bir durumda kulunuza, bir gün olsun mühlet verseniz de, arkada kalacak işlerin bir kısmını olsun yoluna koyabilsem!

Yavuz tebessüm etmiş ve bu çok sevdiği vezirine şu muzip cevabı vermiş:

– Vallahi, Sinan Paşa! Bazen düşünmüyor da değilim ama

bakıyorum da, senin yerini dolduracak başka adam bulamıyorum!

İşte Yavuz'un yerini dolduracak adam bulamadığı Sinan Paşa, Sina Çölü'nü geçerken, Memluk askerleriyle yapılan bir çatışmada şehit düşmüştü. Sinan Paşa'nın kaybı Yavuz'u o kadar üzmüştü ki, Mısır'ın fethine bile gönül hoşluğuyla sevinememiş; 'Mısır'ı aldık ama Sinan'ı kaybettik!' diyerek üzüntüsünü dile getirmişti.

MISIR'I BİR ÇERKEZDEN ALIP ÖBÜRÜNE VERDİK!

İşte bu Sinan Paşa'nın yerine Yavuz, Sina Çölü geçilirken önemli hizmetleri ve yararlıkları görülen Yunus Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Yunus Paşa'ya sadrazamlıkla beraber Mısır Valiliği de verildi. Fakat çok geçmeden, bu iki görevin birden kendisine verildiği Yunus Paşa'nın bir rüşvet ve haraç düzeni kurduğu, bazı rüşvet, irtikap ve irtişa olaylarına bulaştığı söylentileri ortalıkta dolaşmaya başladı. Bu söylentiler kulağına gelince Yavuz Sultan Selim, Mısır Valiliğini hemen Yunus Paşa'dan aldı. Onun yerine Çerkes asıllı Hayır Beyi Mısır Valisi olarak atadı. Bu arada Yavuz, daha pek çok önemli üst düzey görevlere de yine Çerkeslerden atamalar yapmış, diğer Memluk topraklarıyla beraber Osmanlılara geçen Yemen'in yönetimini de yine bir Çerkes beyi olan Emir İskender'in idaresine vermişti.

Yunus Paşa, hakkındaki onca iddiaya ve dedikoduya rağmen, bunca vartayı yine de çok ucuz atlatmıştı. Kendisinden Mısır Valiliği alınmıştı ama Sadrazamlık görevi yine onun üzerinde bırakılmıştı. Fakat Yunus Paşa, çok sürmeden, aynı yıl içinde, dili belası yüzünden yalnız sadrazamlığı değil, başını ve canını da kaybetmişti. Mısır dönüşü, çölde ilerlerken bir ara Yavuz Sultan Selim, yanındaki Yunus Paşa'ya döner ve;

– Mısır, arkamızda kaldı! der. Mısır Valiliğinden alınmasına ve kendi yerine bir Çerkesin vali olarak atanmasına çok içlermiş olan Yunus Paşa, Padişah'a;

– Evet, öyle oldu Hünkârım! Bu kadar zahmet çekildi, bunca kan döküldü. Ordunun yarısı kumlar içinde mahvolup gitti. Fakat sonunda ne oldu? Mısır, bir Çerkes'ten alındı, başka bir Çerkes'e verildi. Mısır yine Çerkeslerin elinde bırakılacaksa, bunca zahmete katlanılıp, buralara kadar gelinmesine ne gerek vardı?! diyerek sitem etme küstahlığında bulundu.

Kendisi de bir devşirme olan Yunus Paşa, Valiliğe getirilen kişiyi başka bir kusuru için değil, sırf Çerkes olduğu için eleştirme gafletinde bulunuyordu. Üstelik Mısır'ın fethi gibi çok önemli bir olayı, Çerkeslerin elinden alınıp, yine Çerkeslere verilmesi gibi çok basite indiriyor; böylece bu devleti de, milleti de, Padişah'ı da, onların ideallerini de hiç anlamadığını, hatta umursamadığını göstermiş oluyordu. Bu bir Osmanlı veziri, hele Yavuz gibi birinin Sadrazamı için affedilebilecek bir suç değildi. Hakkındaki dedikodular yüzünden kendisi hakkında zaten iyi şeyler düşünmediği sadrazamın bu sözleri Yavuz'u çok sinirlendirmiş, öfkeden çılgına çevirmişti. Padişah, atını durdurarak, hemen oracıkta Yunus Paşa'nın kellesini vurdurdu. Yunus Paşa'nın 23 Ocak 1517-13 Eylül 1517 tarihleri arasındaki Sadrazamlığı, yedi ay yirmi gün sürmüştü.¹⁸

İSLAM, İRKÇILIĞI BOŞUNA YASAKLAMAMIŞ!..

Yavuz Sultan Selim işte böyle bir hükümdardı. Sırf bu

---

18 Dr. Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara, 1963, s. 31; Dr. Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara, 1969, s. 203; Süheylî, varak 48 B; Âli, Varak 263.

olay bile, Yavuz Sultan Selim'in asla ırkçı ve etnik milliyetçi olmadığını, hele Çerkes düşmanı hiç olmadığını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zâhid el-Kevserî'nin kendisine düşmanlık duymasının, suçlamalarının da hiçbir haklı gerekçesi yoktu. Mısır'daki bütün Türk ve Müslüman öğrenciler bu kanaatteydiler. Özellikle Miralay Sâdık Sabri Bey, Hoca'yı çok sevip saymasına rağmen, onun Yavuz Sultan Selim hakkında söylediklerine çok içerlemiş, üzölmüş, darılmış ve hiç unutamamıştı. Hoca'yı açıktan açığa şöyle eleştirmişti:

“Yahu! Zâhid el-Kevserî hoca gibi büyük bir âlim, iyi bir Müslüman, Yavuz Sultan Selim için nasıl böyle şeyler düşünebilir, söyleyebilir, aklım almıyor. Yavuz, sadece cesur bir kumandan değil; çok ileri görüşlü, konuları enine boyuna ve derinliğine bilen, kavrayan büyük bir devlet ve siyaset adamı; çok iyi, çok sağlam ve idealist bir Müslümandı. İslam, Müslümanlık ve Türklük için tehlike oluşturacak şeyleri daha olmadan, çok önceden görür, sezer ve hiç vakit geçirmeden gerekli tedbirleri alırdı. Büyük devlet adamının en başta gelen özelliği de budur. Devlet adamı günöbirlik işlerle uğraşan, günü kurtarmaya çalışan adam değil, gelecekte olabilecek olanları ve gelecek nesilleri düşünerek gerekli tedbirleri alabilen adamdır. İran ile Mısır'ın ortaklaşa Osmanlı'ya ne büyük tuzaklar kurduklarını, ne gibi kalleşlikler peşinde koştuklarını o çok iyi biliyor ve takip ediyordu. Çaldıran Seferinde yendiği Şah İsmail'le Kölemenler sürekli haberleşiyorlar, Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir fesadın ateşini alevlendirmeye çalışıyorlardı. Anadolu'daki Türk birliğinin sağlanabilmesi için İran'dan gelen Şii tehlikesinin bertaraf edilmesinin hayatî önemi olduğu gibi; Müslümanların birliğinin sağlanabilmesi için de Mısır'daki Kölemenlerin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Osmanlı Devleti'ne karşı

sürekli tertipler peşinde koşan bu iki tehlike yüzünden Osmanlılar kendilerini güvende hissedip Avrupa seferlerini sürdürüyorlardı. Halbuki İslam'da cihad etmek kadar, hatta daha da fazla, cihada engel olanlara karşı da savaşmak emredilmiştir. Kölemenler Malatya'ya kadar Anadolu'nun içlerine girmişlerdi. Çaldıran Savaşı'ndan sonra Osmanlı Ordusu, Halep civarında Mercidabık Ovasında Memluklerle karşı karşıya geldi. Yavuz, Mercidabık Savaşında Memlukleri yendi. Memluk Sultanı Kansu Gavri savaşta öldürüldü. Memluk tahtına Kahire'de onun yerine Tomanbay geçti.

Yavuz'un esas niyeti yine de Mısır'ı almak değildi. Çerkes bir Beyin başkanlığında Tomanbay'a elçiler gönderdi. Osmanlı'ya tabi olduğu takdirde, kendisine tahtında bırakılacağı sözünü ve garantisini verdi. Fakat Tomanbay bu elçilere hiç de iyi davranmadı. Bunlara ve daha sonra gönderilen Osmanlı elçilerine hakaret etti, bir kısmını da öldürdü. Tomanbay, savaştan başka hiçbir çözüme yanaşmıyordu. Yavuz, Ridaniye'de Tomanbay'ı ve ordusunu yenerek Mısır'ı Osmanlı topraklarına kattı. Savaşta yenilip kaçan Tomanbay, tekrar büyük bir ordu topladı. Kahire'yi bile tekrar geri almayı başardı. Ancak daha sonra tekrar yenilerek esir edildi. Adamları onun adına yeniden ordu toplamaya başladılar. Hazırlanan isyanın önüne geçilebilmesi için Tomanbay'ın idam edilmesi ve cesedinin de halka teşhir edilmesi gerekiyordu ki, öyle de yapıldı. Olayın cereyan ediş tarzı budur.

Evet, Tomanbay gerçekten kahraman biriydi. Keşke iki Müslüman ve Sünnî devlet savaşmasa, Tomanbay da asılmasaydı. Ama tarih keşkelerle yazılmaz ki!.. Tarihte ne ki olmuştur, değişmez; ne ki olmamıştır bilinmez. O günün şartları böyle olmasını gerektirmiş ve öyle de olmuştur. Zâhid el-Kevserî Hoca gibi büyük bir zâta konuya sadece

kavim, kabile açısından bakmak hiç yakışmıyor. Hele aradan dört yüz sene geçmesine rağmen, kavmiyet davası güdüp, Tomanbay adına kalkıp, Yavuz Sultan Selim’i kötölemesi, hatta onu methedenleri suçlaması, işi ırklar arası bir rekabete ve düşmanlığa vardırması çok yanlış. Zâhid el-Kevserî hocamıza yakışan ve ondan beklenen bu değildir. Demek ki bu kavmiyetçilik ve ırkçılık duyguları, ne kadar güçlü, ne kadar tehlikeli ve belalı bir duyguymuş. Bu kadar büyük ve değerli insanları bile, sonradan kendilerinin de utanıp pişman olacakları böyle büyük hatalara, yanlışlara sürükleyebiliyor. Onların tarihî olaylara bakışlarına ve değerlendirmelerine bile yansıyabiliyor, olumsuz yönde etkileyip bozabiliyor. Artık normal ve sıradan insanları sürükleyebileceği felaketleri varın siz düşünün! Demek ki dinimiz ırkçılığı, kavmiyetçiliği boşuna yasaklamamış! Hem Peygam-ber Efendimiz, hem de ondan sonra gelen Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer Efendilerimiz bu konu üzerinde boşuna bu kadar önemle ve ısrarla durmamışlar; boşuna bunu bu kadar şiddetle yasaklayıp insanları sakındırmamışlar. Bunların hepisini hepimizden daha iyi bilen Düzceli Zâhid el-Kevserî hocamızın durumu hepimiz için son dere ibretlik bir olaydır.”

ÇERKES OLSUN DA VARSIN İYİ MÜDÜR OLMASIN!

Zâhid el-Kevserî Hoca’nın Çerkes damarının kabardığı, herkesi üzen ve kıran bir kavmiyetçilik ve ırkçılık tutum ve davranışı sergilediği olaylardan biri de Ezher’de okuyan Türk öğrencilerin kaldıkları Revâku’l-Etrâk adlı yurda yeni bir müdür atanması sırasında yaşanmıştı. Bu yurdun müdürüne Revâku’l-Etrâk Şeyhi denirdi. Türk öğrencilerle beraber, Çerkes, Kürt, Balkan milletleri gibi başka etnik kökenlerden öğrencilerin de barındığı yurdun müdürü vefat edince, yerine yeni bir müdür atanması ihtiyacı doğmuştu. Rahmetli

olan daha önceki müdür Ahmet Cucunuk, Zâhid Efendi'nin damadıydı.

Yurtta kalan, hemen hemen bütün öğrenciler yurt müdürlüğüne Yozgatlı İhsan Efendi'nin atanmasını istiyorlardı. Zâhid Efendi'nin de çok sevdiği, takdir ettiği İhsan Efendi, her bakımdan bu işe en uygun kimseydi. Gece gündüz büyük bir feragat ve fedakarlıkla çalışan, sürekli ders okutan, talebe yetiştiren, çok ihlaslı, dindar ve samimi bir âlim olan İhsan Efendi'nin yurt müdürü olması öğrencilerin daha iyi yetişmelerine de büyük katkılar sağlayacaktı.

Fakat yurtta kalan Çerkes öğrenciler Zâhid el-Kevserî'ye giderek, ölen müdürün yerine yine bir Çerkesin müdür olarak atanması için onun yardımını ve desteğini istediler. O zamanlar Kral Faruk'un sarayında Saray Teşrifatçısı İsmail Timur Paşa başta olmak üzere, çok sayıda Çerkes yönetici ve görevli vardı. Zâhid el-Kevserî de bunlarla çok iyi tanışır ve görüşürdü. Çerkes öğrencilerin talebi üzerine, sarayda görevli üst düzey Çerkes yöneticilerle temasa geçti. Çerkeslerin isteği üzerine Ezher hocalarından Çerkes Abdülhamid Tâhir, tepeden inme, yani saraydan gelen bir emirle müdürlüğe tayin edildi. Halbuki İhsan Efendi, gerek ilim, gerek irfan, gerek fazilet, gerek amel ve gerekse iyi yöneticilik bakımından Abdülhamid Tahir'den çok üstün birisiydi. Zâhid Efendi dâhil bunu herkes biliyor, kabul ve takdir ediyordu. Ama Zâhid Efendi, bunu bile bile Çerkes diye İhsan Efendi'ye öbürünü tercih etmiş, bunun gerçekleşmesi için de büyük gayret sarf etmişti. Bu tayin olayı ve bu olaydaki Zâhid Efendi'nin rolü duyulunca herkes çok üzüldü. Mustafa Sabri Efendi üzüntüsünü şöyle dile getirmişti:

“Canım, oldu mu şimdi? Yakıştı mı bu iş? Yok, azizim yok, Zâhid Efendi gibi büyük bir zâta böyle küçük işlerle uğraşmak hiç yakışmıyor. Zâhid Efendi kendisi de bilir ki, İhsan

Efendi ile Abdülhamid Tâhir aynı kefeye konamaz! Dört derbederin ricasıyla, İhsan Efendi'ye kıyılır mı yahu? Neymiş, öteki Çerkesmiş! Ne yani, şimdi ben de, Ali Yakup Efendi, Hüseyin Latif Efendi, Fazıl Efendi gibi pırıl pırıl Müslüman gençleri, bunlar Yugoslavya kökenli yahut Arnavut diye ihmal edip, bir kenara atıp da, İslam'dan, dinden, imandan haberi olmayan, camiin yolunu bile bilmeyen filan, filan gibileri onlar Türk diye tercih mi edeceğim, daha mı fazla seveceğim? O zaman bizim Müslümanlığımızın ne değeri, ne önemi kalır?"

MUSTAFA SABRİ EFENDİ - ZAHİD EFENDİ DOSTLUĞU

Mustafa Sabri Efendi, ne olursa olsun yine de insanları da dönemselsel veya belli konulardaki zaafırları, hata ve kusurlarıyla yargılayıp silip atmaz; elinden geldikçe bunları düzeltmelerine, mevcut cevher ve yetenekleriyle ortak inanç, dâvâ ve ideallere daha fazla hizmet ve katkılarını sağlamaya çalışırdı.

İnsanlar arasında zaman zaman uyuşmazlıkların, anlaşmazlıkların, tartışmaların, çekişmelerin; hatta iki samimi ve candan arkadaş arasında kavgaların bile olabilmesi mümkündür. Nitekim rivayet edildiğine göre; bir defasında iki samimi ve candan dost ve arkadaş beraberce, Bayezid-i Bistami'yi ziyarete gitmişler. Bistami kendilerine sormuş;

– Siz, ne zamandan beri birbirinizle böyle candan ve samimi dostonuz?

– Efendim! Biz, aşağı yukarı otuz yıllık dost ve arkadaşız.

– Peki, en son ne zaman birbirinizle tartıştınız, bozuşup, tekrar barıştınız ve yeniden dost oldunuz? Onlar şaşırarak;

– Efendim biz şimdiye kadar, beraberce çok komşuluk, kara ve deniz yolculukları yaptık ama hiç tartışmadık ve

bozuşmadık! demişler. Bistami tekrar sormuş:

– Ee, âdet olduğu üzere sizin aranızda hiç mi bir kavga, tartışma, çekişme veya benzer bir olay geçmedi? Onlar yine;

– Hayır, efendim! Bizim aramızda bu güne kadar hiçbir tartışma veya buna benzer tatsız bir olay geçmedi, deyince Bayezid-i Bistami;

– Öyleyse siz, tam otuz yıldır bütün ömrünüzü gününüzü hep birbirinize münafıklık yaparak geçirmişsiniz! Sizin bu arkadaşlığınız, dostluğunuz ve uyumunuz münafıklık üzerine kurulmuş. Çünkü arada bir kavga edip, bozduktan sonra yeniden barışmak, yeri geldiğinde birbirine sitem etmek, tartışmak, anlaşmazlıklardan sonra tekrar uzlaşıp anlaşarak barışmak dostluğun şanıdır, tadı, tuzudur. Bunlar dostluğa tat ve lezzet katar. Dostluğun derecesi de bunlarla ölçülür ve belli olur. Siz de yeri geldiğinde birbirinizle kavgalar yapın, tartışın, bozusun ve sonra yeniden uzlaşın ve barışın ki; kalbinize münafıklık hastalığı girmesin; böylece nifakın şerlerinden de emin olabilirsiniz! dedi.

Mustafa Sabri Efendi, hakkı, hakikati, doğruyu söyleme hususunda hiç hatır gönül gözetmez, Hakk'ın hatırını her hatırdan üstün tutardı. Ama kimseye de asla kin gütmeyiz, söyleyeceğini söyledikten, gereken uyarılarını yaptıktan sonra dostluğunu ve arkadaşlığını devam ettirirdi. Nitekim birkaç olayda Zâhid Efendi ile ters düşmelerine, birbirleriyle sert tartışmalara girmelerine rağmen yine de kendisini bir din kardeşi ve dâvâ arkadaşı olarak çok sever; sık sık arar görüşür; o gelmezse kendisi gitmekten de çekinmezdi. 1940'lı yılların başında gerçekleştiğini Ali Ulvi Kurucu'dan öğrendiğimiz bu olaylardan sonra aralarının tekrar düzeldiğini; ölünceye kadar birbirleriyle görüşüp konuştuklarını, dostluk ve arkadaşlıklarını devam ettirdiklerini Emin Saraç Hocafendi'nin, *Rihle dergisine* anlattıklarından öğreniyoruz.

Emin Saraç Hocaefendi, 1950'li yılların başında Mısır'a gittiğinde ilk defa Zâhid Efendiyi ziyaret etmiş. Haftada dört gün ona derse gidiyormuş. Daha sonra Hoca'nın eşinin vefatı ve yaşının ilerlemesi nedeniyle bu haftada bire inmiş.

Emin Saraç Hocaefendi'nin, Zâhid Efendi'yi daha ilk ziyareti sırasında, onun yanında kendisini ziyarete gelmiş bulunan Mustafa Sabri Efendi ve torunu Muvahhid'le tanışmış. Mustafa Sabri Efendi'nin hanımının vefatından sonra, Emin Saraç Hocaefendi kendisini ziyarete gitmiş. O zaman 88 yaşında olan Şeyhülislam kendisine;

– Zahid Efendiye derse gidiyor musun? diye sormuş.

– Evet, cuma günleri, saat 9'dan itibaren gidiyorum, deyince;

– Bugün çarşamba, sen cumayı bekleme de Zâhid Efendiye uğra. Yarın ben, torunum Muvahhid'le birlikte ikinci vakti onun kapısına geleceğiz. Lakin ben Zâhid Efendi'nin evinin merdivenlerini çıkamıyorum. Zâhid Efendi aşağıya insin. Arabaya binip, kendisiyle Nil kenarına gitmek, biraz sohbet ve muhabbet etmek istiyorum. Kendisine benim selamımı da söyle, demiş.

Haber kendisine ulaşınca Zâhid Efendi; “Ehlen ve sehlen; elbette gelsin, buyursun!” diyerek memnuniyetle karşılamış. O zaman telefon gibi iletişim araçları olmadığından, birileri aracılığıyla haberleşebiliyorlarmış. Emin Saraç Hocaefendi, bu şekilde onların birçok defa görüşmelerine aracı, aralarındaki samimi dostluğa ve meveddete yakından şahit olmuş. Aralarında herhangi bir soğukluk, küslük, anlaşmazlık hissetmemiş.

Zâhid Efendi 11 Ağustos 1952'de, Mustafa Sabri Efendi ise 12 Mart 1954'te Hakk'ın rahmetine kavuşmuşlardı.

ALİ YAKUP HOCA VE MEHMET AKİF İLİŞKİSİ

Ali Yakup Efendi, çocukluğundan beri Mehmet Akif'e (20 Aralık 1873-27 Aralık 1936) hayrandı ve onu çok severdi. Ali Yakup Cenkciler hoca, aslında Mehmet Akif'le hiç tanışmamış, yüz yüze görüşmek nasip olmamıştı. Ama her ikisini de çok yakından tanıyanlar, aralarında şaşılacak kadar çok benzerlikler bulunduğunu hemen görmekten ve doğrulamaktan kendilerini alamazlardı. Mehmet Akif'le Ali Yakup Hoca arasında ahlâk, huy, karakter, anlayış, yaşayış, düşünce, inanç, fikir ve görüş benzerlikleri ve paralellikleri pek çoktu. Yaşayışıyla, mücadelesiyle, fikir ve düşünceleriyle Ali Yakup Hoca'yı en çok etkileyenlerden biri de Mehmet Akif olmuştu. Ondaki Mehmet Akif muhabbeti, yakınlığı, dostluğu, sevgisi, saygısı, Akif'i ve *Safahat*'ını daha yakından tanıyıp öğrendikçe daha da artmıştı. Huy, karakter, ahlâk, fikir, görüş, anlayış, hayat mücadelesi benzerlikleri de zamanla onu Akif'e daha fazla yaklaştırmış, birbirini hiç görmemiş bu iki insanı birbirinden kolay ayıramaz ve ayırt edilemez kadar benzeştirmişti.

Ali Yakup Efendi'nin Kosova'dayken de en çok okuduğu, sevdiği, hayranlık duyduğu şair, Mehmet Akif Bey'di. Kosova'dan kalkıp Mısır yollarına düştüğünde de en büyük emellerinden biri, Mısır'da olduğunu bildiği Mehmet Akif Bey'i bulmak, tanımak ve ondan olabildiğince fazla yararlanabilmektir. Bu hevesle yola çıkmıştı ama Üsküp'e geldiğinde Türk gazetelerinden birinde aniden; 'Akif'i Kaybettik!' haberini okuyunca beyninden vurulmuşa dönmüştü. Hiç beklemediği, hazır olmadığı bu acı haber, onda ânî bir soğuk düş etkisi yapmıştı. Takdîr-i ilâhiye rıza göstermekten başka yapabileceği bir şey yoktu. Hâlbuki kafasında, bizzat Akif'e sormak istediği; en doğru ve inandırıcı cevaplarını yalnızca

ondan alabileceğine veya en azından onun aracılığı ve onun yol göstermesiyle kendisinin bulabileceğine inandığı pek çok soru vardı. Şimdi bunları nasıl ve kimlere soracak, cevabını nereden bulacaktı? Bu ânî ve beklenmedik kayıp, onun derdine dert, üzüntüsüne üzüntü katmıştı. Ama şimdi, Allah'a tevekkül edip, bu büyük İslam şairinin, fikir ve dâvâ adamının ruhuna Fatihalar göndermekten, onun için Allah'a dualar etmekten, af ve mağfiret niyazında bulunmaktan başka elinden bir şey gelemezdi. O da öyle yaptı.

Ali Yakup Efendi, Mısır'a ulaştığında, aklında, fikrinde, gönlünde, Akif'i artık bulamasa da; ondan epeyce izler, kokular, eserler arayıp bulabilme ümit ve temennisi vardı. Çünkü o biliyordu ki, Akif gibi Hak, hakikat âşıklarının, Allah dostlarının güzel izleri asla kaybolmaz; başka kötü izlerden de kolayca ayrılır, hemen seçilirdi. Gerçekten de bu ümit ve temennileri boşa çıkmadı. Ali Yakup Hoca, Mısır'da bıraktığı güzel izleri takip ederek Akif'i arayıp çok canlı ve diri bir şekilde bulabildiği gibi, o izler yardımıyla kafasındaki sayısız sorulara da tatminkâr cevaplar bulabildi. Mısır, Mehmet Akif'le ilgili hâtıralarla gerçekten de kelimenin tam anlamıyla dopdoluydu.

Hele Mehmet Akif'le on yıldan fazla beraber olmuş, onu çok yakından tanımış Yozgatlı İhsan Efendiyle tanışmak kendisi için bulunmaz bir talih ve mutluluk vesilesi olmuştu. Onun sayesinde Mehmet Akif'i bütün yönleriyle daha yakından tanıma; sanatını, fikir ve görüşlerini, düşüncelerini, mücadelesini tam anlamıyla öğrenme fırsatı bulabildi. Yozgatlı İhsan Efendiden Mehmet Akif Bey hakkında çok şeyler öğrendi. Onunla ilgili önemli hatıralar, sözler, anekdotlar, olaylar dinledi. Merak ettiği pek çok şeyi de ondan sorup öğrendi. Bunlar onu Akif'e daha da yaklaştırdı. Akif'i ona daha iyi tanıttı; onu daha iyi anladı, öğrendi. Bu da

Akif'e karşı olan sevgi ve saygısını daha da büyüttü. Ayrıca İhsan Efendiyle beraber Safahat'ı, baştan sona mısra mısra, kelime kelime okuyup tahlil ettiler, incelediler, mütalaa ettiler; üzerinde tartıştılar, fikir ve görüş alışverişinde bulundular.

SAFAHAT DERSLERİ

Ali Yakup Efendi, Mısır'a geldikten sonra, o dönemde Mısır'da bulunan Türk öğrencilerle beraber Yozgatlı İhsan Efendi'nin (1902-1961) Türk Edebiyatı derslerine devam ediyordu. Daha önceleri de Türk Edebiyatı, özellikle de Mehmet Akif ve onun Safahat'ı üzerine epeyce çalışması ve müktesebâtı vardı. Doymak bilmez bir iştiha ile ve bütün benliğiyle kendisini bu edebiyat ve şiir konularına vermişti. İhsan Efendi'nin de yönlendirmesi, yardım ve desteğiyle edebiyatın, şiirin, sanatın her dalında derinleşmeye çalışıyordu. O, haftanın belli günlerindeki arkadaşlarıyla ortak bu derslerle ve sadece kendisine verilenle yetinmeyen; hep daha fazlasını isteyen bir ilim, fikir, irfan, kültür, edebiyat ve sanat aşığıydı. Bir gün İhsan Efendiden özel bir istekte bulundu;

– Hocam! Ben, şimdiye kadar Safahat'ı baştan sona birkaç kere okudum. Ama görüyorum ki, Safahat'ı sizinle beraber okumak çok daha başka! Çünkü siz, gerçekten de Akif'i ve onun *Safahat'*ımı da en iyi bilenlerden, anlayanlardan, tanıyanlardan birisiniz. Acaba ben arkadaşlardan yarım saat, bir saat kadar önce gelsem, bir de sizinle beraber Safahat'ı başta sona tekrar okuyabilir miyiz? Bazı yerleri doğru anlayıp anlayamadığımdan emin değilim! *Safahat'*ta kafama takılan, tereddüt ettiğim bazı yerler, bazı konular var. Ne buyurursunuz? dedi.

İhsan Efendi, onun bu isteğini memnuniyetle kabul etti. Ali Yakup Efendi, artık her gün arkadaşlarından yarım saat,

bazen bir saat önce gelir, İhsan Efendiyle beraber *Safahat* okurlardı.

SAFAHAT'I SADELEŞTİRMEK

O dönemler, Türkiye'de dilde yenileşme ve sadeleşme akımının da başını alıp gittiği, eski kelimelerin atılıp yerine yeni ve çoğu uydurma kelimelerin alınmaya ve kullanılmaya başlandığı bir dönemdi. Basın yayın organlarında, radyoda, kitap, gazete ve dergilerde hep bu yeni kelimeler kullanılıyordu. Öyle ki, daha on-on beş yıl önce Türkiye'den gelenler bile radyoların, gazetelerin ne dediğini anlamakta güçlük çekiyorlar; anlamadıkları kelimeleri yazıp ne anlama geldiğini ona buna sorarak öğrenmeye çalışıyorlardı.

Ali Yakup Efendi, Mehmet Akif'in şiirlerinin de yavaş yavaş özellikle yeni nesil tarafından anlaşılmasız hâle geldiğini görüyor, bundan çok büyük bir üzüntü duyuyordu. Geleceğimizin teminatı gençlerimizin, *Safahat* gibi büyük bir hazineden, dil sorunu nedeniyle mahrum kalmakta olduklarını görüyor, buna da gönlü bir türlü razı olmuyordu. İhsan Efendi'nin karşı çıkacağını bile bile, bir gün içinden geçen düşünceleri, biraz da saflığa vurarak açığa vurdu:

– Hocam! Siz, Akif'i de, *Safahat*'ı da herkesten çok iyi bilen, tanıyan, anlayan ve seven bir üstadımsınız. Türkiye'deki dilde sadeleştirme, yenileştirme faaliyetlerinden de haberdarsınız. Nesiller gittikçe birbirini anlayamaz, anlaşamaz hâle geliyorlar. Nitekim daha şimdiden gençlerimizin çoğu, Akif'i de *Safahat*'ı da anlayamaz hale geldiler. Peki, bu işin sonu nereye varacak? Akif'siz, *Safahat*'sız yetişen gençlerden ne olur? Sağdan soldan duyduğumuz kadarıyla, orada burada *Safahat*'ın sadeleştirilmesi gerektiği konuşılmaya başlanmış. Hocam, bence de bu artık bir ihtiyaç haline gelmiştir! Daha fazla geç kalınmadan bu işin üze-

rine eğilmek lazım! Bunu da en iyi yapabilecek, başarabilecek olan sizsiniz! *Safahat*'ı sadeleştirmeye ne dersiniz? İhsan Efendi, belli etmemeye çalışsa da çok sinirlenmişti. Dedi ki;

– Yahu hazret; sen ne diyorsun? *Safahat* sadeleşir mi? O zaman bu, sade suya tirit gibi bir şey olur. İçinde hiç besleyici taneleri kalmamış tirit çorbasına benzer. Sade su insanı beslemez ki! Çorbanın içinde besleyici taneler de bulunması gerekir. Eğer bu millet *Safahat*'ı da anlayamayacak bir hâle gelirse, bana göre Allah bu milleti gidersin, yerine yeniden doğru dürüst bir millet getirsin daha iyi! Dilde yenileşmeden, sadeleşmeden yana olanlar; kalkıp yanlarında hiç sözlük bulundurmadan, sözlüğe bakmadan okunabilecek basit şiirler yazılmasını istiyorlar. Böyle şey olur mu? Elbette güzel bir şiirde, sözlüğe başvurulmasını gerektirecek ilk anda anlaşılması mümkün olmayan kelimeler de bulunmalıdır. Şair, gördüğü, duyduğu, bildiği, öğrendiği, hissettiği, düşünp taşıdığı, en yüce duyguları, en yüksek hisleri, gönlünün, ruhunun derinliklerindeki anlamları kağıda, söze döken bir dil ustasıdır. Elbette bu görevini yaparken, derin ve ince manalar, şifreler, rumuzlar, semboller ifade eden, günlük dilde o zamana kadar hiç kullanılmamış, duyulmamış, işitilmemiş yeni veya eski kelimeler de kullanmak zorundadır. Bu bir tek bize has bir durum da değildir. Dünyanın her tarafında böyledir. İnsan, kendi ana dilinin bütün inceliklerini, şiir ve edebiyatını bilerek dünyaya gelmez! Hemen her şey gibi dili, edebiyatı ve şiiri de sonradan ve yavaş yavaş öğrenir. İnsanın her yaşında, her eğitim seviyesinde okuyup anlayabileceği şiirler, edebî yazılar çok farklıdır, asla aynı değildir ve olamaz da! Herkesin kolayca anlayabileceği basit şiirler olabileceği gibi, sırf edebiyatçıların, mesleği edebiyat olanların anlayabileceği şiirler de vardır. İnsanların dile, lisana, edebiyata aşinalıkları, hâkimiyetleri

oranında anlayabilecekleri çok çeşitli şiirler olabilir ve olmalıdır. Daha küçücük bir çocukla, on yaşındaki, on beş yaşındaki, yirmi yaşındaki bir gencin, kırk veya elli yaşlarındaki olgun bir adamın şiir anlama derecesi aynı olamaz.

Mehmet Akif, bu işe ömrünü vermiş çok büyük bir şairdir. O, *Safahat*'ını, Fatih Camii ile başlatmış, Sanatkâr ile bitirmiştir. Onun *Safahat*'ının içinde bin bir türlü konu vardır. Dîni konular da vardır, millî konular da... Sosyal konular da vardır, iman ve tevhid konuları da... Ayrıca camii var, kahvesi var, hastası var, küfesi var, hamalı var, genci var, yaşlısı var, yani var oğlu var! Tasviri var, feryâdı var, fikriyatı var, imanı var, inancı var, duygu ve düşünceleri var. Bin dört yüz senelik İslam tarihini, bin yıllık Müslüman Türk, 600 yıllık Osmanlı tarihini inişi çıkışıyla, yükselişiyle, acı ve tatlı günleriyle, zaferleriyle, başa gelen felaketleriyle, kısaca her yönüyle ve her safhasıyla ele alıp yazmış. Sen şimdi onun bu on bin mısran üzerindeki *Safahat*'ını alacaksın, hiç sözlüğe bakmadan okunacak hâle getireceksin, basitleştireceksin! Böyle saçmalık olur mu? İnsaf yahu, el-insaf demekten başka buna ne denir!?

İhsan Efendi'nin bu çıkışı üzerine, Ali Yakup Bey, bu soruyu sorduğuna soracağına pişman olmuştu. Teklifini geri almak zorunda kaldı:

– Aman efendim, kusuruma bakmayın! Ben, sözümü geri aldım.

– Evladım, sizi bilmem ama bu sadeleştirme işi bana, milleti câhil bırakmanın bir yolu, bir şekli, mazereti, bir bahanesi gibi görünüyor! İnsanlar tembelliğe yatkındır. Kolayı gördükçe hemen gevşer, rahata alışır. Gayret sarf edilerek anlaşılacak ciddi ve önemli eserlerden kaçır. Yavaş yavaş bilen, çalışkan, düşünen, araştıran, kafa yoran, üretken insan-

lar yadırganmaya başlar. Neticede daha birkaç nesil geçmeden, tez zamanda milletin tamamı câhilliğe mahkûm olur. Bu da tam bir felakettir. Aynı akım burada Mısır'da da var. Mısır'ın ünlü yazarlarından Mustafa Sâdık er-Rafî'ye, Tâhâ Hüseyin gibi bazı modernistler demişler ki:

– Üstad! Siz, çok yükseklerde uçuyorsunuz. Bugünün gençliği sizin üslup ve ifadenizi anlayamıyor. Biraz okuyucunun seviyesine inmeniz olmaz mı? Üstad Rafî onlara şu cevabı vermiş:

– Yahu ben yerlerde, topraklarda sürünen bu toplumu, biraz yükselsin, yücelsin, nefes alsın, ciğerlerine temiz hava girsin diye, daha yukarılara, semalara göklere çıkarmaya çalışıyorum. Ben onlara böyle miskin miskin tavuklar arasında dolaşmamalarını, kendilerini tavuk sanmamalarını, çünkü aslında tavuk olmadıklarını, tavukların altına konmuş kartal yumurtasından çıkmış, kartal yavruları olduklarını anlatmaya, onları asıllarına döndürmeye yani kartal yapmaya uğraşıyorum. Ben okuyucumu tepelere, şahikalara, yücelere, bulutların üstüne çıkarmak istiyorum. Benim duyduğum kutsal acıları, çileleri, ızdırapları, duyguları onlara da duyurmak, hissettirmek arzusundayım. Sizler ise gelmiş, onları tavuk kümesine soktuğunuz gibi, beni de sokmaya çalışıyorsunuz.

Adam, ilim adamı görünür, titri/unvanı vardır ama gerçek ilim adamı değildir. Sözde şiir yazar ama şair değildir. Mehmet Akif merhumdan Esterâbâdî'nin bir beytini duymuştum. Türkçe anlamı: 'Alimler görürsün, bilgisi vardır ama irfanı yoktur. Kuşlar görürsün, kanadı vardır ama uçması yoktur.' Gerçekten de her kanadı olan kuş uçmadığı gibi, her unvanı, titri, malumatı olan da gerçek bir âlim, her şiir yazan da gerçek bir şair olamaz. Belki herkes onları öyle bilir, öyle tanır ama o, bunları sırf bir geçim vasıtası, menfa-

at aracı, başkalarına üstünlük taslama yolu olarak kullanır. İrfanı, derûnî tarafı, cevheri olmayan, ilmiyle amel etmeyen, ezbercilikten, basmakalıpcılıktan kurtulamamış, ilmini hazmedip kendine hâl ve mal edememiş, Peygamber varisi olduğunu unutmuş, dertsiz, gamsız, hissiz, duygusuz, davasız, ulvî gayesiz adamın kendisinden de ilminden de kimseye hiçbir fayda gelmez!

İhsan Efendi, başka bir münasebetle dil tahribâtı konusunda şunları söylemişti:

– Dil, din, vatan, millet, örf, âdet, bayrak, milliyet gibi unsurlar, milletleri millet yapan unsurlardır. Mukaddes sayılırlar ve bunlarla asla oynanamaz! Bizim dilimiz, aslında sade bir dildir. Yunusların, Karacaoğlanların yüzyıllar önce kullandığı sade dil... Zamanla, asırlar içinde Türkçemize girmiş yabancı kelimelerden de yabancılığını kaybetmiş, Türkçeleşmiş ve dilimizi zenginleştirmiş sayılamayacak kadar çok kelime vardır. Bugün ülkemizde artık Osmanlı döneminin o ağıdalı klasik divan edebiyatı dili kullanılmıyor. Elimizde, İstanbul Türkçesi denen temiz, berrak, arı, duru bir dilimiz var. Bu aynı zamanda zengin bir dildir. Zaman ve zeminin getirdiği bazı yenilikler sebebiyle her dilde yeni gelişmeler, değişmeler olur. Ama bu, dilin kendi tabii akış seyri içinde, dilin kendini geliştirmesi şeklinde olmalıdır. Dilin bir operasyona uğratılıp, kuşa çevrilmesi olamaz. Zaten Türkçeden başka hiçbir dile karşı böyle son derece sakıncalı bir operasyon uygulandığı, hiçbir milletin kendi diline bu kadar büyük bir kötülük yaptığı görülmemiştir. Bizde yapılan bu büyük hatanın sonucunda, bugün artık dedeyle torun, hatta babayla evlat, birbirinin ne dediğini anlayamaz hâle geldi. Güzelim Türkçemizle bugün yazılan kitapları bile yarınki nesiller, tercümana muhtaç olmadan anlayamayacaklar. Artık özellikle genç nesillerimizin doğruyu yanlıştan,

yararlıyı, zararlıdan ayırt edebilecek şuura ermeleri lazımdır. Yoksa asil milletimiz adına çok daha büyük üzüntü verici durumlar ortaya çıkacaktır.

ÖĞRENCİ BABASI İHSAN EFENDİ

Yozgatlı İhsan Efendi, tam bir öğrenci babasıydı. Öğrencilerinin her derdiyle, her sorunuyla, her ihtiyacıyla yakından ilgilenirdi. Boş vakitlerinde ne yaptıklarını, vakitlerini nasıl geçirdiklerini, geceleri neyle meşgul olduklarını sürekli takip eder, odaları ve öğrencileri kontrol için bazen geceleri de yurda gelirdi. Bunu yaparken de öğrencileri rencide etmemeye çalışır, başka gidecek yerleri olmadığı için Ezher'i bitirdikleri halde hâlâ yurttan kalmaya devam eden eski arkadaşlarını ziyarete geldiğini bahane eder, bunun için öğrencilerin kapılarını 'tık tık' vurarak;

– Efendim, Abdülvehhab Efendi müsaitse ziyaretine gelmiştim. Gidip bir bakar mısınız? diye sorardı. Bu arada öğrencilerin durumuna bakar, onları kitap açmış ders müta-laa ederken görürse çok sevinirdi.

Bayramlarda ve değişik vesilelerle öğrencileri kendi evine davet eder; hanımına hazırlattığı güzel ve lezzetli yemeklerden onlara da ikram eder, aile yuvası özlemlerini gidermeye çalışırdı. Her bayram, namazdan sonra başta Ali Yakup Efendi olmak üzere bütün öğrencilerini kendi evine götürüp, yemek yedirmesi de onun hiç aksatmadığı âdetlerindendi. Yemekten sonra öğrencileri hemen bırakmaz, çaylar kahveler içilir, meyveler, tatlılar yenir, gecenin geç saatlerine kadar uzun sohbetler edilirdi. İhsan Efendi'nin özel sohbetlerindeki hâli derslerdeki hâlinde çok farklıydı. Bu sohbetler sırasında şiirler söyleyen, şakalar yapan, neşeli çok hoş sohbet biri olurdu. Onun bu hoş sohbet, babacan tavrı öğrencilerine gurbette, anadan, babadan, yurttan, vatandan ayrı

olduklarını unuttururdu. Bazen Hâfız Kemal'in Mevlid plağını çalar, dinletirdi. Bu plağı Mehmet Akif Beyin de çok severek dinlediğini söylerdi.

İhsan Efendi, talebe ve arkadaşlarından Arnavut Kasım ile birbirlerini çok severlermiş. İhsan Efendi, bir gece rüyasında onun vefat ettiğini görmüş. Rüya o kadar gerçekçiymiş ki, hoca rüyanın çok etkisinde kalmış. Sabahleyin uyanır uyanmaz yatağından fırlamış ve ağlaya ağlaya doğruca onun bulunduğu yere varmış. Daha dış kapının girişinde Kasım'ın uyanmış, sabah namazı için abdest almaya hazırlandığını, yani ölmediğini, dipdiri, sapasağlam ayakta olduğunu görünce çok sevinmiş. Hatta o sevinçle hemen koşup boynuna sarılmış. Neye uğradığını şaşırın Kasım hoca da ona sarılmış, kucaklaşmışlar. Uzun süre beraber vakit geçirmişler, sabah namazını kılıp, sohbet etmişler. Ardından hoca, büyük sevinç ve gönül rahatlığıyla tekrar evine dönmüş.

Bir müddet sonra Kasım hoca, memleketi Arnavutluk'a dönmüş. O yıllarda Arnavutluk'un diktatörü Enver Paşa'nın birçok din adamını idam ettirdiğine dair Mısır basınında haberler çıkıyormuş. İhsan Efendi arkadaşını, yine çok merak etmeye başlamış. Gelip Ali Yakup Hoca'dan; 'Yahu Ali Yakup Bey Kardeşim! Şu bizim Kasım Hoca'dan haber alabiliyor musunuz? Acaba durumu nasıl? Bir sıkıntısı var mı?' diye sık sık haber sormaya başlamış. Ali Yakup Hoca; 'Hocam, biliyorsunuz orası demir perde ülkesi! Hiçbir haber alamıyoruz. Nasıl haber alabileceğimizi de bilemiyorum.' diye mazeret belirtmiş. Fakat hoca ısrarlarını daha da artırıncı, çaresiz Kosova'daki kardeşi Şükrü'ye, Kasım Hoca'yı bulması, kendisine bilgi ve haber ulaştırması için mektup yazmak zorunda kalmış. Ali Yakup Hoca'nın kardeşi Şükrü Arnavutluk'a gidip Kasım Hoca'yı bulmuş. Kendisinin, sağlık, iyilik, güzellik haberlerini ve adresini alıp Mısır'a gön-

dermiş. Hoca bu haberi alınca çok sevinmiş ve arkadaşına mektup yazarak tekrar iletişime geçmiş. Bu da İhsan Efendi'nin dostlarına karşı vefakârlığının göstergelerinden biridir. Ali Yakup Hoca da dostlarına, hatta dostlarının dostlarına ve yakınlarına karşı çok ilgili ve vefakardı.

Ali Yakup Cenkciler hoca, İhsan Efendi'nin vefatından sonra vefasını ailesine, özellikle de oğlu Ekmeleddin Bey'e karşı göstermekten hiç geri kalmamıştır. Ekmeleddin Bey'e Mısır'dayken sürekli mektuplar yazmış, o Türkiye'ye gelip yerleşince de her fırsatla onu arayıp sormuş, bir derdi sıkıntısı olursa her şeyiyle yardımına koşmak için hazır olduğunu ona hep hissettirmiş. Sık sık bir araya gelerek ona karşı ilgisini, alakasını, sevgisini sürekli göstermeye çalışmıştır. Ekmeleddin Bey babasıyla ilgili kitabında, onun kendisine yazdığı güzelim mektupların unutulmaz ferahlık ve sevgi aşıl原因ayan satırlarını, vefakârlığın en güzel örneklerinden saymaktadır.

TEFSİR VE KİTAP KRİTİKLERİ

İhsan Efendi, öğrencilerine yalnız klasik eserleri ve eski kitapları okutmakla kalmaz, güncel yayınları da takip eder, yeni yazılan eserler üzerine onlarla fikir alışverişinde de bulunurdu.

Rahmetli Ali Ulvi Bey, Sultan Mahmud Medresesini ve İhsan Efendiyi ilk ziyaretlerinden birinde, Hoca'nın talebelerinden birine, Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dinî Kur'ân Dili* adlı tefsirini okuttuğunu görür. Okumaları bitince;

– Efendim, bizim Konyalı Vehbi Efendi'nin de bir tefsiri var. Adı, *Hulasatu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*'dır. O tefsiri nasıl buldunuz? diye sorar. Ali Ulvi Bey, Konyalı olduğu için, hem Hoca'nın görüşünü almak, hem de onu nasıl methedece-

ğini duymak ister. İhsan Efendi şöyle cevap verir:

– Tabii bilirim, gördüm, okudum evladım. Hoca muhterem, âlim adamdır. Fakat muhatap olarak, okuyucu olarak her malın bir alıcısı vardır. Hamdi Efendi'nin tefsirinin alıcısı başka, Vehbi Efendi'nin tefsirinin alıcısı başkadır. Vehbi Efendi, tefsirinde Fatiha Sûresi için beş sayfa yazar, Hamdi Efendi 150 sayfa yazar; bu 150 sayfayı da okumaya doyamazsınız. Özellikle onun Fatiha tefsirinin sonunda bir hülâsa (özet) kısmı var ki, çok güzel, çok önemlidir. Ben onu kendi el yazımla yazdım, sık sık okurum. Sizlere de tavsiye ederim; yazın hatta ezberleyin! Hamdi Efendi, İstanbul'da yetişmiş, Doğu'yu da Batı'yı da çok iyi bilen bir insandır. Hamdi Efendi'nin Paul Janet ve Gabriel Seailles gibi iki Batılı bilginin yazdıkları felsefe tarihine ait önemli bir eseri Türkçeye tercüme etmesi dikkate değer bir husustur. İlmî bir eseri hakkıyla tercüme edebilmek, telif etmekten daha zordur. Bu eseri hakkını vererek tercüme etmesi; üstelik yeri geldiğinde tenkitler de yapabilmesi; onların görüşlerine karşı İslam filozoflarının, ilm-i kelim âlimlerinin, İslam mutasavvıflarının görüşlerini ve kendi görüşlerini de ortaya koyarak tercüme etmesi onun ilmî seviyesini ve kim olduğunu ortaya koymaya yeter. Konu, Elmalı'nın tercüme ettiği, *Metâlib ve Mezâhib* adlı bu esere gelince Ali Yakup Hoca da söze girer;

– Efendim, hoca, *Metâlib ve Mezâhib*'e hem dibâce, hem de mukaddime yazmış. Dibâcesi biraz zor anlaşılıyor. Niçin ayrı ayrı hem dibâce, hem de mukaddime yazma gereği duymuş olabilir ki? İhsan Efendi, kendine has tebessümüyle;

– Hazret! Aferin, tebrik ederim! Doğrusu çok önemli bir noktaya temas ettin. Bu herkesin dikkatini çekmez. Çocuklar, Ali Yakup üstadınızı gördünüz mü? Bir esere hem *dibâce*, hem de *mukaddime* yazılması dikkatini çekmiş ve bunun sebebini anlamaya çalışıyor. İşte bir eser, hele ilmî bir

kitap böyle okunmalıdır. Şimdi, bunun sebebini anlatmaya çalışayım: *Dibâce* ârifâne, mukaddime âlimâne bir yazıdır. Dibâceyi bugüne kadar gerek ulemâdan, gerek meşayihden bazı kimseler hep ayrı tarzda anlamışlardır. *Mukaddime* âlimânedir. Dinin kıymeti ve önemi, felsefe ile vahyin karşılaştırılması gibi konular burada ele alınır. Felsefe dibâceye girmez; dibâcedeki konular da mukaddimeye girmez. Hepsisi ayrı konulardır. Birisi irfandır, imandan sonraki ahlâk... Bu işin mistik tarafıdır, tasavvuf tarafıdır. Mukaddime ise ilmî taraftır. Hallac-ı Mansur'a şimdiye kadar, bu kadar berrak bir cevap verilebildiğini ben ancak orada gördüm. Mustafa Sabri Efendi, Elmalılı Hamdi Beyi niçin bu kadar sever, takdir eder diye hayret ederdim. Hatta bir defasında; 'Efendim! Hamdi Efendiyi neden bu kadar çok seviyorsunuz?' diye sordum. Bana dedi ki: 'İhsan Efendi! Hamdi Efendi'nin çok velûd bir zihni vardır. Mantığı çok kuvvetli olduğu gibi, İslam'a imanını da aklıyla, mantığıyla, ruhuyla, kalbiyle ve gönlüyledir. Hamdi Efendi son asrın yetiştirdiği en büyük âlimlerimizdendir. Bu yüzden beni en çok üzen şeylerden biri, tefsirinin Latin harfleriyle basılmasıdır. Bizler, Hamdi Efendi'nin tefsirini okuyamazsak, bu hayatın ne tadı kalır?'

HAKKIN HATIRI HER HATIRDAN ÜSTÜNDÜR

İhsan Efendi'nin hiç değişmez ölçü, ilke ve prensiplerinin başında "hakkın en üstün olduğu, hiçbir şeyin ondan üstün olamayacağı" ilkesi gelirdi. Onun ölçülerine göre hak, hakikat, insanlarla bilinmez; tam tersine insanlar hak ve hakikat ölçülerine göre bilinebilir ve değerlendirilebilirdi. Kişileri merkeze alıp da onların her dediğini hak ve doğru kabul ederek, hakkı, hakikati, doğruyu bulduklarını sananlar yollarını kaybetmekten, dünya ve ahiretlerine zarar vermekten kolay kolay kurtulamazlar. Hak, hakikat, Allah ve Rasûlü-

nün bize bildirmesiyle besbelli ve ortadadır. Buna göre de herkesin birinci görevi, hakkı, hakikati, dosdoğru bilmek, tanımak; ona göre de herkesi ve her şeyi o ölçüden geçirerek değerlendirmektir.

Hak, hakikat ve hakkın hatırı söz konusu olduğunda İhsan Efendi, başka hiçbir hatır ve gönül gözetmezdi. Hakka, hakikate aykırı bir söze veya davranışa tanık olduğunda, karşısındaki kim olursa olsun tavrını ve tepkisini, o yumuşak, vakur ve sakin halinden hiç beklenmeyecek bir sertlikle ve açıklıkla ortaya koyardı.

İhsan Efendi'nin dünyada en çok sevdiği, saydığı insanların başında kuşkusuz Mehmet Akif Ersoy geliyordu. Aralarındaki bu sıcak, samimi, sarsılmaz dostluk sadece tek bir kere, tek bir olay yüzünden sarsılmıştı. Akif'in şakayla karışık, iyi niyetle söylediği bir söz, İhsan Efendi'nin değer yargılarına, Hakk ve hakikat ölçülerine ters düştüğü için, İhsan Efendi hemen tepkisini koymuş, dünyada en çok sevdiği kişiye bir şakası yüzünden güvenmiş, darılmış ve kırılmıştı.

Bir gün Mehmet Akif Bey, Ebu'z-Zeheb Öğrenci Yurduna yine İhsan Efendiyi ziyarete gelmişti. İhsan Efendi'nin odasında birkaç kişiyle beraber oturmuş sohbet ederlerken, söz takva konusuna geldi. Mehmet Akif Bey, belki biraz da gurbet günlerinin mahrumiyetlerinin, sıkıntılarının da etkisiyle İhsan Efendiye, şakayla karışık şöyle bir soru sordu:

– Bizler, muttâkî-i muztar kimseleriz (yani şartların zorlaması ile zoraki ve mecburen takva sahibi olmuş insanlarız) değil mi İhsan Efendi?

Mehmet Akif Bey, şairliğinin de etkisiyle çok hassas, duygusal biriydi. Müslüman geçinen ve dindarlığı kimseye bırakmayan kimselerin onun gözünde affedilmez hataları ile karşılaştığında bu onda büyük travmalara yol açar, başkalarının yaptığı yanlışları kendisi yapmış gibi üzüldü.

Mehmet Akif'in bu tür tepkisel söz ve davranışlarına hem Safahat'ın değişik bölümlerinde, hem de özel hayatında sıkça rastlamak mümkündür. Örneğin, Akif bir yandan *İstiklal Marşı*'da;

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklal!*

diyerek milletini göklere çıkarırken, diğer bir şiirinde yaşadığı türlü olumsuzluklardan yola çıkarak;

*Ey bu toprakta birer nâş-ı perişan bırakıp,
Yükselen, mevkib-i ervâh! Sakın arza bakıp,
Sanmayın: Şevk-ı şehâdetle coşan bir kan var!
Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var!
Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdarımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir ârımıza!
Tükürün cebhe-i lâkaydına Şark'ın, tükürün!
Kuşkulansın, görelim, gayreti halkın, tükürün!*

mısralarıyla kendisini de içine katarak bütün toplumu ve milleti kıyasıya eleştirebilmekte, yerin dibine batırabilmektedir.

MECLİSİN DİLSİZ ŞEYTANLARI!

Mâhir İz'in hatıralarında yer olan şu olay da, Mehmet Akif'in bazı konularda nasıl tepkiler ortaya koyabildiği konusunda bize bir fikir verebilir.

Mehmet Akif, ilk Meclis'te Burdur Milletvekili iken, dışa-

rıdan bakıldığında Meclis'te dindar kesimin büyük bir çoğunluğa sahip olduğu sanılıyormuş. Meclis salonunun büyük bölümü, bir sürü sarıklı, sakallı, cübbeli, dînî kisve ve kıyafetli ulemâ ve meşayih takımı tarafından doldurulmuş durumdaymış. Ama meclis çalışmalarında, görüşmelerinde, tartışmalarında bunların neredeyse hiç sesleri çıkmıyor, varlıkları hissedilmiyormuş. Her fikirden, her görüş ve düşünceden az veya çok mebusların bulunduğu Meclis'te zaman zaman çok hararetli konuşmalar, tartışmalar oluyor, herkes inandığı davayı, fikir ve görüşü canla başla savunmaya çalışıyormuş. Ancak din adamları, Müslüman aydın ve mütefekkir geçinenler, millet ve memleket lehine olacak ne yeni teklif ve önerilerde bulunuyorlar, ne de üzerinde hararetle tartışılan değişik teklifler üzerinde bir fikir beyan ediyorlarmış. Sayıca bu kadar kalabalık ve çoğunlukta olmalarına rağmen, Meclis'te en az çıkan ses, onların sesi, daha doğrusu İslam'ın ve Müslümanların sesiymiş.

Değişik fikir ve düşünce gruplarından belli insanlar sürekli söz alıp konuşuyorlar, ipe sapa gelmez fikirlerini, düşüncelerini, bazı yanlış ve sakat inançlarını bile yüksek sesle dile getirmekten çekinmiyorlar; akıllarına yatmayan, yanlış buldukları konularda heyecanlı ve hararetli tenkitlerde bulunuyorlarmış. Ama koca koca müftüler, dersiâmlar, şeyhler, din adamları; en çok konuşmaları, fikir beyan etmeleri, yol göstermeleri gereken konularda; gözlerinin önünde cereyan eden, müdahale edilmesi ve karşı çıkılması gereken çok önemli, çok büyük yanlışlarda, hatalı uygulamalarda bile söz alıp kürsüye çıkmıyorlarmış. Milletın meclisinde her fikir ve düşünce serbestçe ve yüksek sesle seslendiriliyormuş ama milletin kendi öz değerlerini, dinini, inancını, ruhunu, fikriyatını seslendiren kimseler yok denecek kadar azmış.

Aynı şey Meclis'in yasama çalışmaları sırasında da gözle-

niyormuş. Din adamı geçinenlerin hemen hemen hiç biri, çıkarılacak kanunlarla ilgilenmiyor, yapılan düzenlemeleri hiç umursamıyor, bunların içeriğine bakmıyor, bunlar hakkında doğru dürüst bir fikir beyan etmiyormuş. Tarihi sorumluluklarının bilincinde olmayan nice din adamları, hiç inanmadıkları, doğru bulmadıkları kanunlara bile, belki de şahsî çıkar ve menfaat beklentisi ya da başlarına bir şey gelebileceği endişesiyle hiç ses çıkarmadan hemen evet oyu veriyorlarmış. Hatta daha da acısı, en çok karşı çıkmaları gereken düzenlemelerde, oylamalarda bile, birilerine yaranma yarışı içine giriyorlarmış. Bu yüzden çoğu kanunlar, üzerinde doğru dürüst düşünülmeden, kafa yorulmadan, ne getirip götüreceği, hatta nasıl uygulanacağı tartışılmadan meclisten jet hızıyla geçiriliyormuş. Örneğin, Osmanlı Devleti zamanından beri sürekli tartışılan harf inkılabı konusunda bile herkes bir şeyler söylediği halde, din adamları kalkıp doğru dürüst görüş beyan etmemiş, mahiyeti tam anlamıyla anlaşılmasın ve kimsenin kılı bile kıpırdamadan Meclis'ten çabucak geçivermiş. Türkün bin senelik mazisiyle ilgisini tamamen kesen, milletin millî geleceğini ilgilendiren bu önemli konuyu, çoğu din âlimleri dinle ilgili bir mesele olarak bile görmemişler, aklı başında hiç bir fikir beyan etmemişler.¹⁹

O zamanlar Meclis'te genç bir zabıt kâtibi olarak görev yapan Mahir İz, bir akşam Mehmet Akif Beyin de bulunduğu bir sohbette bu manzaradan duyduğu rahatsızlığı dile getirme ihtiyacını hissetmiş. Görüp yaşadıklarının etkisiyle İttihatçı Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey gibi bazı isimleri de zikredip tutum ve tavırlarını dile getirmiş. Onlar davalarını böyle cesaretle savunur, ikide bir söz alıp Meclis'i

---

19 Mahir İz, *Yılların İzi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 87.

dalgalandırırken, olur olmaz insanlar bile milletin kürsüsünden bağıra çağıra kendi yalan yanlış inançlarını ve davalarını haykırırken; meclisteki din âlimlerinin hep böyle sessiz sedasız, hissiz, tepkisiz oturmalarına içerlediğini ve tahammül edemediğini söylemiş. Bunun üzerine Mehmet Akif Bey derin bir üzüntüyle başını önüne eğmiş, sağ elini yumruk yapıp öfkeyle sol avucunun içine vurmuş ve şöyle demiş:

– Mâhir evladım! İşte adam onlar!.. Yani o Hüseyin Avni Beyler, Selahaddin Beyler... Bize gelince... Bize de *şeytân-ı ahres* (dilsiz şeytan) derler!..

Akif Bey, bu sözüyle Peygamber Efendimizin; “Haksızlık karşısında susan, hakkı söylemeyen dilsiz şeytandır!” hadis-i şerifine gönderme yapmıştı. Ortada buz gibi bir hava esmiş, herkes derin bir sessizliğe gömülmüştü. Mahir İz ise, başından aşağıya bir tas soğuk su dökülmüş gibi ürpermişti. Aslında o, Mehmet Akif’i kastetmemişti. Çünkü o, gerektiği zaman kürsüye çıkar, sözünü hiç sakınmadan söylemiş. Onun lafı, elbisesi, kılığı kıyafeti kendisinden daha hayırlı olanlara, yani dış görünüşüne, kılığına kıyafetine bakıldığında peygamberlere ve evliyalara benzetilen ama yaptıklarını yapmayanlara, şeytanlar, Firavunlar, Nemrutlar, zâlimlerle beraber olan, onlar gibi davranan, onların işini, gücünü işleyenlere imiş. Mehmet Akif’in, başkalarının yaptığı hataları da bizzat kendisi yapmış gibi üstlenmesi, kendisini de dilsiz şeytanlar grubuna sokması karşısında genç Mahir İz o kadar şaşırılmıştı ki; ‘Hâşâ efendim! Ben sizi kastetmemiştim.’ bile diyememişti.²⁰

LAİKLER BÖYLE İSTİYOR!

O zamanki Meclis’te din adamı, din âlimi geçinen, fakat

20 Mahir İz, *Yılların İzi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 126.

aslında bu işi bir geçim vasıtası ve meslek olarak benimsemiş olan; iç dünyalarında ise imandan çok küfre ve inkâra; İslam'dan çok nifaka ve münafıklığa yakın ve yatkın olanlarla ilgili olarak, gerçek mümin ve Müslümanların yüreklerini kanatacak pek çok olay ve anekdotlar anlatılmaktadır. Bu tür kimselerin ruh hallerini yansıtmaları bakımından, burada bunlardan birkaçını aktarmak bir fikir verebilir.

Çıkarılması düşünülen kanunlardan biri için, Meclis salonunda bir Muallimler Kongresi yapılmıştı. Görüşülen kanuna en çok muhalif olması beklenen ve bu konuda fikir beyan etmesi gerekenlerden biri olan Kız Muallim Mektebi ve Kız Lisesi Müdürü Ayaşlı Ali Rıza Bey görüşmeler sırasında hiç söz almaz, sessiz ve sakin bir şekilde oturur ve bekler. Yapılan konuşma ve görüşmelerden sonra sıra oylamalara gelir. Daha da garibi, oylamaya geçildiğinde hemen elini kaldırarak kanunun lehinde oy kullanır. Buna çok şaşırın yanındaki şahıs hayretle;

– Hoca, ne yapıyorsun? diye sorar. Hoca yanındakine;

– Boş ver, sen de elini kaldır; ben sonra sana anlatırım! der. Toplantıdan sonra da yanındaki şahsa şu fıkrayı anlatır:

– Efendim, Yeniçeri ağalarından biri, yakındaki camiin müezzininin ezan okumasını hiç beğenmez. Kendisine, civarda oturan bir Yahudi'nin sesinin çok güzel olduğu söylenince adamı apar topar derdest edip yanına getirtir. Bununla da yetinmez, Yahudi'ye ezan okumasını öğrettirerek, her namaz vakti müezzinle beraber minareye çıkıp ezanı onun okumasını emreder. Bu işe itiraz edemeyen Yahudi, çaresiz bu görevi kabul etmek zorunda kalmış. Minareye çıkıp ezanı okuyormuş, ama her cümleinin sonunda da usulca: 'Müslümanlar böyle söyler!' diyormuş. Onun için sen de sesini çıkarma, elini kaldır, oyunu ver ve içinden kendi kendine; 'Ne yapalım,

laikler böyle istiyor!’ dersin, demiş. İşte inkılâp kanunları çoğunlukla bu tıyneteki din adamlarının oylarıyla kabul edilmişti.²¹

ALLAH'A KÜFÜR EDEN DİN SİMSARI HOCALAR!

Uygulanan taktiklerden birisi de, eskiden kalma din anlayışı ve uygulamalarına ters olan kanun tekliflerinin, lâyiha- larının tanınmış, bilinmiş önde gelen fakat imanı zayıf din adamlarına ve ulemâya verdirilmesiydi. Böyle sözde din simsarları, hem tayinle milletvekili yapılanlar arasından, hem çevreden, hem de devletten maaş alan resmî ulemâ arasından bol miktarda bulunabiliyordu. Hilafetin kaldırılması teklifi Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendiye verdirilmişti. Şer’- iyye Vekaletinin kaldırılması teklifini Eskişehir mebusu Abdullah Azmi ve Konya mebusu Musa Kâzım Efendiler vermiş- ler, bunu en hararetli şekilde de sarıklılar savunmuşlardı.

Ulemâ ve sarıklı diye bilinen bu ilkesiz, samimiyetsiz, prensipsiz, inançları zayıf din simsarlarına yaptırılan bu tek- lif ve tasviplerle hem ‘devrimlere’ dînî (şer’î) bir dayanak bulunmuş, hem de onların bu dönem, gerçeklere, maslahat ve menfaatlere aykırı tutum ve tavırları diğer milletvekillerine ve millete gösterilerek, dinin ve dindarların itibarları sıfıra indirilmiş oluyordu. Millet in bu sözde din adamlarından, din istismarcılarından, simsarlarından ve bezirgânlarından iğre- nerek, tiksinierek, nefret ederek İslam’ dan da soğuyabileceği hesap ediliyordu.

Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk’le Üç Ay* adlı kitabında bun- ları şöyle tasvir ediyor:

“Mürteci ve dindar görünmemek için, herkes elinden gele-

---

21 Mahir İz, *a.g.e.*, s. 117.

ni yapıyordu. İki eski hoca mebus vardı ki, dalkavuklukta herkesten ileri gidiyorlardı. Bunlardan biri Allah'a küfür ediyor, öteki genel bütçeden cami ve mescitlere verilen ödeneğin kesilmesini, bunun Halkevlerine devredilmesini istiyordu.”

İLAHİYAT FAKÜLTESİNİN DİNÎ REFORMLAR LÂYİHASI

1928 yılına gelindiğinde iş o kadar ileriye götürüldü ki, İlahiyat Fakültesi profesörlerinden göze girmek, aferin alabilmek isteyen bir grup; milletin büyük üzüntüsünü, hoşnutsuzluğunu ve nefretini kazanan bir ‘Dinî Reformlar Lâyihası’ hazırladılar. Bu lâyihanın altında başta Fuat Köprülü, İzmirli İsmail Hakkı, Şerafettin Yaltkaya gibi halkın önceden çok güvendiği din âlimleri olmak üzere, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halil Hâlit, Halil Nimetullah, Mehmet Ali Aynî, Arapkirli Hüseyin Avni, Hilmi Ömer, Yusuf Ziya Bey gibi meşhur hocaların imzaları da vardı. Ancak aynı Fakültenin Babanzâde Ahmet Naim ve Ferit Kam gibi hocalar bu heyete katılmadılar ve lâyihayı imzalamadılar.²²

Yeni Türkiye’nin din sahasında yalnız yeni bir vicdan uyanışının değil, bütün esir ve geri kalmış İslam kavimlerinin hürriyet ve terakkisinin de mürşidi olacağı gibi son derece iddialı sözlerle sunulan Lâyiha’da neler yoktu ki:

“İslamî ibadetlerin özellikle namazın şeklinin değiştirilmesi; camilere oturma sıraları, iskemleler, müzik aletleri konulması; alafranga çalgılarla şenlendirilmesi, asrî ve enstrümantal ilahilerin musikiyle icra edilmesi; kiliseler veya sinemalar gibi ayakkabılarla girilmesi; ibadet dilinin Türkçe

22 Lâyiha’nın metni için bkz., Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 5, s. 1639-1641.

olması; ibadetlerin son derece estetik ve heyecanlı bir şekilde yapılması; Kur'ân sesleri, vaazlar ve dualarla iman tazeyecek telkinler yerine, dışarıdan da din filozofları ve din düşünürleri getirilerek âdeta felsefi ekollerin, karşıt fikirlerin ve binbir kuşku ve tereddüdün tartışma alanı haline getirilmesi gibi vur deyince öldürecek kadar ileri gidilen öneriler getiriliyordu.

İslamiyet'i büsbütün tanınmaz hâle getirecek nitelikteki bu öneriler tam da bir yabancı düşünürün ifadesiyle; 'Türkiye'de çoğu aydınlar, İslam'a daima manyakça yaklaşmışlardır!' türünden uçuk kaçık, abuk sabuk şeylerdi. Bu saçmalıkların ve hezeyanların altında anlı şanlı din âlimlerinin, aydınların, edebiyat bilginlerinin imzalarının bulunması ise milleti can evinden vuruyordu.

Bu Dînî Reformlar Lâyihası'nı devletin başındakiler, ilk zamanlar biraz benimser gibi görünseler de, çok geçmeden onlar da bu önerilerin yanlışlığını ve uygulanabilir şeyler olmadığını anladılar. Bunların uygulanmaya kalkılmasıyla gelebilecek tepkilerden de çekinerek, uygulamaya cesaret edemediler; daha sonra da bu önerilere bütünüyle ilgisiz kaldılar. Bu ilgisizliğe komisyon üyeleri bile şaşmıştı. Nitekim bu lâyihada imzası bulunan komisyon üyelerinden Prof. Mehmet Ali Aynî bir dergiye verdiği beyanâtında, lâyihadaki önerilerin uygulanmamasından dolayı hayretini, üzüntüsünü şu sözlerle dile getirmişti:

"Atatürk, bunu niçin böyle yaptı? Acaba kamuoyu tarafından fenâ karşılanacağından mı çekindi? Yahut henüz zamanı gelmemiş ve zemin hazırlanmamış mıydı? Yahut her inkılâbı bizzat kendisi yaptığı için, bunda İlahiyat Fakültesinin önyak olmasını mı hoş görmedi? Özetle buraları anlaşılıyor ve açıklıyor da bulunmuyor."²³

İslam'ın özüne aykırı, gereksiz, anlamsız, garip ve komik-

liğe kaçan, dînî hayatla ilgili bu tür zorlama devrimleri, Müslüman halkımız, 1300 yıllık uygulamaların ruhuna işlemiş tepkileriyle reddetti ve asla benimsemedi. Devletine bağlı ve saygılı olan Müslüman halkımız, tepkilerini fiili eylemlerle, isyanlarla değil, ruhunun derinliklerinde kopan fırtınalarla yaşıyor, gizli ve sessiz acılarla içinde tutuyordu.

İlahiyat Fakültesi Lâyihası'ndan; ezan, kamet, frakla hutbe, Türkçe Kur'ân ve dualar okuma gibi denemelerden sonra, dine karşı olmak; kendi akıllarınca dinde yenilikler, reformlar yapmak; particiler, yöneticiler, bürokratlar, memurlar, öğretmenler arasında çok geçerli bir moda haline gelmişti. Bu iş, aynı zamanda göze girmenin, memurlukta yükselmenin, mebus seçilmenin de en kestirme ve en kolay yoluydu. Onun için herkes kendi çapında İslam dinini ıslaha, reforma yönelik parlak fikirler icat etme yarışında ve telaşındaydı.

Valiler, kaymakamlar, müfettişler, öğretmenler, yazar çizerler; dine karşı ürettikleri fikirler, tavırlar, tutumlar, sözler, tarih, dil, kültür ve törelere hücum ettikleri ölçüde Halkevlerinde ilgi topluyor; buralarda kürsülere çıkıp nutuklar atabiliyor; tek parti yönetiminin gözdeleri arasına karışıp ikbal ve başarı merdivenlerini hızla tırmanabiliyordu.

Öte yandan ilim, irfan, iman ve ihlâs sahibi seçkin din adamlarına akıl almaz, vicdan kabul etmez zulümler yapılıyordu. Onları küçük düşürerek, halkın gözünden gönlünden çıkarmak için önce önlerine mevki ve menfaat tezgâhları seriliyor; bunlara boyun eğdikleri için üst makamlara ve görevlere getirilen karakersizlerin çizdikleri çirkin görüntülerle millete 'Hoca geçinenlerin aslında ne kadar imansız ve

karactersiz şeyler oldukları' da ispat ve teşhir edilmiş oluyordu. Fakat İslamî değerlere ve faziletlere, Allah yoluna, Peygamber ahlâkına sadakatle bağlı kalmayı seçen dürüst din adamları ise akla hayale gelmedik baskı ve zulümlere uğrayabiliyorlar; düzmece iddia ve ithamlarla İstiklal Mahkemelerinde yargılanabiliyorlar; olmadık bahanelerle canlarına kıyılabilir, idama mahkûm edilebiliyorlardı.

TAKVANIN ZORAKİSİ OLMAZI!

İhsan Efendi ise iyi bir ilim adamı olarak olaylara daha objektif bakabiliyor, daha soğukkanlı değerlendirmelerde bulunabiliyor, her koyun kendi bacağından asılır anlayışıyla ferdî hataları toplumun tamamına mal etmenin yanlış olduğuna inanıyordu. Dünyada her türlü insanın olabileceği, insan denen mahlûkun bir ânının bir ânına uymayabileceği; kimsenin ne zaman ne yapabileceğinin, nasıl davranacağıının belli olamayacağı; insanlar arasından melekleri bile hayran bırakacak iyilikler yapanların da, şeytanların bile yapamayacakları kötülükler yapanların da çıkabileceği kanaatindeydi. Çoğu zaman kâfir küfrünün, mümin imanının, münafık münafıklığının gereğini yapsa da; bazen hiç umulmadık insanların umulmadık işler yaptıkları; kimlik ve kişilikleriyle asla bağdaştırılamayacak tutum ve davranışlarda bulunabildikleri de dünyada az görülen ve rastlanan olaylardan değildir. Şairliğinin etkisiyle olaylara çok duygusal bakan Akif Beyin tersine İhsan Efendi daha duygusallıktan uzak, daha bilimsel, gerçekçi ve akılcı bakabiliyor ama gördüğü hatalara karşı da kendisine yakışan imanlı, mâkul ve mantıklı tavrı göstermekten geri kalmıyordu. İhsan Efendi, Mevlânâ'nın; 'Vurmak hakikatte kötü huyadır. Kilim dövülmez, tozu dövülür.' sözlerinde dile getirdiği gibi; kötü, yanlış, olumsuz bir fiil ve davranış kim tarafından yapılsa yapıl-

sın, hemen tepkisini koyar ancak olayı kişiselleştirmekten de, bir kişinin hatasını genellemekten de kaçınmaya gayret ederdi.

İhsan Efendi, büyükler de yapsa, küçükler de yapsa, hatayı hata olarak gören bir kişiliğe sahipti. Nitekim hayatta en çok sevdiği ve saydığı kişilerin başında gelen Mehmet Akif'in de, İslam'ın en önemli kavramlarından, kişinin Müslümanlığının en önemli delillerinden ve ölçütlerinden biri olan takva konusunda, bunu basite indirger gibi konuşmasını, şaka yollu da olsa böyle bir söz söylemesini ona hiç yakıştıramadı ve şiddetle reddetti. İhsan Efendiye göre bu asla şaka götürmeyecek çok ciddi bir konuydu. Takva'nın zorakisi olamazdı. Çünkü Müslüman'ın her işinde Allah'a karşı tam bir görev ve sorumluluk bilinci içinde hareket etmesi; O'na asla isyan etmemesi; O'nun her emrini büyük bir aşk ve şevkle yerine getirme gayret ve çabası içinde olması demek olan takva; irade, gönüllülük ve şuur gerektiren bir eylemdi. Zorla, zorlamayla ulaşılabilecek bir merteye değildi. O biliyordu ki, Akif de kendisi de bu hayatı başkalarının zoruyla, zorlamasıyla değil, kendi istek ve arzularıyla, özgür iradesiyle bilerek ve isteyerek seçmişlerdi. Bundan kendisinin hiçbir şikâyeti ve pişmanlığı olmadığı gibi Akif'in de yoktu ve olamazdı. Fakat Akif'in bu sözü kendisinde; şakadan da olsa Akif'in olaylara, özellikle de bu takva olayına, gerçek müminlerin ve hakiki Müslümanların gözüyle değil; hiçbir şeyden haberi olmayan câhillerin, nâdanların, ahmakların gözüyle baktığı, olup bitenleri gerçek bir müminin kulağıyla değil; sersemelerin, ahmakların, aptalların kulaklarıyla duyup dinlediği ve değerlendirdiği intibâmı uyandırmıştı. Bu yüzden de tepkisini en ağır şekilde göstermekten geri kalmamıştı.

İhsan Efendi, takvâ gibi konularda şakaya tahammül edemezdi. O, Allah yolunda her türlü zorluk ve sıkıntılara,

çilelere, mahrumiyetlere katlanmayı, bir mümin ve Müslüman için asla bir kayıp değil, tam tersine en büyük kazanç olarak görürdü. Allah peygamberini, dinini, davasını bütün dinler, yollar, fikirler ve ideolojilerden üstün kılmak için göndermiştir. Müslüman olmak da her zaman, her yerde ve her devirde kolay olmayabilir. Nitekim Peygamber Efendimiz bu dîni tebliğe ilk defa başladığında, İslam'ın başlangıcı çok garip olmuştur. Peygamber Efendimiz, pek çok hadîs-i şeriflerinde; ileride de İslam'ın tekrar çok garip durumlara düşeceğini, hatta mümin olmanın, Müslüman olmanın kor ateşi elde tutmak kadar zor olacağı dönemler ve devirler yaşanacağını haber vermiştir. Bu zor dönemlerde bu uğurda mücadele verecek olan garip ve gerçek Müslümanları müjdelemiş; onları kardeşim diye nitelmiş; onlara özlemini ve hasretini ifade etmiştir. Bu gerçeği kendisi kadar Akif'in de bildiğinden emindi.

Bilindiği gibi Hz.Ebubekir, İslam'dan önce çok zengin bir kimse iken bütün malını, mülkünü, varını yoğunu Allah yolunda harcamış, çok fakir ve yoksul bir duruma düşmüştü. Kimse onu böyle bir şey yapmaya zorlamamıştı. Abdullah b. Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; bir gün Mescid-i Nebevi'de, Peygamber Efendimizin huzurunda otururlarken, Ebubekir (r.a.) bir yandan da üzerindeki yırtık, pırtık, eski püskü elbisesi nedeniyle vücudunun açılan taraflarını ve göğsünü kapatmaya uğraşıyordu. İşte tam bu sırada Peygamberimizin hâli değişti. Kendisine Cebrail (a.s.) inmişti. Sonra Resulullah sağ yanındaki Ebubekir'e (r.a.) dönerek; "Ya Ebâbekir! Allah'tan sana gelen bir tahiyye ve selamdan ötürü seni kutlarım! Cebrail şimdi bana geldi ve: 'Şu senin sağ yanındaki, eski, püskü, yırtık bir elbise giymiş, onun açılan uçlarını da ağaç çöpleriyle birbirine tutturmuş olan adam kimdir?' diye sordu. Ben de ona; 'Ey Cibril! O Ebabekir'dir

(r.a.). Bütün malını, mülkünü Allah yolunda infak ettiği için böyle yoksul düştü!' dedim. Sonra Cebrail (a.s.) bana dedi ki; 'Ona, Allah Sübhanehu ve Tealâ'nın selamını ilet ve de ki; Rabbin senden soruyor; sen, şu an içinde bulunduğun bu fakir halinden dolayı Ben'den razı mısın, yoksa halinden şikâyetçi misin?' Hz. Ebubekir (r.a.) bu büyük ilahî iltifat karşısında sevincinden önce ne yapacağını bilemedi. Âdeti dili tutulmuştu. Bir müddet ağladı, sonra da şu cevabı verdi: "Rabbimden mi şikâyetçi olacağım?! Hayır! Ben Rabbimden razıyım, ben Rabbimden razıyım, ben Rabbimden razıyım!"

Kendisi de Akif Bey de bu yolu, bu dâvâ ve ideali hiç kim-
senin zoru ve zorlamasıyla değil, bilerek, isteyerek, severek,
her güçlüğü ve çileyi, her mahrumiyeti, dert ve belâyı göğüs-
lemeyi göze alarak kendi hür iradeleriyle seçmişlerdi. Her
ikisi de şairin;

Verdik dil ü cân île rızâ biz bu kazâya!

Gam çekmeziz uğrasak eger derd ü belâya!

(Biz Allah'ın takdirine candan ve gönülden razı olmuşuz. Eğer bundan dolayı da derde ve belâya uğrayacak olursak, bunu da hiç dert ve tasa konusu etmeyiz.) dizelerinde ifade-
sini bulan bir anlayışa sahiptiler. Örneğin kendisi, oldukça
zengin ve müreffeh bir ailenin evladıydı. Dünyanın her
yerinde, her alanda eğitim görme, her mesleğe yönelme
imkânları ve fırsatları da vardı. Ama o, 22 yaşında Mısır'a
hicret etmeyi tercih etmiş; kendi hür iradesi ve ihtiyarıyla
kendisine bu zor, meşakkatli, sıkıntılı yolu seçmişti.
Karşılaştığı bütün fedakârlık ve mahrumiyetlere de bilerek
isteyerek katlanmış; bu yoldan dönmeyi ve vaz geçmeyi hiç
bir zaman aklının köşesinden bile geçirmemişti. Rabbinden
de her zaman kendisini bu Hakk yolda sâbitkadem kılması-
nı niyaz etmişti.

İhsan Efendi Yunus ve Mevlânâ meşrep bir insandı. İhsan Efendi, Yunus Emre'nin aşağıdaki dizelerinde dile getirdiği anlayışı, huy ve karakter yapısını hayatının her aşamasında en güzel bir şekilde yansıtanlardan biriydi:

*Câna cefâ kıl, ya vefâ,
Kahrın da hoş lütfun da hoş!
Ya dert gönder yahut devâ,
Kahrın da hoş, lütfun da hoş!*

*Hoştur bana Sen'den gelen!
Ya hil'at ü yâhud kefen!
Ya tâze gül, yahut diken!
Kahrın da hoş, lütfun da hoş!*

*Gelse Celâlinden cefâ,
Yahut Cemâlinden vefâ,
İkisi de câna safâ,
Kahrın da hoş, lütfun da hoş!*

*Ger bâğ u ger bostân ola,
Ger bend ü ger zindân ola,
Ger vasl ü ger hicrân ola,
Kahrın da hoş, lütfun da hoş!*

*Ey Padişah-ı Lemyezel!
Ey Kâdir ü Hayy ü Ezel!
Ey lütfü çok, kahrı güzel!
Kahrın da hoş, lütfun da hoş!*

*Ağlatırsan zâri zâri,
Verir isen cennet, hûri,
Lâyık görür isen nârı,
Nârın da hoş, nûrun da hoş!
İster ağlat, ister güldür!
İster şâd et, ister öldür!*

*Âşık Yunus sana kuldur,
Kahrın da hoş, lütfun da hoş!*

İhsan Efendi, Ayn Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı dersleri verirken, bölümdeki diğer hocalar ve öğrenciler kendisini Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye benzettikleri için, kendi aralarında ondan Mevlânâ diye bahsederler, Mevlânâ denince ilk o akla gelirdi.

İhsan Efendi, doğru bildiğinden hiç şaşmaz, hak, bâtil, doğru, yanlış, fazilet, rezilet, iyi, kötü, güzel çirkin vb konularda siyah ve beyaz arasında başka renk tonu tanımayacak kadar tavizsiz bir karakter yapısına sahipti. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi bile onun hakkında; 'Yahu şu İhsan Efendi ne kadar doğru bir insan! Ben onun doğruluğunu yapamam!' demekten kendini alamamıştır. Çünkü o, Şeyhülislam hatırı için bile doğruluktan şaşmayan bir karakter yapısına sahipti.

İHSAN EFENDİ - MEHMET AKİF DOSTLUĞU

Genç bir ilim aşığı ve hakikat tâlibi olan İhsan Efendi, İstanbul'dan kalkan ve 26 Ekim 1925 günü İskenderiye'ye ulaşacak olan bir vapurla Mısır'ın yolunu tutar. Bu geminin yolcuları arasında, yaşını başını almış, her hususta kemale ermiş, sanatında şöhretin zirvesine ulaşmış, Millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy da vardır. İhsan Efendi ile Mehmet Akif Ersoy arasındaki gün geçtikçe daha da perçinlenen karşılıklı dostluk, sevgi, saygı bağları bu yolculuk sırasında kuruldu. Bu yolculukta tanıştılar, birbirlerini sırf Allah için hem de çok sevdiler; bu dostluk ve sevgi hiç azalmadan, ölüm aralarını ayırıncaya kadar hep artarak devam etti. Akif'in Kahire'den dönüşüne kadar geçen on yıllık süre içerisinde birbirleriyle irtibatlarını hiç koparmadılar, birbirlerinden hiç

ayrılmadılar. Öyle ki, Mehmet Akif Bey onun hakkında; ‘Bazen kendimi sudan çıkmış balık gibi hissederdim. Böyle anlarımda İhsan Efendi ile buluşsam, denize kavuşmanın ferahlığını duyardım’ dermiş.

Mehmet Akif Bey’i yakından tanıyanlar; ‘Onun dostluğu bir demir leblebidir’ diyerek ona dost olmanın ve onunla dostluğu devam ettirebilmenin zorluğunu anlatmaya çalışırlarmış. Aslında aynı şey İhsan Efendi için de fazlasıyla geçerliydi. Nitekim Mehmet Akif Bey’in yaptığı münasebetsiz sayılabilecek bir şaka nedeniyle gönlü kırılan ve incinen, ona darılan İhsan Efendi’nin gönlünü tekrar alması ve kendisini affettirmesi hiç de kolay olmamıştı.

Aralarında çıkan böyle ufak tefek anlaşmazlıklara rağmen Mehmet Akif Bey de İhsan Efendi de birbirlerini çok severler ve sayarlardı. İhsan Efendi, Mehmet Akif’e karşı sevgi ve saygısını öğrencilerine şöyle ifade ederdi: “Biz Akif’i çok seviyoruz. Neden seviyoruz? Çünkü millet olarak, biz ne hissediyorsak, Akif de bizimle beraber aynı şeyleri hissetmiştir. Ruhumuzun tercümanı olmuştur. Dertlerimizi, acılarımızı, bunların sebeplerini görmüş, keşfetmiş, bunlara bizimle beraber üzölmüş, bizi teselli etmiş, bunlara çareler aramış, bulmuş ve göstermiştir. Batı dünyasına ne birilerinin yaptığı gibi körü körüne teslim olmuş, ne de bazıları gibi ‘Onlar gavurdur, onlardan hiçbir şey alınmaz!’ diye taassup göstermiştir. İyiyi, faydalıyı, güzeli, doğruyu; bizim bünyemize, ruhumuza, ahlâkımıza uygun olanı nerede bulursak oradan alalım demiştir. Onun için Mehmet Akif’i hep hayırla yâd ediyoruz.”

Mehmet Akif Bey de ona karşı olan samimi dostluk, bağlılık ve sevgisi hislerini zaman zaman şu kabilden sözlerle dile getirirdi:

– İhsan Efendi oğlum! Eğer sen olmasaydın, ben Mısır’da,

bu gurbet elde ne yapardım!? Ey bana on seneden beri bu gurbet elleri âşına eden İhsan Efendi! Ben sana ne deyim, nasıl dua edeyim!? Bilmiyorum, senin hakkını nasıl ödeyebilirim! Bilesin ki, ben senin için her zaman, bir ananın, bir babanın evladına ettiği dualar gibi dualar ediyorum!

İhsan Efendi, Mehmet Akif'in işte böyle takdirini, sevgisini kazanmış, duasını almış bir kimseydi. O da Mehmet Akif'ten çok şeyler öğrenmiş, çok yararlanmıştı. İhsan Efendi, Mehmet Akif'teki efendiliğe, tevazua, dürüstlüğe, mertliğe, ihlâs ve samimiyete de hayrandı.

TÜRK MİLLETİ YANLIŞI KABUL ETMEZ

İhsan Efendi'nin evindeki sohbetlerde tam bir serbestlik içinde herkes istediği konuda, istediği gibi konuşurdu. Öğrencilerini medenî cesaret sahibi olmaya, kendi samimi düşüncelerini hiç kimseden çekinmeden söylemeye teşvik ederdi. Her fikri, her düşüncüyü sabırla dinler, yanlışları da karşısındakini üzmeden, gönlünü kırmadan düzeltmeye çalışırdı. Ezher talebelerinin tamamı aynı fikir, inanç ve ideali benimsemiş, idealist ve sağlam imanlı gençler değildi. Onların içinde de mevki ve makama düşkün olanlar, çıkar peşinde koşanlar, birilerine yaranmak için her şeyi yapabilecek, her kalıba girebilecek tıynetle olanlar da vardı. İhsan Efendi bunlara ve bunların bazı uygunsuz, yersiz, yanlış sözlerine de bir dereceye kadar müsamaha gösterir, uygun bir üslupla düzeltmeye çalışırdı.

Fakat bazen öyle abuk sabuk sözler sarf edenler olabiliyordu ki, İhsan Efendi gibi çok kibar ve nâzik bir insan bile çileden çıkabiliyordu. Nitekim yine bir bayram sabahı, İhsan Efendi'nin evinde talebeler toplanmışlar millet ve memleket meseleleri üzerinde herkes duygu ve düşüncelerini serbestçe ifade ediyordu. Talebelerin en eskilerinden ve kıdemlilerinden

den H. K., biraz da şakacı bir üslupla ortaya şöyle bir laf atıverdi:

– Ben memlekete döndüğümde, öyle klasik yasakçı hocalar gibi milleti, ‘Şu haramdır, bu günahdır, bu yasaktır!’ diye perişan edenlerden olmayacağım. Bu yasakçı hocalar, milleti canından bezdirdiler, perişan ettiler. Millet ne yapacağını şaşırды. Mesela bir kısmı çıkmış ‘Şapka haramdır!’ diyerek milleti sıkıntıya sokuyorlar. Bunlara karşı ben başıma iki tane şapka koyup ‘Bakın millet, ben iki şapka birden giyiyorum!’ diyeceğim.

Bu yarı şaka, yarı ciddi sözler; İhsan Efendi’yi çileden çıkardı. O zamana kadar görülmedik bir öfke ve sinirle sözünü keserek bağırdı:

– Höst ulan dangalak, sahtekâr! Şakanın da bir sınırı, haddi, hududu, ölçüsü vardır. Bu ne biçim şaka! Bak, burada sana ağabey nazarıyla bakan genç talebeler, çocuklar da var. Sen, bunlara böyle mi örnek olacaksın? Bunlar seni büyük biliyorlar. Allah’ın helal dediğine helal, haram dediğine haram demeyip de ne diyeceksin? Onun bunun keyfine göre mi hüküm ve fetva vereceksin? İki şapkayı birden giyip de memlekete ne kazandıracaksın? Bunun kime, ne faydası olacak? Böyle yaparsan, Türkiye’deki âlimlerin, Müslüman milletin seni tasvip edip alkışlayacaklarını mı sanıyorsun? Böyle samimiyetsiz, ciddiyetsiz sözleri Türkiye’de söylesen, inan millet senin yüzüne tükürür. Sen bu milleti ne zannediyorsun? Bu millet dua almış, büyük bir millettir! Onun imanı böyle herzeleri kabul etmez. Millet bugün uzun harplerden, kıtlıklardan çıkmış; başına gelenlerden, gördüğü ihanetlerden şaşkın ve üzgün bir hâle düşmüş, ne yapacağını bilemiyor! Gün gelecek bu millet, Allah’ın lütuf ve keremiyle kendisini yeniden toparlayacak; eski şeref ve üstünlüklerinden daha üstün, daha şerefli, daha faziletli bir hâle gelecektir.

Ben buna iman etmiş olanlardanım. Namık Kemal merhumun;

Hakîr olduysa millet, şânına noksan gelir sanma!

Yere düşmekle cevher, sâkıt olmaz kadr ü kıymetten!

dediği gibi bu millet de er geç düştüğü yerden yeniden kalkacak, eski şanlı günlerinden daha şanlı günlere kavuşacaktır.

MÜSLÜMAN TÜRKÜN GÜLECEK GÜNÜ YOK!

Yine bir ikindi sonrası, başta Ali Yakup Efendi, Ali Ulvi Kurucu, Mustafa Runyun, Yugoslavyalı Fâzıl ve Hüseyin kardeşler olmak üzere, İhsan Efendi'nin ders halkasının müdavimi talebeler Hoca'nın dersine gelmişler. Fakat o gün hocalarını çok üzgün ve neşesiz bulmuşlar. Üzüntüsü o kadar belirginmiş ki;

– Hayrola hocam! Rahatsız mısınız? diye sormadan edememişler.

– Hayır çocuklar, elhamdülillah herhangi bir rahatsızlığım yok, fakat biraz neşesizim, keyifsizim! Bugün ruhumu bir yara gibi sızlatan bir haber duydum da ona çok üzüldüm.

– Hayırdır inşaallah hocam! Nasıl bir haber bu?

– Efendim, Saraydaki tercüman arkadaşlardan Hüseyin Hüsnü Efendi, Türkiye'den yeni döndü. İstanbul'da Fatih'in türbesini de ziyaret edip bir fatiha okumak istemiş. Türbeye kadar gitmiş ama türbe kapalıymış. Gündüz vakti acaba bu türbeyi niye kapatmışlar diye düşünürken, bir de bakmış ki, kapısına da zincir vurmuşlar, kilit asmışlar. Sormuş, sormuş, Fatih'in türbesinin yıllardır böyle zincirli ve kilitli olduğunu söylemişler. Ona canım sıkıldı. Kulaklarıma inanamadım. Böyle bir şey nasıl olabilir? İnşaallah ben yanlış duymuşumdur! Ali Ulvi Bey hemen söze girer:

– Yok, hocam, maalesef duyduklarınız doğru! Geçen sene biz de babamla beraber Fatih'in türbesine uğradık. Maalesef aynı manzarayla karşılaştık. Türbenin kapısı kapalıydı, içeri giremedik. Kapısına zincir vurulmuş ve üzerine de paslı bir asma kilit asılmıştı. Türbe çok bakımsızdı, her taraf toz, toprak içindeydi. Hatta babam bu manzarayı görünce gözyaşlarını tutamadı da; 'Yahu, bu ne Allah aşkına! Türbeye zincir vurulduğu nerede görülmüş? Zincir suçlulara, canilere vurulur. Peki, Fatih'in suçu ne? İstanbul gibi dünyanın göz bebeği bir beldeyi alıp, evladına, ahfâdına, çocuklarına, torunlarına hediye etmek mi? Böyle bir zâtın türbesi neden ziyarete kapatılır? Kapısına neden zincir ve kilit vurulur? Acaba böyle bir felaket dünyada hangi milletin başına gelmiştir?' diyerek ağladı.

– Çocuklar! Gerçekten de Müslüman Türk'ün gülecek günü yok! Fakat biz, gafletimiz sayesinde böyle gülüyor, oynuyor, eğleniyoruz. El âlem tarihlerine efsaneler arıyor, bulamazsa uyduruyor. Dedelerini, büyüklerini, ecdâdını, kumandanlarını sahte menkıbelerle büyötmeye çalışıyor. Biz ise Fatih gibi büyük bir şahsiyetin türbesine zincir ve kilit vuruyoruz... Hayret ki hayret! Hayret ki hayret! Bir de tutturmuşlar Fatih Türk değil, Osman Gazi Türk değil, Yıldırım Türk değil, Murad Türk değil, Yavuzlar, Kanuniler, Abdülhamidler Türk değilmiş! Peki kimler Türk yahu? Ne diyeyim? Demek ki milletimizin kaderinde bu kara günleri görmek de varmış! Alnımızın yazısı böyleymiş! Müslüman Türkün gülecek günü yok, hiç yok!²⁴

---

24 *Üstad Ali Ulvi Kurucu, Hatıralar 1*, M. Ertuğrul Düzdağ, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 247-248.

ALİ YAKUP EFENDİ - İHSAN EFENDİ DOSTLUĞU

Gizli ve kapalı bir hazine dairesine benzeyen İhsan Efendi'yi yakından tanıyabilmek, içinde neler olduğunu bilebilmek herkese nasip olabilecek bir bahtiyarlık değildi. Bunun için her şeyden önce uzun yıllar sürecek yakın bir dostluk, arkadaşlık ilişkisinin yanında, onu anlayabilecek, tanıyabilecek kapasite ve nitelik de gerekmektedir. Ali Yakup Cenkiler hoca, bu ender, bahtlı, nasipli, kısmetli, talihli kişilerden biriydi. Onlar birbirini çok seven iki yakın ve samimi dost olmuşlardı. İhsan Efendiye tam anlamıyla yaklaşabilmek, onun dostluğunu, sevgi ve saygısını kazanabilmek Ali Yakup Hoca için de hiç kolay olmamış, epey bir zaman almıştı.

Ali Yakup Cenkiler Hoca'nın, 1936-1957 yılları arasında yirmi yıl sürekli beraber oldukları İhsan Efendi ile dostluklarının nasıl başlayıp, geliştiğini oğlu Ekmeleddin İhsanoğlu'na şöyle anlatmış:

“Ben, babanızı ilk tanıdığımda onu uzaktan uzağa izler, sever, sayar, kendisinde hiçbir kibir emaresi görmediğim halde, yine de kendisine fazla yaklaşmaya cesaret edemedim. Babanızın yüzüne bakmak mümkün değildi. Kimse onun gözlerine bakamazdı. Ben bakamazdım. Hâlbuki ben, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin yanında bile çok rahat davranır, onunla şakalaşırdım. Ama İhsan Efendi ile şakalaşamazdım. Sonra kendisi de beni yakından tanıdııkça sevdi. Beni evine yemek ziyafetlerine de davet etmeye başladı. Böylece ben de yavaş yavaş ona yaklaşmaya ve sokulmaya başladım. Onun mehâbeti, vakarı ve haşmeti karşısında; herkesin beslediği hürmetin yanında, bende kendisine karşı çok derin muhabbet ve samimiyet hisseleri de peyda oldu. O, öyle vakûr bir insandı ki, en azametli, gururlu, kibirli, mevki

ve makamca çok büyük insanlar bile onun yanında dize gelirdi. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Sabri Bey dik başlı, sert karakterli bir adamdı. O bile İhsan Efendi'nin yanında kendisini gayet tedbirli ve ihtiyatlı hareket etmek zorunda hissederdi. İhsan Efendi, hislerini açığa vurmazdı. Mesela beni çok sevdiğini bilirdim fakat bunu hiçbir zaman sözle ifade etmezdi. Ben, Mısır'ın Ankara Büyükelçiliğindeki mütercimlik görevine atandığımda, Kahire'den ayrılırken beni tevdi etmeye gelmiş, gözyaşlarına mani olamamıştı. Prensip sahibi bir insandı. Hiçbir zaman, hiçbir şekilde prensiplerinden feragat etmezdi. Öyle duruma ve ortama göre farklı davranışlar sergileyen, ilkesiz, prensipsiz insanlarınkinden değildi. Böylelerini hiç sevmezdi. Aynı prensiplere her zaman riayet eder, her zaman ve her yerde aynı davranışları sergilerdi. Mutlak değer ve kıymet hükümlerine son derece sâdik bir insandı; o her şeyiyle *unique* (benzersiz) biriydi.”²⁵

Ali Yakup Cenkciler Hoca, hemen hemen her gün ikindiden sonra İhsan Efendi'ye uğrardı. Ali Yakup Efendi, İhsan Efendi'nin en büyük hayranlarından, muhiblerinden biriydi ama aralarında da çok büyük ve karşılıklı sevgi ve saygı vardı. Her ikisi de çok yakın iki dost ve arkadaşları. Ali Yakup Hoca'nın İhsan Efendi için en çok tekrarladığı sözü; 'O Himalaya Dağı gibi bir adamdı!' ifadesiydi. Çok zarif, hoş sohbet, güzel, temiz, cömert, vefakâr ve iyilik meleği gibi bir insan olan Ali Yakup Bey, İhsan Efendi'nin çocuklarıyla da çok yakından ve ayrı ayrı ilgilenirdi. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ali Yakup Hoca'nın özellikle onlara bayram ziyaretine gelirken çocukları da mutlaka düşündüğünü, hiç eli hiç boş gel-

---

25 Ekmeleddin İhsanoğlu, *Kaybolan Dünyadan Nurlu Bir Sima-Yozgatlı İhsan Efendi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2018, s. 340-341.

mediğini, Kahire'deki Hacı Bekir'den çocukların çok sevdiği lokumlar, rengârenk akide şekerleri getirdiğini; Hacı Bekir logolu, dört köşe, güzel mukavva hediye kutularının hâlâ gözlerinin önünde olduğunu anlatır. Ali Yakup Hoca, çocuklara sevgisini, ilgisini göstermek, onları sevindirecek bir iyilik ve güzellik yapmak için güzel gerekçeler ve bahaneler üretmeyi de çok iyi becerirdi. Bir gün daha küçük yaştaki Ekmeleddin'e çakısı olup olmadığını sormuş. Olmadığını öğrenince de; 'Erkek adamın mutlaka çakısı olması lazım!' diyerek kendisine çok güzel bir çakı hediye etmiş ve bu onun ilk çakısı olmuş.

Ali Yakup Cenkciler, İhsan Efendi'nin vefatından sonra, Ali İhsan Okur'a gönderdiği bir mektupta duygularını şöyle dile getirmişti:

"İhsan Efendi hocamızı da kaybettik. Allah rahmet eylesin! Nev'i şahsına münhasır, bir zât-ı fezâil-simât idi. Ölümüne son derece üzüldüm. Daima onun hatıraları ile yaşayacağım."²⁶

İHSAN EFENDİNİN KİMLİK VE KİŞİLİĞİ

Yozgatlı İhsan Efendi, ilimle irfanla dopdolu; dünyanın izzetine ikbaline hiç önem vermeyen; zenginliği mana âleminde arayan; inanç ve idealleri uğrunda yapamayacağı şey, katlanamayacağı fedakârlık bulunmayan; şan, şöhrat, âlâyîş peşinde koşmayan; son derece mahviyetkar, tevazû âbidesi; üstün ahlâk, fazilet, seciye, karakter, kimlik, kişilik, zühd ve takvâ sahibi; nur yüzlü, vakûr, çok zeki, örnek bir şahsiyetti. Hayatını gerçek anlamda ilme ve irfana hasretmiş; yaşadığı devrin her şeyi altüst eden sert sadmelerine karşı inan-

26 Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 333.

dığı değerlerden hiç taviz vermeden sapasağlam ayakta kalabilmiş bir mücadele adamıydı. İlmî yetkinliği, heybeti, vakûr şahsiyeti ve fedakârlıklarıyla herkesin takdir, sevgi ve saygılarını kazanmış; sadece Türkiye’den gelenlerin değil, dünyanın değişik ülkelerinden gelen birçok Müslüman gencin yetişmelerinde, büyük emeği ve katkısı olmuştu. Bildiğini iyi bilir, bilmediği için de ‘Ben bu işin câhiliyim!’ demekten hiç çekinmezdi.

Sahip olduğu üstün meziyetleri, kendisi hiçbir zaman ağzına almadığı gibi, bunun başkaları tarafından dile getirilmesi bile onu rahatsız etmeye yeterdi. Onca ilmine, irfanına, yüksek kültürüne rağmen; riyâdan, kibirden, gösterişten, kendini methetmekten tiksindir; onu dışarıdan görenler sıradan biri sanırlardı. Kendisinden bahsetmeyi, kendisini övmeyi hiç sevmediği gibi; kendisinden sitayişle bahsedilmemesinden de hiç hoşlanmaz, ‘ben’ kelimesini ağzına almazdı. Daima hakkı söyler, fakat hiç kimseyi icitmezdi. Bir kimseyi sevmeyebilir ama arkasından katiyen konuşmazdı. Daha çok sessizliği ve sükûtu tercih eder; çok dinler, az ve öz konuşur, her hâliyle insanları mest ederdi. Onun konuşması konunun tam ve net olarak anlaşılması için yeterli olur; dinleyenler öğrenci olsun, ilim adamı olsun tam anlamıyla tatmin olurlardı.

Sadece dinî konularda, Allah ile münasebetlerinde değil, dünyevî konularda, insanlarla ilişkilerinde de kılı kırk yararcasına son derece hassas, titiz ve dikkatli biriydi. ‘Cihanda yar ol, bâr olma!’, ‘Minnet kadar ağır yük olmaz!’ gibi atasözlerimizde dile getirilen tavır ve davranışları kendisine ilke edinmişti. Külfetli hediyelerden çok sıkılır fakat yine de kendisine getirilmiş bir hediye reddedemezdi. Kendisine değerli sayılabilecek bir hediye getirenlere, mutlaka bu hediyeyle daha üstünü ve değerlisi ile karşılık vermeye özen gösterirdi.

Böyle misafirlerini önce evine yemeğe davet eder, sonra kaldıkları otele kadar gidip iade-i ziyarette bulunurdu. Giderken de beraberinde Mısır hatırası sayılabilecek hediyeler götürmeyi ihmal etmezdi. Talebeleri onun bu tutumuna hem hayret ederler, hem de mütevazı sayılacak maaşıyla bu kadar büyük külfetlerin altından nasıl kalkabildiğine şaşarlardı.

İhsan Efendi, giyim kuşamına, dış görünüşüne, kılık kıyafetine de çok özen ve ihtimam gösterir, şık ve kaliteli giyinmeye çalışırdı. Kılık kıyafeti hep İstanbul tarzı üzerineydi. Ezher hocaları, Mısır âlimleri hep Mısır'a özgü sarık ve cübbe giydikleri halde, onun sarığı ve cübbesi Osmanlı ve İstanbul ulemâsı tarzındaydı. Türk ilim adamının vakar ve tevazuunun, Türkün temizliğe verdiği önemin Mısır'daki temsilcisi; üstün vakar ve kemaliyle de Türklüğün gururuydu. O, Osmanlı devrinin ince kültürüne ve o dönem âlimlerinin faziletli haline sahipti. Özü sözü bir, hiçbir zaman ferdiyetçiliği, benmerkezciliği öne çıkarmayan; davasına, inancına, ideallerine hep öncelik vermiş, nezih bir insandı. Öğrencileri için hem bir baba, hem öğretmen, hem de iyi bir yol göstericiydi.

Orta boy sevimli sakalı; vakûr ve nurlu çehresi; bu çehreye heybet kazandıran gür kaşları; şeyhülislamlarınki kadar temiz, zarîf, ihtişamlı sarığı; Osmanlı'nın ince zevkini yansıtan tiril tiril cübbesiyle istisnasız herkesin saygı duyduğu; son derece ağırbaşlı, ağırbaşlı olduğu kadar da mütevazı bir kimseydi. Mısırlı âlimlerde ve Ezherli müderrislerin çoğunda sakal bırakmak fazla yaygın bir âdet olmamasına rağmen o, sünnet-i seniyyeye uyararak çok genç yaşta sakal bırakmıştı. Kendisine niçin bu kadar erken yaşta sakal bıraktığını soranlara veya bu zamanda sakala gerek olmadığını ileri sürenlere şu latifeli cevabı verirdi: 'Vallahi başkasını bil-

mem! Ama ben ne kerâmet gördüysem, bu sakaldan gördüm!'

İhsan Efendi, kelimenin tam anlamıyla kâmil bir insandı. Vücutça kâmildi. Yüzünden nur akardı. O, Allah'ın rızasına uygun işleriyle kendisini Allah'a ve kullarına sevdirebilmiş; Allah'ın sevgili kullarından ve günümüzün velilerinden biriydi. Allah aşkıyla yanıp tutuşan; bu uğurda canını, malını, her şeyini feda etmeye hazır olan takvâ sahipleri, Allah'ın kitabı Kur'ân'da evliyâ, yani Allah dostları olarak tanıtılırlar. Böyle birisi, hele bir de kendisini bu yola, yani Allah yoluna ve davasına adanmış bir İslam âlimiyse; o kişide akılları durduracak olgun hallerin ve davranışların bulunması son derece normal ve beklenen bir şeydir. Böylelerindeki kemal, insanları şaşırtacak düzeylere ulaşır. İşte İhsan Efendi de örnek kişiliğiyle, az bulunur bir ahlâk numunesiydi. Onun ahlâkı, Rasûlullah'ın ahlâkıydı. O, İslam ahlâkı ile ilgili olarak okuduklarını, kafa konforu olsun diye veya insanlara malumât furuşluk yapmak için değil, bizzat yaşamak ve hayatına tatbik etmek için okurdu.

İhsan Efendi'nin o çok merhametli, şefkatli, çok vakûr halinin ve çok ciddi simasının arkasında kimseye kin tutmayan tertemiz bir yürek vardı. Kur'ân'ı Kerim'de Allah, cennet ehlini tanımlarken; "Biz onların göğüslerinde ğıll (kin, nefret, yersiz ve uygunsuz duygu ve düşünceler)den ne varsa hepsini çekip alırız." (Âraf Sûresi, 43) buyurduğu gibi o, daha dünyada iken yüreğinde hiçbir *ğıll ü ğıssı* kalmamış olanlardandı. İlimde bir derya, Türk Edebiyatında büyük vukuf sahibi olduğu halde ve bütün üstün nitelik ve meziyetlerine rağmen çok mütevazı bir insandı. Hep verici idi fakat bunun karşılığında insanlardan hiçbir karşılık beklemezdi. Türklüğüyle ve büyük Türk âlimlerinin bilim ve eğitim konusunda yaptıkları büyük ve ciddi hizmetlerle iftihar ederdi. Talebelerine hep itidal, orta yol üzere olmayı tavsiye eder,

Allah'ın helal kıldığı şeyleri kendilerine haram kılmamalarını öğütlerdi.

O, başkalarının derdine derman olur ama kendi derdini hiç kimseye açmazdı. Son derece alçak gönüllü, ağırbaşlı, mütevazı ama çok vakûr, çok güzel bir insandı. Gölgesi ağır ama kibirden uzaktı. Çok saygın bir kişiliğe sahipti. Ondan bahsedenler ellerinde olmadan kendiliklerinden bir saygı tavrı içine girerlerdi. Sokakta yürüdüğü zaman onu gören herkes, kendisini ona yol açmak, saygı göstermek zorunda hissedirdi. O, kimseye el öptürmezdi. Mısırlıların, karşılarındaki kişi kim olursa olsun ve ona ne kadar saygı duyarlarsa duysunlar, onun elini öpmek gibi bir adetleri yoktu. Fakat onunla karşılaşan Mısırlıların bile onun elini öpmeye çalışmaları görenlerin hemen dikkatini çekerdi.

İhsan Efendi, kendisinin tasavvuf ehli olup olmadığı, herhangi bir yere intisâbının olup olmadığı konularında kimseye hiç bir şey söylemezdi. Ama kendisinin tasavvufu da çok iyi bildiği, tasavvuf ehlinin bin bir riyazetle ulaşmak istedikleri yerlere, mertebelere ve vasıflara onun kendi çaba ve gayretleriyle çoktan ulaşabilmiş, büyük ilim, irfan, takva ve yüksek ahlâk sahibi biri olduğu, onun her halinden, tavrından, davranışından ve yaşayışından son derece açık olarak görülebiliyordu.

İhsan Efendi, ders okuturken çok disiplinliydi. O, medreseye girer girmez, ses seda kesilir, hiçbir gürültü patırtı olmazdı. Ders esnasında son derece şedit sayılabilecek kadar ciddi idi. Öğrencileriyle ders harici ilişkilerinde çok şefkatli, yumuşak ve samimiydi. Hiç kimseye bağırdığını görmediğini söyleyen ve bunun sebebini soran Ali Ulvi Beye; 'Rasûlullah'ın kimseye bağırdığı var mıydı? Ben niye bağırayım!' demişti.

Onun çok büyük bir manevî heybeti ve vakarı vardı. Öğrencinin kendisini tam anlamıyla derse verebilmesi, derslerine iyi çalışması ve dikkat kesilmesi için ciddiyetin şart olduğuna inanırdı. Ama öğrencinin hocasından ürkmemesi, kaçmaması, soğumaması için de özel sohbetlerinde onlara karşı çok yumuşak, çok esprili ve samimi olurdu. Öğrencilerinden Ali Yakup Hoca gibi farklı kabiliyetleri ve ilgi alanları olanlarına, seviyelerine ve ilgi alanlarına uygun, daha iyi yetişmelerini sağlayacak özel dersler ve programlar da hazırlardı. Bunlar genelde sadece onun danışmanlığıyla ama onların kendi kendilerine yapabilecekleri dersler ve konular olurdu.

KÜÇÜK YAHYA'NIN ÖLÜMÜ

Çocuklarının iyi bir eğitim almaları ve en iyi şekilde yetişmeleri konusunda çok hassas olan İhsan Efendi, onlara iyi bir eğitici ve öğretici arayışına girmişti. Çünkü çocukların eğitiminde sadece babaların öğretmenliği yeterli olamaması bir tarafa, genelde babalardan iyi öğretmen olamayacağını düşünürdü. Çünkü babaların eğitim sırasında ceza ve ödüllendirilmede aşırıya kaçmaları, çocuklarla fazla yüzgöz olma, baba evlat ilişkilerinin bozulması gibi tehlikeler de ortaya çıkabilirdi. Bu yüzden de çocukların eğitimi için bizzat babalardan ziyade, çocukların durumlarına, kimlik ve kişiliklerine, karakterlerine uygun yetenekli hocalar bulunması, bu işin onlara havale edilmesi daha verimli ve yararlı olacaktır. İhsan Efendi de, henüz yedi sekiz yaşlarındaki oğlu Yahya Yaşar'ın eğitimini; çok sevdiği, saydığı, güvendiği, inandığı, eğiticilik ve öğreticilik özelliklerini takdir ettiği Ali Yakup Efendiye havale etmişti.

Ali Yakup Hoca, bu teklifi memnuniyetle kabul etmiş, hemen çocuğun eğitimine başlamıştı. Önce ona durumuna

uygun bir eğitim programı hazırladı. İşe ‘elifbâ’ öğrenmekle başladılar. Ali Yakup Hoca, sert mizaçlı biri değildi. Aksine çok yumuşak, ayrıca öğrencilerine karşı da çok sabırlı ve tahammüllü bir hocaydı. Hele böyle küçük yaştaki öğrencilere çok daha müşfik ve yumuşak davranır, güle oynaya ders okutmaya çalışırdı. Fakat Yahya, ele avuca sığmayan, yerinde duramayan bir çocuktur. Hocanın yumuşak yüzünü gördükçe yaramazlığın ve şımarıklığın dozajını her gün biraz daha artırıyordu. Ali Yakup Hoca bakar ki, biraz sert ve haşin yüz göstermeden çocuk derse yoğunlaşamayacak, bir türlü yol alamayacaklar. Çaresiz biraz sertleşmeye ve ciddileşmeye karar verir. Çocuğun kulağını hafifçe çekip, ona ayağını denk almasını söyler yoksa ‘beşkardeş’i yiyebileceği gibilerden şamarını gösterir. Bu ciddi ve sert tavır hemen etkisini gösterir. Derslerde daha hızlı ilerlemeye başlarlar. Fakat bu olaydan birkaç gün sonra çok üzücü bir olay meydana gelir. Evlerine gidip gelen misafir arkadaşlarından merdiven trabzanlarından kaymayı öğrenen Yahya, bu işten sürekli men edilmesine rağmen, annesinin çatıda çamaşır astığı sırada, onun kendisini görememesini fırsat bilerek, merdiven korkuluklarından yine kaymaya kalkar ve dengesini kaybederek aşağıdaki beton zemine düşer. Hemen hastaneye kaldırılır ama ne yazık ki kurtarılamaz. Babası onun eğitimi için açtığı defterin ilk sayfasına “Yahya Yaşar, yedi yıl, yedi ay, on gün yaşadı... Yaradan’ına kavuştu! (22 Aralık 1949, Perşembe, saat 18:45)” notunu düşer.

Çocuğun ölüm haberini alan Ali Yakup Efendi öyle üzülür, öyle mahzun ve müteessir olur ki, âdeta kendinden geçer. Üzüntüsünün şiddetinden çocuğun cenazesine bile gidemez. Tâziye için İhsan Efendi’nin evine gider ama yine hüngür hüngür ağlamaktan kendisini alamamaktadır. İhsan Efendi, kendisini o alışılmış vakar ve sükûneti ile karşılar.

“Yahu nedir bu hâlin?” diye bu kadar ağlamasının, perişan olmasının sebebini sorar. Ali Yakup Efendi, birkaç gün önce olan olayı anlatır. İhsan Efendi ise ona üzülmemesini, kendisinin çok iyi bir eğitici ve öğretici olduğunu; yaptığının iyi ve doğru bir şey olduğunu; bu yaptığını çocuğun iyi bir eğitim alabilmesi için yaptığını; zaten bu yüzden oğlunun eğitimini kendisine havale ettiğini söyler. Talebelerin iyiliği için bazen böyle sert tavır takınmanın da gerektiğini; bunun onlara kötülük değil, onların iyiliği için takınılan bir tutum olduğunu anlatarak kendisini teselli etmeye çalışır. Fakat Ali Yakup Efendi'nin üzüntüsü geçmez. Günlerce ağlamaya devam eder, ‘Nasıl oldu da bu çocuğa böyle sert ve haşin davrandım!’ diyerek bir türlü kendisini affedemez.

TÜRKİYE'YE DÖNMEK İSTEMEYEN TALEBELER

Eski yıllarda Ezher'den mezun oldukları halde Türkiye'ye dönme istemeyen; ömürlerinin sonuna kadar Kahire'deki Ebu'z-Zehab ve Revâku'l-Etrâk gibi yurtlarda Türk öğrencilerle beraber kalmaya devam eden epeyce yaşlı ve kıdemli talebeler de vardı. Trabzonlu Koca Hüseyin, Kastamonulu Ekmekçi Hüseyin, Karamanlı Ahmet Efendi, Konyalı Hacı Abdülvehhab, Antakyalı Mustafa, Konyalı Süleyman Sırrı, Selanikli Hoca, Ekmekçi Yusuf ile Trabzonlu Sultan Hoca bunların başında geliyorlardı. Çok arzu etmelerine ve vatan hasretiyle yanıp tutuşmalarına rağmen bunların ülkelerine dönme ihtimalleri kalmamış, ümitleri kırılmış, hayatları altüst olmuş, pusulaları şaşmış, buldukları yerde kalakalmışlar; vatanlarına dönüş ufukları karardığı gibi, yerli hayatta intibak imkânları da kalmamıştı. Ecdât vakıflarımızın sağladığı yurt ve burs imkânlarıyla hayatlarının sonuna kadar burada çok zor şartlar altında, melûl ve mahzûn yaşamaya mecbur kalmışlardı. Bunlar eğitimlerini tamamladık-

ları halde ülkelerine dönememe sebebini şöyle açıklıyorlardı:

“Biz buraya çok büyük bir aşkla ve şevkle, ilim öğrenip döndüğümüzde milletimize, memleketimize hizmet edelim diye geldik. Ama şimdi Türkiye’de özellikle de harf inkılâbından sonra, dine ve din adamlarına yapılan baskıların iyice arttığını duyuyoruz. Oradaki mevcut din adamlarına, hocalara, en basit dînî ilimleri bile okutmak kesinlikle yasaklanmış. Bırakın İslamî ilimleri öğretmeyi, ilim yoluyla veya başka hayırlı ve güzel işler yaparak İslam’a hizmet etmeyi, çocuklara Kur’ân alfabesini öğretenleri bile âdi suçlular gibi yakalayıp derdest ediyorlar, ellerine kelepçeler vuruyorlar, türlü hakaretlere uğratıyorlar, hapislere atıyorlarmış. Peki, şimdi biz vatanımıza gitsek ne yapacağız? Artık bizim Türkiye’de kendimize de hiç kimseye de bir hayrımız, hizmetimiz olamaz. Öyle elimiz, ayağımız, ağzımız, dilimiz bağlı gibi duramayacağımıza göre; mutlaka bizim de başımıza türlü dertler, sıkıntılar gelecektir. Bir şey söylesek dilimizi yakacaklar, sussak içimiz yanacak! O zaman ne yapalım? En iyisi memlekette işler biraz düzeliş, yoluna girinceye kadar, Mısır’da kalalım da yine ilimle meşgul olmaya devam edelim, diye düşünmekten ve burada kalmaktan başka çare bulamadık. Allah sonumuzu hayr etsin!”

TRABZONLU SULTAN HOCA’NIN

TAKRİR KÂBİLİYETİ

Tahsilini en başarılı bir şekilde bitirdiği halde Türkiye’ye dönemeyen yaşlı talebelerden Trabzonlu Sultan Hoca’nın bunlar arasında çok ayrı bir yeri vardı. O, nev’i şahsına münhasır, başka bir eşi ve benzeri bulunmayan tek nüsha bir insandı. Bir kere çok akıllı, bilgili, zeki ve hazır cevaptı. Yozgatlı İhsan Efendi de kendisini çok sever ve sayardı. 1925

yılında Mısır'a ilk geldiğinde ondan mantık okumuştı. Herkesin kolay kolay anlayamayacağı, anlasa bile anlatamayacağı konuları o kadar güzel anlatırmış ki, İhsan Efendi bir gün Sultan Hoca'ya şöyle bir soru sormadan edememiş:

– Yahu Üstad! Siz bu kadar ağır ve zor konuları nasıl oluyor da böyle güzel ve kolay anlaşılabilir bir şekilde, bu kadar basitleştirerek anlatabiliyorsunuz? İnanın bana, ben böyle güzel takriri, izahı, açıklamayı, ders anlatmayı şimdiye kadar hiçbir Ezher profesöründe görmedim. Bunu başarabilmenin sırrı nedir Allah aşkına?! Sultan Hoca:

– İhsan Efendi kardeşim! Bu takrir, ders anlatma kabiliyeti dediğiniz şey doğuştan gelir. İnsanın güzel, çirkin, uzun boylu veya kısa boylu olması gibi, bu da Allah vergisi bir şeydir.

VATAN HASRETİ

Sultan hoca çok vatansever bir insandı. 1928 yılında Türkiye'de harf inkılâbı olduğunu, üstüne üstlük bir de eski yazının tamamen yasaklandığını duyunca öyle üzülmüş, öyle kahrolmuş ki, bu yüzden sinir buhranları geçirmeye başlamış. Gitgide ruhî dengesi daha da bozulmuş, aklı da zaman zaman gider gelir olmuş. Bin yıllık yazımızın böyle birden bire değiştirilmesinin ve yasaklanmasının, özellikle dinimiz ve millî kültürümüz için çok büyük bir felaket olacağını; millî kültürümüzün yok olacağını; bu gidişatın ve işin sonunun hayra varmayacağını söyler dururmuş. Yakın dostlarına ve arkadaşlarına bazen şöyle dert yanarmış:

“Yahu kardeşim! Ben buraya temelli kalmak için gelmedim. Milletime memleketime daha iyi hizmet edebilmek için ilim irfan tahsiline geldim. Bütün arzum, emelim, bir an önce tahsilimi bitirip vatanıma geri dönmektir. Çok şükür, eğitimi-

mi burada başarıyla tamamladım ama ben şimdi bu şartlar altında Türkiye'ye nasıl dönebilirim? Ben, Türkiye'de olup bitenleri işitmeye, duymaya dinlemeye bile tahammül edemiyorum; bunları görmeye, yaşamaya nasıl dayanabilirim? Ben, Trabzonluyum. Çok hassas, fevrî ve sinirli bir yapım var. Türkiye ile ilgili burada duyduklarımı, orada gözlerimle göreceğim olsam; inanın bana ya kendimden geçer düşer bayılırım, ya da aniden kalbim durur ölüveririm. Aylıp, dirilip yeniden ayağa kalkacak olsam, yine de rahat edemem; hele dilimi hiç tutamam! Başlarım ileri geri konuşmaya, esip savurmaya! O zaman da işin sonunun nereye varacağı belli! Soluğu ya hapiste alırım, ya da darağacında! Bu sebepten benim için en iyisi burada kalmak! Ne yapalım, göz görme-yince gönül katlanırmış. Fakat yanarım yanarım da bunca emek ve çabadan sonra vatanıma, milletime, dinime hizmet edemedim, hiçbir işe yaramadan buralarda ölüp, çürüyüp gideceğime yanarım!

Hiç azalmayan, her gün daha da artan kahırla ve üzüntüsüyle beraber Sultan Hoca'nın ruhî ve bedenî hastalıkları da gittikçe daha da artıyor, şiddetleniyor, çeşitleniyormuş. Mısır'da bir işe girip çalışmayı, evlenip çoluk çocuğa karışmayı hiç arzu etmemiş. En başından böyle bir niyeti olmadığı gibi, zaman geçtikçe buna mecali de kalmamış. Kitaplarını satarak, gelip yurda yerleşmiş. Bazen kendi kendine saatlerce konuşur, bazen de öylesine dalar gidermiş. Fakat her şeye rağmen yine de kılık kıyafetine, giyimine kuşamına çok dikkat eder, özen gösterirmiş. Elbiseleri öyle çok yeni ve güzel olmasa da her zaman ütülü ve tertemizmiş. Giydiğini kendisine yakıştırmayı da çok iyi becerirmiş. İki dirhem bir çekirdek denebilecek kadar güzel ve temiz giyinirmiş. Başında kalpağı, yakasında kravatı eksik olmazmış.

SULTAN MI BÜYÜK, SEFİR Mİ?

Sultan Hoca'nın bir ma'rifeti de satranç oyunundaki ustalığı imiş. Onun çok güzel satranç oynadığı, bu oyunda kimse-nin onu yenemediği bütün Kahire'de bilinir, söylenirmiş. Bir ara Mısır'ın İngiltere Sefiri Hasan Neşet Paşa, Londra'dan Kahire'ye gelmiş. Çok kendini beğenmiş bir tip olan Sefir, her yerde, kendisinin çok iyi satranç oynadığını, Londra'daki bütün lordları ve sefirleri yendiğini, dize getirdiğini övüne-rek anlatır; ardından da Mısır'da dışına göre adam bulama-maktan yakınır dururmuş. Öyle ki, onun bu ardı arkası kesilmeyen övünmeleri, yakınmaları insanları bıktırıp, usan-dırmış, yaka silker hâle getirmiş. Sultan Hoca'yı tanıyan ve satrançtaki ustalığını bilen birisi bir gün kendisine;

– Paşam! Burada yaşlı bir Türk talebe var. O seni yener, deyince Paşa pek meraklanmış;

– Bulun şunu, bana getirin! demiş.

Sultan Hoca'yı arayıp bulmuşlar. Sefirle, Sultan Hoca'yı Kahire'nin satranç meraklısı ileri gelenlerinin devam ettiği bir klüpte bir araya getirmişler. Paşa, yine kendisinin çok iyi bir satranç ustası olduğundan; Mısır'da kendisine doğru dürüst rakip bulamadığından; şimdiye kadar bu oyunda kim-senin kendisini yenemediğinden dem vurmuş. Sultan hoca son derece alçak gönüllü bir ifadeyle bir teklifte bulunmuş:

– Paşa hazretleri! Ben iddialaşmayı sevmem. Bu oyunda da bir iddiam yok. Herkesi yendiğiniz gibi her halde beni de yenersiniz. Ama madem siz bu kadar ustasınız, o zaman sizi yenmenin bir ödülü olması gerekir, öyle değil mi? Peki, eğer ben sizi yenecek olursam, bunun ödülü ne olacak?

– Canım ödül işi kolay! Hele sen beni yen, dile benden ne dilersen!

– Paşam! Ben güzel giyinmeyi severim, ama istediğim gibi

güzel elbiseler alabilecek kadar param yok. Eğer sizi yenebilirsem, ödül olarak bir takım elbise hediye eder misiniz?

– Memnuniyetle! Bak üstümdeki şu takım elbiseyi Londra’da yeni diktirdim. Gördüğüm kadarıyla, beden ölçülerimiz de seninle tıpatıp aynı...Beni yenersen, bunu hemen çıkarır sana veririm.

– Kabul! Haydi başlayalım, öyleyse!

Sultan ilk oyunu çabucak kazanınca Sefir;

– Yahu tamam elbiseyi hak ettin ama ben daha ne olduğumu, nasıl yenildiğimi anlayamadım. Her halde oyuna iyi konsantre olamadım. Gel seninle bir oyun daha oynayalım! diyerek bir oyun daha oynamayı teklif eder, fakat yine yenilir. Bu sefer de;

– Yahu Sultan! Sen ne yapıyorsun, beni nasıl yeniyorsun, Allah aşkına! Yoksa okuyup üflüyor musun? Bunun bir duası varsa bize de öğret yahu! diye takdirlerini belirtmek zorunda kalır. Sultan;

– Yok efendim! Burası harp meydanıdır. Her şey gözlerinizin önünüzde sahneleniyor. Buyurun bir kere daha oynayalım! Sultan üçüncü oyunu da kazanınca Sefir söyleyecek başka söz bulamaz. Üzerindeki İngiliz kumaşından, Londra terzilerine diktirdiği elbisesini çıkarıp paketler, gömleği, kravatı, ayakkabısı ve gümüş bastonuyla beraber Sultan Hoca’ya takdim eder.

Ertesi sabah Ali Yakup, Ali Ulvi, Mustafa Runyun, Revâku’l-Etrak’ın yine eski ve kıdemli talebelerinden Karamanlı Ahmet Efendi’nin odasında birlikte kahvaltı etmektedirler. İçeriye güleç bir çehre ile;

– “Esselâmü aleyküm!” diyerek Sultan Hoca girer. Ali Yakup Bey, Sultan Hoca’yı Neşet Paşa’nın elbisesi içinde ve gümüş bastonuyla görünce;

– Oooo Sultan hocam, bu ne şıklık? Tam bir sefir olmuşsun!

Bu sözden pek memnun kalmadığı ciddileşen ses tonundan sezilen Sultan hoca;

– Ali Yakup Efendi, sözlerine dikkat et! Ağzından çıkan kulağın duyuyor mu senin?! Sen, mantık ve belâgat ilimleri de okumuş adamsın. Üstelik bunları benden de okudun. Ben sana böyle mi öğrettim? Belâgatin ilk kuralı, sözün yerli yerinde, zaman ve zemine uygun ve ölçülü olmasıdır. Kendine gel! Dikkatli ve ölçülü konuş!

Şaşkın ve soran bakışlarla arkadaşlarına yönelen Ali Yakup Efendi'nin ağzından şu sözler dökülür:

– Allah, Allah! Ne dedim ben yahu!

– Ne mi dedin? Daha ne diyeceksin? ‘Sultan, sen sefir olmuşsun!’, demedin mi?

– Evet, ne var bunda?

– Bak, bak! Hâlâ ‘Ne var bunda?’ diyor. Ne mi var? Yahu bana hem Sultan diyorsun, hem de sefir olmuşsun diyorsun. Peki, sultan mı büyük, sefir mi? Sultanlıktan sefirliğe inmek, tenzil-i rütbe, değil midir kardeşim! Sen, beni büyütüyüm derken küçültüyor, öveyim derken yeriyorsun. Üstelik ben bu elbiseyi, sefiri yenip, satranç oyunundaki sultanlığımı da ispat ederek kazanmış bir Sultanım! Ali Yakup Efendi hatasını hemen düzeltir;

– Haa tamam, şimdi anladım, Sultan hocam! Kusura bakma! O, lafın geliyordu canım! Seni birden bire Sefir'in elbiseleri içinde görünce, her nasılsa ağzımdan öyle bir ifade çıkmış. Yoksa sen, başında tâcın olsa da olmasa da, her zaman bizim günlümüzün Sultanı, başımızın tâcısın!

– Ha şöyle! Hizaya gel! Aferin sana!

PİSLİĞİ KİM İSLAM'IN ŞARTI YAPTI?

Çok temiz ve titiz bir insan olan Sultan Hoca, bir gün yine burnundan soluyarak öğrenci arkadaşlarının yanına gelir.

– Arkadaşlar, söyleyin bakayım bana; pislik ne zamandan beri İslam'ın şartı oldu?

– Hayırdır inşallah hocam, bu nasıl soru?

– Yahu taşrada bir camiye gittim, camide alnımı secdeye koyacak kadar bile temiz bir yer bulamadım! Bu nasıl iş? Güya yerlere hasır sermişler ama her taraf toz, toprak, pislik içinde... İncecik tozlar tâ burnumun direğini sızlattı. Ağzımı, burnumu koruyayım diye secde ettiğim yere mendilimi serdim. Cemaatten bazıları bana garip garip bakıyor, birbirlerine gösterip, ecnebi olduğumu söylüyorlardı. Yahu kardeşim, Peygamberimiz, ‘Temizlik imandandır’ buyurmuş; bunlar sanki pislik imanın, İslam'ın şartıymış gibi anlamışlar. Ne akılsız, fikirsiz, anlayışsız adamlar! Temiz bir insan görünce, bunun illa ecnebi, yabancı, gâvur mu olması gerekiyor? Yahu kardeşim, temizlik gâvurluğun değil, Müslümanlığın şartlarından. Namazın şartlarından ilk ikisi, hadesten tahâret ve necâsetten tahâret, temizlikle ilgili değil mi? Allah temiz olmayan kimseyi huzuruna kabul etmiyor. Git, temizlen öyle gel! diyor. A'raf Sûresinin 31. âyetinde de bize mescide, namaza giderken, en temiz ve süslü elbiselerimizi giymemizi emrediyor. Bu Müslümanlar, Allah'ın emirlerini yanlış ve ters algılamaktan ve uygulamaktan acaba ne zaman vaz geçecekler? Biz Müslümanların başına ne geliyorsa, hep Kur'ân'ı hiç anlamamaktan veya yanlış anlamaktan geliyor; fakat bunun farkında bile değiliz!

İLM-İ SİYASET, UMÛR-İ HÂRİCİYE

Revâku'l-Etrâk öğrenci yurdunun karşısında çay bahçeli bir kahve varmış. Kahire sıcak bir şehir olduğu için, özellik-

le yaz aylarında bu çay bahçesi dolar taşar, bazen burada sazlı sözlü eğlenceler de yapılmış. Türk talebeler, bu durumdan rahatsız olsalar da kahvecinin rızıkına mani olmamak için mümkün olabildiğince sabreder, katlanırlarmış. Fakat kahve işletmecileri, bir haziran ayında, üstelik de tam sınavlar döneminde işi iyice azıtmışlar. Kahveye saz çalarak, kıssalar, halk hikâyeleri, masallar, destanlar söyleyen bir halk ozanı devam etmeye başlamış. O çalıp söyledikçe, kalabalık bir ehl-i keyf topluluk da onunla beraber söylüyorlar; bazen alkışlarla, tezahüratlarla, tempo tutarak, isteklerini bağırış çağırışlarla dillendirerek ortalığı velveleye veriyorlarmış. Dayanılmaz boyutlara varan bu gürültü ve patırtı gecenin çok geç saatlerine kadar dur durak bilmeden sürüp gidiyormuş. Öğrenciler, değil ders çalışmak, kitap okumak veya yatıp uyumak, oturup konuşurken bile birbirlerinin seslerini duyamaz olmuşlar. Durum artık katlanılmaz hâle gelince buna bir çare aramaya başlamışlar. Nihayet yurt müdürlüğüne hitaben bir dilekçe hazırlamışlar. Müdürlüğün gerekirse polis marifetiyle bu gürültü patırtıyı engellenmesini; hiç olmazsa yatsıdan sonra bu tür eğlencelere izin verilmemesini talep ediyorlarmış. Yurtta kalan herkes hazırlanan dilekçeyi imzalamış, sadece Sultan Hoca'nın imzası kalmış. Dilekçeyi imzalamak istemediğini açıkça söylemese de, Sultan Hoca, 'Şu anda yanımda kalemim yok! Dersten sonra imzalarım. Şimdi meşgulüm, sonra imzalayayım.' gibi bahanelerle imza işini sürekli geçiştiriyor, bir türlü imzalamıyormuş. Diğer öğrenciler bakmışlar ki, bu iş böyle olmayacak; hep birlikte Sultan Hoca'nın odasına bir baskın yapmışlar. Ona;

– Sultan Hoca! Kaç gündür bizi oyalıyorsun. Anlaşılan sen bu dilekçeyi imzalamak istemiyorsun. Ama bunda bir iş var. Bize de söyle, biz de bilelim, demişler. Sultan Hoca;

– Ne biliyorsunuz, belki ben de bu adamı dinlemekten hoşlanıyor, onun için imzalamıyorumdur? Hem adamcağızdan ne istiyor, onu niçin susturmaya kalkıyorsunuz? Ne var? Gayet güzel hikmetler, şiirler söylüyor? Hepsi de kahramanlık destanları, tarihî olaylar ve ibretlik hikâyeler... Boş şeyler değil ki, hepsi hikmetli sözler. Sonra çok güzel de saz çalıyor.

– İyi ama Sultan Hoca, bizim de derslerimiz, imtihanlarımız var. Bu adamın çalıp söylediklerini dinleyeceğiz diye sınıfta mı kalalım? Onun hikmetleri bizim derslerimizden daha mı önemli? Bu işe bir dur demek lazım.

– Bu işe dur demek, sizin izlediğiniz yolla olmaz! Bu işin sonunun nereye varacağını ben size şimdiden söyleyebilirim. Durup dururken, gereksiz yere bir sürü düşman kazanacaksınız. Rahatınız ve huzurunuz daha da kaçacak; ama sorununuzu çözemeyecek, aksine daha da zorlaştıracaksınız. Yurt müdürünün ne kadar sert, katı, sorun istemeyen bir adam olduğunu biliyorsunuz. Bu sizin dilekçenizi şikâyet gibi algılayacak, hepinize dış bileyecek. O ne bu işi çözmekle uğraşacak bir adam, ne de onda bu işi çözebilecek beceri var. Araya polis girerse daha kötü olacak. Komşunun komşuyu şikâyeti hiç de iyi bir şey değildir. Bir daha nasıl birbirinizin yüzüne bakacaksınız?

– Peki o zaman ne olacak, ne yapmamız lazım Sultan Hoca!

– Aaah ah! Yahu ben sizi başka türlü düşünür, başka türlü hayal ederdim. Hele bazılarınızdan çok ümitliydim. Ama şimdi görüyorum ki, neredeyse bütün Müslümanlarda umûmi belvâ, genel fitne haline gelmiş; şu aptallık ve ahmaklık hastalığı size de bulaşmış. Yahu kardeşim, ilm-i siyaset, umûr-i hâriciye diye bir şey var. Bunun temel kurallarını, kanunlarını da Allah torpil yapmış, Kur'ân'da özellik-

le siz Müslümanlara öğretmiş. Ama sizin bunlardan hiç haberiniz bile yok! İnsanlarla nasıl hoş geçinilir; başkalarına nasıl iyi davranılır; karşılaşılan sorunlar, dertler, sıkıntılar, problemler nasıl usûletle ve suhûletle çözülür; kimseyi ezmeden, üzmeden, incitmeden, kavgasız, gürültüsüz, nizasız, çekişsiz, dalaşsız bir işin üstesinden nasıl gelinir; en iyi, en güzel, en yararlı sonuç nasıl alınır hiç bilmiyorsunuz. Rabbiniz size Kitabında dost kazanmanın yollarını öğretiyor, ama siz durduk yerde ve gereksiz yere kendinize habire yeni düşmanlar kazanıyorsunuz. Halbuki önemli olan düşman kazanmak değil, dost kazanmaktır. Akıllı başında her insan, sürekli dostlarını çoğaltmaya, düşmanlarını azaltmaya çalışır. Çünkü akıllı adam bilir ki; bir düşman bile çok, bin dost bile azdır. Allah size başarılı olmanın, karlı çıkmanın, kazanmanın yollarını öğretiyor; siz başarısızlıktan başarısızlığa, yenilgiden yenilgiye, zarardan zarara, ziyandan ziyana koşuyorsunuz. Allah'ın apaçık öğütlerini anlamıyor, uygulamıyorsunuz da, illa tam tersini yapıyorsunuz. Yahu bu ne biçim iş? Bir de siz, bu Kitaba inandığınızı iddia ediyorsunuz. Öte yandan elin İngiliz gâvuru, Allah'ın Kitabına inanmıyor ama aynen dediğini yapıyor, dediğini uyguluyor. Bu metodu uygulayarak sizin canınıza okuyor. Fakat siz yine de bir şey anlamıyor, yine akıllanmıyorsunuz...

CELLADINA ÂŞIK OLMAK!

Sultan hoca, böyle yüksek sesle, hararetle hararetle konuşmaya başlayınca herkes şaşkınlık içinde;

– “Eyvah, ne yapacağız? Sultan Hoca'nın yine deliliği tuttu!” gibilerden birbirlerine bakışırlar. Sultan Hoca'nın söyleyecekleri bitmemiştir ve devam eder:

– Yahu kardeşim, görmüyor musunuz? Müslümanlar, ilm-i siyaset bilmedikleri için, Allah'ın Kur'ân'daki ayetle

sabit siyaset ilmini doğru dürüst uygulamadıkları için, neredeyse Hz. Peygamberden sonra başları hiç dertten, sıkıntıdan, beladan, musibetten, fitneden, fesattan kurtulamamış. Hep kaybedenler onlar, kazananlar düşmanları olmuş. Çoğu zaman kazandıklarını sanırken bile kaybetmişler. İşte kendinize dönün bir bakın! Sizin asırlarca hükümrân olduğunuz, her türlü derdine, sıkıntısına, çilesine, yüküne katlandığınız ülkeleri, elin İngiliz'i dünyanın öbür ucundan geldi de elinizden alıverdi. Siz, o kadar fedakârlıklarla elinizde tutamadınız ama şimdi onlar rahatça ve alabildiğine sömürüyorlar, keyfini sürüyorlar ve hükümlerini yürütüyorlar. Gidip o eski tebânız arasında bir araştırma yapacak olsanız; sizin onca fedakârlıkla yaranamadığınız halkların büyük çoğunluğunun gözünde; her şeylerini sonuna kadar sömüren, onlara etmedikleri işkence ve haksızlığı, uygulamadıkları zulüm ve baskıyı bırakmayan İngilizlerin sizden daha makbul olduğunu görürsünüz. Bir zamanlar sizin vatandaşınız ve din kardeşiniz olan bu insanların bir kısmına göre; sizden daha kötüsü, İngilizlerden iyisi yoktur. Buna şaşıyorsunuz ama acaba sebebini biliyor musunuz? Bazen; 'Demek ki, bunlara bizim iyiliklerimizden, lütuflarımızdan, adaletimizden, İngilizlerin zulmü ve sömürüsü daha tatlı, daha iyi gelmiş!' dediğinizi duyuyorum. Araplarda böyle de sizde farklı mı? Devletinizi ve milletinizi paramparça eden, medeniyetinizi yerle bir eden, sizi tarih sahnesinden silinmenin eşiğine getiren İngilizler için sizin ülkenizde de İngiliz Muhipleri (Dostları, Sevenleri) Cemiyeti kurulmadı mı? Buna celladına âşık olmak denmez de ne denir? Ömer Hayyam'ın dediği gibi;

Celladına âşık olmuşsa bir millet;

İster ezan dinlet, ister çan dinlet!

İtiraz etmiyorsa sürü gibi illet;

Müstehaktır ona her türlü zillet!

Peki, ama bütün bunlar neden ve nasıl olabiliyor? Bu sebepler dünyasında hiç bir şey, sebepsiz değildir. Siz bunun nedenleri üzerinde hiç düşündünüz mü? Yooo nereden düşüneceksiniz! Çünkü bizde kendi kusurlarımızı, eksiklerimizi, hatalarımızı araştırmak, görüp düzeltmek diye bir âdet yok ki, düşünebilelim. Biz hep suçu başkalarında ve başka yerlerde aramaya, başkalarına yıkmaya, hep başkalarını suçlamaya alışmışız. Halbuki esas suç, kusur, hata ve eksiklik bizde ama biz bunların farkında değiliz. İşte İngilizler bile Rabbimizin Kur'an'daki ilm-i siyasetle ilgili ayetlerini kendi çıkarlarına uygun olarak hem de çok güzel bir şekilde uyguluyorlar da biz Müslümanlar bunları hiç umursamıyoruz. Bunun sonucu ne olacak? Elbette Allah, ayetinin hükümlerini, yeryüzünde koyduğu değişmez kanunları, kural ve kâideleri kim daha iyi uyguluyorsa onları muvaffak kılacak, onları başarıya ulaştıracak. Ee adamlar bunları sizden daha iyi uyguluyorsa, başka nasıl bir sonuç bekliyorsunuz? Siz böyle birbirinizle itişip kakışmaya devam edip durun bakalım ne olacak, sonunuz nereye varacak? Ne olacak; şimdye kadar olduğu gibi, kanınız, canınız pahasına kazandığınız savaşların sonunda bile yine gerçek kaybeden siz olacaksınız. Allah ne buyuruyor: “Öyle bir fitnedden sakının ki, onun zararı içinizden yalnız zulmedenlere çatismakla kalmaz, hepinize bulaşır. Biliniz ki Allah'ın cezalandırması çok şiddetlidir.” (Enfal Sûresi, 25). İşte ben de Müslümanların bu zararı herkese dokunan genel hastalıkları, aptallıkları, ahmaklıkları, yani ilm-i siyaset bilmemeleri yüzünden buralarda kalmadım mı? Şimdi buralarda böyle hiçbir işe yarayamadan, kendi kendime çürüyüp, heder olup gitmiyor muyum? Tâ bilmem nelerde, bilmem kimlerin yaptıkları hataların, suçların, zulüm ve haksızlıkların acı sonuçları geldi, beni tâ buralarda bile buldu...

– Yahu Sultan Hoca; sen işi nereden aldın, nerelere getirdin? Bizim dilekçeyle bu senin anlattıklarının ne ilgisi var?

– Olmaz olur mu? Ben size ne deyim? Bak, hâlâ aradaki apaçık ilgiyi bile kuramıyorsunuz. Kardeşim; Allah'ın her yerde ve her zaman geçerli olan, değişmez kanunları ve kuralları vardır. İlm-i siyasetle ilgili ayetlerde geçen kanunlar da bunlardandır. Bunlara aykırı hareket etmek her zaman zarar, ziyan, başarısızlık getirir. Ben size bunu anlatmaya çalışıyorum. Yani size ilm-i siyaset dersi vermeye çalışıyorum. Hem bilirsiniz ki, benim size vermeye çalıştığım bu dersi de her yerde ve herkesten alamazsınız.

– O zaman bu derse, bahsedip durduğunuz şu ilm-i siyaset âyeti ile başlasanız ya! Mesela ben hâfızım ama şimdiye kadar Kur'ân'da ilm-i siyasetle ilgili bir âyet olduğunu hiç duymadım, bilmiyorum. Önce bunun hangi âyet olduğunu söyle de biz de bilelim?

– Bilemezsiniz tabii! Hem üstelik çoğunuz da hâfızsınız! Kur'ân'ı gerçek hayatla, dünyayla beraber düşünüp okumuyor, anlamıyorsunuz ki bilirsiniz. Aslında bu konuda pek çok âyet var ama ben size ikisini hatırlatayım. Bunlardan biri ve konumuzla en çok alakalı olanı şudur: “İyilikle kötülük bir olmaz. O halde sen de kötülüğü en güzel tarzda uzaklaştırmaya bak! O zaman görürsün ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse bile sana candan, sınımsız bir dost oluvermiştir! Ama bu güzel davranış, ancak sıkıntılara karşı sabredenlerin kârıdır. Bu yalnızca (faziletten, hayırdan ve olgunluktan) en büyük payı almış olanlara verilmiştir.” (Fussilet Sûresi, 34-35). Diğeri ise; “Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel ve mâkul öğütlerle çağır! Onlarla mücadeleni de en güzel, en doğru, en inandırıcı yol ve yöntem hangisiyse öyle yap!” (Nahl Sûresi, 125) âyetidir.

Şimdi söyleyin bakalım bana; sizin şimdi uygulamaya kalktığınız yol ve yöntemle, bu ayetler hiç uyuyor mu? Allah size torpil geçmiş, toplumsal ve bireysel ilişkilerinizde her bakımdan kârlı çıkacağınız en verimli, en sonuç alıcı yol ve yöntemleri, sosyal kanunları, siyaseti size dininizin Kitabında apaçık göstermiş; ama siz bunları, görmüyorsunuz, uygulamıyorsunuz, hatta farkında bile değilsiniz. Ama İngiliz şeytanı bile bu kâide ve prensiplerin, kanunların önemini, yararının farkına varmış, uyguluyor. Bunlarla düşmanlarını kendine inandırıyor, kandırıyor, aldatıyor, etkisiz hâle getiriyor. Hiç kimseye hissettirmeden onları felakete sürükleyecek gizli planlarını sessiz ve sedasız bir şekilde el altından uygulayarak kendine boyun eğdiriyor. Herkesi hükümüne râm ediyor; hedeflerine ulaşmak için kimleri, hangi araçları kullanacağını çok iyi biliyor. Bu yüzden de başarılı oluyor. Siz ise bütün güzel yol ve yöntemleri, çareleri, kural-ları bir kenara atıyorsunuz; sonra kalkıyorsunuz yok yurt müdürüydü, yok polisti, yok jandarmaydı onu bunu devreye sokarak dertsiz başınıza dert açmaya; durup dururken yeni düşmanlar kazanmaya çalışıyorsunuz.

– İyi ama başka ne yapacağız? Bu gürültü ve patırtı bizi canımızdan bezdirdi. Ne ders çalışabiliyor, ne uyuyup dinlenebiliyoruz! Bu katlanılabilecek bir şey, çekilebilecek gibi bir dert değil!

– Ne yapacaksınız? Aklın ve Kur’ân’ın emrettiğini, yani İngilizlerin bile öğrenip yaptığını, ama sizin şimdiye kadar anlayamadığınızı ve yapmadığınızı yapacaksınız? İngiliz ne yapıyor? Her işe uygun adam yetiştiriyor, o işi onlara havale ediyor. İngilizler Lavrens’i yolda bulmadılar; bu adam, durup dururken kendi kendine de yetişmedi. Adamı ne büyük emek ve masraflarla kaç yılda yetiştirdiklerini bileneğiniz var mı? Onu yetiştirmek ve kullanmak için yaptıkları masrafları

duysanız belki dudaklarınız uçuklar! Ama sonuçta elde ettikleri menfaat, kâr ve çıkarı düşündüğünüzde de, ‘Yapılan masraf hiçbir şeymiş!’ dersiniz. Adamlar daha onun gibi binlerce plan ve proje üzerinde çalışıyorlar ve bunları uygulayabilmek için de bu işlerin üstesinden gelebilecek yüz binlerce adam yetiştiriyorlar. Hani tilkinin otuz hikâyesi varmış da, bunların yirmi dokuzu tavuklar üzerineymiş ya; bunların planlarının, projelerinin oyun ve desiselerinin çoğu da sizin, yani Müslümanların üzerinedir.

UYGULAMALI BİR İLM-İ SİYÂSET DERSİ

– Eee biz ne yapacağız şimdi? Bu iş için biz de mi, bu saat-ten sonra Lavrens gibi adamlar yetiştirmeye çalışacağız?

– Yok kardeşim; bu öyle büyük bir iş değil ki! Sizin en azından bu gibi basit işlerin üstesinden gelebilecek bir adamınız var ama siz adam kıymeti bilmediğiniz için onu da göremiyorsunuz. Zaten bizim başarısızlıklarımızın bir sebebi de budur! Biz, işlerimizin hakkıyla üstesinden gelebilecek, ehliyetli, liyakatli, dirayetli adamlar yetiştiremiyoruz; bundan da daha kötüsü olanların da kıymetini ve onlardan gerektiği gibi yararlanmayı bilemiyoruz. İşe göre adam seçemiyor; emanetleri, işleri, görevleri de ehline veremiyoruz. Ondandan sonra da o işlerden başarı ve hayır bekliyoruz. Yahu bu ne büyük ahmaklık? Neyse, lafı daha fazla uzatmadan söyleyim; eğer isterseniz, bu probleminizi sizin için ben çözebilirim. Hem de dersimiz teorik olmaktan çıkar, uygulamalı ilm-i siyaset dersi olur.

– Hay Allah senden râzı olsun, Sultan hoca! Söylesene be birader! Madem sen bu işi halledebilecektin; ne diye bizi böyle uğraştırıp duruyorsun? Hadi hallet de görelim, bakalım!

Sultan Hoca, ertesı gün, etrafta bir keşif turu attıktan sonra akşama doğru çay bahçesine gider. Selam verir, oradakilerle ve halk ozanıyla tanışır, bilişir, görüşür, kaynaşır. Söze, sohbe, muhabbete o da katılır. Halk ozanıyla ahbablığı bir hayli ilerletir. Onu çok beğendiğini, çok takdir ettiğini söyler. Her nasılsa daha önceden elinde kalmış, bu tür destanların, hikâyelerin, kıssaların yer aldığı eski bir kitabı ona hediye eder. Halk ozanı, yarım yamalak bildiği bazı hikayelerin, kıssaların, destanların tam versiyonlarını; ayrıca kendisinin bilmediği, duymadığı yeni hikâye ve destanları da bu kitapta görünce çok sevinir. Sultan Hoca'ya nasıl teşekkür edeceğini bilemez. Onun bu konulardaki bilgisine ve ilgisine hayran kalır. Sultan Hoca da halk ozanını övücü sözler söyler. Karşılıklı sevgi, saygı ve güven ortamı tam anlamıyla oluştuktan sonra Sultan hoca, sözü esas konuya getirir. Bu çay bahçesinin küçüklüğünden; cami, öğrenci yurdu gibi saygı duyulması gereken mekânların dibinde bulunmasından; halbuki az ötede daha büyük ve geniş bir çay bahçesi olduğundan; onun etrafının daha serbest ve açık olduğu için etraftakileri rahatsız etme riskinin bulunmadığından; o çay bahçesinin sahibinin de bahçesini şenlendirecek bir halk ozanı aradığından bahseder. Karşıdaki öğrenci yurdunu göstererek; oradaki öğrencilerin gürültüden çok rahatsız olduklarını, ders çalışmadıklarını; ama kendilerine olan sevgi ve saygılarından bunu söylemeye çekindiklerini de belirtir. Halk ozanı ve etrafındakiler; 'Aman hocam, özür dileriz! Biz öğrenci arkadaşları rahatsız ettiğimizi bilmiyorduk. Keşke daha önce söylemiş olsaydınız! Öyleyse arkadaşlar, yarından tezi yok, biz Sultan Hoca'nın bahsettiği öbür kahveye taşınalım! Gerçekten de orası daha büyük ve geniş bir çay bahçesi, etrafı da daha serbest. Hem daha fazla dinleyicimiz olur, hem de kimseyi rahatsız etmemiş oluruz.' derler. Böylece

Sultan Hoca'nın aklı, fikri, tedbiri ve siyaseti sayesinde yurttaki kalan öğrenciler için büyük sorun olan bir iş tatlıya bağlanır; iyilikle, tatlılıkla ve kolaylıkla çözüme kavuşmuş olur.

“BİR GARİP ÖLMÜŞ DİYELER!”

Sultan Hoca, yurt arkadaşlarına verdiği bu uygulamalı ilm-i siyaset dersinden birkaç ay sonra rahmet-i Rahmân'a kavuştu, vefat etti. Onun başta Ali Yakup Hoca olmak üzere, bütün arkadaşlarını çok üzen, yürekler burkan bir vefat hikâyesi de vardır.

Psikolojik durumu, ruh sağlığı bozulduktan sonra, bir türlü tam olarak düzelemeyen Sultan Hoca'nın ömrünün sonuna doğru, bedenî rahatsızlıkları da iyice artmıştı. Bir de böbrek hastalığına yakalandı. Tedavilerden olumlu bir sonuç alınamıyor, acıları, ızdırapları da günden güne artıyordu.

Yemekleri genelde Ali Yakup, Ali Ulvi ve Mustafa Runyun'la beraber yiyordu. Ramazanın sonuna doğru, iftardan sonra arkadaşlarıyla sohbet ederken, onlara Tanta'da oturan bir paşanın kendisini çiftliğine davet ettiğini, Ramazan Bayramı'nı orada geçireceğini söyledi. Sohbet sırasında bir ara durgunlaştı ve birden bire arkadaşlarına şöyle dedi:

– Son günlerde, rüyamda sürekli ölmüş annemi görmeye başladım. Bana, ‘Sultan seni almaya geldim!’, diyor. Nereye alacak yahu! Ömrüm gaffetle ve boş yere gelip geçti. Hakk'a yarar bir işim olmadı. Huzur-i İlâhîye takdim edecek bir amelim yok. Ben Rabbime ne götüreceğim, neyle ve ne yüzle gideceğim? Şu yazının değişmesi beni perişan etti. Vatanım, milletim, dînim benden çok hizmetler bekliyordu; olmadı, olamadı, edemedim, gidemedim. Bu dünyada hiçbir hizmet yapamadan, hiçbir işe yaramadan boşu boşuna, böyle yitip, kaybolup gideceğim. Sonra kendinden geçercesine, hıçkırık

hıçkıra ağlamaya başladı. Gözyaşları sel olmuş akıyordu. Arkadaşları da gözyaşlarını tutamamıştı. Biraz açılınca şunları ekledi:

– Arkadaşlar! Galiba ben bu Tanta seferinden dönemeyeceğim. Öyle hissediyorum. Dediğim gibi Hakk’a yarar bir amelim yok, olmadı, olamadı. Ama Allah rahmet edenlerin en merhametlisidir. Rahmetine, mağfiretine sınır yoktur. Şefkat ve merhamette, acımda hiç kimse Rabbimiz kadar olamaz. O, Rahmân, Rahîm ve Raûf’tur. Mâlum, Allah garip kulunu, gönlü kırık kulunu sever ve bağışlar. Peygamber Efendimizin de; “Garip hastalandığı zaman, sağına, soluna, önüne, arkasına bakıp da tanıdık birini göremediği vakit, Allahü Teâlâ onun günahlarını af ve mağfiret eder!” (Deylemi) ve “Garip iken ölen şehittir!” (İbni Asâkir) gibi hadis-i şerifleri var. Ben de artık çaresiz, buna ümit bağladım. Bu yüzden benim gönlümden de şöyle bir ölüm geçiyor: Ben öyle bir gurbette ve öyle büyük bir gariplikle öleyim ki; sağıma bakayım kimsem olmasın, soluma bakayım kimsem olmasın. Bana bir damla su verecek kimse bile bulunmasın. Ben o anda ve o halimde mahzûn ve yaralı gönlümle Rabbime yönelip şöyle dua edeyim: Ey rahmeti ve merhame-ti bol, büyük Allah’ım! Bu âciz ve zavallı Sultan kulun Sana geliyor. Kimsiz, kimsesiz, üstelik de eli boş geliyor. Bu gurbet elde benim Senden başka kimim, kimsem yok! Hem de hiç kimsem yok! Tek başıma ve yapayalnızım! Ama gam değil, Sen varsın ya ey Rabbim! Sen bana yetersin! Benim her şeyim Sensin! Dilimde de Sen varsın, kalbimde de Sen varsın! Gönlümde de Sen varsın, aklımda da Sen varsın, fikrimde de Sen varsın! Ve bunun böyle olduğunu, benim samimi-yetimi en iyi Sen bilirsin! Benim kimim, kimsem de Sen ol ey Rabbim! Ne olur, beni Sensiz bırakma!’ diye yalvarayım.

Sultan Hoca, gerçekten de dua ettiği gibi Rabbine yürü-

müştü. Anlatıldığına göre, Tanta'da rahatsızlanmış, durumu ağırlaşmış. Hastaneye kaldırmışlar ama Ramazan'ın son günü ve arefe olduğu için uzun bir bayram tatilinin başlangıcıymış. Hastanede bir iki müstahdemden başka hiç kimse yokmuş. Hastaneye yatarken, kimin var diye sormuşlar.

– Allah'tan başka hiç kimsem yok! Yalnız Ezher Üniversitesi'nin yurdunda kalan talebe arkadaşlarım var. Onlardan birinin adı ve adresi şurada yazılıdır. Beni merak etmesinler diye, öldükten sonra vefatımı ona bildirirsiniz. Sakın ben vefat etmeden bildirip de kimseyi rahatsız etmeyin! diye cevap vermiş. Birkaç gün sonra yurda şöyle bir telgraf gelmiş:

“Sultan isimli bir talebe bugün vefat etmiştir. Başınız sağ olsun! Vasiyeti üzerine burada toprağa verilecektir...”

Arkadaşları bunun üzerine hep bir araya toplandılar. Sultan hocayı gözyaşları, Fatihalar, Kur'ânlar ve dualarla andılar. Çok içli ve duygulu bir insan olan Ali Yakup Efendi, hıçkırıklar ve gözyaşları arasında şunları söylüyordu:

– Yahu azizim! Görüyor musunuz, kimin ne olduğu, kimde ne olduğu hiç belli olmuyor!? Daha birkaç gün önce; ‘Kimsiz, kimsesiz öleyim! Sağıma bakayım kimsem olmasın, soluma bakayım kimsem olmasın! Allah'ım Senden başka kimsem yok, yalnız Sen varsın, benim kimim kimsem de Sen ol! diyerek ruhumu teslim edeyim’ diye dua etmişti. Duası da, aynen istediği gibi kabul oldu! Allah rahmet eylesin!

Trabzonlu Sultan Hoca'nın kuvvetli imanından, ilminden, irfanından, ihlasından; aklını fikrini, mantığını kullanarak Kur'ân'ı olaylara ve hayata tatbik edebilme, onlarla beraber okuyup anlayabilme becerisinden Ali Yakup Efendi de çok şey öğrenmiş, çok etkilenmişti. Fakat ne yazık ki, bu büyük değerimiz de, değeri, kıymeti hiç bilinmeden; milletine ve memleketine arzu ettiği gibi hizmet edemeden bu dünyadan

göçüp gidenler kervanına katıldı. Onunki kadar olmasa bile, onun başına gelenlerin bir benzeri, yıllar sonra Ali Yakup Hocan'ın da başına gelmiş; o da milletine, memleketine, vatanına, insanlarımıza arzu ettiği ölçüde yararlı olamadan, hizmet edemeden; yapabileceklerinin ancak çok az bir kısmını yapmaya imkân ve fırsat bularak göçüp gitme bahtsızlığının derin acılarını yaşamak zorunda kalmıştı.

ALİ YAKUP EFENDİ - ALİ ULVİ KURUCU DOSTLUĞU

Konya'nın tanınmış, âlimler ve mücahidler ocağı bir ailesine mensup olan Ali Ulvi Kurucu'nun Mısır'da ilk görüşüp tanıştığı, altı yıl boyunca kalacağı öğrenci yurdunun odasına onun ardından ilk giren, ona ilk 'Hoş geldin!' diyerek sevinç ve mutluluklar bahşeden kişi Ali Yakup Hoca olmuştu.

Ailesiyle beraber Medine'ye hicret eden Ali Ulvi Bey, Ezherde talebe olan arkadaşı Mustafa Runyun'un da teşvik ve yönlendirmesiyle 1940 yılının Şubat ayında Mısır'a gelmişti. Kendisini İskenderiye Limanında karşılayan arkadaşı Mustafa Runyun'la beraber Kahire'ye gelip, "Revâku'l-Etrâk"te altı yıl boyunca paylaşacakları odanın kapısını açıp içeriye ilk adımlarını attıklarında, daha ellerindeki valizleri bırakıp soluklanmadan, hemen arkalarından Ali Yakup Efendi de odaya girmişti. Ali Yakup Efendi, çok önceden Mustafa Runyun'dan, Ali Ulvi Bey, babası, dedesi, amcası ve ailesi hakkında çok şeyler dinlemişti. Kendisi gibi bu genç delikanlının da ilim dostu, ilim aşığı, ilim sevdalısı, ilim ehli, İslam'a ve Müslümanlara bu yolla hizmeti gaye edinmiş temiz bir aileden geldiğini; üstelik onun da ilim yoluna yönelmeyi seçtiğini öğrenince, Allah, bu gence karşı onun gönlünde, daha onu görmeden büyük bir sevgi ve muhabbet yaratmıştı. Bir zamanlar her yıl yüzlerce öğrencinin ilim tahsili için geldikleri Mısır'a ve Ezher'e o yıllarda Türkiye'den nere-

deyse artık hiç öğrenci gelmez olmuştu. Ali Yakup Efendi de saatlerce sabırsızlıkla, hasretle, merakla ve iştihakla bu yeni öğrenci adayının yollarını gözlemiş, kırk yıllık bir can dostu gibi çok samimi bir muhabbet ve büyük bir sevinçle karşılaşmıştı.

Sevgiler karşılıklıdır. Ali Ulvi Bey de Ali Yakup Ağabeyini çok sever, sayar, yere göğe sığdıramazdı. Her zaman, her yerde ve her vesileyle onu ‘fazilet âbidesi, ahlâklı, dürüst insan, iyi bir arkadaş, kara gün dostu Ali Yakup Ağabey’ gibi isim ve sıfatlarla anar ve tanımlardı. Ali Yakup Cenkciler hoca ile Ali Ulvi Kurucu (1922-3 Şubat 2002) arasında, Ali Ulvi Bey’in 1940-1946 yılları arasındaki Ezher öğrenciliği sırasında başlayan bu dostluk, arkadaşlık, muhabbet ilişkisi Hoca’nın vefatına kadar devam etmiştir. İlk tanıştıklarında Ali Ulvi Bey, daha onsekiz yaşında, hiperaktif denebilecek kadar yerinde duramayan, canlı, diri, haylaz bir delikanlıydı. Ali Ulvi Bey, Ezher’in Kısım-1 Âmm bölümünden ‘Ehliyye’ diploması aldıktan sonra, 1946 yılında, “Âlimiyye” diploması almak için derslere devam ettiği ve sınavlara hazırlandığı sırada, ansızın babası İbrahim Efendi’nin vefat haberini alınca, üstüne düşen aile reisliği görevini yerine getirebilmek için, eğitimini yarıda bırakmak ve Medine’ye dönmek zorunda kalmıştır. Ali Ulvi Kurucu’nun yetişmesinde, Ali Yakup Cenkciler Hoca’nın çok büyük emeği, çaba ve gayretleri olmuştur. Bütün derslerini Ali Yakup Efendiyle müzakere eden Ali Ulvi Bey, ondan çok şeyler öğrenmiştir. Ezher’den ziyade Ali Yakup Efendiden istifade ettiğini kendisi de her vesileyle ifade ederdi. Aslında onun Ali Yakup Cenkciler Hoca’dan öğreneceği, öğrenmesi gereken çok şeyler olmasına rağmen bu mümkün olamamıştı. Fakat aralarındaki bu karşılıklı dostluk ve muhabbet ilişkisi hiç kesilmemiş, irtibatları hiç kopmamış, sevgi, saygı ve muhabbet hiç azalmamış,

hep artmıştır. Birbirlerini sürekli arayıp sorarlar, her zaman dertlerini ve sevinçlerini paylaşırlardı.

EDEBİYATA VE ŞİİRE TEŞVİK

Ali Ulvi Kurucu'daki edebiyat ve şiir yeteneğini ilk gören, onu bu yönde teşvik eden, cesaretlendiren dostlarının başında yine Ali Yakup Efendi geliyordu. Onun, yazdığı şiirleri hiç üşenmeden alır, dikkatle okur, başarılı bulduğu şiirlerinden dolayı takdirlerini ve tebriklerini cömertçe dile getirir, zayıf bulduğu noktalarda da onu üzmemeye ve moralini bozmaya da çalışarak tatlı eleştiriler ve değişik öneriler getirmeyi de ihmal etmezdi. Ali Ulvi Bey de, onun fikir ve görüşlerine çok büyük önem ve değer verirdi. Onların edebiyat ve şiir alanındaki fikir alışverişleri ömürleri boyunca sürüp gitmiştir.

Ali Yakup Hoca, bir defasında onun “Ağlayan Ayasofya” başlıklı şiirindeki;

Bu güzel bahçeyi bir çöl gibi görmek ne acı!

Kurumak üzere harîmindeki iman ağacı!

beyti için takdirlerini şu sözlerle ifade etmişti:

“Yahu azizim; bu ne güzel bir beyit! Ben ömrümü versem, gece gündüz uğraşsam, inan bana böyle bir beyit yazamam! Demek ki, Mustafa Sabri Efendi'nin senin için; ‘Belki o da dinimize, davamıza şiir ve edebiyat yoluyla hizmet edecek!’ demesi ve bunun için dua etmesi boşuna değilmiş!”

POLYGLOT ALİ YAKUP HOCA

Ali Yakup Cenkciler hoca, dünyadaki yaygın fikir akımlarını, ideolojileri, ilmî, fikrî, edebî eserleri, tercümelerinden değil, kendi orijinal kaynaklarından ve yayımlandıkları dilde okumaktan yanaydı. Mesela, genel dünya tarihini Fransızcasından okumayı tercih etmişti. Bu yüzden yabancı dil

öğrenmeye çok meraklı ve bu konuda da çok gayretliydi. O, Türkçe, Arapça, Farsça, Arnavutça, Sırpça, Fransızca, İngilizce olmak üzere yedi dili çok güzel ve doğru biçimde yazabilir ve konuşabilirdi. O, bu dillerden çoğunu daha gençlik yıllarında çok dilli bir bölge olan Balkanlarda öğrenmişti.

Ali Yakup Hoca, kültür, sanat ve edebiyatla çok yakından ilgili, yabancı dil öğrenmeye çok meraklı, bu konularda da oldukça yetenekli ve gayretli biriydi. Ondaki bu yatkınlık ve yetenekte Prizrenli bir Balkan Müslümanı olarak doğup, büyümüş ve yetişmiş olmasının muhakkak ki önemli etkileri ve katkıları vardı. Prizrenli ünlü şair ve yazar Âşık Çelebi (1529-1571/72) *Meşâirü’ş-Şüerâ*’sında, çok dinli, çok dilli ve eğitim seviyesi Anadolu’ya göre oldukça yüksek bir bölge olan Balkanların ilim, irfan, kültür, sanat, edebiyat, yabancı dil alanlarındaki gelişmişlik düzeyini ve bürokrasiye nitelikli adam yetiştiren bir bölge olma özelliğini şöyle ifade eder:

“Rivayet ederler ki, Prizren’de oğlan doğsa adından akdem mahlas korlar. Vardar Yenicesi’nde doğan oğlan baba diyecek vakit Farisî söyler. Priştine’de oğlan doğsa diviti belinde doğar, derler. Binâenalâzâlik, Prizren şair membar; Yenice Farisî ocağı ve Priştine kâtip yatağıdır.”²⁶

Hoca’daki bu çok dil bilme ve yabancı dil öğrenmeye yatkınlık, Ali Ulvi Kurucu’nun da çok dikkatini çekmişti. O aralar Fransızca öğrenmeye çalışan Ali Ulvi Bey, polyglot (multilingual, çok dilli) kelimesini öğrenmiş ve bu kelime kendisine hemen Ali Yakup Hoca’yı hatırlatmıştı.

Dersten sonra yurda döner dönmez soluğu Ali Yakup Hoca’nın odasında aldı. Kendisine;

26 Mustafa İsen, “Çağdaş Prizren Şairleri”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Ocak 1984, sayı 123, İstanbul.

– Üstat, Ali Yakup! Biliyor musun, Frenkler senin gibi böyle çok dil bilenlere polyglot diyorlarmış. Ben de daha yeni öğrendim. Demek ki sen, hocalığının yanında, aynı zamanda tam bir polyglotmuşsun! diyerek onun çok dil bilme özelliğine vurgu yapmak ve hayranlığını ifade etmek istemişti.

Ali Yakup Hoca'nın başka önemli bir özelliği de dostlarına ve arkadaşlarına çok değer vermesiydi. Onların övülmeye değer özelliklerini her vesileyle öne çıkarır, tebrik ve takdirlerini cömertçe ve bol bol dile getirirdi. O, bazıları gibi belli bir özelliğiyle gururlanıp, kibirlenenlerden, öğünenlerden, başkalarına caka satmaya çalışanlardan değildi. Hatta sırf kendisinde bulunup da arkadaşında bulunmayan önemli bir özelliği söz konusu olduğunda, bundan dolayı arkadaşının komplekse kapılmaması için çok büyük çaba ve gayret içine de girerdi. Komplekse girme tehlikesi olan arkadaşına, genellikle arkadaşında bulunan fakat kendisinde bulunmayan onun başka bir özelliğini ve üstünlüğünü hatırlatır; böylece onun moralini yükseltmeye, kendine olan güven duygusunu artırmaya çalışırdı. Ali Ulvi Beyin bu sözüne karşı da hemen arkadaşının kendisinde bulunmayan bir özelliğini ve üstünlüğünü öne çıkararak şöyle bir cevap vermişti:

“Allah iyiliğini versin, Ali Ulvi Kardeşim! Özendiğin şeye bak! Çok dil bilmek, öyle yapılamayacak, başarılamayacak büyük bir iş, bir marifet değil ki? Eğer isterse bunu herkes yapabilir, herkes başarabilir, sen de başarabilirsin! Keşke ben, senin dediğin gibi çok dil bilen bir polyglot olacağıma, senin gibi iyi, taş gibi bir hâfız olabilseydim! Bak, senin yanında hiç Kur'ân-ı Kerim taşımama gerek yok. Nerede olursan ol, Kur'ân seninle beraber. Ben, hâfız olmamanın eksikliğini ve sıkıntılarını çok çektim, hâlâ da çekiyorum. Ben, Kur'ân-ı Kerim'i abdestsiz elime almak istemiyorum, üstelik çok da evhamlı biriyim. Bazen elimde Kur'ân-ı Kerim

çalışırken, abdestli olup olmadığını unutuveriyorum. Durup dururken bana; ‘Acaba abdestli miyim, değil miyim? Acaba abdestim bozuldu mu, bozulmadı mı?’ gibi vehimler ve tereddütler geliyor. Bunlar da beni bayağı rahatsız ediyor, sıkıntıya sokuyor. Abdest tazelemeye kalktığımda, ‘Kur’ân’ı nereye koyacağım!’ gibi sıkıntılara giriyorum. Yani azizim, senin anlayacağın, Polyglot olmak yerine, sağlam bir hâfız olmak varmış, vesselam!”

GAZYAĞINDAN ZEMZEM ŞİFASI...

Ali Yakup Hoca'nın bir başka önemli özelliği de; dostlarının, arkadaşlarının kendisine karşı işledikleri hatalara, kusurlara, yanlışlara karşı son derece hoşgörülü, toleranslı olması; yaptıkları en kötü şakalara bile tahammül göstermekte ve onları affetmekte bir benzerinin olmaması; hataları, kusurları ve yanlışlıkları muhatabını ezmeden, üzmeden düzeltmeyi çok iyi bilmesiydi. O, kırılrsa da kırmayan, incinse de incitmeyen bir karaktere sahipti.

Birlikte Revâku'l-Etrâk'ta kaldıkları dönemde, onun en çok uğradığı oda, Ali Ulvi Kurucu ile Mustafa Runyun'un beraber kaldıkları odaydı. İkisi de çok güzel ve lezzetli yemekler yapmakta büyük maharet sahibiydiler. O zamanlar yemekler pompalı gaz ocağında pişiriliyormuş. Ali Ulvi Bey, bir gün, gaz ocağına daha kolay gaz doldurabilmek için, karyolanın altındaki gaz yağı bidonunu almış, bir şişeye gaz yağı doldurmaya çalışıyormuş. Kapının önünden geçmekte olan Ali Yakup Efendi, onun elindeki gaz yağı bidonunu Zemzem bidonu, içindekini de Zemzem suyu zannederek, sormuş;

– Yahu azizim! O, nedir? Yoksa Zemzem mi?

Muzipliği tutan Ali Ulvi Bey;

– Hee, Evet! deyiverince hemen sitem etmeye başlamış;

– Aşk olsun be birader! Böyle bir bidon Zemzeminiz olsun da, bizden bir bardağını bile esirgeyin! Bu nasıl dostluk? Bu nasıl arkadaşlık?

– Canım, Ali Yakup Hoca üstadım! Ne diye hemencecik sitem etmeye başlıyorsun? Dur bakalım! Her halde senin payını da unutacak değiliz! Zaten daha yeni geldi. Hem sen, bardak getirdin de, biz vermedik mi?

Bu söz üzerine, Ali Yakup Efendi, hemen masanın üzerindeki çay bardaklarından birini kapar ve;

– Hadi, doldur öyleyse! diyerek uzatır.

Ali Ulvi Bey, elindeki bidondan bardağı doldurur dolduramaz, Ali Yakup Efendi hemen yönünü kibleye çevirir. Ali Ulvi Bey'in yerinden kalkıp, 'Dur! Yapma! Etme! İçme!' demesine fırsat bırakmadan, kaşla göz arasında, büyük bir aşk ve şevkle, Zemzem içerken okunan, Allah'tan faydalı ilim, bol rızık, sıhhat, âfiyet, her türlü hastalıklardan şifa istenen meşhur duayı da candan ve gönülden okuyarak bir bardak gaz yağını mideye indiriverir. Yıllardan beri mustarip olduğu basur illetinden şifa bulması için de özellikle niyet ve dua eder.

Başladığı şakayı hiç de buralara vardırma niyetinde olmayan Ali Ulvi Bey, biraz şaşkınlıktan, biraz en yakın dostuna, üstadına böyle tatsız bir oyun oynamanın, şakayı tadında kesememenin mahcubiyetiyle olduğu yerde donakalmıştır.

Bardağı sonuna kadar içip boşaltan Ali Yakup Efendi, hissettiği ağır gaz yağı kokusundan epeyce huylanmış. Ağzından, ağır gaz yağı kokuları gelmekteyken, Ali Ulvi Bey'e dönüp;

– Yahu Azizim, bu mübarek gaz kokmuş! Yoksa siz bunu

gaz yağı bidonuna mı koydunuz? diye sormuş.

Aslında içtiği düpedüz gaz yağymış. Ali Ulvi Bey, ne diyeceğini bilememenin şaşkınlığı ve çaresizliği içinde sağa sola bakınırken, öte tarafta karyolasının üzerinde oturan ve o sırada başka bir şeyle meşgul olduğu için olup bitenlerin tam farkına varamayan Mustafa Runyun;

– Yahu ne yaptın? Yoksa sen, Ali Yakup Hoca'ya gazyağını mı içirdin? diye çıkmış. Ali Yakup Efendi durumu anlamış ve;

– Ne diyorsun, azizim! Bu gaz yağı mıydı? Yahu insan dostuna, arkadaşına böyle şaka yapar mı? Bu ne münasebetsiz şaka böyle? deyince;

– Kusura bakmayın, üstadım! Bir şaka yapayım dedim ama onun da tadını tuzunu kaçırdım! diyerek özür dileyecek olmuş. Ali Yakup Efendi haklı olarak;

– Böyle şaka mı olur, Allah aşkına?! Şaka yapacağım diye, Müslüman Müslümanı aldatır, kandırır mı? Müslüman kardeşine zarar verebilecek tehlikeli bir iş yapar mı? İçinizde belki de en çok şaka yapanınız benim! Ama benim şimdiye kadar hiç kimseye, böyle yakışsız, münasebetsiz, tehlikeli ve kötü bir şaka yaptığımı gördünüz mü? der.

Ne dese haklı durumdaki Ali Yakup Efendi, lafı daha fazla uzatmadan ama olanlardan dolayı canı biraz sıkkın bir şekilde, arkadaşlarının odasından çıkar. Arkadaşları birkaç gün boyunca onun yüzünü göremezler. Gücendiğini, darıldığını düşünmeye başlarlar. Kendisine hak da verirler. Öyle ya, böyle tatsız ve yersiz bir şaka kimin hoşuna gider, bundan kim memnun olabilirdi ki? Hatta aynı şaka kendilerine yapılırsa, kuşkusuz çok daha sert tepki gösterirlerdi. Onun bu ağır, yersiz ve tatsız şakayı, yine de bu kadar büyük bir olgunlukla karşılmasını hayretle karşıladılar.

Ali Yakup Efendi gibi çok sevilen, sayılan, iyi niyetli bir büyüğüne, hocasına, üstadına böyle münasebetsiz bir şaka yapmasından dolayı, bütün arkadaşları Ali Ulvi Beyi epeyce kınadılar, hırpaladılar ve suçladılar. Ali Ulvi Bey de yaptığından çok utanmış ve pişmanlık duymuştu. Onu en çok üzen şey de başkalarının kendisi hakkında ne söyledikleri, ne düşündükleri değil; böyle değerli bir kimsenin dostluğunu, böyle bir edepsizlikle kaybetme tehlikesi ve ihtimaliydi. Öyle ya, böyle bir şey, kendisine yapılırsa herhalde onu yapan insanın bir daha yüzüne bakmazdı. Ali Yakup Efendi çok anlayışlı, çok sabırlı bir kimseydi ama onun yaptığı bu hata da kolay affedilebilecek, tamir edilebilecek cinsten bir hata değildi. Dolayısıyla onun gibi kolay bulunamayacak bir dostun; herkese hep iyiliği, hayrı dokunmuş, hiç kimseye en ufak bir kötülüğü, kırıcı bir sözü ve hareketi görülmemiş bir kimsenin dostluğundan ve arkadaşlığından –kendi çocukça hatası yüzünden– mahrum kalacağını düşünmek kendisini perişan ediyordu.

Ali Ulvi Beyin, yaptığından çok utandığını ve çok üzülmesini duyan Ali Yakup Efendi üç gün sonra tekrar onların odasına geldi. Ali Ulvi Bey, ondan nasıl özür dileyeceğini, onun kırılan kalbini nasıl onaracağını düşünüyor, utancından kıpkırmızı kızarıyor, lafa nasıl başlayacağını bilememenin sıkıntısıyla kıvrıp duruyordu. Ondaki bu hali gören Ali Yakup Efendi'nin, kendisine hiç beklemediği şekilde yumuşak yüz göstermesi; kendisini kınamak ve azarlamak yerine ona hiç kırgın ve dargın olmadığını belirtmesi; onu teselli etmeye çalışması Ali Ulvi Bey'i çok şaşırtmıştı. Ama Ali Ulvi Bey, onun ne dediğini dinlemiyor, canla başla özür beyan etmeye çalışıyordu:

– Ali Yakup Hocam! Ne olur beni affedin, kusurumu bağışlayın! Ben çok büyük ayıp ettim! Size eşşek şakası yap-

tım; düpedüz eşeklik ettim. Şimdi de nasıl özür dileyeceğimi bilemiyorum. Çok üzgünüm! Ne deseniz haklısınız, üstadım! Yapmamam gerekirdi ama oldu bir kere! Sen birden bire gelip, bu Zemzem mi diye sorunca, aklıma bir muziplik yapmak geldi. Ama inanın üstadım, benim yine de size gaz yağı içirmek gibi bir niyetim yoktu! Önce, nasıl olsa kokusundan anlayıp içmeyeceğinizi düşündüm. Sonra da, nasıl oldu bilmem; sanki elim ayağım tutuldu, dilim damağın kurudu da içmenize engel olamadım. Sen kaşla göz arasında hemen kıbleye dönüp, öyle istekli, çabuk ve hızlı hareket ettin ki ben müdahale edinceye kadar bardağı içip bitirmiştin.

– Üzülme azizim, üzülme! O kadar üzülmene ve özür beyan etmene hiç gerek yok! Hem biliyor musun, aslında ben bugün buraya senin özür ve mazeretlerini dinlemeye değil, sana teşekkür etmeye geldim. Mustafa Runyun atıldı;

– Deme yahu! Nasıl olur?

– Hani senin bana verdiğin o taklit Zemzem suyu var ya! Doğrusu o bana çok iyi geldi. Azizim! Üzerinize âfiyet, bende yıllardan beri mustarip olduğum bir basur sıkıntısı var. Son zamanlarda da iyice nüksetmişti. Geçenlerde Zemzem, hangi hastalıktan şifa bulmak için içilirse ona şifa olacağına dair hadîs-i şerîfi okurken içimden, acaba Zemzem bulup içsem, benim derdime de devâ olur mu diye geçirmiştım. Öyle aranıp dururken, sizin kapıdan geçerken elinizdeki bidonu görünce, biraz da o yüzden içinde Zemzem var sandım. En çok aradığım şeyi, bir anda karşımda bulunca sevinçten uçmuşum! Onun için bana niye haber vermediniz diye size sitem ettim ve sen bardağa koyunca da hemen içiverdim. Ama inanır mısınız; senin bana bardağa koyup verdiğin o gaz yağından Zemzem niyetine içince benim şikâyetlerim geçiverdi! Vallahilazîm, Allah, gazyağına Zemzem şifası verdi! Üç günden beri ben çok rahatım! Bu sefer Mustafa Runyun;

– Ali Yakup Efendi üstadım! Bidon hâlâ dolu sayılır, isterseniz yine verelim!

– Yok Azizim, geçti artık! Ben onu bir daha o iman ve inançla içemeyeceğim için, aynı şifayı bulamam! Fakat arkadaşlar; imanın ne büyük bir güç ve kuvvet olduğunu; onun insan hayatında nasıl hiç beklenmedik ve umulmadık büyük etkiler ve faydalar sağlayabildiğini; imanla neler başarılabilirliğini görüyor musunuz? Şu benim taklit imanımın bile ne kadar büyük bir etkisinin olduğunu, ben bu olayla bir kere daha yaşayıp gördüm. Eğer bizim taklit imanlarımız bile bunu yapabiliyorsa, peki ya Peygamber Efendimizin, onun ashabının, yakın arkadaşlarının, gerçek Allah dostlarının yakîn ve gerçek imanları nasıldı; nelere kadir, o imanla neler başarılabilir? Bunları hiç düşünüyor muyuz? Bu yaşadığım olay, üç günden beri, düşüncelerimin bunlar üzerine yoğunlaşmasına vesile oldu. Demek ki, Kur’ân’ın şifa olması, sahabenin ve diğer müminlerin Kur’ân’dan Fatıha gibi, Âyetel-Kürsî gibi sûreleri, âyetleri okuyarak şifa bulmaları boşuna değilmiş! Be birader; Peygamber Efendimiz bile koca-koca Medine hayatını doktorsuz geçirmedim mi?..

İNCİNSE DE İNCİTMEYEN ALİ YAKUP HOCA

Gazyâğından Zemzem şifası bulan Ali Yakup Efendi’nin, bu vesileyle bir başka güzel özelliği daha ortaya çıkmıştı. O, incinse de başkalarını incitmeyen; kırılıp üzülsün de başkalarını kırıp üzmemeye kıyamayan bir yapıya, bir ahlâk ve karaktere sahipti. Şairin;

Yâr için ağyâre minnet ettiğim ayb eyleme!

Bağbân bir gül için bin hâre hizmetkâr olur.

(Dost için, yar için, Allah rızası için bir sürü düşmana minnet ettiğimden dolayı beni ayıplama! Görmez misin; bah-

çıvan bile, bir gül için, bin dikene su verip, hizmet ediyor!) dediği gibi, o da her nasılsa ilim yoluna, Allah yoluna girmiş bu gençlerin gönüllerini hoş tutmayı, onların bilerek veya bilmeyerek işledikleri hata ve kusurları örtüp düzeltmeyi; ileride dinlerine, devletlerine, milletlerine, vatanlarına ve insanlığa hayırlı birer evlat olarak yetişmeleri için her fedakarlığa katlanmayı kendisine gaye ve amaç edinmişti.

Gerçek Allah dostlarının, gerçek erlerin ve erenlerin en bâriz vasıflarından biri olan bu güzel özellik, onda en kâmil örneklerinden birini bulmuştu. Zaten onu en yakından tanıyan ve en çok sevenlerden biri olan Mustafa Sabri Efendi, ondaki bu güzel huy, ahlâk ve karakterler yüzünden kendisine ‘evliya’ lakabını takmıştı. O da, oğlu İbrahim Sabri Efendi de ondan bahsederlerken genellikle kendi adını değil, bu ‘evliya’ lakabını kullanırlardı. Hele Mustafa Sabri Efendi, bu lakabı kuru kuruya kullanmakla yetinmez, sevgisini ve muhabbetini de katarak onu hep ‘evliyam!’ diye çağırırdı.

Ali Yakup Efendi, dost ve arkadaşlarıyla ilgili olarak hiç kimseye, hiçbir zaman, en ufak bir şikâyetle bulunmaz, dert yanmazdı. Fakat Ali Yakup Efendiyi yakından izleyen, onunla ilgili hiçbir şeyi gözden kaçırmak istemeyen Mustafa Sabri Efendi, her nasılsa onun bu gazyağı olayını da bütün detaylarıyla duymuş ve öğrenmişti. Bir gün bu olayla ilgili olarak aralarında şöyle bir konuşma geçti:

– Evliyam! Bu haylazlar, sana gaz yağdı içirmişler, öyle mi?

– Evet, öyle oldu efendim!

– Hay Allah! Bak sen şunların yaptığı münasebetsizliğe! Duyduğuma göre, sana bu kadar münasebetsiz ve ağır bir şaka yapmalarına rağmen, sen yine de tahammül göstermişsin, hoş görülü davranmış, üstelik onlara güzel bir ders de vermişsin!

– Başka ne yapayım, efendim?!

– Başka birine böyle kötü bir şaka yapılırsa, ortalığı yakar, yıkar, arada hiçbir dostluk, arkadaşlık, hatır, gönül bırakmazdı. Sen gerçekten büyük bir yüce gönüllülük göstermişsin! Ee, ben sana boşuna mı veli diyorum; seni ‘Evliyam! Evliyam!’ diye seviyorum.

– Estağfirullah! Beni mahcup ediyorsunuz efendim!

– Hem galiba hastalığına da iyi gelmiş, hastalığın geçmiş öyle mi?

– Elhamdülillah, geçti efendim!

– Ali Yakup Efendi evladım! Ben senin veli olduğunu, evliyadan olduğunu zaten biliyordum. Benim bunda hiç şüphem yoktu. Ama bu vesileyle ben, senin kibâr-ı evliyâullah-tan, Allah dostlarının, velilerin büyüklerinden olduğunu da öğrenmiş oldum

– Estağfirullah, efendim!

– Eyy Canım! Senin de buyurduğun gibi, şu iman gerçekten büyük nimettir, büyük devlettir, büyük servettir! Allah, cümlemizi gerçek iman sahiplerinden kılsın!

– Amin!..

KİMSE BANA BÜYÜK ÂLİM / ALLÂME DEMEDİ

Ali Yakup Hoca, Türkiye’ye yerleştikten sonra, talebesi Ali Ulvi Bey kendisini sürekli arar, sorar, ilmî, fikrî, siyasî, edebî sohbetleri ve fikir alışverişleri olurdu. Hoca’ya derse gittiğim dönemlerde bu ziyaretlere, geliş gidişlere, sohbetlere zaman zaman ben de şahit oluyordum. Hatta bir defasında Ali Yakup Cenkciler hoca, ona şöyle takılmıştı:

– Yahu Ali Ulvi Kardeşim! Geçenlerde bizim Balkanlardan birkaç kişi hac ve umre dönüşü bana uğradılar.

Medine’de çok büyük bir âlimle tanışmışlar, sohbetinde bulunmuşlar, anlata anlata bitiremediler. Öyle rastgele sokaktan vatandaşlar da değiller, hepsi eğitilmiş insanlar, kimisi de cami hocası! Çok sitayişle bahsedince ben de; ‘Acaba bu büyük âlim kim?’ diye çok merak ettim. Yolumuz bir daha oralara düşerse biz de gidip ziyaretinde bulunalım, ilminden, irfanından istifade edelim istedim. O, yüzden de; ‘Bu zât, kimdir, nerelidir, adı, sanı nedir? Kendisini nerede bulur, nasıl görür, görüşürüz?’ diye epeyce üsteledim. Adamları ahret sualine çektim. Azizim, ancak uzun bir sorgu, sual faslından sonra anladım ki, o büyük âlim, o allâme zât senmişsin! Öyle sevindim, memnun ve mutlu oldum ki anlatamam! Yahu benim talebem büyük âlim olmuş, allâme olmuş da haberim yok!

– Estağfirullah, hocam! Milletın abartması, güzel bakışı işte! Yoksa allâmelik, büyük âlimlik kim, biz kim! Üsdadım, bizim insanımız, çok gariptir. Medine’ye yerleşmiş, Peygambere komşu olmuş birini görünce ona bir nevi melek olmuş, insanüstü bir şey olmuş gibi bir nazarla bakıyorlar. Peygambere komşu olmak, insana çok dost kazandırıyor ama özellikle Anadolu’nun Müslüman Türk halkı, bir insana hüsnü zan etti mi, onu hemen göklere çıkarır. Bir yandan da sevdiği insanın üzerine göklerden ve dağlardan daha ağır yükler yüklemeye kalkar. Sana benim büyük âlimliğimden, allâmeliğimden bahsetmişler ama ben daha neleriyle karşılaşıyorum. Kimisi kılık kıyafetime bakıp; beni duası makbul, Allah’tan ne dilerse olacak, hiçbir isteği reddedilmeyecek biri gibi görüyor. Bana kimlerin, dünya ve ahiretleriyle ilgili, olması imkânsız, ne taleplerle geldiklerini duysan şaşarsın! Hâlbuki ben Medineliyim ama gafletle dolu, eksikli, kusurlu bir insanım. Asla onların gördüğü, görmek istediği çapta ve kıratta birisi değilim!

– Olsun azizim olsun! Milletin bu hüsnü teveccühü, bu güzel bakışı da hoş bir şey! Bak bana hiç öyle bir şey diyen, öyle şeyler isteyen kimse var mı? Biliyor musun, şimdiye kadar kimse bana büyük âlim, allâme demedi! Ama ne güzel talebelerimden birine diyorlar. Talebemin allâme olması, büyük âlim olması, öyle tanınıp bilinmesi beni çok mutlu eder, göğsümü kabartır.

– Bizde âlimlik, hele büyük âlimlik, allamelik ne arar hocam! Ben, özellikle sizden çok şeyler öğrendim. Hâlâ da öğrenmeye devam ediyorum. Keşke biraz daha fazla imkânım ve fırsatım olsaydı da, sizden daha fazla yararlanabilseydim. Şimdi bile yanınıza her gidiş gelişimde, sizden daha öğrenmem gereken, öğrenebileceğim çok şeyler olduğunu daha iyi anlıyorum. Ama ne yapalım, demek ki kismet bu kadarmış! İnsanlar öyle görse de görmese de, bilse de bilmesede siz, gerçekten büyük âlimsiniz. Hocam bence siz, hem kendiniz büyük âlim ve allâmesiniz, hem de büyük âlimler ve allâmeler yetiştirebilecek nitelikte birisiniz. Herkeste bu kâbiliyet, nitelik ve özellik olmaz. Ben, edebiyatta ve şiirde bile sizden çok şeyler öğrendim.

OSMANOĞULLARININ DRAMI

Ali Yakup Hoca, ecdâdının ve dolayısıyla kendisinin, Osmanlıların himmet ve gayretleri sayesinde İslam'la şeref-lendiğine inandığı için onlara karşı çok büyük minnet, şükran, hayranlık, sadakat ve bağlılık duyardı. Onları hep hayırla yâd eder; Osmanlıya kolay kolay laf söyletmez, toz kondurmazdı. Onun hânedan mensuplarıyla ilk karşılaşması ve tanışması, yaşadıkları dram ve trajedilere bizzat şahit olması Mısır yıllarında başladı. Mısır'ın özellikle Kahire ve İskenderiye şehirlerinde hânedan mensubu kadın ve erkek çok sayıda kimseler bulunduğunu öğrendikten sonra, adres-

lerine ve kendilerine ulaşabilmek için büyük bir çaba ve gayret içerisine girdi. Hemen hemen hepsine ulaşarak, evlerinde ve buldukları yerlerde arkadaşlarıyla beraber ziyaret etmişti. Çilelerine, dertlerine ortak olmaya ve çareler aramaya, hiçbir şey yapamasa bile hal hatır sorarak gönüllerini hoş etmeye çalıştı. Bunu kendisi için ömür boyu sürdürdüğü çok önemli bir iş ve görev olarak benimsedi. Sadece bununla da yetinmedi; dünyanın her yerindeki hânedan mensuplarıyla irtibat kurdu, kendilerinden haber almaya, dert ve sıkıntılarına çareler ve çözümler aramaya çalıştı. Onun hânedan mensuplarıyla yaptığı yazışmalar ve mektuplaşmalar o kadar çok ve kapsamlıydı ki; Kadir Mısıroğlu'nun *Osmanoğullarının Dramı* adlı kitaptaki mektupların neredeyse tamamı bizzat ona yazılan mektuplardan oluşmaktaydı.

Ali Yakup Efendi'nin arkadaşlarıyla beraber hânedan mensuplarından bazılarını yaptıkları ziyaretlerden bir kaçını buraya almak yerinde olacaktır.

ŞEHZÂDE AZİZ EFENDİ'Yİ ZİYARET

Ali Yakup Efendi, bir bayram günü, yanında Mustafa Runyun ve Ali Ulvi Bey olduğu halde, Sultan Abdülaziz'in torunu Şehzâde Aziz Efendiyi ziyarete giderler. Yağmurlu bir gündü. Aziz Efendi, tek fanilasını yıkamış, fakat kurutmadığı için sırtına giyememiş, gömlek düğmelerinin arasından da teni görünmekteydi.

Aziz Efendi, misafirlerine ısrarla kahve ikram etmek ister. Eski bir tepsi üzerine en ucuzundan fincanlara koyduğu kahveleri getirip misafirlerine sunar. Ancak suyun rengini biraz değiştirebilecek kadar az bir kahve katabilmiştir. Şehzâde, kahveleri utanarak misafirlerine sunduktan sonra;

– Aziz kardeşlerim! Ben, sizin benim evime değil, gönlüme geldiğinizi biliyorum. Ne olur, tepsi, fincanlar ve kahve

için kusuruma bakmayın! Siz buraya benim hatırıma değil, ecdâdımın hatırına geldiniz; sağ olun, var olun! diyerek onlardan özür diledi. Ama bu sözleri söylerken bir yandan da yanaklarına doğru akan gözyaşlarına engel olamamıştı.

ÂDİLE SULTAN'I ZİYARET

Ali Yakup Efendi'nin yakın arkadaşlarıyla beraber bayram ziyaretine gittiği hânedan üyelerinden biri de Sultan Abdülhamid'in torunu Âdile Sultan'dı. Çok küçük yaşta yurt dışına çıkarılan Âdile Sultan, Kahire'de Hz. Ebubekir'in soyundan bir ailenin oğluyla evlenmişti. Orhan adlı eşinin annesi Türk olduğu gibi, çocukları da Türkçe bilirlermiş. Bir bayram ziyaretinde Âdile Sultan onlardan bir ricada bulunmuş:

– Hâfız efendiler! Madem ki buraya kadar zahmet edip geldiniz, benim de sizlerden bir istirahatım olacak. Geçen Ramazan gecelerinin birinde rüyamda rahmetli annemi gördüm. Bana; 'Âdile! Sen beni unuttun mu yoksa?' dedi. Ben; 'Yok anne, o nasıl söz, hiç unuttur muyum?' dedimse de boyunu büküp; 'Unuttun, unuttun!' diye tekrarladı. Birbirimize sarıldık. Sonra ağlaya ağlaya uyandım. Rüyamı kayıncıdem Zekiye Hanım'a anlattım. Bana; 'Kızım, annen senden Kur'ân bekliyor, dua bekliyor. Buraya seni ziyarete gelen Türk hâfızlar var. Onlara söyleyelim de hem bir hatim indirsinler, hem de Mevlid okusunlar. Anneni böyle analım, ruhu huzur bulsun, hoşnut olsun!' dedi.

Bu ricayı memnuniyetle kabul eden ziyaretçiler, Âdile Sultan'la bir gün tayin ettiler; akşam yemeğini onlarda yemek, yemekten sonra da Mevlid merasimi ve hatim duası için sözleşerek evden ayrıldılar. Kararlaştırılan günde tekrar Âdile Sultan'ın evinin yolunu tuttular. Gençler akşam namazını da evde kılmayı düşünerek eve doğru yürüyorlardı.

Zemin katta oturan Âdile Sultan'ın evine yaklaştıklarında, uzaktan onun elinde bezle yerleri sildiğini fark ettiler. Anlaşıldığı kadarıyla hâfızların namazdan sonra geleceklerini düşünmüş ve hazırlıklarını da henüz tamamlayamamıştı. Ali Yakup Efendi, hemen arkadaşlarına dönüp;

– Arkadaşlar! Biz, şimdi hemen geri dönelim. Sultan bizi görürse çok mahcup olur, perişan olur. Baksanıza, iş yaptırarak kimsesi olmadığı için, koskoca Sultan Abdülhamid'in torunu yerleri, taşları siliyor. Aman bizi görmesin! diyerek onları uyarır.

Sultana görünmeden hemen geri dönerler ve mahallenin mescidinde akşam namazlarını kıldıktan sonra tekrar gelirler. İşini bitirmiş olan Âdile Sultan, güzelce giyinmiş, beyaz tülbentlerle örtünmüş bir şekilde misafirlerini kapıda karşılar. Önceden kurulmuş, hazırlanmış mütevazı sofralarda yemekler yenilir. Yatsıya kadar sohbet edilir. Yatsıdan sonra da Mevlid okunur, dualar edilir. Mevlid'in ve duaların başından sonuna kadar Âdile Sultan hiç durmadan ve hıçkıra hıçkıra ağlar. Hâfızlar, bu manzarayı gönülleri kan ağlayarak, büyük bir üzüntüyle seyrederler. 'Kim bilir hayalinden neler geçti, neleri hatırladı?' diye düşünürler.

CEVHERE SULTAN'I ZİYARET

Mevlid merasimine katılan hanım sultanlardan Cevhere Sultan da Mevlidden sonra hâfızlarla tanışır ve o da kendilerinden bir ricada bulunur:

– Hâfız efendiler! Allah sizlerden râzı olsun! Bizi ihya ettiniz! Benim adım Cevhere ama bende hiçbir cevher yok! Asıl cevher sizsiniz; cevher sizde, sizin kalbinizde ve ruhunuzdadır. Acaba benim annemin ruhuna da bir Mevlid okumaz mıydınız?

– Elbette okuruz efendim, niçin okumayalım? Ne zaman isterseniz, biz her zaman hazırız.

Genç öğrenciler kararlaştırılan günde Cevhere Sultan'ın evine giderler. Onun Âdile Sultan'dan çok daha yoksul ve mahrumiyet içinde yaşadığını görerek üzülrler. Tek odadan ibaret evinin ancak yarısını, o da çok basit bir kilimle örtebilmiştir. Onları içeri davet ettikten sonra;

“Aziz evlatlarım! Hoş geldiniz, safâlar getirdiniz! Siz benim yoksul evime, sergime değil, gönlüme geldiniz. Şu mübarek günde, bu garibi sevindirdiniz. Allah da sizi sevin-dirsın! Ne yapalım, biz böyle olduk. Demek ki kaderimiz böy-leymiş! Duadan başka elimizden bir şey gelmiyor. Eğer Cenâb-ı Hâk, her nimeti elimizden aldığı gibi gözyaşını da alsaydı, ağlayamasaydım benim hâlim ne olurdu!? Ben sade-ce ağlamakla teselli buluyorum. Tek tesellim gözyaşlarım!” demiş, hem kendisi ağlamış, hem de ziyaretçilerini ağlatmış-tı.

OSMANOĞULLARININ VE MİLLETİN İBRET LİK HÂLİ

Gençler, Cevhere Sultan'ın durumunu ve sözlerini İhsan Efendiye anlattıklarında, İhsan Efendi onlara duygularını şöyle ifade etti:

“Bu sözleriniz bana yine Mehmet Akif merhumu hatırlattı. Bazen kendi kendime; ‘Ben Mehmet Akif’i niçin bu kadar sever, niçin bu kadar anarım?’ diye sorarım. Niçin olacak; gerçekten sevicecek adamdı da onun için! Her vesileyle kendisini hatırlatacak, onu anmamızı sağlayacak bir sözü, bir şiiri, bir anısı var. Der ki:

*Tarihten adam hisse kaparmış... Ne masal şey!
Beş bin senelik kıssa yarım hisse mi verdi?*

*Tarihi 'tekerrür' diye tarif ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı, tekürrür mü ederdi?*

Yahu biz, geçmiş tarihten ibret almayı bırakın, yaşayan hânedânımızın içler acısı halinden bile ibret almıyoruz. Tarihi okuyup, anlamayı, tarihte yaşanan olaylardan sonuçlar çıkarmayı, hisseler almayı bir yana bırakın; biz gözümüzün önünde olup bitenlerle bile hiç ilgilenmiyoruz.

Yahu çocuklar; ben her zaman söylüyorum ya; 'Müslüman Türkün gülecek günü yok!' Fakat biz gafletimiz sayesinde gülüyoruz, eğleniyoruz, evleniyoruz, yaşayıp yuvarlanıp gidiyoruz. Üstelik siz, sadece buradakilerin durumunu görüyorsunuz. Ama burası ne de olsa Müslüman bir ülke... Avrupa'ya gidenlerin durumları daha da içler acısıymış. Oralardakilerin perişanlıkları çok daha büyükmüş. Sefalet içinde ölenleri; tedavi hizmeti alabilecek paraları olmadığı için acılar, ıstıraplar içinde kıvrananları, intihara sürüklenenleri varmış.

Millet olarak bizim; niçin şanlı ecdâdımızın çocuklarına, bize Anadolu'yu, İstanbul'u hediye eden, İslam birliğini kuran, Rumeli'yi Müslüman edip, iman nurunu oralara götüren ecdâdımızın çocuklarına yardım edecek bir teşkilatımız bile yok? Vatandaş oğlunu, kızını evermeye, halılar, koltuklar almaya para bulabiliyor... 'Yahu bunlar Fatih'in torunları; lüks içinde yaşamasınlar ama hiç olmazsa sefalet çekmesinler, sürünmesinler!' demiyor. Bence millet olarak bizim, büyük günahlarımızdan biri de hânedânla hiç ilgilenmememiz, acılarına seyirci kalmamızdır.

Osmanoğulları hânedânının başına gelenler, ilmî, tarihî olarak üzerinde ciddiyetle durulması, araştırmalar, doktora tezleri yapılması gereken çok önemli bir konudur. Edebiyat, şiir, tiyatro, sinema, piyes, dram, trajedi, fâcia sahneleri için

tükenmez bir kaynaktır. Onların başına gelen felaket, bu dünyada kimin başına gelmiştir? Haydi, rejim değiştiği için Padişah'ı ve yakın çevresinden bazı kişileri sınır dışı etmek mâkul ve gerekli görülebilir. Öyle olsa bile, bunları sefil ve perişan ederek, hem onları, hem de kendimizi dünyaya rezil ve rüsvâ etmemizin ne manası var? Kadın, çoluk, çocuk, damat, gelin vs gibi uzak yakın bir sürü günahsız insanı, sırf Osmanoğullarına hısım, akraba diye bir günde apar topar sürmek, ne kadar insanî ve vicdanî bir iştir? Kimsenin aklına gelmedi mi ki; bu insanların burada kurulu bir düzenleri, işleri, güçleri, evleri, barkları var. Buradan sürüldüklerinde bunlar nereye gidecekler, nerede yaşayacaklar, neyle ve nasıl geçinecekler, çoluk çocukları ne olacak? Bunlar düşünülmez mi? Bu millete çok büyük hizmetleri olmuş, altı yüz yıllık bir hânedâna böyle bir zulüm ve haksızlık revâ görülür mü? Ne suç işlediler, ne yaptılar da bu cezayı hak ettiler.

Hicret, ateşten bir gömlektir. Hepimiz az çok yaşadık, başımızdan geçti. Fakat bizler, yine de bir yerlere başımızı sokabildik. Osmanlı ecdâdımızdan kalan yerlerde kaldık, vakıflardan maaşlar aldık, alıyoruz. Fakat Osmanlı'nın asıl ve gerçek torunları ortada kaldılar. Gelirleri yok. Onların durumu, kanayan bir yaradır.

Osmanoğullarının böyle yurt dışına sürülüp perişan edilmeleri de, milletimize karşı yürütülen şeytanî bir planın parçasıdır. Perişan olsunlar, sefaletе düşsünler, sürünsünler, süflî işlerde çalışmak zorunda kalsınlar; böylece onurlarını, şereflerini kaybetsinler, öyle ölsünler ve milletin gözünden düşsünler; artık içlerinden bir lider, bir önder, bir rehber çıkarabilecek durumları kalmamasın isteniyordu. Hânedânın bir kısmı Mısır'da, Kahire'de, İskenderiye'de; bir kısmı Suriye'de; bir kısmı da Avrupa'da çok perişan ve sıkıntılı bir hayat sürüyorlar.

Öyle görünüyor ki; Batılılar, ehl-i salıp/haçlılar, Avrupalılar, Osmanoğullarından intikamlarını böyle aldılar. ‘Siz miydiniz, sizin ecdâdınız mıydı; Niğbolularda, Kosovalarda, Mohaçlarda haçlı ordularını yenenler? Viyana kapılarına gelenler; Avrupa’yı ve dünyayı dize getirenler? İstanbul’u alıp çan kulelerini minare yapanlar; çan seslerini susturup, ezan seslerini çoşturanlar? Şimdi ödeyin bunun bedelini, çekin cezasını!’ dediler. İşin daha kötüsü ve garibi; Avrupa’nın bu intikamını, ülke özgürlük kutlamaları, kurtuluş bayramları yaparken alabiliyor olması!..’ Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir, Türkündür!’ deniyor; ama zavalı Türk, asırlarca başında taşıdığı hânedânına bile sahip çıkamıyor. Fatih’in öz torunlarını bile koruyamıyor.”

Mustafa Sabri Efendi’nin, bu konudaki görüşleri İhsan Efendi’ninkilerle tam anlamıyla örtüşüyordu. O da şöyle diyordu:

“Yahu bu işler öyle rastgele, körü körüne olmaz. Eğer bütün bunlar bir plan dâhilinde yapılıyorsa, düşmanlarımız gerçekten de çok yaman planlar yapıyorlar. Acaba bu hânedânı böyle perişan etme işinde düşmanın asıl maksatları nelerdir? Kafalarının arkasında başka neler düşünüyor, ne planlar kuruyorlar. Bununla kimlere korku salmak istiyorlar; tarihin akışını ne yöne çevirmek için bu tür dolapları çeviriyorlar? Tarihte bu kadar ağır zulme, bu kadar büyük hiyanete uğramış başka bir hânedân var mıdır? Rus hânedânı da ülkesinden sürüldü ama hem eski yaşantılarını sürdürebilecek paraları vardı, hem de bunlar Avrupa’nın diğer asil aileleri, hânedânları tarafından korunup kollandılar, yine asilzâde olarak yaşadılar. Bizimkiler ise aç ve sefil hâle düşürüldüler, maddeten ve manen ezildiler, perişan oldular. En süflî işlere tenezzül etmek zorunda kaldılar. Kapıcılık yapanları oldu, intihar edenleri, canına kıyanları oldu. Nedir bu

rezalet? Haydi, yurt dışına sürdünüz. Ee, bu insanlar altı yüz yıllık bir devletin, dünyanın en köklü hânedânlarından birinin varisleri... Üzerinde yaşadığınız topraklar, keyif çattığınız saraylar onlara ait... Onlar, gittikleri yerlerde, yine bu milleti temsil ediyorlar. Bâri bunlara –hiç olmazsa– orta karar, kimseye muhtaç olmadan boğaz tokluğuna yaşayabilecekleri kadar bir gelir bağlansaydı olmaz mıydı? Hiç olmazsa, onları bu halde görenlerin; ‘Yahu şu Türk milleti ne kadar hayırsız, vefasız, ne kadar kıymet bilmez bir milletmiş!’ diye düşünmelerinin, böyle demelerinin önüne geçilmiş; milletimizin adı lekelenmemiş, onuru zedelenmemiş olurdu. Yahu nedir bu Müslüman Türkün başına gelenler?..”

ALİ YAKUP HOCA - EMİN EL-HÜSEYNÎ DOSTLUĞU

Ali Yakup Hoca'nın Kahire'de tanıdığı ve etkilendiği önemli kişilerden biri de Filistin Başmüftüsü Emin el-Hüseynî'dir (1895/1897, Kudüs-4 Temmuz 1974, Beyrut / Lübnan).

Osmanlı Devleti'nin çöküş ve yıkılış döneminde, Arap dünyasında, Batı etkisiyle dinine, inancına, kültürüne yabancılaşmış, Osmanlı Devleti'ne karşı ve düşman bir Arap aydını tipi ortaya çıkmıştı. Öte yandan Batı'nın her türlü yıkıcı, bölücü parçalayıcı, fikir akımlarına ve fiilî saldırılarına teslim olmamış, aksine bunlara karşı büyük bir mücadeleye girişen örnek ve önder şahsiyetler de vardı. Filistin Başmüftüsü Emin el-Hüseynî, Cezayir'de Fransızlara karşı Emir Abdulkadir, Sudan'da İngilizlere karşı Mehdî, Libya'da İtalyanlara karşı Sünûsî ve Rifî, İspanyollara karşı Emir Abdülkerim bunlardan bir kaçıydı. Bu fikir ve mücadele önderlerinin hemen hepsi Hz. Peygamber'in soyundan geliyorlardı.

Bunların en başta gelen ortak özellikleri, Türklüğe ve Türk milletine dost bir bakış açısına sahip olmalarıydı.

Aldatılmış, kandırılmış, yollarını izlerini kaybedip Batılıların maşası, piyonu, uşağı olmuş sözde aydınların aksine bunların hepsi; Türklerin İslam'a ve Müslümanlara yaptıkları hizmetleri bilirler, takdir ederlerdi. Dinlerinin, varlık ve birliklerinin savunucusu ve koruyucusu olarak kabul ettikleri Türklere minnet ve şükran duyarlardı. Türklüğü ve Türkleri sürekli överler, çok sevip sayarlar; kendilerini de onların bir parçası bilirlerdi. Hepsi de Müslümanların birlik ve beraberliğinden yanaydılar. Bu birlik ve beraberliğin de ancak Türklerin etrafında ve onların önderliğinde sağlanabileceğine inanıyorlardı. Onlar Türklüğü basit bir etnik kimlik olarak görmezler; aksine Müslümanların askerî, siyasî, sosyal, ekonomik vb gibi her alandaki birlik, beraberlik ve bütünlüklerinin, güç, kuvvet ve kudretlerinin temsilcisi ve ifadesi olarak görürler; bu yüzden kendilerini de rahatlıkla Türk sayarlar, Türk görürlerdi.

Aslında Müslüman halk kitlelerinin büyük çoğunluğu, kısım-ı ekserisi, karabudunu, sevâd-ı âzamı da bu görüş, inanç ve kanaatleydi. Fikren ve fiilen bunları destekliyorlardı. Batı hayranı, uşağı ve maşası durumundaki sözde aydınlar azınlıktaydılar; herkes de bunlara kuşkuyla bakar, mesafeli dururdu. Batı'nın büyük desteği ve kışkırtmalarıyla çıkarılan isyanlar sonucunda, asırlardan beri varlığı ve birliği tehlikede ve sallantıda olan Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan ve cetvelle çizilmiş sun'î sınırlarla yalnız Osmanlılardan değil, birbirlerinden de ayrılarak kopartılan uyduruk Arap devletlerinin hemen hiç birinde Osmanlı Devleti'nden kurtuluş bayramı yoktur. Böyle bir bayram ilan edilememiş ve kutlanamamıştır. Batılıların piyonu ve temsilcileri durumundaki yöneticiler, Osmanlılara ve Türklere ne kadar düşman olsalar; medya, basın yayın organları, kitaplar, gazeteler, dergiler ne kadar çok Türk ve Osmanlı

düşmanlığı üretmeye, yaymaya, pompalamaya, körüklemeye çalışsalar da; geniş halk kitlelerinin Osmanlı'ya ve Türklere karşı olumlu bakışı, sevgi, saygı ve bağlılığı tamamen silinmemiştir. Bu yüzden bu uyduruk Arap devletlerinin kurtuluş ve bağımsızlık bayramları olmaması gibi garip ve ilginç bir durum ortaya çıkmıştır. Bunun en büyük nedeni, böyle bir bayramı coşkuyla kutlayacak yeterli halk ve millet desteğinin bulunmamasıdır.

EMİN EL-HÜSEYNÎ İLE TANIŞMASI

Ali Yakup Hoca çok yakinen tanıdığı, aralarında büyük bir dostluk, kardeşlik, arkadaşlık, sevgi ve saygı bağları oluşmuş, bu büyük mücadele ve mücahede adamından çok şeyler duymuş ve öğrenmişti. Kendisiyle ilk tanışmaları II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin evinde ve onun aracılığıyla olmuştu. Mustafa Sabri Efendi bir gün onlara;

– Bugün bir aziz misafirim gelecek, sizler de buyurun! diye bir haber gönderdi.

Ali Yakup Efendi, yakın arkadaşları Mustafa Runyun, Ali Ulvi Bey ve Yugoslavya Konsolosluğunda görev yapan Kâmil adlı Boşnak bir arkadaşlarının arabasıyla Şeyhülislam'ın evine gittiler. Eve vardıklarında, bu aziz misafirin, nâmını şöhretini çok eskiden beri duydukları Filistin Müftüsü Emin el-Hüseynî olduğunu memnuniyetle gördüler. Emin el-Hüseynî, Mustafa Sabri Efendiyi ziyarete, her zaman gazetelerde boy gösterdiği, bilinen, alışılmış kıyafetiyle, yani o güzel Osmanlı sarığı ve cübbesiyle değil, tanınması imkânsız alâlâde, normal ve basit bir kıyafetle gelmişti. Sohbet sırasında, bu tebdil-i kıyafetin bir zorunluluktan kaynaklandığını, bu ziyaretin herkesten gizli ve saklı tutularak gerçekleştiğini öğrendiler.

Şeyhülislam, misafirlerini birbirleriyle tanıştırdıktan ve hoşbeşten sonra aziz misafirine döndü;

– Müftü Efendi! Ben şimdi burada dışarıya kapalı, dünyadan fazla haberdar olamadan sürüp giden bir hayat yaşıyorum. Sadece cumadan cumaya evden çıkıyorum. Bir de ara sıra bu yavruları ziyaret etmek için Ezher'e Revâku'l-Etrâk'e, Ebu'z-Zehab yurduna gidiyorum. Siz ise, maşallah hâlâ dünyanın, mücadelenin ve mücahedenin içindesiniz. Onun için bugün dünyada neler olup bittiğini siz bize anlatacaksınız, bizler de sizi dinleyeceğiz. Hem benim bildiklerim artık iyice eskidi. Yeni haberler, yeni bilgiler sizde... Siz anlatın da biz dinleyelim, istifade edelim! dedi. Müftü Efendi;

– Efendim, öncelikle şimdiye kadar ziyaretinize gelemediğim için affınızı istirham ederim! Fakat İngilizler ve Yahudiler peşimi hiç bırakmıyorlar. Sürekli izleniyorum. Hep göz hapsinde ve topun ağzındayım. Benim yüzümden size de bir ezâ cefâ gelir diye korktum, endişelendim de o yüzden daha önce ziyaretinize gelemedim.

Bu girizgahtan sonra Müftü Efendi, Yahudilerin ve İngilizlerin Müslümanlar aleyhine yaptıkları planlardan, kurdukları tuzaklardan, çevirdikleri dolaplardan bahsetti. Sonra sözü Türkiye'ye getirerek;

– Efendi hazretleri! Bütün olup bitenlere rağmen, İslam dünyasının gözü ve kulağı hâlâ Türkiye'de... Bütün Müslümanlar dikkatle Türkiye'yi izliyorlar. Türkiye'nin İslam dünyasından ve diğer Müslümanlardan kopmasıyla bütün İslam dünyası çok şeyler kaybetti. Hâlâ da kaybetmeye devam ediyor. Maalesef Türklerin başına gelenler, dünyada hiçbir milletin başına gelmemiştir. Fakat şu bir gerçek ki; bu olanlar, kendiliğinden, tesadüfen, rastgele meydana gelmiş olaylar

değildir. Bu olup bitenlerde çok özel maksatlar, kasıtlar vardır. Ben, hep hayret ederim; bu Sultan Abdülhamid Han, tek başına Yahudi denen bu güçlerle, bu Siyonistlerle nasıl baş etmiş, nasıl savaşmış, otuz üç yıl onlara nasıl dayanmış? Bu ancak kuvvetli bir imanla mümkün olabilir. Theodor Herzl hatıralarında; ‘Dokuz yıl Sultan Abdülhamid’in peşinden koştum, bütün etrafını elde ettim, kendisiyle yalnızca bir kere görüşebildim, onda da hiçbir şey elde edemedim. Halbuki onun bütün saray erkânını elde etmiş, hepsiyle ahbap olmuştum. Onların bana yardım ve destekleri de hiç bir işe yaramadı. Bu adam beni dert sahibi etti!’ diyor. Ne yazık ki, Sultan Abdülhamid’in büyük vaatleri, câzip teklifleri geri çevirerek vermediği Filistin’i biz tuttuk kendi ellerimizle Yahudi’ye verdik!..

MÜSLÜMANLARIN BAŞINA GELEN FELAKETLERİN NEDENLERİ

Çok uyanık, akıllı ve zeki bir Müslüman olan Emin el-Hüseynî, ardından Müslümanların başına gelen olayların başlangıcını ve esas nedenlerini çok güzel bir şekilde özetledi:

– Efendim, bir memleketin münevver zümresi, aydınları, kültür yoluyla, fikren ruhen, esir düştü mü; artık orada bozulmanın, yıkılmanın, yenilginin ve kayıpların önüne geçilemiyor. Biz de olan da aynı şeydir. Batı’nın etkisi ve kışkırtmalarıyla münevver zümre Sultan Abdülhamid’in aleyhine kıyam edince, Padişah da bu işin önüne geçememiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda düşman Çanakkale’ye dayanınca ben de gönüllü yazılarak, hemen cepheye koştum. Ömrümde av tüfeğinden başka silah kullanmamıştım. Bizi önce cephe gerisine talime yolladılar. Silah kullanmayı öğrettiler, aske-

rî tâlimler yaptırdılar. Fakat daha talimgâhta gördüğümüz Türk subaylarının durumu bizi hem çok şaşırtmış, hem de çok üzmüştü. Namaz kılmıyorlar, çadırlarında içkili âlemler, çilingir sofraları kurdurup boş lakırdılarla, sohbetlerle vakit geçiriyorlardı. Mehmetçik de onlara içki sofrası kurarak, meze hazırlayarak hizmet ediyordu. Benim gibi uzak diyarlardan Kırım'dan, Kafkasya'dan, Kuzey Afrika'dan, Hindistan'dan gelen gönüllüler, bu durumu görünce gözlerimize inanamamış, perişan olmuş, ne yapacağımızı, ne diyeceğimizi şaşırmıştık. Subayların neredeyse beşte dördü bu durumdaydı. İçinde iyileri de vardı ama maalesef çoğunluk böyleydi. Biz gönüllüler kendi aramızda;

– Yahu biz ne niyetle geldik, niçin geldik; burada neler görüyor, nelere şahit oluyoruz!? diye üzüntülerimizi belirtiyorduk. Subayların çoğu ümitsizlik içindeydi. Bazılarının;

– Yahu kardeşim, biz boşuna uğraşıyoruz, boşuna direniyoruz. Bu işin içinden artık çıkılmaz. Silah, teçhizat hep düşmanın elinde... Biz, elimizdeki bu derme çatma silahlarla mı, bu dev donanmaları durduracağız, bunlara karşı direneceğiz? Doğru dürüst cephanemiz, erzakımız da yok! Bu haldeyken ve savaşı kaybetmemiz mukadderken, iki gün daha fazla direnmenin, savaşmanın ne manası var? Niye boşuna telefât veriyoruz? Ne yapalım, yenildiysek yenildik, kaybettiysek kaybettik! Ne diye böyle boş yere inat edip, direniyoruz? diye konuştuklarını duyuyorduk. Mustafa Sabri Efendi, söze girerek;

– Çok doğru söylüyorsunuz, Müftü Efendi! Zaten derdin büyüğü de burada... Ruhuyla, fikriyle, düşüncesiyle kalbiyle Batı'ya esir ve teslim olmuş bir milletin ayakta kalabilmesi mümkün mü? Esaretin en büyüğü fikrî, ruhî esarettir. Elbette düşmanınızın da ilmîni, sanatını, teknolojisini, sanayiini, harp usul ve taktiklerini alabilirsiniz ama onun gibi

olamazsınız. Kendi kimlik ve kişiliğinizi kaybedemezsiniz. Bizde felaket işte buradan başladı. İmanımızı, din, iman ve gönül birliğimizi, kimliğimizi, kişiliğimizi kaybettik ama Batı'dan esas almamız gereken şeylerin hiçbirini yine de almadık. İman, İslam birliği, din kardeşliği kaybolunca Türk ben Türküm diyerek başka bir hava çalmaya; Arnavut, ben Arnavut'um; Arap ben de Arabım diyerek başka havalar çalmaya başladı. Yarın belki Kürdü, Çerkezi, Lazı, Gürcüsü de aynı şeyi yapmaya kalkışacak! Sonuçta hepsi birden paramparça, tarumar olacaklar! Halbuki zamanında Osmanlı, bunların hiçbirini öbüründen ayırmadan ve birbirine üstün tutmadan tek bayrak altında kardeş yapmıştı, der. Müftü Efendi;

– Efendim; Türkler asırlar boyunca İslâm'a ve Müslümanlara çok hizmet ettiler. Kol kanat gerdiler, çok dualar aldılar. Bizim kendi evimizde, soframızda bile, 'Allah'ım manevî babamız, Peygamberimizin vekili Halifemizi koru!' diye dua edilirdi. Halife gidince İslam dünyası tamamen başsız kaldı. Bence, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'ni yıkmak, Hilafeti kaldırmak; böylece Müslümanları başsız bırakmak için, düşmanlarımızın elbirliğiyle çıkardıkları ve sonuçlandırdıkları bir savaştır. Fakat buyurduğunuz gibi, biz çok daha önceden Batı'nın esareti altına girmiştik. Kültürel esaret, esaretlerin en büyüğü, en ağır, en kötüsüdür. Bizim münevver, aydın geçinenlerimiz; gidip Batı'dan onların bizden üstün olan ilmini, tekniğini, sanatını alacakları yerde; zihniyetlerini, inkârcılıklarını, küfürlerini, ahlâksızlıklarını, pespayeliklerini alıp getirdiler. Bugün Arap dünyasında da aydın geçinen öyle karanlık ruhlu insanlar türedi ki; bunların adı aydın ama içleri zift gibi siyah, kapkaranlık... Bunların hepsi karanlık, kirli ve bulanık vicdanlı kimseler... Bunlardan millete, memleke-

te hiçbir hayır ve fayda gelebilmesi mümkün değil! Durmadan şer ve fitne üretmekten başka bir şey bilmiyorlar. Bunların Yahudilere bakışları bile insanı çileden çıkarmaya yeter! Dinimizin, imanımızın, vatanımızın, Kur'ân'ımızın, Peygamberimizin, ırzımızın, namusumuzun, onurumuzun, haysiyetimizin, geleceğimizin düşmanı Yahudileri bile bunlar medenî bir millet hatta rusülül'-hadâra, yani medeniyet elçileri olarak görüyorlar. Kültürel esaret onları böyle kimliksiz, kişiliksiz, buhranlı, bunalımlı hâle getirmiş. 'Yahu siz ne biçim insansınız? Hangi millettensiniz?' diye soracak olsanız, bu sefer de Araplığı ve Müslümanlığı kimseye bırakmazlar. Halbuki bunların adlarından başka hiçbir şeylerinin Müslümana benzer bir tarafı yoktur. Bunlar, fikir, düşünce, inanç, ideal ve yaşayış olarak tamamen başkalaşmış; kendi milletlerine yabancılaşmış, başkalarının adamı ve kuyruğu olmuş, mankurtlaşmış kimselerdir. Bizimkiler, onuru, şerefi, yardımını, desteği, kendi ülkelerinde, kendi değerleriyle değil; onlar daha güçlü ve kuvvetli diye kuyruğu ve temsilcisi oldukları yabancılarda, İngiltere'de, Amerika'da, Rusya'da bilmem kimlerde arıyorlar. Biliyorlar ki, onların yardımını ve desteği olmasa tamamen ayazda kalacaklar. Silah, malzeme, âlet, makine, teçhizat yönünden hep yabancılara bağlı ve bağımlıdır. Hiç birinin Allah'a dönecek, Allah'a yönelecek, O'ndan yardım isteyecek yüzleri zaten yok! Artık buna hıyanet mi dersiniz, zaaf mı, gaflet mi, âcizlik mi, ne dersiniz deyin! Bizler çok daha önceden yaptıklarımızla, ettiklerimizle, hâl ve gidişimizle, tavır ve davranışlarımızla, amel ve fiillerimizle Allah'ın azabını ve gazabını çoktan hak etmişiz. Bu yüzden de Allah başımızdan aşağı bunları yağdırıyor. Allah, Kur'ân-ı Kerim'inde; "Allah müminlerin dostudur!" buyuruyor. Ama müminlerin dostu... Bunların mümin olmaya, Müslüman olmaya niyetleri de yok, gayretleri de! Ama ne yapalım; hem

kendimiz, hem de onlar için dua etmekten başka yapabileceğimiz bir şey yok! Allah hepimizi kendisine dost olan müminlerden eylesin! Allah, hepimize akıl, fikir, şuur, iz'an, iman, ihlas; liderlerimize de basîret, ferâset, düşmanlarımızla mücadele edebilmek için hangi donanım gerekiyorsa onları ve bunlarla beraber de cesaret versin! İslam'ın; akıl, ilim ve irfan; kalpte iman, nûr ve iz'an, fark ve temyiz; toplumda huzur, barış, güven, düzen ve intizam; devlette hak ve adalet; Allah'ın şanını yüceltmek demek olduğunu tam olarak anlamayı ve bunun şuuruna erebilmeyi bizlere de nasip etsin!

EMİN EL-HÜSEYNÎ'NİN GÖZÜNDE TÜRKLER

Bütün ömrü, silahlı ve fikrî mücadelelerle, sürgünlerde, hapislerde, hicretlerde geçmiş olan Filistin Kurtuluş Savaşı'nın ilk başkanı, Filistin halkının millî kahramanı Emin el-Hüseynî, aynı zamanda çok büyük bir Türk dostuydu. Tam bir Osmanlı beyefendisi ve Abdülhamid hayranıydı. Türklere, Türklüğe, Osmanlılara ve özellikle Abdülhamid'e düşmanlık ve hakaret etmenin, küfretmenin, karşı olmanın en çok prim yaptığı, en moda olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen o; her zaman bunun tersini yapmış, her zaman ve zeminde onları canla başla savunmuş, sevgisini, saygısını, bağlılığını ve bunun nedenlerini açıklamaktan geri durmamıştır. Osmanlı'nın kadri ve kıymeti bilinmemiş büyük, şerefli, onurlu, mağdur ve mazlum bir devlet, Sultan Abdülhamid'in iftiralara uğramış masum bir padişah olduğunu söylerdi.

Ömrü boyunca her zaman ve her yerde tekrarladığı şu ifadeler, onun tarihe ışık tutan, hakkı, hakikati, gerçeği ortaya koyan sözlerindendir:

“İslam dünyasının, özellikle Arapların başına gelenler, Osmanlı Devleti’nin bedduasıdır. Biz Müslümanlar, özellikle Araplar, masum ve mazlum Osmanlı Devleti’nin bedduasına uğradık. Tıpkı babasının bedduasını alan evlat iflah olamayacağı gibi biz de olamadık. Başımıza gelen bütün felaketler bu yüzdendir.

Sultan Abdülhamid, Kudüs Mutasarrıfına, tapu sicil memuruna ve kâtib-i adle yani notere, mahkeme reisine sık sık talimatlar verir, fermanlar gönderir, Yahudilere doğru-
dan veya dolaylı ve hileli satışlar yoluyla asla gayrimenkul ve toprak satılmamasını, buna izin verilmemesini emreder; buna sebep ve aracı olanların şiddetle cezalandırılmasını isterdi. ‘Bir karış yere bir avuç altın bile verseler, satış yapılmaması, bu tür satışların tapuya tescil edilmemesi’ konusunda onları bizzat ve sürekli uyarırdı. Fakat o kahraman ve akıllı sultan gitti, gün geldi biz maalesef Filistin’in tapusunu kendi ellerimizle Yahudilere verdik!”

Tam bir Osmanlı beyefendisi olan Emin el-Hüseynî, Türk milletini çok sever, bu millet için sürekli dua eder ve Türk milletinin geleceğine ilişkin de hep iyi ve büyük umutlar besler, şöyle derdi:

“Türkiye dua almış bir belde, Türk milleti dua almış bir millettir. Ben de ecdâdım gibi bu millete sürekli dua ediyorum. Türkiye ve Türk Milleti, her zaman, her işte lider ve önder olmuştur. İnaniyorum ki, bozulma ve dejenerasyon konusunda İslam dünyasına o öncülük ettiği ve örnek olduğu gibi, inşallah düzelmeye konusunda da o örnek olacak, öncü ve örnek olacaktır. Bunu Yüce Allah’tan bütün kalbimle umuyorum ve niyaz ediyorum!”

EMİN EL-HÜSEYNÎ - HİTLER GÖRÜŞMELERİ

İngilizlerin Yahudi yanlısı politikalarına karşı, Almanlar-

la işbirliği çarelerini aramak zorunda kalan Emin el-Hüseynî, 1941'de Berlin'e giderek Adolf Hitler'le üç defa yüz yüze görüştü. Yahudileri Filistin'den atmak için onun da desteğini istedi. Hitler, resmi bir taahhütte bulunmadı, ancak Filistinlilerin ideallerini Almanya'nın da paylaştığını, haklı dâvâlarını desteklediğini beyan etti. Kafkasları tamamen ele geçirdikten sonra, sıranın Yahudileri Filistin'den söküp atmaya geleceğini ekledi.

Emin el-Hüseynî'nin, Hitler'le Berlin'de yaptığı ilk iki görüşmede Hitler kendisine İslam âlemi hakkında; "Arapların İngiliz idaresinden ne gibi şikayetleri var? Amaçları ne, ne istiyorlar ve neler bekliyorlar? Araplar İngiliz idaresinden kurtulurlarsa ne yapmayı planlıyorlar? Alman hükümetinden beklentileri nelerdir?" gibi sorular yöneltti. Konuşmanın bir yerinde Hitler ona; "Osmanlı yönetimi ile İngiliz yönetimi arasında ne fark var?" diye bir soru sordu. Emin el-Hüseynî, Osmanlılardan ve Osmanlı yönetiminden bahsederken heyecanlanmasına ve gözlerinin yaşarmasına engel olamadı. Bunu fark eden Hitler; "Ne oldu? Yoksa sizin ecdâdınız da Türk müydü?" diye sordu. Müftü Emin el-Hüseynî:

– Hayır efendim, benim ecdâdım Türk değildir. Fakat ben bu milleti, kendi ecdâdımdan daha fazla severim. Neden dersiniz, eğer Osmanlı olmasaydı, İngilizler ve diğerleri, hiç kuşkusuz beş yüz sene önce bütün İslam coğrafyasını ele geçirirlerdi. Eğer Osmanlı olmasaydı, Endülüs'ün başına gelen hazîn âkıbet, bütün Arapların ve Arap ülkelerinin de başına gelecekti. Ben Türkleri ve Osmanlıları, dinimin, imanımın, ırzımın, namusumun, onurumun, şerefimin hâmisî, koruyucusu, savunucusu oldukları için çok severim. Onlara büyük minnet ve şükran duyarım. Fakat ne yazık ki bizler, hayırsız evlat çıktık! Ama onlar yine de bize, her babanın

hayırsız evlâdına baktığı gibi hoşgörüyü bakmaya çalıştılar. Arap dünyasından bir kuruş bile menfaatleri, faydaları, hayırları olmadığı halde, özellikle Hicaz'a asırlar boyu çok büyük hizmetler götürdüler. Zaten bizler, o nimetin kadrini bilemediğimiz, nankörlük ettiğimiz için başımıza bugünkü belalar geldi. Kim bilir bundan sonra neler gelecek?..

OSMANLILAR İŞGALCİ VE SÖMÜRGEÇİ MİYDİ?

Emin el-Hüseynî, Arap devletlerinin katıldığı uluslararası bir kongrede, Arap delegeleri arasında geçen konuşmaları ve onlara karşı Osmanlı Devleti'ni ve Türkleri nasıl savunduğunu şöyle anlatmıştı:

“Osmanlı Devleti, çok âdil, insafı ve kanatları altında barındırdığı milletlere karşı çok cömert ve onlara çok geniş hürriyetler tanıyan bir devletti. Fakat onu yıkmak, böylece İslam diyarlarını işgal edip sömürmek isteyen İngiliz, Fransız, Rus ve diğer düşmanlar; kendi kültürlerinin etkisi altına almayı başardıkları Müslüman aydınlara bunun tersini telkin ediyorlardı. Hâlâ da bu telkinleri devam ediyor. Bir keresinde Arap devletleri arasında düzenlenen bir kongreye katılmıştım. Baktım bizim Arap kongresinin Cezayirli ve Tunuslu delegeleri, kendi aralarında Arapça değil de Fransızca konuşuyorlar. Kendilerine takılmadan edemedim:

– Yahu siz hepiniz Arapsınız. Toplantımız Arap devletleri toplantısı. Konuştuğumuz sorunlar Arapların sorunları. Ben de yanınızda Filistin Müftüsü olarak bulunuyorum. Ama bakıyorum siz kendi aranızda Fransızca konuşuyorsunuz, bu nasıl iş?..

– Hocam, kusurumuza bakmayın! Bizim eğitim ve kültür dilimiz Fransızca... Bizim konuşabildiğimiz Arapça, halk arasında konuşulan avam Arapçası. O Arapçayla da önemli

konulara ve derin sorunlara girebilmemiz, kendimizi doğru dürüst ifade edebilmemiz mümkün değil! Bu yüzden Fransızca konuşmaya mecbur kalıyoruz. Biz böyle yetişmişiz.

– Fransızlar sizin ülkelerinizde ne kadar kaldılar?

– Yüz sene kadar...

– Peki, Türkler kaç sene kaldı?

– Dört yüz yıldan fazla...

– Acaba sizin babalarınız, dedeleriniz, Türk yönetimi zamanında sizin böyle Fransızca bildiğiniz gibi, Türkçe bilirler miydi?

– Hayır...

– Yahu adamlar yüz senede size kendi dilinizi, kültürünüzü unutturmuş, sizi kendi diliyle konuşmaya mecbur etmiş! Osmanlı dört yüz senede size kendi dilini dayatıp, zorlayıp öğretmemiş! Üstelik kendi gençlerine de Arapça öğretip sizin ülkenize idareci, yönetici, vali, kaymakam, hâkim tayin etmiş. Gerçek durum bu olduğu halde, şimdi sizin diliniz Fransızlara sömürgeci, istilacı demeye varmıyor da Osmanlılara sömürgeci, istilacı diye dil uzatabiliyorsunuz. Bu nasıl sömürgecilik, bu nasıl istilacılık, biri bana anlatsa da ben de anlayabilsem!

OSMANLILAR HİLAFETİ NİÇİN VE NASIL ÜSTLENDİLER?

O toplantıda, Filistin Müftüsünün böyle heyecanlı bir şeyler anlattığını duyan ve gören başkaları da yanlarına gelip sohbeteye katılırlar. O da bu fırsatı değerlendirerek şunları anlatır:

– “Kardeşlerim, şunu bilin ki, bizim isyanlarımızın, iha-

netlerimizin de katkısıyla paramparça olan Osmanlı Devleti olmasaydı şimdi hiç birimiz var olamazdık. Ne dilimiz kalırdı, ne dinimiz! Ne Arapçamız kalırdı, ne Müslümanlığımız... Hepimiz Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, İngilizce konuşan birer yabancı olurduk! Ne olursa olsun, bugün kadr ü kıymeti bilinmeyen, türlü iftiralara uğrayan Osmanlı'ya ve Türklere karşı bizim büyük bir minnet ve şükran borcumuz olduğunu asla unutmamalıyız! Osmanlı Devleti, İslam âleminin muhafızlığını, koruyuculuğunu, yükünü ve yükümlülüğünü üzerine almasaydı; Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Mısır, Sudan baştanbaşa bütün Afrika ve Ortadoğu, asırlar öncesinden Endülüs gibi olurdu. Müslümanların yaklaşık sekiz yüz yıl yaşadıkları, büyük bir medeniyet ve hâkimiyet kurdukları İspanya yarımadasına, Endülüs'e bugün gidin bir bakın, birkaç harabeden başka İslam'dan ne kalmış! Orada bir tek Müslüman bile bırakmayıp hepsini yok etmediler mi? Osmanlı olmasaydı; Afrika'nın, Ortadoğu'nun, hepimizin de başına gelecek olan aynıydı. Yalnız buraları mı, Balkanları beş yüz yıl elinde kim tuttu? Haçlı Seferlerini kim durdurdu? İstanbul'u ve Anadolu'yu kim Müslümanlaştırdı? Hıristiyan Haçlı ordularının önünü kesip, Arap ülkelerini kim korudu? Akdeniz'de dört yüz yıl, emniyet ve güvenliği kim sağladı? Osmanlı'nın ve Türklerin İslam'a ve Müslümanlara saymakla bitirilemeyecek daha ne büyük hizmetleri var... Osmanlı Hilafeti üstlenmekle; üzerine çok büyük bir görev ve sorumluluğu, çok ağır bir yükü, büyük zahmet ve sıkıntıları, masrafları, fedakârlıkları da almış oldu. Ama bunu bilerek, isteyerek ve severek üstlendi. Bunun nedeni din duygusundan, İslam aşkından, Haremeyn'e duyulan sevgiden başka bir şey değildi. Mısır'ı fethettiği gün son Abbasi Halifesi, Yavuz Sultan Selim'in huzuruna çıktı:

– Sultanım! Halife demek, Hz.Muhammed Mustafa

(s.a.v.)'nın vekili demektir. Hilafet, bütün Müslümanların hakkını, hukukunu, maddî ve manevî varlığını, her türlü saldırı ve tecavülden koruyup kollamakla, savunmakla yükümlü olan en büyük makamdır. Bunun için de güç ve kuvvet sahibi olmayı gerektirir. Bugün benim elimde İslam Halifeliğinin Mukaddes Emanetleri var ama benim hiçbir gücüm, kuvvetim, kudretim ve imkânım yok. Ben ve benden önceki halifeler, şimdiye kadar bunların bekçiliğini yapmaya çalıştık. Şimdi ben kendimi bile korumaktan âciz bir kimseyim. Dolayısıyla ben artık bu halifelik yükünü taşıyamam, bunun gereklerini yerine getiremem ve nitekim getiremiyorum da... Ben Allah'tan korkar, Peygamber'den utanırım. Onun için şimdi ben sana Müslümanların Halifesi olarak biat etmeye geldim. Hilafet'i benden al! Bu mukaddes emanetleri de sen sakla! diyerek Hilafeti ve Mukaddes Emanetleri Yavuz Sultan Selim'e verdi.

Başta Yavuz olmak üzere Osmanlı Sultanları kendilerini Mekke ve Medine'nin fâtihi, hâkimi olarak değil, hâdimi yani hizmetkârı olarak görmüşlerdir. Oraları fethe ve işgale değil, korumaya, kol kanat germeye ve hizmet etmeye gelmişlerdir. Onlar, kutsal beldelere, İslam'a ve Müslümanlara hizmet etmeyi en büyük şeref, onur ve iftihar vesilesi kabul etmişlerdir. Batılıların, İslam ve Müslüman düşmanlarının bize söylediği, telkin ettiği, bizim sözde aydınlarımızın da hiç araştırıp incelemeden, üzerinde düşünmeden alıp kabul ettikleri şu Hicaz'ı ve Arap ülkelerini sömürme işine gelince, bu da çok saçma ve gülünç bir iddiadır. Petrolden önceki zamanları gözünüzün önüne getirin bakalım, nasıldı? Kumdan, deveden, hurmadan ve çölün kavurucu sıcağından başka bizim neyimiz vardı? Osmanlı bunun hangisini alıp sömürecekti? Sonra petrol bulundu ama Osmanlı'ya bunun bir litresi bile nasip olmadı. Osmanlı, buralardan çıkar ve

menfaat sağlamayı, sömürmeyi aklının köşesinden bile geçirmedi. Beş yüz yıl boyunca, canla başla, büyük fedakârlıklara katlanarak buralara hizmet ettikten sonra, bırakıp gitmeye mecbur kaldı. Osmanlı Devleti, beş yıl boyunca savaştığı, harap ve bitap düştüğü Birinci Dünya Savaşı sonunda, yani devletin yıkılmasından birkaç sene önce, en acıklı durumlara düştüğü zamanda bile, Hicaz'a *Sürre Alayları* göndermeye devam ediyordu. En son 1916 yılında gönderilen *Sürre Alayı*, 1916 yılında Şerif Hüseyin'in isyanı yüzünden geri dönmek zorunda kalmıştı. Zavallı Osmanlı; hem bu bölgeye bu kadar büyük hizmetlerde bulunacak, halkı besleyecek, hem de sömürgeci olmakla suçlanacak! İşte Osmanlı böyle mazlum ve mağdur bir devlettir. Buna Allah da, kul da razı olmaz! Bizler Osmanlıya karşı işlediğimiz hata ve suçların, nankörlüğün cezasını çok çektik, daha da çekeceğiz! Eğer Osmanlı o gün; 'İslam dünyasından bana ne? Ne hâli varsa görsün? Ben Hilafeti bırakıyorum!' deseydi, inanın başına gelen işlerin pek çoğu gelmezdi. İslam ve Müslüman düşmanları Osmanlı'nın bu kadar üstüne gitmezler, diğerleri gibi onu da bir dereceye kadar rahat bırakırlardı. Osmanlı din duygusu ve dînî gayreti yüzünden bunu yapmadı, yapamadı. Son günlerine kadar Müslümanların dertleriyle dertlendi. Bu yüzden de yıkılarak, tarih sahnesinden silindi. Bir gün gelecek ciddi ve insafli bilim adamları ve araştırmalar bu gerçekleri bilimsel yollarla da ortaya koyacaklardır."

Emin el-Hüseyinî, bütün az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Osmanlıların ve Osmanlı coğrafyası üzerinde ortaya çıkan bütün Müslüman toplumların başına gelen en büyük felaketin; okumuş aydınlarının, yöneticilerinin, içinden çıktıkları topluma yabancılaşmaları; başkalarına, düşmanlarına fikren ve ruhen esir olmaları olduğunu çok iyi tespit ve teşhis edebilmişti.

Ali Yakup Efendi, Filistin Başmüftüsü Emin el-Hüsey-nî'yi yakînen tanıdıktan sonra çok sevdi. Hem Mısır'da iken hem de Türkiye'ye hicret ettikten sonra, kendisiyle temasını ve görüşmelerini sürdürdü, çeşitli vesilelerle zaman zaman bir araya geldiler. Birbirlerinin görüşlerinden, fikir ve düşüncelerinden, tecrübelerinden yararlandılar. Bunlar onların karşılıklı sevgi ve saygılarının daha da artmasına katkıda bulundu.

ÖNÜNDEKİ FARKLI SEÇENEKLER

Ali Yakup Hoca, Mısır'da Ezher Üniversitesindeki eğitimi tamamladıktan, çok değişik alanlarda çok güçlü ve ciddi bir eğitim aldıktan, kendisini dört dörtlük yetiştirdikten sonra önünde pek çok seçenek belirmişti.

Elindeki diplomaları ve kimseye nasip olmayacak kadar yüksek ve olağanüstü bilgi ve tecrübe birikimiyle dünyanın her tarafında rahatça iş bulabilirdi. Çok uluslu şirketlerin ve oryantalist kuruluşların mumla aradıkları türden niteliklere sahip bir kimseydi. İstese Mısır'daki üniversitelerde, eğitim kurumlarında veya başka alanlarda da rahatlıkla durumuna uygun işler bulabilirdi. Daha önce Mehmet Akif'in de ders verdiği Kahire Üniversitesi Türkiyât bölümünde öğretim üyeliği yapması da söz konusu olmuştu. Yazısı çok güzeldi. Hattat gibi yazı yazardı.

Bir İslam ülkesi ve beldesi olmasına rağmen o, daha ilk geldiği günden itibaren Mısır'da sürekli kalmayı, buraya yerleşmeyi, ömrünü burada tüketmeyi hiç düşünmemişti. Bu yüzden de Mısır'da evlenmeyi, yurt, yuva kurmayı da arzu etmedi. Çok sevdiği, saydığı, kendisini öz evladından ayırmayan hocası Mustafa Sabri Efendi bile onu Mısır'da evlendirmek, mürüvvetini görmek için çok uğraşmış, çok ısrar etmiş, fakat onu bir türlü ikna edememişti.

Neredeyse kırk yıllık bir eğitim ve verimli bir yetişme döneminin ardından, iyi bir İslam tebliğcisi olarak memleketine, yani Balkanlara dönmek de onun tercih edebileceği seçeneklerden biriydi. O, doğup büyüdüğü Balkanları çok sever, ileri yaşlarında bile oralara olan hasretini şöyle ifade ederdi: “Azizim; ben Balkanları çok severim. Dünyanın çok yerlerini gezdim, dolaştım ama bana Balkanlardan daha güzel ve daha sevimli gelen bir yer göremedim. Ben hâlâ bile rüyalarımnda kendimi hep oralarda görürüm.” Fakat ne yazık ki, 1936 yılında Kosova’dan ayrıldıktan sonra yaşanan olumsuz gelişmeler, onun bir daha o topraklara dönebilmesini tamamen imkânsız hâle getirmişti. Her şeyi göze alıp dönen arkadaşlarının başlarına neler geldiğini yakından tâkip ediyor; her gün birilerinin şehadet, sürgün veya zindana atılma haberlerini alıyor; yeni komünist rejimin en çok arananlar listesinde kendisinin de en üst sıralarda yer aldığı söyleniyordu. Yakınları da ona, kesinlikle Yugoslavya’ya dönmemesi, döndüğü anda tutuklanacağı ve âkıbetinin hiç de iyi olmayacağı yolunda haberler ve mesajlar gönderiyorlardı. Bu yüzden de ömrü boyunca hep hasretiyle yanıp tutuştuğu, doğduğu topraklara bir daha dönemedi.

Mısır’da zaman hızla akıp geçerken, bir yandan da ondan Hasan el-Benna, Mustafa Sabri Efendi, Zâhid el-Kevserî gibi çok sevdiği can dostlarını, gönüldaşlarını, üstatlarını teker teker alıp götürüyor; onların kaybindan ve dünyayı terk edip gitmelerinden sonra Mısır onun için her gün biraz daha tatsız, tuzsuz, sevimsiz bir yer hâline geliyordu. Hele bir de Mısır’da 1952’deki ‘Hür Subaylar’ darbesiyle krallık yönetimi yıkılarak askerlerin yönetime el koyması ve askerî darbeler döneminin başlamasıyla her şey daha da kötüye gitmişti. 1954’te Cemal Abdünnâsır iktidarı ele geçirmiş, onun iktidarı döneminde İslam’a, Müslümanlara, dîne, imana, ilme,

âlimlere ve serbest düşünceye karşı indirilen darbeler, din-dar Müslümanlara karşı girişilen tâkibât, baskı, zulüm ve işkenceler Mısır'ı daha da çekilmez hâle getirmişti.

Ali Yakup Hoca'nın, daha küçük yaşlarından beri bütün aklı, fikri, meyli hep Türkiye'ye yönelik olmuştu. Türkiye'ye olan aşırı sevgisi, Mısır'daki siyasî durumun sürekli kötüye gitmesi, çok sevdiği gönül dostlarının ve hocalarının vefatı gibi olaylar üst üste gelince Ali Yakup Hoca, bir an önce kapağı Türkiye'ye atma kararını kesinleştirmiş, bunun için fırsat kollamaya başlamıştı. Zaten yirmi yılı aşkın bir süreden beri yoğunlaştığı gayretli ve verimli çalışmalarından sonra Mısır'dan artık alacağını almış, Mısır'ın ona verebileceği ilave bir şey de kalmamıştı.

TÜRKİYE'YE HİCRET ETME SEBEPLERİ

Ali Yakup Hoca'nın geldiği yıllarda Türkiye, çoğu aydın geçinenlerin kaçıp kurtulmak istedikleri, kapağı başka bir yere atmaya çalıştıkları bir ülke durumundaydı. Ama o Türkiye'ye, başka bir yere, başka bir ülkeye gidemediği, başka bir yerde dikiş tutturamadığı veya işsiz, güçsüz, aç, sefil ve perişan kaldığı için gelmemişti. Aksine o, her yerde aranan, sorulan, hizmetine ihtiyaç duyulan, en yüksek maaşlarla en çok arzu edilen işlere, görevlere, mesleklere intisap edebilecek bir eğitime ve bilgi birikimine sahip biriydi. Buna rağmen o, ille de Türkiye diyor başka bir şey demiyor, kendisine başka yerlerden yapılan iş tekliflerini inatla ve ısrarla geri çeviriyordu. Bu durumu yakından bilenler ve bunun nedenlerine ve gerekçelerine bir türlü akıl, sır erdiremeyenler, kendisine bu yönde sayısız sorular sorarlardı. Belki de onun hayatta en çok muhatap olduğu soruların başında bu tür sorular gelirdi. Bunlardan zaman zaman benim de şahit olduğum ve hatırlayabildiğim birkaçını burada özetleyelim.

Sorarlardı ki;

– Hocam; siz, pek çok konuda, alanda, dalda, büyük bir bilgi ve tecrübe birikimine, ilme ve irfana sahip, aramakla bulunamayacak çok değerli bir insansınız. Yedi dil biliyorsunuz. Sadece konuştuğunuz dillerle dünyanın neresine gitse-
niz iş bulursunuz. Batı'daki büyük şirketler, üniversiteler, araştırma kuruluşları, oryantalizm merkezleri döne döne sizin gibi elemanları arıyorlar. Oralarda sizin verebileceğiniz dersleri hiç kimse veremez; sizin içinde bulunacağınız bilimsel araştırmalardan ve projelerden daha iyisini kimse yapamaz. Dünyanın her yerinde sizin gibileri, kimsenin rüyasında görse inanamayacağı yüksek statü ve maddî imkânlarla istihdam ediyorlar. Siz nice uluslararası kurum ve kuruluşların mum yakıp aradığı, çok ihtiyaç duydukları büyük bir değersiniz. Başkalarından duysam inanmazdım ama reddilmesi imkânsız teklifleri reddettiğinize, defalarca bizzat şahit oldum. İnanın böyle tekliflerin onda biri bana yapılırsa gözüm kapalı, hiç düşünmeden, hemen sevinçle kabul ederdim. Ama siz, Türkiye dışından gelen bütün güzel teklifleri hiç düşünmeden hemen reddediyorsunuz. İyi ama Türkiye'de de değeriniz, kadriniz, kıymetiniz hiç bilinmedi, bilinmiyor, bundan sonra da bilinecek gibi görünmüyor. Ömrünüz üç kuruş maaşla bir fabrikada, pösteki sayarcasına hesaplarla boğuşarak geldi, geçti. Bu işe bile ne kadar büyük zorluklarla, onun bunun araya girmesiyle, rica ve minnetle girdiğinizi hepimiz biliyoruz. İlk zamanlar yıllarca, tamamen boş, âtıl, işsiz güçsüz, neredeyse aç ve açıkta kaldınız. Peki, ama neden kendinize bu kadar eziyet ettiniz? Ne vardı bu Türkiye'de? Hâlâ bile başka yerlerdeki onlarca fırsatı, imkânı elinizin tersiyle itiyorsunuz da, ille de Türkiye deyip duruyorsunuz? Sizin bu idealizminiz çok iyi, çok güzel ama hiç kimsenin, hatta sizin bile bir işinize yaramıyor. Siz de, biri-

kimleriniz de, idealleriniz de, yapmak istedikleriniz de bu ülkede hiç hüsn-ü kabul görmüyor. Size hiçbir imkân ve fırsat tanınmıyor. Yapmak istediklerinizin, yapmanız gerektiğine inandıklarımızın binde birini bile yapamadınız, yapamıyorsunuz. Yazık değil mi size? Kendinize niye böyle eziyet edip durdunuz?

Ali Yakup Hoca, bu tür sorulara şöyle cevap verirdi:

“Azizim, bir kere Türkiye benim ana vatanımdır... En azından ben öyle görüyorum. Evet, biz sonradan Türk olduk, ama ben kendimi herkesten daha çok Türk görürüm. Hem benim Türklüğüm, öyle bedavadan, vatandaşlıkla kazanılmış bir kafa kâğıdı Türklüğü de değildir. Denenmiş, sınanmış, şuurla benimsenmiş bir Türklüktür. Biz böyle görmüş, böyle bir kültürle yetişmişiz. Benim doğup büyüdüğüm yerlerde bir adam, hangi etnik kökenden, hangi ırktan, milliyetten ve dinden olursa olsun, Müslüman oldu mu, artık ona herkes ‘Türk oldu!’ derdi. Çünkü Türklük, bizim için Müslümanlıkla eş anlamlıydı. Ben Müslümanlığımı da onunla aynı şey gördüğüm Türklüğümü de çok seviyorum.

Asırlarca Türklüğün ve Müslümanlığın merkezi, başşehri, payitahtı olmuş bu ülke ve bu şehir beni hep kendine çekmiştir. Kendimi onun çekim gücünden hiçbir zaman kurtaramadım. Ayrıca, bana İslam’ı getiren bu millete karşı kendimi hep borçlu hissetmişimdir. Evet, dediğiniz gibi benim burada kadrim, kıymetim bilinmiyor; yapmak istediklerimi yapamıyorum, verebileceğim hizmetleri veremiyorum ama varсын öyle olsun! Ben yine de elimden gelenin azamisini yapmaya çalışacağım. En azından birkaç kişiye olsun tesir edebilirim, onların gözünün, gönlünün, kalbinin açılmasına, ruhlarının özgürleşmesine vesile olabilirim ne mutlu bana! Hatta bu yolda çoğu insanlara boşuna gibi gelebilecek gayret ve çabalarımı, çalışıp çalışmalarımı bile ben dinim, dünyam,

âhiretim için önemli bir azık ve hazırlık olarak görüyorum.

İslamîyet, bin yıldan fazla bir süreyle Türk milletinin önderliğinde dünyaya hâkim olmuştur. Bu olağanüstü bir kazanç, eşsiz bir şereftir. Bütün Müslümanların gücünü, varlığını, birliğini, bütünlüğünü, dirliğini, düzenliğini, gücünü, kudretini temsil eden Türk milleti tökezleyip düşünce, yalnız onlar değil, bütün İslam âlemi de perişan olmuştur. Ama yiğit başka bir yerden değil, ancak düştüğü yerden kalkar. Âcizâne ben, burada bu millete, bu milletin evlatlarına yaptığım, yapmaya çalıştığım hizmetleri, aslında İslam'a ve bütün Müslümanlara yapılmış sayıyorum. Çünkü inanıyorum ki, bu böyle devam etmeyecektir, etmez ve edemez... Bu millet er veya geç, kendisine hiç yakışmayan bu hâli bir gün değiştirecek; küllerinden yeniden doğacak, uyanıp, silkinip yeniden kendisine gelecek ve eskisinden daha büyük işler başarabilecek bir hâle gelecektir. Bu millette bu ruh, bu öz ve cevher vardır.

Bu milletin fitratı çok temizdir. Çok hatalar, yanlışlıklar yapılmış, çok acılar, çileler çekilmiş, çok büyük ihanetlere uğranmış olsa da, bu milletin boynuna hiç esaret halkası geçmemiştir. Bu yüzden her şeye rağmen fitratı da pek bozulmamıştır. Boynuna bir kere esaret halkası geçmiş, esaret zilletini yaşamış toplumların, milletlerin, bunun sebep olduğu manevî yıkımları, travmaları atlatıp yeniden efendi olabilmeleri çok zordur. Çünkü esaret, fitratları, karakterleri bozan bir şeydir. Zelîle, zillet kolay gelir. Bir fert, millet veya devlet, bir kere zelîl olmaya görsün! Zillete düşmüş, düştüğü bu zilletten de utanmaz, acı duymaz hâle gelmiş, izzet-i nefsinin kaybetmiş, hiçbir gayesi ve emeli kalmamış, aşkını, şevkini yitirmiş, hedefsiz bir varlık veya kalabalık hâline gelmiş fert veya milletin, bu duruma artık aldırmamasına şaşılmaz. 'Nasıl oluyor da bu kadar zillete aldırmıyorlar?' diye bir soru

sormanın da fazla bir anlamı yoktur. Çünkü ruhunu kaybetmiş, ölü bir bedene ne kadar vursanız, hançerler saplasanız, artık o hiçbir şey hissetmez, acı duymaz. Acı duymak için, can ve ruh sahibi olmak gerekir. Dinî, millî duygularını, rûhî, fikrî, manevî izzet ve şerefini kaybetmiş fert ve milletler de ölüler gibi, hakaretlerden, aşağılanmalardan, rezil ve sefil olmaktan utanmaz, acı duymazlar.

Abbasi Döneminin en büyük şairlerinden Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî, bir beytinde bu durumu şöyle ifade etmektedir:

*Men yehün yeshüli'l-hevânü aleyhi,
Mâ li-cürhin bi-meyyitin ilâmü.*

(Zelîl olmuş bir kimse, bir süre sonra zillete alışır da artık o zillet ona kolay gelmeye başlar. Gitgide zelilliğini kabullemeye, bunu dert etmemeye, buna üzülmemeye, aldırma-maya başlar. Tıpkı ölen kişinin, aldığı yaralardan artık acı duymaması gibi o da vurdumduymaz bir hâle gelir).

Hâlbuki insan şeref, haysiyet ve itibarının korunması çok önemlidir. Fertler gibi, toplumlar, devletler ve milletler de bu ulvî seciye, bu yüce ahlaka muhtaçtır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah; "Şan, şeref, izzet, onur, haysiyet, yücelik, üstünlük, hâkimiyet Allah'ındır, Peygamberinindir, müminlerindir, fakat münafıklar bunu bilmezler!" (Münâfikûn Sûresi, 8) buyuruyor. Büyük işler, büyük başarılar da böyle özgür ruhlu, onurlu, kimlik ve kişiliği bozulmamış insan topluluklarının işidir. Şairin dediği gibi;

*Ve izâ kâneti'n-nüfûsu kibâran
Ta'îbet fi murâdihe'l-ecsâmu.*

(Büyük ruhların, o sonsuz, sınırsız genişlikteki, o ulaşmaz ulvîlikteki gaye ve emellerini gerçekleştirmeye, o doymak bilmez iştahlarını, isteklerini tatmine bedenler, vücutlar takat getiremez.)

Ben hidâyetimi, yani benim için en değerli şey olan Müslümanlığımı, Allah'ın lütfu ile Türklere ve Osmanlılara borçlu olduğuma inanan biriyim. Eğer Osmanlı Balkanlara gelmemiş olsaydı, ben de İškodra'daki eski atalarım gibi Katolik olarak kalacaktım. Onun için benim Osmanlılara, Türklere ve Türk milletine çok büyük bir minnet ve şükran borcum vardır. Onlar nice şehitler vererek bizim Müslüman olmamıza vesile oldular. Bu hak unutulabilir mi? Ben bu yüzden onları çok severim. Her yerde ve her zaman onların adını ve hakkını savunmayı da kendi üzerime düşen bir borç bildim. Hele Osmanlılar, bütün İslam âlemine hizmet etmişlerdir. Onların bütün Müslümanlara hakları geçmiştir. Onlara olan borcumu bir nebze olsun ödeyebilmek için, çok küçük yaşlarımdan beri, kendimi Türkiye için ve Türk milletine hizmet etmek üzere en iyi şekilde yetiştirmeyi bir ideal olarak benimsedim ve kendimi buna adadım.

En büyük idealim; İslam'ı, doğup büyüdüğüm yerlere kadar getirip hidayetime sebep olan necip Türk milletinin ilmen ve fikren yükselmesine, yücelmesine ve ilerlemesine katkılarda bulunabilecek şekilde kendimi yetiştirip, ömrüm boyunca da bu yolda canla başla hizmet edebilmektir. Çünkü şurası bir gerçek ki, ilim, bilgi en büyük güç, en büyük kudrettir. Bir ülke, bir millet yalnızca iyi yetişmiş, iyi eğitim görmüş bilgili insanların omuzlarında gelişip, güçlenir, varlığını gelecekte onurlu bir şekilde sürdürebilir. Bir dâvâ ve bir inanç da ancak onu iyi bilenlerle kâim olur. Zaten benim için hayatın anlamı da sağlam bir imana sahip olmaktan ve o iman yolunda canla başla çalışmaktan ibarettir.

Şimdi benim burada çok fazla ve arzu ettiğim ölçüde bir şey yapabildiğim yok. Ama yine de burada olmaktan ve gücüm yettiği, imkân bulabildiğim kadarıyla da olsa; bu milletin çocuklarına İslamî ilimleri öğretmeye, onları fikrî yön-

den geliştirmeye, düşündürmeye çalışmaktan memnunum. Aslında bu yolda ne kadar büyük hizmetlerde bulunursam bulunayım, neler yaparsam yapayım, yine de yeterli saymam. Çünkü ben Osmanlı'ya, Türklere, yani bu milletin ecdâdına çok şeyler borçluyum. Eğer bu milletin ecdâdı Balkanlara gelip İslam'ı, Hakk'ı, hakikati, adaleti, barışı, sevgiyi benim doğduğum topraklarda da yaymasalardı, Allah korusun ben de o topraklardaki insanlık düşmanı vahşi gayrimüslimler gibi olacaktım. Onların hallerine, yaptıklarına bakıyorum da, bana ne büyük bir nimet getirdiklerini anlıyorum ve bunun için Osmanlı'ya en azından gece gündüz dua ederek, üzerimdeki haklarını ödemeye çalışıyorum.

Burada kadrimin, kıymetimin bilinmemesi; geçimimi sağlamak için mesleğim harici işlerde ömür tüketmek elbette beni çok üzüyor, çok yıpratıyor. Ama ne yapayım? İnşallah bunda da bizim bilemediğimiz bir hayır ve hikmet vardır. Hakkımızda neyin daha hayırlı olduğunu ancak Allah bilir! Bu millet, asırlardır yediği darbelerin, başına gelen nice acı ve felaketlerin etkisiyle büyük bir buhrana ve bunalıma sürüklenmiştir. Neredeyse kendini kaybetmiş, narkozda, bitkisel hayatta can çekişir bir duruma düşmüştür. Hâlâ bunların etkisinden kurtulabilmiş de değildir. Koma halinde, kendisinden geçmiş, hiçbir şeyden habersiz yatan birinin, insafsız eşkıya tarafından bütün malının, mülkünün 'Yağma Hasan'ın böreği' gibi yağmalanmasına benzer bir şekilde, bu milletin de bütün maddî ve manevî değerleri, nesilleri yağmalanmaktadır. Bu olup bitenlerin az çok farkında iken bunlara nasıl kayıtsız ve ilgisiz kalabilirim? Bu benim insanlığıma da Müslümanlığıma da sığmaz. Bu yüzden ben, bu ülkeden başka bir yerde hizmet etmeyi hiç düşünmedim.

Durum ne kadar vahim olursa olsun, bu millet, İslam'a yaptığı hizmetlerden dolayı Allah'ın sevgisini kazanmış, çok

dualar almış bir millettir. Bütün eksikliklerine ve tahribatlara rağmen Türk milleti hem Müslümanlık yönünden, hem de muhafazakârlık yönünden hâlâ çok sağlam bir millettir. Ben Mısır'dan Türkiye'ye gelince, bu açıdan Türkiye'yi umduğumdan da daha iyi buldum. Ecdadımızın tarih boyunca Allah'ın dinine, dâvâsına ve bütün Müslümanlara yaptıkları büyük hizmetler, bizim için çok büyük bir kazanç, servet ve zenginliktir. Bu millet öyle büyük zenginliklere sahipmiş ki, asırlardır bunlar yağmalana yağmalana, dejenere edile edile, yine de bu değerler ve zenginlikler bir türlü bitip tükenmek bilmiyor. Bu milletin yağmalanan, yokluğa terk edilen, unutulan, unutturulan, kötülünen, kıymeti bilinmeyen onca önemli değerleri, zenginlikleri, kültür mirası yanında bir Ali Yakup'un kıymetinin, değerinin bilinmemesinin sözü mü olur?

Her şeye rağmen ben, asla ümitsiz değilim. Dediğim gibi, bu durum, sonsuza kadar böyle sürüp gidecek değildir. Bu millet er veya geç uyanacak, ayılacak, kendine gelecektir. Bu arada ve bu zor dönemde, bu millete elimden geldiğince az da olsa bir hizmette bulunabilirsem; özellikle gençlere, kim olduklarını, ne olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini; kimin nesli, kimin ahfadı; hangi dînin ve dâvânın adamı olduklarını hatırlatabilirim kendimi çok bahtiyar sayarım! Allah'ın beni böyle büyük bir işte memur ve istihdam etmesinden daha büyük bir şeref ve onur düşünmüyorum. Allah'ın lütuf ve keremiyle en sonunda her şey yine inşaallah olması gerektiği gibi olacak, ters akan sular normal mecrasına girecektir. Bu millet yeniden ayağa kalkacak, yeniden dünyanın direği, İslam'ın bayraktarı olacaktır.

Sadece bizim değil, bütün İslam âleminin hatta bütün dünyanın bugün buna her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. Ama her şeyin bir vakt-i merhûnu (belli bir zamanı)

vardır. İşte ben bu düşünce, inanç, fikir, ideal ve hevesle bir türlü boş duramıyorum. Her şeye rağmen üzerime düşeni yapmaya, durmadan ve hiç boşa zaman kaybetmeden hep gece gündüz talebe ve adam yetiştirmeye gayret ediyorum. Kaç kişiye yararlı olabilirim onu kendim için en büyük kazanç sayıyorum. Nitekim daha şimdiden, yavaş yavaş da olsa, bu milletin çocuklarında yeniden bir özgüven oluşması, farkındalık gelişmesi beni çok mutlu ve memnun ediyor. Elhamdulillah şimdi hem dünyada, hem de Türkiye’de temiz ve şuurlu bir gençlik yetişiyor.”

Ali Yakup Hoca, kültürümüz, medeniyetimiz, sanatımız, inanç ve ideallerimiz, tarihimiz, geçmişimiz, halimiz ve geleceğimiz üzerinde çok duran, düşünen, bu gibi konularda en fazla fikrî derinliğe sahip olan âlim ve mütefekkirlerden biriydi.

Ali Yakup Hoca, bu düzeni bozulmuş, altüst olmuş dünyanın çarpık ilişkileri, istekleri ve arzuları ile hiç barışık olmayan; yalnızca teslim olmayan, Hakk’ın, hakikatin, iyinin, güzelin, doğrunun ve kendi temiz ve bozulmamış fitratının ve ruhunun tabii izlerinde; yani sırât-ı müstakîm üzere dosdoğru yürüyen; dışarıdan gelebilecek her türlü etkilere ve duygulara karşı sonuna kadar direnmeyi ve çarpışmayı göze alabilmiş yiğit bir yol gösterici, ideal ve irade adamıydı.

O, çok bilgili, duygulu, düşünceli, iradeli; mensubu olmakla iftihar ettiği Türk milletini çok seven ve çok iyi anlayan, tanıyan, eylem ve aksiyon ruhuyla dolu üstün nitelikli bir münevverdi. O, ruhunun ve benliğinin derinliklerine, vücudunun en ücrâ hücrelerine kadar işlemiş kendi gerçek ideal ve inançlarını her yerde hiç çekinmeden söyleyen ve haykıran; hak dâvânın sözünü dudaktan, gözünü budaktan sakınmayan serdengeçti bir fedaisiydi. Hem bizim için, hem de bütün dünya için hiç eskimeyecek en yeni sistemin, en iyi

alternatifin bizde olduğuna inananlardandı. Bizim çok yönlü, çok cepheli, çok çileli hayat felsefemiz, kendi öz dünya görüşümüz onun dilinde en güzel ifadesini bulur; onun sesinde ve nefesinde etkileyici bir feryada dönüşürdü. O, bu büyük milletin artık kendi kararlarını kendisi veremeyecek kadar güçsüzleşmesine; başkalarınca verilmiş kararları hem de hiç sorgulamadan uygulayacak kadar zavallılaşmasına; bu milletin içinden, yabancılara, yabancı inanç ve ideallere bel bağlamış, onlara el açacak, onları alkışlayacak, onlara yalvarıp yakaracak ve onlara kul köle olacak kadar yabancılaştırmış zavallılar çıkmasına çok üzülür; onları uyurabilmek ve yeniden diriltebilmek için canla başla çalışırdı. Bunu bir ahlaki sorumluluk olarak görürdü.

O, din, devlet, millet ve insanlık yolunda karşılıksız hizmet ve fedakârlık üslenebilecek bir kimsenin neredeyse artık hiç kalmadığı günümüz dünyasında; değişik, inanç, fikir, yol, meşrep ve simadaki insanları çevresinde toplayıp birleştirebilen yarınki Türkiye'nin gerçek mimarlarından ve kurucularındandı. O, hünerleri hep fedakârlık olan; yaptıkları büyük işlerin ve hizmetlerin mükâfatını hizmet ettiklerinden beklemeyen; sonsuzluğa sundukları eserin sesinin akislerini yine sonsuzluktan dinlemeyi arzu eden gerçek hizmet erlerinden ve erenlerindendi.

O, yeniden büyük Türkiye'nin, yarınki güzel günlerin hayaliyle yaşamış; fânî dünyanın başka aşklarını, zevk ve sefasını bir yana bırakmış; herkese de bu aşkı aşılama, bu aşkla yaşama ve yaşatma aşkına gönül vermiş gerçek kurucuların ve idealistlerin büyük azim, sabır ve gayretiyle, gösterişsiz ve nümâyışsız bir şekilde hiç durmadan çalışmış; ilim, irfan, akıl, fikir, ruh ve gönül dünyamızın ve cephemizin gerçek ve mâhir işçilerinden, mimarlarından, mühendislerinden ve gerçek mücahitlerinden biriydi. Günümüzde

bizim en büyük eksikliğimizin ve sorunumuzun teknolojik yetersizlik, atom, siyaset eksikliği değil; Hakk'ı, hakikati, iyiyi, güzeli, doğruyu, yanlışı, sonsuzluğu, bilmeyen, tanımayan, istemeyen, bunu istemesini bile bilmeyen nesiller olduğuna; ilk ve en esaslı işin ve en büyük görevin de bu eksikliği giderecek insanlar yetiştirmek, bu yolda çalışmak olduğuna inanınlardandı.

O, fertten başlayan, aile ile devam eden, millet ve insanlık basamaklarından da geçerek Allah'a, yani insanı gerçek gayesine ve kurtuluşuna ulaştırabilecek gerçek ve tam bir irade ile donanmıştı. Dinde ve dünyada kurtuluşun, selametin, İslam'ın esas manasının ve gayesinin de bu olduğuna inanmıştı. Bu iradenin iflas ettiği yerde ve zamanda, toplumun her taraftan gelen baskılar altında ne büyük bunalımlara girdiğini; yüzünden sonsuzluğun iradesi silinip kaybolmuş bir gençliğin, boş heveslerin girdabına nasıl sürüklendiğini; günlük politika bataklıklarında nasıl heba olup gittiğini sayısız acı örnekleriyle bizzat görüp yaşamıştı.

Türk milletinin, asırlardan beri sürekli birbiriyle itişip kakışmasının, enerjisini birbirine karşı kullanmasının yanlışlığını ve olumsuz sonuçlarını en iyi görebilenlerdendi.

Asırlardan beri eğitim için Batı'ya yolladığımız gençlerimizin düşmanlarımız tarafından nasıl devşirildiğini; bunların neredeyse tamamının milletimizin değerlerine ne kadar ters ve düşman olarak geri döndüklerini; iyice kozmopolitleşmiş Batı hayranı ve uşağı sözde aydınlarımızın Türkiye'yi ve Türk insanını da kendi istedikleri gibi formatlamak için neler yaptıklarını ve nasıl çalıştıklarını; o engin feraseti ve basiretiyle olup bitenleri sezmesine rağmen elinden bir şey gelmeyen Türk milletinin olup bitenler karşısındaki çaresizliğini en iyi görebilen; çare ve çözüm üretmek için ömrü boyunca kıvrananlardan biriydi.

Hoca, modern ilimlere ve teknolojiye asla karşı değildi; aksine bunun gereğine ve önemine yürekten inanırdı. Ama milleti millet yapan değerlerden, kültür ve medeniyetten, inanç ve ideallerden, töre, gelenek ve göreneklerden de asla sapılmaması, bunlara bağlı kalınması ve saygılı olunması gereğini de vurgulardı. Asırlardan beri bizde yapıldığı gibi; devlet gücünü de kullanarak hiç kimsenin ve hiçbir gücün milletin değerlerine, dinine, diline, irfanına, kültürüne, imanına, inancına, ideallerine, töresine, örfüne, âdetine, gelenek ve göreneklerine, ezanına, namazına, niyazına, Allah'la ilişkilerine müdahale etmeye hakkının olmadığını; üstelik bunun asla yapılmaması gereken bir şey olduğunu; millete karşı toplum mühendisliğine kalkışmanın yanlışlığını; bir milletin, hele de Türk milletinin asla tek tipçi olamayacağını savunurdu. Olup bitenlerden hâlâ yeterli derslerin çıkarılmamasına çok üzülür; Japonya gibi ülkeler cehaletle savaşarak ileri gittikleri halde; bizde ise hep dindarlara, maneviyyata, muhafazakârlığa, milletin değerlerine, tarihine, kültürüne, medeniyetine, aslında milletin öz benliğine karşı gizli ve açık bir savaş sürdürülerek asırların heba edilmesine çok hayıflanırdı. Aydın geçinenlerimizin de telkinleriyle, yapılan bunca yanlış ve baskıcı uygulamalar yüzünden, milletimizin; başındaki yöneticilerden ve hükümetlerden, boynu kravatlılardan ne kadar soğuduğunu; toplumda nasıl uzlaşma ve barış kabul etmez ayrı kültürler ve yaşantılar oluştuğunu, ebeveyn ve çocuklar arasında nasıl büyük uçurumlar meydana geldiğini; bunun sonucunda Türkiye'nin ne kadar geri bırakıldığını; asırların nasıl ıskalanıp, kaybedildiğini; bu anlayışla Türkiye'nin kalkınmasının, ilerlemesinin ve gelişmesinin asla mümkün olamayacağını; bunun hâlâ görülüp anlaşılmasının da şaşılacak bir durum olduğunu söylerdi.

Onun bütün derdi, tasası, meselesi; tarihî süreç içerisinde, özellikle de son yüzyılda ciddi bir Batılılaşmanın da etkisiyle yaşanan değişim ve dönüşüm sonucu kendi değerlerinden, özünden, kimliğinden, kişiliğinden, dininden, irfanından, kültüründen, medeniyetinden, tarihinden koparılmış, bunlara yabancılaştırılmış, hatta düşman edilmiş, farklı bir yapıya dönüştürülmüş milletimizin; toplumumuzun ve insanımızın yaşadığı bu Batılılaşma hastalığından kurtarılacak yeniden kendini bulabilmesi ve kendi olabilmesiydi. Milletimizi gerçek kimliği ve kişiliği ile tarih sahnesinden silmeyi amaçlayan emperyalist, oryantalist Batı'ya ve onların yerli işbirlikçilerine karşı etkin ve yetkin mücadeleler verilebilmesi konusunda da onun çok farklı fikir, görüş ve düşünceleri vardı.

O, bizim kaybolmaya yüz tutmuş millî hâfızamızı, kimliğimizi, kişiliğimizi yeniden ve doğru bir biçimde formatlamak ve inşa etmek için gece gündüz çalışan bir fikir işçisiydi. İlim, fikir, sanat ve edebiyat gibi geniş perspektiflerden bakarak ve bunları en iyi ve en güzel şekilde kullanarak; bu milletin evlatlarına, kim olduklarını, ne olduklarını; bu dünyadaki misyonlarını, görev ve sorumluluklarını; dostlarını, düşmanlarını hatırlatabilme; aslî hüviyetlerini, benliklerini, kimlik ve kişiliklerini yeniden bulabilmelerini sağlayacak mesajlar verme çaba ve gayreti içerisindeydi. Bir zamanlar olağanüstü bir duygu, düşünce ve inanç birliği ile var olmuş, birbirlerine sapsağlam bir duvar gibi kenetlenmiş bu milleti; yeniden eski günlerine döndürebilme hevesi, sevdası, mücadelesi ve gayreti içinde dopdolu bir hayat yaşadı. Milletimizin, memleketimizin, bütün Müslümanların hatta bütün insanlığın geleceği için tek umudun, tek çıkar yolun bu mücadeleden geçtiğine; bu gerçekleşmeden bu toplumda da, İslam ülkelerinde de, hatta bütün dünyada da huzur ve barı-

şın olamayacağına inananlardandı.

Ali Yakup Hoca, özellikle çok kritik olaylarla karşı karşıya olduğumuz zor dönemlerde Müslümanların; Allah'ın yardımına, nusretine, lütuf ve ihsanlarına nâil olabilmek için daha fazla aşkla ve şevkle çalışıp çabalamaları, daha az yatıp uyumaları ve dinlenmeleri gerektiğine inanırdı. Çünkü böyle dönemlerde Müslümanlara düşen görev ve sorumlulukların her zamankinden daha çok, daha ağır ama aynı zamanda çok da faziletli ve değerli olduğunu düşünürdü. Eğer Müslüman Türk insanı, gerçekten yeni bir diriliş yaşamak, yeni bir dünya cenneti ihya etmek istiyorsa; daha çok çalışmak, uykuyu, tembelliği, uyuşukluğu kendisine haram etmek zorundaydı.

Müslüman; Allah'a dost, peygambere dost, Allah'ın dostlarına dost, komşuya dost, tabiata dost, ağaca, kurda kuşa dost, coğrafyaya, tarihe dost kısacası hemen her şeye dost olmalıdır; ama asla uykuya, günlük politikaya, para, pul, mal, mülk, mevki ve makam hırsı gibi hasis emellere dost olmamalı, bunların peşine düşmemelidir. Para nedir ki? Para bir geçim ve mübadele aracıdır. Para, Müslüman için bir gaye ve dost olamaz! Neyzen Tefik'in, 'Kirlî ellerde görünce paradan iğrendim' dediği gibi; bizim kültürümüzde eskiler, parayı sağ elleriyle bile tutmazlar, sol elle alırlar ve verirlerdi.

Öte yandan böyle yükselme, gelişme ve güçlenme dönemlerinin en önemli problemlerinden biri de; İslam'ın galebe çalmasına paralel olarak aynı zamanda riyanın, samimiyetsizliğin, çıkar ve menfaat peşinde koşmanın da en yoğun olduğu dönemler olmasıdır. Çünkü 'Balı tatlı olanın, sineği Bağdat'tan gelir.' Nitekim Mekke devrinde Müslümanların bir nifak ve münafıklık sorunu yoktu. İnanan da, inkâr eden de samimi idi, belli ve ortadaydı. Ama ne zaman ki Medine

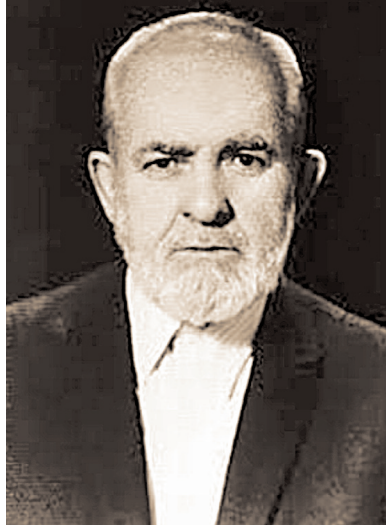
döneminde Müslümanlar güçlü ve kuvvetli bir hâle geldiler; münafıklık ve münafıklar Müslümanların en büyük ve en önemli problemlerinden biri hâline geldi. Müslümanlar onları iyi tanıyıp, gereken tedbirleri zamanında alabilsinler diye Allah münafıkları, yaptıklarını ve özelliklerini tanıtan bir sûre ve pek çok âyet de indirdi. Dolayısıyla İslam'ın ikbal ve galebe dönemlerinde Müslümanların en çok dikkat etmeleri gereken sorunların başında riyakâr, samimiyetsiz, çıkarıcı, menfaatçi ve münafık tipler gelmektedir.

İmamı Gazâlî'nin de belirttiği gibi; varlıkla imtihan, darlıkla imtihandan daha zordur. Nice insanlar, darlık, sıkıntı ve yokluk dönemlerinde her türlü zulüm, baskı, bela ve musibete karşı direnir, sabredebilirler; ama nimet, bolluk, rahat ve varlık dönemlerinde günahlara, hatalara, nefsin arzu ve heveslerine karşı direnmekte, sabr etmekte aynı başarıyı gösteremezler. Dolayısıyla kazandıklarını zannederken - Allah korusun- gerçekte kaybedenlerden olabilirler. İnsan başarılı, her şeyi yapmaya muktedir, zengin, para, pul, mevki ve makam sahibiyken, sözü her konuda geçerken; nefsinin, çevresindekilerin ve şeytanın, nefse hoş ve câzip gelen ama Allah'ın razısına uygun olmayan işleri yapmaya zorlandığında direnebilmesi, her şeye rağmen doğru yol ve istikamet üzere devam edebilmesi hiç de kolay bir şey değildir. Bu, gerçekten zor bir iştir ve işte gerçek kerâmet de budur. Onun için en büyük kerâmet istikamettir, demişlerdir.

FOTOĞRAFLAR

Ali Yakup Cenkiler Hocannın
Mısır ve Türkiye yıllarına ait iki resmi

Ali Yakup Cenkiler Hocannın doğduğu Kosova'daki Gilan kasabası.

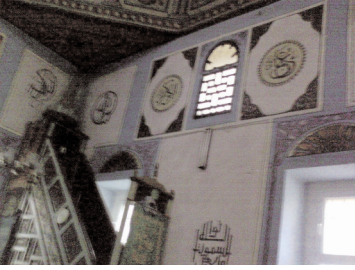
Fatih Medresesi Dersiâmı iken 1923 yılında Üsküp'e dönerek Meddah Medresesini kuran ve başmüderrislik görevini üstlenen Ataullah Efendi (1872-1946), İstanbul eşrafi tarafından Ata Efendi veya Arnavut Ata diye tanınmıştır. Meramı, millî ve manevî değerlerine bağlı, dürüst, ahlaklı, şahsiyet sahibi, Balkanlar'da hizmet edecek nitelikli âlimler yetiştirmektir.

Balkan Türklüğünün ve Müslümanlığının direniş öncülerinden Ataullah (Kurtiş) Hocaefendi'nin talebesi-halefi şair, müderris Fettah (Abdülfeâtâh Rauf) Efendi (1910-1963).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar'ın iki gün boyunca bombaladığı Üsküp'teki Meddah Camii ve Medresesi'nin harabesi.

Kosova/Gilan'da Atik Camii ve Medresesi. Günümüzde yalnızca cami kısmı ayaktaadır.

Genç Ali Yakup Efendi'nin, ağabey gibi sevdiği, örnek aldığı Şuayb Aziz Efendi Balkan Müslümanlarının varlık ve bekâ mücadelesini veren Yücel Teşkilatının kurucusudur.

Tito rejimi, 1948'de göstermelik bir yargılama sonunda Şuayb Aziz Efendi ve Yücelcilerin önde gelenlerini kurşuna dizdirmişti.

Ali Yakup Cenkiler Hocanın 1936'da Kahire yolculuğu sırasında vize almak için gittiği Atina'da işlemlerin uzaması üzerine geçtiği ve bir süre irşad faaliyetlerinde bulunduğu Arnavut Müslümanlarının çoğunlukta olduğu Çamrı/Çamelya kasabası.

Ali Yakup Cenkiler Hocanın 1937 ve 1938 yıllarında iki ramazan tebliğ ve irşad görevi yaptığı Gümülcine (Yunanistan).

Şehzade Mahmud Şevket Efendi (6), Ezher'deki Türk hoca ve talebeleriyle (Mart 1954): 1. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Efendi, 2. Yozgatlı İhsan Efendi, 3. Ali Yakup Cenkçiler, 4. Ali Zeki Efendi, 5 Mübeşşir Tirazî

Ali Yakup
Cenkçiler
Hoca
Kahire
yıllarında.

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi (kendi tabiriyle Yâveri) Ali Yakup Cenkeiler Hoca ile Kahire sokaklarında...

Kahire'de 1954'te vefat eden Mustafa Sabri Efendi'nin cenazesi Mısırlılar ve Mısır'da okuyan Türk öğrenciler tarafından kaldırılıyor...

Düzceli Mehmet Zahid el-Kevserî Hocaefendi (1879-1952)

Zahid el-Kevseri, Abdülfettâh Ebû Ğudde (1917-1997) ile birlikte
Kahire'de...

Yozgatlı Müderris İhsan Efendi (1902-1961).

Ali Yakup Cenkiler Hoca'nın en çok etkilendiği üç kişiden biri...
Yakın dostu, dava arkadaşı, İhvân-ı Müslimin Lideri Şehid Hasan
el-Bennâ (1906-1949).

Ali Yakup Cenkciler Hoca'nın yakın dostlarından 1921-1948 yılları arasında Kudüs Başmüftüsü ve Arap Yüksek Komitesi'nin kurucusu Emin el-Hüseynî (1897, Kudüs-1974, Beyrut)

İngilizlerin Yahudi yanlısı politikalarına karşı, Almanlarla işbirliği çarelerini aramak zorunda kalan Emin el-Hüseynî, 1941'de Berlin'e giderek Adolf Hitler'le üç defa yüz yüze görüştü. Yahudileri Filistin'den atmak için onun da desteğini istedi.

40 yıllık dostluk: Ali Yakup Cenkçiler ve Emin Saraç Hocaefendiler, Mısır yıllarından itibaren neredeyse her gün beraber olmuşlar, buluşmuşlar, görüşmüşler, konuşmuşlar, ders mütalaa etmişler, fikir ve görüş alışverişinde bulunmuşlar, hemen her yere beraber gidip gelmişler, her yerde birlikte görülmüşlerdir. Bu iki candan ve samimi dostu beraber görüntüleyen iki resim. Yine bir yere gidiş-gelişleri sırasında talebelerinin arasındalar ve yatağa bağımlı olduğu dönemde Emin Saraç Hocaefendi'nin Ali Yakup Ağabeyine günlük mutad ziyaretlerinden biri...

امانه بالسود . . . اسودت البسمة الكفنه نكته داما
 الى اذ دلله بسلا . لكونه براني جزو كراهه كرم اذقو . مسلمانة
 يا يا جفان خدمت سرك اجيره آلاي حرانده باعت ثوبه وسعادته
 اذ نكته . بر مؤمره اجيره ان لولون خيال لوه اعدي كلمة الله
 اخه او غرامته . حقيق مؤمره كرك خالقه كرك انظره
 كرك لفته كرا حتى مستقيما نه حركت ايده . بر مؤمنك حقيقي
 ملاده ده كل . وصلت الى اللود . ملاده بر وسطه محبت
 كرك ده كل . بناء عليه بو توبه عملا كرا ده كرك خالقه
 كرك مخلوقه معاملة كرا ده وفردا وكون . مستقيم اوله
 حضرت الله او تاندر مانسي . . الله سو كسي بر مؤمنك
 ان لولون سر مابه سيد . بر عبد مؤمره ان حقيقي رطنه
 محبت الية نشانه ستملى الماسن بغير . سر غلقت همى الى
 سلك وادع عمادات اتمله . وعا غلقت الجن والانس
 اللابعد وقت . انارده كرسره اعدي كسي وقت
 استناد ايد بكي طك مسد و كرا دوست حقيق اولدن مصود
 ذوالجلد .
 دو ملاده مضى كرسلمه علميه . بو كسي كرك لورده طرد
 دنيا به طيبه كرسره كل . بو كسي علمت بر لولون كرفاهه كمالى المسون .
 خبير املاك اميرى او كرسره كند بكي قور . دو قور فضل كرا
 مورد كورده . او ذالك صعب برسلاند .
 بر كرا كرسره . سه حاضر اولور . آينه كرا ده بو لورده حيا سانيا
 يان . كرسره بزه او فاسه . سر طرد حسي امه .
 جون سلك ايده . كور كرا ده ادم . علمت بزه كرا ده بو لورده
 كرسره حمت وعا كرا ده دله . عينا بوى مرفقه كرا ده امه .
 دو قور وطم جون سلك ايده . قورها كرا ده . علمت كرسره

Hocamın mektubunun arka sayfası.

Merhum Ali Yakup Cenkiler Hocaefendi'nin etrafında Merhum Abdulfettah Ebu Ğudde, Merhum Prof. Dr. Esat Coşan, Emin Saraç Hocaefendi (Rabbim uzun ömür ihsan eylesin!) gibi güzel ve örnek insanların hâlelendirdiği, hepsinin onun ilim, irfan ve hikmet dolu hoşsohbetine dikkat kesildiği, güzel bir dost ve edeb meclisi (1985)

–BİRİNCİ CİLDİN SONU–